ІВАН ФРАНКО

АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНСЬКОЇ РСР

ІНСТИТУТ
ЛІТЕРАТУРИ
ім. Т. Г. ШЕВЧЕНКА

ІВАН ФРАНКО

ЗІБРАННЯ ТВОРІВ
У П'ЯТДЕСЯТИ ТОМАХ

ХУДОЖНІ ТВОРИ
ТОМИ 1—25

ІВАН ФРАНКО

ТОМ 8

ПОЕТИЧНІ ПЕРЕКЛАДИ
ТА ПЕРЕСПІВИ

ВИДАВНИЦТВО
«НАУКОВА ДУМКА»
КИЇВ — 1977

У1
Ф83

Редакційна колегія:

І. І. Басс
М. Д. Бернштейн
Г. Д. Вервес
А. Т. Гордієнко
О. І. Дей
Б. А. Деркач (заступник голови)
В. Ю. Євдокименко
О. Є. Засенко
Д. В. Затонський
С. Д. Зубков
Є. П. Кирилюк (голова)
П. И. Колесник
Н. Є. Крутікова
В. Л. Микитась
Ф. П. Погребенник (відповідальний секретар)
Є. С. Шабліовський

Редактор тому

А. О. Білецький

Упорядкування *В. І. Шевчука,*

коментарі *А. О. Білецького*

та В. І. Шевчука

Редакція художньої літератури

Ф 70403-159 / М221(04)-77 передплатне

© Видавництво «Наукова думка», 1977 р.

ВАВІЛОНСЬКІ ГІМНИ Й МОЛИТВИ

ВСТУП

Отся праця має задачу познайомити наших читачів із ліричною поезією релігійного змісту найстаршого культурного племені людського роду, вавілонців і ассірійців. Ся поезія, що стала доступна новочасній цивілізованій людськості тільки завдяки науковим відкриттям та дослідам другої половини XIX в., важна також для нас, українців, не тільки сама собою, як продукт прастарої цивілізації далекого від нас і чужого нам народу, але головно тим, що в ній мусимо бачити джерело того релігійного духу, який сплодив староєврейське письменство, доховане до наших часів у т(ак) зв(аних) біблійних книгах Старого завіту, а спеціально його поетичну часть, репрезентовану збіркою гімнів і молитов, що має назву «Псалтир» і якої авторство пізніша єврейська традиція приписала староєврейському цареві Давидові. Ся книжка мала величезний вплив на сформування того релігійного культу, що на єврейській основі виріс у могутнє дерево християнства, і в перекладі на церковнослов'янську мову мала також значний вплив на сформування душі українського народу.

Основою сеї праці служать головно студії німецьких ассіріологів, а власне монахійського проф(есора) Фріца Гоммеля [1], проф. Генріха Ціммерна [2] та Оттона Вебера [3], у яких зведено досліди й відкриття цілої генерації євро-

[1] Dr. Fritz Hommel, Geschichte Babyloniens und Assyriens. Berlin, 1885, поміщена в серії: Wilhelm Oncken, Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen, Erste Hauptabtheilung, zweiter Theil.
[2] Dr. Heinrich Zimmern, Babylonische Hymnen und Gebete in Auswahl. Leipzig, 1905, у серії: Das alte Orient. Gemeinverständliche Darstellungen, 7. Jahrgang, Heft 3.
[3] Otto Weber, Die Literatur der Babylonier und Assyrier, Leipzig, 1907.

пейських учених та подано в німецьких дослівних перекладах тексти, яких вибір подаю тут у перекладі на нашу мову з відповідними поясненнями.

Порядкуючи матеріал відповідно до його змісту, трохи інакше, як його подають згадані німецькі вчені, я ділю зміст отсеї праці на чотири розділи. Власне в першому розділі п(ід) з(аголовком) «Сумерійці й семіти» подаю за Фр. Гоммелем огляд двох первісних рас, що зложилися на витворення вавілоно-ассірійської культури, і даю в перекладі зразки спеціально сумерійського письменства; в другім розділі п(ід) з(аголовком) «Написи вавілонських царів» подаю у перекладі ті написи, які, крім історичної, мають також релігійну та літературну вартість; у третім розділі йдуть «Молитви-заклинання», а в четвертім — «Покаянні молитви». Із багатих збірок молитовного матеріалу вавілонців та ассірійців я пропускаю спеціальні заклинання та ворожби тому, що вони звичайно не мають літературної вартості.

І. СУМЕРІЙЦІ Й СЕМІТИ

Перші початки людської культури в долинах Євфрату й Тігру губляться в сумерці передісторичної старовини. По новішим дослідам не підлягає, одначе, сумнівові, що першим племенем, яке заселило та каналізувало межиріччя Євфрату й Тігру, було не семітське, але т(ак) зв(ане) сумеро-аккадійське плем'я, що в передісторичних часах прийшло сюди правдоподібно з Турану. Сьому племені належить по всякій правдоподібності честь винаходу, крім інших культурних здобутків, головно на полі рільництва, також найстаршого письма, що з образкового звільна переходило в значкове. Тому, що матеріалом для сього письма були плити або валки з випалюваної глини або м'якого каменю, то й форми сього письма від незугарних рисунків переходили в лінії та клинці. Відси й пішла назва «клинового письма», яким зложене було протягом довгих тисячоліть багате і різнорідне письменство літературного, історичного та наукового змісту.

В якім культурнім стані прибули сумеро-аккадійці на межиріччя Євфрату й Тігру, годі знати. З найстарших пам'яток, списаних сумерійською мовою на яких 4000 літ

перед нашою ерою, можна догадуватися, що їх релігія була де в чому подібна до сучасного сибірського шаманства, с⟨е⟩ зн⟨ачить⟩ у головному була вірою в духи, що живуть у повітрі і наводять на людей усяке лихо. В одній такій пам'ятці сумерійської мови читаємо (H o m m e l, op. cit., стор. 250):

1. Азад, дух-нищитель,
Що все роздирає;
Азад, дух ворожий,
Що руйнує небо;
Намтар, дух зарази,
Улюблений син
Бога Інліллі,
Потомок богині Нін-кі-галь,
В небі відрізують вони
Сильця, кидають на землі,
Вони — пекельная порода.

Більше-менше коло р. 3800 перед нашою ерою в південній Вавілонії появляється семітське плем'я, правдоподібно плем'я кочівників, які ступнево опановують оселених сумеро-аккадійців. Під їх впливом сумерійський полідаймонізм звільна перетворюється на політеїзм з визначним розділом богів світла й тьми, неба й підземелля, а в дальшій консеквенції добра й зла. Ще чистою сумерійською мовою, але вже з слідами політеїзму, уложено оповідання про те, як бог Мірі-Дугга (пізніший Мардук, біблійний Меродах) уздоровлює божевільного чоловіка.

2. Мірі-Дугга зглянувся
На його недолю,
До батька свойого Інкі [1]
Приступив у його домі
І промовив отсії слова:
«Мій отче, помішання змислів
Найшло на нього з підземелля».
І другий раз до нього він
Промовив отсії слова:
«Що має чинити той чоловік?
Не зна він, як позбутися недуги».

[1] Пізніший бог Еа

Відповідає Інкі
Своєму синові Мірі-Дугга:
«Мій сину, чого ще не знаєш ти,
Чого ще маю я вчити тебе?
Що я знаю, се знаєш і ти.
Іди, мій сину Мірі-Дугга,
Візьми посудину чисту,
Зачери в неї води
В місці спливу двох рік,
Додай до тої води
Твоє чисте закляття,
Покропи тою водою
Чоловіка, божого сина,
Обвий його голову... (чим?)
І вилий воду на гостинець!»

[Вчинив се Мірі-Дугга:
Посудину взяв чисту,
Зачер води у неї
З місця спливу двох рік;
Додав до тої води
Своє чисте закляття] [1]:
«Нехай розв'яжеться помішання
З отсеї голови людської!
Нехай хороба голови,
Що туманить її, немов мара,
Віддалиться від неї!
Нехай слово Інкі
Прожене її від нього!
Нехай богиня Дамгалнунна
Приверне тобі здоров'я!
Нехай подоба Мірі-Дугги,
Первородного сина безодні,
Буде все прихильна тобі!»

Найбільша часть вавілоно-ассірійського письменства написана, одначе, не тою прастарою сумерійською, але трохи пізнішою і основно відмінною вавілоно-ассірійською мовою, яка разом із т⟨ак⟩ зв⟨аними⟩ канаанськими наріччями, в тім числі фінікійським, єврейським та моавським, арамейським (сірійським, або т⟨ак⟩ зв⟨аним⟩

[1] Сі рядки доповняю з власної комбінації.

біблійно-халдейським) і пальміренським, а також з мовами арабською, ефіопською та амхарською в Абіссінії належить до тісно спорідненої групи семітських язиків, яких уживають народи семітського племені. Це плем'я від найдавніших аж до найновіших часів заховалося надзвичайно чисто, якнайменше мішаючися протягом довгих тисячоліть із іншими племенами. Сій чистоті та одноцільності їх раси відповідають також дуже схожі риси їх духовної фізіономії та характеру (H o m m e l, op. cit., стор. 261—262).

Щодо релігійних поглядів, то характерною прикметою всіх семітів можна вважати політеїзм, злучений з вірою в одного найвищого бога, більше-менше рівнозначного з уявою світла (Бааль, вавілонське) Baalu, єврейське Ilu, або Eli, арабське Allach). Разом із тим іде також основана на прастарій традиції віра в загробне життя душі людської і в місце пробутку таких душ, по-вавілонськи Шуалю, по-єврейськи Шеоль. Культ божества світла особливо в Вавілоні спричинив від найдавніших часів пильне звертання уваги на явища і зміни небесних світил, що дали початок астрономічним спостереженням та усталенню хронології для людських подій.

Щодо географічних сусідів, серед яких розвивалося вавілонське плем'я в найдавніших часах, то в найстарших пам'ятках вавілонського письменства їх стрічаємо чотири: Марту, т(ак) зв(аний) західний край, від долини Євфрату аж до Ліванських гір. Вавілонське плем'я перейшло поза границі сеї людності далі на захід, до границь Єгипту аж коло р. 1900 перед Хр(истом). Зі сходу від долини Тігру жило могуче плем'я еламітів, у яких із вавілонцями бували часті війни; аж коло р. 1900 перед Хр(истом) король Хаммурапі прогнав еламітів із Межиріччя і оснував столицю Вавілон. На північний схід від еламітів жило гірське плем'я коссеїв, а над горішнім Тігром жили співплеменні з вавілонцями ассірійці (H o m m e l, op. cit., стор. 269).

Згадаю тут іще про хронологічний порядок вавілонських царів та їх династій. Заховані до наших часів реєстри вавілонських царів обіймають час від року 2403 до р. 539, у якім панувало 128 царів із 9 династій, не числячи одного царя з еламітського племені, що панував 6 літ (H o m m e l, op. cit., стор. 169—172).

II. НАПИСИ ВАВІЛОНСЬКИХ ЦАРІВ

Перед заснуванням Вавілона і усталенням у ньому столиці вавілонського царства вавілонці жили довгі віки під самостійними царями, що панували в різних містах. Найстарші пам'ятки таких царів дійшли до нас із міст Сіргулля, Агаді та Ур. Найстарший відомий досі цар Сіргуллі, Ур Ганна, панував коло р. 4500 перед Хр(истом). Його отець, відомий із напису під назвою Гальгінна, правдоподібно не був царем, так що Ур Ганну можна вважати основателем династії. Пам'ять про нього заховав Овідій у своїх «Метаморфозах» IV, 112, де читаємо:

Rexit Achaemenias urbes pater Orchamus isque
Septimus a prisci numeratur origine Beli [1].

З його підписом заховалися в більш або менше значних обломках два стовпи з написами про доконані ним будівлі. Із його потомків відомі імена декількох, а один із них Намуруні присвятив богині Бау діорітовий поріг ось із яким написом:

3. Богині Бау, доньці неба,
Володарці величного дому,
Пані своїй — я, Нам-кінні,
Цар Сіргуллі, слуга твій могучий,
Для дверей помешкання твойого,
Спровадив сей камінь коштовний [2].

Із володарів Агаді, яких панування припадає на час коло 3800 літ перед Хр(истом), найважнішим був Шаркунні, більше відомий під грецькою назвою Саргон, від якого дійшов до нас глиняний валок з фігурами і просторим написом, що містить у собі повну і дуже цікаву автобіографію сього царя. Нема сумніву, що вона не зовсім те саме, що ми розуміємо під автобіографією, але в значній мірі легенда, зложена самим царем для додання собі поваги. Ось її текст:

---

[1] У ахеменських містах володів батько Орхам, а той же сьомим числився із покоління Беля старого.
[2] H o m m e l, op. cit., 286—298.

4. Саргон я, могучий цар Агади.
Богу відданою була мати,
Мій отець лишився невідомим,
Брат вітця мойого жив у горах.
Місце вродження мого — Азуріпану,
Що лежить на березі Євфрату.
Як віддана богу моя мати
Почала мене й родила тайно,
Положила в скриньку тростинову,
Облила смолою її віко
І поклала скриньку над рікою
Так, аби вода її не вкрила.
Занесла ріка мене до Аккі,
Що зоветься «Вилив вод великих».
Аккі, званий «Вилив вод великих»,
Виховав мене й приняв за сина
Й огородником своїм поставив.
Як я порався в тім огороді,
Полюбивсь Іштарі я богині,
І вона царем мене зробила.
І я царював літ сорок п'ять
Над людей чорноголових родом.
Перед їх численними рядами
Виїздив я на спижевім возі,
Їздив я дорогами тяжкими;
Панував над краєм гір горішніх,
Позаймав верхів'я гір долішніх,
Тричі доходив аж до моря.
Місто Нітуккі опанував я,
І піддавсь мені Дур-Іль великий.
Інші збурив я й зрівняв з землею.
Як по мні такий же цар настане
Над чорноголовим сим народом,
Запанує у такій повазі,
Їздитиме на спижевім возі
Тими же дорогами тяжкими,
Запанує на горішніх горах,
Зігне голови царів долішніх,
Тричі добереться аж до моря
І покорить Дур-Ілю високий,—
Коли в місті мойому Агаді
Він на царському стільці засяде,

Хай згадає, що я перед ним був,
Перед ним і довершив все теє [1].

Саргонів син Нарам-Сін, що панував по його смерті, не полишив по собі таких літературних пам'яток, як його батько, а його ім'я, заховане в трьох сучасних йому написах і в далеко пізнішім ассірійськім літописі, свідчить про зріст культу бога місяця Сін. Протягом дальших століть центр державної сили переходить із Агаді на південь до міста Ур, у якому протягом століть 3300—3100 стрічаємо трьох визначніших царів — Ур-Бау, Гудію і його сина Ур-Нінгірсу. Всі три вони, а очевидно й уся династія, до якої вони належали, титулують себе намісниками Сіргуллі, хоча місцем їх постійного пробутку був Ур. Ур-Бау зазначив себе просторим написом на діоритовій статуї бога Нінгірсу (сумерійська назва Мардука), якої початок виглядає ось як:

5. Богові Нінгірсу,
Могутньому героєві бога Інліллі,
Ур-Бау, намісник Сіргуллі,
Син, уроджений богом Нін-Агалем [2],
Покликаний щирим серцем
Богині Іганни,
Якому Нінгірсу власть надає;
Який возвіщає ім'я богині Бау;
Якому бог Інкі [3] силу дає,
Покірний, низько підданий
Жрець богині Нінні [4];
Улюблений слуга бога Люгаллі,
Любимець богині Ур-Бауі,
Я, а бог Нінгірсу — се мій цар.

Далі напис перечисляє множество будівель храмів, доконаних сим царем на честь різних богів і богинь [5]. Далеко визначнішим володарем був Гудеа, який полишив по собі багато різьблених пам'яток з написами про свої воєнні походи, а також про торговельні зносини з різ-

[1] Hommel, op. cit., стор. 302—303, пор.: Weber, op. cit., стор. 206, де, одначе, брак закінчення, т⟨о⟩ є⟨сть⟩ останніх 22 рядків.
[2] Сумерійський рівнозначник бога Еа.
[3] Той же Еа.
[4] Сумерійська назва Іштари.
[5] Hommel, op. cit., стор. 312—314.

ними сусідніми краями. Коли судити з одного уривкового напису, він походив із низького роду. В тім уривку читаємо:

6. Своєї матері я не знав,
Моя мати була глибінь водяна;
Свойого батька я не знав,
Мій батько був глибінь водяна;
Дун-Цідда, муж провидіння,
Звернув своє око на мене
І продовжив життя моє [1].

До найдавніших царських написів, що мають форму молитов, належить напис на глиняному валку Гудеї, намісника Сіргуллі (коло р. 2800 пер⟨ед⟩ Хр⟨истом⟩, звернений до бога Нініба, по-сумерійськи Нінгірсу. Ось його текст:

7. Войовниче, драконе дикий,
Що жадного супірника не маєш!
О Нінгірсу, що в глибині живеш,
Що в місті Ніппурі князюєш!

Войовниче, які твої веління
Повинен вірно я сповняти?
О Нінгірсу, тобі я храм збудую,
Твої всі сповню постанови.

Твоя сестра й дочка, яку ти
У місті Еріду породив,
Та, що жінкам нараджує приличне,
Богам будущину віщує,

Моя богиня Ніна і сестра
Сірара-Сурітта героя
Нехай у човен сей святий
Своєю виступить ногою!

О пані, владнице судьби,
Що небу й землям долю судиш,
О Нінту, мати всіх богів,
Даруй цареві Гудеї,
Що храм сей збудував,
Щасливі, довгії літа!

[1] Ib⟨idem⟩, стор. 320.

Остання строфа повторюється часто на інших написах царя Гудеї.

Із пізніших потомків царя Гудеї зазначу тут лише Дунгу, який полишив по собі також немало написів про своє панування. Ось, при(міром), напис на одному валку, що служив за печатку:

8. Богові Нуску,
Величному послові бога Інліллі,
Своєму цареві
Присвячує отсе цар Дунгі
Для продовження свого життя.
Присвячує могутній герой,
Цар Ура, цар Суміра й Аккада,
Намісник Ніппура [1].

Ще кілька століть пізніше бачимо, як осередок власті з Ура переходить до Нізіна в середній Вавілонії. Тут панують королі семітського походження, по яких лишилися три назви: Гаміль-Ніндар, Лібід-Удар та Ішмі-Даган. Вони панували в часі між 2700 і 2500 рр. Заховані з часу їх панування уривки гімнів величають бога Ніндара.

9. О Ніндаре, пане, сину Інліллі!
Камінь, який я кинув у битві,
Піднявся, наче дим важкий;
Ти не підняв до нього свою руку.
Між царицями сам ти пануєш.
О Ніндаре, пане, сину Інліллі,
Хто може стати на прю з тобою?
З гори високої хай уступа твій ворог,
З гори Маган хай щезне супостат!
Зброю спижеву твердую
Гнеш ти, як шкіру м'якую.
Я цар, що при твоєму боці
Сили й хоробрості набрався.
Я цар, що для життя далеких днів
Кладе ім'я своє,
Поставив собі сю царську статую
На вічні часи [2].

---

[1] Hommel, op. cit., стор. 354.
[2] Там же, стор. 339—340.

Незвичайно гарний також гімн-напис, що містить благословенство для вавілонського царя Агумкакріме, що належав до Кассітської династії і панував коло р. 1600 перед нашою ерою. Сей напис не звертається просто до богів, тільки говорить про них і про царя у третій особі:

10. Ану і Антум у небі
Нехай благословлять його!
Бель і Беліта в Екурі
Хай долю присудять йому!
Еа й Дамкіна, що проживають
У Океані великім,
Хай благоволять йому
Життя довгоденство подати!
Беліта, пані великих країв,
Хай щастя його зробить повним!
Сін, те небесне світило,
Хай дасть йому царськеє сім'я довіку!
Шамаш, небесний герой,
Всеї землі побідитель,
Хай укріпить його трону основи
На довгії-довгії дні!
Еа, володар глибин водяних,
Хай мудрість його повною зробить!
Мардук, що любить правління його,
Хай достатки його всі повними зробить!

Гарну молитву-напис полишив по собі також Набуполассар, перший цар нововавілонської держави, що панував у рр. 625—605, уложену з нагоди перебудови храмової вежі Етеменанкі при храмі Есагіля у Вавілоні:

11. Мардуче, господе мій,
Ласкаво глянь на се діло побожне!
По твоїм високім, незміннім велінню
Нехай отсе діло, рук моїх творіння,
Довіку стоїть!

Як ся будова Етеменанкі,
Грунтована сильно в землі,
Так хай основа мого трону
Триває довгі дні!
О Етеменанкі, будівле висока,

Благослови царя,
Що відновив тебе!

Коли Мардук у здвизі празничнім
Засяде в твоїй середині,
Сповісти мені, доме високий,
Ласку Мардука, мойого пана!

А ось на закінчення ще коротка молитва Ассурбаніпала, царя ассірійського, який, вибираючися в дорогу до Вавілона, аби відбудувати те місто, зруйноване його дідом Сеннахерібом, просить на се благословенства у вавілонського бога Мардука:

12. Згадай про Вавілон, о боже,
Який у гніві серця твого
Ти зруйнувати допустив!
На Есагіль, твій царський дім,
Ти голову свою направ,
Зверни лице своє!

На місто те поглянь,
Яке покинув ти,
Аби замешкати у іншім місці,
Яке тобі припало до вподоби!
Дай, пане всіх богів,
Дай, Мардуче, мені
Наказ до подорожі в Вавілон!
На твій наказ високий,
На твій наказ незмінний
Най вийде мій похід у Есагіль! [1]

На переході від третьої до другої тисячі літ перед нашою ерою вавілонські царства, що більш або менше самостійно існували досі в Сергаллі, Урі та Вавілоні, підпали під зверхність еламітів. Їх столицею зробилося місто Ларса, де коло р. 2150 панував Нур-Рамман, від якого між іншим лишився напис на глиняній табличці, захований у руїнах міста Ур:

13. Богу Уру-кі, свому царю,
Присвячує отсе Нур-Рамман,

[1] O. W e b e r, op. cit., стор. 127—128.

Могутній герой, пастир города Ура,
Цар Ларси, що в городі Урі
Побудував храми величні
Богу Уру-кі й богині Нінгаль [1].

Бог Уру-кі й богиня Нінгаль були обоє божества місяця.

При кінці третього тисячоліття перед нашою ерою стрічаємо уперве в Вавілоні, що первісно, мабуть, посумерійськи називався Тінтір, семітську династію царів, із яких Сумуля-Ілю панував від р. 2020—1985. Одним із його намісників у східній части краю на границі Елама був визначний воєвода Мутабіль, який лишив по собі напис:

14. Мутабіль, хоробрий воєвода,
Любимець бога Інкі (Еа),
Любимець богині Іштари,
Намісник краю Бад-Аннакі,
Що розтрощив голови
Народу анисанкі [2],
Покорив город їх Машкім [3],
Викоренив плем'я барахсім [4].

Рівночасно з ним панували в Урі еламітський цар Кудус-Мабуг і його син Ірі-Аку, і оба спільно вони панували в рр. 1960—1920. В ту пору припадає пам'ятний похід еламітів на Палестину, про який оповідає XIV розділ єврейської книги Битія, що починається ось якими реченнями:

«І сталося в днях Амар-Пала (по-єврейськи Амрафель), царя Сенаару (Вавілона), що Аріок, цар Елласара (Ларси) і Кедор-Лягомер, цар Елама і Тідгаль, цар Гоя (краю Гу), вирушили війною проти царя Содоми, і проти царя Гоморри, і проти царя Адми, і проти царя Цебоїм, і проти царя Зоара. Усі вони прийшли як союзники на долину Сіддім (тепер Мертве море). Дванадцять літ вони служили царю Кедор-Лагомерові, а тринадцятого року збунтувалися». Далі оповідається, як ті царі

[1] Hommel, op. cit., стор. 350.
[2] Північних еламітів.
[3] Дослівно: город злих духів.
[4] Hommel, op. cit., стор. 354.

побили ханаанських царів і між іншими жильцями Содоми забрали в неволю також Лота, братанича Авраамового. Довідавшися про се, Авраам уоружив 318 своїх домівників, напав із ними ніччю на еламітський табір, розігнав еламітське військо, освободив Лота, його родину та інших бранців і вернув додому з великою здобиччю. Новіші дослідники бачать у вавілонському царі Амрафелі (по-вавілонськи Амур-Паль) того самого воєводу Мутабіля, якого напис наведено вище. З біблійного оповідання виходило би в такім разі, що той Мутабіль із воєводи зробився вавілонським царем і був сучасником єврейського патріарха Авраама [1].

Мутабіль, по-вавілонськи Сін-Мубалліт, панував, мабуть, до своєї смерті як удільний цар Вавілона, під зверхністю еламітів. Тільки його син, що вступив на царський столець 1923 р. (до н. е.), здужав незабаром по одержанні правління зламати перевагу еламітів. Про се говорить ось який напис:

15. У третьому році царя Хаммурапі,
Що мав запомогу богів Ану й Еа,
У яких здобув він великую ласку,
Він вирік свій присуд над батьком і сином,
Над паном країни Ямут-Балюм
І над його сином Рі-Агу [2].

Під паном країни Ямут-Балюм треба розуміти дуже вже старого тоді Кудур-Мабуга, а назва Рі-Агу значить те саме, що біблійний Аріок; оба вони, син і батько, були царями Ларси протягом 68 літ і оба дожили упадку свого царства.

В XIX ст. перед нашою ерою виступає на історичне видовище велична постать царя Хаммурапі, який розпочав нову династію і був основателем її столиці в Вавілоні, хоча місто Вавілон існувало вже давніше. Панування сього царя (1923—1868) було добою великого розвою в організації вавілонської держави та суспільного життя, а найвизначнішою пам'яткою його панування лишилася книга законів, певно, не сотворених ним самим, але усталених і списаних за його володіння на великім

[1] Hommel, op. cit., стор. 364.
[2] Hommel, op. cit., стор. 361—2.

діоритовім камені, який при кінці XIX в. французька наукова експедиція віднайшла в руїнах Сузи. Для нас важніші його написи про будову каналів та храмів, що мають, без сумніву, також літературну вартість. Ось напис на великому каналі Євфрату:

16. Хаммурапі, великий цар,
Цар Вавілона, якому служать
Чотири сторони світу;
Я здобуваю побіди
Для Мардука-бога,
Для пастиря мого,
Що серцю мойому дав радість.
В часі, коли боги Ану та Бель
Дали мені власть над народом
Суміра й Аккада
І скіпетр над ними дали мені в руку,
Я викопав канал
«Благословенство Хаммурапі»,
Добродіяння для народу.
Ним допливають води достатку
Для народів Суміра й Аккада.
Його береги з обох боків
Я призначив на збіжжевії ниви,
Много корців зерна велів сіять на них.
Тривкий доплив вод сотворив я
Для народу Суміра й Аккада.
Людей Суміра й Аккада,
Їх множества незліченні
Я звіз ураз і оселив,
Достарчив їм страви й напою,
Обдарував їх достатком і благом,
Дав їм жити в вигідних домах.
Відтепер я для вас Хаммурапі,
Могутній цар і любимець
Великих небесних богів.
Величезними силами,
Які дарував мені Мардук,
Я збудував високий замок
З широченними брамами;
Його вежі високі, як гори,
І він стоїть при вході
Великого каналу

«Благословенство Хаммурапі».
Сей замок назвав я Сін-Мубалліт.
По імені вітця мойого,
Що виплодив мене на світ.
Статую Сін-Мубалліта,
Вітця й родителя мойого,
Поставив я чотирма кутами
До чотирьох сторін світу [1].

Наведу ще з одного напису, з якого заховалися тільки відламки, закінчення, в якім автор напису, зложеного, очевидно, ще за життя царя, благословить ім'я того царя:

17. У всіх чотирьох частях світу
Хай величається ім'я твоє!
Широко розселені народи
Хай повинуються вірно тобі,
На лиця падають перед тобою!
Твоя величність хай велична буде.
Твої піддані хай будуть віддані
Тобі на вічний час! [2]

Династія Хаммурапі панувала до р. 1731, по чім до року більше-менше 1500 настало панування коссеїв із племені хеттинів, які й потому ще звиш 400 літ панували під зверхністю ассірійців. Аж у р. 1154 постає нова вавілонська династія з роду Паші, якої найвизначнішим представником був цар Набукудурріуссур, біблійний Навуходоносор, або ще коротше Небукаднецар, що панував від р. 1137—1131, отже, навіть у порівнянні до свого вітця Мардука, який панував 17 літ, дуже коротко. Небукаднецар полишив по собі славу великого завойовника, яку потверджує також вавілонський напис, захований із деякими ушкодженнями. Читаємо в нім ось що:

18. В часі, коли Набукудурріуссур,
Величний князь, могучий син Тінтіра,
Вождь королів, хоробрий цар і жрець,
Намісник Ірді, сонце свого краю,
Ущасливитель свойого народу,

[1] H o m m e l, op. cit., стор. 408.
[2] H o m m e l, op. cit., ⟨стор.⟩ 409.

Сторож границь, синів всіх забезпека,
Закону цар, у суді правосудний,
Герой хоробрий, що війська шле в бій,
Держитель лука превеликого,
Що не боїться ні війни, ні бою,
Що зброєю зламав міць люллюбеїв,
Що поневолив, сплюндрував коссеїв,
Що королів по своїй волі ставить,
Сам цар над ними, Мардукові милий,
Коли позвав його богів цар Мардук
Помстити поневолення Аккада,
Він вирушив зі своїм збройним людом.
Від Діра, від твердині бога Ану
На тридцять миль розсіяв він руїну.
У липні розпочався похід той;
Немов огонь, людей палила спека,
А пил гарячий пік, як полум'я,
І не було води ніде довкола,
Бо позасипувано всі криниці.
Пропала сила коней величезних,
Мужів хоробрих теж хиталася відвага.
Тоді надтяг у пору цар могутній,
Немов боги самі несли його;
У похід вдавсь Набукудурріуссур,
Який супірника собі не має.
Він не злякався трудностей дороги,
Всі перешкоди усував зі шляху,
Він поспішав наперед без упину,
Аж поки цар могутній не дійшов
До берега ріки Улай в Еламі.
Зібралися царі довкола нього,
Щоб видать ворогам рішучу битву.
Огнів між ними запалало много,
Аж дим від них затьмив обличчя сонця.
Тоді зірвалася страшна негода,
Розлютувалася велика буря;
У вихрі битви ніякий візник
Не міг товариша свого пізнати.
Та цар нічого того не злякався
І сам у тую люту битву вдався,
На ворога він рушив без вагання,
На ворога богів завзято вдарив.
Сповняючи накази божественні

Іштари й Раммана, богів війни,
Він кинув горе на царя Еламу,
Упокорив усю його країну
І переможцем став Небукаднецар,
Еламську всю країну звоювавши,
Жильців її усе добро забравши.
Коли ж з побідою й веселим серцем
Вернув до краю свойого Аккада,
Тоді, щоб ласку показать хоробрим,
Які йому в тім бої помагали,
Усі міста в великім краї Нама,
Які колись під давніми царями
Були свобідні, потім беззаконно
Свобід позбавлені лихими ворогами,
Великий цар і князь Небукаднецар
Освободив указом торжественним,
Як цар, рішаючи усі рішинці,
Вернув їм стародавнюю свободу [1].

Недовге панування сього царя скінчилося нещасливо для нього, бо його побили ассірійці, які коло р. 1000 перед Хр(истом) на довгий час запанували над Вавілоном. Ще раз між рр. 625—538 підіймається Вавілон на ступінь самостійного царства, головно під володінням Набополассара та Небукаднецара II, щоб нарешті улягти перському завоюванню царя Кіра та його сина Камбіза.

III. МОЛИТВИ Й ЗАКЛИНАННЯ

Те, що було досі, були пам'ятки списані на кам'яних або глиняних предметах, сучасні самим царям. Найбільша часть літературних пам'яток, одначе, походить із одного, значно пізнішого джерела, а власне з бібліотеки ассірійського царя Ассурбаніпала, що панував у роках 667—626, відкопаної літом 1850 р. при розкопах палати царя Сеннахеріба, в теперішнім селі Куюнджику. В двох кімнатах сеї палати знайдено кілька тисяч глиняних табличок, записаних клиновим письмом. Другу збірку подібних табличок знайдено в рр. 1852—4 в т(ак) зв(аній) Львиній залі тої самої палати. Таблички були

[1] Hommel, op. cit., стор. 451—499.

з одного боку покриті дуже дрібним письмом і понумеровані таким же письмом перед випаленням, що значило, що первісно були уложені в певнім порядку. На одній із таких табличок знайдено ось який напис, який не лишає ніякого сумніву про те, що се була дійсна королівська бібліотека, зложена після широкого і добре обдуманого плану для збереження пам'яток старинного національного письменства:

15. Палата Ассурбаніпала,
Царя Ассирії, сина Ассаргадона,
Царя усього загалу,
Володаря Ассирії та Вавілона,
Царя Суміра та Аккада,
Царя над царями Ефіопії й Єгипту,
Царя чотирьох сторін світу,
Сина Сеннахеріба, пана над всім і всіми,
Царя Ассирії, що надію свою
Покладає на бога Ассура,
На богиню Нантіль, і Небо, й Ташміту.
Твоїм провідником при читанні сих таблиць
Хай буде бог Небо! [1]

Деякі таблички мають під текстом посвідчення згідності з оригіналом: «Як його первопис, так се написано й вирито». Деякі таблички мають натомість ось який, значно просторіший напис:

16. Палата Ассурбаніпала,
Царя всіх усюдів,
Царя Ассирії,
Якому Небо й Ташміта
Уділили отворені уші,
Який одержав ясні очі
Для приготування відписів таблиць.
За інших царів, моїх предків
Не бувало нічого такого.
Мудрощі бога Небо,
Багатство всякої краси
Списав я, зложив я докупи

[1] Hommel, op. cit., стор. 88.

І вирив на табличках;
Щоб бачили се і читали,
Я виставив се в своїй палаті [1].

Зміст бібліотеки Ассурбаніпала був дуже різнорідний. Він обіймав писані пам'ятки від найдавніших сумерійських заклинань та чародійських текстів, далі трохи пізніші сумерійські гімни та молитви до різних богів, семітські легенди та поеми, астрологічні та астрономічні писання, історичні написи та хронологічні реєстри царів і намісників а навіть приватні контракти храмів та купців. Значна часть бібліотеки складалася з філологічних праць, призначених для вивчення старих язиків; се були, так сказати, букварі, або, властиво, так звані силлабарі, де значення клинових складів та ідеограм одної мови передавалося відповідними знаками другої й третьої. До того треба додати, що майже всі старинні сумерійські та вавілонські тексти мають на тих самих табличках міжлінійні переклади на ассірійську мову. В якім намірі була зроблена вся та справді велична робота і як глибоко пройняті були її працівники думкою дати пізнішим поколінням у руки засоби до пізнання старовини, свідчить напис, який стрічається на многих табличках на вільних місцях:

17. Твоїм провідником хай буде
Цар богів Ассур.
Хто своє ім'я впише
Обік мойого імені,
Того хай скинуть Ассур і Нінтіль
І хай змажуть ім'я його
І його сім'я у краї! [2]

Се, очевидно, пересторога не псувати і не фальшувати старих записів.

Коли подані дотепер пам'ятки майже всі хронологічно досить докладно датовані, то про гімни й молитви не можна сього сказати; щонайбільше можна розрізнити їх більшу або меншу давність після того, чи вони зложені сумерійським, чи вавілонським язиком. Приблизно можна означити дату кількох гімнів, означених іменами царів Небукаднецара I і Небукаднецара II, з яких один жив у початку т⟨ак⟩ зв⟨аної⟩ середньої вавілонської

[1] Hommel, op. cit., стор. 88.
[2] Hommel, op. cit., стор. 89.

держави, а другий при кінці нової вавілонської держави. Перший із тих гімнів заховався не в повнім тексті, бракує йому кінця. Йому можна дати титул:

18. НЕБУКАДНЕЦАР У БІДІ

Великий цар Небукаднецар
Сидить у Вавілоні,
Реве, неначе бурі бог,
Лютує, наче лев.
На вибранців своїх великих,
Мов лев, сердито грима,
До Мардука, до пана Вавілона
Іде його благання:
«Чи довго ще мені зітхати
І в поросі валяться?
Чи довго ще у моїм краї
Простоїть плач і смуток?
Чи довго, пане Вавілона,
Забавиш ще в чужому краї?
Згадай, о пане Вавілона,
Усю його пишноту,
На храм твій любий Есагіль
Зверни лице своє!»

Небукаднецара благання
Почув пан Вавілона,
І боже слово радісне
Почулося цареві [1].

Із хронологічного порядку можна після сього гімну помістити гімн ассірійського царя Саргона II, що панував у Ніневії від р. 722—705, який величає богиню Нану.

19. ГІМН ЦАРЯ САРГОНА II ДО БОГИНІ НАНИ

Саргона благослови, богине,
Що цілує край твоєї шати;
Пастиря Ассирії помилуй,
Що все йде за твоїми слідами!

[1] Zimmern, op. cit., стор. 7—8.

Призначи йому благую долю,
Довгі дні живому коротати;
Укріпи стола його основи,
Дай до старості йому щасливо панувати.

Дай здоров'я його коням бистрим
І волам, запряженим до плуга,
Дай, щоб обминала його тіло
Всяка слабість і всяка недуга! [1]

До найпізніших хронологічно належать три гімни царя Небукаднецара II.

20. ПОДЯКА ЦАРЯ НЕБУКАДНЕЦАРА II МАРДУКОВІ

Величатиму твоє божество,
Возвіщатиму владу твою,
Восхвалю твою силу, мій боже,
І потузі твоїй мій поклін.

Милосердний бог Мардук великий,
І поблизу прихильність його,
Прихилює царю своє вухо,
Свою ласку показує він.

Заспокоїв він серце цареве,
Милосердям сповнився увесь,
І приняв він цареве благання,
Похилив свою шию униз.

Уляглося його пересердя,
І прихильність у нім залягла.
Еламіт, що його не боявся
І для божества честі не мав,

На його божественну величність
Богохульні наруги здіймав,

---

[1] Там же, стор. 8.

Той почув божу зброю на собі,
Що гординю його підтяла.

Вавілона володар великий
Розігнав його військо у прах
І зламав Еламітову силу
І під ноги свої постелив [1].

21. ПОХВАЛА МАРДУКОВІ ВІД ЦАРЯ НЕБУКАДНЕЦАРА II

Царську постать для смертних людей
Сяєвом він наповнив,
Одягнув її страхом людським,
Світлом осяяв ясним.

Возвисив він царя панування
Над усі царства сеї землі;
Підклонив він під ноги цареві
Много люду і многі краї.

Дав йому свою божую владу
Паном буть чорноглавим усім.
Мардук, владика великий,
Так полюбив володіння його.

Через те, що володар надумав
Украсить Есагіль і Есіду,
Обновити будівлі великі
Вавілона, столиці його.

Отому-то Небукаднецару
Дав він царську власть осягнуть,
Як своєму коханому сину,
Як князю, що боявся його.

Глянув він на діла його праві
І покликав його по ім'ю
Царську власть над людьми справувати,
Як созданню своєї руки.

---

[1] Там же, стор. 7. Weber, op. cit., стор. 126.

В його руку дав берло правдиве,
Що примножує землі царів,
В його руки дав зброю могутню,
Що додолу валить ворогів.

Божественне оружжя нещадне
Уділив він цареві на те,
Щоб противників царських і божих
Покоряти під іго святе [1].

22. МОЛИТВА НЕБУКАДНЕЦАРА II ДО БОГА НЕБО

О Небо, православний сину Мардука,
Високий повновласниче,
Доброподібний і улюблений,
Глянь ласкаво на діло рук моїх!

Даруй мені багато літ прожити,
Потомства много полишити,
Дай твердість мойому престолові царському,
Мені ж на ньому довго жити!

Дай силу побідити ворогів,
Краї ворожі здобувати!
На твоїй таблиці незмінній,
Що встановля землі та неба межі,

Впиши днів моїх довжину,
Впиши потомності на пам'ять!
І перед Мардуком, царем землі й небес,
Перед вітцем, що породив тебе,

Зроби приємними мої діла,
Промов за мною слово:
«Небукаднецар справді цар всещедрий»,—
Отак промов за мене [2].

---

[1] Там же, стор 7.
[2] Там же, стор. 9.

До обрядових молитов, що співалися в часі празників при різних храмах, належить отся стародавня молитва на честь Мардука й Іштари, коли їх статуї обношено по вулицях Вавілона.

23. Двигнися в дорогу, о Белю!
Наш цар дожидає тебе!
Двигнися й ти, наша Беліто,
Наш цар дожидає тебе!

Двигнувся наш Бель з Вавілона,
Клоняться краї перед ним;
І двигнулася з ним Серпоаніта —
З пахущих кадил в'ється дим.

Подвигнувся наш Бель з Вавілона,
З кипарисів кадило пала перед ним;
Бік о бік вавілонська Іштара,
А жерці Лесіну і жерці Кургару
На флоярах ураз виграють [1].

До сеї самої категорії належить також молитва жерців храму Урігаллю, співана в день Нового року, по вавілонському календарю 2-го нізана.

24. О Белю, що в гніві своїм
Рівні собі не маєш,
О Белю, царю ласкавий,
Що землями владаєш,
Що запровадив згоду й лад
Поміж великими богами,
Белю, що поглядом своїм
Вниз повалив могучих!
Володарю царів і світло всіх людей,
Що розділя достатки,
О Белю, Вавілон — помешкання твоє,
Престольний терем твій — Борзіппа!
Широке небо й все те, що під ним,
Ти своїми очима проглядаєш
І своїм розумом ясним
Будущини признаки проникаєш.

[1] Там же, стор. 9.

Ти своїм поглядом даєш
Природі вічнії закони,
І людям ласку свою шлеш,
І світло бачить їм даєш,
Аби твою проповіда́ли силу.

О пане всіх країв, богів небесне світло,
Заповідателю всіх добрих діл,
Хто ж не захоче величати власть твою,
Звіщати висоту твою,
Твою державу вихваляти?
Володарю країв, що в Еудулі [1] проживаєш,
Що впавшого за руку підіймаєш,
Своєму місту Вавілону
Свою ти ласку покажи;
До свого дому Есагілю
Своє обличчя приверни;
І Вавілону всім жильцям,
Твоїм улюбленим борцям
Дай забезпеку на життя всі дні! [2]

До обрядових пісень належать також жалібні гімни на смерть Таммуза, що відповідає грецькому Адонісові, якого празник обходжено при наставанні зими. Ось уривок одного з таких гімнів:

25. Пастирю, пане Таммузе,
Муже Іштари,
Пане держави померших,
Опікуне шатрів пастирських!
Ти тамариск, що в борозні
Води не нассався;
Ти цвітка, що в степу сухім
Не розцвілася пишно;
Ти деревце, якого не посаджено
Над водяним струмочком;
Ти деревце, якому люта буря
Коріння повривала [3].

---

[1] Небесна палата.
[2] Z i m m e r n, op. cit., стор. 10.
[3] Т а м ж е, стор. 10—11.

Як уже було згадано вище, культ місяця розпочався в Вавілоні досить давно, хоч і значно пізніше від культу інших семітських богів. Тому й не диво, що до того культу прилучено співання гімну правдоподібно значно старшого і основаного на дуже давній монотеїстичній традиції.

26. ГІМН ДО НАЙВИЩОГО БОГА

Господи, володарю поміж богами,
Один всевишній на землі і в небі,
Отче, світило, господи, боже Аншаре,
Володарю поміж богами!
Отче, світило, великий боже Ану,
Володарю поміж богами!
Отче, світило, пане міста Ура,
Володарю поміж богами!
Отче, світило, пане Егіш-Шіргала,
Володарю поміж богами!
Отче, світило, блискучий пане діадеми,
Володарю поміж богами!
Отче, світило, царю над царями,
Володарю поміж богами!
Отче, світило, що в поважній ризі ходиш,
Володарю поміж богами!
Бугаю сильний, молодий з потужними рогами,
Прекрасної будови, ти розкішний, повновидий,
Із лазуревою твоєю бородою.
Ти овоч, що родився сам від себе,
Високий ростом і на вид прегарний,
Якого бачити ніколи нам не досить.
Ти матірній живіт, що родить все,
В живих істотах поміщає
Осідок свій блискучий!
Ти, отче милосердний і ласкавий,
Що краю нашого ціле життя
В руці своїй держиш,
О пане, божество твоє немов далеке небо,
Як море те широкеє, що жахом нас сповняє.
Ти землю сотворив, і храми оснував,
І іменами їх пойменував.
Отче, родителю богів і нас, людей,
Що нас навчив оселі будувати

І жертви у храмах складати.
На королівство ти покликаєш,
Скіптри царям уділяєш
І на далекі будущії дні
Долю усім призначаєш.
Ти воєводо могутній, якого нутро
Жаден з богів не прогляне!
Ти побігущий, прудкий,
Якого коліна не знають утоми!
Шлях отвираєш богам, твоїм дітям,
Шлях, що з основи небес
Аж до вершини небес,
Повних блиску, провадить.
Ти відчиняєш небеснії двері,
Світло всім людям даєш,
Отче і творче всіх творів,
Що на живучеє все призираєш
І про його теж удержання дбаєш.
Пане наш, ти, що рішаєш про небо і землю,
Наказів твоїх не змінить ніхто.
Ти держиш воду і огонь
І провадиш усі животвори.
Хто між богами рівнятися може з тобою?
Хто в небі найвищий?
Ти, милостивий, всевишній!
А на землі хто найвищий?
Ти лиш один, ти всевишній!
Твоє слово, коли пронесеться у небі воно,
Всі небесні боги упадають на лиця;
Твоє слово, коли на землі пронесеться воно,
Усі земні боги упадають на землю;
Твоє слово, коли пронесеться, мов буря вгорі,
Дає людям плоди на поживу й напій;
Твоє слово, коли ізіллється на землю дощем,
Викликає всю зелень на ній,
Твоє слово дає товщ отарам, стайням,
Дає розплід усім животворам.
Твоє слово породжує правду,
Правосуддя держить між людьми,
Аби люди по правді жили.
Твоє слово се те ж, що далекеє небо,
Підземелля закрите, якого
Дослідити не може ніхто.

Твоє слово, хто може збагнути його
І рівнею зробиться тобі?
О господи, в небі пануєш без рівні
І на землі між царями й богами,
Твоїми дітьми та братами
Не найдеться супірник тобі!
Царю царів превисокий,
Проти волі твоєї не стане ніхто,
Ані божеством жаден бог
Не зрівняється з тобою.
Куди ласкаво поглянеш оком,
Вислухана там бува молитва;
І де ласкаво простягаєш руку,
Там упавшого ти підіймаєш.
Господи, божі й людські діла
На землі і на небі ведеш до добра.
Поглянь же ласкою своєю на свій храм
І ласкаво поглянь на город твій!
На город Ур ти ласкаво поглянь
І Егіш-Ширгаль ласкою своєю вкрий! [1]

Вже давніші дослідники підносили віру в одного бога як основну ідею сього гімну та подивляли його гарну мову та багатство поетичних образів [2]. Варто зазначити тут особливо ті рядки, в яких величається сила слова божого і які мимовільно насувають думку про схожість сих рядків із початком Євангелія св. Івана, яке починається словами: «На початку було слово, і слово було в бога, і бог був слово».

До значно давніх часів належить також і отсей уривок гімну богові бурі Адад-Раммананові.

27. Господь коли сердитий,
Здригає небо перед ним;
Як гнівається Адад,
Земля трясеться перед ним.
Високі гори розсипає гнів його
А від сердитості його
І від завзятості його,
Від його реву страшного,

---

[1] Zimmern, op. cit., стор. 11—12; Weber, op. cit., стор. 129—131.
[2] Weber, op. cit., стор. 129.

Від його грому грізного
Божества в небі лякаються,
В небо найвище ховаються;
Божества земні лякаються,
В земних безоднях ховаються;
Сонце ховається в неба глибінь,
Місяць щезає в небес височінь [1].

До культових пісень та гімнів належать також такі, при яких виразно згадується про жертви, приношені богам людьми. Ось, прим(іром), присвята газелі двом богам:

28. Шамаше, пане правосуддя,
Ададе, пане ворожби,
Вам приношу, вам присвячаю
Дитя газелі сивоокої.

В степу її родила мати.
Степ розіслав над ними
Свою привітну тінь;
Степ годував її, як батько,
Кормило поле, наче мати.

Коли побачив її Адад хоробрий,
Спустив на неї дощ з кінця землі;
Від нього стала виростати зелень.
Почали кільчиться насіння
Всім звірям на поживу.

Зілля спасала вона на степу,
Пила воду з пречистих джерел.
Шамаше й Ададе, згляньте, блаженнії,
Жертву прийміте мою!

На моїм благанні, рук підійманні
У всьому, що чиню, про що запитаю,
У всьому, що богам присвячаю,
Хай буде правота! [2]

Спеціальний відділ вавілонських молитов творять благання до богів зняти з чоловіка закляття, нещастя або

[1] Zimmern, op. cit., стор. 11.
[2] Там же, стор. 13.

недугу, нанесену чарами. До сеї групи належать отсі дві коротенькі молитви до Шамаша, бога сонця.

29. Шамаше, пане неба й землі,
Впорядчику того, що внизу і вгорі,
Шамаше, ти, що в руці маєш силу
Мертвого оживити,
Зв'язаного увільнити!
Судіє непідкупний,
Творче порядку між людьми,
Високий нащадку
Пана блискучого сходу,
Могутній величний сину,
Світло країв і землі,
Творче всього на землі і на небі,
Шамаше, боже святий,
Здійми з мене окови закляття,
Увільни з духової неволі! [1]

30. Шамаше, боже, коли ти виходиш
Із-за високої гори,
Із-за гори, з якої течуть джерела,
Із Дуль-Азага, де доля кується,
Де небо сходиться з землею,—
Коли виходиш з глибини небес,
То всі боги великі
Виходять на суд перед тебе.
Всі люди й народи чекають на тебе,
Всі звірі, всі четвероногі,
Що бігають по землі,
Чекають твойого великого світла,
До нього звертають всі очі свої.
Шамаше мудрий, високий,
Ти сам собі у всьому порадник,
Сам собі рішитель найвищий,
Сам суддя неба й землі.
Здійми з мене окови закляття,
Увільни з духової неволі! [2]

Можливо, що уривок молитви сліпого о привернення зору маємо в отсьому неповному гімні до Шамаша:

[1] Там же, стор 14
[2] Там же, стор. 14—15.

31. Пане, просвітителю тьми,
Що темне лице відкриваєш,
О боже милосердний,
Що простуєш похилих,
Що хороиш слабих!
На твоє світло ждуть боги великі,
Ануннаки [1] всі враз
Вдивляються в лице твоє.

Ти звів докупи всі народи
В один язик, мов живину одну.
Піднесеним лицем глядять вони
На сонячнее світло;
Коли ти станеш перед ними,
Панує радість, оклики веселі чути скрізь.

Ти світло світу,
Найдальших неба окраїн,
Ти стяг широкої землі!
На тебе з радістю глядять
Людей незлічені громади [2].

А ось молитва до Шамаша, говорена або співана жерцем при заході сонця, коли кінчилися обрядові відправи, якими прощалося день:

31. Шамаше, коли в нутро неба вступаєш,
Нехай здоровлять тебе
Засуви блискучого неба;
Нехай благословлять тебе
Вереї небесних дверей!

Нехай справедливість, твій любий посол,
Веде тебе стежкою правою;
Над Ебаррою [3], твоєю столицею,
Хай ясніє високість твоя!
Нехай Ая, твоя люба дружина,
Весело зустрічає тебе,
Заспокоює серце твоє!

---

[1] Земні або водяні духи.
[2] Zimmern, op. cit., стор. 15.
[3] Храм Шамаша.

Нехай поставлять перед тебе
Твою божественну вечерю;
Нехай усі величають тебе,
Шамаше, незрівнянний герою!

Пане Ебарри, ходи, ходи!
Твій шлях усе простий і правий,
Направляй і наш шлях життєвий
На міцному, на твойому грунті!
Шамаше, судіє нашого краю,
Ти його долю завсігди рішай! [1]

До сеї самої групи заклинань належить також отся молитва до Мардука:

32. Могутній, величний Еріди володарю,
Блаженний, всевишній,
Первородний сину Нудісімуда!
Мардуче премудрий,
Яким утішається храм Егурра! [2]
Пане Есагіля, помічниче Вавілона,
Що любиш храм Есіди,
Що держиш життя без ушкоджень!
Княже Емахтілі,
Що держиш у цілості здоров'я;
Охороно нашого краю,
Що даєш захист людям незліченним!
Пане храмів святих,
Ім'я твоє всюди
Людям щастя приносить.
Мардуче, пане великий,
З твого святого веління
Дай, щоб я був здоров і веселий,
Божество твоє чтив!
Дай, щоб осягнув я, чого бажаю,
Правду вложи в уста мої,
Добрі помисли в серці моїм зрости!
Слуги й посланці твої
Нехай скрізь звіщають добро!

---

[1] Zimmern, op. cit., стор. 15.
[2] Егурра — храм бога Небо в Борсіпії.

Мій бог нехай стане праворуч мене,
Моя богиня хай стане поруч мене,
Бог охоронець усе най стоїть
При мойому боці!
Дай послух моїм молитвам,
Молитвам і благанням!
Слово, яким я закличу тебе,
Нехай почується тобі!
Мардуче, пане великий,
Даруй мені життя спокійне!
Даруй життя душі моїй!
Ходить перед тобою весело
Хай буде ситістю її!
Бель нехай тішиться тобою,
Еа нехай відгукнеться тобі!
Всі боги світу хай клоняться тобі,
Всі великії боги нехай
Радують серце твоє! [1]

Подібний характер має також отся молитва до Іштари.

33. Добре благати тебе,
Бо слух твій прихильний,
Твій погляд — вислухання просьби,
Твій вислів — просвітління.

Змилуйся наді мною, Іштаро,
Звісти мені добрії дні!
Поглянь на мене довірливо,
Прийми всі благання мої!

Коли піду за твоїми слідами,
Хай буде безпечний мій хід;
Коли вчеплюся за твій пояс,
Хай веселиться душа моя!

Коли носитиму твоє ярмо,
Зроби, щоб легке було воно;
Коли дожидатиму голови твоєї,
Схили її до мене!

---

[1] Zimmern, op. cit., стор. 15—16, Weber, op. cit., стор. 132—3.

Коли на блиск твій зверну увагу,
Хай знайду послух і ласку твою;
Коли зирну на світло, що сяє від тебе,
Нехай просвітліє лице моє!

Коли шукатиму власті твоєї,
Нехай життя моє буде спасенне!
Зішли мені духа свого, охоронця,
Щоб передо мною стояв!
Нехай він ходить слід у слід за мною.

Хай генієм буде моїм!
Поводження з твоєї правої руки
Бажаю я дістати;
Добро з твоєї лівої руки,
Нехай зійде до мене!

Промов до мене, що мою ти мову чула!
Слова, якими я тебе благала,
Нехай знайдуть у тебе послух!

В здоров'ї й радості води мене день в день,
Даруй мені багато днів прожити,
Даруй життя щасливе й довге!

Дай, щоб була я здорова й весела,
Щоб твоє божество чтила;
Дай, щоб усе мені сталося
По моєму благанню!

Небо нехай веселиться тобою,
Радісно хай грає тобі глибінь водяна!
Всесвітні боги хай тобі честь віддають,
Великі боги нехай серце твоє веселять! [1]

Невідомо, до якої групи зачислити поданий далі гімн до Мардука, якого захована перша часть містить тільки похвалу сього бога.

34. Великий пане всіх богів,
Мардуче, боже могутній,
Дорадниче, любимче бога Еа,

[1] Там же, стор. 16.

Якого присуду ніхто не змінить,
Якого вироків величних
Ждуть ігіги, небесні духи,
Перед яким ануннаки
Клоняться ненастанно!

Володарю всього живого милосердний,
Ти, що даєш збіжжю плодючість,
Ти, що бережеш жертви богів,
Піддержуєш міста з королями,
Ти, що провадиш джерела до рік,
Ти, що відкриваєш криниці,
Пане земель, царю неба й землі,
Що скрізь розсипаєш достаток!
Ти бог, без якого у водах глибоких
Не рішається доля людська!
Ти глядиш на всі життя людські,
Негайно караєш лихих!
Котрий бог на небі чи то на землі
Рівнятися може з тобою?
Вищий ти понад богів усіх,
І рада твоя над усіми старшує,
Навіть батька Еа, що сплодив тебе,
Ти мудрістю перевищаєш [1].

Значна група вавілонських молитов містить у собі жалі й нарікання на життєве горе та терпіння, яких дізнає чоловік, коли якийсь бог розсердиться на нього або відверне від нього свою ласку. В таких випадках люди звичайно вдавалися до жерців, які їх іменем предкладали богу їх недолю. Ось у такім роді молитва до Мардука:

35. Могутній Мардуче, якого гнів — потопа,
Якого з'єднання мов батько милосердний!
Я кликав, послуху ні в кого не знаходив,
І се пригнобило мене;
Кричав я, й відповіді не було мені,
І тисла скорб мене;
І кріпості в моїм нутрі не стало,
І я зігнувся, мов старець.

[1] Там же, стор. 17.

Великий Мардуче, ти милосердний боже!
Всі люди, скільки їх імення носить,
Хто з них пізна щось сам із себе?
Хто з них не допустився зла якогось,
Лихим учинком не сплямив себе?
Хто з них пізнав господнюю дорогу?

Я хочу бути богобоязливим,
Не мати злості анітрохи в собі,
Шукати місць, які життя дають.
Перед тобою я провини допустився,
Переступив господнюю границю;
Мої провини від молодості моєї,
Відомі чи не відомі мені, забудь!

Хай не вагається серце твоє!
Розв'яжи ти гріхи мої,
Розламай переступки мої!
Проясни заблуждення мої,
Освіти все те, що в мене темне!

Гріх мойого батька, чи мойого діда,
Чи моєї мами, чи моєї баби,
Чи рідні моєї, чи свояцтва й роду,
Хай мене минає, сторонить від мене,

Як тільки бог до мене проговорить,
Мене пречистим зробить, наче канкаль-зілля.
Рукам вселаскавим мойого бога
Я поручаю все добро своє.
В молитві і сердечному благанні
Я стану повсякчас перед тобою.

Незліченні люди, що жиють в тім краю,
Нехай тобі почесть повсякчас складають!
Розв'яжи мій гріх, зламай мою провину!
Могутній Мардуче, ти розв'яжи мій гріх,
Зламай мою провину!

Велика пані Еруо, о розв'яжи мій гріх!
Добройменитий душе Набу, о розв'яжи мій гріх!
Велика пані Ташмет, о розв'яжи мій гріх,

Могутній Нергалю, о розв'яжи мій гріх!
Боги, що в небі живете, о розв'яжіть мій гріх.
Великий гріх, що я сповняв відмалку,
О розламайте, семикратно розв'яжіть!
Хай твоє серце знайде спокій,
Як батько, що сплодив мене,
Як мати, що мене породила на світ!
Могутній Мардуче, твоїм підданим
Бажаю зістати навіки [1].

Подібна також і отся молитва до Нергала:

36. Вислухай, сильний, всевишній,
Первородний сину Нунамніра,
Найвищий із анунпаків,
Зверхниче богів, потомку Кутушари,
Великої цариці,
О Нергалю, поміж богами всемогущий,
Любимче світлої Нінмени!
Ти світиш у променистому небі,
Становище твоє високе дуже,
Великий ти також у царстві мертвих,
Немає рівного тобі між ними.
Обік Еа у божому зборі
Твоя рада всіх перемагає;
Враз із Сіном на ясному небі
Оглядаєш ти весь світ звисока.
Бель, отець твій, дав тобі в опіку
Всіх чорноголових, всі створіння;
Звірів польових, воздушне птаство
Він тобі зложив у власні руки.

Я слуга твій, син вітця такого,—
Гнів тяжить на мні богині й бога;
Отому панує в моїм домі
І нужда, й нещастя, й люте горе.
Кличу — послуху мені немає,
Тим-то й скорб на душу налягає.
Та що поблажливий ти, мій боже,
Я до твого божества припаду;
І що милостивий ти, мій боже,

[1] Там же, стор. 17—18.

Я слідів твоїх іду шукати.
І що ласкаво глядиш на мене,
Я гляджу в лице твоє святеє —
І що ти помилування повний,
Я стою отсе перед тобою.
Глянь на мене поглядом довір'я,
Вислухай сей поклик мій благальний,
Заспокой своє гнівливе серце!
Розв'яжи мій гріх, змажи́ мою провину,
А сердитість в твоїм божім серці
Хай загасне, як в попелі іскра!
Бог і богиня, що сердяться й зляться,
Нехай обернуться до мене!
Велич твою сповіщатиму завжди,
Тобі служитиму покірно [1].

Для характеристики побожності вавілонців цікаві молитви, так сказати, шаблони, без означення імені божества, до якого вони звернені, де в чому подібні до пізніших християнських служб і молитов, «якому-будь святому», «якому-будь мученикові», «якому-будь апостолові» або «якій-будь святій». Ось зразок такої вавілонської молитви,— треба признати, зовсім не шаблонової і декуди навіть високопоетичної.

37. Боже мій, пане,
Що сотворив ім'я моє,
Ти, що держиш життя моє,
Що дав постати сімені моєму,
Мій боже сердитий,
Заспокой своє серце!
Моя богине сердита,
Привернися до мене!

Хто знає, о боже, житло твоє?
Твоєї блискучої оселі,
Житла твойого не бачив я ніколи.
Як поле пустеє
Огорнений я сумом,
Коли ти, боже, не глядиш на мене.

---

[1] Там же, стор. 18—19.

Оберни до мене карк свій,
Ти, що сердишся на мене!
Прихили лице своє
До препишної божественної страви,
Оливи й звірячого товщу!
Нехай уста твої
Смакують що найліпше!

Розкажи лише, і станеться;
Повели святими своїми устами,
І діла мої прийдуть до ладу!

Відсторони від мене всі лихі познаки,
Щоб знайшов я охорону в тобі!
Призначи мені в житті моєму долю,
Щоб я довго жив, даруй мені життя! [1]

Архітвором між вавілонськими молитвами можна назвати отсю мужеську молитву до Іштари, яка на подобу афінської Мінерви була також богинею війни.

38. Тебе благаю, пані над панями,
Богине над богинями, Іштаро,
Царице всіх храмів святих,
Провіднице людей!

Ірніні, величаю я тебе,
Між духами небесними найбільша!
Ти всесильна, ти володарка!
Превисоке нам ім'я твоє!

Ти світло неба і землі,
Могутня Сінова дочка;
Ти носиш зброю, проводиш у бою,
Ти накази всі видаєш.

Ти ходиш у царській короні,
О пані препишна в величності твоїй;
Вельможна між всіма богами.
Ти зоре нарікань,
Що до бою доводить і згідних братів
І роз'єднання вносить між щирих друзів.

[1] Там же, стор. 19.

О пані бойовища,
Що розвалює гори,
Гушеа, воружена до бою,
Одягнена страхом.

Ти твориш суди і розправи,
Закони на небі й землі;
Каплиці, храми, і доми, і комори
Чекають на тебе усі.

Де не голосне твоє ім'я,
Де не важні закони твої?
Де не виставляють твоїх ікон,
Не будують для тебе кімнат?
Де не знають величі твоєї
І твоєї висоти не чтять?

Ану, Бель і Еа піднесли тебе,
Звеличили власть твою поміж богами,
Поставили тебе над ігігів усіх,
Дали тобі становище всевишнє.

При згадці імені твойого
Трясеться небо і земля,
Трясуться всі боги небесні
І ануннаки всі дрижать.

Я кричу до тебе похилий, зітхаючи,
Слуга твій, знесилений болем,
Глянь на мене, о пані моя!
Прийми те зітхання моє!
Глянь на мене з довір'ям і ласкою,
Не згордуй на благання моє!

«Доки ж того?» — скажи таке слово!
І хай серце зм'якшиться твоє!
Доки буде те тіло нужденне моє
У негодах і тривозі гнуться?

Доки ж серце болюче моє
Обтяжать будуть сльози й зітхання?
Доки тая стражденна утроба моя
Ме терпіти у скруті й знесиллі?

Доки сей напастований дім мій
Ме лунати жалями й риданням?
Доки душа моя мусить кормитися
Сльозами й зітханням?

Ірніні, богине, скаженая львице
Заспокой же ти серце своє!
Ти, дикий воле сердитий,
Ум'якши пересердя своє!

Хай твої добротливії очі
На мене звернуться хоч раз!
Своїм ясним лицем благосклонно
Глянь на мене хоч раз, хоч раз!

Прогони чари, лихеє наслання
Із мойого тіла тепер!
Дай, щоб преяснеє світло твоє
Я бачив і в тьмі не помер!
Доки, володарко моя,
Гонитимуть мене противники мої,
Клеветами та неправдами
Куватимуть на мене зло?

Доки ворог, гонитель мій,
Чатуватиме на мене, о пані?
Доки нужденний каліка той
Знущатиметься наді мною?

Недужі поздоровіли, а я занедужав!
Слабі поміцніли, а я ослаб;
Хвилююся, мов повінь злим вітром бита,
Моє серце тріплеться, як пташка небесна!

Я воркую, як голуб, день і ніч,
Я пригноблений і плачу в муках;
Моя душа наболіла терпінням.
Що ж я вчинив, мій боже й богине моя?
Чи я вас не боявся, й за те мені се?

Найшла на мене неміч та хороба,
Найшла руїна та тяжка утрата,
Найшла нужда, відвернення лиця
І гніву повна міра.

Завзяття, стеклість, гнів
Від людей і богів,
Понурії дні проживав я, о пані моя,
І темні місяці й роки нещастя.

Надо мною пройшов, о богине моя,
Тяжкий засуд насилля і скрути;
Страшний заколот так затуманив мене,
Що волів би й живим я не бути.

Мій спустошено дім, мій зруйновано храм.
Понад моїм житлом, на розвалинах брам
І над полем моїм сіра пустка лягла;
А мій бог, знать, на іншеє місце якесь
Обличчя своє обернув.
Розв'язався мій рід, а мурований пліт
Біля мого двора розвалився, рухнув.

Мої очі до тебе звертаються, пані,
Мої уші напружені — чути тебе.
Я до тебе підношу благання свої:
Здійми з мене закляття важке!

Прости мені вину мою,
Мій злочин, проступок, і гріх пусти
в непам'ять!
Змажи провинності мої,
Прийми моє зітхання,
Облегши мої груди, богине,
Дай підпору в недолі мені;
Поведи мої кроки на праву дорогу,
Щоб весело й свобідно я йшов між живими.

Розкажи, й нехай на розказ твій
Сердитий бог обернеться до мене,
А богиню, що гнів свій на мене поклала,
Приверни ти до мене назад!

Моя чорна кадильниця, димом закурена,
Хай заясніє від жару нового;
Мій смолоскип, що згас у недолі,
Нехай запалає наново!

Мій розсипаний рід хай збереться назад,
Хай поширшає знов і подвір'я моє!
І стайні мої хай оживляться наново,
Нехай верне добро все моє!

Прийми сей мій доземний поклін
І молитву мою ти зуваж!
Глянь на мене прихильно, богине моя,
Не знехтуй се благання моє!

Доки ж, пані моя, будеш сердиться ти,
Відвертати від мене обличчя своє?
Доки ж, пані моя, мені двигать твій гнів?
Доки злиться на мене твій дух?

Оберни знов лице, що колись відвернула,
Слово ласки до мене промов!
Наче лід на воді, що розтає весною,
Хай розтає завзяття твоє!

Бо ти велика, превисока,
Всі животвори, всі чорноголові,
Всі люди коряться власті твоїй.

Справи мужів у судах і правах
Розсуджуєш ти, лише ти!
На побитих та зневажених
Ізглядаєшся ти, лише ти,
І даєш їм відзиськати право.

Як довга ти, пані небес і землі,
Пастирко людей недоумних;
Як довга ти, пані Еанни святої,
Препишної скарбівні божих ласк!

Як довга ти, пані, з ногами невтомними,
Якої коліна утоми не знають;
Як довга ти, пані всіх богів кривавих,
Володарко війн і борні!

Велична, скажена поміж ігігами,
Ти, що усмиряєш сердитих богів,

Могутня також над князями,
Відбираєш кормила в царів.

Відмикаєш запори невільних жінок,
Підносиш одних, а скидаєш других;
О Іштаро, богине могуча,
Як велика могучість твоя!

Ти світило блискуче небес і землі,
Ти огнище всіх людських осель,
У непоборнім нападі сердита,
У бою страшенно міцна.

На ворогів запалюєш головню
І знищення наносиш воякам!
О бунтівнице велика, Іштаро,
Що до бою громадиш ряди!

Дай мені ворогів моїх всіх потоптать
Так, як землю сю топчу ось тут;
І ненависних моїх усіх повали,
Щоб упали під ноги мої!

Хай молитва моя і благання моє
Донесеться до тебе, богине!
Нехай ласка твоя й милосердя твоє
Знов до мене прилине!

Ті, що стрінуть мене на шляху,
Хай ім'я твоє возвеличають!
Я ж між чорноголовими всіми твою
Власть і божеську міць восхвалю.

Так, велична Іштара!
Так, Іштара цариця!
Моя пані велична над всіх,
Моя пані — цариця над всіх!
Ірніні, могутня Сінова дочка,
Не має рівної собі [1].

---

[1] Там же, стор. 19—22.

Немов відповідь на сю молитву і немов гордий маніфест божеської сили являється отся високопоетична промова богині Іштари:

39. ІШТАРА МОВИТЬ

Виступаю, щоб віщі знаки вам давать,
Виступаю в моїм совершенстві до вас.

Серед радісних окликів — се слава моя,—
Я, богиня, приходжу до вас.

Я Іштара, богиня вечора.
Я Іштара, богиня ранку раннього.

Іштара, що неба блискучого
Заклепи відмикає — се слава моя.

Небо гасне, коли я повелю,
І земля дрижить — се слава моя.

Небесная тьма загорається світлом;
По всіх краях ім'я моє ясніє —
Се слава моя.

Царицю небес хай голосять
Вгорі і внизу — се слава моя.

Гори високі я звалюю вниз —
Се слава моя.

Я мур високий тих гір,
Я їх запора велика —
Се слава моя [1].

IV. ПОКАЯННІ МОЛИТВИ

Молитви й гімни, в яких чоловік викладає перед богами своє горе з благанням усунути його, являються зовсім природним переходом до покаянних молитов,

[1] Там же, стор. 22.

у яких чоловік, представляючи своє горе або свою хоробу, признає її карою божою за відомі або невідомі йому гріхи, кається тих гріхів і благає в божества їх прощення та помилування. Ось на початок молитва до невідомих богів, які буцімто сердяться на чоловіка і яким чоловік признається до своїх гріхів та благає їх помилування:

40. МОЛИТВА ДО НЕВІДОМИХ БОГІВ

Нехай буря у серці пана мойого втихне!
Хай заспокоїться бог, якого не знаю!
Хай богиня, якої не знаю, знайде супокій.
Хай бог і богиня, сердиті на мене,
Знайдуть супокій!

Гріха, якого допустивсь я, не знаю;
Провину, яку вчинив я, не знаю,
Хай бог мій назве мені добре ім'я;
Хай богиня назве мені добре ім'я,
Бог і богиня, яких я не знаю.

Я їв чисті страви, пив чистую воду,
Та, може, не знаючи, з'їв щось,
Бридке мому богу;
Може, не знаючи, з'їв щось,
Огидливе моїй богині.

О господи, много за мною гріхів,
Великі провини мої!
О богине, багато за мною гріхів,
Незліченні провини мої —
Боже й богине, яких я не знаю.

Гріхів, яких я допустився, не знаю;
Провин, у яких я повинен, не знаю;
Бридких страв, які їв я, не знаю,
Нечистот, на які наступав я, не знаю.

Та пан мій у гніві серця свого
Зирнув на мене злобним оком;
Бог у пересерді серця свого
Виступив вороже проти мене.

Розізлилася на мене теж богиня
І наслала болість злу на мене.
Бог, якого я не знаю, мене гнобить
І невідома мені богиня мучить

Помочі шукав я, та ніхто
Не взяв мене за руку;
Плакав і ридав я,
Та ніхто не станув обік мене.

Скільки б не кричав я,
Криків моїх нікому не чутно.
Болі налягли на мене люті
Так, що нікуди мені й зирнути.

До мойого милосердного бога
Звертаюся, благаю голосно;
На те ім'я твоє страшнеє
Зверта увагу рід людський.

Богине мужів і божество жінок,
Якої постанов ніхто не розуміє!
Де ти поглянеш, воскреса мертвець,
Підіймається хорий на ноги;
Здобуває відплату покривджений,
Як на лице твоє погляне.

Ноги моєї богині
Цілую, припадаючи до них.

Бога, якого не знаю, не знаю,
Благаю покірно;
Богиню, якої не знаю, не знаю,
Благаю я вголос.

О господи, зглянься на мене,
Прийми моє благання!
Богине, зирни ти на мене,
Прийми моє благання!

Боже, якого не знаю, не знаю,
Зглянься на мене ласкаво!

Богине, якої не знаю, не знаю,
Прийми сю молитву мою!

Доки, мій боже, свій карк відвертаєш
від мене?
Доки, богине, свій карк відвертаєш від мене?
Доки, невідомий боже, не втихне твій гнів?
Доки, невідома мені богине,
Не заспокоїться серце твоє?

Люди глухі, не розуміють нічого;
Людей так багато —
Куди їм там щось розуміти?
Чи зле роблять, чи добре,
Не знають нічого.

О пане, твойого слугу,
Не спихай у безодню!

Киненого в багно водяне
Візьми за руку!

Гріхи, яких я допустився,
Переміни на добро!
Провину, якою я провинився,
Розвій вітрами!
Скверни, якими в житті я покрився,
Здійми з мене, як одіж погану!

Боже мій, хоч би моїх гріхів
Було сім раз по сім,
Прости гріхи мої!
Богине моя, хоч би моїх провин
Було сім раз по сім,
Змажи́ ті провини мої!

Хай твоє серце знайде супокій,
Як серце матері, що вродила дитя;
Хай заспокоїться, як батько мій,
Коли сплодив мене на світ! [1]

---

[1] Там же, стор. 22—24.

Цікава з многих поглядів подана далі жіноча молитва до Беліти, жінки найвищого бога Беля:

Творчине богів, що сповня заповіти Беля,
Що зелені дає ріст, пані людей;
Творчине всього, що всякому роду сприяє,
Божеська мати, обік якої ніякий бог не стане!

Молитву шлю до тебе;
«Що тобі вгодно, чини мені!»

Пані моя, відколи я малою була,
Мусила привикати до всякої муки.

Страви не їла — плач був моїм хлібом;
Води не пила — за напій були мені сльози.

Моє серце веселості не знало,
Душа моя життю не була рада;
Ніколи пишно я не виступала,
Зате ночами й днями жалібно ридала.

І досі муки мої численні,
Душа моя болісті повна.
О пані, зроби мені пільгу,
Віддали гріх, даруй мені прощення.

Мій бог-молитовник хай молиться за мене,
Моя богиня-благальниця хай благає за мене!
Амурру, бог гори, хай молиться за мене;
Агірата, пані степу, хай благає за мною!

Еа, пан Еріду, хай молиться до тебе,
Мати великого дому, Дамкіна хай благає тебе;
Мардук, пан Вавілона, хай молиться до тебе,
Його жінка Сарпаніта хай благає тебе!

Високий посол Набу хай молиться до тебе,
Наречена, первородна дочка Іба, хай благає тебе!
Висока, вірна Ташмета хай молиться до тебе;
Свята, велика пані Нана хай благає тебе!

«Поглянь на нього ласкаво!» —
Хай мовлять вони тобі;
«Оберни лице своє до неї!» —
Хай скажуть вони тобі!
«Нехай уласкавиться душа твоя!» —
Хай мовлять до тебе вони!

Твоє серце нехай заспокоїться,
Як серце матері, що вродила дитя!
Душа твоя нехай знайде спокій,
Як батько, що сплодив сина! [1]

Незвичайно цікаві також покаянні молитви-двоголоси, в яких обік покаянного грішника виступає перед божеством жрець як його речник. Важко зазначити, що в тих молитвах можна бачити початкову форму пізнішої сповіді, заведеної як обов'язкове таїнство у християнському богослужінні, бо ж очевидна річ, що, бажаючи склонити жерця до молитви за його гріхи, чоловік мусив, хоч як загальними словами, виявити жерцеві ті свої гріхи, за які бажав переблагати божество. Подаю тут у перекладі три молитви сеї категорії.

41. ПЕРША ПОКАЯННА МОЛИТВА-ДВОГОЛОС

Ж р е ц ь

У пригнобленні серця, в гіркому плачі,
Зітхаючи, ось він сидить;
Із криком болючим, в пригнобленні серця,
В риданні гіркому, в зітханні важкому
Воркує, як голуб, у тягості день і ніч.
До свого милосердого бога
Реве, як дикая корова,
Болюче зітхання аж грудь розпира;
Перед своїм богом з благанням умильним
Паде на лице він своє
І плаче й ридає невпинно.

---

[1] Т а м ж е, стор. 24—25.

Покаянний

Про свої вчинки хочу я сказати,
Про вчинки, яких не розповіси;
Про свої мови хочу говорити,
Про мови, яких не розповіси [1].

42. ДРУГА ПОКАЯННА МОЛИТВА-ДВОГОЛОС

Покаянний

Ти, що любиш молитву колінопреклонну
Одушевлених творів,
Я, слуга твій, богине велика,
З стогнанням до тебе кричу.
На кім тяжить гріх, того благання
Приймаєш ти;
Ласкаво глянеш на чоловіка,
І чоловік ожива.
Могуча над всіми, пані над людьми,
Милосерда і щиро прихильна,
Прийми се благання моє!

Жрець

Його бог і його богиня задля гніву твойого
Кличуть до тебе зо мною враз;
Обличчя своє оберни ти до нього,
За руку його піддержи!
Немає крім тебе ніякого бога,
Котрий піддержав би його.

Покаянний

З довір'ям, ласкаво на мене глянь,
Благання моє прийми!
«Доки ж я буду?» — се слово промов,
Сердитість свою улагодь!
Доки лице твоє, пані моя,
Відвернене буде від мене?
Воркую, як голуб, воркую, як голуб,
Зітханням наситився я.

---

[1] Там же, стор. 25.

Жрець

У горі й нещасті нутро його стогне.
І сльози з очей його ллються,
Жалібні волання до тебе несуться [1].

43 ТРЕТЯ МОЛИТВА-ДВОГОЛОС

Жрець

Хороби і неміч, недоля і злидні
Звалились на нього, жалоби й зітхання;
Тривога, і утиск, і страх, і дрижання
Зневолили в ньому усяке бажання.
«Згрішив я, й тому захорів я»,— він плаче,
І в ньому пригноблений дух,
Отим-то й тремтить він тут перед тобою,
І сльози з очей його ллються рікою,
Неначе з бурхливої хмари.
Він здавлює в собі важкеє стогнання,
Немов породілля у болях.
Мов жрець той, нанятий ревти по померші́м,—
Так він вибуха голосами страшними,
Нарікає на злидні свої.
Чим він провинився, що стільки нещастя
На нього наслав мій господь?
Хай власні уста його вимовлять теє,
Чого я не вмію сказать.

Покаянний

Багато гріхів моїх, много гріхів,
Та я їх не вмію сказать;
Одно лиш, одно лиш бажання у мене —
Ярмо се тяжке розв'язать.

Жрець

Слуга твій, що носить на собі твій гнів,
Лежить отсе, пилом покритий,
Темнолиці взяли його в руки свої

---

[1] Там же, стор. 26.

І на місце суда́ привели.
До брами гніву твойого
За рамена прив'язаний він;
Розв'язати ті прив'язи — на се
Він не має ніякої ради.
Промовляю з благанням до тебе:
«Се писання від Еа великого
Хай улагодить серце твое!
Від нього молитва там на висоті
Хай ласкою сповнить тебе!
Хай хтось із безсмертних зітхне пред тобою
І «Ах, милосердя нарешті!» — промовить
Згляньсь, нарешті, на його злидні,
Заспокой своє серце,
Даруй ласку йому!
Візьми його за руку й розв'яжи
Його провину, його муку.
Хай гарячка й озноба відступить від нього!
В багні вонючому лежить ось твій слуга,
Дай йому встати від твойого гніву,
Вирви з багнюки його!
Розв'яжи його узи, розімкни кайдани,
Хай проясниться лице його.
Поручи його богу, що його сотворив,
Щоб слуга твій сжив,
Твою силу почтив!
Прийми його дар, що тобі він склада,
Дай йому шляхом спасення ходить,
Щоб він багатствами й достатком
Міг і твій храм наповнить!
У твойому домі нехай ненастанно
Буде також достаток його.
Нехай замки дверей твоїх
Оливою, мов водою, він поливає;
Нехай для вівтарів твоїх
Кедрові поліна складає;
Нехай пахучее кадило
Й пшеничні хліба раз в раз присилає!
Глянь, пане, на сього твойого слугу,
Що стогне так важко!
Повій своїм духом, щоб горе його
Враз щезло й засяла йому твоя ласка,
Нехай улагодиться гнів твій тяжкий,

Обпадуть з нього пута,
Щоб він свобідно міг відітхнути! [1]

На закінчення подаю заховані на кількох табличках часті досить просторої поеми про терпіння праведного чоловіка, в якій історик вавілонської літератури вбачає деяку аналогію до староєврейської книги Іова, де просторо, аж надто просторо, обговорюється «загадка терпіння побожного чоловіка» [2].

44. СТРАЖДАННЯ ПРАВЕДНОГО

Хвала владиці мудрості, хвала!

Я дожив до довгого життя,
Понад ціль життя дожив я літ,—
Куди зверну зір свій, лихо скрізь.

Тисне доля і гнітить мене,
І поводження ні в чім нема.
Відкликаюся до бога мого,
Він лиця до мене не оберне;
Помолюсь до моєї богині,
Вона голову в той бік не схилить

Ворожбит своєю ворожбою
Не звістив мені поправи долі;
Ні віщун, який за дар мій щедрий
Не вернув мені мойого права.

Коли до вирочні я удався,
Не було мені від бога віщування,
Чарівник теж чарами своїми
Знять не зміг із мене злої долі.

О, яке ж то безпуття та лихо на світі!
Оглянусь поза себе — все гонив мене труд,
Немовби я дару мому богу не дав,
Або при обіді богині не візвав,

---

[1] Там же, стор. 26—27.
[2] O. Weber. Die Literatur der Babylonier und Assyrier, стор. 138.

Або перед образом лиця не схилив,
Або перед богом колін не вклонив;
Немовби в устах моїх застрягали
Молитви й благання;
Немов я день божий нарушив колись,
Пропустив святкувать яке свято;
Немовби я недбалий був
На заповіді божі;
Немовби я зневажував коли
Божественні слова;
Немовби я людей своїх
Богобійності й богочесті не вчив;
Немовби я бога не взивав,
Його страву вкушаючи,
Або богиню забував
І їй не приносив писання;
Немовби я забув колись почтить
Мойого пана, якому всяка честь належить;
Немовби я легковажно колись
Вирік ім'я могучого бога.

Отаким видавсь я нещасливим.

Я ж сам тільки й думав
Про молитву й благання;
Молитва була правило моє,
А жертва мій порядок.
День хвали божої бував
Для мене розкішшю сердечною;
День послідування богині
Бував для мене зиском і багатством.
Зложити почесть Белеві-царю
Була для мене радість;
Заграть йому похвальну пісню
Було мені приємно.
Я вчив усю свою країну
Зважать на божее ім'я;
Ім'я богині шанувати
Людей своїх я наставляв.
Давати честь цареві краю
Я всім повелівав,
І чтити царськую палату
Народ я напучав.

Чи знав я, що се все приємно богу?

Адже ж що нам добром здається,
Се іноді перед богами зло;
Що нам лихим і згірдним видається,
Се у богів добро.
Хто може знать богів небесних волю,
Хто плани божі темнії зглибити?
І як нам, людям недогадливим,
Всі шляхи божі зрозуміти?

Хто вечором іще живий був,
Уранці вже мертвий;
Нараз його зняла тривога,
І він подався, мов розбитий.
Се ось співає й гра весело,
А по хвилині вже реве, як плачка.
І день і ніч зміня людей настрої.
Коли в них голод, ходять наче трупи,
Як ситі, раді би богам рівнею бути.
Ведеться добре їм, то мов летять до неба,
А прийде смутку час, то й пекла їм не треба.

Дім мій став в'язницею для мене;
Мої руки, мов заковані
У окови мого тіла;
Мої ноги ходять, мов в кайданах
Власного свойого м'яса
[Бракує один рядок тексту].
Побив мене, мов батогом
Страшенно вузлуватим;
Пробив мене своїм списом —
Пробій був страшно сильний.
Весь день переслідовник мій
Мене, мов звіра, травить
І навіть усю ніч не дасть
Ні хвилю відітхнути.
Мої сустави розлазяться,
Немовби хто порозривав;
Розходяться всі члени мого тіла,
Неначе у мертвого.
Лихорадки моєї чарівник
Не здужав розпізнати;

Знаків уявлених мені
Не вмів віщун вгадати.
І заклинач хвороб не міг
Моїм хворобам ради дати,
А ворожбит не міг кінця
Моєї немочі вгадати.
Не допоміг мені мій бог,
Не взяв мене за руку;
Не змилувалася моя богиня,
Не станула по моїм боці.

Вже відчинялася мені труна,
Готовлено вже погреб мій;
Ще я не вмер, а вже по мні
Плачок заводив рій.
Весь край мій кликав уодно:
«Ось як його скрутило лихо!»
А ворог мій, почувши се,
Утішився й сміявся тихо;
А ворога мого жона,
Почувши се, була звеселена.
Та знаю, ще прийде мій час,
І звеселиться весь мій рід,
І серед духів охоронних
Прославить божество весь світ [1].

Кінчу сей вибір вавілонських та ассірійських творів епічно-ліричної релігійної поезії уривком, у якому, немов у прочутті якоїсь великої історичної катастрофи, малюється загальне безладдя в природі і між людьми, коли від них відвернулося божество.

45. НАРІКАННЯ НА СВІТОВЕ БЕЗЛАДДЯ

О пане краю, Белю непорушний,
Чи довго ще не ворухнеться в тебе серце?
О Белю, отче, глянь своїми ти очима!
Чи довго ще вони не віднайдуть спокою?

[1] Zimmern, op. cit., стор. 28—30; Weber, op. cit., стор. 135—138.

Ти, що сукном закрив голову свою,
чи довго ще?
Ти, що карк свій кладеш на лоно своє,
чи довго ще?
Ти, що серце своє, наче бочку, заднив,
чи довго ще?
Могутній, що пальцями уші свої заткав,
чи довго ще?
О Белю, отче, знеморлися всі люди;
Вони зруйновані, о пане сього краю!
Вівця відпихає від себе ягня,
Коза відпиха козеня.
Чи довго ще в твойому вірному місті
Відкидатиме рідная мати
Своє народжене дитя,
Жона героя, молодая доня
Відтручати дитину свою?
Чи довго ще жінка відтручатиме мужа?

О Белю, отче, небо й земля
Прийшли в безладдя,
Бо світла немає.
О пане краю, сонце блискуче
Над краєм нашим не сяє.
О Белю, отче, місяць не сходить
Над краєм нашим блискучий.
О Белю, отче, коли кликнув ти
У середину краю,
Вмертвив ти всіх людей у середині.
О пане краю, коли кликнув ти
Поза його границі,
Вмертвив ти за границями усіх.
Коли гукнув ти понад долини,
Усі долини кров'ю підплили;
Коли гукнув ти у нутро краю,
Все воно стало руїною могили.

Писано в днях 8 серпня до 9 вересня 1911.

ІНДІЙСЬКІ ЛЕГЕНДИ

(ІЗ «МАХАБХАРАТИ»)

МАНУ І ПОТОПА СВІТУ

Цар Ману, син Вівасвана, могучий, світлий був мудрець,
Серед мужів правдивий лев, блискучий, мов всіх
творів пан.
Красою, блиском, силою і строгим опануванням
Всіх похотей перевершив Ману вітця і предків геть.

З руками, вверх піднятими, стояв він на одній нозі,
Важку покуту діючи в безлюднім, дикім пралісі.
Лицем на південь звернений, очима не змигаючи,
Страшну покуту діяв він не більш, не менш сто
тисяч літ.
Аж ось на морськім березі побачила покутника
У ковтунах, обмоклого раз рибка й так промовила:

«Я, старче божий, рибочка дрібна, великих страх боюсь.
Будь ласкав, захисти мене! Прошу тебе, покутниче!
Міцнії риби все їдять малих рибок — від правіку
Така сумная доля нам призначенням судилася.
Рятуй мене, сирітоньку, із сього моря лютого,
Великого! Ще раз прошу! Я щедро відплачусь тобі».

Почувши рибки бесіду, князь Ману, син Вівасвана,
Змилосердивсь і власною рукою рибку з моря взяв.
Приніс її на край води, вложив її в посудину
Всю срібну, що світилася, неначе повний місяць той,
Там щиро доглядав її, аж рибка добре виросла;
Неначе сина власного, так Ману рибу ту любив;
Літа минули, з рибки вже велика риба сталася —
Великій рибі місця вже замало в тій посудині.
І, вздрівши раз покутника, знов риба мовила йому:
«Ой, старче божий, добрий мій, деінде ти спровадь мене!»

Тоді побожний Ману взяв ту рибу із посудини,
Заніс її блаженний муж в широке синє озеро.
Цар Ману, пострах ворогів, укинув рибу в озеро:
Роки минали, риба та росла й росла в його воді.
Три милі завдовжки була, а милю завширшки вода,
Та й там не стало місця вже, і тісно стало рибі тій.
Вже й ворухнутись їй не мож у тім великім озері.
Тож, Ману знов побачивши, так риба мовила йому:

«О старче божий, добрий мій, спровадь мене в святу ріку,
У Гангес, щоб я там жила, або де сам міркуєш ти.
Бо ж, певно, без сперечки я повинна підлягать тобі:
Адже ж і зріст чудовий сей лиш через тебе дався мені».
Так мовила, а Ману взяв — могучий муж, блаженний муж —
До Гангу рибу ту заніс і вкинув у святу ріку.

Та слухайте, що сталося! Час плив, а риба все росла,
Аж Ману знов побачила і так до нього прорекла:
«Не можу в водах Гангесу ні плавати, ні рушатись,
Тож, старче божий, зволь тепер мене до моря занести».

І зараз Ману рибу взяв із хвиль святого Гангесу,
І в море упустив її — заграла риба весело.
Безмірно вже великая була, як в морі бовтнулась,
Та йшла до рук покутника і пахла, як діткнувсь її.
А Ману, як її пустив, хтів зараз геть іти собі,
Та риба знов промовила — і був мов сміх в її словах:

«Ти, старче, захищав мене, кормив мене, беріг мене;
Тепер же ось що ти вчини, бо врем'я надійде грізне.
Невдовзі весь округ землі, все, що живе і що мертве,
Все, що вгорі, все, що внизу, вода потопи вкриє геть.
Вся нечисть зміється з землі; той час почнеться швидко вже.
Тебе ж готова я спасти, ти сам лиш лишишся живий.
Рухливе все й недвижнее, що в міць стоїть, що хилиться,—
Всьóму настане швидко час страшливий і остаточний,
Тож ти збудуй собі судно, міцними линвами скріпи,
Що треба, набери туди, і іших мудрих ще поклич
В судно, й насіння набери усього, що є корисне,
Яке брахманцям звісне є, окремо кожне добре зсип.

Тоді за мною озирнись з судна, кринице мудрості!
Я к тобі зараз надпливу — пізнаєш мій великий ріг.
Бувай здоров! Привіт тобі! Я вірно збережу тебе;
Бо знай, без мене ще ніхто по морі бурному не плив.
Та лиш одно: не сумнівайсь, святий, про правду
моїх слів!»

І мудрий Ману відповів: «Я рад послухати тебе».
Ось так вони розсталися, і кожний у свою пішов.
Все чисто Ману так зробив, як риба мовила йому.
Тоді премудрий муж отой в судно вступив величнеє
І на судні спустився він у море безграничнеє.
Тут пригадалося йому все те, що риба мовила —
І глянь, мов знавши мисль його, якраз і риба надплила,
Немов гора довжезная, що з хвиль широко вистирча,—
Отак покутника очам та риба появилася.
Та наперед голови — таке чи чули диво ви? —
Ся риба — хто б се збагнуть міг! — великий, довгий
мала ріг.
По розі Ману взнав її і зараз впорав те одно:
За ріг міцною линвою він прив'язав своє судно.
Отак в судно запряжена на море риба попливла
І прудко та обачливо по хвилях геть його тягла.
Пливла по морі вдовж і вшир, аж море ізлякалося,
І заревіло хвилями, і страшно розігралося.
І в диких підскоках судно хиталося, металося,
Немов бабуся шпотаєсь, заточуєсь п'яненькая.

Земля ж немов ізслизла вся, весь шум її замовк, як гріб;
Кругом повітря лиш видать, і води, і небесний стріп.
На водах тільки Ману був і з ним ще наймудріших сім,
Що позад риби плавали по морі на судні своїм.
І много-много літ тягла без втоми риба те судно,
У бистрім леті без ліку минало скал і лав воно.
Та ось роки минулися, по довгім-довгім плаванні
Судно причáлило на сам найвищий шпиль Гімáвану [1].
Тут мудрим знов приказує риба, мов усміхається:
«Візьміть, премудрі, прив'яжіть судно за шпиль
Гімавану!»
Зробили зараз те вони, що дивна риба мовила,
І прив'язали радісно судно своє за шпиль гори.

[1] Гімаван — Гімалаї.

Отим-то здавен-давна шпиль сей «Прив'яз корабельний» звесь
До нинішнього дня. Се ж є пояснення сього ім'я.

І далі, не змигаючи, до мудрих риба мовила:
«Я Брахма, пан незрівняний, що любить все існуюче.
Мені в подобі риби ви за свій рятунок дякуйте.
Та, Ману, ще я призначив тебе — будь творцем всіх істот.
Весь земний круг ти оживи, твори недвижне й движне все!
Та тільки — се кажу тобі — покути сила вдіє се.
Не баламуться, творячи, я ж ласкаво попру тебе».
Се слово мовивши, нараз велика риба щезла десь.

Не слухав Ману риби слів і зараз забажав творить,
Та зараз збаламутився, пізнав всю трудність творчества.
Тоді страшну, великую покуту він завдав собі,
Аж обновившись каяттям, він обновив життя землі [1].

---

[1] Гляди: Albert Hoefer, Indishe Gedichte in deutschen Nachbildungen, Leipzig, 1844, Erster Theil, S. 31—43.

СУНД І УПАСУНД

І

Раз жив собі могучий цар, Гіраньякасіпом він звавсь,
Нікумбга звався син його, народу дайтья сильний пан.
Сей зродив двох синів собі, відважних, непоборених,
Що звались Сунд і Упасунд, страшні, жорстокої душі.
Жили все нерозлучнії, ділили спільно радість, біль.
Ураз вони обідали, ходили всюди враз усе,
Брат брату любе чинячи і любе все говорячи,
В думках і ділах згідні все, немов оба — одно були.
Отак герої виросли і на одно наважились:
Здобуть потрійні небеса — ось що вони задумали.

Зложивши жертви царськії, у гори Віндія пішли,
Покуту найстрашнішую там дуже довгий час несли.
Голодні, спраглі, лубом лиш окриті та розчіхрані,
Плоть духом усмиряючи, лиш вітром годувалися,
Так власне тіло морячи, на пальцях стоячи весь час,
З руками в хрест простертими, очима не змигаючи.
Через покути сеї міць, що тліла дуже довгий час,
Аж закурилась Віндія-гора — се був чудовий вид!
Важку покуту бачачи, усі боги злякалися
І всякими способами спинить її старалися:
Спокушували їх не раз клейнодами, дівчатами.
Та, вірні своїм намірам, не хтіли перестать вони.
Нові покуси шлють відтак героям владники небес:
Їм сестри, матері, жінки і свояки ввижалися
Залякані — оружнії за ними гнались велетні,
За коси рвуть, оздоби друть, здирають всю одежу з них,
А ті: «Рятуй! Рятуйте нас!» — кричать, пищать
розпучливо.
Та, вірні своїм намірам, в покуті не схибли брати.

В покуті не схибнувшися, не стурбувавшись думкою,
Побачили, як ті жінки, появи ті щезали геть.
Та всього світу праотець зблизивсь до двох героїв сих,
Щоб щиро їх благословить і ласку дати їм свою.
Та ті брати незламнії, герої Сунд і Упасунд,
Як праотця побачили, зложили руки набожно
І господові Брахмі, к ним прибувшому, ось що рекли:
«Коли приємна праотцю покута, що сповнили ми,
Дай, господи, щоб знали ми всі хитрощі воєннії,
Змінялись, в що захочемо, і щоб безсмертнії були».

Брахма

Окрім безсмертя, проче все най буде вам, як хочете;
Просіть щось інше, смерть таку, що вас з безсмертними зрівня,
Бо, панувать бажаючи, в страшну покуту ви вдались,—
Так ось чому, незламнії, безсмертя не дається вам.
Щоб троє небеса здобуть, ви почали покуту сю,—
Тому, дайтьянськії князі, не вчиню сеї волі вам.

Сунд і Упасунд

Що тільки є в сих трьох світах рухоме і недвижнее,
Най нас не може побороть, хіба ми один одного.

Брахма

Що просите й ось вирекли, се мушу я сповнити вам,
І вмерти доведеться вам лиш брату з братньої руки.

Такий подавши заповіт обом героям, праотець,
Звільнивши від покути їх, пішов назад у Брахми світ.
Сей заповіт одержавши, брати, дайтьянськії князі,
Що в світі їх ніхто не вб'є, вернулися в свої доми.
Їх други всі та свояки їх поворотом втішились,
Вони ж обстригли ковтуни, ходили гарно вчесані,
Пишались в строях дорогих, в одежах щонайкращих все,
Справляли бенкети бучні, як лиш душі бажалося,
І вся громада другів їх в розкошах, знай, купалася.
«Ануте, всякий їж і пий! гайнуй! в любові розкошуй!
Гуляй, співай і веселись!» — сей оклик в кождім домі чувсь.
Усякі крики радісні гули і оплески рясні,
Весь город Дайтья п'яний був утіхою, розкошами.

Отак в забавах, радощах роки пливли, як день один
Дайтьянам, що змінять могли свій вид, як їм бажалося.

II

А як минули празники, зібрали військо два брати
І провід обняли над ним, щоби світ Індри здобувать.
Тож, попрощавшись з другами, з дорадцями й найстаршими,
В опівніч рушили вони, удачу з зір віщуючи.
З великим військом вправленим, послушним, уораженим
В мечі і списи й булави, князі дайтьянські рушили.
В супроводі похвал, примов, що вдачу віщували їм,
При співах духів вітрових оба йшли радісно вперед.
В повітря піднеслись вони, бо йти могли, де хтілося,
І з войовничим запалом на небеса нагрянули.
Коли боги се бачили і знали Брахми заповіт,
То небеса покинули, в світ Брахми схоронилися.
Здобувши Індри світ, оба брати непоборимії
Побили духів вітряних, якшів, ракшів велику міць,
Потім ще звоювали світ гадюк підземних ті брати,
Потім при морських берегах всі племена млетчанськії.
Тоді, грізні, заходились всю землю ще завоювать,
Зібрали військо все своє і острий видали наказ:
«Князі премудрі і жерці, що жертвами й дарунками
Богів звеличують, їх блиск, і силу, і блаженство все,
Через сі поступки свої усі є наші вороги,
Тож ну зберімся з силою і всіх до решти вигубім!»
Так наказавши воякам на східнім морськім березі,
З страшною постановою, вони на всі боки пішли.
Хто тільки жертву де принїс, жрець, що до жертви намовляв,
Всі гибли, всіх герої ті вбивали й далі, далі йшли.
Їх вої сміло кидались на вічнії огні, що, знай,
В хатках пустинників горять, і в воду повкидали їх.
А як покутники з гнівом прокляття кидали страшні,
То через Брахми заповіт прокляття ті не мали сил.
Уздрівши, що відскакують прокляття, мов стріла від скал,
Покуту кидали жерці, із острахом тікали геть.
Ті, що покути ціль знайшли, змисловість побороли всю,
В страху тікали від братів, мов змії від орлів грізних

Понищені були в лісах всі шалаші й жертовники,
І світ весь запустів, немов бог часу знівечив його.

Як щезли всі князі, мудрці і всі побожнії жерці,
Не перестали руйнувать герої кровожаднії:
Приймали лютих слонів вид, заїлих в час парування,
І Ями [1] страх, нищителя, ширили по пустинях геть:
То в виді львів чи тигрів знов або й невидимо вони
Де віщунів, жерців знайшли, вбивали хитрощами їх.
Без жертв, без читання письма, без королів і без жерців,
Без празників святих уся земля враз опинилася.
У горі, в пострасі важкім, без купівлі, без продажі,
Без жертв, приношених богам, позбавлена шлюбів святих,
Без ратаїв, без пастухів, повна руїн хаток і міст,
Повна кісток і черепів, страшний являла вид земля,
Весь світ жалобою покривсь і виглядав, неначе труп,
І сонце, й місяць, зорі всі, планети й всі небес жильці
Злякалися, побачивши, що Сунд зробив і Упасунд.

III

Та ті дайтьяни, знищивши і звоювавши всі краї,
В свій город Курукшетру враз вернули, збувшись ворогів.
В ту пору богомудрі всі, Шідді, Ріші [2] високії,
Безмірно стурбувалися, руїну бачивши страшну.
Ті переможці пристрастів і гніву і змисловості,
Над світом змилосердившись, пішли оце до праотця.
І ось уздріли праотця, що там сидів серед богів,
З усіх боків окружений Шіддами й Брахмомудрими
Там Агні [3], й Магадева [4] був, і Ваюс, над вітрами пан,
Індра, і сонце, й місяць з ним, і всі Брахмовидючії.
Що Сунд зробив і Упасунд, усе повіли віщуни,
Про діла їх, відвагу їх, про бої і жорстокості,
Про все, про все розказують там праотцю усіх істот.
А вислухавши праотець оповідання зібраних,
Задумався на хвилечку про те, що тут чинити слід,

---

[1] Яма — бог смерті.
[2] Шідді і Ріші — духи, нижчі від богів.
[3] Агні — бог вогню.
[4] Магадева — великий бог, назва Сіви, бога знищення.

Братам судивши смерть обом, він Вісвакармана
кликнув,
А вздрівши, що прийшов творець, він ось що наказав
йому:
«Прекрасну дівчину створи!» — оце всевишній приказав.
Вклонившися всевишньому, до серця взявши той наказ,
Обміркувавши добре все, дівча небесне він створив.
Що тільки є в трьох світах, у движному й недвижному,
Прекрасного й принадного, се все у ній злучив творець.
Клейнодів сотні дорогих вкрашали тіло скрізь її,
Та тіло те небеснее ясніло більш клейнодів всіх.
Із всіх жінок у трьох світах ні одна не зрівнялася
Красою з сею, що творець з великим трудом сотворив.
Так був чудовий вид її, що й частки тіла не було,
Котра б до себе не тягла очей жильців небесних всіх.
Красою рівна Срі [1] була, принадами вповитая,
Всіх розуму позбавити, всіх очі прикувать могла,
Зложивши руки, склонена, вона до Брахми так рекла:
«Яке се діло, господи, що я для нього створена?»

Брахма

Іди, блаженна, і збуди у Сунда й Упасунда ось
Палку жагу любовную краси своєї чарами!
Зроби, щоби через твій вид, через несказанну красу
Оба брати попали в гнів, з собою посварилися».
«Зроблю се!» — мовила вона до праотця, вклонилася
І на правóруч обійшла довкола зібраних богів.
Від сходу Вішну там сидів, на південь Магадев сидів,
На північ менші божества, а Ріші всюди серед них.
Коли ж вона довкола так ішла направо попри них,
То Сіва й Індра, цар богів, за нею все дивилися.
Зайшла на південь. Сіва ж рад і оком з неї не змигнуть,
То в нього південне лице лотусооке вродилось.
На північ повернулася, він північне лице дістав.
У Індри ж тисяча очей з боків, іззаду, спереду,
Великих, ясних, звернених на всі боки явилося.
Отим-то в Магадеви є чотири лиця віддавнá,
А тисяча очей ясних у Індри, вбійці Баляса.
І всі там зібрані боги, і всі святії Ріші ті
Туди лицем зверталися, кудою йшла Тілоттама,

---

[1] Срі — богиня красоти і любові.

Всіх очі, мов п'явки, впились у апсараси [1] дивну стать,
Усіх жильців небес, окрім одного Брахми-праотця.
Як до землі пішла вона, рекли боги і Ріші всі:
«Се діло вже є зроблене через красу незрівняну!»
Як геть пішла Тілоттама, то відпустив господь світів
Усіх святих від себе геть і всіх згромаджених богів.

IV

Завоювавши землю всю князі дайтьян, і збувшись бід,
І загрозивши небесам, сказали: «Все сповнили ми!»
В богів, Гандарвів, Якшасів, у змій, князів і велетнів
Усі скарбй загарбавши, вони тим вельми тішились.
Нікого не знаходячи, хто б з ними стать до бою смів,
Не мавши більше що робить, вдались в утіху, мов боги.
Жінки, солодкі пахощі, вінки, добірні страви всі,
Напитки найдорожчії — ось що справляло розкіш їм.
В садах тінистих і гаях, по горах і по пралісах
Гуляли, де хотілося, жили, немов безсмертнії.
Раз на вершку гір Віндія, де камінь рівний і гладкий,
Пишались цвітом дерева, бенкет справляли два брати.
Крісла препишні, божеські поставлено для них отам,
На них засіли радісно оба серед вінка жінок;
З музикою і танцем там к дайтьянам гурт жінок зблизивсь,
Співаючи і славлячи, вони гуляли радісно.
Та ось, квітки збираючи, Тілоттама по лісі йде,
В принадний стрій устроєна, в одній червоній туніці.
Збираючи карнікари, що над потоком там росли,
Помаленьку зближалася до місця, де князі сидять,
Напитком п'яні дорогим. В обох аж розгорівся зір,
Аж стуманілось в головах, коли красуню ввиділи.
З крісел зіскочивши ураз, вони до неї підійшли,
Оба, любвою п'янії, до неї ну ж лицятися.
За праву руку Сунд узяв прекрасную дочку богів,
За ліву руку Упасунд тоді ж узяв Тілоттаму.
Оба, блаженством п'янії, і силою безмірною
І скарбами знетямлені, напитком оп'янілії,
Від всього того в нестямі чоло наморщили вони,
Любвою отуманені, так один одному рекли:
«Моя жінка, а братова твоя!» — до брата мовив Сунд;

[1] Апсараси — женські духи, нижчі від богів.

«Моя жінка, а братова́ твоя!» — відмовив Упасунд.
«Ні, не твоя, моя вона!» — тут мов сказилися оба.
Безумні від краси її, забувши про братерство все,
За булави свої страшні вони з-за неї вхопились,
Махнувши булавами враз, любов'ю розгорілії,
«Я перший!» — крикнув сей. «Ні, я!» І вбили один одного.
Брат брата люто вдаривши, оба попадали страшні,
Криваві, мов два сонця, що із неба враз попадали.
В перестраху розбіглися жінки й полки дайтьянськії,
В яскинях поховалися, знесмілені тривогою.

Тоді світів усіх отець з богами й Ріші світлими
Зійшов на землю пресвятий, щоби Тілоттаму почтить.
«Якого дару хочеш? Все дістанеш»,— мовив праотець.
І сонце вибрала собі блискучеє Тілоттама.
І ласкаво рік праотець до неї, чорнобрової:
«Ходи ж довкола світа ти, як сонце, ти прекрасная!
І на твій блиск нехай ніхто очей не може підвести».

Благословивши так її, усього світу праотець
Дав Індрі троє-небеса, а сам пішов у Брахми світ [1].

---

[1] Franz Bopp, Ardschuna's Reise zu Indra's Himmel, nebst anderen Episoden des Maha-Bharata. Aus dem Sanskrit im Urversmasse übersetzt. Zweite durchgesehene Ausgabe. Berlin, 1868, стор. 36—45.

ПРОЛОГ

У раю Індри на богів, на всіх блаженних страх напав;
Над домом вічних радощів і розкошів простерся сум.
Гандхарви перервали враз свою небесну музику,
І занімів їх дивний спів, що славу творця голосив.
Сумні апсараси вниз прекрасні клонять голови,
Не думають про танці вже, ні про любов; а та юрба
Крилатих геніїв стоїть недвижно і з страхом глядить
На хмурее лице того, що грім страшний в руках держить.
Святі й герої світлії всі мовчки обступили трон,
Що Індра на ньому сидить під білою навісою,
Що пнесь на ручці золотій, обсипаній клейнодами.
Надармо кращі в апсарас — Рамба, Грітакші, Урваші
І Менака — порушують раз в раз пахущі вахлярі,
Щоби розхмарить се лице, збентежене турботою.

Що ж так могло затурбувать великий божеській спокій?
Ось Індра немов прокинувся з якогось сну немилого,
Він кличе Менаку, найбільш прославлену з всіх апсарас;
Усі свій слух натужили, а бог ось так говорить їй:

Індра мовить:

Послухай, доню! В шалаші пустинному на березі
Ріки, що зветься Каусікі, живе пустинник там один —
Вішвамітра зовесь — колись він Рами був учителем,
Дорадником. Отсей-то муж мені турботу причиня.
Хто зна, чи силою своїх покут жорстоких не дійде
До того, щоб зіпхнуть мене з небес і сам засісти тут!
Лиш ти, дитя, могла б мене від сеї врятувать біди.
Красою найчільніша ти між всіх товаришок своїх.
На землю йди, красавице, і щоб аскета чистоту

Скусить, ужий усіх тих збруй, що Брахма дарував тобі.
Ні голосу пестливого, ні тих тужливих поглядів,
Ні усміху зрадливого, ні рухів страсних не жалій!
Ти побідиш того, що ще ніколи скуситись не дав,
А я тоді не матиму вже більш чого боятися.

Менака мовить:

О господи, яке ж важке мені повірив діло ти!
І як же я, слабенький твір, зустрінусь око в око з тим
Могучим мужем, що страшний тобі самому! Адже ж сам
Ти сому пив, що чинить всіх незримими, щоб скритися
Від нього! Чи ж ти думаєш, що зможе щось моя краса
Супроти всемогучого, непідкупного страдника,
Що щоб скупатись — раз лише ногою тупне, і як стій
Ріка глибока там пливе, що землю всю б могла підмить!
Що міг би кулаком розбить без труду Меру, гору ту
Із гордими вершинами! Не сумнівайся, пане мій,
Хто сміє спокушать його, зазнає лютих кар, і я,
Нещасна, згину, спалена огнем гніву покутника.

При тих словах нахмарилось у Індри яснеє чоло,
А пальці, що громи держать, стиснулись судорожно
враз.
Уся тремтячи, Менака отак заговорила знов:
«Дарма, о пане! Ти велиш, і я повинна слухати.
Одну просьбу лиш зволь мені: не покидай мене саму!
З висот небесних посилай мені підмогу на землі,
Помічників дай, щоб могли в потребі рятувать мене.
Коли в пустині стану я, дай, щоб легенький вітерець
Піднявся з окружающих кущів, щоб Ваю, бог вітрів,
Зрадливо вгору піднімав складки моєї туніки,
Щоб Кама теж, любові бог, шептав до вух пустиннику
Спокусні речі. Щоб здобуть таку побіду славную,
Потрібно порятівників могучих, вірних над усе».

Як Індра мав не згодитись на просьбу, так оправдану?
Він мав довір'я повнеє до апсараси здатності,
Що на любовнії діла всіх дотепнішая була.
Їй діло се повіривши, він духом заспокоївся.
І знов у небі радощі, і співи, й му́зики пішли;
І танцями і співами всі величати почали
Побіду неохибної краси й любовних хитрощів.

А Менака готовилась до відходу, старанно все
Обдумуючи, що могло придатись для побіди їй.
Обмившись в ванні, що була небесних повна пахощів,
Вквітчала коси квітами, що в райських виросли садах;
Одежу щонайкращую вдягла і, вже не гаючись,
Далася в путь в супроводі Матали, Індри візника.
Та Кама й Ваю, раді тій завдачі, що їм завдано,
Летять, іграючи з візком, що хмари протина наскрізь
І тьму свердлить. Ні місяць так, ні сонце не яснить
простір,
Як блиск, що розливається від тіла німфи дивної
І вистарчає сам-один, щоб ніч на день перемінить.

А в етері захмаренім раз в раз реве хуртовина,
Гогоче грім, і блискавки огнистими гадюками
Одна по одній раз у раз освітлюють густую тьму.
Страшнії труби вітрові і урагани лютії
З нестямним ревом гублятся у безконечних пропастях.
Там Гаруди крилатії, Наги-смоки з огнистими
Пащеками і Ракшаси злобні червоноокії
Злітались купами вокруг ясних небесних путників;
Усяка б там злякалася, та не безсмертна апсара.
Швиденько мчався Індри віз, і ледве місяць ще зійшов,
Як близь пустельні край ріки на землю вже спустився
він.

Премудро Індра вибрав час! Не можна б і придумати
Пори, здатнішої на те, що мало розіграгися
Ось тут поміж мудрцем святим і німфою небесною,
Як вечір весняний отсей, де квіти сипались з дерев
Дощем пахучим, весняне повітря, всяким випаром
Насичене, зм'якшить могло й найкріпшу волю, де усе
Співало про нове життя, від соловія, скритого
В густих корчах, аж до свердка, що під листком
гніздився десь.
Посеред всіх тих радощів один був нечуткий — аскет.
Він власне, як щовечора, скінчив свої умертвлення.
Ноги навхрест підкуливши, перед своєю гротою
Святий, що попалив гріхи огнем свойого каяття,
Сидів в побожнім захваті і в молитвах заглублений.

Та ось нараз із близького лісна вказалась Менака
І зараз стала виводить танок, яким не раз жильців
Небесних чарувала. Мов пустий метелик, ховзалась
По тій мураві, мліючи від пристрасті, то треплючись
Так живо й шпарко, що тряслись на шиї в неї й на руках
Браслети й перли, бряжчачи, мов пташечки цвірінькають.
Даремна праця! Не змигнув самотник оком ані раз,
Уперши в одну точку зір. Пора була помічникам
До діла взятись, і вони зробили все, не гаючись.
Легенький вітерець подув, тихесенько підняв зефір
Біленьку складку туніки і дві колумни відслонив,
Мов пні банану круглії, що тіло гарнеє держать.

Кама к пустиннику схилився: «Поглянь-но,— шепче злобний бог,—
Отся безлична думає тебе спокусити, звести!
Гляди на неї, не лякайсь! Несхитна чистота твоя!»

Сим хитрим словом впевнений, мудрець зирнув спідлоба раз,
І вже по нім! Подібний вид є небезпечний навіть для
Аскета з кров'ю зимною, ослаблою від каяття.
Те тіло, що, здавалось, він переборов, зривається
І з силою нежданою свойого домагається.
Чи ж міг не бачити мудрець, як гарною вона була
В борбі з зефіром, німфа та, оздоблена предивними
Прикрасами молодості? Те горло кругле, груди ті
Чудовії, ті рамена розкішні, що підносяться,
Здіймаються понадливо, кокетно і заласливо!
А хитра німфа вид дає, що рада би поправити
Нелад у своїй одіжі, та все ще вбільшує його
І кождим рухсм відкрива очам нові принади ще.
Пустинник вже не молиться, очима, не змигаючи,
Глядить і не надивиться на ту картину дивную.
Ось свіжий подмух, з Менаки ухопив вітер туніку
І по мураві покотив — се був рішаючий удар
В тій незвичайній боротьбі. Танечниця явилася
Голісінька, засяла враз всім блиском променистої
Краси своєї. Бачилось, що страх загнівана була
На сю пригоду, кинулась з дівочою встидливістю
Ловить легесенькую ткань і вже от-от спіймать її,
А ткань усе наново з рук їй вітром вириває ться.

Сього занадто! Радуйтесь, о Камо й Ваю! Виграли!
Спокуси хвилька вистарча, щоби змазать вік каяття!
Вже апсара захопила свою одежу, гей, та вже
Запізно для пустинника! Могучим рухом він притис
До розхвильованих грудей гнучкеє тіло апсари;
В своїх обіймах він поніс її й поклав на моховій
Постелі, де так много мук своєму тілу завдавав.
Тепер вже не болючії зітхання тут лунатимуть,
І не стогнання жалісні отся печера чутиме!

Того й бажала Менака, щоб жадощі аскетові
Задоволить. Помстилася любов тут на самотнику!
Пристанок мудрості зробивсь пристанком пестощів,
жаги;
Минали тижні швидше, ніж одніська днина перед тим.
Та швидко вчула Менака, що в лоні своєму несе
Живий доказ уломності аскета. Індра так хотів!

Зблизився час розрішення, і апсара без милості
Покинула пустинника на жир докорам, жалощам,
Сама ж, край річки Маліні в проваллі Гімалайських гір
Укрившися, породила чудово-гарну донечку.
Та вже не сміла Менака тут на землі довш гаятись;
Незламний-бо закон велить вертать у небо апсарам,
Як скоро тільки вродять плід любві своєї з смертними.
І вже віддалюєсь, та ось дитячі пальчики дрібні
Хапають за припіл її, немов хотять задержати.
Всміхається малесенька, мов ласки в матері блага.
І покотилася сльоза з очей богині й канула
На те дитячеє чоло. Покинуть донечку саму
В пустині, звіру дикому на жир — яка ж страшна
судьба!
І очі в небо підняла і сумно-сумно глянула:
Як радо б занехаяла свою безсмертність, небеса,
Щоб тільки чутись матір'ю! Та неподатливі боги
На се несхильні! Менака легенько з себе скинула
Одежу, вкрила донечку і геть пішла ридаючи,
Не сміючи й оглянутись. Чи радощі небеснії
Дадуть відплату їй за те, що тут утратила вона?

Та Індра змилосердився, в свою опіку взяв дитя,
Що несвідуще плакало посеред лісових квіток,
Над берегом ріки. Отсе сакунти, кречети, падкі
На м'ясо, позліталися. О диво! Замість розірвать
Дитя, вони кругом його обстали, щоб оборонять
Від львів і звірів лісових. Недовго потім надійшов
Пустинник славний, праведний, Канва, щоби скупатися
У річці Маліні. Вгледів мале дитя, полишене
Над річкою. Не вагувавсь пустинник ласкавий, узяв
Дитя на руки і поніс у свій шалаш. Ось тут її
Ховав старанно, як отець, і дав ім'я Сакунтала,
На пам'ятку тих хижих птиць, що берегли її колись.
Росла від світу здалека, пречиста, свіжа, наче цвіт
У тіні лісу, і в піснях ім'я її прославилось.

I

Був цар колись у Індії, потомок Пуру [1], Душманта,
Преславний завойовник, що велику світу часть здобув;
Два моря, східне й західне, були границями його
Держави. Під пануванням сього блаженного царя
Щасливий був весь світ: народ сповняв свої повинності
Охітно, вмів добро збирать, та з шляху честі
не схиблять;
Брахманці чинності свої сповняли совісно, брехні
Не знаючи. Ні крадіжі, ні голод, ані слабості
Не мучили тоді людей. Слав Індра в пору дощ із хмар,
Рясні, смачні були плоди, багато звірів по лісах.
Побивши ворогів усіх, цар забавлявся ловами;
Вже не з людьми, а з звірами кровавую точив війну.
Могучий тілом, справний був до всіх воєнних підходів;
До лука, списа, булави над нього справця не було.

Одного дня піднявся цар з великою парадою
З столиці Гастінапури, щоб звірів бити по лісах,
Що криють пишним килимом спохови Гімалайських гір.
В супроводі всіх двораків, жерця і блазня Мадхави,
Окружений сторожею жінок з народу явана [2]

[1] Пуру, праотець царської династії, мав бути сином бога місяця.
[2] Нема сумніву, що назва «явана», уживана в старих епопеях, а також у буддійських писаннях, означає греків, а се свідчить про досить пізній час (нижче IV в. перед Хр⟨истом⟩) остаточної писемної редакції тих епопей, гл⟨яди⟩ Dr. A. Weber, Akademische Vorlesungen über Indische Literaturgeschichte, Berlin, 1852, стор. 178.

І многою кіннотою, він їхав гордо на слоні,
Вкритім багатим чапраком, посеред гуку бубнів, труб.
А на плоских верхах домів жінки стояли, дивлячись,
І цар здавався їм живим портретом бога-громника.
«Куди поділись вороги,— кричали в радощах вони,—
Що їм зазнати довелось отсих непоборимих рук?»
Любуючись, метали всі квітки на шлях героєві.
Жерці, вояки і купці, невольники й усякий люд
Біг за походом, кричачи, благословляючи царя.

Ось розійшовся люд, а цар з дружиною ввійшов у ліс
Такий густий, що сонячне проміння не вдиралось там
І зелень темна там була, земля ж уся завалена
Обривами скалистими. Хаос страшний, житло пусте!
Тікав відсіля чоловік, а дикий звір ховався тут.
Медведі, леопарди, льви й шакали ревотом глухим
Бентежили тишу лісів. Даючи приклад смілості
Своїй дружині, Душманта на звірів перший кинувся:
Він боязких, що здалека держаться, стрілами вбива,
Сміліших, що зблизитися посміють, списом прошиба.
Ні штириногий, ані птах його ударів не мине.
Вже купи звірів мох вогкий своєю кров'ю збризкали,
Без тями інші геть біжать, смертельно ранені, та гнеть
Падуть чи крові випливом, чи болістю знеможені.
Тут дикії слони біжать по лісу, дико ричачи;
Орли і кречети, в лету потрафлені, падуть униз,
Стрімглав перекидаючись. За свого пана прикладом
І двораки на всі боки пускають град спижевих стріл;
Сказав би, туча густо йде у дощову пору́. Різня
Була така, що зрушити могла б найтвердішого,
Та спрага й голод почали дошкулювати вже стрільцям;
Мадхава-блазень не скривав свойого невдоволення.

Мадхава мовить:

Чудесна служба — лазити з царем, запаленим стрільцем!
Чи день, чи ніч, лізь на коня, ганяйся лісом, нетрями
За кабаном, газелею, не мавши спраги чим вгасить,
Окрім води з потоку, де з дерев листів нападало;
Обідай бозна-де й коли м'ясиво, кепсько зварене!
Отсе життя! Я з ніг паду! Їй-богу, занедужаю,
Коли мій друг, пан цар, сей час над нами тут не змилуєсь!

Ніхто не гнівавсь; блазневі було свобідно говорить
Усе, щоби забавити свойого пана. Всі спішать,
Щоб заспокоїть Мадхави нарікання. Розпалено
Огні, тручи фіговії дрючки один до одного.
На грані м'ясо смажиться. Кругом уся двірня зійшлась,
Щоб голод заспокоїти, спочить годину по трудах.
Та цар в стрілецькім запалі покинув серед пралісу
Двірню і збрую й сам погнавсь за чорною газелею
І гнався, не міркуючи, куди й як довго вже біжить.

І разом, наче чарами, змінилося окруження:
Поза тернистим пралісом ось густолистії корчі,
А в них розкішний вітерець, гуляючи, шепочеться.
По смарагдових полянах біжать струмочки, де не глянь,
Цвітами різнобарвними тут дерева пишаються,
А другі гнуться і тріщать під вагою овочів;
Ліани ось гнучкі сплелись, що й сонце годі бачити;
Тут мавпи п'яні розкішшю, медведики збиточнії
Спинаються по деревах, пчілки бринять, сотки пташат
Співають під листочками, а понад берегом ставків
Пречистих походжаються барвисті пави, пишно так
Піднявши вгору голову. Сріблястим, плинним поясом
Обходить річка Маліні сей сад, прекрасний, наче рай.
Се чари! Празник для очей! Гай, де живуть пустинники.
Тут в'ється раз у раз дим жертв, а хори гармонійнії
Святі пісні співають. Тут Ріші, звитяжці пристрастів,
Глибокі знавці Вед святих, преподають науку їх;
З усіх боків, знай, чуються діалектичні докази.
Цар, не цікавий спорів тих, нап'яв свій лук, щоб вцілити
Газелю, що вже падала з утоми. Два пустинники
Прибігли й ну просить стрільця, щоби звірині гарній тій
Подарував життя,— вона живе у гаї тім святім
Під захистом пустинників. «Дізнайся, царю Душманто,
Що Канва, Касіапи син, є голова в побожній сій
Громаді». Цар сказав на те, що дуже рад тій нагоді,
Щоби віддати свій поклін анахорету чесному,
Що нагромадив за свій вік покаяння багатий скарб.

Вже сонечко горючеє вниз почало хилитися;
Був час, коли створіння всі, охлявші в спеці, почали
Знов куштувать утіх життя. Серед солом'яних хаток,
Що туляться то сям, то там під деревами ось тобі

Пустельня Канви. Душманта, покинувши товаришів [1],
Вже до пустельні підійшов, та не застав пустинника.
Побачивши порожнюю пустельню, крикнув голосно:
«Гей, хто тут є?» І покотився луною голос по лісах.
На голос той з пустельні враз дівчина показалася
В убранні аскетичному, неначе Срі вродливая.
Як Душманту побачила дівчина чорноокая,
То поклонилася йому з належною пошаною.
Щоби почтить його, вона просила сісти, подала
Води, щоб ноги вмить, потім напиток «аргу» принесла.
Подавши, запитала про здоров'я і поводження,
Почтивши так як слід його, спитавши про поводження,
Дівча пита з пошаною: «Чим можу панові служить?»
Принявши всі належнії послуги, цар відмовив так
Солодкомовній дівчині, незрівняній красавиці:
«Прийшов я тут, щоби почтить блаженного пустинника
Канву. Скажи, красавице, куди пішов той муж святий?»

Сакунтала мовить:

Блаженний батько мій пішов збирати плоди лісові.
Зажди хвилинку, скоро він прийде, й побачиш тут його.

Не бачачи пустинника, занятий весь дівчиною,
Цар бачив, що вона була незрівняно вродливая;
Солодкий усміх чарівний, стрункая стать її була,
Сам цвіт молодості й краси, подоба безпохибная,
Що й з аскетичної кори ясніла, наче світ з тернів.

Душманта мовить:

Хто ти, чудова дівчино? Чия дочка і відки й як
В сей ліс попала? Квіточко прекрасна, що тут чиниш ти?
О гарная вродливице, ти першим поглядом своїм
Украла в мене серце! О, скажи мені про себе все!

Сакунтала мовить:

О Душманто, я є дочка преславного пустинника,
Аскета Канви, мудрого й великодушного старця.

---

[1] Досі я держався свобідного перекладу П. Е. Фуко (P. E. Foucaux, Sakountala, traduction libre. Paris, 1894, Petite Collection Guillaume); відси подаю вірний, хоч подекуди вкорочений переклад із «Махабхарати», користуючися англійським дослівним, прозовим перекладом Манмати Нат Датта.

Душманта мовить:

Сей славний і блаженний муж — всім світом шанується
За те, що вмів опанувать всі половії склонності.
Упасти може й Дхарма сам із стежки справедливої,
Та строгий, вірний сей аскет не міг на ній схибнутися.

Сакунтала мовить:

Так слухай, царю мій, що я чувала від пустинника,
Що сталося зо мною й як його дочкою стала я[1].
І розповіла все йому про Менаку й Вішвамітру
Й кінчила: «Царю над людьми, отсе тобі вся вість моя.
Не знаючи, де дійсний мій отець, я Канву чесного
Вважаю батьком. Все тобі я розповіла, царю мій!»

Душманта мовить:

Княгине, о блаженная, все, що ти мовиш, чудо є!
О гарна пані, будь моя! Скажи, чим приєднать тебе?
Чи маю нині ще тобі дать золота, вкрасить тебе
Квітками щирозлотними, одежами, намистами,
Клейнодами і перлами чудово-білими, а сей
Шалаш укрить килимами і золотими вазами,
Що зібрані з різних країв? Лиш забажай, а царство все
Я дам тобі, красавице, лиш будь моєю жінкою!
О квітка тиха, ясочко, газеле боязливая,
Дай зашлюбитися мені по обряду гандхарвському![2]
Сей рід зашлюбин — кажеться в законі — з всіх
найліпший є.

Сакунтала мовить:

О царю, батько мій пішов з пустельні овочі збирать.
Зажди хвилинку ласкаво — він, певно, дасть тобі мене.

Душманта мовить:

О гарна пані, дивная красавице! Бажаю я,
Щоб ти сама взяла мене. Знай, я для тебе лиш живу!
Знай, що ціла душа моя твоєю є, о квіточко!

---

[1] Тут Сакунтала розповідає цареві те, що у нас розповідано в прологові (Кн. I, гл. LXXI, вірш 19—гл. LXXII, вірш 17).

[2] Зашлюбини по обряду гандхарвів відбувалися без усяких церемоній і без свідків, вистарчала обопільна згода і любов молодих. Сей рід зашлюбин дозволений був тільки воєнній касті кшатріїв.

Горю бажанням буть твоїм! Так будь моєю жінкою,
По обряду гадхарвів я рад пошлюбить собі тебе.

Сакунтала мовить:

Красо й оздобо Пуру всіх, коли се так закон велить,
Коли сама я можу тут рішати — знай рішинець мій.
Дай слово, що даси мені, чого ось тут жадатиму
В сім шалаші самотньому, де лиш самі обоє ми.
Син, що від мене вродиться, нехай престол наслідить твій.
О Душманто, по правді се кажу тобі. А як отсе
Ти приречеш, то можемо, як хочеш, сполучитися.

...Спрагнена, смерті близька, до синів своїх Пандавів
Одізвалась Кунті, щира мати, жальними словами:
«Ох, води, води, бо гину!» — так-то Кунті застогнала
Тая мова Фімі в серце, наче тяжкий камінь, впала.
І люблячим серцем перший скорше далі поспішає,
І до темної лісної пущі вскорі Пандавас зближаєсь.
Там узрів он смоковницю, а під нею холод милий,
Там братів он запровадив всіх і матір, щоб спочили.
«Сей час вам води принесу,— рек,— а ви спочиньте тута,
Бо там водяних птиць голос недалеко в гущі чути —
Певно, став там недалеко чистий, ясний мусить бути».
І на те: «Спіши!» — сказав му брат найстарший,
а поспішно
Фімас оддалився, де птаство водне кравкало утішно.
А коли напився, і тіло змив сребряними хвилями,
І для них води начерпав, для братів своїх коханих.
І вертає скоро там, де мать лишив і братей круг,—
Жаль і смуток проника му аж до глибини душі,
Коли вздрів, що мати й браття улягли вже силі сну.
І змогли го сумні думи, й тими заридав словами:
«Чи ж ся здасть нещастя більше кому зріти під звіздами,
Як братів тут зріти сплячих на вогкій отсій мураві —
Їх, що у Ванараваті на пишних колись-то ложах
Сном солодким покріплялись,— де ж днесь бачу їх в тій
справі?
І вна, сестра Васудева, пред котрим встоять не може
Враг, вона, царівна Кунті — пишна, як лотос і рожа,
Що цвіте юнов красою, найпишніших лож достойна,
На землі тут мусить спати — і о завтра неспокойна!
І що ж може жалібніше в сім житті мене спіткати,

Як те зрю — тих львів-мужів, сплячих на землі нужденно,
Як зрю те, що князь сей правий, годен власті світу
й слави,
На землі спить, як підданий, скривджен од брата
страшенно?
А чорнявий сей Арджунас, сей незрівняний, пишний,
І він на землі лежить тут — ох, який се ж біль страшний!
А ті два ось браття-близні, мов Асвіни два, поснули
Тут на тій землі, мов роду свого царського забули!
Єсли кровних хто не має, що суть ганьбов його роду,
Може жить весел, щасливий, яко древо сред городу,
Которе стоїть самотньо в затишші і плодом криєсь,—
Так безродний може жити в честі, коханий, щасливий.
Но весело, в щирім крузі, без нещастя і пригоди
Йдуть життя путем герої многі, що у своїм роді
Виродків гидких не бачать, но все сил шукають в згоді,
Один одного вспирають, мов древа, що в лісі стоять.
Але ми, од стрия свого і його жестоког' сина
Вигнані, прослідувані, ледве-сьми змогли убіжать
Смерті на кострі огненнім, сли б судьба нас не хранила.
Ох, аж тут ми схоронились, но де ж дальша нам защита?
Де ж обернемося, горем нескінченним тим побиті?
Радуйсь-радуйсь, поганий Зартараштра-сину! Ще
Ласкаві боги на тебе, що Юзиштирас мене
Не послав тебе убити,— те держить ще твоє житє!
Ох, чому ж з твоїм собором, разом з твоїми братами
Я в гніві страшнім сей час тя не зашлю в світ темний Ями?
Но як можу я робить що, чим би-м горе князю справив,
Юзиштирі правому, що єсть оздобов всіх Пандавів?» —
Так герой там бідкав. В душі злість затята му
жарилась —
П'ястуки стиснув важкії, грудь розперла жалю сила
І в діл згнула го, гнів бухав, мов пожар, що погасає;
І поглянув знов по браттях, по героях, що лежали
Так безпечно, наче в пущі сій родились і ховались.
«Тут, за лісом, мур якогось вдалі города блистає,
Тра стеречись — вни поснули, но я стану їм на стражі».
І рішився кріпкий Фімас так ділать, як серце му каже.

Під час, коли вни спали там, стояв Гідімбас, великан,
Од сплячих недалеко і о пень ся дерева вспирав.
Людоїд се був жорстокий, кріпкий, лютий, смілий дуже,
Мов осіння чорна хмара, в темнім оці дикість вре,

Зуби вистають далеко, зголоднілий ними струже,
Ноги довгі, сам високий, борода й волосся руде,
Плечі — мов скала, мов боа — шия, а клапаті уха.
І те власне по нутру му було, що узрів героїв —
Діти Панда — сей огидний потвор звіриного духу,
Голодний, лакомий м'яса,— по нутру було му теє.
Свої пальці протягає, в голову пошипавсь, що
Обросла щетинов, пащі отворив, зінув широко,
Протягаєсь, викривляєсь — голод викривля його,
І встає, мов чорна хмара, він, зубатий, зизоокий.
І, звітривши людське м'ясо, до сестри так промовляє:
— Прецінь днесь нам впадесь страва, котрой здавна ми бажаєм,
З лакомості аж ся слиню, а язик ми цямка в пащі.
Га, як своїх я вісьм зубів острих в тіла тих пропащих
Вб'ю, затоплю в свіже м'ясо! Досить було посту мого!
Вскорі людського ся м'яса насичу, нахлепчу крові,—
Жили прокусивши, теплу, пінячусь кров буду ссати!...
Спіши, сестро, скоро, щоб ся, хто суть сплячі ті, дізнати.
Повбивай людей усіх тих, з тіл їх пишна буде страва!
Таж ся сплячих не злякаєсь, а в тім лісі наші права!
М'ясо їх порвем на куски — тих людей — і вспішно будем
Поживлятись, тож спіши ми і зділай кінець тим людям.
А як наїмось досита, кілько серце забажає,
В танець пустимось веселий, в такт довбнями вибивая!
Коли Гідімба в пущі те учула слово брата свого,
Сей час, як брат велів, вона поспішно рушила в дорогу.
Скорі кроки там керує, де Пандави всі поснули.
І узріла їх при своїй матері, як там прибула,
Сплячих всіх — лиш кріпкий Фімас не кріпив сном свої сили,
Тож, як вздріла Фіма, що тут перед нев стояв, так милий,
Так хороший, юний з виду, в серці єй любов затліла,
І у серці своїм слово отаке вона повіла:
— Сей чорнявий, мов лев кріпкий, що так пишно в світлі сяє,
Лотоокий, круглолиций то й най буде мужем моїм!
Брата мойого страшного я не виповню вже волі,
Бо любов есть сильна, братню навіть зв'язь вна розриває.
Хвилю б лиш моя тривала й мого брата радість, сли
Би-м їх вбила, но з живими вічний рай моїй душі!

І вид людський, вид оздобний велетка сей час приняла,
І, поволі ся зблизивши, перед Фімов кріпким стала
Так встидлива, так покірна і одіта в блиск небес,
І всміхаючись до Фіми, уживає тих словес:
— Хто ти й відкіля приходиш, княже, кріпкий над мужами,
Хто і ті, що сплять тут й видом всі рівняються з богами?
Хто та чорноброва, стромка, що тут сяє юнов красою
І спить в лісі тім спокійна, наче в власнім домі своїм?
Чи не знає сеї пущі, в котрій велети жиють?
Отсе знай — Гідімбас бридкий, велет пробуває тут,
Брат мій, що тут шле мя, потвор, повен всякой ганьби й зради.
Він ся м'яса із тіл ваших божеських нажерти радий.
Але скоро я тя вздріла й божеське лице твоє,
Іншому оддать не можусь за жону, окрім тебе.
Видиш мя, герою правий,— отож, поєднайсь зі мною,
Дай і ти мні своє серце — моє в'яне за тобою!
Я спасу тя од велета, занесу тя в красний край,
Вільно житимем на горах, будь мні мужем, о герою!
По воздушних я просторах лечу, де забагну, знай —
Невимовної розкоші ти зазнаєш все зі мною!

Фімас

Матір, братей так найстарших, як і найменших літами,
Хто ж би міг лишить, о велетко, в чиїй душі змисл правий?
Чи ж братів лишити сплячих можу й матір на поживу
Велету, а для розкоші одбігать їх нещасливих?

Гідімба

Я учиню все, що кажеш! Побуди ж тих сплячих всіх,
А від велета, що пожира людей, я збавлю їх.

Фімас

Велетко, пощо ж будити з сну спокійного, в тривозі,
Матір, братей, перед твоїм братом, що нам згубою грозить,
Ані велет не опреся силі моїй, ані люди,
Ні гандарви, ані якші злотоокі, білогруді!
Ти, хороша, іди або оставай, як твоя [воля],
Або брата, людоїда виправ ми на тії поля!

Но коли Гідімбас-велет, довго дарма вижидав
Сестри своєї,— сам з-під древа рушив, де круг Пандавів спав:
Жар му в оці, волос з'їжився, кров'ю набігло лице,
І, скрегочучи зубами, наче хмара чорна, йде.
Но Гідімба, зрячи, як скажений велет ся зближає,
Так тривожними словами до Пандава одзиваєсь:
«Глянь, отсе спішить огидний людоїд, отсе зближаєсь,
Тож, що кажу, ділай скорше враз з братьми — час упливає!
Де захочу, там я ходжу, бо у мні велетна сила,—
Тож я візьму тя на плечі і помчу на вітру крилах,
Побуди ж всіх сплячих скоро, матір і братів, герою,
Всіх заберу і в воздухи помчимося всі горою».

Фімас

Лиш не трать надії, сильна,— против мене він не встоїть,
Я уб'ю го скоро, пишна діво, тут у очах твоїх.
Бо не зможе мні огидний великан ся той оперти,
Ані ніхто в світі в бої ізо мнов не уйде смерті.
Глянь на рамена кріпкії, на ті руки, що зрівняють
Силов льву, на грудь і ноги, що так гордо тут ступають.
Но і силу вздриш небавом, пишна діво, в членах моїх,
Що пан неба Індра ледве повеличаєсь такою!

Гідімба

Не гадаю я, о сильний, що слаба у тебе сила,
Але велетам ніколи в силі люди не зрівняють.

Но під час, коли до Фіми так Гідімба говорила,
Брат єй, велет — з жаром гнів у дикім оці — ся зближає.
А коли сестру Гідімбу вздрів у людській там поставі,
Уквітчану, з блиском в оці, мов блиск сонця в легкій хмарі,
Чорноброву, чорнооку і принадну, мов цвіт в маї,
Пишну у оздоби блиску й повабу, що жар взбуджає,
І поуфно коло Фіми стоячу в прекраснім строї,
Думая, що розпалився богатир ко ней любвою,
Розгорів гнівом страшенним і широко витріщая
Очі, мов скажен, тим словом до сестри ся одзиває:
«Хто сей підлий, що мя страву в голоді достать спиняє?
Га, дурна Гідімбо, чи ж гніву ся мого не лякаєш?

Горе ти, безстидна шельма, страшна кара тебе жде
За встид, що ділаєш нашим предкам, велетів князям,—
Бо я сього гаха твого, і хто тут іще з ним є,
Повбиваю в твоїх очах, в кінці й смерть тобі задам!»
Так рек — кров'ю му набігли очі — і, скрегоча зубами,
Дико кинувсь до Гідімби, згуби розжарен думками.
Але Фімас, скоро вздрів, як велетів ся князь зближає
В яростї к сестрі,— всміхнувся й так до нього-сь озиває:
«Пощо ж нам будить, Гідімбе, тих, що сном солодким сплять?
Вилий злість свою на мене, гидкий вороже людей,
Я тут сміло тобі ставлюсь — чи ж хочеш женщину вбивать?
Таж вона не завинила, тож не кидайсь так до ней!
Бо не єсть се власна воля єй, що мене полюбила,
Но Анангас учинив се, непобідна його сила.
Бо твоя сестра, свиріпий велете, ганьбо всіх творів,
На твій розказ тут прибула, но ю сила мого взору
Побідила, вна мя любить — чи ж вна рід тим свій зганьбила?
Чи ж уб'єш сестру, сли не вна, но любов ту завинила?
Но зі мною поборися, ганьба женщину вбивати!
Лиш обом, муж против мужа, нам пристоїть ся спіткати!
І ще днесь в обитель Ями я пошлю тя, великане,
А на туловищі твоїм голови отсей не стане,
Но упаде, мов би слон ю важкими строщив ногами!
Скоро круків, і кречетів, й шакалів стадо погане
Буде рвати твоє тіло, як з моєй руки поляжеш,
Скоро я в тій пущі рід ваш весь вигублю, що, як кажеш,
Довго вже живе тут й м'ясом людським ся живить безбожно!
О, вздрить велетів всіх трупи днесь ще Гідімба тривожна,
Вздрить, як волочити буду труп твій, мов гору, неначе
Слона лев; вздрить, як безпечно через ліс сей вандрувать
Будуть люди,— а в тій пущі вже ніхто тя не побачить!»
Так рек Фімас, но Гідімбас так на те му одвічав:
«Пощо слів пустих, чреваку, пощо гавкаєш зухвало?
Як те зробиш, то хвалися, но тепер до діла! Мало
Ти ще знаєш мою силу, тож гадаєш, що побореш
Мя, но лиш спробуймось, а сильнішого познаєш скоро!
Тож тих ще не йму будити — най ще хвилю спочивають,
Бо тебе, нікчемний черве, наперед смоктать бажаю.

А як хлисну твоєй крові, то і вни в той час загуби
Не уйдуть, ні та труслива, що такого черва любить!»
Так рек людоїд і руку взніс високо догори
І на Фіму кинувсь, пред котрим не встоять вороги.
Но страшенно кріпкий Фімас скоро і немов з сміхом
Обціпив рам'я, котре му велет взніс над головов.
І так сильно шарпнув того, що хоч велет і пручаєсь,
Він сім гонів проволік го, як лев оленя слабого.
Не проможен від Пандава, великан гнівом палає
И, раменами го зціпивши, крику наробив страшного.
Зате Фімас знов го кріпко поволік, великана,
Примовляя: «Вара з криком, най ми браття тихо сплять!»
Так оба вни волочились, кріпкі мужі: Панда син
І Гідімбас,— а хоробрість оба чудну проявляли,
Мов два слони сороклітні, п'яні врути гнівом страшним:
Дерева тут друхотали, там корчі з собою рвали.
Но страшний сей лоскіт сон князям мужів зігнав з очей,
Всі збудились, встала й Кунті. Гідімба ту ж коло неї
Там стояла. А як взріли пишний вид єй мужі-льви,
Здивувались всі, і диво матері взійшло в душі.
І з лагідним поглядом, приязно усміхаясь к ней,
Рекла Кунті тоє слово, унята красою єй:
«Чия ти, о пишна діво? Скажи мні, що за одна.
В якій цілі і відкіля ти в сей темний ліс прийшла?
Чи ти, може, меї пущі опікунчая богиня
Або апсарас? Чого тут ти стоїш? Те все скажи нам!»

Гідімба

Ліс, котрий тут зриш навкруги, чорний, мов градова хмара,
Знай, од велета замешкан, а Гідімбас звесь почвара.
Знай теж, що його сестра я, князя велетів, послана
Сюди, щоб поубивати тебе з твоїми синами.
Но коли, сповняя волю брата, я сюди приспіла,
Твого сина в краси блиску героя я тут уздріла.
І Анангас моє серце з ним навіки пов'язав,
Он, котрому Брахма твори всі живії в власть оддав.
Твого сина я на мужа собі вибрала й старалась
Упровадить го, но сього-м осягнути не здужала.
Но коль людоїд Гідімбас довго дарма ждав на мене,
Скорим кроком, жаждою убійства, розжарений, жене,
Но тут милий мій, а син твій, стрів го, наче скала фалї,
Здрухотав кріпкою п'ястю і поволочив го далі.

І ось глянь, як молодець там з велетом ся ще волочить,
Як ганьбить один одного, но бою перестать не хоче!

Коли вна рекла те слово, скочив Юдгіштирас скоро,
З ним Арджунас, і Накулас, і Сагадевас хоробрий.
І узріли обох кріпких, що о жизнь і смерть ся борють,
Один другого толочить, як два льви грізні, недобрі.
Один другого обнявши, шарпаються, розбивають,
Аж з землі ся хмари пилу, наче чорний дим, здіймають.
А вони, окриті пилом, мов дві огнянії гори,
Мов дві скали в блиску сонця, що купають вид свій в морі.
І узрівши брата свого в так тяжкій борбі з потворов,
Рік Арджунас, усміхаясь, те до нього слово скоро:
— Кріпко, брате сильнорукий, знаєм ми, шо велет вдався
У борбу з тобов, а кождий з нас із труду вже проспався
Ось і я стою, мій брате,— лиш скажи, а велет впаде,
А Накулас, Сагадевас теж му зможуть дати раду!

Фімас

Ти не бійсь потвори сеї, сядь і приглядайсь борбі,
Не уйде він жив з рук моїх — те запевнюю тобі!

Арджунас

Пощо ж, Фімо, зволікати ще смерть сей гидкой потвори,
Довго годі нам тут ждати, бо кріпкий, страшний наш ворог!
Скоро, заким змрок западе, закончи ти ту борбу,
Бо, знай, в змроку ті велети силу дістають страшну!
Тож спіши, не бався, брате, і убий огиду тую,
Покажи рук своїх силу, заким он тя очарує!

Вчувши од Арджуна теє слово, Фімас в гніву жарі
Напружив всю силу, наче вітер при світу пожарі,
Тіло велета він порвав, наче чорну густу хмару,
І більш як сто раз потряс ним, угору го піднімая.

Фімас

Гинь, проклятий, гинь, потворо, людським м'ясом накормлена,
Гинь в сей час тут, як в льва пащі гине гидкая гієна!

Арджунас

Сли наприкрилась ти, брате, з велетом кріпким борба,
Я поможу ти, і сей час ми го повалим оба.
Або дай го мні самому якнайскорше доконати,
Ти спочинь по тяжкім труді ось там, де і наша мати!

Но коли учув ту мову Фімас кріпкий — притоптав
Велета о сиру землю й, мов звірюці, смерть задав.
Так од Фіми задавлений, Гідімбас дико заревів,
Наче бубон замочений,— но вскорі зовсім занімів,
Тогди порвав його тіло Фімас, оздоба Пандавів,
Розламав го на два кусні і братів тим звеселив,
І льву-мужу вони разом голосну оддали славу,
А тогди Арджунас тими рек словами до братів:
«Недалеко од сей пущі бачу город, тож там якраз
Ми ступаймо, бо нас може тут вислідить Дурйодганас».
«Най так буде»,— рекла мати, і пристали всі Пандави,
І пішли, а з ними й велетка Гідімба поспішала.

(ІЗ «МАРКАНДЕЇ-ПУРАНИ»)

ЦАР ВИПАЩИТ У ПЕКЛІ

Брахманець Яда, що за чесне життя одержав дар пригадати собі своє давніше існування, оповідає своєму батькові про те, як він колись був у пеклі.

I

Яда мовить:

Я, тату, розповів тобі про перше пекло, Раураву,
Послухай же про пекло ще, що зветься Маха-Раурава [1].
Там на п'ять тисяч миль вокруг земля вся з міді кована,
Внизу огонь горить і так розпалена вона огнем,
Що світить на весь світ, немов уповні місяць, сходячи.
Там Ями слуги грішних пруть, зв'язавши руки й ноги їм,
І обертають, мов снопів, на середину котять їх.
А круки, чаплі, сови рвуть, вовки їх, скорпіони жруть,
І мухи й кречети їдять, аж доведуть їх на сам плац.
Обпечені, збентежені, вони кричать раз в раз: «Ой-ой!
Ой тату! Мамо! Братику! Ой любі!» В страху своїм
Вони не мають полегші. Отак вони збуваються
Свого буття, аж поки з них не змиє всякий злоби слід.
Очистяться з гріхів своїх за тисяч раз по тисяч літ,
Та далі друге пекло є, що зветься Тамас [2], зимне страх,
Завдовж як Маха-Раурава, довкола вкрите пітьмою.
Там люди, зціплі стужею, в страшливій пітьмі бігають,
Шукають виходу, гнітуть, одні о других б'ються, знай,
Зчіпляються, клубляться враз, кричать із болю в холоді.
Та й інші кари ще терплять, ще й голод, спрагу лютую.

---

[1] Раурава — страшний; маха-раурава — вельми страшний.
[2] Тьма.

Різкі вітри, що снігом б'ють, проймають аж до кості їх,
А з голоду ссуть власний шпик, п'ють власну кров, що капле з них.
Без впину биті крутяться, взаємно попихаються.
Такі страшенні муки там терпить людство в тім Тамасі,
Аж доки крихіточки провини їх не змажуться.

А обік інше пекло є страшне, що звуть Нікрінтіна [1].
Точило величезнее там ненастанно крутиться,
На нім людей нав'язаних шматують парки шнурами,
Що йдуть із пальців Ями слуг, і тнуть від стіп до голови.
Та не вмирають через те оті стражденні грішники —
На сто шматків розсічені, вони назад зростаються.
Отак січуть там грішників, шматкують тисячі років,
Аж доки до краплиночки гріхи їм не сполощуться.

Та слухай ще, що я скажу: є пекло, Апратішта звесь,
А ті, що в пекло те ввійшли, нестерпні муки зносять там.
Колеса там, вали й шнури приладжені для лютих мук
На тих людей, що впали в гріх. Прив'язані до тих коліс,
Вони довкола крутяться невпинно сотні тисяч літ.
А другі знов прив'язані до валу, що вода вертить,
І крутяться довкола так, і кров з них капає раз в раз,
І кров'ю заплива лице, з очей кровавi сльози ллють.
Такі їх муки! Жаден твір живий не витерпів би їх.

Про інше пекло слухай ще, що Ашіпатравана [2] звесь!
Поміст в ньому на тисяч миль огнем ярким покритий весь,
Промінням сонячним наскрізь до крихти перепалений,
Живі істоти, що живуть в тім пеклі, все поклони б'ють.
Та всередині вказуєсь прекрасний мокролистий ліс,
А листя в нім — самі мечі, о превелебний брахмане!
Ще й міріади чорних псів там гавкають, мордатих страх,
Зубатих, мов тигри, страшних. Вони пильнують в лісі тім,
Вогкім, тінистім, аж сюди живі істоти прибіжать,
Що спрагу лютую терплять, кричать: «Ой мамо! Серденько!»
В найтяжчім горі ноги їх огнем горять, що б'є з землі.

---

[1] Січкарня.
[2] Ліс, де дерева мають мечі замість листя.

А як у ліс вони прийдуть, повіє вітер, кине їх
На землю — тут вони падуть у море яркого вогню,
Що бухає по всій землі і лиже все у інший бік.
А тут і тії пси страшні із тіла нещасливих тих
Рвуть член за членом. Отаке се пекло, батьку дорогий.

Послухай ще про пекло те страшне, що Тапта-кумбга [1] звесь.
Куди не глянь, котли стоять розжарені, в огні яркім,
А в них олій, розтоплене залізо, олово кипить,
І бухає, і прискає понад яркеє полум'я.
Сюди-то слуги Ямині неправих мечуть стрімголов;
Вони киплять, а з членів їх розварених гнила вода
Тече, і капа з костей шпик. Страшливі кречети їм рвуть
Розламані очні кістки з розтрощеної голови.
Знов люті птахи мечуть їх у ті самі котли, і знов
Їх голова розварена, їх члени, нерви, м'ясо, кість
І шкіра — все зростається в олії тім кипучому.
Живих, окріпших грішників тут слуги Ями ложками
Мішають, і вертяться там в олії тім вони кругом.
Така-то Тапта-кумбга та, як я говóрю, батьку мій.

II

В моєму сьомому житті перед теперішнім життям
В сім'ї мужицькій родився я. Тоді-то не пустив я раз
Скотину до пійла. За те я був засуджений терпіть
В страшному пеклі, де палав огонь безмірний; птахи там
Залізнодзюбії були; болотом замінилися
Потоки крові, що плила з тіл, дроблених машинами;
Річки текли кровавії з тих грішників шматованих.
Там, вкинений у пропасть, я пробув сто літ і більше ще,
В страшнім огні палаючи, від спраги усихаючи.
Нараз повіяв вітерець на мене, радістю дихнув,
Розкішним холодом, що йшов від збана камфори й муки.
Хто доторкнувсь його, той був увільнений від лютих мук,
І я почув блаженство теж, як в небі душі праведні,
І вперши очі в далечінь і витріщивши з радості,
Дивуючись, що се значить, ми мужа пречудового
Побачили поблизько нас; жорстокий Ями раб, в руці
Держачи палицю, що є мов Індри грім, показував

[1] Огняні котли.

Йому дорогу наперед і кликав: «Ось ходи сюди!»
А як побачив муж отой пекло, повне соток тортур,
Він, милосердям зрушений, отак до Ями слуг сказав:
«Гей слуги Ями, що таке зробив на світі я, скажіть,
За що в найглибше пекло я попав, страшне для своїх
мук?
Я звався Випащит і був із роду славних Джунака,
Що в краї Відеха були правдиві пастирі людей.
Я всякі жертви приносив, свій край я чесно боронив,
Не давсь опанувать гніву, і гість від мене не пішов
Незапоможений; богів, мудрців ні слуг я не вражав;
Чужих жінок, добра не баг, нічого, що чиєсь було.
Я досі так напевне ждав ласки богів, пустинників!
За що ж тепер попався я у пекло те страшливеє?

Слуга Ями мовить:

О царю, так без сумніву є все те, що говориш ти!
Та все ж таки сповнив єси один, хоч невеликий, гріх [1],
За се на хвилю мусив ти попасти в пекло те страшне,
Та вже спокутуваний він,— ходи, о царю, відси геть,
У радість, що належиться тобі за добрії діла.

Цар мовить:

Провадь мене, слуго божий, я радо за тобою йду [2].

І ось цар приготовився іти за ним: та тут піднявсь
Страшенний крик усіх людей, що в муках там каралися:
«О царю, змилуйся, зажди ще хвилечку! Сам дух, що
йде
З твойого тіла, душу нам освіжує, горючий жир
Холодить, муки й болі всі до крихти в тілі втишує.
Спинись, царю! Помилуй нас, о тигре поміж мужами!

Почувши мову тую, цар питать почав у Ями слуг:
«Чи справді холоду я подав тим людям? Що таке
Вчинив я добротворнеє у смертнім світі, що ось тут
Таке освіження дає сим людям? Се скажи мені!»

---

[1] Пропускаємо тут кілька рядків (XIV, 3—7), де описується той гріх — цікавий з погляду етнографічного, та нездатний до поетичної передачі: спілкування з жінкою в часі її місячного очищення.

[2] Тут пропускаємо обширний догматичний уступ (XIV, 86—XV, 47), де описуються різні роди гріхів і припадаючі за них пекельні кари.

Слуга Ями мовить:

За те, що тіло ти своє кормив останками тих страв,
Що полишались з жертв предкам, богам, і гостям, і слугам,
За те, що всі думки твої були, щоб наситити їх,—
За те так освіжаючий є запах тіла твого сам,
І жадна мука, царю мій, не пристає до грішників.
За те, що жертви кінські і інші ти по приписам
Складав, за те на сам твій вид огні, мечі, орли, котли
Пекельні і всі прилади, що душать, ріжуть, палять, б'ють,
Усі спинились, царю мій, при блиску твої величі.

Цар мовить:

Ні небо, ані Брахми світ такої розкоші не дасть,
Як та, щоб скорбним подавать потіху,— ось що мислю я.
Коли ж в моїй присутності ті люди мук не зазнають,
То, любий друже, я ось тут стоятиму, немов скала.

Слуга Ями мовить:

Ходи, мій царю! Геть ходім! Втішайся в раї, що здобув
Заслугами своїми, тих злочинців в муках тут покинь!

Цар мовить:

Якраз відси я не вступлюсь, допоки ті так мучаться,
Допоки зближення моє їм осолоду подає.
Тьфу на нужденнеє життя такого мужа, що не дасть
Підмоги нещасливому, хоч би й лихому ворогу!
Всі кари, жертви, каяття ні в сьому світі ні в тамтім
Не здатні тому, хто не рад в біді нещасних рятувать.
В кого душа без милості для старців, хорих і дітей,
Не чоловік у мене той, а Ракшаса [1] якийсь хіба.
Хоч близькість грішників мене самого мучить і пече
І смрід нестерпний завдає мені пекéльну муку тут,
Хоч спрага й голод гне мене, що мало не зомлію я,
То все ж волю́ їм помагать, як там у небі раювать.
Коли своїми муками я міліонам пільгу дам,
То де ж є кращий рай над се? Тож сам ти відси геть іди!

[1] Ракшаса — злий дух, що висисає кров із людей, прототип нашого упиря.

Слуга Ями мовить:

Ось Дгарма й Індра йдуть самі, щоб випровадити тебе.
Конечно мусиш відси йти, тож не впирайся, царю мій.

Дгарма (бог справедливості) мовить:

До раю я веду тебе, що чесно заслужив еси:
Сідай на сей небесний віз, не гаючись ходімо враз.

Цар мовить:

Тут в пеклі, Дгармо, тисячі людей терплять катуші ті,
«Рятуй!» — кричать посеред мук, тому я не піду відсіль.

Індра (бог неба) мовить:

За злі діла сі грішники на пекло заслужили всі;
Ти, царю, до небес ідеш за добрії діла твої.

Цар мовить:

Коли се знаєш, Дгармо, чи ти, Індро, раю сподарю,
Скажіть мені, яка ціна і велич всіх заслуг моїх?

Дгарма мовить:

Як в морі краплі водяні, як зорі в ясних небесах,
Як ті потоки дощові і як пісок край Гангесу,
Так незлічимі, царю мій, як краплі й інші речі ті,
Твої заслуги, і ніхто пізнать не може міри їх.
А що так нині жалуєш навіть пекельних грішників,
Се ще причиниться тобі не сто, не тисячу разів.
Отим-то, любий царю, йди з богами радощів зазнать,
А тих покинь у пеклі тут, най відтерплять гріхи свої.

Цар мовить:

І як же ж людям дорожить дружбою й близькістю к мені,
Коли та близькість їм моя підмоги й пільги не подасть?
Отож коли що-небудь я добра зробив, боги святі,
Най буде се відкупленням за тих, що в пеклі мучаться!

Індра мовить:

Ще вище місце в небі дам тобі, о владнику мужів,
А й грішникам отсим нехай дарується пекельний жар.

І тут дощем посипались квітки пахучі на царя,
А Індра підсадив його на віз і в світлий рай завіз.
А я і інші всі, що там у тих вертепах мучились,
Знов переродились на світ, усякий після діл своїх [1].

---

[1] Пригадаємо, що індійці вірять у т⟨ак⟩ зв⟨ану⟩ метемпсихозу, т⟨о⟩ є⟨сть⟩ вандрівку душ по смерті. По їх думці, душа людська безсмертна і вічна; душі всіх людей сотворив Брахма ще перед сотворенням світу і посилає їх в різні тіла. Коли душа в якімсь тілі жила чесно і сповнювала закони, то по смерті переходить у якусь вищу, щасливішу форму відповідно до своїх заслуг у попереднім житті. Виємково святі і блаженні люди мають дар пригадувати собі те, що діялося з ними в давнішім існуванні, і в уста одного такого щасливого вложена також отся легенда, що по своєму мотиву являється прототипом старого греко-слов'янського апокрифа, звісного в нашім старім письменстві під назвою «Хождение богородицы по мукам».

Отсей переклад зроблено після англійського прозового перекладу: Bibliotheca Indica, a Collection of Oriental Works, published by the Asiatic Society of Bengal, New Series N 700. The Markandeya Purana, translated by F. E. Pargiter, C. S. fasciculus I. Calcutta, 18-8, стор. 72—76, 88—91. Для другої часті вжито також німецького перекладу Фр. Рюккерта «Der gute König in der Hölle», що разом зі санскритським текстом (у латинській транскрипції) опублікований був у X'I томі «Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesell schaft», стор. 336—340.

‹ІЗ БУДДІЙСЬКОЇ КНИГИ «СУТТА-НІПАТА»›

МАРА І БУДДА

Мара мовить:

Хто має синів, має втіху з синів,
Хто має корів, має втіху з корів,—
Те «має» — то радість людськая.
А в кого
Немає нічого,
Яка ж йому радість, якая?

Будда мовить:

Хто має синів, має клопіт з синів,
Хто має корів, має клопіт з корів,—
Те «має» — причина турботи людської.
А в кого
Немає нічого,
У того й турботи нема ніякої.

БАГАЧ І МУДРЕЦЬ

Багач

Ось я страв наварив
І корів подоїв,
Над рікою з сім'єю живу собі влад;
Дім успів я покрить,
І огонь мій горить,—
Тож, о небо, як хоч, спускай зливу і град.

Мудрець

Я свій гнів усмирив
І упір покорив,
Над рікою сю ніч пересплю собі рад;
Дім мій вільний весь час,
Огонь пристрасті згас,
Тож, о небо, як хоч, спускай зливу і град.

Багач

Не бринять комарі,
У росистій траві
По лугах не злічить моїх стад;
Повно паші в стогах
І сльоти нам не страх,
Тож, о небо, як хоч, спускай зливу і град.

Мудрець

В царстві духу я чайку міцную зробив,
Я на той бік поплив і у пристань прибив,
Поборов течію уподобань і звад,
І ту чайку — тепер
Непотрібну — поверг,
Тож, о небо, як хоч, спускай зливу і град.

Багач

Моя жінка покірна,
Не ледача, а вірна
І трудяща, й мені йде під лад,
І хороша на вроду,
І славетного роду,—
Тож, о небо, як хоч, спускай зливу і град.

Мудрець

Дух мій вірний мені,
Кинув думи марні
І піднявся над низ земних болів і страт,
І я вирвав все зло,
Що у серці росло,—
Тож, о небо, як хоч, спускай зливу і град.

Багач

Я працюю і дбаю,
Тим кормлюсь і те маю,
І край мене здорових дітей моїх ряд;
Вони чесно ростуть,
Про них злого не чуть,—
Тож, о небо, як хоч, спускай зливу і град.

Мудрець

Я нічим не журюсь,
Нікому не корюсь,
З тим, що маю, зійду світ весь там і назад;
І нікому служить
Я не мушу й на мить,
Тож, о небо, як хоч, спускай зливу і град.

Багач

Мої вівці й телята,
Первістки, і ягнята,
І бугай той могутній, цар стад,
І корови мені
Вдій дають молочні,
Тож, о небо, як хоч, спускай зливу і град.

Мудрець

Я не маю телят,
Ні овець, ні ягнят,

Бугаїв, що пишаються там серед стад,
Ні корів молочних,
Я не дбаю про них,—
Тож, о небо, як хоч, спускай зливу і град.

Б а г а ч

Мої стіни гладкі,
Мої шнури тривкі,
Нові яслі в стайнях і припони під лад:
Не зірвуться воли,
Хоч би бурі ревли,—
Тож, о небо, як хоч, спускай зливу і град.

М у д р е ц ь

Я, мов бик, розірвав
Пута всіх земних справ,
Наче слон, прорвав тин всіх змислових завад
І не верну туди, як дитя
В лоно матері вже не верта.—
Тож, о небо, як хоч, спускай зливу і град.

СТАРО-
АРАБСЬКІ
ПОЕЗІЇ

ВОНА

Засяла в пітьмі, й день настав,
І пітьма освітилася
Від сяєва її лиця.
Із блиску віч її встають сонця,
А місяці позаходили,
Свої серпанки з лиць відкрили.
Все, що живе набожно, перед нею
Схиляється, коли вона нараз
Явиться й розірве свою заслону.
Та як з-під брів її нахмурених
Посиплять блискавки,
То небо розпливається
У хмарах дощових.

ЖИТТЄВІ ПРАВИЛА

Скажи журливому: «Не бійсь!
Не вік жура триває.
Минають радощі життя
Й жура також минає».

ЖИТТЄВІ ПРАВИЛА

Удержися від нагани,
Яка зганеного завтра
Укріпити тільки може,
І яка любовну тугу
В жар розпалює любовний.

Вір правді: подиву найвищого
Варт муж такий,
Якого в пута не могли
Зловить жінки.

ЖІНКА-ПОКУСА

Не покладайся на жінок
І на жіночії присяги!
Їх уподоба й неподоба
Залежить від їх пристрастi.
Знай, носять на показ
Брехливую любов вони,
А спідниці рясні у них
Підшиті зрадою.
Із Йосифа прекрасного
Візьми собі примір,
Щоб від жіночих хитростей
Берігся ти, мов від петель.
Чи не за зраду ту жіночую
Прогнав Адама з раю Ібліс?

ЖИТТЄВІ ПРАВИЛА

Коли поринаєш у пітьму нічну
І хилишся в гріб,
Свій труд скороти, бо не з праці тоді
Прийде тобі хліб!

ДОЛЯ

О доле нещасна, досить вже гнести!
А як не досить ще тобі, то прости!

Не було мені щастя ні з роду;
З того що я вмів, не дістав я доходу.

У світ я пішов, аби хліб шукать,
Та, бачу, ніколи його не зіскать.

Як много дурних в щасті вік корота,
І мудрих як много глита самота!

НЕЗДАРІ

Нема в тебе сили на хліб твій насущний
Ні заробить, ні заслужити;
Ані перо, ані писання жадне
Тебе не може прокормити.

НЕВДЯКА

Вони відплатили нам злом за добро.
Жив бог мій, злочиннеє се ремесло!
Негідного хто з нас добром наділяє,
Подяку гієни в відплату приймає.

ЦАРЕВІ

Промінням ясніла вимова її,
Коли тебе батьком назвала.
Коли б когось іншого стала так звать,
Вона би відмови дізнала.
О царю, якого лиця блиск ясний
Найчорнішу тьму долі прогонить,
Нехай він ясніє і світить усе,
Хай його час не морщить, не клонить!

Добродійствами ти у своїй доброті
Нас обсипав, і кождий се знає;
Наче хмара, що краплі дощу золоті
На пустині пісок розсипає.

Твоїх скарбів найбільшу частину ти дав,
Щоб мету осягнуть благородну,
І мету осягнути сам час тобі дав,
І любов всенародну.

ПРИЗНАЧЕННЯ

Ти, що боїшся будущої долі,
Не дбай, не журися!
На того, що землю отсю утвердив,
Спокійно спустися!

Що раз призначено, того
Нічим не змазати;
А що не судилось тобі, без того
Ти можеш жить і вмирати.

ЦАРЕВІ

Коли б я забув про подяку, яка
Тобі припадає, мій царю,
Питай лиш, кому я поезію всю
І прозу свою присвячаю.

Ти дарами щедро осипав мене
Непрошений і без вагання;
Так чом же б не мав я хвалити тебе
За твої благородні змагання?

Подяку твої добродійства самі
На мене велику вкладають;
Вони зовсім легкі на моїх устах,
Хоч плечі мені обтяжають.

ЖИТТЄВІ ПРАВИЛА

Відвертайся усе від журби
І клади все на волю судьби!
Тішся добром, що сьогодні сміється;
Те, що пройшло, нехай щезне й минеться!

Хоч не раз дає доля гіркої,
То кінець її все засмакуєш.
Бог що хоче, те й зробить, а ти
Чи дорогу його напростуєш?

ЖИТТЄВІ ПРАВИЛА

Здай свій шлях життєвий
На премудрого волю,
Увільни свою душу від втіх
Світових і від туги та болю.

Бо ж усе в світі діється, знай,
Не по твому хотінню,
А по волі того, що і почин, і край
Дав усьому створінню!

ЖИТТЄВІ ПРАВИЛА

Не трать надій, відкинь усі турботи,
Бо й найумнішого з ума
Вони зведуть. Нездібний до роботи
Слуга не набере ні вдачі, ні охоти,
Коли умілості нема.
Тому покинь і думать і журиться
І жий, як пригодиться.

РАДА

Добра рада моя
Мене пхнула в біду;
Їх фальшивий совіт
Вийшов їм на добро.

Коли лишусь живий,
То мовчатиму все,
А коли мені смерть
Рада та принесе,

То нехай про ту смерть
Вість почують всі люди,
Хай дорадникам всім
Осторогою буде.

ВЛАДАРІ

Вони одержали велику власть,
Її виконували строго;
Та швидко сталось з ними так,
Немов і не було нікого.

Коли б вони по правді поступали,
Були б і справедливості зазнали;
Та за свої насильства і злочинства
Вони насильно і пропали.

Німою мовою говорить так
До них їх доля злая:
«Се вам заплата за діла лихі,
А на догани з них немає».

ТОВАРИШІ

Коли вернеш ти,
Вернемо і ми;
Будеш вірний ти,
Будемо і ми;
А втечеш ти, то й ми самі
Накиваємо п'ятами.

ДОЛЯ

О доле, як же ти немилостива,
Як безпощадно гониш ти мене!
З правого боку темна сила мстива,
З лівого небезпека серце гне.

Немилостиві ви до сильного,
Якого вниз звела любов,
Немилостиві до багатого,
Що через неї в жебраки пішов.

ЗАПОВІТ

Коли з життям твоїм у тебе
Настане прощання,
Візьми ж із собою від мене
Останнє дихання!
А де твоя буде стояти могила,
Вели, щоб і я біля тебе спочила.

Коли ж ти по смерті
Згадаєш мене,
Тобі відповість з моїх костей
Зітхання сумне.

Коли б запитав хто у мене: «Чого
Благаєш у бога для душі своєї?»
То я б відповіла, їй-богу: «Його
Вперед ласки, мій боже, а потім твоєї».

ЛЮБОВ

Коли в свої пута мене
Зв'язало любві почуття осяйне,
Не сталось зо мною
Ніщо, як лиш те, що вже й передо мною—
Примір — прародитель Адам —
Відвіку ставалось мужам.

ЛЮБОВ

Як умру, то на бога благаю тебе,
На надгробку моїм напиши:
«Тут невольник любові лежить»
І могилу самітню лиши.
Може, дехто сумний, що любові кайдан
І неволі зазнав,
Мій минаючи гріб, і зітхне, і сплакне:
«Боже, душу його ти ізбав!»

ОДНО КОРИСНЕ

Лиш одно тут нам корисне,
А се — змагання до бога,
Потяг до вічної правди —
В ній лиш одна нам підмога.

ПРОСЬБА

Не відходи від мене, друже,
Поки не попрощаюся
З тією, що її слова
Всі болі й слабості мої влічити можуть.

ПРИЗНАЧЕННЯ

Я Зефірові завидів,
Що леготом нас обвіває;
Та на кого спада прокляття фатум,
Тому і очі осліпляє.

МАНДРІВНИК

Лев, що не вийде з гущави своєї,
Здобичі не зловить ніколи;
Стріла, що не вилетить з лука тугого,
Мети не долетить ніколи;

Золота брила на місці одному
Се те ж, що пісок біля неї;
А також алое на пні на своєму
Се те ж, що звичайна осика.

Коли його виймуть в далеку чужину,
Воно там цінне і коштовне,
На місці ж лежачи воно без пожитку,
Ціни, ні значення не має.

ПРИЗНАЧЕННЯ

Нащо в війні вся сила лучникові,
Що стрілить хоче — тетива урветься?
А як тоді обпадуть вороги
Героя, то куди йому тікать прийдеться?

ВІН

Він стрункого росту, а волосся чорне,
Виски ж його білі, як слонова кість,
Глядячи на нього, див людей огорне,
Мов би тьму і світло в парі мав сей гість!

Та найкраще, що ти на нім бачить міг,
Се зелена плямка на щоці рум'яній,
Там під лівим оком, що чорніше всіх.

РОЗЛУКА

В розлуці з тобою не може ніколи
Душа моя жить між людьми,
Бо серце моє не любило нікого,
Крім тебе одного. Прийми
Ласкаво отсе моє тіло до тебе
І дай біля себе йому супокій,
А як колись, милий, на моїй могилі
Ім'я моє вимовиш в спомину хвилю,
То з гробу зітханням озветься дух мій.

ПРИЗНАЧЕННЯ

Потерпи, мій боже, із вироком своїм,
Із засудом твоїм на мене!
Знесу все терпеливо, коли твоя воля,
Твоє призначення рішене.

Терплю я страшенно під натиском долі,
Що тяжко мені долягає
Та твого пророка дім ласк твоїх повний
За мною о ласку благає.

ЖОРСТОКА

Доки ж ти так відвертаєшся, мила,
Доки жорстока єси?
Чи ще моєї любові й терпіння
Мало для твоєї краси?
Доки, аж доки ще так невблаганно
Ти уникаєш мене?
Якщо ти хтіла мене одурити
І ворогам моїм втіху зробити,
Ти осягла те хотіння страшне.

ВОНА

Хто ріст твій порівняє
З гіллячкою гнучкою,
Той бреше, обмовляє
Й сміється над тобою.

Що краще бути може,
Як в листочках гілина?
Що краще, принадніше,
Як гола ти, єдина?

МУЗИКА

Глянь: чотири речі
В мене — пара і пара:
Арфа, лютня й цитра
Й голосна флояра.

ТАЇНА

Сховай свою тайну перед усіма
І не подавай її далі!
Хто виявить тайну, той стратив її,
І потім даремнії жалі.

ТАЙНА

Муж тільки, гідний довір'я,
Тайну ховає чужу;
Тільки в найліпшого з мужів
Скрита безпечно вона.

В мене, неначе у замкненім домі,
Схована тайна твоя,
В домі, який я замкнув і від замка
Ключ загубив.

ВИНО

Хочу пити вино,
Хочу бути здоров,
Бо напій сей прогонить усяку хворобу,
А приводить любов.

ВОЛЯ Й НЕВОЛЯ

Перед твоїми дверима
Там стоїть невільник твій,
Що зазнав від тебе ласки
І бажає дань подяки
Перед тебе положить.

ЛЮБОВ

Я прихилив до неї щось
До щік її подібне,
Що рум'янцем горіло, мов
Те полум'я рожеве!

Вона всміхнулась, приняла
І стиха запитала:
«Як можеш ти лице людське
Людині пить давати?»

Я відповів їй: «Пий лише
І не вагайся, мила,
Мої се сльози, що їх кров
Потроху зчервонила».

РОЗЛУКА

Віддай же моїм віям сон,
Що забрано у мене!
Дай вість мені, де дівсь мій ум,
Що геть утік від мене.

Коли помешканням моїм
Любов зробилась, я пізнала,
Що сонність із моїх повік
Назавсігди пропала.

До мене мовили подруги:
«Таж досі добре ти ходила!
Чого ж тепера сновигаєш,
Немов би все блудила?»

Я відповіла: «Блиск його очей
Так одурив мене.
За кров мою, що він пролив,
Прошу я, щоб простив мене.

Не винен він, що кров пролив,
Сама я винна тому,
Бо мучила його, аж він
Зробив се покрийому.

На зеркало моїх думок
Він кинув тінь, як сонце всюди;
І відблиск постаті його
Горить у моїй груди».

РОЗЛУКА

Коли на терпіння любві нарікаєм,
Що ж мовити маєм?
Коли нас тоски утиска перемога,
То де ж нам спасення дорога?

Коли шлемо послів, аби чуття наші
Вам передавати,
Чи ж може посланець чуття всі коханця
З собою забрати?

А як терпеливо піддасться дівчина,
Що любка втеряла,
То гірко їй жити, з очей сльози ронить,
Лиш туга й жалоба зістала.

О ти, що далеко живеш десь від мене,
Для мойого зору закрита,
Проте ж в моїм серці триваєш і досі
Сльозами не змита.

Чи ти заховала коханцеві вірність,
Яку час вщербити не може?
Чи може забула його, чи в чужині
Із іншим поділюєш ложе?

В день збору, що знов нас зведе із собою
Для втіхи чи муки,
Я в пана проситиму суду, хоч пізно,
Аби не було нам розлуки.

СИЛЬНИЙ І СЛАБИЙ

О, як се личить сильному,
Коли слабим прощає,
А особливо як слабий
Помічника не має!

На святість нашої любви
Прошу тебе в сю днину:
Мене слабого не губи
За іншого провину.

ПРИЗНАЧЕННЯ

Нехай доля несе,
Що їй хочеться!
Задоволений будь
Всім що фатум дає!

І не тішся нічим,
Не сумуй ні по чім,
Бо ні в чім на землі
Без змін тривку нема.

ПРИЗНАЧЕННЯ

Виходимо на дорогу,
Що призначена нам;
Кому яка призначена,
Той пройде її сам.

І смерть кому судилася
В якімсь певнім краю,
То в тім краю, а не в іншім
Він знайде смерть свою.

БРАТАМ

Сильним панцирем я зробив вас,
Проти стріл ворогів,
Та ви сталися вістрями стріл
Ворогів проти мене.

При кождім ударі, що падав на мене,
На правий мій бік,
Я все сподівався знайти в вас лівицю,
Що щитом закриває мене.

Спиніте ж клеветників злі язики,
Покиньте моїх ворогів,
Що стріли свої шлють на мене раз в раз,
Не будьте ви їм за рабів!

А як вам не хочеться в своїй защиті
Проти ворогів моїх стать,
Зумійте принаймні стояти спокійно
Ні за, ані против, і ждать, і мовчать.

БРАТИ

Братів я взяв собі за панцирі,
Вони ж зістали ними, але
Для моїх ворогів.
Я стрілами несхибними вважав їх,
Вони ж зістали ними, але
В моє стріляли серце.
Вони сказали: «Наші серця чисті».
І справді були чисті, але
Лиш від любові до мене.
Вони сказали: «Спішимо щодуху».
І справді поспішали, але
Лиш на мою загибель.

МАНДРІВНИК

Спасай життя своє, коли боїшся згуби,
Хай дім оповіщає смерть
Того, хто збудував його!
Тобі не трудно край на край
Перемінить, але життя твойого
Заміни жадної ти не знайдеш.

Дивуюся, коли дехто живе
В нужденному помешканні, адже ж
Земля така широка й гарна в бога.
Та як кому судила доля жити
У першім краї, той у іншому
Не вмре, хоч би яка була його спромога.

ГОСТІ

Ах, якби були ми знали,
Що ви прийдете до нас,
Кров із серця б простирали.
З очей зіньки перед вас!

Наші лиця, як килими,
Ми стелили б вам під ноги,
Щоб через повіки наші
Ваші перейшли дороги.

РОЗЛУКА

Ти, що бажаєш розлуки, пожди!
Бо обійми — то ще не вінець.
Зачекай, бо п'ятно сих часів —
віроломність,
А любовному щастю розлука — кінець.

ЛЮБОВ

За мій язик говорить зір мій
Ясніш, як я,
Свідчить виразно вам про все те,
Що криє грудь моя.

Коли зустрілись ми обоє,
Усі в сльозах,
Мовчав я, але зір мій визнав
Любов, що в моїх жевріла грудях.

Своїми очима вона
Зо мною веде превиразну розмову;
Я пальцем кивну, і вона
Усе зрозуміє й моргне мені знову.

Отак наші очі і брови
Нам служать замість розмов;
Ми не промовляєм ні слова,
Сама лиш говорить любов.

ПИСАР

Судьба списала всі чесноти
Душ благородних, та твої
Чесноти досі ще ніхто не змірив.

Хай бог ще довго для людства
Держить тебе, бо ти усіх чеснот
Отець найблагороднішій, пане мій!

ПИСАР

Він поведе пером, і всі клімати
Благословенством обіймає;
Він своїм підписом усіх
Людей достатком наділяє.

Із кінців пальчиків його
Немов п'ять річок випливає,
Якими божа благодать
На пояси землі спливає.

ПИСЬМО

Немає писаря, щоб не минущий був,
Та час заховує те, що його рука
Писала. Тож пиши своїм письмом
Таке лише, чим втішиться твій зір
При воскресенні до життя нового.

ПИСЬМО

Коли відчиниш каламар,
В якім міститься сила й щастя,
То хай чорнило буде повне
Великодушшя й доброти!
Пиши саме лише добро, як можеш,
Бо лиш таким письмом себе
Самого чтить найбільше писар.

ЦВІТИ Й ПЛОДИ

Миски з бараниною,
Ви на всяку слабість лік!
Чаші з солодощами,
Ви мета всіх мрій моїх.

Серце в груді скаче весело,
Коли накривають стіл,
А на нім премиле канафе,
В маслі чи в меду кипить!

ЦВІТИ Й ОВОЧІ

Ах, моє премиле канафе,
За тобою тужу я день в день,
І не знаю, як без тебе я
Знести б міг життя своє.

Будь же день і ніч і рік у рік
Стравою моєю, канафе,
І нехай плодющії дощі
Росять пажиті твої!

МОЖЕ

Може, ах, доля оберне віжки,
Може, добро дасть по злобі часу,
Може, вщасливить надію мою
І сповнить найгарячіші
Серця мойого бажання,
Найсміливіші думки.

ВОНА

Як верба степова у вітрах весняних,
Так гойдає вона своє тіло,
І бажання збуджуючи в серцях людських,
Вона ходить привітно і сміло.

Коли зуби покаже, всміхаючися,
То гадаєш у подиві й горі,
Що се блискавка враз огняна, осяйна
Промигнула вмить поперед зорі.

Чорні кучері їй з голови нависають
Над чоло і над очі;

Вони південь хоч би пайясніший зміняють
В пітьму темної ночі.

Та коли вона навіть у пітьму відслонить
Свою пишную вроду,
То нараз проясняється світ весь тобі
Від заходу до сходу.

Ой стрункая тополя, стрункіший іще
Її стан уродливий;
Ой шпаркая газеля, шпаркіший іще
Її хід чарівливий.

Її очі широкі, блискучії шлють
Смертоносній стріли,
І в кайдани кують, і на муки беруть
Тих, кого полюбить захотіли.

Невідхильна любов обхопила мене,
Коли я угледів її вперве.
Не дивуйте, що хорий ніщо не спімне,
Бо поражені в нього всі нерви.

ВОНА

Дві скриночки, пижмом пахучі, замкнуті
Побачив я на її груди;
Їх жаден коханець не сміє діткнути —
Дивуйтеся, люди!

Із стрілами, що її очі, знай, шлють,
На чатах стоїть вона все,
А хто лиш зачепить її, тому в серце
Отруту несе.

ЦВІТИ И ПЛОДИ

Яблуко з своїм рум'яним і білим лицем—
Се пара любовна,
Що на подушці одній спочива,
Радощів, пестощів повна.

Та коли хто перерве їх солодкую мить,
То від стиду вона запаліє,
А у нього по суставах дрож пробіжить,
Страхом серце зомліє.

РОЗЛУКА

Коли вдарила нам та година розстання
І вона відходила від мене,
Затремтіло у серці у неї кохання,
В моїм — горе шалене.

І заплакала перлами чистими враз,
Коралові я сльози ронив;
З наших сліз тих на шию її
Шнур коралів і перел поплив.

ЦВІТИ Й ПЛОДИ

В квітці знайдеш усі розкоші світу
І над овочі всі приємніша вона;
Її смак подобає до смаку вина,
І над пижмо вона запашніша.
Її барва уся золота.
І як місяць уповні її круглота.

ЧАРИ

Ся баба сповіща, що Ібліса бачить
І мовчки його ошуканства навчає,
Тисяч мулів сполошених, кажуть, вона
Павутинною ниткою враз іспрягає.

ГОСТІ

А якби знав сей дім, хто посітив його,
Він врадувався б дуже;
Він звеселив би ся з посольства твойого
І цілував би слід ніг твоїх, ти, мій друже.

Німою мовою своєю
Тобі б він говорив щосили:
«Витай під стріхою моєю,
Ти добрий, любий, гостю милий».

ВІН

Над усіх його врода вродлива,
І хвала господові за теє,
Що, величний у ласці своїй,
Сотворив гарне діло такеє.

Всю принаду від інших мужчин
Він згромадив на собі,
Щоб блудив кождий зір на його
Чарівливій подобі.

На лиці його сама краса
Написала такий заповіт:
«Посвідчаю, що кращого, як отсей муж,
Не покаже весь світ».

СУПІРНИК

Коли б я супірника мав
У своїй любві,
То зрекло би ся серце моє і любові,
І я вмер би в журбі.

І сказав би я своїй душі:
«О душе моя, цить!
Краще вмерти, ніж теє єдине добро
З супірником ділить».

РОЗЛУКА

Ти осамотила кохання моє,
І тобі се байдуже,
Спокій відібрала повікам моїм
І спиш собі дуже.

Між серцем моїм і моїми очима
Домівка твоя:
В моїм серці нема забуття,
Мої сльози не скриють мойого чуття,
О єдина моя!

Ти союз зав'язала зі мною колись,
Що зістанешся вірна мені,
Та як серце моє ти в полон узяла,
Доконала ти зради на мні.

Спочуття ти не мала до мої любви
Й до моеї журби,—
Чи ж безпечно тепер почуваєш себе
Від капризів судьби?

РОЗЛУКА

Серця мойого кохану
Я не покину ганебно.
Нашу розлуку споводувала
Власна провина її.

Іншому ще захотіла
Любові своєї вділити,
Серця ж мойого віри не можна
До многобожжя схилити.

РОЗЛУКА

Ти вдалася з іншим любком
І спричйнила розлуку,
Та не так я поступав;
Я тепер тебе покинув,
Бо зневажила ти гордо
Всі чуття й права мої.

Обійдуся я без тебе
Так, як ти без мене досі
Обходилася не раз;
Полюблю якусь я іншу,

Як ти іншого обрала,
А вина розлуки тої
Впаде певно не на мене,
Лиш на тебе на одну.

ВОНА

Ти обтяжив мене такою тугою
Страждання й гризоти,
Що я ослабла так, що вже не можу
Й сорочки донести.

Що моєму життю зближається кінець,
Мене се не дивує;
Дивуюсь лиш тому, що може хтось мене
Любить без тебе всує.

ВОЛЯ Й НЕВОЛЯ

Коли через невольника
В неволю ти попав,
То чим же викупиш себе,
Щоб знов свобідним став?

Маючий, доки має що,
Слуг ізнайде досить,
Але за голеє життя
Ніхто не заплатить.

БІДНІСТЬ

Вони кажуть мені:
«Між усіма людьми
Ти мов місячна ніч
Своїм гарним знанням».

Відмовляю їм я:
«Годі вам говорить!
Бо знання що значить,
Коли власті нема?»

Фантували мене
З моїм гарним знанням,
З моїм каламарем,
Із усіми книжками;

Та за фанти мої
Аж до судного дня
Не дістав би ніхто,
Щоб хоч день один жити.

Бо в убожестві жить,
Се — журиться й тужить!
Літом бідний не вспіє
На хліб заробить,

А зимою ледве
При прилюднім огні
Голе тіло загріє
І голодній пси

За слідами його
Ненастанно біжать.
Але кождий багач
Рад його зневажать.

Як на долю свою
Стане він нарікать
І невинність свою
Декому викладать,

То не знайде нікого,
Хто б хотів віри нять.
Коли таке убоге життя,
То гріб для нього — се найліпше укриття.

МАНДРІВНИК

Гей же в дорогу! За своїх другів
Знайдеш ти інших в заміну.
Сильно втомляйся, щоб спочивати,
Се бо життя осолода.

Тихо сидіти мудрим і вченим
Слави не чинить ніколи,
Тож вирушай ти з рідного краю
І помандруй по чужині!

Сам же ти бачиш: стоячі води
Швидко гниють і псуються.
Але пливучі завсігди свіжі,
Швидко біжать і сміються!

І якби місяць не ріс і не меншав,
Не був би знаком він на небі,
І астрономам ані віщунам він
Не був би ні в якій потребі.

ВІН

Коли б краса прийшла, бажаючи
Зрівнятись з ним,
То засоромлена спустила би
Свій зір униз.

А якби хто спитав її: «Красо,
Чи бачила ти щось таке?»
То відповіла би вона: «Чи бачила?
Чогось такого ні!»

СОЗДАТЕЛЬ

Він той, що всі живії твори
Своєю справедливістю обняв,
Що всі земнії пояси
Розкинув і собі піддав.

Благодари його за все добро,
Бо все те не добро,
А ожерелля золоте
На шиї тих, що ним оздоблені.

І кінці пальчиків його цілуй,
Бо се не кінці пальчиків,
Але ключі до закомар,
Що всім дають щоденний хліб.

ВІН

Він той місяць, що всю красоту
В найповнішій повні посідає;
І здається, що сонце з лиця його цвітів
На схід неба щодня виглядає.

І вся постать його така повна принади,
Що неначе, здається,
Краса всіх сотворінь, що на світі живуть,
Мов з джерела, з нього лиш ллється.

ЛЮБОВ

Йди до любки своєї, і хай завидющі
Говорять, що хочуть;
Любові вони не поможуть нічого
І цвіту її не столочуть.

Адже ж кращого нічого
Не создав бог милостивий,
Як коханців двоє в ліжку
У обіймах у щасливих.

ЛЮБОВ

Дивлюся на сліди її
І в тузі й смутку таю,
І кождий закуток її
Сльозами обливаю.

Молюсь до того, що зранив
Розлукою мене,
Щоб дав мені дождати дня,
Коли вона верне.

ВОНА

Вона в моїм серці любов розбудила
І геть полетіла;
В далекому краї вона проживає,

А в моєму серці спокою немає,
І ясність моєї душі потемніла.

Коли вона щезла, щезла й моя радість.
Покинений нею,
І я тут блукаю з нудьгою своєю;
Блукаю, шукаю, сльози проливаю,
Сліз ріки широкі, як море.

І кожде бажання знов стрітиться з нею
Збільша моє горе,
Збільша мою тугу. У серці мойому
Живе її образ, як втілення муки
І туги згадок таких милих.

О ти, чия згадка мов зверхня одежа
Празнична моя,
Якої любов була спідня одежа для мене,—
О ти, ненаглядна моя,
Чи довго ще ждати на поворот твій?

О〈ПИС〉 П〈РИРОДИ〉

Між тінистими гілками
Блискотять свічки перлові;
Легким подихом своїм
Їх гойдає зефір стиха.

З озера, що зеркалом
Гладко так лежить, як карта,
Пташечки відчитують
Вітру й хмар письмо святе.

ДОСТОЙНИКИ

Його світлий ум, його віродостойність
Здобули у царській палаті
Високую почесть йому.
Який же прекрасний він сторож гарему!
Задля красоти його служать йому
Дівчата прегарні, мов ангели з неба.

ЖИТТЄВІ ПРАВИЛА

Не жадай ти справедливості
Від судьби,
І судьбі тим, сину, кривди
Не роби!
У судьби ніколи правди
Не знайдеш,
А хапай в житті те тільки,
Що спіймеш.
Відганяй журбу й турботу,
Бо дарма:
Нині ясний усміх щастя,
Завтра тьма.

ЛІЇЛА

Проходжу побіля мешкання Лііли,
Уста притискаю до мурів сумних;
Та не для тих мурів серце моє тліє,
А тільки для тої, що криється в них.

РОЗЛУКА

Питаю сонця за тобою,
Коли воно сходить.
Звертаюся до блискавки,
Коли вона небо скородить.

Ніччю туга у своїй долоні
Згортає мене у клубок
І знов розгортає уранці,
Та я вже не плачу по своїй коханці.

О мила, як довго триває
Ся люта розлука з тобою.
Та туга моя не вгаває
І не розстається зі мною.

Коли б ти захтіла аби ще хоч раз
Тебе я побачив у вічі,

То ми би дождались обоє
Найкращої стрічі.

Не думай, що інша яка
Мене тут потішає!
Ах, ні, моє серце на іншу любов
Ні трішечки місця не має.

НА МОГИЛІ

Мій боже, чи ж справді його красота
В тім гробі зів'яла?
Чи справді його те блискуче лице
Смерть люта підтяла?

О гробе, та ж ти не цвітний огород
Ані небесний рай,
То як же ж може рожа й місяць
Знайти у тобі край?

СИЛА ЛЮБОВІ

Гаряче бажала я
Свого милого побачить,
А побачивши його,
Я стою, немов німа.

Страх якийсь мене пройма,
І я очі вниз спускаю;
Рада б скрити все в душі,
Але сил на те не маю.

Цілий том оправдань я
Наперед собі зложила,
Але як його уздріла,
Ані слова не знайшла.

СИЛА ЛЮБОВІ

Таємну міць ти маєш над серцями,
І тайни тої я відкрить не в силі.
О ти, якого красота блискуча

Присоромляє навіть місяць вповні,
Лице ж затемнює сам ясний ранок,
Твій полиск, що вічно ллє проміння,
вабить
Мій зір до тебе так, що раз у раз
Я зір свій мушу видом твоїм пасти.
Я таю від жаги, хоча лице твоє —
Мій рай, і мру від спраги, хоч
Кавсаровій воді твоя подібна слина.

ЛЮБОВ

Коли б не було в мене надії
Ще раз зійтися з тобою,
То я не мав би навіть бажання
Сеє життя продовжати.

Кленуся, в моїм серці живе лиш
Любов до тебе,
І бог, господь мій, знає найліпше
Мислі мої найтайніші.

ЩАСЛИВА

Хоч заприсяглася доля
Раз у раз мене смутити,
Ти зламав свою присягу,
Йдеш мене перепросити,

Я тепер зовсім щаслива,
Милий мій при моїм боці,
Тож витай, післанче втіхи,
Глянь, сльоза на моїм оці!

СТРІЧА

Довго я плакав по нашій розлуці,
І капали сльози з повік.
«Коли провидіння зведе нас ще разом,—
Отак сам собі я прирік,—

Хай слово «розлука» ні раз не постане
На моїх устах!»
Тепер же, коли ми зустрілись нежданно,
Обняв мене страх.

У надмірі щастя за ту ласку божу
Я й слова сказати не можу.

ДОЛЯ

Коли доля на тебе насуне
Свої всі погрози,
Знай: сьогодні знайдеш собі щастя,
А завтра вже сльози.

РОЗЛУКА

В день збору, що знов нас зведе з собою
Для втіхи чи муки,
Я в пана проситиму суду, хоч пізно,
Аби не було нам розлуки.

НЕБЕЗПЕКА

Чого ти сидиш при палкому огні?
При огні небезпечно сидіти.
Чого ти глядиш на жіночу красу?
Небезпечно на неї глядіти.

СУДЬБА

Сліпий на більмо перейде попри яму,
Але в яму видючий впадає:
Фатальне слово дурному не шкодить,
А мудрого майстра до згуби доводить.
В біді правовірний на хліб заробляє,
А злому й невірному доля сприяє.
Діла всі людські й змагання — раби
Під владою вищої сили судьби.

ГОСТІ

Якби знали ми про ваш прихід,
Як були б ми знали,
То були б із серця свого кров
Перед вас послали,
То були б зіниці своїх віч
Вам до ніг поклали,
То були б рум'янцем своїх лиць
Шлях вам устелили,
Щоб через повіки наші ви
В душу нам світили.

БІДНІСТЬ

Блиск усякий чоловікові
Бідність відбирає,
Так що, мов під захід сонця, він
Жовто догорає.

Як у чужині, не журиться
Ним душа ні одна,
А як близько, щастя свойого
З ним ділить не година.

У базарах, серед стиску він
Боязно бокує,
В самоті ж він у сльозах гірких
І днює й ночує.

Жалься, боже, як то бідному
Жить у світі годі!
Між людьми він наче чужинець
В своїм власнім роді.

НЕПІЗНАНИЙ

Я не розбійник, добродію мій,
Кленусь тобі богом,
Не злодій, ані же жебрак, що в людий
Стоїть за порогом.

Лихая недоля напала мене,
Гірш всякого розбою,
Зневолила бідність, що в спілку спряглась
З грижею й журбою.

Не я тому винен, що сталося так,
Бог стрілив із свойого трону;
Зіпхнула стріла та мені з голови
Мою королівську корону.

ДОПУСТ БОЖИЙ

Коли напустить бог нещастя на кого,
Він оглушить його і серце осліпить,
І ум, мов волосок, у нього вийме вмить,
Аж поки присуд свій на ньому не сповнить.
Тоді верта йому і слух, і зір, і ум,
Щоб сам він помудрів і інших міг навчить.

ЛЮБОВ

Скажи красуні тій
В заслоні голубій:
«Лиш смерть від тих любовних мук
Подасть мені спокій».

А як життя моє
Вона бажає продовжить,
Нехай серною легкою
До мене прибіжить.

О зіронько моя,
Пожалуй моїх мук!
Глянь — простягається рука моя
По дар із твоїх рук.

ЛЮБОВ

Моє серденько вмерло би слабе,
Якби перестало любити тебе;
Бо мого серденька не переробить,
Нікого другого йому не любить.

Мої оченята не дарма горять,
На тебе одного вони лиш зорять:
А як чия інша краса їх влестить,
Нехай їх ніколи не втішить твій вид!

У моїм серденьку закляття, мабуть:
Ніколи довіку тебе не забуть;
Отим-то воно не втихає на мить,
Любов'ю палкою горить і горить.

До уст притулила любов мені чару
Пречистого жару.
Ах, щоб він так само напоїв тебе,
Як напоїв мене!

ПРИХОЖИЙ

Хтось бажає вам щастя сьогодні
З поворотом вашого Нілю,
Самітній він приходить до вас
Свідком бути при вашім весіллю.

Мої сльози, що виплакав я
Ген далеко від вас — се той Ніл;
Ви живете щасливо над ним,
Я ж самітній сумний серед піль.

ЖИТТЄВІ ПРАВИЛА

Будь повільний, не квапся ніколи
Зі своїми ділами!
Милосердний будь проти людей,
То знайдеш милосердя й собі
Перед богами.

Немає такої міцної руки,
Над якою би божа рука
Не володіла;

І знайде й найстрашніший тиран
Ще страшнішого месника ран
І суддю свого діла.

ГОЛЯР

Кожда штука, пане мій,
Се нашийник золотий,
Але сей голяр начисто
Се перловеє намисто.
Ставлю я його високо,
Вище над усіх учених,
Бо здійма він свою руку
До голів царів свячених.

ЖИТТЄВІ ПРАВИЛА

Не відкладай приємності,
Яка трапляється тобі!
Бо людям шкоду нанести —
Се сквапно завсігди судьбі.

ВИНО

Блискучая чарка й блискуче вино,
Хитається п'яний від нього;
І весело й шумно йому в голові.
Скажіть: є що ліпше від того?

БЛАГОРОДСТВО

Тішся благородними
І синами благородних,
Бо ті благороднії
І сини тих благородних
Родять тільки благородних.

Не зважай на простаків,
На потомків простаків,

Бо всі тії простаки
І потомки простаків
Родять тільки простаків.

ЦАРЕВІ

Ти, який знов у державі
Оживив, що гниле в ній було,
Ти правдивий мудрець, від якого
Нам від бога спасення зійшло.

Благородство, що в світі цілому
Вже, здавалось, завмерло було,
Ти покликав ізнов до життя,
Щоб на кождий слід твого буття
Милосердіє боже зійшло.

ВОНА

Як шовк, м'яке її волосся,
І мова лагідна її,
Вона не надто балакуча
Й не маломовная собі.

І очі в неї — бог сказав:
«Да будуть!» — і вродилися,
І серця людські від них,
Мов від вина, скріпилися.

Понад чолом її кучері
Так темні, як нічна пора,
Та виски в неї в світлості
Ясні, як ранняя зоря.

Кохання, о збільшай щоніч
У моїй крові жар палкий,
І хай щоденний біль його
Скінчить аж смерть, удар тяжкий.

СТАРІСТЬ

Ах, літа-літа
Переможнії!
Як же в суставах
Причинили ви
Тяжку дрож мені!

Що давніше я,
Як молодшим був,
То ходив-ходив
Не втомляючись.

А тепер лежу
Або як хожу,
То дрижу-дрижу
Й не схиляючись.

ЦАРЕВІ

До помивача, що мав мить його тіло,
Сказав я несміло —
Ах як би я так був його удобру́хав,
Щоб ради моєї послухав!

«Геть вилий сю воду, мий його без тями
Моїми сльозами,
Якими його мої вдячнії очі
Оплакують цілі дні й ночі.

Геть також бальзами й зілля всі пахучі,
Якими його натираєш,
І забальзамуй лиш хвали його запахом,
Якому й ціни сам не знаєш.

Хай ангели в небо несуть його душу
У славі та чести!
Чи бачиш, вони вже взяли її, щоб аж
До бога донести.

І хай людські плечі не гнуться, несучи
У гріб його тіло,
Коли від добродійств його їх так часто
Вгинаться кортіло».

ЩЕДРІСТЬ

Коли б я мав гроші і всяке добро
І щедрим не був усе те роздавати,
То краще би мать кулаки замість рук
І на́ обі ноги хромати.

Нехай би хто назвав мені скупого,
Котрому скупість славу принесла,
Або назвав би щедрого, котрому
Від щедрості його би смерть прийшла.

СУДЬБА

Доки добрі дні тривали,
Думав добре ти про час,
І удар недолі наглий
Не жахав тебе ні раз.

Та спокоєм тим дурила,
Знай, тебе судьба сліпа;
Так не раз у ясній ночі
Нагла пітьма наступа.

ЩЕДРІСТЬ

Коли добра земного
В уділ дістав ти много,
Будь щедрим для людий,
Нехай від дому твого
Не йде без дару твого
Старий, ні молодий.

Бо щедрість добротлива
Не з'їсть багатства твого,
Поки тобі зичлива
Всесильная судьба;

А скупість завидлива
Добра не вдержить твого,
Коли до дому твого
Насунеться журба.

НЕМА

Нема вже тих, що ти до їх дверей
Усе міг приступити,
І що твоє бажання кождеє
Були готові з радістю сповнити.

ЩАСТЯ

У днях щастя чоловік,
Як те дерево плодюче:
Коли плоди є на нім,
Прибігають всі до нього.

Та як плоди обпадуть,
Всі байдуже далі йдуть,
Древа іншого шукають,
Щоб із нього плоди рвать.

Горе нашому часові!
Всіх захланність обійма.
Щедрих, правих не знайшов я
Одного між десятьма.

РОЗЛУКА

Зажди хвилинку й дай мені хоч раз
На тебе глянуть ще перед розстанням,
Скріпи те серце, що украй роздерте
Важким стражданням!

Та як тебе се смутком наповня,
Не хочу більш тобі я докучати;
Піду туди, де доля проганя,
Сам з своїм болем дні свої кінчати.

СЛУГА

Чи має час насилувать мене,
Коли ти ще жиєш, мій пане?
І чи повинні з'їсти пси мене,
Коли ти сильний лев, мій пане?

Чи всі прагнущі мають вільно пити
З твоїх криниць, мій пане,
Лиш я один зі спраги мушу вмерти,
Коли ти дощ, мій пане?

ЖИТТЄВІ ПРАВИЛА

Спасай життя своє, коли тобі
Насилля грозить чи підпал;
Хай дім горить і смерть віщує тому,
Хто підложив запал.

За поле забране ти з часом можеш
Ще інше кращеє нажить,
Та, стративши життя, ніяка вже відплата
Тобі не набіжить.

КОРАБЕЛЬ

Глянь на корабель утішно!
Пишно виглядає він,
Весело гуля на водах
З буйним вітром в перегін.

Наче птах розпустить крила
І летить, куди схотів,
Так він, білії вітрила
Розпустивши, понад хвилі,
Мов з повітря в вир, злетів.

ВИНО

Хай бурлить вино перлисте
У великім збані тім!
Та однаково огнисте
Воно буде і в малім.

А підчаший, гарний місяць,
Сам ні крапельки не п'є,

Але знає своє діло:
Наливає й подає.

Та ти пий його без співу,
Без музики та пісень,
Щоб будило воно в серці
Тільки радість, не огень.

Адже ж знаєш, навіть коні,
Коли п'ють у один дух,
Щоб їм пилось приємніше,
Їм підсвистує конюх.

НЕРІВНІСТЬ

О ти, що плаваєш по морі,
Посеред страхіття та згуби,
Не надійся на плід свойого труду,
Бо труд сам хліба ще не дасть тобі.

Поглянь на рибака, що в ясну ніч
Під зорями посеред шуму хвиль
Висиджує і в сіті заглядає,
А пан тим часом у свойому замку
Вигідно в ліжку ніч усю проводить,

Хвала мойому пану, що одному
Дає те, що другому відмовляє;
Спокійно спить один, другий не досипляє,
Сей ловить рибу, а другий з'їдає.

ЦАРЯМ

Твоя добрість збагатила
Так мене в отсій добі,
Що, їй-богу, сам не знаю,
Як віддякувать тобі.

Все, чого в житті свойому
Я бажав і уявляв,

Всього в найбагатшій мірі
Ти мені понаділяв.

Доки житиму, тоді я
Буду вдячний у любві,
А як умру, то й в гробі кості
Будуть вдячні ще тобі.

МУЗИКА

Пальці ніжної дівчини
По тих струнах мандоліни
Бігають, неначе чар;
А я, бідний, слухать мушу,
Хоч у мене серце й душу
Хапле кождий їх удар.

Гра її така чудова,
Що, не чувши ані слова,
Мусив би глухий почуть.
А пісням її гучною
Похвалою голосною
І німії закричуть.

ГОСТЯМ

Ваш прихід у наш дім
Зробив честь нам усім,
А ваш блиск кожду річ
Украсив, прояснив
Найтемнішую ніч.

Тим-то я свій дім пристрою,
Пахощами наповню,
З ладанового огню,
Що ніколи не почахне,
Нехай рожами все пахне,
Мошусом і камфорою.

РОЗЛУКА

В день розлуки, коли море
Розділяло нас студене,
Плачучи з тяжкого болю,
Мовила вона до мене:

«Що почнеш без мене, милий?»
Я ж, стиснувши її руку,
Відповів: «Питай такого,
Хто перетривав розлуку!»

САМОТА

Мій друже, сон вночі тіка від мене,
Мій сум росте понуро в чужині.
Який же ніжний був отець зі мною!
Та він давно лежить у темнім гробі.

А відтоді як много бід тяжких
Ударами ранило моє серце!
Отець купив мені одну дівчину
Струнку, легку, ніжну, мов галузка,
І много всякого добра лишив мені,
Та все те порохом розсипалось.

ПОЄДНАННЯ

Хоч як далеко будеш від мене,
То в моїм серці житимеш повік;
У самій глибині моєї груді
Твоя домівка, твій я чоловік.

Благатиму всемилостивого,
Щоб знов докупи нас ізвів:
А поєднання так щасливого
Він не відмовить нам, аби схотів.

ВТІКАЧІ

Так утікали ми під крильми ночі
До місця супокою й певного
Пристанища. З усіх моїх маєтків
І скарбів не лишилося нічого,
Лиш та одна дівчина, о рибаче,
Яку тобі я хочу дарувать.
Візьми ж собі кохану мого серця
І вір мені, що власне моє серце
Тобі оце дарую я.

ПРОЩЕННЯ

Прости мені провину, о яку
Зашпоталась нога моя!
Адже ж повинен пан великодушним
Явиться для свого слуги.

Само визнання окупляє гріх,
Який сповнила глупота,
А де ж той гріх, якого б відпустить
Великодушна ласка не могла?

САМОТА

Хто подасть мені поміч у моїй нужді?
Моя слабість тяжка, ліки всі дорогі.
Мою душу пожерла розлука тяжка,
Моїх другів змінив на врагів моїх час.

О народе, невже ж серед тебе нема
Ні одного, хто б другом хотів стать мені,
Хто б почув милосердя, мене пожалів,
На мій поклик хоч словом одним відповів?
Легка смерть мені днесь і всі муки її,
Коли щастя ніщо сподіваться мені.

ДОЛЯ

Нехай дні проходять і нехай покажуть,
Яка в кождім сила,
А ти будь спокійний і тим вдоволяйся,
Що доля судила.

БАЖАННЯ

Хто тільки хоч би днем одним
Свойого ворога пережиє,
Той виповнив одно бажання
Сердечнеє своє.

ПРИЗНАЧЕ́ННЯ

Час, пропечатаний мені,
Я проживу, хоч що робіть!
А як минуть всі його дні,
Умру й покину я сей світ.

І хоч би льви в гущавину
Мене голодні затягли,
То, поки не мине мій час,
Мене б пожерти не могли.

САМОТА

Чи є серед нас який друг мій,
Що хотів би мені помогти?
Заклинаюся богом, озвіться,
Хто б міг на рятунок прийти?

Життя моє ще не минуло,
Призначе́ння — тайна для всіх,
Чи змилуєсь хто наді мною
Хоч би для будущих утіх?

Ніхто ж мого болю не бачить,
Не вменшить моєї нужди,
Не злагодить муки моєї
Хоч чашкою води.

ЛЮБОВ

Я бачу тебе все, чи ти далеко,
Чи близько коло мене,
І мій язик невтомно вимовля
Ім'я твоє блаженне.

ЦАРЯМ

О ти, чистого походження
І благородного вродження
Галузко многоплодна та дозріла,
Що у величнім домі заясніла,
Пригадую тобі, що в твоїй доброті
Мені ти прирік,
І нехай се буде далеко від тебе,
Аби ти забув те вовік.

БЛАГОРОДНИЙ

Хитрощами я спіймав його,
Коли він до мене приступив,
Бо доволі слова доброго,
Аби з серця благородного
Гнів завзятий уступив.

ВІТЕР

Горе тобі, вітре, що прагнущому
Не даси покріплення,
А покріпленого своїм леготом
Не холодиш лагідно.

ЛЮБОВ

Серце любовника рветься за милою,
Розум у нього гине й теряється
Перед чудесною красою її.
Хтось запитав мене: «Як вигляда
любов?»
Я ж відповів йому:
«Ах, се солодощі, та повні мук і борні».

РОЗЛУКА

Скоро серце поневолене
Зовсім розірветься.
А чи ж та твоя нечулість, мила,
Повік не минеться?

О ти, що так стороииш від мене
Без вини моєї,
Глянь, як туляться оті газелі
Одна до 'днієї!

Твоя нехіть і довга розлука,
І ніжне кохання —
Яке ж серце може знести
Те тяжке страждання?

СУДЬБА

Що не має статися,
Жадна хитрість се не вдіє,
А що має статися,
Станеться, як час наспіє.
Чому бути суджено,
Се в свій час само складеться,
Хто ж спротивиться судьбі,
Той у дурнях зістанеться.

ПОМЕРШОМУ

Вони винесли його
І всі, плачучи за тілом,
Вийшли з криком, як у той
Час Мойсеїв у пустині,
Коли Тур-гора тряслася.

Так дійшли вони до гробу,
Але гріб його правдивий
Був у серцях тих усіх,
Що одного бога знають.

Перед твоїм похороном
Не подумав я ніколи,
Що на мужеських руках
Винесена моя радість
Відійде від мене геть.

Перед твоїм похороном
Тут у поросі земному
Не подумав я ніколи,
Що блискучі зорі з неба
В темну пітьму попадуть.

Чи ж положений у гріб
Не дає нам запоруку,
Що єсть місце, в якім світло
Й блиск його лице осяє?

Слава обіцяла нам
Знов його живим зробити,
Бо від хвилі як вповитий
Він ось тут відпочиває,
Слава імені його
По всім світі, знай, гуляє.

ПОМЕРШОМУ

Минуще покинув ти вчора,
А осягнув неминуще.
Так, як ти, многі народи
Перед тобою вчинили.

Щастям багатшим віднині
Будеш ти там утішаться,
В битві перед ворогами
Був ти для нас охорона;

Був ти щитом, коли стріли
Коло голів нам свистіли.
Світ сей фальшивий, зрадливий,
Все в нім марне і пусте.

НЕБЕЗПЕЧНА

Своїм ростом струнким ся краса
Присоромлює вітку тополі;
Сонце й місяць неначе згаса
Перед блиском обличчя її.

Її слина солодка, як мід,
Що з перлистим вином ізмішався;
З-поза уст її зуби блищать,
Як дві низки перел-самоцвітів.

Мов та райськая гурі, вона
Виступа в своїй ніжній подобі;
Ласка блискає їй із лиця,
Але з ока блискоче загибель.

Не одного вже блиск той страшний
У обіймища смерті вігнав,
А на шляху любові її
Засіда небезпека і страх.

Жить без неї для мене — се смерть,
І для того про неї мовчу;
Та коли я в розпуці від неї помру,
То втеряв я надарма свій вік.

ГЕРОЙ

У високих замках його бог посадив,
Наче льва у пустині;
Панування йому в небесах призначив,
Мов зорі на небесній вершині.

Коли він народився, з утіхи скричав
Острий спис, і престіл,
І газеля, і царськая рада, і люд
Зі всіх міст, зі всіх сіл.

Не бери до грудей його, мамко, бо він
Першим позирком у темноті
Вигідніший осідок собі обібрав
На кінському хребті.

Ані ссать не давай йому, мамко, бо він
Першим позирком зараз знайшов
Найсолодший напій і поживу собі —
Неприятелів кров.

ЗАХВАТ

Я обняла його і п'яна стала
Від запаху, що йшов із уст його,
Мов ніжна вітка, коли вранці-рано
Її весняний легіт заколише.

Я п'яна стала не як той, що вп'ється
Вином у божеськім розпалі;
Впилася слиною його, яку смоктала,
Цілуючи усток його коралі.

Предивною красою блискотить
Уся його постава,
І кожде серце покоряє він
Без суду і без права.

О боже, доки вдержують мене
Життя сього окови,
Не вирветься душа моя
З кайдан його любові.

І доки житиму я, житиму лишень
Любовію до нього,
А як умру й спалить мене любві огень,
То се й край щастя мого.

ЙОГО ВРОДА

Він володар у царстві краси,
Як той Йосиф прекрасний в Єгипті,
Коли він появиться, зрівнятися з ним
Не сміє ніякий супірник.

Стань отут біля мене й поглянь на його,
То побачиш сама на лиці у його
Пару чорних усів на устах —
Се його царський стяг.

ЙОГО ВРОДА

Із усіх речей, які твоє око
Бачило гарні коли,
Кращого, знать, не видало ніколи,
Як зеленкувату малину
На рум'яненькій щоці того хлопця
Понижче чорного ока.

ЙОГО ВРОДА

Про ту малину на твоїм лиці,
Що мов молитва до бога огню,
З дива не можу зійти.
Хоч і поганенька молитва отся,
Але в огні не згорає вона.

Про твоє око, що наче той божий посол,
Чуда правдивії творить,
З дива не можу зійти,
Бо погляда воно так,
Мов чародій безпечний.

Свіжо та м'яко на твоїм лиці
Заріст отсей вироста молодечий,
Знать завдяки жовчним тим міхурам,
Що їх розтріскала зависть
Аби оросити його.

РОЗЛУКА

Довго триває розлука!
Страх і жура не відходить від мене,
Сльози, о друже, пливуть з моїх віч.

В день розлуки я розстався
З серцем своїм, а тепер я
Одинокий сам без серця
Й без надії.

Не відходи від мене, друже,
Поки не попрощаюсь я
З тією, що її слова
Всі болі й слабості мої влічити можуть.

НЕБЕЗПЕКА

Стережіться її ока,
Бо страшні у ньому чари:
Кого трафить його промінь,
Тому не втекти нікуди.

Пробі, теє чорне око
З сонним виразом утоми
Розрубало б біле вістря
Найострішого меча.

І нехай вас не вловляє
Слів її м'якенький голос!
В вашім мізку незабаром
Він зажже огонь палючий.

БЕЗРАДНІСТЬ

Коли ж ти улічиш те серце,
Журбою замучене?
Ах, ті Плеяди на небі високім
Ближчі до мене, як ти.

В розлуці, в розстанні з тобою,
У тузі та прикростях,

В дожиданці з днини на днину
Ліниво повзуть мої дні.

Не знаєш ти правди, о мила,
Ані милосердя не маєш!
Мені не поможеш, я ж сили не маю
Від тебе навіки втекти.

Шляхи всі до тебе, небого,
Мені заорала любов,
Я ж, бідний, не знаю, що чинити маю,
Куди повернути собов.

ЛИСТ

Послала я йому листок,
В якім я вилила йому
Свою любов, своє терпіння,
Тонесеньким письмом листок
Писала я в ніжних словах,
Бо різні ті листки бувають.

І відповів мені мій милий:
«Чому так тонко і дрібненько
Писала ти, що ті слова
Я ледве прочитати міг?»

І відповіла я йому:
«Тому, що з туги й жалощів
Сама я стала так тонка».
Так слід коханцям всім писать.

ЗАПИТ

О закохані, на милість божу,
Скажіть мені, скажіть мені,
Що діять тому чоловіку,
Що закохався в дівчині?

ЗНЕСИЛЕНА

Моє тіло зморене,
Моє серце зранене,
А з очей по лицю
Пливуть сльози додолу,
Сину вуйка мого,
Пане серця мого,
Глянь, я виплакала
Свої очі за тобою.

РОЗЛУКА

Чом так сильно бажаєш розлуки?
Підожди, хай обійми її
Не доводять мене до розпуки!

Підожди, бо невірність — печать сих
часів,
А де з милим розлучиться мила,
Там любовного щастя могила.

РАДА

Нехай любов свою сховає
І свою тайну береже,
Хай гнеться, й жде, та дожидає,
Що добра хвиля принесе.

ДАРЕМНЕ ШУКАННЯ

Шукав він терпеливості,
Яка годилась би йому,
Та не знайшов її,
І не знайшов нічого він,
Лиш серце перетомлене
В безвиглядній любві.

РАДА

Вона

А як не знайшов терпеливості він,
Щоб тайну свою зберегти,
То іншої ради йому я не дам,
Лиш смерті в обійми піти.

Він

Чую-чую твою раду,
І послушний умираю!
Тих же, що сплели нам зраду,
Я, мручи, поздоровляю.

НА МОГИЛІ

Повз запалої могили
По саду проходив я,
Сім туліпанових цвітів
На могилі бачив я.

І питаю: «В тій могилі
Хто там може спочивать?»
І з могили вчув я голос:
«За питання благодать!

В тій могилі спочиває
Серце, що жило в любві».
І відмовив я: «Простибі!
Рай і благодать тобі!

Та й нещасні ж ті коханці
Між створіннями усіми,
Що могили їх забуті
Брудом, порохом присіли.

Якби міг я, сю могилу
Я б обвів садом цвітучим
І росив би сад той тихий
Моїх сліз струмком кипучим».

ЗАПОВІТ

Ти в моєму серці любов розбудив,
А сам ти байдужий!
Ти сон прогнав з моїх безсонних повік
Та й спиш собі, друже!

Молю тебе, милий, коли мене смерть
Вколише, аби я спочила,
На моїм нагробнику ти напиши:
«Тут милої моєї могила».

ТУГА

Пітьма прийшла, і в мене сльози,
Не перестаючи, пливуть,
І в серці моїм люте горе
Й огнів палючих гірша лють.

Спитайте темну ніч про мене,
Вона напевно скаже вам,
Чи що, окрім грижі й турботи,
У яку ніч зазнав я сам.

Безсонний ніччю визираю
На небеса до зір ясних,
А лиця густо поливаю
Потоком сліз рясних.

Самітній я сиджу, й нікого
Нема при мні, душі живої,
Як той коханець без кохання свого
Без батька й матінки старої.

ЛИСТИ

Пишу сей лист, душі прагнущої бажання,
А в нім розлуки біль і тугу, і зітхання.
На першім місці тут огонь мойого серця,
На другому тоска й гаряче пожадання,
На третім те, що вже терпливості не стало,

А на четвертому, що в біль змінилося кохання.
На п'ятому: коли тебе мій зір побачить?
На шостому: коли прийде нам привітання?

*

Пишу тобі, а сльози в мене ринуть,
І з моїх віч роса ніяк не хоче згинуть,
Та віри в те я не трачу ще, мій пане,
Що, чей же, злуки час для нас іще настане.

ПОГРОЗА

Ти впевняєш, що кохаєш,
Що терпиш безсонні ночі,
Переносиш усі муки,
Що любов на нас наводить.

Чи ж бажаєш ти, шалений,
З місяцем любовних сходин?
Чи сповнив же коли місяць
Кому тут його бажання?

Тож покинь такі балаки,
Занехай безумні мрії
І не підступай до мене,
Не роби собі надії.

Коли ще раз заговориш
Таким способом до мене,
То постигне тебе кара
Найлютішая від мене.

Богом, що з густої крові
Сотворив людей породу,
Сонцем ясним, місяченьком
Я кленуся й присягаю:

Коли ще раз заговориш
Таким способом до мене,
То на першій деревині
Я велю тебе повісить.

НЕВІЛЬНИК

Вона грозить мені смертю!
Горе ж мені, горе!
Але смерть мені — спасення,
Як сконання скоре.

Для коханця ліпше вмерти,
Аніж довго жити;
Коли щастя не знаходить,
Насилля терпіти.

Заклинаю тебе богом:
Відвідай слабого,
Що безпомічний караєсь
Від кохання твого.

Адже ж бачиш, що тобі я
В неволю відданий
І що тиснуть мене важко
Неволі кайдани.

О змилуйся, моя пані!
Хто ж за любов мститься?
А хто любить благородну,
Тому все проститься.

ПОГРОЗА

Дурню, що не дбаєш на удари долі,
Що з любкою стрічі не можеш діждаться,
Чи мрієш на Віз той Великий злетіти?
А навіть на місяць не можеш дістаться.

А як тобі може надія світати
Мою струнку постать кохать, обіймати?
Покинь ті бажання, бо гнів мій страшний,
І так тебе вдарить на життєвім шляху,
Що ти посивієш із самого страху.

ПРОСЬБА

О моє бажання, покинь се змагання,
Покинь ті погрози жорстокі!
Відвідай коханця,
Що в'яне з любові
І сліз проливає потоки!

Не думай, що буду життям дорожити,
Коли ти жорстока такая!
Здалека від тебе ніщо мені й жити,
Від тебе ж і смерть не лякає.

РІШУЧА

Скільки раз я уже докоряла тобі,
Ти ж в упорі своїм непоправний усе!
Кілько раз ще рука моя мусить тобі
Віршуванням отсим заборонювать се?

Чи ж по кождій [такій] забороні твоя
Пристрасть мусить до мене рости?
Скрий кохання своє і рішися вже раз
Свою тайну до гробу нести.

Я спокійна за себе, а ти не посмій
Знов мені приявляти кохання своє!
Коли ж ще раз промовиш про нього мені,
То пропаде усяке вагання моє.

Коли ще раз про те ж заговориш мені,
Про що в віршах не раз вже писав,
То хіба чорний ворон тобі заповість,
Що час смерті для тебе настав.

І на страту страшну я засуджу тебе,
І пропадеш зовсім незабаром,
І покриє могила кохання твоє,
А життя своє стратиш ти даром.

ТУГА

О господи, царю над п'ятьма царями,
Спаси мене з тої тяжкої неволі,
А тій, що на мене наводить ті муки,
Пошли мої смутки та болі!

Ти ж знаєш, огнем я палаю гарячим,
І мила моя теє знає,
Та серце у неї запекле й жорстоке,
Ні раз милосердя не має.

Чи довго ж ще мушу у своєму горі
Її так сердечно кохати?
Чи довго ж вона ще у моїм безсиллі
Чуття моє буде топтати?

В безмірній тривозі, немов ошалілий,
Блукаю, як птах у любови,
Ніде не находжу потіхи й поради,
Від неї ж лиш самі погрози й відмови.

Чи довго ж мені ще так сохнуть і в'януть
У тім безнадійнім коханні?
Чи справді ж від нього мені пропадати
У жизні моєї заранні?

О ти, що так гордо мені відмовляєш
Солодощів ласки твоєї,
Чи ж ти така певна незмінності щастя
І доброї долі своєї?

ТЕРПИ

Всі любовнії турботи
Я терпливо переніс,
Я терпів у самотині,
Аж узяв терпливість біс.
Сліз пролив я так багато,
Що і море б доповнив,
Що й тебе б у них, кохана,
З твоїм серцем утопив.

ЛЮБОВ

Хто не любив тонких станів
І чорних оченят,
Сказать не може, що зазнав
Соло́дощів життя.

В любві лиш щастя джерело,
Нора безсмертя б'є,
Якого з всіх живих лише
Коханець зазнає.

О боже, не здіймай мені
Любові тягаря з грудей,
Ні любої безсонності
Не проганяй з очей!

АВІЦЕННА

Авіценна мовить, що музика
На кохання лік
І друга дівчина, котра красотою
Любці дорівня;
А до того треба саду-винограду,
Цукрів і вина.

Та раз на відраду до свойого саду
Іншу я узяв,
І веселі хвилі при вині й розмові
З нею проводжав;
Та тут і пізнав я, що любов ретельна —
Хороба смертельна,
А лік Авіценни бриднею назвав.

НА МОГИЛІ

О боже, могила,
Що його тіло покрила!
Чи ж справді його всі принади пропали?
Чи ж справді поблідло лице те блискуче?
Могило, ти ж не сад,

Ані небесний рай!
Як можеш ти в собі укрити хотіти
І місяць уповні і цвіти?

НА МОГИЛІ

Іду я попри могилки
І поздоровлення даю
На гробі мого милого,
Чи він не відповість мені?

А милий з гробу відмовля:
«Як можу відповісти я,
Коли мене покрило вже
Каміння і сира земля.

Сира земля пожерла вже
Красу мою навік,
І я забув тебе і те,
Що через тебе стратив вік».

СПОМИНИ

Моя сила пропала і час мій пробіг,
І я стався таким, як ось бачиш мене,
А в днях щастя я почестей стільки зазнав
І такії місця я високі займав,
Як ніхто із сучасних моїх.

Та покинув я почесті й панство своє,
А тепер і огида й нужда мене б'є.
Рад би я перед смертю побачити ще
Мого сина царем над народом моїм.

Рад би бачить, як він із хоробрим полком
Побива ворогів, за мою мститься кров.
Ах, та сором і стид мою душу гнітить,
Коли бог із небес гріх мені не простить.

МАНДРІВКА

Наші дні на землі —
Се пристанки у мандрівці,
На них пійла гіркі
Й невигоди у ночівці.

Ні по чім так серце не болить,
Як по страті тих другів недолі,
Що помалу розбрелись
Десь по життєвому полі.

ВОНА

Вона така мила і повна принади,
А чорні рісниці від сажі чорніші,
З очей її блиска такеє проміння,
Що серце коханця мов меч прошибає.

РОЗЛУКА

Коли ближнеє серце загоїться зможе
Від болів розлуки?
Коли засміються кохані уста,
Зазнавши розстання предовгої муки?

Якби мені знати, що хоч одну ніч
Пробуде зі мною та мила,
Що так же за мною, як і я за нею,
Тужила і муки терпіла?

ДОКОРИ

Не докоряй мені докорами своїми,
Коли душа моя страждає від розлуки
З тією, що мене в кайдани окувала!
Не вимагай терпливості ні краплі,
Бо — їй же богу — вся моя терпливість
Мене покинула. Коли ж тепер
Мене ти до розваги впоминаєш,

Я не послухаю. Отсе тут стою
І домагаюся я повної любові.

Вони насильно здержали мене
Від бачення з коханою моєю,
Та я — на милість божу — не бажав
Ані не помишляв нічого злого.

Коли лише ім'я її почую,
То кості всі мої тремтять, неначе
В пташини тсї, що шуліка гонить.
А тому, хто мені любов'ю докоряє,
Скажи: «Свою сестрінку він кохає!»

ТЕРПИ!

О мій вуйчанику, як тяжко я терплю!
Любовная мука моя
Від твоєї не менше, та я
Свої болі від світу ховаю.
Чини й ти те саме й скривай
Своє горе до краю!

ТАЙНА

Не слухай, пробі, слів докору!
Я тайну зрадив, що скривать
Повинен був, і геть пропала мила,
З якою я побраться позабув.
Тепер щоночі я не сплю, коли вона
Спокійно спить. Таке я лихо роздобув.

РОЗЛУКА

Відколи розстався я з тобою,
Зжився я з тяженькою журбою.

Наче стріли із тугого лука,
Раз у раз так б'є мене розпука.

Коли ти всідлав коня, мій друже,
І мене покинув скорбну дуже,

Я терплю у смертній мов годині,
Ти ж там десь кочуєш на пустині.

В пітьмі ночі, о моє кохання,
Горлиці я чула гуркотання.

Гуркотала, мов би знала лихо,
І сказала я їй: «Будь же тиха!»

Якби лихо у серденьку в неї
Було рівне до журби моєї,

То перел на шиї б не носила
І ніжки червоні б почорнила.

МАНДРІВНИК

Я виїхав, але моя надія
Про поворот мені говорить;
Хоч і не відомо, коли і хто
Мені у рідній домі двері отворить.

В далекий край жене мене судьба,
Бо в рідній краї я не знаю,
Як захистить себе від тих ударів зла,
Які на кождім кроці зустрічаю.

EVVIVA![1]

Що наше життя без блискучого сяйва
Із уст молодої дружини,
Без її молодого лиця?
Яка ж нам радість, коли ми всі вкупі,
При вині товариство веселе,
Між нами ж коханець і його кохана

---

[1] Хай живе! *(італ.).— Ред.*

У юності своїй цвітучій!
Нехай живе юність! Хай живе кохання!
Нехай веселиться гурток наш співучий!

МАНДРІВНИК

В далекий світ пішов я з дому
Давно вже, не днесь;
Пішов і не знав я, чи там у чужині
Не трафиться смерть мені десь.

Умру я в чужині й не знатимуть люди
І місця того, де я згас;
В чужині й кінець життя мойого буде,
І милої вже не побачу ні раз.

КОНОКРАД

Я гнобив людей і край плюндрував,
У веселих гуртах я бенкетував,

Через рвучі потоки бродив я, вночі
На розбої та на конокрадство йдучи.

Замки бурив я, хитрістю їх добуваючи,
І добичу й гріхи я множив, не вгаваючи.

Але Катулл, мій кінь,— моїх діл всіх вінець,
З ним надіявся я повершить їх кінець.

Але в поході тім мені сили не стало.
Весь вік коні я крав, все було мені мало.

А тепер — божа воля — конаю я тут,
А добро моє все немаючі візьмуть.

СТРІЧА

По довгій нехоті й ненависті гіркій
Вона відвідала мене,
А зуби з-поміж уст коралових її
Блищали, мов намисто те рясне.

Я цілував її так палко сто разів
І обіймав її величну постать;
І ніч усю ми провели ураз
В обіймах, не посмівши спать.

Аж вранці сонця блиск осяяв нас обоє
І жах по нас пройшов.
Немов заблис між нами острий меч,
А з нього поцюріла кров.

ДЕРЖАВА

Держава ся божа, і хто би без бога
Хотів тут собі щось здобути,
Того бог відкине й засудить навіки
В пекельну безодню втонути.

Коли б я чи хто інший із нас тут посмів
Хоч п'ядь землі взяти для себе,
То се многобожжям признали би в нас
І втратою неба.

ВОНА

Чорний туш, що на нігтях її наляга,
Се як чорний той крук, що сидить на снігу.
Сонце й місяць ураз на лиці її вздриш,
Але сонце бліде, місяць наче в страху.

ВІДПІР

Ти брешеш, називаючи добродієм себе,
Мене ж підходячи неправдою й брехнею,
Коли ти лицар, то рам'я і в мене не слабе,
І не одного вже борця зрівняв я із землею.
У мене гостра сталь, як той півмісяць в небі,
А від удару мойого здригається гора.

ЛЮБОВНИЙ БІЙ

Вона

Сам себе дуриш, коли мені грозиш,
Що в моїй крові будеш бродити,
І як посмів ти з такими брехнями
Та самохвальством до мене підходити?

Він

Я, від якого ти чуєш сі вірші,
Сказати тобі мушу,
Що в отсім бою, хоч незнайомий з тобою,
Вийму з тебе душу.

*

Попри запалую могилу
В саду я йшла у вечір тьмяний,
А на могилі тій лежали
Нооманові туліпани.

І запитала я в задумі:
«Чия се може буть могила?»
На те якась душа жіноча
Мені з могили відповіла:

«Благословенна будь! Мир божий
Повіяв із твоєї мови.
Знай, у могилі тій спочила
Я, жертва вірної любови».

А я на теє: «Бог з тобою,
Ти, жертво вірної любови!
Най буде рай тобі блаженний,
Пристанок божої обнови!»

«Які ж нещасні ті коханці
Між всіми творами земними,
Коли пустують їх могили
І пил лиш заляга над ними».

«Якби могла, я б сад цвітучий
Скрізь насадила понад вами,
Могили ваші мовчазливі
Рясними мила б я сльозами!»

*

Який же гарний той посланець,
Що милої прихід мені звіщає!
Ся наймиліша відомість
У мене душу підіймає.

Коли б задоволився він
Поношеним вже трохи даром,
Я б серце дав йому, яке
Мороз зварив розлуки варом.

ДАВНЬО-ГРЕЦЬКА ПОЕЗІЯ

ГОМЕРОВА ОДІССЕЯ

СПІВ ПЕРВИЙ

Про мужа ми бувалого скажи,
О музо, що блукався довго, відколи
Святий град Трої знищив; многих він
Людей, міста зрів і пізнав звичаї,
Багато горя в серці утерпів
На морі: спасти він життя своє хотів
І своїх другів. Но надарма ся старає,
Бо й так нещасних спасти не здужає,
Бо вни самі нерозумом своїм згубились,
Дурні, що Гіперіона воли поїли
Блищачого, а той за теє їм
Не дав діждати тої любої години,
Щоби вернулись в край свій: всіх їх погубив!
Отож про те від першой хвилі
Скажи і нам що-небудь, о богине,
Дочко владітеля громовой сили.
Уже всі други, що лишень здужали
Уйти з війни живі, домів ся повертали,
Лишень його високая богиня
Каліпса, німфа, у себе держала
У ясних білокаменних печерах і бажала,
Щоб мужем був їй, хоч він з туги гине
За рідним краєм своїм, за родинов,
Й за Пенелопов, вірною дружинов.
Але коли по многих вже літах
Зблизився час, коли боги му призначили,
Щоби вернувсь до вітчини; і там,
У Ітаці, ще не уйшов
Тяжких пригод посеред своїх милих.
І жаль зробилося усім богам,—

Лишень Посейдонів ще гнів не охолов
На Одіссея божественного.
Але тепера Посейдон забрався
До ефіопів, що аж край землі
Живуть, послідній нарід, що розклався
Далеко й розділивсь на часті дві.
Одним від всходу сонця край дістався,
А другим відтам, де під край землі
Ховаєсь ніччю син Гіперіона.
Ті жертву принесли для Посейдона.
Принесли в жертву гекатомбу святую
Волів і чорних баранів,
А він, сидя при учті, там ся веселив.
Але всі інші боги у золотую
Палату Зевеса, вітця богів,
Зібрались. Там отець людей і несмертельних
Почав розмову, бо в душі му став
На гадці Айгістос ретельний,
Котрого вбив Орест широкославний,
Син Агамемнона: про того він
Згадав і жаль і гнів свій явний
У тих словах богам всім оповів:
«О горе, як то людський рід тепера
Жалієсь на богів: усякий лиш думає —
Від нас усяке лихо починаєсь,—
А вни самі причина своїм Керам!
Так як Айгіст тепер, не з нашой волі
Із Агамемнонов жінков одружився,
А того ж вбив, хоч своєй страшной долі
Свідомий, бо давно вже перед тим
Ми Герма, славного з стріли цільної,
Убивцю Аргоса, послали в діл:
Щоб ні його не важився убити,
Ні Клітемнестри собі пошлюбити.
Орест-бо, так казали ми, помстить
Колись Атрієнка, вітця, як підросте
І до вітчини своєй затужить.
Гермес му те сказав. Але все спить
Дух, жаждов осліплений,— так і того
Серце не слухало слів бога!
Тепер нараз прийшло му все віддати,
Престол, життя і жінку пострадати».
Але му на теє відказала

Доч Афіна з оком голубим:
«О Кронієнку, наш отче, хвало
І владико всіх владик! Над ним
Справедливая судьба вказала
Непремінну правду! О, коб з ним
Так і всякого загуба злая
Іспіткала, хто таке ділає!
Але серце з жалю ми ся крає
За премудрим Одіссеєм, що
Нещасливий довго вже блукаєсь
Здалека від другів і довго
На острові морськім вже страдає.
Се острів лісистий, і його
Замешкує богиня, доч лихого
Атланта, що зна глибини цілого
Моря і держить стовпи високі,
Що небо й землю підпирають. Кароока
Дочка його Каліпса там держить
Нещасного і любими словами
Й підхлібними чарує го, щоби
Про Ітаку забув. Але цілими днями
В тузі сидить нещасний і бажає
Хоч дим уздріти з свого рідного краю,—
Бажає смерті! Чи ж ся ще й тепер
Кохане серце, отче, в твоїй груді
Не змилує? Чи ж все ти Одіссей
В широкій Трої мимо тяжких трудів
Не приносив приятной жертви при
Аргейських кораблях? О чи
Іще, о Зею, серце ся твоє
Не взрушило, чи все в нім гнів ще вре?»
Їй на те владитель хмар і грому
Відповів, отець людей й богів:
«О дочко, яке ж сказалась слово?
Як же ж я б про Одіссея забув,
Про божественного, що вище всіх
Людей стоїть розумом і богам
Безсмертним в кождий час жертви давав
Усім, що жиють в небесному дворі!
Але Посейдон-земледержець все його
Прослідує, загніваний за те,
Що збавив ока богам подібного
Кіклопа Поліфема, которого все

Найбільша була над усіх кіклопів сила.
Його Тооза-німфа породила,
Доч Форкина, котрий владіє
Там, де широке море ся чорніє.
У білокаменній печері вна злучилась
З Посейдоном. Отож за сього сина
Землетрясучий бог хоч Одіссея
Не умертвля, но блудом го по синіх,
По морських хвилях гонить. Але годі,
Тепер ми разом всі ся тут нарадьмо,
Щоб повернув до своєї господи,—
І скоро те і потайком уладьмо!
А Посейдон про гнів свій теж забуде,
Бо против нас, против безсмертних всіх
Не зможе силою повстати і не буде
Ділати против нас й простить той Одіссею
гріх».
На те Кронієнкові відказала
Афіна-дочка з оком голубим:
«О Кронієнку, наш отче, хвало
І владико всіх владик і сил!
Коли так усім богам щасливим
День подобаєсь, щоб повернув
Одіссей премудрий до вітчини,
То сейчас тра, щоби полинув
Гермес, Арга вбійця, славний стрілець
На острів Огигію навпростець,
Щоб злотокосій німфі ознаймив
Якнайскорш раду непремінную богів:
Щоб Одіссея насихмісць пустила,
Нехай плине домів, а я піду
До Ітаки й Одіссейового сина
До діл відважних й славних запалю
І більшу му відвагу в серце вллю,
Щоби зізвав на раду він
Ахейських сідоглавих стариків
І всім про горе своє розповів,
Щоб виповів зальотникам свій дім,
Що, там зійшовшись, учти все справляють,
Волів, овець, і кіз го позбавляють.
А як те станеться, пошлю потім
До Спарти го і Пілос піскового,
Щоб вісті допитавсь про батька свого,

Чи би не вчув де що,—а хоч би те й не
сталось,
Щоб славу си зіськав в чужому краї».
Сказавши те, до ніг си прив'язала
Хороші, амброзійські, злотії сандалі,
Котрі несли і на вітрових крилах,
Чи понад край незмірний, чи по хвилях,
По морських; також спис потужний взяла,
Заострений гартованим клюгом,
Тяжкий, великий, стальовий, котрим
Ряди героїв розбива, порушена гнівом.
І льотом блискавки сей час пустилась
Із скал Олімпу і аж опинилась
В Ітацькім краї перед воротами,
Що в Одіссеїв двір вели. Там стала
Вна на порозі, а в руці держала
Стальовий спис. Подібною з лиця
Здалась до Менти, гостя, що влада
У Тафі,— так вна там ся показала.
І вздріла тут й зальотників зухвалих:
Вони перед дверми розвеселялись
І грали в камінці, сидячи
На скірах тих волів, що їх самі гостячись
Порізали; тут слуги ся крутили
Швидкі: одні вино з водов для них мішали
У збанках, другі знов столи змивали
Дірчастими губками, інші краяли м'ясиво.
Найперш з усіх уздрів богиню
Богам подібний Телемах,
Бо він сидів на боці і думки му
Смутнії серце наповняли: у сльозах
Він погадав про батька милого, чи ще
Коли у дім свій з чужини прийде,
Щоби пустих зальотників прогнати
А власть самому в Ітаці зайняти.
Про те роздумував, серед товпи сидячи,
Шляхетний молодець, коли Афіну вздрів.
Сей час ід брамі поспішив, видячи
Гостя,— і звичай давній так велів,—
Не дать під брамов довго му стояти.
Прийшовши близько, правою рукою
Він повітав го, спис від нього взяв
І так летучим відізвався словом:

«Вітай, о гостю, радуйся із нами,
Бо милий ми єси! Але ходім,
Ти покріпися учтою враз з нами,
А хто ти, чо-сь прийшов — про те скажеш потім!»

Так він сказав і наперед удався,
За ним Паллада йшла. Так увійшли
В високий дім, і Телемах, сховавши
Єй спис ід другим, що в сховкý були,
Повів її в кімнату й посадив
На троні, розпростерши перед тим
Прекрасну вишитую подушку, під ноги
Присунув їй стілець, до того
Для себе крісло покрашене взяв
І сів при ній на боці від товпи
Зальотників, щоб не перешкоджав
Їх п'яний крик чужому гостю і щоби
Про віддаленого вітця дізнатись
Дещо від нього. Тут прийшла
І служниця, і воду принесла
У злотім збані, щоб поумивати
Їм руки, і сей час їм налила
Над срібною лоханею води
На руки, і присунула столи,
Щоб сей час мож і учту подавати.
Й поважна ключниця приспіла
І перед ними хліб положила,
І страв достаток, і охотно уділяла
Із того, що лиш хата мала.
Прийшов і крайчий, миски всякого м'ясива
Приніс і перед них поставив
Дві золотії, прехороші чари,
А другий наливав вина їм пильно.
Тепер ввійшли й зальотники зухвалі
І за порядком посідали
На тронах й кріслах. Слуги теж і їм
На руки воду із лохань зливали,
В кошах хліб служниці їм принесли
А молодці вином їм збани наповняли.
А вни на страви наладжені всі
Простягли руки, як би на свої.
Але коли вина й страв наситились,
В душі що інного їм забажалось —

Музики й танцю, бо всякого пиру
Те суть оздоби. І слуга подав
Хорошу арфу співакові. Його звали
Фемієм, і всі за спів його славили;
Той з мусу тут зальотникам співав.
Отож в струни — й спів зачав.
Но Телемах з Афінов розмовлявся,
З блакитнооких Зейовов дочкою,
Але же підслуху від других боявся,
Схилившись ід ній і тим промовив словом:
«Коханий гостю, чи б не прогнівався
Ти, сли до тебе словом заговорю?
Тим лацні тут весело забавлятись
І співу слухать, пити і гуляти,—
Лацні, коли чуже добро з'їдають
Без права й надгороди і нищать
Достатки мужа, що тепер хто знає
Де; на якому березі лежать
Його кістки й гниють, або кидає
Їх морська хвиля десь по глибинах!
О, коб вони ще раз його узріли
У Ітаці,— певно, б так не дуріли!
О, певно, б кождий під той час бажав
Прудкіших ніг, якбільше срібла-злота!
Але нещасний вже навік пропав
В борбі з судьбов, а нам тепер немає
Поради, ні потіхи, бо не знає
Ніхто сказати нам, чи він коли прийде;
О, бо пропала та щаслива хвиля,
Вернуть домів боги му не судили!
Але тепер скажи ми правду щиру,
Хто ти і відки, де твій дім, отець?
Де є судно, що по просторі ширім
Сюди тя привезло, і пловці де?
І звідки вни походять? Бо не вірю,
Щоб пішки сь тут прийшов. Також і те
Скажи ми справедливо, най пізнаю
Як по вітці тя величати маю?
Чи первий раз ти в Ітаці буваєш,
Чи, може, ще вітця мойого гість?
Бо здавна люди дім наш посіщають,
І не один, було, хліб-сіль тут їсть
Із батьком, бо він, було, в тім кохаєсь».

Блакитноока му на тую вість
Паллада, Зевса дочка, відказала
Такими дружньо-милими словами:
«Охотно те й правдиво розкажу ти:
Мене звуть Ментов, батько мій
Анхіял мудрий. На острові Тафі
Над зручними він моряками владів,
А я по нім владію. Но тепер
Сюди приплив-єм на судні із своїми
Товаришами. Ми пливем
В чужий край, де не так говорить люд, як ми.
В Темезу ми по спиж пливем і сталь блищачу
Веземо. Корабель мій тут стоїть
На полі здалека від міста під шумлячим
Гаєм, що Нейською гору маєть
У пристані Ретрейській. Гості ми
Собі ще від батьків з часів давніх,
Про те спитатись і героя можеш
Лаерта, сли коли будеш у нього;
Бо чув-єм, що у город вже ніколи
Старець не йде, но сам десь на хуторі
Сумує із старов служащов, що му
Дає напій і страву, сли струдиться,
По винниці слабим повзучи кроком.
Отож прийшов я, вчувши, що вернув додому
Отець твій, але бачу, ще бариться
Він десь — боги не зволюють му повороту.
Бо, певно, ще шляхетний Одіссей
Не вмер, але живий десь пробуває
У чужині на морському острові: чей,
Держить го там завзятих врагів злая
Потуга із примусу, мимо волі,
Але тепер я ворожбу говорю
Тобі, і тая певно ся сповнить,
Хоч не віщун я ані жаден ворожбит.
Направду, вже недовго він буде
Далеко пробувать від рідної землі
Батьків, хоч би го й спижові
Ланці держали; але він прийде
І виєднає поворот собі,
Бо вельми хитрий. Але ти мені
По правді те скажи, чи ти,
Такой подоби, Одіссеїв рідний син?

З лиця-бо дивно і з очей коханих
На нього подобаєш, бо не раз
Я товаришував з ним, ніж в Троянів
Край він удався, де із ним ураз
І найзначніші із арейців удались
На жолоблених суднах. Відтоді
Ні я вже Одіссея більш не зрів,
Ані зо мною не видався він».
На теє Телемах, розумний молодець,
Такими відвітив словами:
«Охотно і правдиво ти, коханий
Мій гостю, скажу те: що він отець
Мій, мати всéгда ми оповідає,
Але я сього сам не знаю;
Бо сам від себе хто б пізнав
Того, котрий життя му дав?
Але сто раз волів-бим бути сином
Щасливішого мужа, що в своїм добрі
Діждесь спокійно старості! Бо нині,
Як кажуть, з всіх смертельних батько мій
На найбільшу вродився недолю,
Найбільше горе призначене му судьбою!
Отож і все, що можу ти сказати,
А те нещастя й сам тут можеш оглядати!»
На те ось так до нього відізвалась
Блакитноока Зеєва дочка:
«О, певно на будущий час дісталась
Щасливша доля дому сьому, єсли тя
Такого мати зродила твоя.
Але по правді те ми ще скажи:
Що се за учта і пиятика така?
Чи весілля се, чи комашня, чи ігри?
Чи тра ти того? І учта складкова
Не єсть се, певно. А всіх тих лиця
Зухвалі барз ми ся здають, що в тебе дома
Гуляють. Правий муж тим образив би ся,
Видячи тую ганьбу, що вони
Тут виробляють, сли б який сюди
Прийшов і те узрів. Тож правду ми скажи,
Що мається значити учта та?»
На те розумний Телемах
Такими їй словами відповів:
«О гостю мій, коли о тих ділах

Мене питаєш,— о, колись сей дім
Був, певно, знатний, славний і багатий.
Коли ще дома жив тут батько мій.
Але інакше зволили зділати
Боги й нещастя зіслали нам тяжкі.
Мій родич згиб не знаний десь нікому
З людей,— о, так би я не сумував,
Сли б посеред товаришів під Троєв
Зістав убитий і від вражой копії впав
Або між другами умер, додому
З війни [не] вернувши. Люд ахейський
поховав
Його б із честю, і високую могилу
Йому б усипала ахейців сила.
А навіть і на сина б перейшла
Його висока й голосная слава.
А де тепер він зник, ніхто не зна,
Гарпія десь безславно го пірвала.
Ніхто не чув, не видів, лиш сумна
Й оплаканая доля мні осталась!
Але не лиш за ним одним я плачу,
Бо друге лихо в власнім домі бачу!
Бо кілько лиш владителів, князів
Є на островах, на сусідніх всіх,
В Дулихії, і Самі, і повнім лісів
Закінті, також кілько їх
Владіє в Ітаці скалистій, тих
Сини стараються о матір всі мою
Й добро нищать, учтуючи все ту.
Вона позбутися не може їх
Відмовою, ані страшного того
Замужжя теж не хоче ніяк прияти.
А дармоїди зовсім незадовго
Мій дім зруйнують, а сли їх спиняти
Поважуся, хто зна, чи ще й мене
Не схочуть згладити і відібрати ми життя!»
На те обурена з жалем в словах й досадов
Так відрекла му божественная Паллада:
«О горе! Як же ж справді тут тепера
Тра Одіссея, рівного богам,
Щоб попруги стягнув зальотникам!
О, сли б тепер, пройшовши, став у дверях
Входових з щитом і двома списами

Стальовими, у шоломі, такий,
Яким єм перший раз го вздрів, коли між нами
У нашім домі пив і веселивсь,
Вертаючи з Ефіри від Іля,
Від Мермерієнка, бо й там на кораблях
Швидких пливав твій батько і питав
Отрути смертоносної, щоб затрути
Стальові стріли. Але той му єй не дав,
Бо вічних ся богів бояв; аж тута
Покійний батько мій му уділив,
Бо Одіссея дуже він, було, любив.
Таким будучи, сли б тепер спіткався
З зальотників товпою Одіссей,
То, певно б, всі погибли тут і, чей,
Ні єден вже до шлюбу б не вбирався!
Але направду, те усе від волі
Богів залежить, чи він ще вернесь
І відплатить зальотникам у своїм домі
За тую кривду, чи те так і їм минесь.
Але тобі я все велю думати,
Якби сь позбутись міг їх з своєй хати.
Отож тепер вважай і пильно
Послухай, що ти скажу: завтра, скоро зійде
Лиш сонце, склич на раду героїв
Ахейських, добросовісних старців,
І тим про горе своє розкажи,
А на свідоцтво несмертельних всіх призви!
Зальотникам вели ся розійти,
Усякому до свого дому; матері, єсли
В душі замужжя сього забажає,
Нехай сей час іде у дім вітця
Ікарія потужного, той най справляє
Їй весілля й посаг їй обіця,
Який звичайно милому дитяти
Звик за мужем отець давати.
Тобі ж самому ще одну дам раду,
Сли мя послухаєш: судно собі
Приладь о двадцяти веслах, з громади
Склич двадцять веслярів і в тій добі
Їдь і питай за батьком віддаленим,
Чень, вість яку ти скаже хто з людей,
Або, чень, вчуєш Оссу ославлену,
Котрою вісті шле на землю Зей.

Насамперед іди до Пілос і питай
У божеського Нестора, відтак
До Спарти, де живе чорнявий Менелай:
Бо того також донедавна так
Не було і послідній він вернув
Із всіх ахейців харалужнозбройних.
Єсли про жисть і поворот вітця бись вчув,
То ще, хоч в нужді, й рік би видержав
спокойно;
А сли учуєш, що згиб й не вернеться,
Тоді прийдеш назад в родинний край,
Насиплеш му могилу, і озьмешся
До діла, й справиш поминки, що, знай,
По вмерлім все справляють, як звичай
Велить, а мати заміж най іде.
Але коли те зробиш і сповниш,
Тоді розваж ув умі і в душі,
Як бись зальотників у своїм домі
Убив, чи скрито, чи отвертим боєм!
Бо не єси малий, щоб в серці своїм
Дитячі ще думки носити. Твоїм
Приміром най буде Орест, що славу
Зискав велику у людей, що вбив
Убійцю батька свого й на лукавім
Айгісті за Атрієнка помстивсь.
І ти, коханий, годен теж, щоби
Й потомки пізнії добром тя споминали,
Бо ти подобу й зріст дали боги.
Але мені пора вже до удалих
Товаришів вертать і до судна,
Щоб там мя нетерпливо довго не чекали.
Тобі ж ще раз говорю, пам'ятай
О собі сам і на слова мої вважай!»
На те їй Телемах, розумний молодець,
Такими відвітив словами:
«О гостю мій, і справді, як отець
Для сина, ти для мене так ласкавий!
Ніколи не забуду твоєй ради;
Але тепер остань, хоч в дорогу
Спішишся, щоб, скріпившись на здоров'ї,
Весело-сь ся вернув на корабель і радо,
Одержавши від мене прехороший дар
На пам'ятку, яку звичайно все дають

Кохані гості гостям!» Але так
На те блакитноока му сказала: «Тут
Ти мя тепера не спиняй,
Бо пильно ми в дорогу, а той дар,
Що-сь ми тепер хотів ласкаво дати,
Даси пізніш ми, як домів буду вертати.
Тоді й тобі навзаєм я
Прегарну пам'ятку принесу, котора
Була би гідною наградою для тебе».
Сказавши те, як птах під небо,
Злинула комином, але йому в душі
Відвагу й бодрість запалила
Й живіше, як вперед, у серці відновила
Заблуканого батька стать святу.
І здивувавсь він в серці, бо пізнав,
Що з несмертельним розмовляв.
І між зальотників зухвалих молодець,
Богам подібний, замішався. Їм співець
Широкославний власне голосив
Про поворот сумний аргейців з Трої,
Котрий для всіх зробив
Гнів Зеєвой дочки, Паллади гнів страшної.
Той спів учула у своїх кімнатах
Дочка Ікара, Пенелопа бистроумна.
І скоро ізійшла по сходах багатих
Свойого дому, не сама,— із нев розумні
Дві служниці. І як уже
Прийшла 'д зальотникам, шляхетний взір жони,
Там стала на порозі, а її лице
Заслона крила ясна; а вони,
Служащі діви, по обох боках
Своєї пані стали. Крізь сльози
Промовила тепер вона і в тих словах
До божеського співака
Свій жаль і смуток виговорила тяжкий:
«Співаче, чи ж цікавих ти досить
Не знаєш співів о ділах
Богів і мужів, которих твій спів славить?
Сядь межи них, і з тих один їм заспівай,
А кождий най мовчачи п'є вино.
Але сумної тієї пісні ми не споминай,
Що серце в груді крає ми! О, бо

Моє із всіх найбільше горе, сум і жаль
За дорогим героєм, що-м давно
Го стратила, котрого голосная слава
Усю Гелладу й Аргос наповняє!»
Але на теє Телемах до неї,
Розумний, так заговорив:
«О мамо, чом ти не даєш співцеві
Славутному, щоби нас веселив,
Як серце му говорить? Не співця
Нам винувать, а Зея, що співу дар
Дає всім віщим мужам і збуджа
В їх серцях, як сам хоче, пісні чар!
Не борони му горе Данаїв співать,
Бо той спів слава голосна хвалить,
Которий найновіші діла голосить.
Но ти скріпись на умі слухать го і знать.
Бо не лиш Одіссей один там пострадав
День повороту у далекій Трої
Багато інних мужів теж спіткав
Той сам кінець, засуд долі страшної!
Але іди до своєї кімнати
І о свою роботу ти старайся,
Куделю й веретено, й пильно працювати
Вели служащим дівам, але не мішайся
До ради, которая до мужів
Усіх належить, а найбільш до мене
По всякий час, бо тут моя потуга
Найбільша в домі єсть, запевне!»
І, здивувавшись, тая віддалилась
Назад в свої покої й похвалила
В душі розумне слово сина.
А скоро із служащими в кімнату
Ввійшла, гірких сліз не могла здержати
За Одіссеєм милим і ридати
Не перестала, доки їй Паллада
На очі милого сну не зіслала.
Зальотники тим часом по кімнатах
Холодних воювали. Кождий з них
У ліжку рад був коло ней лежати.
Аж Телемах зачав 'д ним мову,— крик утих:
«Зальотники зухвалі моєй мати,
Учтуйте й пийте, але нехай крик
Утихне, бо так ліпше слухать співака

Сього ось, що богам подібним голосом співа.
А завтра, скоро світ, усі на раду
Зійдімось, щоб перед цілов громадов
Сказав-єм слово вам, щоб з мого дому
Ви вийшли; ходячи з дому до дому,
Один до другого, учтуйте там
На власний кошт! Але єсли ся вам
Здає те ліпшим, щоб одного мужа
Достаток нищить так, без всяких прав,
Єсли вам про закон богів байдуже,
То добре! Але я богів
Безсмертних всіх за свідків призову,
Чень, Зей колись цілий свій гнів
На вас тут вилле і пімсту страшну
На вас зішле, чень, ще так само ви
В тім домі не пімщені, і без слави,
І не оплакані пропадете тогди,
І день один, чень, всіх життя вас збавить!»
Так він сказав, а вни усі мовчали
Й зубами з злості скреготали
Дивуючись, що Телемах
Так смілим словом 'д ним ся обізвав.
Тоді Антиноос з-між них,
Евпейта син, так відізвавсь до нього:
«Ой, справді, дуже тя самі боги
Вчать самохвальби, гордості і злоби!
Щоби тя ще на Ітацькім острові
Кроніенко не хтів князем вчинить,
Бо те по батькові належиться тобі!»
Але йому на те розумним словом
Так Телемах сказав: «Антиноос, не встид
Тобі, ні сором, но послухай, що повім.
І овшім рад-бим того доступити,
Сли ласка Зея те мні схоче уділити.
Чи скажеш, же те є що злого
Між народом? Зовсім не зле княжить.
І дім князя багатий станесь скоро,
І він сам честі має більш! Досить
І так князів єсть у Ітацькім краї,
З тих най котрий ся стане королем ахаїв.
Но в своїм домі паном я зістану
Над всім добром, над слугами й рабами!»
На те Евримах му, Поліба син,

Такими відказав словами:
«О, те від божой волі зависить
Ще, Телемаху, хто тут над синами
Ахейців ме владіти в нашім краї!
Маєток свій держи си і владай
У своїм домі сам й гадки не май!
Але тобі ще теє повідаю,
Що доки в Ітаці ахейці ще
Жиють, то, певно, доти не прийде
Такий муж, що би хтів тебе насилу
Позбавити маєтку й зрабувать.
Але одне ще, Геракліева ти сило,
Хочу тебе ся запитать:
Відки сей муж був і з якого краю,
Де рід його і вітчина святая?
Чи вість яку про батька ти приніс,
Чи теж в потребі власній тут прибув?
В якій теж цілі приходив, чому
Ще довше не зістав, щоби пізнати міг
Го кождий? Бо як скоро увійшов,
То сей час мож було пізнать, що му
Повірить можна і в душі його
Не криєсь, певно, жадне зло!»
Йому на теє Телемах розумний
Такими відвітив словами:
«Евримаху, пропав направду сумний
Вітця моєго поворот! Я не питаю
Уже за ним, о вісті вже не дбаю
Ні ворожби щасливі, о котрії
Випитує ворожбита моя мати,
Зазвавши го до своєї кімнати.
А гість сей з Тафу, ще батьківський мій.
Він Ментес звесь, отець його Анхіялій
Богам подібний, що владів над людом
Тафійців справних в всяких морських трудах».
Так Телемах сказав, але в душі
Пізнав богиню, Зеєву дочку,
Що видимо з'явилася йому,
І в серці всі слова єй си припом'янув.
А вни знов співом і солодкозвучнов
Музиков забавлялись і чекали,
Аж прийде вечір. А коли так зручно
Співак їх бавив, ніч ся вже зближала

І чорна пітьма землю обнімала.
Тоді вони, гудячи, розійшлись
По своїх домах і всі потягли,
Щоб випочить, і скоро всі на сон лягли.
І Телемах на сон також удався
До гарной спальні в високім дворі.
Там він пішов і спать уклався,
І про дорогу тую погадав собі,
Котру Афіна му порадила. Його
Провадила з горючов походнею
Пейсеноренка Опса дочка Евріклея,
Старанна нянька, котору давно,
Коли була ще молодов,
Лаерт купив за власнеє добро
І дав за ню два десятки волів,
І дома чтив її зарівно із жонов
Не скалянов і честі не скаляв її,
Бо ся бояв гніву своєй жони.
Та провела його при похідні
Горючій; бо завсігди го вона
Найбільш любила, і коли ще був дитя,
Вона плекала й бавила го. Тож йому
Тепер втворила двері від кімнати;
А він ввійшов у спальню прегарну,
На ліжко сів і взяв ся розбирати.
І одіж в руки няньці дав старій:
Вона тоді зложила плащ багатий
Порядно і повісила на кульці, тій,
Що тут при ліжку вбита у стіні
Була і із кімнати віддалилась,
І срібнов клямков двері защепила
І засувом замкла. У тишині
Вночі, накритий вівчим кожухом,
На краснім ліжку він спокійним сном
Заснув, роздумавши ще раз
Афінину пораду і слова.

ГОМЕРІВСЬКІ ГІМНИ

І. ДО ДЕЛІЙСЬКОГО АПОЛЛОНА

1. ЗАСПІВ

Припом'яну й не забуду стрільця на віддаль Аполлона,
Що заставляє тремтіти богів, як іде в дім Зевеса;
З сиджень зриваються всі, як його наближається сила
І коли він напряга грізний лук свій золотоблискучий.
Мати Латона сама в домі Зевса, що громами втілен,
Лук розвільняє йому й сагайдак замикає слоновий.
І з пліч могутніх його власноручно сайдак той ізнявши,
Вішає й лук на стовпі у вітця божественній палаті
На золотому клинку, садовить же самого на троні,
Нектар отець тут йому подає в пугарі золотому,
Синові любому знак його ласки; затим інші духи
Там засідають; гаразд тому рада Латона шановна,
Що луконосця й таку божественну породила силу.

2. ОБСЯГ КУЛЬТУ АПОЛЛОНА

Як же тебе похвалю, бездоганного з кождого згляду?
Чи як уперве тебе, радість смертним, родила Латона,
Злягши на Кінті-горі, на острові, багатім шпилями,
Делосі, морем облитім; з обох боків чорная хвиля
Йшла від херсона ураз із шумними, буйними вітрами.
Вийшовши відтіля, ти над усім смертним родом пануєш,
Скільки на Кріті живе й скільки люду годують Афіни,
Острів Егіна [1] й ота кораблями преславна Евбоя [2],
І Пейрезійські Еги [3] й Пепарет отой, морем облитий,
Гори Фракійські й Афон та Пелія стрімкії вершини,

---

[1] Дослівно козячий.
[2] Досл⟨івно⟩острів гарних волів.
[3] Досл⟨івно⟩кози.

Фракія, Самос і ті гори Іди, покриті лісами,
Скир, і Фокая, й гора Автокана, спадиста та прикра,
Гарно збудований Імбір і морями окружений Лемнос,
Божеський Лесбос, житло преблаженного сина Еола [1],
Хіос, над острови всі найпліднішій, що в водах дрімають,
Мімант скалистий, круті верховини Корика старого,
Кларос блискучий і та недоступна гора Айсагея,
Самос вогкий і верхи небосяжні Мікали святої,
Мілет і Коос і в нім многолюднеє місто меропів,
Кнід многоверхий, хребет гір Карпат, що вітри його чешуть,
Наксос і Парос, при них малолюдна скалиста Реная.

3. БОЛІ ЛАТОНИ

Там в породових болях Стріловержця благала Латона,
Чи хто з земних не схотів би прийнять у свій дім її сина.
Та всі тремтіли вони й були в страху, нікотре не хтіло
Фойба [2] прийнять, хоч би й як було гарне собі та плодюче.
Аж як до Делоса скель надійшла благодатна Латона
І піднялася на них, промовляла слова ті летючі:
«Делосе, якби схотів мого сина осідком ти статься,
Фойба Аполлона й храм збудувати для нього величний,
То не нападе ніхто тебе й не знапастує ніколи,
Бо ти не будеш багат на воли, на овечі отари,
Ані плодючих дерев ані збіжжя не будеш ти родить.
Та як ти матимеш храм помічного від бід Аполлона,
Всі тобі люди будуть приносить гекатомби [3] багаті,
Будуть збиратьсяся сюди й раз у раз невимовная пара
[Йтиме під небо], і цар пастухам будеш ти довгі літа,
Від чужих рук берегти тебе будуть боги, доки товщ ти
[Із Аполлонових жертв не почнеш покидати] під ноги».

4. ПОБОЮВАННЯ ДЕЛОСА

Так рекла, й Делос був рад і отсе їй у відповідь мовив:
«Доню великого Коя, преславна богине Латоно,
Радо прийняв би я тут нарождення стрільця-воєводи,
Страшно-бо, щоб таки правду сказать, я ненависний людям,

[1] Асклепія.
[2] Досл⟨івно⟩ чистий, блискучий.
[3] Досл⟨івно⟩ зі 100 волів.

А через нього відтак я дійшов би великої честі.
Але, Латоно, дрижу від тих слів і не скрию від тебе:
Кажуть, що той Аполлон буде дуже палкий, нерозважний,
Дуже великую власть над безсмертними матиме всіми
І над смертельними теж, що живуть на землі, богом даній.
От я страшенно боюсь і чуттям і цілою душею,
Щоб як уперве лише він побачить те сонячне світло,
Островом не згордував, що такий я твердий, кам'янистий,
І не закопав ногами мене у безодню морськую.
Там би велика мене проковтнула солоная хвиля
В силі своїй; він же в іншу би землю пішов собі любу,
Там собі храм збудувать і гайок насадити тінистий;
В мні ж многоногі краки поселились би й тюлені чорні
Жить би могли без турбот, як на мні би не стало народу.
Та як великим мені поклянешся закляттям, богине,
Що тут насамперед він храм прегарний собі побудує,
Щоб вирочнею він був для людей, в такім разі [я радо
Дам тобі захист, аби супокійно ти вродила владця]
Людям усім, скільки їх на землі різні прозвища має».

5. ПРИСЯГА ЛАТОНИ

Так він сказав, а Латона богів прочитала велику присягу:
«Знайте се, Гає, тепер і ти, Уране, небо широке,
І ти, страшлива ріко Стіксе — а се найбільша присяга
І найстрашніша для всіх, що бувають богове блаженні —
Що буде тут повсякчас запашний бога Фойба жертовник
І святий храм, а тебе над усіх вище він надгородить».
А коли вирекла всю й закінчила свою ту присягу,
Втішився Делос вельми із уродин стрільця-воєводи.

6. ЗАЗДРОЩІ ГЕРИ

Але Латона відтак дев'ять днів, дев'ять ночей терпіла
Муки неждані, були там тоді всі богині, которі
Найвизначніші; була і Діона, і Рея-прамати,
І Іхнеївна Феміда, й стогнуча раз в раз Амфітріта,
Й інші безсмертні, окрім білоплечої Гери; бо тая
Сиднем сиділа в дворі батька Зевса, що хмари збирає;
Ейлейтіія одна не явилась, при породах поміч,
Бо задержала її на Олімпу шпилів злотих хмарах
Гери розумної злість, білоплечої, бо її жерла
Заздрість за те, що такий бездоганий та сильний у той час
Син мав уродиться гарноволосій Латоні, а не їй.

7. ПОРІД

Ті ж з огрядного острова летючу післали Іріду,
Щоб привела Ейлейтію; ланцюг їй дарують великий,
Весь золотий, бурштинами вкрашений, дев'ятиліктевий;
Набік велять відізвать її від білоплечої Гери,
Щоб не спинила її від приходу своїми словами.
Теє почувши, швидка, бистронога Іріда негайно
В лет подалась і як стій все віддалене перелетіла.
А як прибула лише на осідок богів, шпиль Олімпу,
Зараз і Ейлейтіію з дверей від порога палати
К собі покликала й їй проказала слова ті летючі
Всі, які їй подали жительки божественні Олімпу.
Зараз і зрушила їй почуття в милостивому серці,
І обі зараз пішли понад море прудкими ногами,
А як на Делос прийшла в породах помічна Ейлейтія,
Зараз і плід прийняла, і тяжкий порід той облегшила.
Довкола пальми звела її руки, підперла коліна
Сіном м'яким, і земля усміхнулася їй під ногами,
Він же до світла штрикнув, і з радощів зняли крик всі богині.
Потім, осяяний Фойбе, тебе в воді теплій богині
Вмили начисто й гаразд і сповили у білі пелюшки,
В тонке, нове полотно, й золотий обмотали повивач.
І не кормила його, злотосяйного, рідная мати,
Тільки Феміда йому з уст безсмертних своїх подавала
Нектар та божеський корм-амброзію; втішалась Латона,
Що луковладного, так могутнього вродила сина.

8. ЮНІСТЬ АПОЛЛОНА

Та коли, Фойбе, підріс ти, безсмертні вживаючи страви,
Не задержали тебе золоті пояси в твоїх рухах,
Ні пеленки з полотна, всі перев'язки геть попускали,
І до безсмертних тоді Фойб Аполлон ось що промовляє:
«Якби кіфара мені голосна та ще лук кривов'язий,
Людям я му віщувать безпохибную волю Зевеса».

Теє сказавши, пішов на широко простертую землю
Фойб, що волосся не стриг і далеко стріляв, і злякались
Всі несмертельні богині, а ввесь зацвів золотом Делос
І споважнів, бачачи те Зевеса й Латонине чадо,

З радості, що його бог обібрав на домівку для себе,
Серцем його полюбив над усі острови й сухопуття,
Наче гора зацвіта, що покрилася зеленню лісу.

Сам же ти, далековлучний, володарю наш Аполлоне,
Іноді по верхів'ях крутобокого Кинта гуляєш,
Іноді по островах та поміж людьми бродячи ходиш,
Много у тебе храмів та гаїв при них густодеревих,
Всі шпилі милі тобі та круті верхи гір високих,
Ріки теж любі тобі, що з тих гір проливаються в море;
Але до Делоса, Фойбе, твоє надто хилиться серце,
Тут-бо тобі дають честь іяони у довгих хітонах
З дітьми своїми ураз та з шановними також жінками.
Ті почитають тебе танцем, співами й боєм кулачним,
Згадують ім'я твоє, виступаючи в грище рядами.
Дай, щоб безсмертні були й не старілись ніколи всі тії,
Хто прибува на той збір, як іяони сходяться разом,
Щоб було видно любов їх усіх і втішались би душі,
Бачачи статних мужів і вперезані гарно невісти,
Їхні доми та храми та великі у всіх їх достатки,
А обік них — яке чудо, що слава його не загине! —
Діви делійські твої, о Далекостріляючий, жриці.
Ті поперед усього Аполлонові гімни співають,
Потім Латону хвалять й Артеміду, любительку ловів,
Згадують пам'ять мужів стародавніх і женщин піснями
І величають людські покоління у співах солодких.
Всяких людей голоси, та забави, та розривки, й жарти
Вміють наслідувать; так і здається, що кождий направду
Так викрикає й вищить; така гарна в їх співанні вмілість.

9. ЗГАДКА ПРО ГОМЕРА

Отже, ласкаві боги, Аполлоне та й ти, Артемідо,
Радуйтесь всі ви й мене у будущім віці спом'яніте,
Як із туземних людей хтось до вас на піднебні вершини
Буде піднятий, життя многотрудну пройшовши дорогу.
Дівственні божества, хто з-між земних співаків буде
Там наймиліший для вас і найліпше зуміє втішать вас?
Ви вже гаразд теє всі розсудили безпротиворічно:
Старець сліпий, що живе на скалистому Хіосі мирно,
Що й у будущих віках співаки його матимуть першим.
Ми ж вашу славу співать будемо по землі тій широкій,

Ходячи поміж людьми з многолюдного міста у друге,
Ті ж радо слухатимуть, бо слова ті на правді оперті.
Тим-то я возвеличу Аполлона, що з срібного лука
Здалека цілить, його краснокоса вродила Латона:

«Владарю, ти, що держиш славний Мілет, надморськеє
місто,
Лікію та Майонію приємну, а сам найрадніше
В Делосі, морем облитім, свою міць велику являєш,
Всі полонини тобі, Фойбе, співами гучно лунають,
Чи то на суші, що кормить телят, чи то на островах.
Всі верховини тобі, знай, співають і кручі стрімкії,
Гори високі та ті, що до моря вливаються, ріки
І береги понад морем круті та морськії лимани».

Писано в днях 6—9 грудня 1914.

II. ДО АПОЛЛОНА ПІФІЙСЬКОГО

1. ВХІД АПОЛЛОНА НА ОЛІМП

Ось, на кіфарі дзвінкій вираючи, син славний Латони
Йде в край Піфони гірський, а на ньому безсмертна
одежа.
А від кіфари його під биття пальцата золотого
Звуки тужливі пливуть. Відтіля із землі до Олімпу,
Наче та думка летить в дім Зевеса у збір богів інших.
Зараз безсмертним усім забагається співу й кіфари;
Музи найперше всі враз по черзі голосами дзвінкими
Дари безсмертні богів величають або муки людей тих,
Що від безсмертних богів так великі одержавши дари,
У нерозвазі живуть та безрадно й не можуть здобути
Смерті як ліку від лих, ані захисту в старості пізній.

Потім прекрасноволосі харіти й премудрії гори,
Геба, й Гармонія, та Афродіта, Зевесова доня,
Дружно танок завели, держачися за білії руки;
Їм же приспівує не поганіша й не менша від інших,
Але висока на зріст і чудово красива на вроду,
Вдатна до ловів, сестра Аполлона, дивна Артеміда.
Між ними Арес гуля та вродливий убійця Аргея,
Фойб Аполлон приграє на кіфарі й від часу до часу

Скоки високі справля, і б'ють божеські блиски від нього
З ніг білосніжних та від гарнотканого того хітона.

І веселяться серцями вельми, як на них позирають,
Золотокоса Латона й порадник Зевес непохибний,
Що забавляються так любий син і безсмертні богове.

2. БЛУКАННЯ АПОЛЛОНА

Як же тебе похвалю, бездоганного з кождого згляду?
Чи оспіваю тебе сватачем і любовником разом,
Як в пуху юності йдеш залицятися до Адзанівни
З Ісхісом, богоподібним їздцем, сином Елатіона,
Чи як триоких волів пастуха, або як Амаринта?
Чи як з Левкіппом ураз і з Левкіппа жоною у трійку,
Піш ти, на конях вони, а тебе не покинув триокий?
Чи як уперве шукать вирочні для людей по землі ти
З краю до краю ходив, безпохибний стрільче Аполлоне?
Вперве з Олімпу зійшов ти в Пієрію широколуку,
Лакм опісля перейшов, Ематію, потім Енієну,
І попри Перрайбус; незабаром дійшов до Іолка,
Відси ж зайшов на Кенай у славній кораблями Евбеї.
Станув ти на рівнині близ Леланта, та тут не вподобав
Храм збудувати собі та гайок насадити тінистий.
Потім Евріп перейшов, далекострільний ти Аполлоне,
Аж ось зелена гора! Швидко з неї зійшов ти, аж поки
Вийшов на Мікалессон та Тевмессон, травою порослий.
Так аж до Фів ти дійшов, місця вколо оброслого лісом
Бо не було ще тоді ні живої душі в святих Фівах,
І не було ще тоді ні стежок, ні доріг на рівнині
Фів, що пшеницю тепер родять, тільки сам ліс був.
Тут попереду зайшов, Аполлоне ти далекострільний,
Потім ввійшов у Онхест, непорушаний гай Посейдона.
Тут жеребець спочивав свіжов'їжджений від перевтоми
Гарний товар він тягнув; а землею погонич хороший,
З воза зіскочивши, йшов; іще й досі так часто лишають
Там без фірманів вози по тісних лісових перевозах.
А як провадять вози десь по густодеревій діброві,
Коней пильнують, а віз перевернений там покидають;
Так йому вперве пошана була; в тих, що моляться богу,
Божеська мойра тоді стереже [в місці прикрому] воза...

Відси вперед ти пішов, Аполлоне, божественний стрільче,
І до Кефісса дійшов, що струями прегарними грає
І в Лілаію влива свою бистро текучую воду.
Сей перейшовши, настиг в Окалею, містами багату,
Відси ж аж у Аліарт, де пишаються луки зелені.
Відси в Тельфусу пішов; уподобалось там тобі місце
Храм збудувать і гайок там тінистий собі насадити.
Станув ти посеред неї й сказав осе слово до неї:

«Тут я, Тельфусо, забаг храм прегарний собі збудувати
І вирочню для людей, що мені туди звіку довіку
Муть приносити зі стад непорочні свої гекатомби,
Як усі ті, що живуть на плодючому Пелопоннесі,
Так і Європи жильці та по островах, морем облитих,
Люди багаті; тим я безпохибную волю Зевеса
Буду пророчити всім, вирокуючи в храмі багатім».

Мовивши се, Фойб Аполлон поклав широчезні основи
І дуже довгі й просторі; на се дівлячися, Тельфуса
Сердилась серцем своїм і отсе йому мовила слово:

«Фойбе, володарю сил, отсе слово кладу тобі в душу:
Як ти міркуєш ось тут храм тобі збудувати величний,
Щоб вирочнею він був для людей, що відвіку довіку
Мають зганяти тобі непорочні зі стад гекатомби,
Се тобі тільки скажу, а ти се заховай собі в тямці:
Шкодить тобі все удар від копит бистрих коней
І з джерел моїх святих витікаючі бистрії води.
Тут не один із людей забажає не раз оглядати
Пишні вози та біги в перегін коней білокопитих
Або великий той храм і назбирані в ньому багатства,
Але пораджу тобі, хоч сильніший і благородніший,
Пане, від мене й хоча твоя сила понад усі сили,
В Крісі будуй собі храм під Парнасу високого звором.
Там ані гарні вози гуркотіти не будуть, ні коней
Бистрих не чується тупіт около жертовників божих.
Але в мовчанні складать будуть Іепайєону дари
Славні людські племена; а ти, радуючися душею,
Будеш приймати святі подарунки людей довколишніх».

Сим словом переконала Стрільця, знать, на те, аби слава
Про ту Тельфусу пішла по землі, а не слава Стрільцева.

Відси наперед пішов, Аполлоне ти далекострільний,
Аж до флегійців зайшов, людей дуже злочинної вдачі,
Котрі, не признаючи Зевса, й так на землі проживали
В гарній дебрі лісовій недалеко від устя Кефіса.
Відси, мов птах, ти злетів бистро на божественну
вершину
І аж у Крісу зайшов під снігами покритим Парнасом,
Що наче ногу одну проти Зефіра витяг, а зверху
Скеля нависла; вниз ізбігає глибоке провалля
Греготом; тут і рішив Фойб Аполлон, небес воєвода,
Храм найлюбіший создать і такими озвався словами:

4. ОСНУВАННЯ ХРАМУ

«Тут я задумав создать прехорошу для себе святиню,
Що для людей буде всіх вирочнею й куди вік за віком
Будуть зганяти вони непорочні зі стад гекатомби.
Як усі ті, що живуть на плодючому Пелопоннесі,
Так і Європи жильці та островів, морями облитих,
Люди багаті; тим я безпохибную волю Зевеса
Буду пророчити всім, вирокуючи в храмі багатім».
Мовивши се, Фойб Аполлон поклав широчезні основи
І дуже довгі й просторі; на них положив кам'яні пороги
Перший Трофоній і з ним Агамед, Ергінові синове,
Любі безсмертним богам. Опісля незлічимі людськії
Роди сповняли той храм людьми в строях празничних
і співом.

5. АПОЛЛОН УБИВАЄ ЗМІЮ

Близько криниця джурка, де змію напасну воєвода
Вбив, син Зевеса, її остро вціливши з лука тугого,
Пажирну, довгу, їдку, що багато нашкодила людям,
Що жили в тій стороні: багатьом із них смерть ізробила,
Много теж кіз тонконогих втяла своїм зубом отруйним [1].
Та, підстерігши її, Аполлон зробив день їй фатальний.

---

[1] Пропускаю тут 52 рядки грецького тексту (127—179 сього гімну), що містять оповідання про міфічного дракона Тіфаона, сплодженого Герою з ненависті до Зевеса. Те оповідання не має нічого спільного з оповіданням отсього гімну про змію, вбиту Аполлоном, і без потреби, як бачимо з дальших рядків, псує його зв'язок та реалістичний характер гімну. Оповідання про Тіфаона подам далі як окремий уривок.

Перше отруту впустив їй у тіло стрілець срібнолукий
Сильну; вона ж, у тяжких знемагаючи болях, лежала
На площі, хлипаючи та важкі порушаючи звої.
Божеський звук нечутний тут пронісся; вона ж до діброви
Дуже грубезна повзла, сюди й туди й посоку лишала
На тиміані; тоді Фойб Аполлон отак обізвався:
«Тут і здихай же тепер на землі тій, кормительці мужів!
Більше не будеш ти жить на лихую затрату смертельним,
Що, живлячися землі многоплодної й праці плодами,
Тут приганяють мені непорочні зі стад гекатомби.
Хай же гірку твою смерть не заслонює ані Тіфоей,
Ані Хімайра злоіменна, лиш хай тебе ізпиває
Чорна земля тут і те променястеє сонце гаряче!»

Так мовив, наче закляв, і її вскорі пітьма покрила;
Там же ізпила її свята сила блискучого сонця,
Тим-то й зоветься Піфо й дотепер, а за те й воєводі
Назву Піфійський дали тому, що через нього в тім місці
Пило потвору страшну променястеє сонце гаряче.

6. ПОКАРАННЯ ТЕЛЬФУСИ

І пригадав у душі своїй саме тоді Фойб Аполлон,
Чим-то криниця його красновода колись-то здурила.
Зараз сердитий побіг до Тельфуси; прибіг незабаром,
Став біля неї й таке промовля своє слово до неї:
«Гей ти, Тельфусо, чи ти не хотіла здурити мій розум,
Край полишивши собі такий милий та ясно-хвилястий?
Слава моя буде й тут, а тобі ніякої не буде».

Мовив Аполлон-стрілець, і, з вершини великую скелю
Вирвавши, в прірву жбурнув, і засипав їй ложище гарне,
А там жертовник собі він поклав у тінистому гаю
Біля криниці, що лле дуже гарную воду. Тут люди
Моляться богу сьому й прозивають його тельфусійцем
Тим, що споганив навік логовище святеє Тельфуси.

7. ПЕРШІ ЖЕРЦІ ПІФІЙСЬКОГО ХРАМУ

Отоді в серці своїм міркувати почав Фойб Аполлон,
Щоб і яких би людей напровадити тут релігійних,
Щоб службу божу вони справували в Піфої скалистій.

Жертви святили й святі сповіщали народу вирочні
Фойб Аполлона, що ввесь сяє золотом, як що промовить
З віщих лаврових яскинь у підніжжі Парнасу святого.
Теє міркуючи, він бачить на винобарвному морі
Бистре судно, на якім були многі мужі благородні
З Кріту, і з Кноса плили, Міносового города, де був [...].
Ті, по звичаю, везли в кораблі чорнім всякі товари
В Пілос, багатий піском, та для Пілоса жителів бідних.
Їх-то й угледів тоді Фойб Аполлон, і зараз на морі
Перед прудким кораблем появилося тіло велике,
В виді дельфіна, лежить величезна, страшная потвора,
Що ще такої ніхто ні придумав, ні бачив очима.

8. АПОЛЛОН ДЕЛЬФІНОМ

Зо всіх боків обвила й потрясла корабельні делини,
Ті, що були в кораблі, оніміли й сиділи в тривозі,
Бо ані зброї у них не було в корабельній палубі,
Ні полотна для вітрил, що могли б уперед його гнати.
Перш усього почали притягати потвору ремінням,
І поплили; тут різкий Нот попер всею силою ззаду
Бистре судно. Поплили попереду помимо Малеї,
Попри Лаконії край, попри Гелос, надморське місточко,
Аж у країну дійшли Сонця, що дає радість всім людям,
В Тенар, де вівці раз в раз м'якорунні пасуться
Гелія, пана світів, де околиця дуже розкішна.
Тут забажали вони корабель зупинити й на сушу
Вийти й чудовище те величезне зв'язать і побачить,
Чи ще той потвір сидить піді дном корабля закругленим,
Чи відчепився й пропав у валах многорибного моря.
Але не слухав весел корабель, побудований міцно,
Лиш попри Пелопоннес перепливши, плодами багатий,
Шлях свій верстав; кермував воєвода могутній Аполлон
Подувом легко його; він же, божу сповняючи волю,
Попри Арену проплив та Аргіфею любоприємну,
Попри Тріон, де Альфеєве устя, та попри город Епі
І попри Пілос, багатий піском, і жильців його бідних.
Плив попри Круни, попри Діму й попри Халкіду,
Повз божественну Еліду, де власть мають гожі епейці.
Потім до Фери доплив, що пишається Зевса горою,
Крізь мли Ітаки пройшов, повз стрімкую гору набережну,
Повз Саму й Дуліхіон та лісистії згір'я Закінта.

9. ПРИБУТТЯ КОРАБЛЯ ДО КРІСИ

Та коли так обіплив попри Пелопоннесу півострів
І вже явився вблизу коло Кріси той залив безмежний,
Що поперек відділя від нас Пелопоннес многоплодний,
Схопився Зефір міцний і веселий із ласки Зевеса,
Жваво дмучи з-під небес, так що корабель, наче
на крилах,
Пересікав пливучи й бороздив морську воду гіркую,
Потім поплив узадгузь на восток, наче сонцю навстрічу,
Вів же його Аполлон-воєвода, син любий Зевеса,
Ось і у Крісу зайшли сонячну, виноградом багату,
В пристань, і зашелестів у пісках корабель мореходний.
Тут вийшов із корабля Аполлон, воєвода могутній,
Сонцю в опівдень подібний, а з нього тих іскор без ліку
Сипалось, божеський блиск доходив від землі аж до неба.
Він же у храм увійшов, між триноги свої многоцінні.
Полум'я з себе пустив там і слухав, що в нім віщувалось.
Блиск усю Крісу обняв; підняли божевільнії крики
Жони крісейців і їх гарно переперезані доні
З вітхнення Фойбового; обняв кождого острах великий.
Відси ж і до корабля долетіла ся вість незабаром;
Муж її сильний приніс та великого росту, прибігши;
Довге волосся йому, наче грива, спадало на плечі.
Сей обізвався до них, вимовляючи слово крилате:

10. РОЗМОВА АПОЛЛОНА З КРІТЯНАМИ

«Гостеньки, хто ви такі? Відки мокрим сим шляхом
пливете?
Чи то звичаєм старим, чи припадком лише заблудили,
Як морські розбійники, що по морю волочаться блудом,
Ловлячи душі людські й чужинцям виробляючи лихо?
Чом сидите так, немов остовпілі, й на землю не йдете?
З чорного чом корабля не здіймаєте зброю важкую?
Бо такий звичай уже між людьми промислового діла,
Що коли з мореплавби кораблем чорним прийдуть
до суші,
Трудом утомлені, тут їм відразу приходить охота
Живністю любою свій затишити докучливий голод».
Так мовив, і до грудей їм новая вступила відвага.
І в відповіді йому на се мовив крітян проводатор:
«Гостю, коли ти такий до смертельних людей неподібний

Тілом і ростом, але на безсмертного бога похожий,
Будь нам здоров і весел, хай боги тобі щастя дарують!
Тут же по правді скажи, аби знав я усе, що нам треба:
Хто тут живе, який край і які в нім замешкують люди?
Бо не з злим замислом ми поплили на широкеє море,
В Пілос із Кріту, що нам вітчиною доводиться бути.
А тепер із кораблем куди ми прибули, нам не звісно,
Бо із безсмертних, мабуть, хтось нас вів проти
нашої волі».

11. НАЗВА ДЕЛЬФІЙСЬКОГО ХРАМУ

А в відповіді на те Аполлон йому мовив могутній:
«Гості, що досі жили коло многодеревного Кноса,
Не доведеться тепер вам до нього вертати ніколи,
Міста коханого ви ні домів не побачите жаден,
Ані коханих жінок; та сюди корабель ваш багатий
Я запровадив, аби вам була від людей многих почесть.
Сам же Зевесів я син, на ім'я Аполлон мене звати.
Вас я спровадив сюди через моря велику безодню,
Не замишляючи зла, але тут корабель свій багатий
Лишите й славу мою сповіщатимете многим людям.
Відома вам буде воля безсмертних, і з їх постанови
Будете честь віддавать ненастанно їм кождої днини.
Ну ж тепер, що вам скажу, ви сповніте се якнайскоріше!
Мачти найперше спустіть і на них порозв'язуйте линви,
Потім те чорне судно витягніть без вагання на сушу,
Всі ті товари, що в нім, і всю снасть виносіте на берег,
Тут на надморській скалі покладіте жертовник високий,
І розпаліте огонь, і, вкидаючи зерна ячменю,
Пильно моліться мені, стоячи при жертовнику вколо.
І як я вперве до вас приступив на блакитному морі
В виді дельфіна, аби корабель ваш випуклий тягнути,
Так ви моліться мені як Дельфійцю, бо буде жертовник
Зватьсяся дельфійським і не перестане видним буть ніколи.
Потім обідайте всі біля корабля чорного свого,
Зливки зливайте богам, що живуть у Олімпі блаженні.
А як задовольните себе стравами й хлібом приємним,
Рушите разом зі мною, співаючи пісню хвалебну,
Аж дійдете в місце те, де вам храм пребагатий постане».

Так він сказав, а вони, те почувши, послухали радо.
Мачти спустили як стій і повідв'язували линви всі,
Машт у маштарню кладуть, на линвах його вниз
іспустивши,
А самі повиходили на берег бурхливого моря.
З моря на берег тоді корабель витягли бистрохідний
Геть угору на пісок, підложили великі підпори
Й тут же жертовник здвигли на високому березі моря.
І запалили огонь і, муку в нього сиплячи білу,
Стали молиться, як він повелів, обступивши жертовник.
Потім вечерю біля корабля скорохідного з'їли
Й зливки зливали богам, що живуть у Олімпі щасливі.
А коли страви й питва задосить собі мали на вечір,
Рушили в путь, а перед вів Зевеса син, владар Аполлон;
Мав він кіфару в руках, вигравав на ній гарно напрочуд,
Пишно ступаючи; всі ж, мов піднесені духом крітяни,
Йшли вслід за ним у Піфо, воспіваючи пісню хвалебну,
Що їх навчили крітян співаки, яким муза ті співи
В груди вложила, дзвінких та солодких мелодій богиня.
І без утоми на горб вони вийшли й дійшли незабаром
Аж до Парнасу на те любе місцё, де він благоволив
Жити й від многих людей молитви та пошану приймати.
Тут він їм і показав свій пожаданий храм і величний,
І стрепенулися в них від утіхи серця в любих грудях.
З запитом тут до його обернувся крітян поводатор:

«Пане, коли оддалік нас від другів і рідного краю
Вивів,— такая була на те воля твоя пресвятая,—
Як же нам жити тепер? Про се в тебе питати ми мусим.
Ні винограду нема тут, ані прехороших пасовиськ,—
Як же нам жити в добрі та ще й людям сим допомагати?»

З усміхом на ті слова відповів син Зевеса Аполлон:
«Глупії люди, самі бідарі, в яких те тільки в думці,
Що тягар жизні й жура, за злиденний прожиток тривога!
Легке вам слово скажу й положу вам його в ваші груди.
Кождий у правій руці майте завше меч острий,
різницький,
Скот убивать раз у раз; а його буде завше без ліку,
Що приводитимуть тут задля мене племена людської.
Ви ж отсей храм бережіть і людей тих приймайте
по-людськи,

Що тут збиратимуться, і найбільш мою волю шануйте!
Чи буде слово пусте, чи буде яке діло неправе,
Чи буде кривда, що скрізь між смертельними людьми панує,—
Інші в ту пору прийдуть мужі, що управлятимуть вами,
Їм же з конечності ви на весь вік ваш будете піддані.
Все вже сказав я тобі, а ти се збережи собі в тямці!»

Радуйся, отже, і ти, світлий сину Зевеса й Латони!
Я ж і про тебе не раз іще в інших піснях ізгадаю.

Писано в днях 6—14 грудня 1914 і 14 лютого 1915.

III. ГІМН ДО ГЕРМЕСА

1. ЗАСПІВ

Гермеса возвеличи, музо, сина Зевеса й Маяди,
Пана Кіллени та піль аркадійських, товаром багатих,
Посла безсмертних і благ многих давця, що вродила Майя,
Німфа прекрасноволоса, в любві спарувавшись з Зевесом,
Гідна пошани. Вона збір блаженних богів опустила,
В темну яскиню ввійшла, де жила, й тут син Крона в опівніч
З німфою гарноволосою мав у темряві до світу забаву,
Поки в обіймах держав любий сон білоплечую Геру,
Сон, що вкриває богів несмертельних і смертний рід людський.
Та як сповнилося те, що великий Зевес той надумав,
І як десятий уже минув місяць у зорянім небі,
Вивів на світло його й доконав діл дивних та величних.
Як лиш вона привела сина хитрого, повного лести,
Грабівника, волокрада, що сни він на сонних наводить,
І шпигуна по ночах, що при брамах чатує; малим ще
Він забажав попсувать славні діла богів несмертельних:
Рано прийшовши на світ, у полудне вже грав на кіфарі,
А вечером воли вкрав Аполлона, що в далеч стріляє,
В першій добі, що його породила шановна Маія.

2. ГЕРМЕС І ЧЕРЕПАХА

Як лише вискочив він з материнських суставів
безсмертних,
Не захотілось йому лежать довго в колисці свяченій,
Але з них вирвався він, щоб шукати волів Аполлона,
Переступивши поріг високосклепленої яскині.
Там черепаху знайшов і здобув незліченне багатство.
Гермес-бо перший навчив черепаху співати, як кажуть.
Здибалась якось вона раз йому перед брамою неба,
Перед будинками там випасаючи зела цвітисті,
І отяжіло втікать почала; син Зевеса змисленний
Вбачив її — та й у сміх, і сказав зараз слово до неї:
«Ось мені знахідка ще прекорисна! Не дам їй догани.
Радуйся, мила на вид, хороводнице, учт товаришко.
Що добровільно прийшла! Де взяла ти сю гарну забавку,
Пестру шкарлущу отсю, черепахо, у горах живучи?
Але додому тебе занесу, я матиму з тебе втіху
І не зневажу тебе, бо будеш мені перша корисна.
Дома найліпше сидіть, а надворі буває шкідливо.
Поки жива, будеш ти захоронена від чарів шкідливих,
А як загинеш, тоді будеш ти ще прегарно співати».

Так сказав і, обома враз обнявши руками, піддвигнув
І повернув у свій дім, несучи преподобну забавку.
Там, проколовши рильцем її острим з білявої сталі,
Вік вкоротив він умить обивательки гір — черепахи.
Як коли бистрі думки пошибають в душі чоловіка,
Що його мучить жура й життьові ненастанні турботи,
А із очей десь-колись немов іскри блискучії скачуть [1],
Так слово й діло ураз у душі плодив Гермес преславний.
В відступах попротикав рівно краяні стебла тростинні
Там, де дірки провертів у лускастім хребті черепахи,
Довкола шкіру нап'яв він волову по помислу свому,
Роги відтак прикріпив і ярмом сполучив їх обидва.
А на ярмі тім нап'яв сім струн доброзвучних овечих.

3. ГЕРМЕС РОБИТЬ КІФАРУ

А як отак уробив, змайстрував преподобну забавку,
Струни вдаряв пальцатом, а вони під його там рукою
Зарокотали, аж страх. Тут і бог став прекрасно співати,

[1] Наші люди говорять: «Така жура, аж голова тріщить».

Імпровізуючи без приготови, як хлопці дорослі
В празники [серед дівчат] співанки ущипливі складають;
Ну ж про Зевеса Кроненка та пишно обуту Маяду,
Як вона вперве його на палкую любов підводила
І як до того дійшло, що Зевес його батьком зробився.
Так само служниць почтив і препишную Німфи палату [1],
Триноги коло дверей та котли до прання стародавні.
Се він співав як співав, а щось інше думками задумав.
Ліру діряву свою він узяв і в колиску святую
(Наче дитину) поклав, а сам, м'яса бажаючи дуже,
Скочив на сторожову вежу із запашної кімнати,
Підступ паскудний в душі укладаючи, на який тільки
Чигають розбійники у годинах темряви нічної.

4. КРАДІЖ АПОЛЛОНОВИХ ВОЛІВ

Геліос ось потонув з-над землі в Океана безодню
З своїми кіньми й возами, аж тут надбігає [щодуху]
Гермес на Пієрію, божественную гору тінисту,
Де преблаженних богів воли стоянку мали безсмертні
І випасали луги ще нетикані, свіжі й розкішні.
З них тут Маіяди син, бистрозорий убійця Аргея,
Від череди відлучив п'ятдесят, хоч як сильно ричали,
І манівцями погнав по місцях піскуватих та диких,
Перемінивши сліди; не забув-бо злодійськую штуку:
Ратиці повідвертав із переду назад, ззаду вперед,
Щоб відворотні сліди робить; сам ішов теж так,
Там же й сандалі свої поскидав на пісочку морському.
Чуда зробив невимовні та недовідомі тут Гермес:
Гілки миртові ураз помішав з тамарисків гілками,
З них пов'язавши затим в'язанки з лісовими прутками,
Без перешкоди до ніг нав'язав собі легкі сандалі
Тим самим листям, яке препрославлений вбійця Аргея
Понаривав, коли шлях свій верстав у [святу] Пієрію,
Мов у далеку дорогу йдучи, хоч був дуже близько.

---

[1] Пор. галицько-руську пісню, в якій дівчина хвалиться своєю хатою:

Моя хата край води, край води,
З препишного дерева, з лободи.

5. СВІДОК КРАДІЖІ

Старець побачив його, що цвітник городив
там квітчастий,
Як пішки переходив через Онхест, порослий травою;
Перший тут заговорив до його син преславної Майї:
«Старче, що зілля отсе тут копаєш, ізгорбивши плечі,
Певно, багато вина матимеш, як усе те зародить.
Бачачи, так удавай, мов не бачив, а чувши, оглухни,
І замовчи, щоб тобі не було з того шкоди самому».

6. СХОВАНКА

Сеє, сказавши, волів погонив із карками міцними;
Через тінисту гору не одну та дзвінкую долину,
Через цвітисті луги гнав тягом їх прославлений Гермес.
Темна його помічниця, божественна Ніч доходила
Вже до кінця, швидко мав наступать
ранок роботодайний;
Тільки що на небозвід ізійшла божественна Селена,
Палланта доня, що був у великій Медеї володар,
Як над Алфея ріку невстрашимий Зевесів нащадок
Ті Аполлона воли надігнав уже широколобі.
Ті без утоми ввійшли в стайню, що мала дах превисокий,
А перед нею пишавсь муравник благодатного лугу.
Тут він порядно напас ті воли, що ричать могли сильно,
Потім у стайню загнав, потіснивши їх щільно докупи,
Лоташу їсти їм дав та росистої ще конюшини.
Потім зносити почав много дров, огонь викресав штучно,
З лавра прегарну гіллю взяв, з кори,
обстругавши залізом,
Держално добре зробив, а вгору йшла гарячая пара.

7. ГЕРМЕС РІЖЕ Й ПОРАЄ ДВА ВОЛИ

Гермес уперве отак, розпаливши горюче огнище,
Дров сухих силу напер у прокопану яму в'язками
Й щедро на купу наклав; запалало тут полум'я ярко,
Довкола сиплячи жар і огню величезную силу.
Як розпалила огонь той преславна Гефайстова сила,
Тут же ревучих волів круторогих почав витягати
З стайні по два перед жар, бо була в нього сила велика.
Тут же обох за хвости він на землю валив без упину
І, придавивши гаразд, перерізував кождому горло.

Працю до праці собі додавав: різав м'ясо товстее,
Пік, настромивши шматки на [лаврові] рожни дерев'яні,
М'ясо, й задки показні, й чорну кров поналивану [зручно]
У тельбухи; усе те на землі коло нього лежало.
Шкіри ж порозпростирав по узбіччях спадистої скелі,
Як і тепер іще всі старі за його показом роблять
Довгі століття по тім і без осуду.
А коли потім
Гермес, подавець утіх, постягав товсті вироби свої
Злегка на площу гладку, понарізував частей дванадцять,
Жеребом щоб їх ділить, аби кождому почесть віддати.
Тут, як і слід було, й сам забажав м'яса Гермес
преславний,
Запах-бо надив його, хоч і був він безсмертний на розкіш.

Але не так у той миг наклонив його дух його мужній,
Хоч як бажав він десь-щось пропустити крізь
горло святее.
Але все те, що напік, заховавши у стайні просторій,
Товщ і багато м'ясив, затер скоро, які було видно,
Кражі своєї знаки; сухих дров наносивши багато,
Й що з круторогих волів [позістало], огнем понівечив.
А як усе довершив, що йому видавалось потрібним,
Кинув сандалі свої у Алфею глибокую воду,
Потім огонь погасив і в піску зарив попіл чорнявий.

8. ГЕРМЕС ХОВАЄТЬСЯ В КОЛИСКУ

Так і пройшла йому ніч. Срібнолиця засяла Селена,
А він щодуху чкурнув на верхи божественні Кіллени
До світа. Не пострічав ніхто його в довгій дорозі
Ані з блаженних богів, ні з людей, що повинні вмирати;
Пес навіть не забрехав. А Зевесів синок, на все вдатний,
Скулившися, прошмигнув крізь дірку в дверях дому
при замку,
Наче осінняя мла або пара, [що в'ється зі стріхи].
А як яскиню пройшов, увійшов там у храм свій багатий;
Тихо ногами ступав і не стукав так, як на дорозі.
Скоро по тім підійшов до колиски прославлений Гермес
І в пеленки огорнув свої плечі, неначе дитина,
Як немовля, що йому полотном руки й ноги повито,—
Так він лежав та держав в лівій ручці улюблену ліру.

9. ГЕРМЕС І ЙОГО МАТИ

Але хоч бог, не здурив свою матір; вона рекла слово:
«Ах ти, збиточнику! Де ти бував у нічную годину?
Відки, безстидний, прийшов? Ось іно що не видно,
як вступить
Син Латони з сіней і скує твої руки в кайдани
Та нерозривні узи або за твоє зло де в яскині,
Мов злодіяку, приб'є. Утікай, нещаслива дитино!
Сплодив, мабуть, твій отець тебе на превеликеє горе
Людям смертельним і нам, богам, що не підлежимо
смерті».

Гермес на те відповів їй без страху, жартливо та сміло:
«Мамо, чого се ти так напустилась на мене, неначе
На нерозумне дитя, що ні зла, ні добра ще не знає,
Та боязливе, що в плач, скоро мати за що-будь полає?
Але я штуки такі вдам, понад які ліпших немає,
Дбаючи порівно про себе й тебе. Ні поміж богами,
Що смерті не підлежать, нам без дарів багатих та честі
Не доведеться зістать, як отсе ти мені загрозила,
[Ані поміждо людьми, яких смерть неминуча чекає].
Ліпше всі дні проживать посеред несмертельних [у небі]
В статку, багатстві й хвалі, як у домі [нужденнім],
В темній яскині чапіть. Усього того, почесті й слави,
Надіюсь я доступить [і добуть] несогірш Аполлона.
А як відмовить отець, я попробую-таки на удри
Й з ним піти й силу знайду ватажком всіх розбійників
стати.
А як зачепить мене син Латони, гордий та спесивний,
То я зумію зробить йому пакість далеко ще більшу.
Ось я в Піфону піду й дім великий його побушую,
Відтам прегарних котлів і триніжників цілії купи
Винесу й золото все, й цілі купи твердого заліза,
И шат дорогих без числа; ти ж глядітимеш,
якщо захочеш».

10. АПОЛЛОН ШУКАЄ ВОЛІВ

Так між собою вони перекинулись сими словами,
Зевса-егідодержавця синок і шановная Майя.
Вранці породжена Еос, що світло смертельним
приносить,

Встала отсе з глибини Океану. В ту пору Аполлон
Пішки зайшов у Онхест до надміру приємного гаю,
Що земледержцю святий був гучному; тут старця-потвору
Здибав, що пліт городив на цвітник собі біля дороги.
Перший до нього пророк син Латони прославлений
[ось що]:

«Старче, що терня ось тут у Онхесті зіллястім збираєш,
[Вкрадених] із Пієрії волів тут шукаючи, йду я.
Всі вони ситі були, всі були круторогі та дужі,
Всі з череди. А бугай сам один пас окремо від інших
Чорний, а чотири пси ясноокі ходили за ними,
Вірні, немов сторожі. Вони на пасовиську зістали,
Чорний бугай і ті пси,— се для мене найбільшеє диво,
А ось воли десь пішли, як лише закотилося сонце,
З луга буйного та від пасовиська розкішного «прічки»,
Отже, скажи мені, старче старезний, чи, може, ти бачив
Мужа, що з тими волами сюди проходив [і куди йшов]?»

11. СВІДОЦТВО СТАРЦЯ

Старець на тії слова відповів ось якими словами:
«Друже, не легка то річ, що хто бачив своїми очима,
Все й повідать. Ідуть шляхом отсим подорожні усякі;
З них дехто всякеє зло замишля, інший добрії мислі
Має; а ось зміркувать із них кождого [далебі] трудно.
Я ось цілісінький день аж до заходу сонця [святого]
Землю родючу копав, аби тут виноград насадити.
Хлопця я бачив, мій любий, та хто він — і знати не знаю.
Хлопець воли поганяв — та такі були пишноголові! —
Різочку мав у руці — такий малець! — і бігав за ними —
Ззаду він їх підганяв, а мав голову з зором наопак».

12.

[. . . . .][1]

13. НА СЛІДАХ ВОЛІВ

Так рік старий, але бог, се почувши, в путь рушив
скоріше.
Зараз пізнав хижака бистрокрилого, вмить догадався,

[1] Так в автографі. Частина 12 цього гімну лишилась неперекладеною.— *Ред.*

Що був тим грабівником син Зевеса Кроненка [самого].
Схопився і поспішив син Зевеса, володар Аполлон,
В Пілос божественний, щоб там шукати волів
кривоногих,
І пурпуровою млою вгорнув свої плечі широкі.
А як побачив сліди, промовляв ось що Далековлучний:
«Лишенько! Чудо яке незвичайне тут бачу очима!
Адже ось справді сліди волів моїх препишноголових,
Але обернені взад до луки, що травою багата.
А оті ступні, се не ступні мужеські ані жіночі,
Ані бурнастих вовків, ані львів, ані також медведів,
Ані се коней сліди буйногривих, оскільки пізнати.
Що за потвора могла з ніг такії сліди полишати,
Дуже важкі по сей бік, а ще важчі по той бік дороги?»

14. АПОЛЛОН І ГЕРМЕС

Мовлячи так, поспішав син Зевеса, володар Аполлон;
А як на гору зійшов, на покриту лісами Кіллену,
В темну нору кам'яну, де безсмертная німфа [Маія]
Сина на світ привела, від Зевеса Кроненка почавши.
Запах приємний ішов по горі [від печеного м'яса],
Много ж волів довгоногих траву [соковиту] спасало.
Отсюди спішно ввійшов, кам'яний поріг переступивши,
В темну яскиню [стрілець], що на віддаль
влучає Аполлон.

Та як побачив лише син Зевеса та [німфи] Маяди
Далекострілого тут Аполлона, сердитого [дуже],
Шусть зараз у пеленки запахущі! От як коли купу
Вугля жаркого [хто-будь зверху] попелом щільно
пригорне.
Так заховав себе сам, Аполлона побачивши, Гермес.
Щільно докупи стулив і головку, і руки, і ноги,
Мов свіжоскупаний, сном спав [дитячим] солодким, хоч
справді
Спать і не думав і мав під пахою свою черепаху.

Зараз пізнав і все те й відгадав син Зевеса й Латони,
Що ота німфа гірська прехороша та син її милий,
Хлопець малий, а мистець на всілякі злодійськії штуки.
Зараз оглянув усі засоби превеликого дому,
Входи всі три відчинив, [зо стіни] ключ узявши блискучий.

Нектару повні діжі там стояли й амброзії каді,
Золота много також і срібла [по коморах] лежало,
Много теж білих суконь, пурпурових плащів тої німфи,
Як се [звичайно] була у богів преблаженних палатах.
Тут оглядівши усі закамарки великого дому,
Ось яке слово сказав Гермесу син [величний] Латони:

15. ДОПИТИ Й ВІДПОВІДЬ

«Хлопче, що ось тут лежиш у колисці, віддай мені зараз
Мої воли, а то ми швидко зробимо лад із тобою,
Вхоплю тебе, як єси, і до Тартару темного вкину,
В бездну безвихідну та непросвітну. Ані тебе мати,
Ані отець на сей світ не добуде, але під землею
Житимеш і ватажком будеш лиш над пропащим
народом».

Але без страху на те відповів йому Гермес і сміло:
«Сину Латони, які тут жорстокі слова ти говориш?
І чи волів полових ти шукати до мене приходиш?
Я їх не бачив, не знав, не чував про них ані від кого,
Не показав би й за них я знализного взяти не хочу,
Ані я здібен воли гнать, на що треба сильного мужа.
Не моє діло отсе; вперед інше мені ще потрібне —
Сон, і спокій [день і ніч], молоко [з грудей] мами моєї,
Та пеленки на плечах, та [щовечера] теплая купіль.
І не питав би ніхто, відки виникла сварка такая;
Чудо б велике було між безсмертними, [якби сказав хто],
Що, лише вродившися, дитя вийшло [дверми] через сіни
Ськати волів полових; се сказати зовсім не до речі.
Вчора я вродився, ще мої ноги м'які, а твердий грунт.
А коли хочеш, тобі покленуся вітця головою,
Що ані сам я себе винуватим у тому не чую,
Ані не бачив, аби воли ваші провадив хтось інший,
Ані які ті воли,— тільки назву їх [перший раз] чую».

16. АПОЛЛОНОВЕ ОБУРЕННЯ

Так говорив [і при тім] раз у раз він повіками кліпав,
Моргав бровами, сюди та туди [бистро] зиркав довкола,
Потім протяжно свистав, мов пусте почуваючи слово.
Та, лагідно сміючись, мовив далековлучний Аполлон:
«Трусе, брехуне, дурисвіте, я ж знаю добре, що будеш

Ти бушувать по домах, де живуть супокійно та мирно,
Ніччю, одного лише посадивши мужа при дорозі,
Сам же без шелесту скрізь ти шнирятимеш в домі,
як кажеш.
Много наробиш біди польовим [пастухам], вівчарям теж
На полонинах гірських, коли м'яса [хоч гинь] забажавши,
Ськатимеш сірих волів та овечих отар [собі в жертву].
Але ну ж, щоб тебе сон не обняв тут остатній-послідній,
Вилізь з колиски сюди, ти, товаришу чорної ночі!
Се тобі буде навсе між безсмертними [скверне] порекло:
Розбійників ватажком тебе зватимуть всі дні [довіку]!»

Так сказав, хлопця підняв [із колиски] й поніс
Фойб Аполлон.
Стиснений зразу отак, многосильний убійця Аргея
Супа послав наперед себе, вхоплений [цупко] у руки,
Скверного шлунка слугу, найпідлішого між післанцями.
Зараз потім почав чхать; теє чуючи, [тут же] Аполлон
Кинув із рук до землі велеславного Гермеса [дуже],
Сам же засів перед ним, хоч було йому спішно в дорогу,
И, дражнячи Гермеса, так ось почав говорити до нього:
«Хай тобі всячина, ти в пеленках сину Зевса й Маяди!
Знайду я ще опісля свої волики пишноголові
Через отсю ворожбу, а ти будеш мені поводатар».

17. ГЕРМЕС КЕПКУЄ З АПОЛЛОНА

Так сказав, але сей час назад скочив прудконогий Гермес,
І скороспішно побіг, обома заткав вуха руками,
Вгорнений у пеленки і такі промовляючи речі:
«Де ж би поніс ти мене, із усіх богів найшаленіший?
Чи за [мізерні] воли мене з лютості так ти змотлошив?
Леле! Нехай пропада рід воловий увесь! Я ніколи
Ваших волів ані крав, ані бачив когось, [хто би крав їх],
Ані які ті воли, тільки назву їх [перший раз] чую.
Скарж мене й докази дай перед Кроновим сином
Зевесом!»

18. НА СУД ДО ЗЕВЕСА

А як оба вони так поперечились словом виразним,
Гермес, що сам рад ходить, і Латони син
ясновеличний —

Різної вдачі оба,— сей неложно підносячи голос
Задля волів потягав до одвіту Гермесову пакість,
А Кілленеєць бажав викрутами та словом брехливим
[Всю] Срібнолукого [міць і правдивість] у дурні пошити,—
А коли мудрий отак допевнився, що другий брехливий,
Зараз оба по піску навпростець пішли, Гермес наперед,
А вслід за ним [поспішав] син Зевеса й Латони [величний]
Швидко дійшли до вершка запахущого гір олімпійських
Аж до Кроненка вітця прехороші Зевесові діти,
Тут для обох їх була вже готова вага правосуддя.
Гамір пішов по Олімпі сніжнім, а безсмертні стояли
В зборі [цікаві на суд] довкола золотого престолу.
Гермес натомість і той срібнолукий Аполлон [стояли]
Коло Зевеса колін. Запитав преподобного сина
З висот гримучий Зевес і таке промовляв йому слово:
«Фойбе, яким чином ти став шукать свою череду милу
В хлопця, що що лиш родився і має герольда подобу?
Справа та в скорім часі розійшлася по всім божім зборі».

19. ОБВИНУВАЧЕННЯ АПОЛЛОНА

Зараз на те відповів срібнолукий володар Аполлон:
«Отче, послухай сей час сі слова зовсім не легковажні;
Прикрі для мене, немов би я сам був жадний на добичу.
Хлопця одного знайшов я, грабителя хитрого й злого,
В горах Кіллени простір перемірявши [дуже] великий,
Ще й кепкаря, яких я не стрічав іще поміж богами
Ані посеред людей, що живуть на землі там розбоєм.
Вкравши воли мої із пасовиська, він скоро погнав їх,
Вечором здовж берегів многошумного моря женучи
В Пілос; подвійні сліди дивовижні такі, що лиш диву
Даться,— [не людське вони], а хіба лише демонське діло.
Бо як ступали воли по цвітистому лузі, противні
Та відворотні сліди полишали на чорнім пісочку.
Сам він недосяжний, невловимий ішов не ногами,
Ані руками по тих піскових берегах, але мавши
Штуку [чортівську] якусь перейшов усю тую дорогу,
Диво таке, мов би йшов не ногами, а тонкими дубами.
Доки ж ото він ішов пісковим узбережжям
[приморським],
Легко добачить було всі сліди на пісковій дорозі;
Та коли перебродив піскувате великеє поле,
Зараз не стало сліду ні волів, ані його самого,

Бо шлях зробився твердий. Та там бачив його один
старець.
Як просто в Пілос він гнав волів череду широкочолих.
А як загнав їх кудись у [спокійне], безпечнеє стійло,
Чи [може як] поділив по дорозі, сям й там заховавши,
Ліг у колиску [й лежав] до чорнявої ночі подібний,
В темній яскині у тьмі; навіть бистре орлинеє око
Не догледіло б його. Затирав часто руки,
Нібито світло гасив, усе хитрощі в думці снуючи.
Зараз до мене сказав, не задумавшись, ось яке слово:
«Ані я бачив, ні знав, ані чув хоч би слово від інших!
Ані пока́жу [воли], ні знаходу брати не хочу».

20. ОБОРОНА ГЕРМЕСА

Тії сказавши слова, сів [на місце своє] Фойб Аполлон,
Гермес же зараз [по нім] між безсмертними річ починає,
Вказуючи [на вітця], всіх богів верховода Кроненка:
«Отче Зевесе, отсе я тобі все по правді розкажу —
Я ж правдомовний наскрізь і брехати нітрохи не вмію.
[Сей ось] прийшов у наш дім пошукати волів кривоногих,
Нині, як тільки лише що підхопилось сонце на небо.
Ані з блаженних богів не привів нікого, ані свідків,
Але насильно велів, [хоч розсядься, воли] показати
І пригрозив, що як стій мене вкине в Тартар широкий.
Але ж він має ніжний пух парубоцького цвіту,
Я ж тільки вчора вродився — і про се він і сам добре
знає —
І не подібний нічим до погонича, сильного мужа.
Вір мені! Адже не хто, але ти мій отець прелюбезний!
Ані я дома сховав ті воли — абих так був щасливий! —
Ані я через поріг перейшов,— усе те правда чиста.
Сонце шаную я дуже і всіх духів [чистих, блаженних],
Люблю тебе та й його не зневажу,— і сам ти се знаєш,
Що я не винен ні в чім і велику положу присягу:
Хай мені будуть усі тих безсмертних препишнії шати!
Може, йому відомщу я колись ту жорстоку погрозу,
Хоч він і дужий такий, а ти будь на підмогу молодшим!»

21. ПРИСУД ЗЕВЕСА

Так Кілленеєць сказав [до Зевеса], моргнувши очима,
А пеленки все держав на плечах і не скинув [із себе].
Дуже сміявся Зевес, глядячи на злохитрого хлопця,—
Зручно й розумно-бо він від [покражі] волів відпирався.
І повелів їм обом мати згідную волю, [воли ті]
Зараз знайти, Гермес же мав провідником бути в дорозі,
У всій невинності своїй [як стій] показати те місце,
Де заховав [від усіх] воли [вкрадені] міцноголові.
Тут головою кивнув Крона син, не спротивився Гермес,
Легко піддався він волі Зевеса-егідодержавця.

22. ГЕРМЕСОВІ ШТУКИ

І поспішили як стій прехорошії діти Зевеса
В Пілос піщастий, дійшли до [широкого] броду Алфея,
Потім до поля того, де стояла висока стайня,
Що в ній здобичу свою помістив у нічную годину.
Тут Гермес зараз ввійшов у нору кам'яної яскині
Й вигнав на світло воли, що міцними карками пишались.
Та син Латони, набік поглядівши, побачив волові
Шкіри на збочі скали й завдав Гермесу живо питання:
«Як же, хитруне, ти міг два воли [мої вбити й] порізать,
Бувши таким ще малим немовлям? Я дивуюся твоїй
Силі! А що то колись іще буде? Ій-бо, не подоба
Довго тобі виростать, Кіллекейче, Маядине кодло!»

Так він сказав і руками обвив міцні пов'язи з лика,
Але вони з ніг йому в одну мить вросли в землю,
Там же й одна на одну покрутилися [й повиростали];
Те саме сталося теж з воловодами на волах сірих
Силою Гермеса, що мав до крадіжі вроджену вдачу.
Диву дав, бачачи се, [срібнолукий володар] Аполлон,
Але незламний [в своїй постанові] убійця Аргея
Скоса на землю глядів, прикро кліпав очима,
[Моргав бровами, сюди та туди бистро зиркав довкола],
Скрить їх бажаючи. Вмить він уговкав без труду Латони
Сина преславного та на свою навернув його волю,
Хоч і як сильний був той. Ось, узявши у правую руку
[Гарну кіфару, що штучно зробив з черепахи шкарлущі].
Мірно вдаряв пальцатом її струни, вони ж під рукою
Гучно заграли. Веселим сміхом засміявсь Фойб Аполлон,

Зрадувавшись, бо пройшли в його серце розкішні звуки
Голосу божого. Вмить охватило солодке бажання
Душу чуткую. Отак, любо вигравши на кіфарі,
Гермес відважно стояв, син Маяди, поруч Аполлона;
Швидко та звучно б'ючи її струни, прелюдію грав він,
А його голос потім затягнув [величальную пісню],
Що величала безсмертних богів і чорнявую землю,
Як ізпершу почались і як кождий дістав свою долю.
Першу він співом почтив Мнемозіну між всіма богами,
Муз усіх матір; вона стала жінкою сина Маії;
Інших безсмертних богів відповідно до віку та роду
Возвеличив, як кого слід було, син преславний Зевеса,
Все кладучи до ладу під чудовії звуки кіфари.

23. ЗДИВУВАННЯ АПОЛЛОНА

Тут в Аполлона душі запалала любов невдержима,
І поплили з його уст ось якії слова бистрокрилі:
«О воловбійче, хитруне, брехуне, їдців компаньйоне,
Штуку се видумав ти, що хоч п'ятдесят волів варта.
Мирно, здається мені, ми тепер розійдемся обидва.
Тільки скажи ще мені, многохитросний Маії сину,
Чи тобі зроду дались зразу всії діла ті чудесні,
Чи хто з безсмертних або з тих людей, що вмирати
повинні,
Дав тобі дивний сей дар і навчив божественного співу?
Чую-бо голос отсей пречудовий, як диво новеє,
Про яке не говорив та не знав ніхто з-між мужів
смертних,
Ані з безсмертних ніхто, що доми мають тут на Олімпі.
Окрім тебе, розбишако, Зевеса та Майяди сину.
І що за штука? Яка непоборної сила скорботи!
І яка вправа! Всі три тут [майстерного співу прикмети]:
Радість [життя], і любов, і розкішного сну поривання.
Я ж олімпійських тих муз і товариш [і близький учасник],
Що мають дбати про хор і про вдатність славетного
співу,
І про цвітисті пісні і про труб звуки любоприємні,—
Але й на ум не прийшло мені досі, [в думках не постало],
Що в молодих на пирах за прекраснії співи бувають.
Дивом мене пройняло, Зевсів сину, як гарно ти граєш.
А тепер, хоч ти малий, знай величну мою постанову!
Сядь, прошу, й слухай, яке тобі старший казатиме слово.

Слава тобі відтепер буде серед богів несмертельних;
І тобі й мамі твоїй,— се по правді тобі я говорю.
Дай мені сей інструмент роговий, а за тее зроблю я
Славним тебе між всіми несмертельними й [вічно]
щасливим,
Дари великії дам і тебе не одурю ніколи».

24. ГЕРМЕСОВІ СЕКРЕТИ

Гермес на те відповів йому сміло та без тривоги:
«Умно питаєш мене, Влучнострілий, та я не відмовлю
Ввести тебе [у секрет, хоч нехитрий він], штуки моєї.
Нині пізнав ти її; хочу теж бути щирим до тебе
Радою й словом, а ти розважай се душею своєю.
Перший ти, сину Зевесів, сидиш серед кругу безсмертних,
Добрий-бо й сильний єси й тебе любить Зевес
провидющий;
Так тому й слід, бо дались тобі дари величні [й високі]
И почесті; кажуть, що ти й ворожити навчився,
Влучнострілий.
З Зевса поради й [людям віщувати] Зевесову волю.
А ось тепер я пізнав, що ти також безмірно багатий,
Найвластивіше тобі вчиться всього, чого забажаєш.
А коли ум твій отсе забажав гри на лірі навчиться,
Грай і співай, [скільки хоч], про пири [собі] дбай
[та забави]!
Дам тобі ліру свою, ти ж мені, любчику, лиши славу.
Гарно співай, держачи у руках інструмент милозвучний,
Гарно та добре навчись до ладу говорити прилюдно.
Будеш безпечно тоді на пири многоцвітні ходити
И хори гучнії водить на шумні та веселі забави
В радощах і ніч і день. Бо котрий всього того навчиться,
Штукою й мудрістю все те провідає [та обміркує],
Все, що гучне та дзвінке, прийма розумом своїм цікавим,
Легко з привички впада в гру пожадань та пристрастей
кволих,
Що плодять злії діла та нещастя. А хто все те зразу
Ще молодим восприйме, [сам не знаючи], мов у гарячці,
Дарма по тім йому те відбирать або й руйнувати.
А тобі найвластивіш вчиться всього, чого забажаєш.
Я ж тобі ліру сю дам, пресловутне Зевесове чадо,
А ми поділимо тут оті гори й долини, де коні
Можна гаразд випасать і воли [половії та дужі].

Тут щедро родитимуть з бугаями до пари корови
Всуміш бичків, теличок, а тобі, хоч ти й великодушний,
Зовсім не слід [в те входить і] впадати у люту
сердитість».
Мовивши сеє, подав, і узяв [ліру тут] Фойб Аполлон,
Гермесу ж в руки батіг передав [прехороше]-блискучий,
Догляд волів поручив, і приняв його син Маіяди
Втішений. Ліру ж його взявши в правую руку, Латони
Син пресловутний, стрілець непохибний, володар
Аполлон,
Мірно вдаряв пальцатом, під рукою же [струни овечі]
Гучно заграли; співав [до їх гри] бог прегарную пісню.

25. ПОЄДНАННЯ Й ПІДОЗРІННЯ

В той час воли вже пішли, пасучись по цвітистому лузі,
Де їм хотілось; оба ж прехорошії чада Зевеса
З поворотом у Олімп поспішали снігами покритий,
При звуках ліри. Був рад згоді їх сам Зевес провидющий
І звів у приязнь обох. Полюбив же Латонина сина
Гермес постійно й любов та лишилась в нього ще й досі
А запорука її — та кіфара, що дав Аполлону,
Гучно-дзвінка; грать на ній він навчився, [держачи] під
ліктем.
Гермес натомість нову та премудрую видумав штуку,
Преголосную свиріль, що далеко чутні її звуки.
Та син Латони тоді [знов] до Гермеса слово промовив:
«Ей, боюсь, сину Майяди, хитруне, на вигадки вдатний,
Щоб ти у мене не вкрав і кіфару і скривлений лук мій.
Бо від Зевеса дістав ти талан новинки різнородні
Вигадувать для людей, що замешкують землю простору.
Але як зложиш мені божественну, велику присягу —
Чи головою кивнеш, чи Стікса поклянешся водою,—
Зробиш утіху мені наймилішу для мойого серця».

26. АПОЛЛОНОВІ СЕКРЕТИ

Син Майяди тоді притакнув і кивнув головою,
Що не вкраде ні вовік нічогісько з придбань Аполлона,
Ані не наблизиться до його пребагатого дому [1].

---

[1] Натяк на Гермесову погрозу в (189—192) рядках обікрасти Піфійський храм Аполлона.

Тут же Аполлон собі головою кивнув [і поклявся]
Зв'язком [братерським], а теж і дружбою, що в нього
не буде
Жаден миліший поміж несмертельними, чи би то бог був,
Чи з Зевса вроджений муж, [і таке доказав йому слово]:
«Ось досконалий тобі вчиню знак між [усіми] богами
І між людьми, доказ дам тобі почесті й свого довір'я.
Ось тобі різка прегарна, символ і багатства, і щастя,
Вся золота і трьома оповита гілками; від шкоди
Всякої обереже вона, всі опанує шляхи слів і вчинків
Добрих, які проречу я, навчившися з волі Зевеса.
Лиш ворожби, брате мій, сину божий, ти не домагайся.
Бо не годиться її вчиться ані тобі, ні котрому
Іншому з-поміж богів; знати се лиш Зевесу самому.
Мавши довір'я його, я присяг, головою кивнувши,
І ще й поклявся закляттям твердим, що ніхто, окрім
мене,
З вічно живущих богів знать не буде Зевеса премудрих
Рішень. І ти, брате мій, золоту отсю різочку взявши,
Не приневолюй мене висловляти будущого тайни,
Що в своїй волі поклав [наш отець] Зевес, громів
володар.
З-поміж людей допоможу одним, а [знов] іншим
пошкоджу,
Многі обіходячи племена незліченних народів.
І віщуванням моїм покористується, хто лиш прийде,
Чи то словами, чи то летом птиць, що будуще віщують;
Той покористується віщуванням неомильним.
Але хто, ввірившися в віщування птахів баламутних,
Схоче поперек ума мойого ворожбу осягнути,
Більше пізнати, аніж відомо се богам пресносущим,
Шляхом фальшивим піде, хоч від нього одержу я дари.
Інше скажу ще тобі, пресловутеє чадо Маії
Й Зевса-егідодержавця, предивний ти демоне поміж
богами.
Гри такі Фрії живуть, [усі три собі] рідній сестри,
Діви всі три, що літать можуть бистро на пташачих
крилах,
Як лиш мукою себе для [чарівної] сили посиплять.
Мають і власні доми [у яскинях] на споді Парнасу,
Кожда окремо, і вчать ворожби; в них іще при волах я
Хлопцем навчився дещо, бо отець не дбав зовсім про
мене.

Відтам, одначе, вони, вилітаючи кожда деінде,
Медом пасуться і те собі кожда [окремо] старає.
Ті як у настрій ввійдуть, наситившися медом зеленим,
Мають охоту [і міць] говорити по правді, [що знають];
А як забракне їм тої солодкої, божої страви,
Брешуть тоді [навзавід] і одна другій грозять і лають,
Їх тобі я віддаю, а ти їх все розпитуй старанно
Й душу свою потішай. А як смертного мужа пізнаєш,
Слухать він буде не раз віщування твого, як случиться
Се тобі, сину Маії, мій дар і воли круторогі.
Дбай теж про коней та про роботящих, терпливеньких мулів,
Львів яснооких пильнуй та [товстих] кабанів білозубих,
Псів та скотини, яку широчезна земля та годує.
Над всіми птахами теж старшим буде прославлений Гермес,
Але до Ада лиш сам він посланцем-проводирем буде,
Що йому, ще без чину, дасть достоїнство, чей, не найменше».

27. ЗАКІНЧЕННЯ

Так полюбив і почтив сина Майї володар Аполлон
Почестьми всякими; дав свою ласку в додатку Кроненко.
Так він товаришем став усіх смертних і всіх несмертельних;
Мало кому помага, зате дурить усіх безконечно
Темними ночами, [а особливо] людей смертних плем'я.

А проте радуйся ти, [світлий] сину Зевеса й Майяди,
Я ж і про тебе не раз іще в іншому співі згадаю.

Писано в днях 22 лютого до 2 марта ⟨1915 р.⟩.

IV. ГІМН ДО АФРОДІТИ

1. АФРОДІТА Й ТРИ ІЙ НЕ ПІДВЛАДНІ БОГИНІ

Музо, мені оповідж золотої діла Афродіти,
Родом із Кіпру, котра розпалила солодку жадобу
Поміж богами і всі покорила людей покоління
Смертних і птахів, повітря жильців, і всю [земну] звірину,

Що лише суша [простора] кормить і море [годує].—
Всім одне діло [й жага] гарновінчаної Кітереї.
Трьох лиш не може [богинь] наклонить [на своє] ні здурити:
Егідодержця Зевеса дочку, синьооку Афіну,
Не до вподоби-бо їй золотої діла Афродіти,
А полюбила вона війни, й діла [кроваві] Ареса,
Битви, та бої, та ще і препишні будівлі зводити.
Перша навчила мужів земнородних доми будувати,
Строїть воєнні вози та майстерну спижевую зброю,
І м'якотілих дівчат, що сидять [залюбки] по покоях,
Гарних навчила робіт, кождій здібність якуюсь надавши.
Ні Артеміду також, вітрогонку із золотим луком,
Не підведе на любов сміхолюбна ніяк Афродіта.
Їй-бо подобався лук і по горах за звірем погоня,
Хори, пищалі, гучні, [многолюдні бенкети й] збори,
Також тінисті гаї та оселі мужів справедливих.
Не до вподоби також Афродіти діла чистій діві
Гестії, що породив її першу Крон хитропідступний
[Потім в остатні пішла з волі Зевса егідодержавця].
Сватали, [кажуть], її [в давнину] Посейдон і Аполлон —
Не захотіла вона і відмовила вперто [й рішуче].
Та поклялася самим найстрашнішим, незмінним закляттям,
Дотиком до голови вітця Зевса-егідодержавця
Дівою бути всі дні [непорочною] в божеському колі.
Дав зате батько Зевес гарний дар їй замісто замужжя,
Посередині домів засідати і товщ поїдати.
У всіх теж божих храмах вона почесне місце займає
І між усіми людьми за найстаршу з богів всіх уходить.

2. АФРОДІТА Й ЗЕВЕС

Тих трьох не може нагнуть душі [й волю] ані одурити,
З інших же жадна [душа] не уйшла [повабів] Афродіти,
Ані з блаженних богів, ні з людей, на котрих смерть приходить...
Навіть Зевеса вона підвела не раз, що громи любить,
Хоч він найбільший зі всіх і найбільшу придбав собі почесть;
Скоро захоче вона, засліпить його душу розумну,
Й радо мішається він із смертельними [й часто] жінками,
Геру забуть заставля, що сестра йому й жінка заразом,

Найкращу видом зі всіх несмертельних богинь, [як
говорять].
Як найславнішу її вродив Кронос, довговічний, хитрий.
І мати Рея; Зевес, свідомий шляхів долі незмінних,
Пишну подругу зробив собі з неї, виховану чесно.

3. АФРОДІТА И АНХІЗ

Але й самій їй Зевес жар солодкий закинув у душу,
З мужем смертельним [надав] поєднатися, аби
якнайшвидше
Ані сама не була непричасна до зв'язку зі смертним,
Ані хвалити себе не могла між усіми богами,
Любо всміхаючися сміхолюбна [краса] Афродіта,
Що помішала богів зі смертельними [онде] жінками
І несмертельним дала наробляти смертельнії діти,
Що заставляє й богинь зі смертними мужами мішаться.

4. З КІПРУ НА ІДУ

Також Анхізу вложив він у душу солодку жадобу,
Що в полонинах тоді многоджерельної Іди
Стадо волів випасав, на безсмертних поставою схожий.
Як лиш уздріла його сміхолюбная [там] Афродіта,
То й полюбила, в душі запалала могутня жадоба.
В Кіпр подалася [як стій] і ввійшла у [свій] храм
запахущий
В Пафосі, де її гай і [кадилом] пахучий жертовник.
Там увійшовши, вона защепила блискучії двері;
Тут же Харіти її іскупали й оливою тіло
Чисто натерли, яка лиш богам несмертельним властива.
Зараз надівши гаразд на все тіло препишнії шати
Та золотії прикраси, сміхолюбива Афродіта
В Трою спішить, покида запахущого Кіпру [узгір'я],
Високо в хмарах і скоро верстаючи [божеський] шлях
свій.

5. ПОЯВА АФРОДІТИ

Ось і до Іди дійшла многоверхої, матері звірів,
Просто горою пішла до колиби, за нею ж, хвостами
Машучи, сірі вовки, ясноокії льви та медведі,
Парди пребистрі в бігу, оленів вороги ненаситні

Йшли, вона ж бачачи їх, утішалася любо душею
І в груди їм укидала жадобу; вони всі по парі
Позалягали сям-там, де були криївки їм тінисті.
А до колиби вона підійшла, що збудована гарно,
Там і застала його, що при стійлах сам-один лишився,
Того Анхіза-героя, що мав красу божу на собі.
Всі, що там пасли волів, відійшли в полонину з волами,
А він при стійлах зістав сам-один, походжав сюди
й туди
[Та скорочав собі час], ударяючи в струни кіфари.
Стала отсе перед ним Афродіта, Зевесова доня,
Мов непорочная діва, висока на ріст і вродлива,
Щоб не злякався її, як [відразу] угледить очима.

6. СТРІЧА З АНХІЗОМ

А як побачив Анхіз, здивувався і став подивляти
Постать і велич її та блискучу, [багату] одежу,
Був-бо назверх її плащ, наче полум'я яре, червоний,
Гнуті нараменники, а ковтки у вухах блискотіли,
Шию розкішну обвив ланцюжок, виплетений майстерно,
Весь золотий різнобарвний; неначе від місяця [вповні]
Блиск від розкішних грудей її йшов — було диво глядіти.
І спалахнула в Анхіза любов, він промовив до неї:
«Пані, вітай, хто єси із блаженних, що в дім сей
вступила?
Чи Артеміда ти, або Латона, або золота Афродіта,
Чи благородна Феміда, або синьоока Афіна,
Чи теж, котора в Харіт ввійти зволила, що супроводять
Часто богів і які теж безсмертними звуться, чи, може,
Ти котра з німф, що отсі заселяють прегарні діброви
И джерела рік і луги, на траву соковиту багаті.
Я на вершині гори, відки видно далеко довкола,
Зроблю жертовник тобі, побудую храми прехороші
Для всяких треб; а ти будь благосклонна до мене
душею,
Дай мені визначним стать серед [моїх сограждан]
троянців,
Дай на будуще також славний рід, а самому прожити
Довго й щасливо, глядіть на [те праведне] божеє сонце
В щасті помеждо людьми та дійти до старих літ порога».

І відповіла йому Афродіта, Зевесова доня:
«О найславніший поміж земнородними людьми Анхізе,
Я не богиня! Чому до безсмертних мене причисляєш?
Смертна я, й смертна мене породила [від смертного]
мати.
Батько мій зветься Отрей, славний з імені, може,
й чував ти,—
Фрігії всеї, де люд в гаразді прожива, він володар.
Мову фрігійську й також вашу грецьку я знаю прекрасно,
В Трої бо я провела в однім домі літа молодії;
Там мене пані одна виховала, від матері взявши,—
Ось чому й ваш я язик, [як і рідний свій], добре пізнала.
Аж ось ухопив мене злоту різку тримаючий Гермес
Із Артеміди бурхливої, золотолукої хору;
Много нас, німф і дівчат, посагу пребагатого гідних,
Грало в нім, а вколо нас тиск народу стояв, мов віночок;
Аж ось ухопив мене злоту різку тримаючий Гермес
І переніс понад многі будівлі смертельних народів
І понад многі місця, неділені й безлюдні, де звірі
Хижі та дикі живуть у яскинях [та дебрах] тінистих,—
І я ногами землі, бачилося, ні раз не діткнула.
Мовив мені, що мені треба зараз у ліжку з Анхізом
З панни невістою стать і йому синів славних породить.
Так сказав і показав, а сам зараз, у безсмертних
Круг відлетівши назад, [щез від мене] убійця Аргея.
Я ж ось до тебе прийшла, привела ж мене сильна потреба.
Але Зевеса ім'ям заклинаю тебе й благородних
Родичів твоїх — бо злі не були б породили такого,—
Ось непорочну мене маєш і любві несвідому;
Зараз вітцю покажи й своїй мамі, що зна, що годиться,
Й своїм братам, які враз із тобою світ божий уздріли,
Чи здамся гідною їм на невістку, чи, може, не здамся.
Зараз пошли посланця до фрігійців, годівників коней,
Щоб вітцю мому сказав і зажуреній матері моїй;
Ті тобі зараз пришлють много золота, сукон, полотен,
Шат дорогих, одержиш іще й інші багатії дари.
А як учиниш отсе, справ весілля та щедру гостину,
Щоб мав честь серед людей, як і серед богів
несмертельних».

8. РІШУЧІСТЬ АНХІЗА

Мовлячи те, жар любві йому в душу впустила богиня;
Жар той Анхіза обняв, і він ось що промовив до неї:
«А як ти смертна єси й тебе смертна породила мати
І як отець твій Отрей, славний з імені, як ти говориш,
І як сюди ти прийшла під безсмертного проводом бога
Гермеса з тим, щоб мене своїм мужем на все життя звати,
Тому ніхто ні з богів, ні з людей, смерті підвладних,
Тут не зупинить мене сполучиться з тобою в любові
Зараз тепер, хоч би й сам далековлучний Аполлон
З срібного лука [свого] пускав стріли [на мене]
смертельні.
А після того, як я, о дівице, богиням подібна,
Ніч із тобою просплю, хай зійду хоч у Ада домівку!»

Мовлячи се, взяв її він за руку, але ж Афродіта
Вирвала руку і [вбік] відвернулась та гарнії очі
На вслане ліжко звела, що вперед уже для свого пана
Встелене м'яко було, а поверха постелі лежали
Шкіри медведів та львів, що ричать за життя могли
страшно
І яких сам повбивав, [ходячи скрізь] по горах високих.
Поки на ліжко оте гарно встелене враз полягали,
Перше він їй позділмав все убрання препишнеє з тіла,
Гнуті нараменники та заушниці й ланцюжки злоті,
Пояс теж розперезав, позділмав злотосяйне убрання,
Визув її і поклав усе те на стільці, сріблом кутім,
Сам же потім, за богів присудом з допусту долі,
Смертний богиню обняв, хоч і сам не знав того напевно.

9. БОГИНЯ ВІДКРИВАЄ СЕБЕ

А як [надвечір] уже пастухи повертали до стійла,
З ними воли та товсті вівці із многоцвітних пасовиськ,
В ту пору спав ще Анхіз, сном солодким обнятий без тями.
Але богиня мерщій надягла гарну одіж на себе;
А як усе вже взяла й до ладу зодяглася богиня,
Стала край ліжка; її голова досягла аж до стелі
Тої колиби; краса її лиць заясніла безсмертно,
Так як подоба була гарновінчаної Кітереї,
Тут же й збудила зі сну й обізвавшися мовила слово:
«Годі, Дарданенку, спать! Уставай! Чи не спав ще доволі?

Глянь, [коли хочеш пізнать], чи така я сама ще,
Як була в той час, коли вперве ти мене вгледів очима?»

10. ПЕРЕЛЯК АНХІЗА

Так рекла, той же зі сну дуже напруго [тут же] схопився,
А як побачив [він блиск] шиї та ще й очей Афродіти,
Перелякавсь [неборак], відвернув в іншу сторону зір свій.
Зараз по тому плащем заслонив собі гарне обличчя
І, мов благаючи, їй ті слова промовляє крилаті:
«Зараз, як тільки тебе вперве вздрів я своїми очима,
Я пізнав, що ти богиня, а ти говорила неправду.
Але благаю тебе йм'ям Зевеса-егідодержавця:
Не полиши мене тут між людьми обезсиленим жити
Й мучиться, змилосердись! Не бува-бо той муж
довговічний,
Що йому трафиться мать з несмертельними спілку
подружню».

11. АФРОДІТА ПОТІШАЄ ЙОГО

І відповіла йому Афродіта, Зевесова доня:
«Любий Анхізе, зі всіх найславніший мужів земнородних,
Не падай духом, не май у грудях своїх жадного страху!
Не доведеться тобі зла зазнать ніякого від мене,
Ані від інших богів, бо блаженним усім еси любий.
Син буде любий у тебе, що буде троянцям володар,
І в синів твоїх сини будуть родиться звіку довіку.
Сину ж своєму ім'я дай Айней [1] через те, що страшний
біль
Мене прошиб, коли я в мужа смертного постіль лягала;
Люблять зближаться боги з людей смертних завсігди
найбільше
До людей вашого, бач, роду [грецького], вдачі й подоби.

12. ГАНІМЕД

Адже премудрий Зевес і білявого [в вас] Ганімеда
Вхопить велів за його красоту, аби жив між богами
І виночерпієм був для богів у Зевесовім домі,—

---

[1] Від αἶνος — страшний, але можна вивести також від αἴνη — хвала, похвала.

Гарний напрочуд, у всіх несмертельних у [вічній] пошані,
Із золотого він збана, знай, черпає нектар червоний.
[Але отець його] Трой у тяжкій був жалобі, не знавши,
Де його любого сина знесла божественная буря,
І ненастанно по нім сумував і ридав він щоднини.
Та змилувався Зевес, дав за сина йому він заплату,
Два бистроногії коні, які носять тільки безсмертних.
Ті дарував він йому, й оповів йому все, що і за що,
З волі Зевеса післанець богів [Гермес], вбійця Аргея,
Що його син між богами й як бог не ме старості знати.
Вчувши посольство таке від Зевеса, [Трой тішився дуже],
Плакать, тужить перестав, і була йому радість [щоденна]
Іздити, де захотів, вітроногими божими кіньми.

13. ЕОЯ Й ТІФОН

А як Тіфона взяла собі злотопрестольна Еоя,
Вашого ж роду, [з лиця] до безсмертних подібного
[мужа],
З просьбою в той час пішла до Кроненка, що хмари
збирає,
Аби безсмертний він був і живим зіставався навіки.
І притакнув їй Зевес і сповнив [мовчки] їй те прохання.
Бідна! Не знала вона умом своїм, шановна Еоя,
Юності також просить, відвернути пагубную старість.
Доки ж у нього цвіла преподобна молодості сила,
Тішилась злотопрестольна і вроджена вранці Еоя,
На вкрай землі живучи над струєю [ріки] Океана.
Але як перші в його волоски показалися сиві
На голові прехорошій та на бороді кучерявій,
Спать перестала вже з ним почитаєма всіми Еоя,
Але держала його в своїм домі [в пошані] й кормила
Хлібом з амброзією та давала теж одяги гарні.
Але як старість його неминуча доразу зігнула,
Що вже ні членом одним не міг рушити, ані підняться,
Здумать вона не могла нічого, окрім того одного:
В ліжко поклала його та й замкнула блискучії двері.
Голос його чути ще раз у раз, але сили немає
Тої, що мав він колись у могутньому своєму тілі.

14. ПРИЗНАННЯ АФРОДІТИ

Я ж не бажаю тебе таким способом брать
між безсмертних,
Щоб несмертельним ти був і отак проживав віки-вічні.
Якби таким мав ти жить і поставою й тілом, [як нині],
[Якби судилось тобі] моїм мужем назватися, не був би
[Біль такий лютий] прошиб мої груди та душу розумну.
Але постигне тебе незабаром в усім спільна старість,
Немилосердна, якій підлягають [смертельнії] люди,
Пагубна та многотрудна, якої хіба лиш боги не бояться.
Але великий мені буде сором між всіма богами
На всі дні [мого життя] за те, що я зійшлася з тобою.
Досі боялись вони моїх рад і намов, що я ними
Всіх несмертельних богів зі смертними жінками
зводила,—
Всіх-бо нехибна моя нагинала й неволила сила.
Але тепер з моїх уст не поллється те самохвальство
Поміж безсмертними, бо я й сама провинилася дуже,
Впала у гріх невимовний і [тяжко] зблудила душею.

15. ГІРСЬКІ НІМФИ

Сина під поясом я ношу, зі смертним ложе діливши,
А як побачить лише світло сонячне він, його німфи
Будуть кормити гірські, в яких груди звисають глибоко
І які скрізь тут живуть на горі тій святій та великій,—
Ані безсмертні вони, ні до смертних числить їх не можна,
Бо жиють довго й годуються всі поживлінням
безсмертним
І з несмертельними враз хороводи прегарні виводять.
З ними силени лісні й бистрозорий убійця Аргея
Любощі водять, [коли їм захочеться], в тьмавих яскинях.
Разом із ними також повставали високі ялиці
Й широковерхі дуби на землі, тій кормительці мужів,
Гарні, зелені, що гір усі збочі й верхи покривають.
Гордо стоять вони там, і зовуть їх безсмертних гаями;
Смертні не важаться їх сокирами рубать, аж як участь
Смерті на них надійде, почина вперве дерево схнути
В самім вершку, обпада потім звільна кора доокола,
І відпадають гілки, разом з ними душа покидає
Сонячне світло. Отсі мені [німфи теж зроблять прислугу],
Викормлять сина тобі, держачи його поміж собою.

А як почнеться в його вік веселоприємний хлоп'ячий,
То припровадять сюди ті богині й тобі вкажуть хлопця.

16. РОЗСТАННЯ

А я до тебе, коли все те добре обмислю душею,
На п'ятім році прийду й тоді теж приведу тобі сина.
А як уперве його красоту ти побачиш очима,
Втішишся, дивлячись, бо буде дуже він богоподібний.
Зараз його поведеш в Іліон, де вітри дують буйно.
А коли хто запита тебе з-між чоловіків смертельних,
Що то за мати тобі того сина під поясом мала,
Ти йому відповіси — пам'ятай, що отсе тобі скажу:
«Мовлять, що німфи отсе краснолицьої [правий] потомок,
З тих, що живуть на горі [Іді, густо] порослій лісами.
А як би вимовивсь ти й похвалився умом нерозважним,
Що прижив сина в любві з Кітереєю в гарній короні,
То розізлений Зевес тебе вб'є своїм громом огнистим.
Сказано ось тобі все, а ти тям собі те в своїм серці,
Здержуй себе, й не назви мене, й божого гніву лякайся!»
Так промовляла й [як стій] піднялась у вітристеє небо.

Радуйсь, богине, володарко Кіпру, багатого благом!
З тебе почавши, сей час перейду я до іншого співу.

Писано в днях 2—4 марта 1915

V. ГІМН ДО ДЕМЕТРИ

1. ВХОПЛЕННЯ ПЕРСЕФОНИ

Ось про Деметру почну краснокосу, шановну співати
Та про її нещасливу дочку, яку вхопив Адоней,
Як громовладний Зевес всевідущий таке допустив їй:
Матір з мечем золотим многоплодну покинувши, доня
Граться з дочками пішла глибоководого Океана,
Цвіти збирати, [палкі] рожі, крокус та гарні фіалки
По м'якотравих лугах, та підсніжники, та гіацинти,
Також нарциси, які для принади діві краснощокій
Сплодила з волі Зевеса земля для ради Полідекта
Гарні чудово і всім на потіху та на вподобання
Як несмертельним богам, так і людям, що смерті
підлежать.

З кореня каждого з них і по сто головок виростало.
А любим запахом все широчезнее небо над ними,
Наче сміялось, земля та солона безодня морськая.
Диву даючись, дівча стало рвати обома руками
Ті забавки запашні, втім земля позіхнула широка
На Нізію рівнині; взяв володар її, що брав многих,
Кіньми безсмертними, син багатоіменитого Крона.

2. ДВА СВІДКИ

А як ухопив її проти волі на віз золотий свій,
Рушив, хоч плакала, та голосом жалісливим кричала,
Та у Кроненка-вітця милосердя й підмоги благала.
Ані з безсмертних ніхто, ні з людей, яких смерть
постигає,
Крику не чув, ані ті гарні діви, що гралися з нею.
Чула лиш доня Персая, чутлива, неначе дитина,
В пов'язці гарній усе сидячи у яскині Геката;
Чув також Гелій-володар, пресвітлий син Гіперіона,
Як звала батька Кроненка дочка, але він у ту хвилю
Був від богів оддалік у многомолитовному храмі,
Жертви приймаючи там многоцінні від людей смертних.
А її, хоч проти волі, та з допусту таки Зевеса,
Віз її стрий, повелитель премногих і многих заборець
Кіньми безсмертними, син багатоіменитого Крона.

3. ДЕМЕТРА ШУКАЄ ДОЧКИ

Доки ще землю [тверду] та звіздянее [яснеє] небо
Бачила й море шумне, многорибнее доня богині
Й сонця проміння, що все сподівалася матір шановну
Бачити та всіх богів племена віки-вічні живучих,
Доти надія у ній розвивала великую силу,
Доти верхів'я гірські та морські безодні лунали
Криком безсмертної. Крик той почула шановная мати,
Зараз пройняв її біль острий і враз обома руками
Пов'язку скинула із запахущого свого волосся,
Чорний навергла покров на обоє [божественні плечі]
І полетіла, мов птах, понад сушу та море [бурхливе]
Доні шукать. Та ніхто їй не міг усю правду сказати,
Ані з [блаженних] богів, ні з людей, що ждуть смерті
на себе,
Ані явилася їй жадна птиця, як звістка про неї.

4. СВІДОЦТВО ГЕКАТИ

Отак уже дев'ять днів проблукала Деметра шановна
Понад землею, в руках держачи смолоскипи горючі,
Нектару за весь той час, ні амброзії не куштувала,
Бита тоскою, ані не вмивала обличчя [сумнеє].
А як десятого дня променяста засяла Еоя,
Стріла Геката її, в руках блискавку [ясну] держачи,
Й звістку їй подаючи, ось які слова проговорила:
«Світла Деметро, плодів подавателько, [мати] всещедра,
Хтось із небесних богів або з-між людей, чающих смерті,
Вхопив твою Персефону й нагнав смуток на твою душу [1],
Крик її чула я, та не могла [ніяк] бачить очима,
Хто він був. Ось тобі все, що по правді я можу сказати».

5. ДЕМЕТРА Й ГЕЛІЙ

Сеє Геката рекла, та їй не відповіла ні слова
Реї прекрасноволосої доня, лиш скоро враз з нею
Далі пішла, несучи у руках смолоскипи горючі,
Так аж до Гелія йшли, що богів і людей усіх бачить,
І перед кіньми [його] стали, й так промовляла богиня:
«Геліє, згляньсь хоч ти та помилуй, коли, може, дещо
Словом чи ділом тобі я приємне [й корисне] вчинила!
Доні, що в мене одна, люба цвітка, прекрасна на вроду,
Тої розпучливий крик чула я у пустому повітрі,
Наче насилував хто, та зуздріть не могла я очима.
Але ти землю цілу та [безмежнеє] море з високих
Божих небес оглядаєш своїм [непомильним]
промінням,—
Отже, по правді скажи, чи ти бачив дитя моє любе,
І хто в небутність мою взяв її проти волі насильно,
Й де заховав чи з богів, чи з людей, що підчинені смерті?»

6. СВІДОЦТВО Й РАДА ГЕЛІЯ

Так рекла; їй відповів отсе слово Гіперіоненко:
«Доню прекрасноволосої Реї, Деметро вельможна,
Знай! Почитаю тебе, та і жаль мені дуже, що доню
Гарну утратила ти. І ніхто тут не винен з безсмертних,
Лиш хіба тільки Зевес-хмарогонець, що дав її Аду,

[1] Отсі два рядки в давніших виданнях грецького тексту, а також і в найновій...

Брату своєму, аби мав із неї надобну подругу.
Сей в підземелля мрачне її кіньми завіз, ухопивши,
Хоч і як сильно кричала. Тому, [моя люба] богине,
Плач свій важкий угамуй, бо не слід тобі даром ще довше
Гнів виявляти та жаль, не негідний же зять тобі [вдався],
Поміж безсмертними той Адоней, що так многих збирає,
Брат твій і та сама кров, що здобув почесть
теж не найменшу
В пору, коли увесь світ був поділений на троє царства,
Й жить йому жереб упав у тім, що його паном він стався».

7. ДЕМЕТРА ЙДЕ МІЖ ЛЮДЕЙ

Сеє сказавши, на коней гукнув; ті ж від окрику [того]
Швидко помчали віз легкий, немов бистрокрилії птахи.
Їй же прошиб душу біль іще тяжчий та жаль
невтишимий.
В жалі тяжкім до [того] чорнохмарого Кронова сина
Не поверталася вже в збір богів і в Олімп широчезний,
Але пішла між людей у міста й на плодючії ниви
Й вид свій змінила на довгі часи. І ніхто зі смертельних
Чи то мужів, чи жінок, що широкії пояси носять,
Хоч і побачив її, не спромігся на те, щоб пізнати.

8. ДЕМЕТРА В ЕЛЕВСІНІ

Так і зайшла вона в дім вінолюбного [мужа] Келея,
Що воєводою був на той час в запашній Елевсіні;
Сіла край шляху [собі] з невгаваючим смутком у серці
Біля криниці Дівочої, де брали воду міщани,
В тіні, бо виросла там [над криницею сіра] оливка,
Наче бабуся стара [з тих, що їх кличуть] плід принимати,
Дар Афродіти, що, [знай, появляється] в гарній короні
Або з тих, що за няньок служать у королів правосудних
При дітях, за шафарок у домах, на добро все багатих.
[Тут же й] уздріли її елевсінського доні Келея,
Що по погожую воду прийшли, аби в збанах спижевих
[Свіжу] принести її до отецького любого дому.
Штири були, мов богині, усі ще в дівочому цвіті:
Каллідіка, та Клейсідіка, та любомила Демона,
І Каллітоя, що з них [по літам] була первородженна.
Ті не пізнали її; трудно-бо людям бога побачить,—
Та, наблизившися, ось яке слово сказали крилате:

«Хто ти, бабусю? З яких предковічних людей ти походиш?
Чом так далеко від міста зайшла й не спішишся додому?
Там у тінистих покоях жінок отаких, як ти, много
В твоїм віці або теж і молодших; вони тебе радо
Поміждо себе приймуть, запоможуть словами й ділами».

9. ОПОВІДАННЯ ДЕМЕТРИ

Так рекли, їм же слова ось які відповіла богиня:
«Любії діти, хто б ви не були із жіночого роду,
Будьте здоровенькі! Я ж вам скажу, бо на ваше питання
Не випадає мені не по правді [вам] відповідати.
Дея, ім'я моє,— се надала мені мати покійна.
А тепер з Кріту сюди принесло мене море широке
Без моєї волі; була тут неволя й насилля [погане],
Морські розбійники-бо увезли мене. Ті відтам скорим
Своїм судном причалили до Торіка; тут жінок много
Вийшло на берег юрбою, й розбійники також із ними.
Стали вечерю ладнать та[м], де свій корабель
прив'язали,
Але приємних їх страв не бажала душа моя [в той час],
Тільки украдком пішла я по чорній землі [сумерками],
Від гордих грабіжників утекла, щоб, мене продаючи
За будь-яку ціну, з мене зиску [для себе] не мали.
Так і сюди я зайшла, блудячи, і не знаю, якая
Ваша земля і які проживають [тут добрії] люди.
Вам же боги хай усі, що в Олімпі доми свої мають,
Мужів по серцю дадуть і діток [здоровеньких] прижити,
Як собі зичуть батьки й матері! А мені зробіть ласку,
Любії діти, введіть мене в дім, щоб була я
В мужа або ж у жони, де могла би для них працювати
Вміло, які лиш діла старша жінка робити ще може.
Можу гаразд годувать дитя новонароджене, що ще
У пелюшках, дому теж пильнувати, постелю
Панську стелити як слід, а жінок і дівчата, [що в домі],
Можу жіночих робіт понавчати [при вільній годині]».

10. ЗАПРОШЕННЯ ДО ДОМУ КЕЛЕЯ

Так та богиня рекла; їй же тут непорочная діва
Каллідіка відрекла, із Келея дочок найгарніша:
«Мамко, що шлють нам боги, мусили, хоч і як воно
важко,
Люди терпіти, від нас деякі значно тут могутніші.

Се я докладно тобі розповім і назву [по порядку]
Тих мужів, у яких тут і найвищая почесть і сила,
Що верховодять в народі та города сього твердиню
Оберігають порадами мудрими та правосуддям.
[Перший із них] Тріптолем велемудрий, Діокл
[буде другий],
[Третій по них] Поліксен, [а четвертий[Евмолп
освічений,
[П'ятий] Доліх, [а в кінці] наш отець мужественний.
Їхні супруги усі по домах своїх, знай, хазяйнують;
Жадна з них, певно, тебе, лиш побачивши з першого разу
Вид твій, із дому свого не відправила би, згордувавши,
А прийняла би тебе; така ти до богині подібна,
Як твоя воля, позволь, аби ми до батьківського дому
Зараз пішли й донесли своїй матері все Метанейрі,
[Що ти прийшла й хто така], а вона тебе зараз
впровадить
В наш дім, аби ти не йшла куди-інде домівки шукати.
Пізно народжений син іще в неї в безпечній кімнаті:
Вимолений у богів і укоханий, та ще в колисці.
Сього як виняньчиш ти й допровадиш до літ молодечих,
Певно, позавидує не одна тобі з-поміж жіноцтва,—
Так пошанує тебе [наш отець] за твоє все старання».

11. ПОКЛИКАННЯ ДОДОМУ

Так та рекла, а [на те] головою кивнула богиня.
І, наповнивши водою блискучі збанки, [штири панни]
В дім свій пішли. А як лиш ввійшли в дім той великий,
так зараз
Матері ну повідать, що побачили та що почули.
Ся же негайно велить їм іти та покликать прихожу
Хоч за яку-будь ціну. Ті ж, мов серни або телички ті,
Що в весняную пору, знай, підскакують на добрій паші
Ситі [та раді теплу], плащів фалди своїх граціозно
Піддержуючи, побігли по стежці крутій у долину,
А їх волосся, немов крокусові цвіти [ті червоні],
Патлялось довкола пліч. Віднайшли благородну богиню
Біля дороги на тім самім місці, де і полишили.
Зараз її повели до батьківського любого дому;
Ззаду ступаючи, йшла ледве-ледве сумная богиня,
Голову в чорний завій закотурмавши, кінці ж завою
Злегка довкола [струнких] ніг богині в ходу розвівались.

12. ВХІД ДО ДОМУ

Скоро до дому дійшли богоспасаємого Келея
І через браму ввійшли там, де ждала шановная мати,
Сидячи біля дверей гарно збудованої кімнати,
Хлопця, парість молоду, держачи під грудьми. Усі доні
Вбігли до неї; поріг потім переступила богиня;
Скелі покою вона досягла головою, а в дверях
Божеський блиск заяснів; обняв матір переляк, і подив,
І блідий жах; зі стільця уступилася їй і веліла
Сісти, та Деметера плододайна та щедра не хтіла
На тім блискучім стільці засідать, але мовчки стояла,
Очі прегарнії вниз потупивши, аж поки Іямба,
Служниця, не принесла їй мережане крісло, накривши
Білим обрусом вперед [його сидження]. Сівши на ньому,
Чорний покров з голови на лице навернула руками
Й довго без голосу в тім засумована кріслі сиділа,
Ні до кого не звертаючись ані словами, ні ділом,
Тяжко зажурена не доторкала ні страв, ні напою,
Мучачи душу свою одинокої доні нещастям.
Врешті Іямба-слуга, говірка та весела, зуміла
Щебетом своїм святу та шановну богиню розважить
І до сміху довести й розпогодить [зажурену] душу,
І опісля їй вона за свій дотеп була наймиліша.

13. ДЕМЕТРА НАЙМАЄТЬСЯ ЗА НЯНЬКУ

Чарку вина їй солодкого дать Метанейра веліла,
Та вона не приняла; бо, мовляла вона, не подоба
Пить їй червоне вино; попросила муку лиш з водою
З товченим цинамоном перемішану пить їй давати.
Ся ж, намішавши, як стій подала їй по її просьбі;
Се приняла як святий почастунок шановная Дая.
Тут розмовлять почала гарно вперезана Метанейра:
«Поздоровляю тебе, жінко, й думаю, що не з лихих ти
Родичів, але від добрих; в очах і в лиці твоїм бачу
Ласку й повагу, яка в королів правосудних буває.
Але що шлють нам боги, мусимо, хоч і як воно важко,
Люди, терпіти, хоча під ярмом і вгинається шия.
Та як сюди ти прийшла, буде в тебе те саме, що в мене.
Хлопчика сього годуй, що його мені пізно й нежданo
Подарували боги, і зі всіх він мені наймиліший.
Сього як виняньчиш ти й допровадиш до літ молодечих,

Певно, позавидує не одна тобі з-поміж жіноцтва,
Так пошануєм тебе [я й отець] за твоє все старання».

Їй відповіла на те гарновінчана мати [Деметра]:
«Будь поздоровлена й ти, люба пані, й нехай усе добре
К тобі звертають боги! Твого хлопчика радо прийму я
На прогодовок, як ти кажеш, і, сподіваюсь, не буде
Жадної шкоди йому від невмілості няньки, ані від
Чарів, ані від отруй, знаю-бо лік сильніший на всякі
Трути та спосіб, що всі лихі чари відверне [від нього]».

14. ДЕМЕТРА НЯНЬКОЮ

Сеє сказавши, взяла [хлопчика] у безсмертнії руки
І на божественне лоно; [з того] звеселилася мати душею.
Так-то прегарне дитя воєлюбного того Келея,
Демофоонта, що був роджений з матері Метанейри,
В домі кормила вона, а він ріс, наче демон [величний],
Хліба не їдячи, ні молоко з грудей матері ссучи;
Бо повсякдень хорошовінчаная Деметра все тіло
[В нього] амброзією натирала, мов божого сина,
Солодко хухаючи та тримаючи при [своїх] грудях;
Ніччю ж, немов головешку, його полум'ям обгортала
Потай від родичів любих; а ті дивувалися дуже,
Що ріс так скоро і був красотою до бога подібний.

15. НЕЩАСЛИВИЙ КІНЕЦЬ МЕТАНЕЙРИ

Ще би вчинила була нестаріючим його й безсмертним,
Якби через глупоту гарно вперезана Метанейра
Ніччю не підстерегла з запахущої спальні й не вздріла.
Скочила [з ліжка] й обі собі ноги зламала [відразу],
Боячися за синка, собі лихо вчинила велике
Та, лементуючи, ось яке слово крилате сказала:
«Синку Демофоне, ой! Ся прихожа в огні величезнім
Криє тебе, а мені робить плач та тяжкую жалобу».

Мовила так кричачи; вчула се благородна богиня.
Гнівом порушена тут гарновінчана [пані] Деметра
Хлопчика, що в домі тім над сподівання вродила мати,
Виняла з полум'я та несмертельними [своїми] руками
Тут же на землю поклала, розсерджена дуже душею,
Та рівночасно рекла необачній отсе Метанейрі:

«Люди безтямні, [зовсім] необачні, нездібні провидіть
Ані свойого добра, ані зла, що грозити вам може!
Отсе ж і ти глупотою своєю собі наробила
Лиха. Бо знай божу клятву, страшну воду Стіксову!
Був би
Син твій безсмертний і не постарівся б ніколи довіку,
І незнищимую честь я була би для нього зробила.
Все те пропало тепер, не уйде він судьби ані смерті,—
Буде, одначе, йому вічна честь, бо на моїх колінах
Часто лежав і до сну я його до грудей притуляла.
А як дійде він до літ і років промине [вже] немало,
Діти елевсініан будуть війни та битви страшнії
Мати з афінцями; те зло триватиме довгії літа [1].
А я — Деметра, якій честь дають [всі богове], найбільша
Ласка та поміч богам і смертельному роду людському.
Але гляди мені! Храм і великий у ньому жертовник
Хай побудує народ коло міста та мури високі
Над Калліхором на тім горбі, що над рікою панує.
Обрядів я сама там їх учитиму, як би достойно
Служачи, люди могли мою ласку для себе придбати».

16. ВІДХІД ДЕМЕТРИ

Мовивши теє, свою велич, постать змінила богиня:
Вигляд старечий пропав, і краса заясніла довкола,
Запах солодкий ішов від суконь її поломенястих,
Світлом палало навкруг несмертельнеє тіло богині,
[Хвилями] на рамена половеє спливало волосся
Сяйвом, мов від блискавок, наповнився весь дім
огрядний той.
Через покої пішла вона, а в Метанейри відразу
Сили упали [2], вона довгий час була зовсім німая,
Ані дитину піднять із землі не могла нагадати.
Доні почули вкінці хлопця крик та жалібне стогнання
І [всі чотири] з ліжок добре встелених [враз] поскакали.
З них одна хлопця з землі підняла й до грудей притулила,
Друга огонь розпалила, одна ж потихеньку на пальцях

---

[1] Далі, може, йшло пророкування про роль, яку в тих війнах мав відіграти син Келея, і тому можна догадуватися, що тут у рукописах прогалина з кількох рядків.

[2] В оригіналі характерний вислів: «розв'язалися коліна», відомий із Гомерової «Іліади», де він часто вживається, коли йде мова про смертельно раненого войовника.

Маму будити пішла, що лежала на ліжку пахучім.
Довкола хлопчика всі тупцювали, що плакав і дерся;
Дарма пестили й купали його, втишить було годі,
Чув-бо, що гірші няньки відтепера візьмуть його в руки.

17. НАКАЗ ДЕМЕТРИ СПОВНЕНИЙ

Ті ж, усю ніч не сплячи, велеславну богиню благали,
Страхом пройняті; а як лише рання зоря заясніла,
Широковладному теж Келеєві всю правду сказали,
Що повеліла богиня прекрасновінчана Деметра.
Той натихмісць повелів скликать люд увесь на вічевую
Площу та прекраснокосій Деметрі препишний поставить
Храм із жертовником на невисокому горбі [за містом],
Без супротивлення всі погодилися, й наказ сповнили,
Й храм збудували, який він велів; виріс він [дуже скоро]
Силою божества. А як його докінчили й спочили,
Кождий додому пішов; та [богиня] Деметра білява,
Там сидячи оддалік всіх богів преблаженного збору,
Сохла від туги й тоски по дочці в поясанню широкім.

18. НАСЛІДКИ ГНІВУ ДЕМЕТРИ

Та найстрашнішим той рік на землі многолюдній зробила
І найприкрішим для всіх земнородних, бо сім'я ніяке
В землю посіяне не зіходило, була-бо в укритті
Прекрасновінчана [мати] Деметра. Плугів крутобоких
Много надарма тягли воли нивами; много ячменю
Білого дарма [по них сівачі в чорну] кидали землю.
І був би доразу згиб увесь рід людей, здібних до мови,
З голоду лютого й всім богам, що проживають в Олімпі,
Почесті дарів, і жертв, та приносів було би не стало,
Якби був заздалегідь не пізнав се Зевес своїм духом.
Зараз Іріду послав злотокрилую [в небо] покликать
Красноволосу Деметру, що вид мала над всіх принадний.
Се їй сказав, а вона, чорнохмарому Зевсу послушна,
Шпарко простір від небес до землі перебігла ногами,
Аж у місточко зайшла Елевсіну в пахучій долині.
Там і Деметру знайшла в її храмі у чорнім убранні,
Зараз до неї рекла, відізвавшись, слова ті крилаті:
«Деметро, кличе тебе отець, безпохибно відущий,
Щоб ти прийшла між богів плем'я вічноживучих [у небо].
Зараз ходи! Хай наказ від Зевеса даремний не буде!»

Так рекла, просячи, та не склонила тим душу богині.
Зараз опісля отець усіх інших богів преблаженних
Знову до неї послав; по черзі йшли одні за другими,
Кличучи й дари ще їй обіцяючи многі й прекрасні
Й почесті, щоби лише між безсмертними вибрать
хотіла,—
Але ніхто з них не міг наклонить її душу та волю,
Скована гнівом тяжким, і марні були всякі намови.
Те лиш рекла: «Не піду до Олімпу високого скорше,
Ані до земних плодів не оберну я ласки своєї,
Поки на очі свої не побачу [знов] доню кохану».

19. ЗЕВЕСОВЕ ПОСОЛЬСТВО ДО АДА

А як отсе лиш почув Зевес, гучно гремучий всезнавець,
Вислав у Ереб [посла] з золотим бунчуком Арговбійцю
З тим, аби Ада лагідними переконав він словами
Світлую Персефонею пустити з мрачної безодні
На світло дня та до збору богів, аби мати [шановна],
На власні очі її бачачи, від гніву попустила.
Гермес послухав як стій і швиденько в підземні провалля
Рушив негайно [бігом], олімпійський лишивши осідок.
Володаря він застав у нутрі [величезного] дому,
Як на постелі сидів біля милої свеї подруги,
Що ще була все сумна і за матір'ю тяжко тужила,
Мати ж на присуд богів гніву свойого не покидала.
Близ його ставши, сказав отсе сильний убійця Аргея:
«Аде ти чорноволосий, володарю духів померших,
Шле мене батько Зевес, аби Персефонею пресвітлу
Вивести з Ереба в небо, аби її мати [шановна],
На власні бачачи очі, з гніву свойого попустила
Проти безсмертних богів. Бо зайшло на велике нещастя:
Ось пропадає зовсім обезсилене плем'я людськеє,
Сім'я не родить земля, не дають ані честі, ні жертви
Люди богам, а вона страшний гнів має, ані з богами
Не пристає, лиш сидить оддалік у препишному храмі,
Що в Елевсіні собі в каменистім місточку поклала».

20. АД І ПЕРСЕФОНА

Так сказав, і усміхнувся Айдоней, підземелля володар,
Прижмурив очі, але не спротивився волі Зевеса,
Й зараз отсеє сказав до розумної Персефонеї:

«Йди, Персефоно, поглянь на свою чорновбраную матір!
Лагідне серце в грудях май, а гніву не май анітрохи
І хай не буде тобі жаль за тим, що ти втратила ніби.
Не таким я між богами негідним тебе буду мужем,
Адже я брат і Зевеса-вітця! А тут живучи, будеш
Панею всіх і всього, що живе лиш і рух має в собі,
І [вічну] матимеш честь між найстаршими зі всіх
безсмертних.
Ті же, що кривдять [кого], тут терпітимуть вічную кару,
Ані же жертвами гнів твій улагодять, ані ділами
Чесними, ані тобі не дарують достойнії дари».

21. ПОВОРОТ ПЕРСЕФОНИ ДО МАТЕРІ

Так сказав; зрадувалась прерозумная Персефонея
І аж підскочила нагло з утіхи; та Ад їй, одначе,
Яблуко з'їсти подав гранатове, солодке з бажанням
Тайним, аби [в небі там] не зістала назавше при своїй
Матері Деметрі, що [через неї] вся в чорній одежі.
Коні негайно запряг Айдоней, що [з живих] бере многих,
До золотого візка несмертельних; вона ж на віз сіла,
А обік неї міцний Арговбійця, у любії руки
Взявши віжки та батіг, погнав коні поперед будинок.
Ті ж, наче птахи, у лет понесли й незабаром довжезний
Шлях переїхали; ні море, ані широкії ріки,
Ні гір верхів'я стрімкі, ні травою багаті долини
Не зупинили бігу коней тих несмертельних, що гнали
Все поверх них і свій шлях у повітрі безмежнім верстали.
Аж зупинив їх візник, де Деметра в прегарній короні
Дні проводила, перед запахущого храму дверима.
Та ж як уздріла лише, мов менаду, у лісі густому
[У золотому візку із розвіяним жовтим волоссям]
[Доню свою] Персефону поруч [посла вбійці Аргея,
Що прибула з підземелля, аби] свою матір [потішить],
Вибігла [з храму як стій і в обійми взяла її любі
Та цілувала її й не могла й очей довго відвести
Від любих рисів лиця; материнська тривога шукала,
Чи не зробив яких змін в тім лиці побут у підземеллі.
Аж по часі немалім заспокоїлась мати шановна
Й до Персефони отсе вже розсудливе слово сказала]:
«Доню, [не жалуй, що я не могла тебе з Ада обіймів
Вирвати; воля була не моя тут, а вищого бога.

Та буде участь тобі незвичайна й не повна скорботи:
Півроку житимеш ти в підземеллі, як Ада подруга,
В той час, коли на землі пануватиме сила морозу,
Бурі й зими, й все живе спатиме під покривалом снігу.
А як скінчиться зима, ти вертатимеш кождого року
На світ сей сонячний і житимеш, як і досі жили ми][1],
При мені та при вітці, сину Крона, що хмари збирає
В колі безсмертних богів, від усіх їх приймаючи почесть.
Як же не буде тобі до вподоби [жить у підземеллі],
Знов повернувши туди у підземну безодню [тінисту],
Житимеш там лиш одну третю часть [невеселого] року,
А дві третини [ось тут] при мені та серед інших
безсмертних.
А як земля зацвіте запашними цвітами на весну
Та всяким зіллям, тоді з підземелля ти темного вернеш,
Диво велике богам і всім людям, що смерті підвладні,
[Тільки на тебе одну не розтягнеться Адова сила],
Бо не одного здурив досі підступом він, ненажерний».

22. ОПОВІДАННЯ ПЕРСЕФОНИ

Їй же прегарна на те в відповідь відмовля Персефона:
«Ось тобі, мамо моя, все по правді, [що було зо мною]!
Як божий, гожий посол, бистрий Гермес прилинув
за мною
[З наказом] батька Зевеса та всіх [сил] небесних, аби я
З Ереба йшла, аби ти, мене своїми вздрівши очима,
Гнів свій і жаль свій важкий із безсмертних зняла,
отоді я
Жваво підскочила з радості. Ад, потаємно [зайшовши],
Яблуко з'їсти мені гранатове подав, плід солодкий,
І змусив силою, щоб його з'їла я, хоч і не радо.
А як ухопив мене з волі мудрої батенька мого,
Кронова сина, й заніс у темряву підземного світу,
Се розкажу я подрібно усе, хоч би ти й не питала.
Всі ми — а нас там досить було на многоцвітному лузі —
Як-ось Левкіппа, Файнона, Електра й Іянта [вродлива],
Далі Меліта, Іаха, й Родея, й [пишна] Калліроя,

[1] Рядки 378—395 грецького тексту в рукописах попсовані так, що з деяких лишилося лиш по кілька слів або букв, а з одного зовсім нічого. Сю прогалину в своїм перекладі я попробував доповнити власним концептом, який у мене зайняв трохи більше місця, а власне рядки [400—407], де мої доповнення поміщені в гранчастих скобках.

Мелобосіда і Тіхе, й рожеволицяя Окіроя,
І Хрісеїда, й Янейра, й Акаста, й Адмета, й Родопа,
[Гарна] Плутона, й [стрункa та] любоприємна Каліпсо,
Стига, й Уранія, та Галаксавра, достойна любові,—
Грали ми [різнії гри] або цвіти зривали руками
Всуміш і крокус м'який, і підсніжники, та гіацинти,
Рожі прегарні, й лілеї, що як на них глянеш, то й диву
дасишся,
Та ще й нарциси, що їх, як і крокус, земля породила,
Я рвала з радощами, втім, земля у сам раз біля мене
Мов позіхнула, з землі ж вискочив сильний Айдоней,
На золотий свій візок мене вхопив, хоч я й опиралась,
І в підземелля повіз. Я кричала, що голосу стало...
Ось тобі правда уся, хоч сумна вона [та невідрадна]».

23. ПОЄДНАННЯ ДЕМЕТРИ З ЗЕВЕСОМ

Так вони [майже] весь день у душевній любові та згоді
Радощі й смутки свої одна одній тут оповідали
При пестощах обопільних, і від горя відпочивали
Душі їх, одна одній лиш утішні вражіння давали.
Аж ось до них надійшла в пов'язці золотистій Геката
І цілувала вельми Деметри непорочную доню
І відтоді стала їй товаришкою [жизні] й слугою.
Тут же післанку до них прислав Зевс, громовладний
всезнавець,
Рею прекрасноволосу, аби Деметру в її чорнім убранні
В коло богів привела й обіцяв їй гонори [великі]
Дати, які лиш сама собі вибере серед безсмертних.
Також позволив, аби її доня із круглого року
Одну третину жила [з Адом] у сумерках підземелля,
А дві третини біля тебе й посеред інших безсмертних.

24. ДЕМЕТРА В РАРІОНІ

Так він сказав, і дала послух волі Зевеса богиня.
Швидко з Олімпу верхів вона [знов до землі] полетіла,
Аж зійшла на Раріон. Була там вперед нива родюча,
А тоді пустка сумна, лиш бадилля сухеє стирчало
Скрізь без листків, а в землі лежав білий ячмінь
і не сходив,
Бо не було на те волі Деметри з ногами струнками.
Та як явилась вона, зараз [нива вся зазеленіла]

В першій появі весни та прибралася в довге колосся;
І вся долина [плугами поорана] в скиби товстії
Вкрилась колоссям, яке перевеслами [женці] в'язали.
От сюди вперве зійшла із безплодного [шляху] повітря
[З Реєю в парі], й обі із закоханим видом гляділи
Та усміхались одна до одної й втішались їх душі.

25. ДЕМЕТРА Й РЕЯ

Тут же до неї рекла Рея у пов'язці золотистій:
«Далі, дитино! Зове тебе Зевс, громовладний всезнавець,
Щоб до богів ти прийшла. Обіцяв тобі почесті дати
Всякі, які лиш сама собі вибереш серед безсмертних.
Також позволив, аби твоя доня із круглого року
Одну третину жила [з Адом] у сумерках підземелля,
А дві третини біля тебе й посеред інших безсмертних.
Се тобі певная річ, на те він притакнув головою.
Але ходім, моя доню, й йому будь послушна й не надто
Гнів свій показуй проти чорнохмарого Кронова сина,
Людям же плоди мерщій дай [та благословенні врожаї]».

26. ЗАПОВІТ ДЕМЕТРИ В ЕЛЕВСІНІ

Так мовила, й не була їй противна Деметра в короні
Гарній і швидко плодів на плодючії ниви наслала,
Листям і цвітами вся запишалась земля широчезна.
Але [Деметра] пішла [сама] до королів правосудних,
До Тріптолема, та до перегінника коней Діокла,
Та до Евмолпа, та до Келея, воєводи народу,
Їм показала, які служби божі служить і весь обряд,
Що відправлять, а чого пропускати не слід, ні питати,
Ані жаліти; великеє щось [у людей] — острах перед
богами,
Що голос здержує їх, і щасливий той із людей смертних,
Хто не побачив [і взнав] із-посеред людей земнородних.
Та хто [у службу святу] не посвячений і невідущий,
Той не доступить ніяк тої самої участі й долі
По своїй смерті, коли увійде в темряву підземелля.
А як усього того понавчала [вже] світла богиня
І Тріптолема, і з ним Поліксена, та вкупі й Діокла,
То до Олімпу пішла в збір богів пріснoживущих,
Що своє мають житло побіля громолюбця Зевеса
В почесті, світлі й хвалі. Той щаслив із людей
земнородних,

Кого полюблять вони обережно; пошлють йому скоро
В дім [його] помічника Плута, що наділяє багатство
Людям смертельним.

27. ЗАКІНЧЕННЯ

А ти, що держиш Елевсіни
Люд від кадильного диму пахучий, а також і Парос,
Морем облитий, і [ту малолюдну], скелясту Антрону,
Світла, всещедра, плодів дателько, володарко Деметро,
Ти й твоя доня [свята], прехорошая Персефонея,
В ласці своїй за сей спів дайте вік безтурботно
прожити,—
А я про вас і одну, й другу ще в інших співах згадаю.

Писано в днях 4—8 марта 1915.

VI. ДРУГИЙ ГІМН ДО АФРОДІТИ

1. ПОВСТАННЯ АФРОДІТИ З МОРСЬКОЇ ПІНИ

Світлу, золотовінчанну, прекрасную [тут] Афродіту
Я оспіваю, котрій острів Кіпр [весь] ув уділ дістався,
Морем облитий; туди сила Зефіра, вітру вогкого,
[Вільно] її принесла на валах многошумного моря
В піні м'якій.

2. ОРИ ОДЯГАЮТЬ ЇЇ І ВВОДЯТЬ У КРУГ БОГІВ

Любо тут золотоопоясані ори
[Паню свою] прийняли й одягли в несмертельнії шати,
А на безсмертну її голову рукотворну вложили корону
Цяцьковану золоту; в продірявлені [ніжнії] вуха
Гарні вложили ковтки із перел та блискучого злота
Довкола довгої шиї й грудей сніжно-білих, [високих]
Перевили ланцюжки золоті [такі самі], як ті, що
Й ори пишаються в них з золотими гульками, коли йдуть
У хор веселих богів у [високу] палату Зевеса.
А як все тіло отак украсили в препишні оздоби,
В коло безсмертних ввели. Ті ж, побачивши,
поздоровляли;
Кождий за руки стискав і бажав [собі] кождий,
щоб з панни

Жінкою стала й щоб він міг її у свій дім запровадить,—
Так подивляли всі стать Кітереї в вінку фіалковім.
Радуйся ти, чорноброва, солодощів повна! Даруй у тім бої
[Славну] побіду мені й оздоби мою пісню [красою],
А я про тебе не раз іще в інших піснях нагадаю.

Писано д⟨ня⟩ 9 марта 1915.

VII. ДІОНІС І РОЗБІЙНИКИ

Ще й Діоніса спімну, многославного сина Семели,
Як появився він на узбережжі безплодного моря
На невисокому розі в юнацькій подобі [цвітучій]
Літ молодих. Довкола [голови] нависали прегарні
Чорнії кучері; плащ пурпуровий на плечі широкі
Мав він накинений.
Враз корабель многовеслий явився
Серед розбурханих [хвиль] винобарвного моря, а в ньому
Морські розбійники, всі тірсеняни; плили вони скоро,
Гнала ж їх доля лиха. Як [на березі парубка] вздріли,
Один другому кивнув, і з судна в один дух поскакали,
Швидко зловили його і, на свій корабель посадивши,
Раді душею були. Здався він королівським їм сином,
Божим нащадком [якимсь] і тяжкими оковами хтіли
[Тут же] зв'язати його. Та не сила була їм зв'язати,
Бо відпадали від рук і від ніг кандали ті далеко,
Сам же, всміхаючися, він сидів [супокійно] й очима
Чорними [міряв їх, знай]. Се стерни́к [корабля]
як побачив,
Зараз до товаришів загукав і сказав отсе слово:
«О нещасливі, мабуть, ізловили ви бога якогось
Сильного й в'яжете. Вже й корабель його знести не може.
Хто зна, се, може, Зевес або теж срібнолукий Аполлон,
А може, Посейдон, бо не до нас, смертельних, подібний,
А до [безсмертних] богів, що в Олімпі доми свої мають,
Але велю: полишім його зараз на березі чорнім,
І то негайно! І рук не вкладайте на нього, а то він
В своїм гніві наведе на нас вітер і лютую бурю».
Так мовив се, та його ватажок [розбійницький] словами
Острими вилаяв: «Ти, нещасливче, пильнуй лише вітру
Та корабельне вітрило напни, пусти в рух усі весла!
Сього ж мужі допильнують. Сподіюся, що до Єгипту

[З ним] запливем, чи до Кіпру, або до Гіперборейв,
Чи куди інде, а він оповість нам нарешті про своїх
Другів, маєтки свої нам покаже й братів своїх, [все те
Заберемо й продамо], коли нам пощасливить фортуна».

Так кажучи, напинав [сам] мале та велике вітрило;
Вітер вітрило надув, заплескали у такт в воді весла.
Та почали тут нараз їм чудесні знаки появляться.
Перед усього вино по судна забрудненій палубі
Красне плисти почало й запахуще, а божеський запах
З нього пішов, і проняв жах усіх моряків при тім виді.
Зараз по тім на версі мачти виріс та заколисався
Корч винограду буйний, і звисали додолу премногі
Грозди, а чорний повій став звиватьсяпо мачті від долу,
Цвіти пускаючи й [тут же] приносячи гарнії плоди.
На всіх чопах, де були весла вправлені, виросли вінці.
Бачачи теє, усі в кораблі стернику загукали,
Щоб допливав до землі, та той тут же на свойому місці
Лььом став страшним і міцним і почав престрашенно
ричати.
На середині судна тут медвідь появився косматий
З шалу ознаками й став, ревучи; на стерничому місці
Лев стояв, люто униз глядячи. [Всі розбійники] зараз
Збіглися взад корабля й ватажка свойого обступили,
Мов остовпіли, й на ум його мали надію єдину.
Раптом, зіскочивши, лев ватажка вхопив [у свої лапи],
Ті ж, аби смерті уйти прегіркої, тельмом усі в море
Скочили, де хто попав, і дельфінами всі поставали.

Над стерником же мав бог милосердя, його удержав він,
Щастя йому дарував і такеє сказав йому слово:
«Віри не трать, бравий мужу, бо милий ти мойому серцю.
Я Діоніс голосний, а була моя мати Семела,
Кадма дочка, що Зевес удостоїв своеї любові».

Радуйся, сину Семели з очима прекрасними! Годі
Не нагадати тебе, коли хто спів складає солодкий.

Писано д⟨ня⟩ 9 марта 1915.

VIII. ГІМН ДО АРЕСА

Аресе, боже насилля, мечу золотий, що вози ти ламаєш,
Великодушний, окритий щитом, що міста потрясаєш,
В зброї спижевій, на руки міцний, невтомимий, могутній
Списом вергать, ти, підпоро Олімпу, щасливої в бою,
Отче побіди, підмого Феміди, тиране противних,
Найправедніших мужів провідниче та скіпетродержаче
Мужності, що огняний круг свій тягнеш в небеснім
просторі
Поміждо сімох планет, де тебе жеребці полум'яні
Третього [в тому ряду] носять раз у раз понад землею,—

Вислухай, смертних підмого, подателю смілості юним,
Що з гори лагідно шлеш у життя наше тихеє світло,
Та войовничого духу,— даруй, аби міг я прогнати
Всяку підлоту та злість від свеї голови та здушити
В грудях усякий злудний порив та низький нахил
душевний,
Здержувать вибух гніву, що [іноді] нас доводить
Стать до розправи кровавої й бою. Але ти відвагу
Дай нам, блаженний, прожить у спокою зв'язках
непорушних,
Напастей вражих усе уникать та насильної смерті.

Писано д⟨ня⟩ 9 марта 1915.

IX. ГІМН ДО АРТЕМІДИ

І Артеміду [тепер] похвали, музо, Стрільця сестрицю,
Діву, любовницю стріл, що зросла враз з Аполлоном.
Та коли коні від поворозника Мельта дістала,
Шпарко крізь Смірну [цілу] золотий [свій] возок
перегнала
В Клар, виноградом багатий, де той срібнолукий Аполлон,
Сидячи, ждав на сестру, стріл любительку далековлучну.
Радуйся й ти, як і всі ви, богині, мойому співанню!
Але я першу тебе [оспіваю] й почну [свою] пісню,
З тебе ж почавши, [відтак] перейду і до іншого гімну.

Писано д⟨ня⟩ 9 марта 1915.

X. ТРЕТІЙ ГІМН ДО АФРОДІТИ

Вроджену в Кіпрі співать Кітерею хочу, що смертельним
Дари солодкі дає і лицем своїм любоприємним
Завше всміхається й цвіт [у руці своїй] носить принадний.
Радуйся, [пані] богине, повелительно Саламіни
Й Кіпру цілого! Даруй [мені] співу дарунок розкішний!
А я про тебе [не раз] іще в іншому співі згадаю.

XI. ГІМН ДО АФІНИ

Спів про Палладу почну Афінейську, всіх міст охорону,
[Діву] страшну, що з Аресом ураз про воєнні турбується справи,
Збурені городи та [голосні] войовничії крики
І як би освободить люд, що [в бій] іде й той, що вертає.
Радуйся, [пані] богине! Даруй нам гаразд і поводження [в бої]!

XII. ГІМН ДО ГЕРИ

Геру співаю, що на золотому престолі, від Реї
Вроджена, поміж богами цариця, надлюдського росту,
А громовержця Зевеса сестра [рівночасно] й подруга,
Світла, яку всі блаженні [боги] у широкім Олімпі
Чтять і шанують [усі] нарівні з Зевесом, що громи любить.
А ось далося колись [тій же] Гері золотопрестольній
Диво страшне та грізне годувать, Тіфаона, пагубу
Смертних, якого вона вродила у сердитості [лютій]
Проти Зевеса-вітця, коли той многославну Афіну
Виплодив із голови. Розізлилася Гера шановна
Раптом і в зборі богів ось якії слова говорила:
«Слухайте, [зібрані] всі боги та [велеславні] богині,
Як зневажати мене почина Зевес, громів гонитель,
Перший, зробивши мене собі жінкою в вірі та правді.
А ось без мене тепер вродив він синьооку Афіну,
Що уважає себе за найліпшу серед всіх безсмертних.
А одинокий мій син, що сама я його породила,
Гефайст калікою став між богами, кульгавим на ноги.

[Був він немилий мені, ще як я його мала в утробі,
А як родить довелось, я родів помічницю прогнала],
Живо руками сама його витягла й [живо] шпурнула
В море широке, [аби потонув та втопився]. Та [стала
Старця] Нерея дочка, срібнонога Фетіда [в пригоді];
Ся підхопила його й згодувала в крузі своїх сестер,
А він тепер помага утішаться богам несмертельним.
Ти ж, бузувіре, хитруне, що ще ти придумаєш інше?
Як ти посмів самохіть родити синьооку Афіну?
Чи не могла її я вродити? І могла б уповні я
Зватьсяся твоєю серед богів тут у широкому небі.
А ти міркуй, щоб і я тобі зла не вчинила якого.
Я вже придумаю щось і такий собі приплід уроджу,
Що між богами йому рівні не буде [ані подоби].
Не осоромлю тобі святе ложе, ані своє власне,
Ані з тобою ввійду в [спільну] постіль, але віддалюся
Від тебе геть і піду між [богів], котрі смерті не знають».
Сеє сказавши, пішла з-між богів з пересердям у серці,
І помолилася там волоока, шановная Гера,
Руку простерши й землі доторкаючи, мовила слово:
«Слухайте, Гає, і ти, Уране, на високості,
І ви, титани й боги, що в підземній живете безодні
Довкола Тартару, що з вас боги почалися і люди!
Всі ви послухайте днесь мене й дайте [породити] сина,
Хоч без Зевеса, та щоб силу мав він не меншу від нього,
Овшім, сильніший оскільки, як Зевс був сильніший
від Крона.
Так кричачи, стала бить кулаком [прастару матір]
землю;
Двигнулась мати-земля всеплодюча; вона ж, те почувши
Зрадувалася в душі та подумала, що їй сповнилось.
Після того цілий рік плід важкий носячи ув утробі,
Ані разу не була у подружній постелі з Зевесом,
Ані в препишних осідках [чужих], як уперед бувало,
Що по приміру його собі розривок втішних шукала;
Лиш в молитовних храмах пробуваючи [денно та нічно],
Тим потішала себе волоока, шановная Гера.
А як скінчилися дні, [для вагітності значені], й ночі,
Мало що не цілий рік проминув і настали години,
Вродила щось неподібне ані до людей, ні до бога,
Диво грізне та страшне Тіфаона, пагубу смертельним..
Зараз його і взяла волоока, шановная Гера,
І понесла і віддала злого злому. Взяла ж його к собі

Та, що багато зла вдіяла славному роду людському.
Хто тільки здибав його, того день надносив там
фатальний,
Поки стрілою його не зразив срібнолукий Аполлон [1].

Писано 10 марта 1915.

XIII. УРИВОК ДРУГОГО ГІМНУ ДО ДЕМЕТРИ

Спів починаю [тепер] про Деметру прекрасноволосу,
Божество [вельми] шановне, про неї саму та про доню
Персефонею прегарну...
Радуйся, [пані] богине! Й спасай отсе місто! Кінець
сього співу [2].

XIV. ГІМН ДО МАТЕРІ БОГІВ

Матір усіх [несмертельних] богів і людей [земнородних]
Похвали, Музо співуча, великого доню Зевеса!
Любий їй калатавок тряскіт та гук тимпанів, труб реви,
Та завивання вовків, та рик львів бистрозорих [і хижих],
Відгуки гір [і долин], лісовії яскині та дебрі.
Радуйся й ти та з тобою ураз всі богині сим співом!

XV. ГІМН ДО ГЕРАКЛА, ЛЬВИНОГО СЕРЦЯ

Спів про Геракла почну, про Зевесова сина, з смертельних
Найвизначнішого, що у прегарно збудованих Фівах
Родить Алкмена після любощів хмарозбірця Кроненка,

---

[1] Отсей гімн без закінчення й звичайного поздоровлення я зложив із двох частин. Перша в виданнях грецького тексту обіймає тільки перших 5 рядків, а друга дійшла до нас як вставка в гімн до Аполлона Піфійського (рядки 127—179 грецького тексту), які я пропустив у перекладі того гімну як неналежні до нього, а тут подаю як доповнення до малозначучого грецького вступу.

[2] Маємо тут, очевидно, лише початкові рядки та кінцевий рядок більшого гімну. Можливо, що се була друга редакція оповідання про вхоплення Персефони, яку чи то перший збирач чи пізніший переписувач тих гімнів пропустив як зайву.

Сей уперед по землі незміренній та [темному] морю
Блудячи з-за припорук його володаря Еврістея,
Много насильства зробив сам і перетерпів теж багато,
Але тепер у препишнім житлі на снігами покритім Олімпі
В радощах [вічно] жиє й має жінку прекрасную Гебу
Радуйся, сину Зевесів, і нам дай хоробрість і щастя!

XVI. ГІМН ДО АСКЛЕПІЯ

Спів почну про лікаря [всіх] хвороб, Аполлонова сина
Асклепія, що його вродила божеська Короніда
В Дотії на рівнині, королівна, Флегієва доня,
Людям на радість велику, гоїтеля болів нестерпних.
Радуйся, пане, й отсим, і тебе я благаю сим співом.

XVII. ГІМН ДО ЗЕВЕСОВИХ СИНІВ

Кастора та Полідевка співай [мені], Музо, до співу охоча,
Двох Тиндаренків, що їх сплодив [разом] Зевес Олімпієць.
Сих під верхів'ям Тайгета вродила Леда шановна,
Тайком зазнавши подружніх утіх з чорнохмарим
Кроненком.
Радуйтеся, Тиндаренки, любителі коників бистрих!

XVIII. ДРУГИЙ ГІМН ДО ГЕРМЕСА

Гермеса співом, хвалю Кілленейця, убійцю Аргея,
Що над Кілленою власть та в гористій Аркадії має,
Посла прудкого богів, що на світ його видала Майя,
Атланта доня, по тім, як любві від Зевеса зазнала
Любоприємна, але уникаючи божого збору
В темній яскині жила. Тут [одначе всезнавець] Кроненко
З німфою гарноволосою [вспів] звеселитися в саму
опівніч,
В той час, коли любий сон присипляв білоплечую Геру
Й бачить не міг їх ніхто ні з богів, ні з смертельного
люду.
Й ти, отже, радуйся сим, [любий] сину Зевеса й Майяди,

Радуйся, Герме, подателю втіх, провідниче та
[снів добрих] давче!
А я, почавши від тебе [сей час] переходжу до іншого
співу.

Писано д⟨ня⟩ 10 марта 1915.

XIX. ГІМН ДО ПАНА

Гермеса любого сина скажи мені, музо, що ходить
Він на козячих ногах і, дворогий, калатала любить
Та по лісистих долах, знай, гуля, німф окружений хором,
Котрі по скелях стрімких та шпилях, наче кози ті, скачуть,
Пана вигукуючи, пастухів бога в кучерях гарних,
Косматого, що йому в уділ впали горби всі сніжні
Та гір верхів'я та [всі пропадисті] у скелях печери.
От і гуля він сюди та туди по [ярах та] чагарях,
А іноді порина у потоків погожую воду,
А потім знову спішить на прохід поміж скелі високі
І на найвищий вершок полонини [охоче] виходить.
Часто по горах ганя широчезних, де кози пасуться,
Часто по збочах біжить та на дикого звіра полює,
Слідячи бистро. А як вечорова продзвонить година,
Сходить із гір і загра у свиріль тростинову в задумі
Лагідно; жаден його птах у грі тій не перегонить;
Що многоцвітна весна в своїй зелені має мелодій,
[Туги та розкоші], все те він в співах своїх виливає.

Тими піснями потім і співучії німфи гірськії
Часто пішком біжучи до криниці, що тихо журкоче,
Оголошають [гаї], а гірська їх луна повторяє.
Бог же, сюди та туди скачучи, в хор їх вірветься
І затупоче ногами. В його на хребті шкіра рися
Хижого, але душа його ніжні мелодії любить.
В лузі розкішному, де процвіта крокус та гіацинти,
А острий пах їх мішається з пахом усякого зілля,—
Там величають вони збір богів і Олімп широчезний,
[А особливо про те любо їм проспівати, який був
Почин і рід і яка поведенція Пана самого].

«Гермеса дружно хвалім, пожиточного поміж богами
Найпаче всіх, що була всіх богів [вістуном і] посланцем.

Раз у Аркадію він многоджерельну, матір овечу,
Вирушив, де йому гай [присвятили], що зветься
Кілленський.
Там, хоч і бог, він нанявсь пастухом буть овець
тонкорунних
В смертного мужа; найшла його раптом пал кая жадоба
Діву прекрасну собі приголубить, Дріопову доню.
Зносини з нею веселії мав, і вона у палаті
Гермесу любого сина породила, з виду дивогляд:
Ноги козячії мав і два роги, крикливий і дуже смішливий.
[Мати] втекла, коли [син] її вдарив [рогами], а нянька
Зараз покинула хлопця, злякавшись, бачачи вроду
Дуже гидку, бородату. Та Гермес, що тямить користі,
Зараз на руки узяв, притулив, і була йому з нього
Демонська радість в душі. Швидко у божественні осідки
Рушив, а хлопця сховав, оповивши у заячі шкіри
Сірії. Там він засів обік [батька] Зевеса
Й інших безсмертних богів і давай їм показувать сина.
Зрадував душі усіх несмертельних, а [втішив] найпаче
Бакха Діоніса. Тут [боги всі] його паном назвали
За те, що всім у серцях розбудив він веселість велику».
Радуйся, отже, і ти, пане наш! Тебе співом благаю.
Я ж ще про тебе не раз і у іншому співі згадаю.

Писано д⟨ня⟩ 10—11 марта 1915.

XX. ГІМН ДО ГЕФАЙСТА

Ну ж про Гефайста премудрого спів заведи, співолюбна
Музо, що в спілці з Афіною голубоокою славних
Діл навчив рід весь людський на землі, який перше
Жив у яскинях гірських [та в печерах], мов [дикії] звірі.
А тепер, маючи дар від Гефайста преславної штуки,
Вік у вигоді живуть, круглий рік [коротають за роком]
І супокійно в домах своїх літ [у трудах] доживають.
Ласкав, Гефайсте, будь нам і пошли нам хоробрість
і щастя!

XXI. ТРЕТІЙ ГІМН ДО АПОЛЛОНА

Фойбе, про тебе співа лебідь із сніжно-білими крильми,
Як вилізає [з води] на ріки вируватої берег,

[Твого] Пенея; й співак, що кіфару держить милозвучну,
Словом солодким усе тебе першим згадає й остатнім.

Радуйся й ти, пане наш! Тебе співом [отсим] я благаю.

XXII. ГІМН ДО ПОСЕЙДОНА

Про Посейдона [теж], про великого бога почну спів,
Що землю може трясти та над морем безплодним [панує],
Власть має над Геліконом та на широчезній Егеї.
Дві тобі почесті ще уділили боги, Землетрясче:
Коней уїздником буть і усе кораблі спомагати.
Радуйся, Посейдоне, що землю вперізуєш, чорноволосий,
Благословенний, лагідного серця, пловців помічниче!

XXIII. ГІМН ДО ЗЕВЕСА

І про Зевеса співать слід, що між богами найбільший
І найзначніший, всезнавець, могутній і вседосконалий.
Часто з Фемідою він, що сидить на стільці біля нього,
Має розмови, [аби справедливо вершить всяке діло].
Ласкав, Кроненку, будь нам, всевідущий, преславний,
великий!

XXIV. ГІМН ДО ГЕСТІЇ

Гестіє, що в божеській храмі Піфії жрицею служиш
У Аполлона-володаря, що стріля влучно на віддаль,
Із твоїх кіс раз у раз випливає пречиста олива.
О, загости в отсей дім і пробудь усе в ньому, ласкава,
Зі всевідущим Зевесом і ласку подай мому співу!

XXV. ГІМН ДО МУЗИ І ДО АПОЛЛОНА

Почну [сим разом] від муз та від Аполлона та Зевеса.
Бо то від муз та ще від далековлучного Аполлона
І почались співаки на землі й кіфаристи-музики,
А від Зевеса — царі й королі. Той щаслив, кого музи
Люблять, солодкі течуть з його уст голоси [повсякчасно].

Радуйтесь, доні Зевеса, й мене за сю пісню почтіте.
А я про вас [ще не раз] і у іншому співі згадаю

Писано д(ня) 11 марта 1915.

XXVI. ДРУГИЙ ГІМН ДО ДІОНІСА

Спів сей почну про повоєм увінчаного Діоніса,
Галасу любителя, преподобного, славного сина
Зевса й Семели. Його краснокосії німфи кормили,
Взявши від батька-царя, грудьми [своїми] й дбало
Виховали у ярах Ніси. Ріс він по батьковій волі
У запахущій яскині, уже до безсмертних причислен.
А як уже довели до літ юності славно богині,
Він тоді став походжать по лісних криївках [таємничих],
Лавром оздоблений або повоєм; слідом за ним бігли
Німфи, а він був вожак, а ліси від їх криків лунали.
Отак порадуйся й ти, виноградом багат, Діонісе,
Дай, аби радуючись в царство ор [1] ми назад повернули
Та з того царства назад, аж літ много [й щасливо]
проживши.

Писано д(ня) 11 марта 1915.

XXVII. ДРУГИЙ ГІМН ДО АРТЕМІДИ

Про Артеміду співаю ось золотолуку й бурхливу,
Діву шановну, що оленів б'є та любується в стрілах,
Рідну сестру Аполлона, що меч золотий усе носить.
В горах тінистих вона та по полонинах вітруватих
Ловами тішиться й свій золотий лук ураз напинає,
Стріли смертельні шлючи. Аж трусяться верхів'я високих
Гір і лунає внизу [все дрімуча], тіниста діброва
Від рику звірів страшних; аж здригається земна основа
Та многорибнеє море; вона ж, серце мавши хоробре,
Де не повернеться, скрізь різні роди звірів убиває.

А як потішить себе вітрогонка, що в стрілах любуєсь,
Їй розпогодиться ум, вона лук свій тугий розпускає
І в дім великий [свого] брата любого [пишно] ввіходить,

---

[1] Царство ор (годин) тут у значенні незмінного, загробного життя, до якого людські душі буцімто вертають, а направду уперве переходять по смерті.

Фойба Аполлона, що поміщається в Дельфах багатих.
Там вона муз і харіт гарний хор [до співання] вправляє,
Там, свій розпущений лук [на кілочку] повісивши
й стріли,
Пишно ступа, тіло все вбравши в легкі й оздобнії шати,
На чолі хору, і всі, випускаючи голос чарівний,
Спів починають [на честь] струнконогої мами Латони,
Що породила дітей, які поміж безсмертними [всіми]
Радами [мудрими] та поступками [своїми] найліпші.

Радуйтесь, діти Зевеса й прекрасноволосої [мами] Летони!
Я ж про вас [іще не раз] і у іншому співі згадаю.

Писано д⟨ня⟩ 12 марта 1915.

XXVIII. ДРУГИЙ ГІМН ДО АФІНИ

Спів сей почну про Палладу Афіну, пресвітлу богиню,
Блакитнооку, премудру, з невблаганним серцем, шановну
Діву, опікунку міст, многосильну Третьорожденну,
Що породив її сам провидющий Зевес зі своєї
Божеської голови всю у зброї уже войовничій,
Злотій, блискучій. Пішов святий острах по всіх
несмертельних,
Що сеє виділи. Таж перед Зевсом-егідодержавцем,
Вискочивши в одну мить з голови несмертельної, [стала],
Острий стрясаючи спис. Похитнувся Олімп широчезний
З страху перед синьоокої силою, й застугоніла
Гучно довкола земля та порушилось [синєє] море,
Хвилями захлюпотавши [нараз] пурпуровими; раптом
Бухнула з моря вода, а преславний син Гіперіона
Коні свої зупинив бистроногі на довгу годину,
Поки богиня зняла з несмертельних плечей ясну зброю
[Година] Паллада Афіна й [знов] став веселим Зевес
провидющий.

Отсим-то радуйся й ти, Зевса доню егідодержавця,
А я й про тебе не раз іще в іншому співі згадаю.

Писано д⟨ня⟩ 12 марта 1915.

XXIX. ГІМН ДО ГЕСТІЇ Й ГЕРМЕСА

Гестіє, ти, що в домах превисоких богів несмертельних
І земнородних людей неминущий осідок дістала,
Почесть після старшинства, гарний дар одержавши
й почесний,—
Не обійдеться без тебе й один у смертельних обід
[або бенкет],
При якому би старший тобі першій і тобі останній
Не присвятив один зливок вина. Й ти теж, вбійче Аргея,

Сину Зевеса й Майяди, післанче блаженних, що різку
Носиш в руці золоту, благ подателю, будь мені ласкав
Враз із шановною та дорогою Гестією! Ви-бо
В парі в домах земнородних людей живете, й добрі діла
Знаєте, й піддаєте добрі помисли в юній душі.

Радуйся, Кронова доню, й ти, Гермесе золоторізкий!
Я ж і про вас [ще не раз] і у іншому співі згадаю.

XXX. ГІМН ДО ГАЇ, МАТЕРІ ВСІХ

Гайю хочу оспівать, усіх матір, основану кріпко,
Найстаршу, що прокормля все, що лиш на землі тій
ється,
Що ходить по божеській тій землі та по [синьому] морю
Або літає,— все тее годується твоїм багатством.
З тебе походять [усі] гарні діти й предобрії плоди,
[Мати] шановна; твоя річ — давати життя й відбирати
Людям смертельним. Щаслив, кого ти своїм духом
прихильним
Схочеш почтить,— наплива [щедро] всякий достаток
до нього.
Родить такому рілля плодовита, пасовиська вкриті
Множеством скоту, а дім наповняється всякого блага.
Господарі ж по містах із законами добрими, повних
Гарних жінок, управляють; пливе до них щастя
й багатство,
Діти ж веселі ростуть і навчаються розуму змалку;
Гарні дівчата в веселім настрої та в хорах святочних
Грають і тішаться по травниках, повних зілля м'якого,
З тих, кого зволиш почтить, преподобна, багата богине.

Радуйся, мати богів, Урана звіздяного подруго,
И ласкаво зволь за сей спів дать життя нам приємне
й щасливе!
Я ж і про тебе [не раз] іще в іншому співі згадаю.

Писано д(ня) 12 марта 1915.

XXXI. ГІМН ДО ГЕЛІЯ

Гелія повеличать почни, музо, Зевесова доню,
Ти Калліопо, пресвітлого, що волоокая Евріфаесса
Вродила синові Гайї та Урана, неба звіздного.
Евріфаессу преславную взяв у подружжя собі Гіперіон,
Хоч була рідна сестра; вона ж родила діти прекрасні:
Рожеволікту Еою, та красноволосу Селену,
Та невтомимого Гелія, що до богів був подібний
І дає світло безсмертним богам і [всім] людям
смертельним.
Іде він кіньми й глядить зі страхом [у долину] очима
З шолома злотого; б'є осліпляючо ясне проміння
З нього; виски по боках і дві щоки блискучії творять
[Кругле] лице світляне, а все тіло вкриває одежа,
Виткана тонко, мов подув вітрів, і блискуча. Під ним же
Мужеські коні [чотири, що віз золотий у повітрі
Можуть носити й весь день не схибити з дороги страшної,
Ані спочити в бігу. А як день до кінця свого дійде
И сонячний віз вечором наблизиться до брам Океана],
Тут він той віз зупиня, коні теж із ярма золотого
Випрягши, шле із небес [ночувать] в Океана [домівку].

Радуйся, владарю, й нам даруй жити щасливо й приємно!
З тебе почавши, славить буду рід тих мужів
слововладних,
Полубогів, що діла їх були для людей даром божим.

Писано д(ня) 12 марта 1915.

XXXII. ГІМН ДО СЕЛЕНИ

Місяць прегарний та ширококрилий вкажіть мені, музи,
Солодкомовні Кроненка Зевеса дочки, в співі вправні,
Що з нього блиск із високих небес аж на землю спливає

Із голови несмертельної, йде многорака оздоба
З блиску позиченого та іскриться безсвітле повітря
Від золотого вінця й розсипається [біле] проміння,
Як з Океана [глибин], своє тіло прегарнее вмивши
Та шати світлі на себе надівши, богиня Селена,
Впрягши в ярмо жеребці пишногриві та ясно-блискучі,
Раптом вперед пожене коней гарної масті [по небі]
Вечором, як стане повня. Тоді увесь обрій великий
Світлом найкращим облитий і сиплеться з неба
[на землю]
Збільшене сяйво; се знак і прикмета дається смертельним,
Що колись з нею Кроненко в любві подружився
й проспався,
А вона, в животі започавши, вродила Пандею,
Гарну дочку, що на вид визначна між безсмертними
всіми.

Радуйся, пані богине [моя] білораменна, божа Селено,
Мудра, прекрасноволоса! Від тебе почавши, співати
Буду я славу мужів, півбогів, яких [славнії] вчинки,
[Знай], величають співці, слуги муз голосними устами.

Писано дня 12 марта 1915.

XXXIII. ДРУГИЙ ГІМН ДО ДІОСКУРІВ (ЗЕВЕСОВИХ СИНІВ)

Ще про Зевеса синів чорноких скажіть [мені], музи,
Про Тиндаренків, синів гарноногої славної Леди,
Кастора, коней уїздника, та бездоганного теж Полідевка!
Їх під вершинами Тайгета гір превеликих родила
В зв'язку любовнім із хмарогонителем Кроновим сином,
Аби були ті сини порятівники роду людського
І скороплавних суден, коли де хуртовина захопить,
А особливо взимі на безплодному морі. Ті в суднах
Моляться й кличуть синів [на підмогу] володаря Зевса
В кожухах білих, усі стоячи на підвищенні в задній
Часті судна, коли їй від великого вітру й хвиль морських
Грозить затонення. Ті [їм не раз] появлялися нагло,
Жовтими наче крильми пролітаючи бистро в повітрі,
І зараз лютих вітрів унималася сила навальна,
Хвилі ж улягалися по безоднях пінистого моря,—

Добрий знак для моряків і кінець їх біді. Ті ж, що бачить
Їх могли, радувались, спочиваючи по тяжкім труді.
Радуйтесь [також і ви], Тиндаренки, уїзники коней,
Я ж про вас [ще не раз] і у іншому співі згадаю.

Писано д⟨ня⟩ 13 марта 1915.

XXXIV. УРИВОК ТРЕТЬОГО ГІМНУ ДО ДІОНІСА

Мовлять одні, що вродивсь, сину божий, ти, Ейрафіоте,
В Дракані, інші [твердять], що в Ікарі вітристім, а інші
В Наксі, ще інші, що, над глибоковируватим Алфеєм,
Завагітнівши, тебе породила Зевесу Семела,
Інші, що в Фівах на світ ти прийшов, пане, [вбійче Аргея].
Всі вони брешуть; тебе-бо отець божий і людський
сплодив
Подалеку від людей, тайком від білоплечої Гери.
Ніса — таке місце єсть, превисока гора, вкрита лісом,
По кінець Фенікії, недалеко Єгипту святих рік —
. . . . . .

«І понаставлюють теж у храмах тобі статуй багато.
Так тобі тричі на рік, та лиш кождого третього року
Люди приноситимуть превеликії в дар гекатомби».

Мовлячи се, притакнув головою Зевес провидющий
Так, що порушилася темнокудра чуприна Кроненка,
Розсипалось запахуще волосся в володаря [світу]
На голові несмертельній; Олімп затрусився великий.

Ласкав будь, Ейрафіоте, що шал на жіноцтво наводиш!
Ми ж, співаки, тебе [все], починаючи [співи] й кінчачи,
Славимо, бо ж і не слід забувать тебе в співі святому.
Отим-то радуйся й ти, Діонісе [наш] Ейрафіоте,
З матір'ю Семелою, що Фіоною всі називають.

Писано д⟨ня⟩ 13 марта 1915.

ГОМЕРОВІ ЕПІГРАМИ

З ЗАТРАЧЕНОЇ ПРАЦІ ГЕРОДОТА
«ПРО ЖИТТЯ ГОМЕРА»

І. ДО ГОРОЖАН МІСТА КІМИ

Запоможіть [чоловіка] без захисту й [власного] дому
Ви, що замешкуєте се високее місто, Кімеї
Великоокої доні у стіп високоголової Сайдени,
П'ючи погожую воду з ріки божественної Герма
Крутоберегого, що його сплодив Зевес несмертельний.

ІІ. НА ПОВОРОТ ДО КІМИ

Швидко несіть мене, ноги, до міста мужів тих шановних!
Душі розумнії в них і найкраща [моральная] сила.

ІІІ. НА МОГИЛІ МІДАСА

Дівчина з бронзи, я ось лежу на Мідасовій могилі,
Доки вода ся пливе й дерева зеленіють високі,
Доки [на небі] сія сонце й місяць освічує ночі,
Доки потоки журчать і реве, береги б'ючи, море;
Тут лежачи, я слізьми ненастанно сю рошу могилу,
Щоб знав прохожий усяк, що ось тут похоронений Мідас.

ІV. ДО ГОРОЖАН КІМИ ПРО СВОЮ СЛІПОТУ

Якої долі отець Зевес дав мені жертвою бути,
Як на колінах іще мене мати шановна кормила
Ще немовлям [в немалім, але здавна прославленім місті],
Що збудували колись з волі Зевса-егідодержавця

Люди Фрікона, що вміли гаразд уїжджувать коні.
Іх-то потомки пізніш, загорівши огнями Ареса,
Сильними [вийшли відтіль і взяли в свої руки підбоєм]
Смірну айольську, надморську, яку потряса морська
хвиля
І в якій славне тече джерело пресвятого Мелета.
Відтіля вирушивши, доні Зевса, преславнії діти,
Божую землю прославить хотіли і місто мужів тих.
Ті ж згордували святим голосом та святими піснями
По нерозвазі; один з них зазнав незабаром нещастя,
Що для моєї недолі [в душі своїй мав лиш] наругу.
Долю ж, яку мені бог присудив, [мабуть-таки, вже]
зроду,
Хоч і як прикра вона, неминуче знести й стерпіть мушу.
Довше не хочуть уже мої любії ноги ходити
По святих Кіми лугах, бо великий велить мені дух мій
Відійти між люд чужий, хоч який він малий
[та безславний].

V. ДО ТЕСТОРЕНКА

О Тесторенку, багато дечого невідомо смертним,
Але ніщо не трудніше пізнать людям, як [чужу] думку.

VI. ДО ПОСЕЙДОНА

Вислухай, Посейдаоне, землі потрясителю, сило велика,
Ти, що пануєш над широкополим, святим Геліконом,
Вітер попутний даруй і щасливо вернуться [додому]
Всім морякам, що в судні роблять службу та повелівають.
Дай і мені, як прийду на підгір'я стрімкого Міманту,
Поміж святих там людей знайти почесть собі та пошану,
І знайти пімсту на тім мужі, що, духа мого здуривши,
Зевса гостинного позневажав і гостинну трапезу.

VII. ДО МІСТА ЕРІТРЕЇ

Земле свята, многоплодна, подателько втіхи та щастя,
Як ти приязна мужам, що живуть [собі] згідно й свобідно,
Так будь неплідна й тверда тим, на котрих гнів твій упаде.

VIII. ДО МОРЯКІВ

О моряки, мореходці подібні до долі ворожої й злої,
Що нещасливе життя ведете на боязливих хвилях,
Будь вам прихильний Зевес, бог гостинності
високомудрий!
Страшно-бо мститься Зевес на тих, що нарушають
гостинність.

IX. ДО ТИХ САМИХ

Вас, чужинці, принесла тут, [мабуть], супротивная хвиля;
Але коли вже ви тут, хай плавба ваша буде щаслива!

X. ДО ПІНІЇ

Інші, [мабуть, дерева] мають плоди ліпшійші від твоїх,
Пініє, ти, що ростеш на верхах вітруватої Іди,
Але залізо зате тут найліпше для всіх людей земних,
І добувають його тут кебренці, мужі [запопадні].

XI. ДО ГЛАВКА, ПАСТУХА КІЗ

Главку, що зілля шукать ідеш, ось тобі дам осторогу:
Перш усього їсти дай псам, що входу в кошару
пильнують.
Се найважніше, бо пес, [своїм звичаєм], перший почує
Чи то злодіїв прихід, чи як звір увійде в огорожу.

XII. ДО ЖРИЦІ НА САМОСІ

Вислухай просьбу мою, дів патронко, і дай отій панні
Мужа знайти в цвіті літ, щоб любив її й взяв
у подружжя,
Щоб мала втіху вона аж до старості з сивим волоссям,
І хоч не стане вже сил, аби дух її бодрим лишився.

XIII. НА ДІМ ФРАТОРІВ

Як вінець мужа — сини, так і вежі — оздобою міста,
Коні — оздоба лугів, кораблі теж так — моря окраса.
Як дім достаток красить, так старі [королі й воєводи]
На вічовій площині посідавши — окраса зібрання.
І приємніш бачить дім у освітленні, аніж пожежу
Серед бурливого дня, коли ще й снігом сипле Кроненко.

XIV. ДО ГОНЧАРІВ

Якщо лиш плату дасте, можу вам, гончарі, заспівати,
Ти ж, Атенає, прибудь і держи понад комином руку,
Щоб почорніли гаразд і горшки, і миски, [і збаночки],
Випалились до ладу й принесли [майстрам] почесть і зиски,
Щоб продавалося їх на торзі много й на роздоріжжях,
Щоб у них зиски росли, а в нас те, що всім нам на потребу.
А як безстидом годовані станете брехні зводити,
То на всі комини я [вам] накличу руйнівників [лютих],
Сінтріба, та Змарага з ним, та ще й Азбета, і Сабактея,
Та Омодамона, що тою самою штукою творить
Лиха багато. Паліть всі огнища й доми, аби з ними
Й комини падали всі й гончарі аби гірко ридали.
Як хрустить кінська щока, так нехай і у вас хрустить комин
І все череп'я, що в нім, на дрібні черепки хай подробить!
Гелія доню, прибудь і ти теж, чародійнице Кірке,
Чари погані накинь, зпаскудь їх самих та діла їх!
Хейроне, ти приведи сюди своїх рухливих кентаврів,
Тих, що Гераклових рук уникнули, і тих, що погибли,
Хай порозтоптують їх те череп'я та комини звалять,
Щоб [з переляком] майстри на свою задивлялися шкоду,—
Я ж би втішавсь, глядячи на їх штуки злощасну руїну.
А хто би зблизька почав придивляться, щоб тому лице все
Раптом огонь обпалив, аби знали всі чесно трудиться.

XV. НА ДІМ БАГАТОГО ЧОЛОВІКА

Нуте, вступімо у дім чоловіка маючого дуже,
Що має силу, і вплив, і значіння і все жиє в щасті,
Двері, втвориться самі, бо великеє входить багатство,
А з тим багатством [також іде] мудрість та духа погода
Та благодатний спокій. Вся посуда нехай буде повна,
З нецок нехай витіка, [на печі жваво киснучи], тісто!
А ось тепер киселю покуштуймо, привабного з виду,
Що має сезаму смак! . . . . . .
. . . . . .
А мати того синка підійде до вас зі свого крісла.
Мули заїздять отсе міцноногі [в гумно] того дому,
А вона тче полотно, човничок, знай, шмига бурштиновий.
Буду витати у вас, наче ластівка, кождого року,
Босими стану ногами при вашім порозі. «Ану там,
Швидко неси та каліці подай ради-для Аполлона!»
. . . . . .
Чи що дасте — [воля ваша], а як не дасте, ми стояти
[Довго] не будем, бо ж ми не на теє прийшли, аби з вами
[В вашому домі на все] поселитися й жити жильцями.

XVI. ДО РИБАКІВ

Гомер

Гей аркадійці, мужі-риболови, як же вам ведеться?

Риболови

Що вловимо, те кидаємо, а що не вловимо, теє
Таки з собою несем.

Гомер

Отаких-то ви родичів діти,
З крові такої пішли, що ні по глибині побродити,
Ані худобу гонить, окрім тої, що в вас невимовна.

Писано д(ня) 13—15 марта 1915.

ВІЙНА ЖАБ ІЗ МИШАМИ

1. ЗАСПІВ

Розпочинаючи вперве хор, муз я прошу з Гелікона
В серце моє завітать задля [любоприємного] співу,
Що собі на табличках я недавно поклав на колінах
Про безконечну сварню, войовничеє діло Ареса.
Вас я благаю, вложіть усім обдарованим мовою в слухи,
Як, геройствуючи, йшов проти жаб мишачий рід війною,
Подвиги наслідувать хотячи землеродних гігантів,
Як про се повість іде між людьми; початок ось який був.

2. СТРІЧА МИШІ З ЖАБОЮ

Миш раз, що пить захотіла, від кігтів убігши котячих,
Ніжне встромила рильце в недалекеє озеро [скраю]
І любувалась водою солодкою. Тут її вбачив
Лімнохарес голосний і слова ось якії промовив:
«Гостю, ти хто? Відки йдеш на сей берег? І хто
тебе вродив?
Всю мені правду скажи, щоб не міг брехуном тебе звати.
Бо як пізнаю, що ти гідний приязні, в дім свій
впроваджу
Й дари дарую тобі по гостинності многі й хороші.
Я тобі цар Фізігнат, що по всім отім озері маю
Почесть, і жабам усім провідник, і володар по всі дні.
А мій отець був Пелей, що, побачивши Гідромедузу
На берегах Ерідана, як стій у любві спарувався там
з нею.
Але-бо бачу, що й ти гарний та сильний над усіх інших;
Думаю, що ти король-скіптроносець і славний войовник.
Ну-бо, мерщій говори, нехай рід твій [і йменння] пізнаю».

На те Псіхарпакс йому відповів і сказав таке слово:
«Чом так питаєш про мій рід? Він відомий [з давнього
давна]
Людям усім, і богам, і птахам, що під небом літають.
Звуся Псіхарпакс, а син я Троксарта, що великодушним
Був мені батьком. Була мені матір'ю Леіхоміла,
Доч Птернотрокта-царя. А, породивши в своїй колибі,
Вигодувала мене кров'ю спеклою, фігами, зерном
Різних горіхів та ще й окрушинами страв різнородних.
Як же ти другом мене собі робиш, коли від природи
Спільне між нами ніщо? Ти живеш у воді, але в мене
Звичай живитися тим, що їдять люди; не заховать їм
Хліба від мене, що мов грубий дискос на круглім тарелі,
Ні паляниці плоскі, що мигдалем натикані густо,
Ані обрізки шинок, ні утроба в сорочці білавій,
Ні свіжотиснений сир з молока, що гаразд укваснілo,
Ні запашний медяник, якого і блаженні бажають,
Ані ніщо з тих потрав, що на празники люди готують,
В кождий горнець [для смаку] даючи різнородні
приправи.
Досі ніколи війни не цурався, гвалту лихого,
Але йдучи просто в бій, я в передні ряди все мішався.
Я чоловіка ні раз не боюсь, хоч великий він тілом,
Але у ліжко вбіжу й, на тобі, вкушу в палець великий
Або п'яту погризу, а він болю не чує від того,
І хоч і як я гризу, його з любого сну се не будить.
Двох лише страшно мені на цілому окрузі земному —
Яструба та й і кота, що велику біду мені роблять,—
Й пастки злозгубної, де лиха смерть дожидає [звичайно].
Але найбільше кота я боюся, хоч він і найліпший,
Бо хоч у дірку шмигну, він при дірці на мене чатує.
Але я редьки не їм, ні капусти, ані гарбузиння,
Ні на зеленій траві не пасуся, ні хопти не вкушу,—
Все те для вас лиш їда, що в воді живете [та в баюрах]».

4. ЖАБ'ЯЧІ ПРИЄМНОСТІ

На се всміхаючися, Фізігнат ось яку відповідь дав:
«Гостю, багато своїм ти хвалишся їством, бо немало
Й нам у воді й на землі попадається бачити дива.
Бо земноводне життя дарував [з ласки] жабам Кроненко,

У двох окремих живлах [дарував] домівки свої мати:
Можем скакать по землі та в воді своє тіло сховати,
А коли хочеш і се сам пізнати, то річ дуже легка:
Сядь лише на мій хребет та тримайся і не попускайся,
І буде радість тобі, що в домівку мою завітаєш».

5. МИШ НА ЖАБІ В ВОДІ

Так сказав і свій хребет дав йому, а той вскочив щодуху,
Шию м'якую лапками обняв у легенькому скоці.
Зразу він радувався, бачачи пристановки сусідні
Та з Фізігната плавби тішачись; та як змочили
Хвилі його пурпурові, на плач йому дуже зібралось,
Пізній обняв його жаль, почав рвати на собі волосся,
До живота тис лапки, а серце у нього [в тривозі]
Билося дуже, й бажав чимборжій повернути на землю,
Тяжко зітхав і стогнав під загрозою смертного страху.
Зразу простяг у воді хвостик свій, мов стерно
[при дарабі],
Пливучи та молячи всіх богів, щоб на землю дістався.
Як полоскала його пурпурова вода, кричав дуже
І таке слово сказав, промовляючи [сквапно] устами:
«Чи не так само носив на хребті [своїм] тяжість любовну
Бик, що по хвилях морських ніс Європу у напрямі Кріту,
Як ось мене, пливучи на хребті своїм, понесла жаба,
Тіло білаве своє зносячи понад воду пінисту?»

6. МИШАЧА СМЕРТЬ

Аж нараз вуж водяний появився, страшний для обох них
Вид, понад воду простяг напростовану шию [тонкую].
Того побачивши, [вмиг]затонув Фізігнат, не згадавши,
Що полишає на смерть [неминучу] товариша свого.
Внурився у глиб води й уникнув [отак] чорної смерті.
Миш же, полишена ним, зараз тут же зовсім впала в
воду
І підтулила лапки й, тонучи, тільки пчихала живо.
Часто тонула в воді, потім знов, треплючись, виринала.
Але не змога була їй уйти [неминучої] згуби;
Мокре волосся найбільш їй тяжило і в воду тягнуло.
Гинучи так [у воді], ось які ще слова проказала:
«Не утаїшся ніде, Фізігнате, за хитру сю штуку,

Що, везучи по воді, мене скинув ти, наче зі скелі.
Не був би ти мене зміг на землі, та, здуривши,
В воду закинув. Та бог бачить се й покарає;
Помста досягне тебе від мишачого війська нехибно».

7. МИШАЧІ ЗБОРИ

Мовивши теє, втонув у воді. [Його згубу] побачив
Лейхопінакс, що сидів на розкішному березі [скритий],
Голосно він запищав і побіг мишам [всім] сповістити;
Тії ж, почувши про смерть, усі гнівом страшним
запалали.
Зараз окличники їх поскликали, аби до схід сонця
Збір ішов на вічеву площу перед домівку Троксарта,
Батька нещасного Псіхарпага, що його мертве тіло
Плавало в озері; він до берега [ніяк] не здужав
Доплисти, бідненький, та плавав посередині безодні.
Сквапно зібралися всі рівночасно з зорею, а перший
Виступив [батько] Троскарт, гнівен за сина, і сказав
ось що:
«Друзі, чи тільки я сам потерпів таке лихо тяжкеє
Від отих жаб? Чи не всім нам великая сталася напасть?
Ось я тепер сирота, бо втеряв трьох синів [в однім році]!
Першому смерть ізробив, уловивши його в свої кігті,
Превражий кіт, що [півдня] чатував біля дірки на нього.
Другому смерть задали невдовзі анахтемськії люди
Новою штукою, бач, дерев'яну придумавши зраду,
Що її пасткою звуть, що мишам у ній смерть настояща.
Третій любимець був мій і шановної матері також,
Сього втопив Фізігнат, запровадивши в воду глибоку.
Але давайте берім зброю та проти них вирушаймо!
Тіло своє оздобляй всякий у все можливе оружжя!»

8. МИШАЧЕ УЗБРОЄННЯ

Сеє сказавши, усіх заохотив хапаться за зброю,
А узброїв їх Арес, свідомий усіх штук войовничих,
Перш наголінники всяк собі злагодив, спілого бобу
Струк розколовши надвоє й ніжки лушпайками окривши,
Що, не сплячи усю ніч, сам собі приготовлював кождий,
Панцирі мали зі шкір, понастромлюваних тростиною,
Що їх, обдерши кота, по-своєму премудро зробили.

Щитом дощинка була довжини на півпальця, а списом
Шпичка тернова, немов те спижевеє шило, преостра,
Каск же, нарешті, бував на їх головах — лушпа з горіха.

9. ЖАБ'ЯЧІ ЗБОРИ

Так-то воружилися миші всі; а коли про се жаби
Взнали, полізли з води й, на одну всі зібравшись долину,
Ну ж раду радить, як їм до війни завзятущої стати.
А як питалися всі, відки зачіпка й відки завзяття,
В коло вістун увійшов, у руках своїх маючи берло,
Син Тирогліфа з душею великою, що в горшки лазив,
Щоб сповістить про причину війни, й отсе сказав слово:
«Жаби, сердиті на вас, посилають сказати вам миші,
Що вони зброю взяли, до війни вже готові та бою.
Бачили тіло в воді Псіхарпага, которого вбив ваш
Цар Фізігнат, отому виходіть до війни, в кого тільки
В жаб'ячім роді була богатирська відвага й завзяття!».
Сеє сказавши, замовк, а слова бездоганні, ввійшовши
В слух, заворушили [гнів] у серцях жаб високодостойних;
Всі закурчали вони, аж устав Фізігнат і промовив:
«Друзі, не вбив я ту миш, ані навіть [на очі] не бачив,
Як вона згибла. Мабуть, утонула край озера й гравши,
Наслідувать хотячи жаб плавання. Вони ж, препогані,
Ось винуватять мене, неповинного. Нумо ж шукати
Ради, яким робом нам знівечить оті миші зрадливі,
Я ж вам від себе скажу, що мені видається найліпшим.
Приоздобивши тіла свої, станьмо всі разом у зброї
На крутім березі тут, де земля стрімко в воду спадає.
А як нападуть нас [полки мишачі] гуртом і штурмом,
Обтяжені шоломами, ми всіх, хто лиш близько
підступить,
Із шоломами [і всім їх оружжям] укинемо в воду.
Там їх потопимо всіх — адже плавати миші не вміють,—
Жваво поставимо тут по пораженні мишей трофеї».

10. ЖАБ'ЯЧЕ УЗБРОЄННЯ

Так кажучи, заохотив усіх за оружжя хапаться.
Листям мальвовим вони свої голені поокривали,
Панцирі мали з [твердих] та зелених, хороших магнолій,
З листя капусти собі прерозумно щити змайстрували;
Кождому острий шувар служив замість довжезного
списа,

А шкаралущі мушель невеликих їм голови крили.
Так, узброївши себе, на високому березі стали,
Списами [грізно] трясли, кождий повен рицарського
духу.

11. НАРАДА БОГІВ

Та ось покликав Зевес богів до звіздяного неба
І, показавши юрбу войовничу й войовників бравих,
Многих, великих, які в руках двигали списи довжезні,
Наче ось військо кентаврів іде або [небосяжних] гігантів,
Злегка всміхнувся й спитав, хто з безсмертних до помочі
стане
Мишам, хто жабам? І перш до Афіни звернув своє слово:
«Доню, а може, підеш [до війни сеї] мишам на поміч?
Адже по храмі твоїм вони завсігди весело скачуть,
Запахом тішачися та окрушками страв ріжораких».

12. НАРІКАННЯ АФІНИ НА МИШЕЙ

Мовив Кроненко отсе, а йому відповіла Афіна:
«Отченьку, та нізащо мишам, що в халепі опинились,
Я б на підмогу не йшла, бо мені много лиха зробили.
[Часто] псують ліхтарі та лампи [й випивають] оливу,
А вже найгірше мене заболіла нечувана пакість:
Плащ мій погризли, який я сама ткала та вишивала
З тонких рожевих ниток та коронку ще виплела ніжну;
Скрізь наробили дірок, мусила дать кравцеві полатать,
А тепер він править кошт — та ж скандал се для всякого
бога!
А ще я ткала на борг і нічим [за нитки] заплатити.
Але ж і жабам іти на підмогу не маю охоти,
Бо ж і самі вони не без вини, а мені ось недавно,
Як я вернула з війни і була нею втомлена дуже
Й потребувала заснуть, своїм галасом ані на хвилю
Очі стулить не дали, і я так пролежала безсонна
З болем [тяжким] голови, поки півень не закукурікав.
Та заховаймо, боги, нейтральність! Нікому підмоги!
Щоб іще з нас хто не був ранений яким пострілом
острим.
Бо завзятущі вони, хоч [би] бог який з ними йшов биться.
А ми всі з неба отут втіху матимем, на бій глядячи».

13. НЕЙТРАЛЬНІСТЬ БОГІВ

Сеє рекла, і її всі боги були слову послушні.
І всі доразу гуртом вийшли на одно місце [й гляділи].
Зразу окличники два вийшли, знак подаючи до бою,
За ними вслід комарі з предовжезними трубами
вийшли,
Граючи марш бойовий страховинний; з [високого ж] неба
Громом загуркав Зевес, наче гасло смертельного бою.

14. ПЕРШІ БОЇ

Перший Гіпсібоас був, що Лейкенора списом улучив,
Що став у першім ряді, в сам живіт в середину печінки;
Впав сей лицем до землі й поваляв у пилюці волосся
А, падучи, задуднів, бо на нім забряжчало оружжя.
Після нього Троглодіт поразив списом Пелеіона,
В груди всадивши йому дужий спис; сей упав, і забрала
Чорна смерть душу його, що крізь рот зараз вийшла із
тіла.
Вбив [тут же зараз] Севтляй Ембазіхітра в серце стрілою,
А Артофаг прошпигнув [списом] у сам живіт Поліфона,—
Сей теж упав горілиць, і душа улетіла з суставів.
Але, побачивши, як погибав Поліфон, Лімнохаріс
На Троглодіта напав, млиновим йому каменем [зразу]
Надвоє карк розламав, і тут тьма йому очі покрила.
Окіміду стало жаль, і підняв острий спис він угору,
Але противник мечем замахнувся, й той зараз дав драла,
В того Лейхенор за се вознамірився списом блискучим
І прошиб, не похибив у печінку, а скоро побачив,
Як утікав Костофаг, його вкинув у воду глибоку;
Але й на тім не досить, бо ще вдарив його [булавою],
І той погиб, не воскрес, і червоною кров'ю вкрасилось
Озеро, але сам він став на березі жертвою смерті,
Бо проколов йому хтось і кишки, й тельбухи всі товстії.

15. ДАЛЬШІ БОЇ

На Тирофага отсе на самім узбережжі наскочив
[Зух Каламінтій і пхнув його в зброї тяженькій у воду —
Там і кінець тому був, хоч і довго ще дригав лапками].
Та Птерногліфа коли угледів Каламінтій, злякався,
В озеро скочив, аби утекти, й щит відкинув від себе.

Забив Фільтрая отсе [юнак] Ембазіхитр бездоганний,
А Гідрохаріс убив Птернофага, царя між мишами,
Каменем гримнувши в карк, і потік йому мозок із носа,
А [пурпуровая] кров поплямила всю землю [довкола].
А Лейхопінака вбив Борборокойт, [юнак] бездоганний,
Списом шпигнувши; йому ж [зараз] пітьмою вкрилися очі.
Бачивши теє, Прассай протягнув його трупа за ногу,
В озеро вкинув його, [широко] розмахнувши рукою.
Але Псіхарпакс, аби смерть товаришів мертвих
помстити,
Вдарив Прассая, коли той землі не достиг ще [зі скоку],
І вбив на місці його, а душа його в Ад полетіла.
Бачачи се, Крамбобат йому глиною кинув у око,
Трафив у саме чоло й мало не осліпив його зразу.
Дуже розсердився той і, могутньою взявши рукою
Камінь великий, що там на долині лежав, тягар ниви,
Кинув Крамбобатові на коліна й розбив увесь голінь
Правий, і впав горілиць той у порох [і дригав ногами].
Мститься на нім Кравгасід і як стій виступа проти нього,
Штурнув його у живіт у саму середину; в нутро весь
Спис шуваровий погруз, і усі тельбухи виступали
Назверх, коли той потяг спис до себе міцною рукою.
Бачачи се, Сітофаг, що на березі річки сховався,
З бою втікати почав, шкутильгаючи, болями пертий;
Скочив у рів із водою і так уйшов смерті гіркої.

16. ЩЕ ДАЛЬШІ БОЇ

Але Троксарт поразив Фізігната у заднюю ногу;
Сей уостаннє з води винурився й мучився страшно,
Бачачи теє, Прассай, що [їх цар] упав напівубитий,
Скочив по перших рядах і шпигав своїм острим ратищем,
Шолома ж не проломив, бо ступилось на нім вістря
списа;
Та його шолом твердий, з чотирьох черепків зложен
хитро,
Розчерепив божеський Оріганіон, зразок Ареса,
Що сам один, мов герой, юрбу жаб гонив наперед себе.
Вдарив і на Прассая, та сей, його вздрівши, не встояв
на місці
Перед героєм міцним і гулькнув у глибокую воду.

17. МИШАЧИЙ ГЕРОЙ

Був між мишами один Мерідарпакс, знатний серед інших,
Майстер мечем биться, син безподібного Артепібула,
Князь, який видом своїм трохи міг нагадати Ареса;
Він між усіми мишами був вояка найзапаленіший.
Став він над озером сам оддалік від усіх і хвалився,
Що увесь жаб'ячий рід уоружений зіб'є й погубить.
Він із горіха лушпину як стій розламав на дві часті
І на обоє плечей прикріпив, [як щити два незламні].
Був би зла много вчинив, бо була в нього сила велика,
Тільки що жаби всі враз зі страху в озеро поскакали.

18. ЗЕВЕС ХОЧЕ СЛАТИ ПОМІЧ ЖАБАМ

Швидко побачив отсе всіх отець, і богів і смертельних;
Жаль йому стало, що всім жабам грозить така страшна
згуба,
І, головою кивнувши, таке він промовив великеє слово:
«Горе! Направду страшне діло бачу своїми очима.
Не на дрібницю загнув Мерідарпакс; отсе незабаром
В озері він розпочне жаб усіх престрашну різанину.
Швидко Палладу пошлім, запалену до бою, або теж
Силу Ареса, аби його здержав, хоч і як він дужий».

19. ЖАРТЛИВА ПРОМОВА ГЕРИ

Мовив Кроненко отсе, та на теє озвалася Гера:
«Ані Афіну не шли, мій Кроненку, ні силу Ареса,
Бо не потрафлять вони здержати жаб загибель
страшливу.
Але на поміч ідім геть усі! І нехай твоя зброя
В рух піде, що нею ти поразив рід титанів чудесно,
Що й Капанея ти вбив нею, дуже хороброго мужа,
І Енкелада зв'язав величезного, й рід весь гігантів
Лютий — бо так лиш хіба побідить можна сього героя».
Так рекла, й, [не гаючись], вдарив громом огнистим
Кроненко,
Перш загриміло, й увесь стрепенувся Олімп величезний;
Блискавка потім ясна, найстрашніше оружжя Зевеса,
Крута шарнула й з руки небес владника вниз полетіла.
Всіх би злякав, на кого був би грім той страшний верг із
неба,

Та не злякалось ні руш військо мишаче, але ще дужче
Рвалось понівечити весь рід жаб войовничий до лаби.
Але з Олімпу вершин милосердя до жаб мав Кроненко
Вислав теж жабам як стій він помічників непоборних.

20. ПОБІДА РАКІВ

Ось ізненацька найшли опанцирені та кривоногі,
Скісно повзучі, [кліщами узброєні] та шилороті,
Черепошкірі, костисті та широкоплечі, з хребтами
Гарно блискучими, що взад плисти можуть тільки
хвостами,
Мають кліщі замість рук, але очі [рухливі] на грудях,
Вісім ніг та два ріжки, незнищимі, що звуться [звичайно]
Раки. Ті мишам хвости стали щипцями [сильно] щипати,
Також передні лапки й задні, а за те мишачі списи
Панцирів їх проколоть ані руш не могли. Впав переляк
На миші всі, не могли [сим противникам] місця
додержать
І вдались навтікача. Заходило вже [яснеє] сонце,
І закінчилася так [пам'ятна] ся війна однодневa.

Писано в днях 15—18 марта 1915.

ГЕСІОД І ЙОГО ТВОРИ

І. ВСТУПНІ УВАГИ

Грецька старовина полишила нам у спадку, обік незрівнянних епопей т⟨ак⟩ зв⟨аного⟩ Гомера, також три менші твори епічно-дидактичного характеру, вже в старовині відомі під назвою Гесіода, хоч уже тоді були сумніви, чи всі вони були творами одного автора. Як про Гомера, так і про Гесіода (се ім'я толкується: оповідач пісень) дійшло до нас досить багато писань із досить пізніх часів, досить багато більш або менше фантастичних саг та вчених суперечок, але дуже мало справжніх відомостей понад ті досить загальні, які можна вичитати з їх творів. Новіша наука полишає на боці питання про особи обох тих авторів та про їх особисті відносини та пригоди, про що залюбки оповідають давні життєписи, але звертає головну увагу на культурне тло тих творів, на схожості та різниці культурних типів, змальованих у них, і на тій основі силкується приблизно означити час, коли складалися ті твори, та розрізнити по змозі їх складові елементи. Щодо Гомера, то вже сам великий об'єм його поем та велика різнородність їх складових частин велить догадуватися, що вони не були плодом індивідуальної творчості, так як поеми, повісті та драми новіших письменників, але були виплодом довговікової творчості різних грецьких племен, який у щасливу годину знайшов собі збирача або збирачів, що могли з розрізнених епізодів, міфів, саг та переказів утворити великі, досить органічно пов'язані цілості, які, одначе, невважаючи на велику силу творчого генія, що працював над їх уложенням, виказують багато нерівностей та дрібних суперечностей, які свідчать про їх первісну різнорідність. Те саме треба думати також про твори Гесіода.

Варто завважити, що епопеї Гомера являються не тільки образами двох різнорідних сфер старогрецького життя — воєнно-царської та мореплавсько-родинної, але можна в них бачити зображення двох історичних епох, що існували неодночасно, але були відділені одна від другої коли не століттями, то, певно, многими десятиліттями. Від епохи воєнно-царської, епохи героїв-завойовників, до епохи мореплавців, торговців та звідувачів чужих земель мусило минути немало часу, щонайменше кілька поколінь. Уже те одне веліло би допускати, що автор «Іліади» не міг бути також автором «Одіссеї».

Значно інакше представляється нам творчість Гесіода. Вона виходить із сфери пастушо-селянської, для якої сфера царів та героїв далека не тільки географічно, але також хронологічно. Боротьба між Гераклом і Кікном у Гесіода описана значно відмінно від численних боїв Гомерових героїв. Гомер у «Іліаді» описує війни живо та з численними подробицями, майже як сучасник, коли натомість у Гесіода боротьба двох героїв, відсунена майже вся в сферу міфології, виявляє значні неправдоподібності при браку живих подробиць. Такі бої в часі Гесіода здавна вже належали до переказів і відомі були з оповідань або пісень. Що Гесіод декуди наслідує Гомера, се правдоподібно, тим більше, що він, хоч беотієць родом, не пише беотійським, але переважно йонсько-еольським діалектом, хоч де в чому й відмінним від Гомерового. Поеми Гесіода тим також різняться від Гомерових, що свідчать про більший розвій індивідуального почуття автора, яке веліло йому в творах подавати від часу до часу відомості про себе, про свій рід, своє походження та свої пригоди. У Гомера в обох поемах нема нічого подібного. Гесіод у початку своєї «Теогонії» подає про себе, що він пас стадо кіз на Геліконі, де йому явилися музи, а в поемі «Діла й дні» оповідає про свого вітця, що з міста Кіме переселився до бідного села Аскри під Геліконом, що жив тут у достатку й деколи виряджував кораблі на море; згадує про свого брата Перса, що при помочі неправедних судіїв скривдив його при поділі батьківщини, та, проте, не дуже запомігся його кривдою, коли іноді мусив просити в нього сусідської підмоги. В тій самій поемі він оповідає також, на жаль дуже коротко, про свою подорож до Авліди на острові Евбеї на співацький конкурс, устроєний по

смерті тамошнього князя, додаючи, що на тім конкурсі він за свій спів одержав нагороду — триніжок, очевидно, металевий, отже, в тодішніх часах дорогий, який він, вернувши додому, зложив у жертву музам у їх храмі на Геліконі. Новіші критики любуються в тім, аби такі подробиці на основі такої або іншої догадки виключати з буцімто первісного тексту і вважати пізнішими вставками. На мою думку, ті подробиці, передані в такім давнім творі, являються все-таки цінними свідоцтвами про життя автора, яких не годиться нехтувати задля якогобудь догаду пізнішого критика.

II. ЗВІСТКИ ГЕРОДОТА ТА ПАВСАНІЯ ПРО ГЕСІОДА

Найстаршу звістку про Гесіода маємо в найстаршого грецького історика Геродота (кн. II, розд. 52—53). Се досить просторе оповідання варто тут передати для характеристики його автора, хоч про Гесіода згадано в нім дуже коротко, але не принагідно. Своє оповідання починає Геродот (у розд. 51) від пелазгів, що в неозначенім ближче часі осіли в Аттіці, прибувши туди з острова Самофраки. На тім острові жили вони віддавна і держалися релігійного культу кабірів, богів, яких представляли в виді глиняних горшків. Сей культ перенесли вони також до Аттіки. «Я чув у Додоні,— оповідає далі Геродот,— що зразу пелазги молилися до своїх богів та приносили їм жертви, але не називали ніяких імен і не давали їм ніяких прикмет, бо про се не чули ні від кого. А богами, се зн(ачить) справцями доброго порядку, вони називали їх тому, бо вірили, що від них походить добрий устрій природи та людських відносин. Аж геть пізніше вони дізналися про імена богів із Єгипту, а про Діоніса дізналися ще пізніше. По якімось часі вони запитали про ті імена бога в Додоні, бо його віщування було найстарше у геленів і одиноке в тім часі. Коли ж пелазги запитали бога в Додоні, чи прийняти їм ті назви, що дійшли до них із чужини, вийшло їм боже слово, аби вчинили се. І відтоді вони при жертвах називали імена богів, а від пелазгів прийняли се пізніше елени. А рід кождого бога, і чи всі вони були такі, і як вони виглядають, се знають елени, так сказати, тільки

відучора або відпозавчора. Бо, на мою думку, Гесіод і Гомер старші від мене лиш на 400 літ, не більше. А вони, власне, витворили геленам родовід їх богів, понадавали богам їх прикмети, почесті та вмілості та поописували їх вигляди. А поети, що мали жити перед тими двома мужами, на мою думку, жили пізніше від них. Усе сказане вперед переказали мені жриці з Додони, а те про Гесіода та Гомера кажу я сам» [1].

Не вдаючися в дальше оповідання Геродота про початок культу в Додоні, вистарчить тут зазначити, що сей письменник ставиться до старинних традицій зовсім раціоналістично, виясняє людові міфи та вірування природним способом і вважає можливим двом поетам, яких він, очевидно, вважає людськими осібниками, приписати витворення цілої системи грецької міфології. Очевидно, Геродот не знав нічого докладнішого ані про Гомера, ані про Гесіода, хоч його твердження, що вони жили 400 літ перед ним, значить, у IX віці, може мати в собі зерно історичної правди. Важно зазначити ту подробицю, що Геродот без ніякого сумніву вважає Гесіода автором «Теогонії», якої авторство відмовляли йому пізніші грецькі письменники, натомість не згадує ні про який інший його твір.

Далеко більше звісток, хоч і з далеко пізнішого часу, бо з II—III віку по Христі, подає автор опису Греції Павсаній, переважно в дев'ятій книзі свого твору, присвяченій описові Беотії. Описуючи в розд. 28—30 храм муз на Геліконі, він пише (зач⟨ин⟩ 3) ось що: «Далі сидить Гесіод, держачи на колінах кіфару, признаку зовсім не властиву йому, бо вже з його поем (Теогонія, р. 30) видно, що він співав, держачи в руці лаврову вітку. Хоча про час життя Гомера та Гесіода я старанно розвідував, проте не маю охоти записувати все те, чого дізнався, знаючи придирчивість інших, а особливо тих, що в моїм часі займаються епічною поезією» [2]. Далі, описуючи беотійське місто Орхоменос, він згадує про могили Мініаса та Гесіода, а про сього остатнього додає:

---

[1] Die Geschichten des Herodotos übersetzt von Friedrich Lange. Neu herausgegeben von Dr. Otto Güthling. Erster Teil. Leipzig, Recklam's Universalbibliothek (2201—2203), стор. 158—160.

[2] Pausanias Beschreibung von Griechenland. Aus dem Griechischen übersetzt von Dr. Ioh. Heinrich Chr. Schubart. Viertes Bändchen, Stuttgart, 1860, стор. 715.

«Кості Гесіода, як оповідають, заховалися ось яким способом. Коли морова зараза погубляла людей та стада, горожани Орхомена вислали послів до бога. Їм відповіла Піфія, що коли добудуть кості Гесіода з Навпакта до Орхомена, то се лиш одне поможе їм, а більше нічого. Тоді вони запитали другий раз, де в Навпакті мають шукати тих костей? І знов відповіла їм Піфія, що се вкаже їм ворона. Коли посли приплили до Навпакта і вийшли на сушу, побачили недалеко дороги скалу, а на скалі ворону; у яскині тої скали знайшли кості Гесіода. На пам'ятковій плиті на його гробі вирито ось які вірші:

«Аскра багата лугами вродила його, та по смерті
Кості його заховав комонних мінійців край.
Се Гесіод, що його у Елладі найвищая слава,
Доки лиш мудрістю хто міряти буде мужів» [1].

У книзі X-ій, присвяченій описові Дельф, у розд. 2—7, зач⟨ин⟩ 3, згадано про Гесіода в числі найдавніших грецьких поетів, а власне Хрізотеміса з Кріту, Філаммона, Орфея, Мусая, Елевтера та Гомера. Про Гесіода сказано, що його виключено від участі в конкурсі співаків тому, що не навчився грати на кіфарі; те саме трафилося й Гомерові, хоч сей і вмів грати на кіфарі, але був сліпий (op. cit., ст. 754).

У кн. IX, розд⟨іл⟩ 31, зач⟨ин⟩ 3, при описі храму муз на Геліконі згадано (на основі оповідання самого Гесіода, «Діла й дні») про триніг, який він привіз із Халкіди над Евріпусом у Евбеї, одержаний за побіду в співі (op. cit., 718). В тім самім розділі (зач⟨ин⟩ 4—6) поміщено дуже цікаве оповідання, що позволяє нам підглянути спосіб, як Павсаній збирав матеріали до своєї книжки. Читаємо там: «Беотійці, що живуть довкола Гелікону, оповідають на основі своїх давніх переказів, що Гесіод не написав нічого більше, як тільки «Діла», і навіть від того твору відкидають передмову, твердячи, що його поема починається оповіданням про двояку незгоду. Біля джерела показували мені олов'яну таблицю, в більшій часті зруйновану часом, на якій були списані його діла. Розширений ще й другий, зовсім відмінний погляд, що Гесіод написав значне число поем, у тім числі поему

[1] Pausanias, op. cit., стор. 731—2.

про жінок, матерей героїв, далі «Теогонію» та поему про віщуна Мелампуса та про те, як Тесей у супроводі Пейрітоя зійшов до Ада, далі приказки Хейрона для повчання Ахілла і те, що слідує за «Ділами й днями». Оповідають також, що Гесіод навчився штуки вороження від акарнанів і полишив поему про ту штуку, яку читав я сам, а також виклад чудесних знаків. Також про смерть Гесіода оповідають неоднаково. Згідно говорять усі, що сини Ганніктора, Ктімен та Антіф, утекли з Навпакта до Молікрії тому, що замордували Гесіода. Там, у Молікрії, досягла їх кара за те, що прогрішилися проти Посейдона. Оповідають також про причину, чому ті брати вбили Гесіода: хтось інший знасилував їх сестру, а вони замордували Гесіода через фальшиве підозріння; та інші твердять, що він справді допустився того злочину. Так неоднаково оповідають про Гесіода та його поеми» (op. cit., ст. 718—719). Перший уступ сього оповідання щодо авторства Гесіода можна підозрювати, що він передає не погляд беотійських селян, що жили на Геліконі, а радше погляд сучасної авторові літературної критики, що розщипувала не тільки Гесіодові, але також многі інші стародавні твори, признаючи за одними авторство одних, а за іншими — інших або відмовляючи авторство тим, на кого вказувала традиція.

III. ТЕОГОНІЯ

Із трьох поем, приписуваних Гесіодові, найважнішою, бодай із культурно-історичного погляду, треба вважати «Теогонію», як першу пробу систематичного та генеалогічного впорядкування незлічимих народних вірувань різних грецьких племен. Такий твір не міг постати відразу, не міг бути плодом фантазії тільки одного чоловіка, а міг явитися тільки тоді, коли доба героїчних подвигів та міфічної творчості народу доходила до кінця, коли вже існували такі твори, як Гомерові епопеї, а обік них поетичні оповідання про різних богів та героїв і старші від них пісні та гімни релігійного культу.

Незвичайно цікава та обставина, що коли Гомерові епопеї постали або на західнім узбережжі Малої Азії, або на островах Егейського моря, «Теогонія» постала в досить глухім закутку Беотії, славнім тільки вирочнею

Аполлона в Дельфах. У тім закутку збереглися сліди давніших, примітивніших та більше варварських вірувань, ніж на південно-східних окраїнах Греції, заселених іонійцями та еолійцями. І тому не дивно, що коли т(ак) зв(ані) Гесіодові поеми декуди наслідують стиль та вислови Гомерових поем, значить, являються пізнішими від них, їх зміст заховав для нас верству вірувань, обрядів та звичаїв, примітивнішу та старшу від Гомерової.

Де в яких випадках можемо зробити порівняння уступів Гесіодової «Теогонії» з «Іліадою». Найважнішим із таких уступів уважається реєстр нереїд, який маємо в «Теогонії» в р(ядках) мого перекладу 240—261 і в Гомеровій «Іліаді», рапсодії XVIII, р(ядки) 39—48. Оповідає там Гомер, як Ахіллова мати Фетіда, дізнавшися від свого сина про його тяжку журу з приводу смерті Патрокла,

Голосно скрикнула, й враз позбігалися к ній всі богині,
Всі нереїди, що там живуть на дні безодні морської.
Главке там перша прийшла, Кімодокс, а також Талея,
Спейо, Незайе, Тое і Галія з пануючим зором,
Також Актая та Кимотое, в парі з нею також Лімнорея,
Потім Меліта й Яіра, Амфітое та Агауе,
Дото і з нею Прото, Динамена також і Перуза,
І Дексамена потім, Амфінома та Каллianейра,
Доріс, Панопа також і величана скрізь Галатея,
І Немертея безгрішна також і до пари їй Каліанасса,
Також Янейра прийшла та Клімена й Янасса подруга,
І Орейтія, й Маіра, та й ще кучерявая Аматеія,
І скільки ще нереїд живе інших у моря безодні.

Як бачимо, нереїд у Гомера названо тільки 32; бо прикметник Apseudes[1] при назві Немертеї, аналогічно до р. 259 «Теогонії», треба вважати прикметою тої богині, а не назвою окремої богині. У Гесіода натомість маємо повний реєстр 51 богині. Із порівняння обох тих реєстрів виходить, що тільки 18 назв спільних Гомерові й Гесіодові, зате в Гесіодовім реєстрі назви Амфітріти, Протони

[1] Правдива *(грецьк.).— Ред.*

та Доріди повторюються по два рази. Що можуть дати етимологічні та загалом порівняно-лінгвістичні досліди над тими назвами, в те не моє діло входити. Найважніше те, що в Гесіода реєстр далеко повніший, ніж у Гомера, і назви подано зовсім у іншім порядку; значить, виключена думка, аби в тім уступі автор «Теогонії» користувався Гомером. Із старинних свідоцтв про авторство «Теогонії» я навів уже дещо з свідоцтва Геродота, для якого Гесіод являється тільки автором сеї поеми, а з нею разом і творцем грецької міфології. Натомість Павсаній кілька разів висловлюється досить рішуче з сумнівами про авторство Гесіода щодо сього твору. Крім наведених вище уступів, наведу тут іще розд. 27, зач⟨ин⟩ 2, де говориться про вірування греків про вродження Ероса. «Теспійці (в Беотії) з-поміж усіх богів найдавніше почитають Ероса, а найстарший його образ, се зовсім необроблений камінь. Хто запровадив у них віру в те, що Ерос найстарший із усіх богів, не знаю. Найбільша часть людей (scilicet[1] греків) уважає Ероса наймолодшим із богів, сином Афродіти. Лікієць Олен, що для греків уложив найдавніші гімни, в своїм гімні до Ейлейтії називав ту Ейлейтію матір'ю Ероса. Пізніше від Олена укладали гімни також Памфос і Орфей, і оба також гімни до Ероса для вжитку лікомідів при їх святих обрядах. Про Гесіода або про того, хто підсунув Гесіодові «Теогонію», знаю, що він написав, буцімто поперед усього повстав Хаос, потім Гайя, Тартар і Ерос» (Теог., р⟨ядки⟩ 116—120). В тій самій книзі про Беотію (розд. 35, зач⟨ин⟩ 5), говорячи про культ харіт (Грацій), Павсаній пише: «Гесіод у «Теогонії» — нехай сю поему вважає автентичною той, кому се приємно — висловлюється (р⟨ядки⟩ 907 і д.), що харіти були дочки Зевеса та Евриноми, а їх імена — Евфрозіна, Аглая та Талія. Так само написано в поезіях Ономакріта, а Антімах називає їх дочками Айгії та Гелія (Сонця), не подаючи ані їх числа, ані імен».

Що вже в дуже давніх часах грецької старовини бували проби для локального патріотизму вставляти деякі вірші в старші поеми, в тім числі також і в «Теогонію», маємо доказ у того самого Павсанія в його описі Корінфської області (кн. II, розд. 26, зач⟨ин⟩ 7), де читаємо

[1] Тобто *(лат.)* — *Ред.*

про культ Асклепія в різних місцевостях Пелопоннесу та перекази про походження того бога. Один із тих переказів, на думку Павсанія, найменше правдоподібний, робить Асклепія сином Арсіної, дочки Левкіппа. «Коли Аполлофан Аркадієць,— пише Павсаній (op. cit. I, ст. 163—164), — прийшов до Дельф і запитав бога, чи Асклепій був уроджений від Арсіної і має вважатися горожанином Мессени, Піфія відповіла:

О ти, Асклепіє, що породився всім людям на радість,
Що породила тебе дочка Флегія, повна любові,
Повна принад Короніда в гірському краю Епідаврі!»

Сей вислів вирочні доказав виразно, що Асклепій не був сином Арсіної, але Гесіод чи хто інший, що вставив ті вірші в Гесіодову поему, зложив їх для догоди «месенійцям». Тих віршів, як бачимо, в теперішнім тексті «Теогонії» нема.

Крім культурно-історичного, має «Теогонія» також немале літературне значення. Поминаючи вже великі трудності самої теми — подати в поетичнім малюнку такий страшенно складний образ, як міфологію цілого народу,— треба зазначити, що автор досить уміло справився з тою темою і зумів у многих місцях понад сухе та шаблонове каталогування піднятися на висоту правдиво поетичної творчості. Досить буде згадати про гарний «Заспів», у якім автор величає музи та оповідає про своє покликання ними до божественного співу. Сей заспів де в чому подібний до гомерівських гімнів, але стоїть вище від них власне тою особистою закраскою, що робить його замість безбарвного, всенародного гімну виливом наскрізь індивідуального чуття.

Також деякі міфічні оповідання, прим⟨іром⟩ окалічення Кроноса Зевесом, одурення Зевеса Прометеєм та боротьба богів із титанами, представлені дуже живо, драматично, а остатній навіть дуже ефектовно. Розуміється, автор у цілості поеми не стоїть на поетичній висоті національної епопеї Гомера, але підіймається на ту висоту досить часто, і се вже значить дуже багато. Сама ідея — нанизати незлічимі міфічні оповідання старих греків на нитку родоводу — дуже щаслива, бо дає можність родового угрупування різних божеств, а до того в хронологічнім порядку їх поставання. Певна річ, при такім трактуванні старогрецької міфології як історії одного

божеського роду, що походить від одної пари прародичів, затерла в значній часті первісну міфологію, що була збіркою божеств різних племен та околиць із властивими їм культами, що з часом зіллялися в пам'яті грецького народу в одну цілість. Ідея представити сю міфологію як родовід старша від Гесіода, бо в пізніших джерелах (у візантійського письменника Івана Малали) маємо виписку кількох віршів із «Теогонії» Орфея. Можливо, що ті вірші були далеко пізнішою контрафакцією, все-таки лишається можливим припущення, що вже найстарші грецькі поети перед Гомером і Гесіодом пробували оспівувати грецьку міфологію не тільки в гімнах до поодиноких богів, але також у довших поемах у формі їх родоводу.

В «Теогонії», а власне в її «Заспіві», маємо дуже цікавий приклад контамінації локально різних традицій у одну родову цілість. Автор звертається тут до «Муз геліконських», богинь свого рідного краю, а незабаром потім (у р. 25) він називає їх музами олімпськими, значить, переносить їх осідок до північно-східної Фессалії. Ся мнима суперечність, яка многих новочасних критиків заставила відкидати той «Заспів» разом із незрівнянним своєю простотою та щирістю оповіданням про промову муз до Гесіода як твір чужий, приставлений кимось пізнішим до його поеми. Думаю, що ані та мнима суперечність у означенні первісного походження та пізнішого осідка муз, ані досить незвичайний рядок 22, де автор сам про себе говорить у третій особі і називає своє ім'я («Ті-то колись Гесіода пісень сих прекрасних навчили», по чім у дальшім рядку 26 зараз читаємо: «Ось яке слово мені промовляли»), не повинні разити нас, так як не разили чутких на всяку нескладність та неконсеквенцію старинних грецьких та римських письменників і читачів поета.

Розуміється, можна допустити в перехованні до нашого часу текстів «Теогонії» численні вставки чужих віршів; давніші критики допускали також не менше численні прогалини, але такі припущення мають дуже невелику вагу, доки їх не можна сконтролювати новими знахідками поправнішого тексту. Для писань Гесіода дали дещо нового єгипетські папіруси, але, здається, не дали нічого такого, що позволяло би значно змінити, скоротити або доповнити традиційний текст.

IV. ЩИТ ГЕРАКЛА

Невеличка поема, відома вже старим грекам під назвою «Щит Геракла», дійшла до нас без початку як уривок більшої цілості, в якій оповідано про старогрецьких жінок, що мали такі або інші зносини з богами. Таку поему виразно заповідають два остатні рядки «Теогонії», з якою оповідання «Щит Геракла» таким способом в'яжеться безпосередньо. Се оповідання складається з двох частин, досить механічно злучених одна з одною, а власне з оповідання про двобій Геракла з Кікном та Аресом і з опису Гераклового щита. Оскільки оповідання про пригоду Геракла веде нас у сферу дорійської традиції, яка в поемах Гомера та у інших еольсько-йонських поетів ледве зазначена, остільки опис Гераклового щита насуває думку про його порівняння з описом Ахіллового щита в XVIII кн. Гомерової «Іліади»

Деякі александрійські та пізніші візантійські коментатори сумнівалися про автентичність сього твору. Важно, одначе, зазначити, що один із них згадав, що вже поет Стесіхор (жив у рр. 640—555 перед Хр(истом)) називав Гесіода автором сеї поеми. Для мене найважніша річ подати тут Гомерову паралель до опису Гераклового щита, що міститься в XVIII кн. «Іліади», р(ядки) 468—608 у перекладі на нашу мову. Оповідається там, як Гефайст потішає Фетіду, обіцяючи їй зробити для її сина

Зброю препишну, яку подивлятимуть роди людські
Із поколінь в покоління.

Сказавши се, він лишив її на місці, вернув до своєї кузні:

Міхи к огневі звернув і заставив їх димати сильно.
Двадцять тих міхів ураз стали димать у печі огненній,
Струї в огнище шлючи, розжевряючи вітру міцного,
Слабше раз, то знов міцніш, як потрібно було до роботи,
Як вимагав сього бог для доконання всякого діла.

Той зараз вставив у жар непоборного спижу у тиглях,
Цини до нього додав, трохи золота й срібла блідого,
Ковало впер на колоду і взяв тоді в правую руку могутню
Молот страшний, а кліщі брав лівою рукою в потребі.

Вперве він викував щит із металу яркого великий,
Штучно там клеплючи спиж, а довкола окраєць
блискучий,
Ясний обвів в три пруги і додав іще срібнее вушко.
Щит п'ятиверствий зробив, а на верхній верстві помістив
він
Много чудесних картин, винахідним утворених духом.

Вперве тут землю создав, і хвилястеє море, і небо,
Ним ішло сонце раз в раз, і блискучая місяця повня,
І всі небесні знаки, що значать пори року: Оріон
І рій Плеяд, і Гіяди вогкі, і великая та Медведиця,
Що її Возом також звуть небесним; вона на тім самім
Місці звертає, де жде вже на неї Оріон на небі,
І одинока з всіх звізд в Океанову купіль не тоне.

Потім два гарні міста сотворив він людей говірливих;
В однім весільний похід і веселії бенкети; молодь
Ось наречену веде до комори при світлі смолоскип;
Містом гуляють вони, і весільних пісень чути співи;
Скочно танцюють отсе парубки, пригравають їм флейти,
Чується бренькіт кіфар між рядами шумними, а жони
Перед дверима стоять і на похід той дивляться з дивом.

Много народу отсе йде на торг, бо там вибухла сварка,
Два мужі в супір зайшли із-за кари за вбійство одного,
Перед громадою сей присяга, що сплатив усю кару,
Божиться другий, що ні і що він не одержав нічого.
Так притяглися оба, щоб суддя їх полагодив сварку,
Юрби ж за сим і за тим, признаючи їм правду,
кричали.
Та ось герольди велять бути тихо, а старці міськії
Онде у крузі сидять на прекрасно шліфованих камнях;
Кождий у руки бере булаву кликуна голосного,
З місця встає й по черзі вимовляє свій присуд про
справу.
Посередині ж круга злота два таланти вже лежали;
Той їх дістане, котрий усе діло по правді розсудить.

В другому місті війна. Ось два війська в блискучих
Зброях. Одне обляга з двох боків і загрожує місту
Знищенням аж до основ та розграбленням всього, що
тільки

Має хто в ньому добра, пожаданого людям смертельним.
Та горожани на те не пристали і вилазку ладять,
Інші ж на мурах стоять, боронити готові до смерті
Любих жінок, і дітей, і старців, що знеможені віком.

Вилазка йде, а провід їй Арес і Паллада Афіна,
В зброях оба золотих та в блискучих злотистих одежах
Гарні у зброях грізних та великі, як бо́жества з неба,
Б'є з них проміння ясне, а народ біля них значно
менший.
А як на місце зайшли, що здалось їм на засідку добре,
Ось над потоком, де був водопій для черед, що там
пасли
Тут полягали вони таки в зброях блискучих спижевих

Збоку сиділи в той час від обляжців два сторожі-шпиги
Ждучи, аж вівці прийдуть та рогаті воли там до броду
Ось уже й стадо іде в супроводі двох пастирів бравих
Що, не ждучи на біду, на фуярах собі приграваюють.
Тут же із засідки враз піднялось усе військо вороже,
Швидко все стадо воно обступило овець тонкорунних,
Також волів-рогачів, і обох пастухів тут же вбили.

Та як обляжці лише вчули галас біля свого стада
В таборі своїм міцнім, хутко всі на вози поскакали,
Ну ж доганять ворогів! І дігнали їх теж незабаром,
Стали одні проти других отут над потоком до битви,
І залітали як стій сюди й туди їх списи залізні.
Еріс вельможниться тут, і Кідойм, і ненависна Кера,
Ранених ще за життя і незранених навіть за ноги
Зрадно хапа й волоче серед стиску мужів поміж
мертвих.
Плащ весь на плечах її був червоний від крові людської.
Так ото тлумились ті божества в бою, мов живі люди,
І одні в одних мерців вже бездушних собі видирали.

Лан також він сотворив, орне поле, родючую землю,
Що двічі й тричі дає плід, на ній орачі працьовиті
Супряги гонять сюди то туди, рівні краючи скиби.
Але як лиш дотягли до одного кінця й до другого,
Муж приступав там один і солодко пахучого в руку
Чарку вина подавав орачу. Той же знов тягнув скибу,

Дбаючи пильно, аби дотягти до цільцю лугового.
Чорне за плугом було, мов земля, що заорана свіжо,
Хоч усе те золоте, але зроблено було чудово.

Далі він поле создав, уже житом хвилястим покрите,
Де працювали женці, у руках серпи острі держачи.
Гнули жмінькн до землі, похиляючись низько рядами,
Інші в'язали снопи перевеслами туго з соломи.
Три в'язачі йшли рядом; за женцями малії хлоп'ята
Справно збирали жмінькн і під пахами в купи зносили
И жваво звивалися. Пан стояв мовчачи поміж своїми
З палицею в руці біля кіп і втішався сердечно.
А там під дубом внизу шафарі готовляли вечерю,
Порали м'ясо вола, що зарізали, а кухарки там
Сипали много муки у окріп для женців на лемішку.

Далі стояв виноград, весь обтяжений грознами рясно,
Весь золотий, та були грозна зроблені чорно-синяві,
Срібнії ж тики рядом підпирали корчі винограду.
Довкола нього був рів — синя сталь,— за ровом же
Тягся циновий опліт. Лиш одна була стежка в винницю,
Нею носильщики йшли в час веселого винного збору.
Втішно гукали, йдучи, парубки, а рум'яні дівчата
Плоди коштовні несли у прекрасно плетених носилах.
А серед тої юрби хлопець грав там у гуслі дзвінкії
Гарні напіви й співав тонким голосом пісню танечну
Ліносу на похвалу. А довкола, знай, інші танцюють,
Співом, і криками, та ще й підскоками пісні вторують.

Стадо рогатих волів сотворив далі прекраснорогих,
З білої цини одних, але інших із щирого злота.
Радо на пашу вони, ревучи, ось ідуть із подвір'я
Попри шумливу ріку, що з країв обросла тростиною.
Побіля них золоті пастухи, сторожі тих волів
многосильних,
Штири їх, а з ними ще отсе дев'ять собак бистроногих,
Та ось страшнії два льви між волами, що йшли
насамперед,
Враз на одного бурмила скакіць! Хоч ревів той
страшенно,
Та потягли його льви. Тут надбігли і пси й дужі мужі,
Звірі ж, роздерши вола грубу шкіру, давай витягати
З нього нутро та хлептать темну кров, і даремно

Страшили їх пастухи, дармо псів на них борзих
травили,
Бо ті не сміли до львів приступити з зубами і, в страху
Скомлячи й гавкаючи, стали оддалік, не приступали.
Толоку також зробив там художник славетний в долині,
Гарній, а вівці по ній усе срібні отарами грали,
Там же й колиба була, і пастуші хатки, й огорожа.

Там же й танок сотворив дуже штучно божественний
майстер,
Зовсім такий, як колись зробив Дайдал в просторому
Кносі
Для Аріадни, дочки кучерявої Міноса в Кріті.
Хлопці цвітучії там і прекрасні та вбрані дівчата
Танці вели, одні одних за руки пухкії побравши.
Ясні серпанки були на паннах, а танечники жваві
Мали одежі лляні, що блищалися блиском олії.
Кожда з дівчат у вінку, а в молодців при поясах срібних
Висіли на ремінцях золоті невеличкі штилети.
Ось вони скачуть усі в однім окрузі зручно ногами
Й крутяться, наче гончар, сидячи при гончарськім точилі,
В рух його пустить рукою, щоб знать, чи ходитиме
легко,—
Потім у два знов ряди простяглись, скачучи одні к одним.
Натовп народу стояв біля них і на танець той любий
Радо дивився. Співав тут при них і співак божественний
Гарно до цитри, а при брязку струн його посеред круга
Виром крутилися два скакуни, бистроногі танцюри.

Врешті на крайнім краї щита, вкованого так чудесно,
Майстер подобу поклав величної ріки Океану.

Порівнюючи сей опис із описом Гесіода, можем завважити те саме, що було вище завважено при загальній характеристиці поезії Гесіода. Гомер дає тут образ значно вищої, різноріднішої та пізнішої цивілізації, ніж Гесіод, і хоча з інших причин мусимо допустити, що поеми Гесіода були написані пізніше від Гомерових, то се ще не змушує нас признати, що Гесіод у тім описі наслідував Гомера.

Подрібний розбір та порівняння обох тих описів поможе нам хоч приблизно розв'язати питання, наскільки один із них залежний від другого і котрий із них можна

признати вчаснішим, а котрий пізнішим. Поперед усього треба завважити, що опис Гесіода значно просторіший від Гомерового, бо коли сей числить тільки 139 рядків, той числить їх 320. Про оба описи треба загально сказати, що вони грішать проти вимогів опису мертвої речі, такої, як щит, покритий хоч би як штучними малюнками або різьбами. Ніякі малюнки ані різьби не можуть передавати ані рухів, ані звуків, а тим часом у обох описах маємо сцени битв, весіль, перегонів, забав та занять людських, повні руху та різнорідних звуків. Ділячи описи на окремі епізоди чи сцени, бачимо в Гомеровім описі 17 таких сцен, а в Гесіодовім — 15. Розуміється само собою, що описи поодиноких сцен у Гомера мусять бути значно коротші, ніж у Гесіода. Перший епізод у Гомера, опис самого щита, обіймає 5 рядків, коли натомість аналогічний опис у Гесіода міститься тільки в 3 рядках. Та коли в Гомеровім описі не зазначено навіть, яку форму мав щит, а тільки зазначено, що він складався з 5-ти верстов або блях, то в Гесіода зараз на початку сказано, що він був круглий, зроблений невідомо з якого металу, але виложений золотом, сріблом, лазуровим каменем, слоновою кістю та бурштином, отже, в трьох рядках зміст далеко багатший, ніж у Гомерових п'ятьох. До сього треба ще додати, що Гесіод тут же зазначає, що площа того щита була поділена лазуровими пасмами на чотири поля, коли натомість у Гомеровім описі зазначено тільки три пруги, які потім у описі не знаходять ніякого узглядднення і являються зовсім безпредметовою згадкою.

Початок опису робить Гесіод із самого центру щита, в якім поміщений страшний злий символ війни та притім перемоги Зевесового сина Геракла (рядків 10). Сей опис, загалом можливий із малярського погляду, визначається незвичайною пластикою та багатством справді живописних подробиць, поминаючи дотепні та глибокоумні уваги самого автора. В Гомеровім описі натомість маємо зовсім неможливий образ всесвіту, землі, моря й неба з рухами сонця, місяця й звізд, із зазначенням спеціальних рухів зір Оріона, Великого Воза, Плеяд та Гіяд. Очевидно, автор у тих 7 рядках виявив своє знання астрономії, але дав епізод, неможливий до живописного зображення.

Відповідно до основної ідеї Гераклового щита як знаряду оборони в війні йдуть у Гесіодовім описі картини

війни зразу між людьми (р(ядків) 14), потім між звірами (р(ядків) 10), далі мїж лапіфами й кентаврами (р(ядків) 23), зі згадками та описами божеств, що брали участь у людських боях та війнах. І тут треба завважити, що головні фігури переважно стоять, отже, можливі для живописного зображення, але немало також зазначено рухів та звуків, неможливих для такого зображення. В Гомеровім описі порядок епізодів відмінний. На щиті представлено два міста, в однім зображено: весілля, сварку на торзі та громадський суд, а в другім — облогу міста, вилазку обляжених, похід тої вилазки над потік і засідку, напад її на стадо обляжців, погоню тих обляжців та битву. Як бачимо, майже всі сцени повні руху, хоч і описані незвичайно майстерно. Важно зазначити, що в описах божеств, які беруть участь у людських битвах, у обох поетів виступають Арес і Афіна, тільки що в Гесіода вони виступають по противних сторонах, а в Гомера йдуть обоє в одній вилазці обляжених і в бою не беруть ніякої участі. Крім них, у обох поетів у боях людських беруть участь нижчі божества: Еріс (Незгода) та Кера; Кідойм (воєнний галас), надто у Гесіода в бою бере участь іще 12 страховищ, самих голів із гадюками замість волосся. Про Керу згадує Гесіод два рази, раз у одиничнім, а раз у множнім числі; описи сього страшного божества у обох поетів досить схожі, та опис Гомера, далеко коротший і скупіший на подробиці, можна вважати тільки слабим відгуком яркого опису Гесіода.

Не має собі паралелі в Гомера прегарний епізод у описі Гесіода, в якім над картиною битви на землі представлено хор богів, що бенкетують на небі та веселяться, позираючи на те, як унизу мордують себе люди.

Не мають аналогій у Гомера також розділи В, Г й Е Гесіодового опису, а власне один — морський краєвид (9 р(ядків)), зложений дуже живописно, і два епізоди з міфології пізнішої верстви — Персей і горгони та три парки. В однім із них горгони переслідують героя, що вбив одну з них — Медузу, а в другім парки б'ються між собою за одного чоловіка. Також ті епізоди, невважаючи на багатство рухових та слухових вражень у них, представлені дуже пластично та можливо для передання чи то малярською, чи різьб'ярською штукою.

Облога міста описана в обох поетів, але дуже відмінно. У Гомера цей опис займає 7 рядків, у яких дуже загальними словами згадано «два війська в зброях блискучих», із яких одне облягає місто, а другого й не видно, бо одні горожани лагодять вилазку, невідомо як, а інші стоять на мурах, отже також переважно незримі. В Гесіода натомість бачимо незвичайно оживлену картину, описану в 20 р(ядках), де показано дві купи людей перед містом, обведеним мурами; з них багато лежить мертвих; інші б'ються жваво; на міських вежах стоять жінки, плачучи, а перед брамою багато старців, що моляться до богів, підносячи руки. Як бачимо, все те можна змалювати. Між військами стоять темні божества смерті, дручися між собою та висисаючи кров із убитих та ранених. І се можливе також для живописного представлення, а надто дуже важне свідоцтво прастарого вірування в духів, що можуть висисати людей. У обох поетів представлено також весілля в місті, у Гомера в 7 р(ядках), а в Гесіода в епізоді Ж, в 17 р(ядках). У описі Гомера переважають рухові та звукові враження; переважають вони також і в описі Гесіода, але все-таки треба сказати, що опис Гесіода далеко живіший та багатший подробицями, коли натомість опис Гомера, декуди блідий та безбарвний, насуває припущення що се тільки невдалий відгук Гесіодового опису, з виємком хіба остатнього рядка, в якім сказано, що «жінки перед дверима стоять і на похід той дивляться з дивом». Саме ся подробиця не має собі аналогії в описі Гесіода.

Дивна річ! У Гесіода, якого привикли вважати переважно співцем сільського життя, в описі Гераклового щита лиш один епізод — 3 можна вважати взятим із сільського життя. Се опис жнив та винозбору, що міститься в 15 р(ядках). У Гомера йому відповідають епізоди 12 і 13, із яких перший обіймає 11, а другий 12 р(ядків). Опис Гесіода наскрізь реалістичний, речовий та скупий на слова, хоч і не без поетичних прикрас. У Гомера він значно багатший подробицями, що характеризують жнива в багатого пана. Порівняння обох описів наводить на думку, що якийсь міщанин, аматор сільського життя, здалека обробив Гесіодів опис con amore [1], подрібніше та взагалі поетичніше. Так само оранка в селі у Гомера описана

[1] З любов'ю *(італ.).— Ред.*

досить просторо в 8 р(ядках), коли натомість у Гесіода про неї згадано лиш коротко в двох неповних рядках. У Гомера аматор сільської ідиллі додав тут майже фантастичну подробицю, що орачеві, який зі своїм супрягом дотягне до кінця лану, спеціально приставлений до того слуга подає чарку солодкого вина.

Пастушу ідиллю в описі Гомера, що обіймає 14 р(ядків), перервано сценою нападу двох львів на вола та даремного переслідування тих львів через пастухів і псів. У другій половині того епізоду можна бачити відгук епізоду з Гесіодового опису про боротьбу між дикими кабанами та львами. У Гесіода сей епізод являється немов символом боротьби за існування в звірячім світі та аналогією до боротьби між людьми, а в Гомеровім описі його можна вважати ремінісценцією тих давніх часів, чи може тільки того вірування, що леви були також колись у Греції. Оба описи кінчаться сценами забав людових, а власне в Гомера описом різнородних танців, що займає 17 р(ядків), а в Гесіода описом людових забав за містом, у якім головне місце займають перегони, борня, стріляння з луків та погоня з псами за зайцями. І тут у Гесіода опис простіший, реальніший та ближчий до дійсності, а в Гомера, може, поетичніший, але дальший від дійсності і потроху зманерований. Усе те промовляє за тим, що в поемі Гесіода заховалося нам старше та правдивіше оброблення сеї теми, ніж у відповіднім епізоді Гомерової епопеї.

Сам кінець у обох поетів містить згадку про ріку Океан, що, по грецькому віруванню, окружає всю землю. В Гомеровім описі ся згадка дуже коротка, бо міститься тільки в двох рядках і не подає ніякого ближчого означення, крім прикметника «величної ріки Океана». Гесіодів опис далеко докладніший (4 р(ядки)) і поетичніший та містить характеристику ріки, по якій плавають лебеді і з якої хвиль підскакують риби. Із сеї характеристики не видно зовсім, аби Гесіод уважав той Океан морем. Та ще одна загальна увага. Опис Ахіллового щита в «Іліаді» можна вважати слабо мотивованою і досить зайвою вставкою в хід оповідання. Зв'язок виходить там ось який. Ахілл, утративши свого наймилішого друга в бою з Гектором, жалується своїй матері на свою втрату, якій він у значній часті сам був винен, здержавшися від бою з троянцями і в крайній потребі вислявши туди свого

друга. Втративши його, він хоче помстити його смерть і вбити Гектора, та мати пригадує йому божу волю, що смерть Гектора з його руки потягне за собою в короткім часі також його власну смерть. Ахілл знає се вже давніше, та, проте, він наважився-таки вбити Гектора і бажає мати запоруку, що сам не згине в боротьбі з троянським героєм. Такою запорукою має служити щит, зроблений руками самого Гефайста. Знаючи, що боротьба між греками й троянами велася різними способами, отже, поперед усього киданим оружжям — стрілами та списами,— від якого доброю обороною був щит, потім рубаним оружжям — мечами, шаблями та сокирами, від яких щит уже не давав такої сильної оборони,— а нарешті навіть силою рук у рукопашній борні, киданням каміння або ножами, причім щит уже зовсім бував зайвий. Знаємо, що Ахілл убив Гектора власне списом, яким пробив йому горло, отже, щит не міг охоронити його від смерті. Тому можемо припустити, що й Ахілл для сього двобою не потребував окремого щита, зробленого руками Гефайста, маючи у себе досить різних щитів, уживаних перед тим. На мою думку, ідея такого щита явилася a posteriori [1] у когось із редакторів «Іліади», коли він прочитав Гесіодів опис Гераклового щита. У Гесіода опис того щита в'яжеться далеко тісніше зі змістом та основною ідеєю поеми. Той щит належить до уоруження Геракла і був, правдоподібно, даром самого його вітця Зевеса, а його опис автор поеми ужив для змалювання страховищ війни та доповнення того ряду оповідань про богів і героїв, який був темою його поеми.

V. «ДІЛА Й ДНІ»

Сю поему більшість новочасних критиків та істориків грецької літератури вважає одинокою, а бодай найважнішою поемою Гесіода, причім, одначе, не можуть промовчати, що її композиція не особливо оброблена та суцільна, що вона містить епізоди різнорідні, слабо зв'язані між собою, а декуди переходить у збірку розрізнених віршів та двостихів, зіставлених обік себе механічно та без внутрішнього зв'язку, з одинокою метою подати вка-

[1] Пізніше *(лат.)*.— *Ред.*

зівки практичного, буденного життя простого чоловіка. Дехто вважає сю поему найстаршим зразком спеціально селянської, хліборобської поезії в протиставленні до рицарсько-королівських епопей Гомера. Придивляючися ближче текстові сеї поеми, що своїм об'ємом рівняється майже об'ємові «Теогонії», можна при увазі на основну ідею всіх трьох поем віднайти в її цілості та епізодах дещо глибшу думку, що досить органічно, хоч не скрізь ясно та консеквентно, в'яже поодинокі її части і позволяє добачити в них досить повний та суцільний образ духовного життя та побуту грецького люду в певній історичній добі і на певній досить обмеженій, та все-таки немалій території. Кермуючися таким поглядом, я поділив усю поему на 25 розділів, а їх короткий перегляд позволить нам ясніше добачити та оцінити план цілості.

Після вступу (10 рядків), що містить похвалу Зевесові, керманичеві людського життя, та звертається при кінці з упімненням до брата поетового Персеса, аби уважно слухав його слів та поучень, поет відразу переходить до вказання джерела різниці між людьми в двох Незгодах (Ерідах), що ведуть одних людей до ворогування, а інших до чесного та діяльного супірництва в боротьбі за існування. Праця найліпше мирить людей та доводить їх до справедливості, згідної з волею божою (розділ III). Далі йде (розділ IV) міфологічне оповідання про створення Пандори Гефайстом та іншими богами й богинями на розказ Зевеса, для пояснення, відки взялося лихо на землі. Після того оповідання виходить, що те лихо спричинила невдержність жінки, яку боги сотворили на покусу та кару людям, але притім також для піддержання та осолодження їх життя. Перед сотворенням Пандори жили люди ідеально, без гризот та турбот та без праці; по прогрісі Пандори, яка відкрила пушку, наповнену всякими лихами, і розпустила їх на світ, людям із давнішого ідеального стану лишилася тільки Надія.

Немов розвиваючи остатній уступ сього оповідання про первісний ідеальний стан людей, автор у розділі V подає характеристику п'ятьох поколінь людського роду, а власне т(ак) зв(аного) золотого, срібного, спижевого, геройського та остатнього, залізного віку. Сей інтересний уступ, як відомо, наслідував пізніше римський поет Овідій у вступі до своєї поеми «Метаморфози», приймаючи, одначе, не п'ять, а тільки чотири покоління людського

роду. Характеристика остатнього покоління в Гесіода дуже песимістична і кінчиться розпучливим окликом: «І нівідки на зло те підмоги!»

Але автор бачить підмогу на зло в тих прикметах людського роду, які вказав уже вище, а власне, в невдержній потребі праці та в потягу до справедливості. Аби зміцнити той потяг до справедливості, він обертається до князів та можновладців із невеличкою притчею про яструба й соловія, що стала основою дуже розповсюдженої байки на тему «Хто дужчий, той ліпший» (розд. VI), а потім характеризує широкими та поетичними картинами противенство між Правдою й Неправдою в людському житті (розд. VII), називаючи Правду, або Справедливість, дочкою Зевеса і заповідаючи, що всяка неправда та кривда потягає за собою неминучу кару божу.

Відповідно до тих двох потягів у людській природі до Правди або Неправди розходяться також дороги людей у різних напрямах. Різними способами вони здобувають різні становища в суспільності (розділ VIII), та правдиве задоволення може дати чоловікові тільки становище, здобуте чесною працею. І ось у розділі IX автор подає проречисту похвалу праці, по чім переходить до характеристики щоденного життя та його різнорідних обставин. Отже, поперед усього в розділі X обговорює відносини чоловіка до свояків і сусідів, підносячи вартість доброго сусіда понад вартість хоч би й найближчого свояка.

Основою практичного та розумного життя повинна бути ощадність (розділ XI); у зносинах із людьми треба кермуватися обережністю без зайвого довір'я, але також без зайвого недовір'я (розділ XII). Покидаючи наразі сю тему поучень про відносини між людьми та обов'язки одних проти других, автор переходить до характеристики головних праць звичайного в ті часи чоловіка. Отже, бачимо тут (розділ XIII) опис жнив, далі (розділ XIV) опис оранки, (розд. XV), опис сівби. Потім іде характеристика зими (розділ XVI), весни (розділ XVII), літа (розділ XVIII) та осені (розділ XIX); далі характеристики головних занять людських, окрім хліборобства, а власне мореплавства (розділ XX) й торгівлі (розділ XXI).

Після сеї характеристики людських занять автор вертає знов до характеристики різнорідних відносин між людьми й обговорює в розділі XXII подружжя, в розділі

XXIII — товариство та гостинність. Від відносин серед людей він переходить до відносин між людьми й богами і в розділі XXIV подає уваги та поучення про те, що вважати грішним у людських учинках, а що праведним та належним богам, а в остатнім — розділі XXV — подає ряд людових вірувань у особливості людської долі, се значить у часи відповідні або невідповідні для всякого діла.

Отся поема визначається ще й тим, що вона найбільше суб'єктивна з усіх Гесіодових творів. Він не тільки подає в ній дещо зі свого життя, але в многих місцях, починаючи від вступу, звертається до свого брата Персеса зразу з добродушними упімненнями, а пізніше з досить прикрими докорами, з яких можна вирозуміти, що той Персес, скривдивши Гесіода при поділі батьківщини, пізніше, чи то через своє лінивство та недбальство, чи то через якусь невдалу спекуляцію, приходив до нього не раз за підмогою, якої не вертав ніколи, так що брат нарешті мусив відмовити йому дальшого порятунку. Вважати всі ті місця, де поет обертається до Персеса, пізнішими вставками в давнішу поему нема ніякої підстави, тим більше, що про ту давнішу поему без вставок не маємо ніякої відомості. Проте нема сумніву, що автор сеї поеми користувався в значній мірі готовим уже традиційним матеріалом, черпаним з уст люду, і то, можливо, навіть у віршовій формі. В однім місці він сам виразно наводить одну таку давню людову приказку, яка в моїм перекладі стоїть у знаках наведення.

VI. МІЙ ПЕРЕКЛАД

Задумавши давно вже познайомити українську публіку з творами Гесіода в перекладі на нашу мову, я взявся до сеї праці аж у початку 1912 р. і тоді при помочі мого сина, пок(ійного) Андрія, я протягом трьох перших місяців скінчив переклад «Теогонії». Для того перекладу я користувався виданням грецького тексту: Hesiodi, quae feruntur Carmina ad optimorum codicum fidem recensuit Johannes Flach. Editio stereotypa. Lipsiae MDCCCXCIV, а для підмоги при інтерпретації тексту я вживав французького

прозового перекладу, поміщеного в збірці: Poètes Moralistes de la Grèce (Hésiode, Théognis, Callinus, Tyrtée, Mimnerme, Solon, Simonide d'Amorgos, Phocylide, Pythagore, Aristote). Notices et traductions par MM. Guigniaut, Patin, Jules Girard, membres de l'Institut et L. Humbert professeur au Lycée Condorcet, Paris, без означення року, стор. 49—82.

Протягом перекладу, порівнюючи грецький текст із французьким, я аж надто часто мав нагоду переконуватися, що французький переклад дуже далекий від грецького оригіналу і дуже часто передає важні подробиці зовсім недокладно, а не одно й пропускає. Тому при перекладанні дальших творів Гесіода я вживав, обік грецького тексту, німецького перекладу: Hesiod's Werke, Deutsch im Versmasse der Urschrift von Prof. Dr. Eduard Eyth (Langenscheidsche Bibliothek sämtlicher griechischer und römischer Klassiker. Berlin — Schöneberg).

Сей переклад далеко ближчий до оригіналу і подає надто численні уваги в нотках під текстом, із яких я для свого перекладу взяв тільки дуже небагато.

Супроти дотеперішніх видань грецького тексту та його перекладів на інші мови я в своїм перекладі зробив ту на мій погляд дуже важну зміну, що поділив текст на уступи під окремими заголовками для зазначення їх змісту і тим дав можність не тільки читачам свобідніше віддихати по кождім уступі і приймати в цілості його враження, але також дослідникам, що хотіли би занятися спеціальними студіями над сим автором, улегшити перегляд змісту та зрозуміння плану його творчості. Нотки обмежив я тільки до конечної потреби поясненням деяких географічних термінів та особистих відносин, не вдаючися в пояснювання назв грецьких божеств та героїв, наведених у поемах Гесіода, що завело би мене занадто далеко від моєї мети. Вона була осягнена, коли мій переклад дасть змогу українській інтелігентній публіці познайомитися з тим письменником, у всякім разі одним із світочів всесвітньої літератури.

Писано д⟨ня⟩ 29/VIII ⟨1913⟩.

⟨УРИВОК З ПОЕМИ «ЕОАЙ»⟩

У Афінеєвій книзі «Deipnosophistae» (користуюся виданням 1611 р., яким користувався також В. Кріст у своїм виданні історії грецької літератури з р. 1905) маємо на ст. 428 ось які чотири рядки з Гесіодової поеми 'Ηόαι—«Колись» (розумій далі: «товаришували з людьми»):

Οἷα Διώνυσος δῶκ' ἀνδράσι Χάρμα καὶ ἄχθος.
ὅς τις ἄδην πίνῃ, οἶνος δέ οἱ ἔπλεσο μάργος,
σύνδὲ πόδας Χεῖράς τε δέει γλῶσσάν τε νόον τε
δεσμοῖς ἀφράστοισι' φιλεῖ δέ ἑ μάλθακος Ὕπνος...

По-нашому се виглядає ось як:

Се Діоніс дарував мужам радість і скруту [велику].
Бо хто п'є досить вина й наповнить себе ним аж до шалу,
Зв'язує ноги вино, й руки, й язик, і ще й розум
У невимовній пута, і тоді лише сон його любить солодкий.

Гесіодова поема «Еоай» не дійшла до нас, окрім одного, щоправда дуже цінного, епізоду: «Щит Геракла». Отсей чотиристих, невідомий досі в виданнях тексту Гесіодових поем, заслуговує на увагу як доказ, що Гесіод справді полишив по собі поему «Еоай», що мала більший об'єм, ніж дохована до нашого часу поема «Щит Геракла».

Написано д⟨ня⟩ 28 червня 1915 р.

ТЕОГОНІЯ (ПОХОДЖЕННЯ БОГІВ)

І. ЗАСПІВ

Пісню свою почнемо ми від муз геліконських, що мають
На Геліконі [1] житло, на великій горі божественній,
Попри блакитну криницю своїми струнками ногами
Довкола вівтаря Зевса могутнього танці виводять,
Гарні скупавши тіла у холодних Термесових [2] хвилях
Або в воді Гіпокрени [3], чи в хвилях святого Ольмея [4].
Аж на вершок Гелікону виводять свої хороводи,
Гарні, чарівні, дрібцюючи ніжними мірно ногами.
Відси, окутані млою густою, вони вилітають,
Поночі понад землею виводять прегарнії співи.
Егідодержця Зевеса та Геру шановну в них хвалять,
Геру, Аргоса богиню, в сандалі злотисті обуту,
Також дочку старшини всіх богів, синьооку Афіну,
Сонячного Аполлона й богиню-стрільця Артеміду,
І Посейдона, що море держить і стряса берлом своїм,
Шани достойну Феміду та й Афродіту-моргуху,
Гебу в вінку золотім, з нею теж Діонею-красуню,
Еоса й Сонце величне, також білолицю Селену,

---

[1] Геліконгора в південній Фессалії, тепер по-грецьки ще Гелікон, а по-турецьки, а властиво по-болгарськи, Забора, гарний ланцюг гір, покритих лісами, з гарними долинами, в яких колись стояли численні храми Аполлона та муз.

[2] Термес — ріка, що випливає з Гелікону, а також назва бога тої ріки.

[3] Гіпокрена — дослівно кінське джерело, що по міфологічній уяві постало в тім місці, де крилатий кінь Пегас, символ поетичної фантазії, вдарив копитом о скелю.

[4] Ольмей — також ріка, що випливає з Гелікону, потім лучиться з Термесом і разом із ним вливається в озеро Копаїс.

Далі Латону, й Япета, та Кроноса, хитрого в раді,
Землю, й грізний Океан, також Ніч — темноту
непроглядну.
І увесь рід той святий Несмертельних, що вічно
тривають.

Ті-то колись Гесіода пісень сих прекрасних навчили,
В пору, як пас своє стадо у стіп Гелікону святого.
Ось яке слово мені промовляли уперве богині,
Музи олімпські, Зевеса егідодержавного доні:
«Гей пастухи-селюхи, простаки, лиш про черево дбалі,
Брехень ми вміємо много, до правди подібних, сказати,
Та як захочемо, можемо також і правду віщати!»
Так промовляли Зевесові доні, штукарки словесні,
І подали мені берло лаврове, рясне та зелене,
Подиву гідне, і духом натхнули мене божественним,
Щоб сповіщати я міг і про те, що було і що буде,
І повеліли мені оспівати блаженних безсмертних,
А перш усього від них починать кождий спів і кінчати.

II. МУЗИ

Але пощо мені се говорить, мов про дерева й скелі.
Нумо про музи зачнім, що в Олімпі святім величають
Батька Зевеса премудрість і радують божеські слухи,
Виповідаючи те, що було, і що єсть, і що буде,
Єдиногласно; приємний їх спів, не втихаючи, ллється
З уст їх; увесь веселиться дім батька Зевеса,
Громів володаря голосом милих богинь гармонійним,
Що мелодійно луна по верхів'ях сніжного Олімпу,
Житлах безсмертних. Вони ж, свій небесний підносячи
голос,
Спів починають про те найстаріше богів покоління,
Що їх породила Гайя й широкий Уран з первовіку,
І тих потомків, що з них породились боги, добра давці.
В другім коліні Зевес, богів батько і роду людського.
Гімн починають богині й кінчать теж його похвалою,
Що він найліпший з богів і з усіх також наймогутніший.
Далі породу людську і сильнішу породу гігантів
Згадують і веселять душу Зевса, премудрість Олімпу,
Музи олімпські, Зевеса егідодержавного доні,
Що Кронієнкові їх привела, бувши з ним, Мнемозіна

У Піерії [1], володарка піль Елевтера [2] крутого;
Ті дають зло забувать і влагоджують болі людські.

Дев'ять ночей ночував з нею вкупі Зевес-утішитель,
Потай безсмертних усіх на святеє вступаючи ложе.
Та коли рік проминув і зблизились призначені хвилі,
Місяці вийшли й настала уродин година врочиста,
Дев'ять дочок привела вона, гарних, усіх однодушних,
Співу любовниць, що серця у грудях безжурнії мали.
Невдалеці від найвищих вершин снігового Олімпу,
Там їх прегарні палати, веселі там їх хороводи.
В близькім сусідстві їх грації мають свій дім і бажання,
Там серед цвітів із уст голоси випускаючи любі,
Правила всього життя і безсмертних прожитки щасливі
Музи виспівують та гомонять голосами дзвінкими.
Відси вони на Олімп вилітають, щоб співом пишаться
Та голосами; довкола ж земля тьмою вкрита лунає
Співами їх, а від ніг їх вчувається тупіт веселий,
Як до вітця ті підходять; а сей, що царює над небом,
Сам посідаючи грім та блискучий розіскрений перун,
Силою Крона-вітця побідив і безсмертним уставив
Добрий порядок і враз порозділював почесті різно.

Ось що співають ті музи, ввійшовши в Олімпу палату.
Дев'ять сестер, і всі дев'ять Зевеса великого доні:
Кліо й Евтерпе, а з ними Талія, іще й Мельпомена,
І Терпсіхора, й Ерато, Полімнія, та Уранія,
І Калліопа, що серед сестер являється чільна,
Бо з королями вона любить жить, не лише з співаками.
Як кого з богохранимих царів почтять Зевсові доні;
Ласкаво глянуть на нього, коли на сей світ він
приходить,
То на язик його ллють вони щось, наче росу солодку,
І з його уст словеса солодкі, мов мід той, плистимуть.
Будуть ззиратися люди на нього, коли він по правді
Буде судить їх діла; говорити він буде поважно
І втихомирить своїми словами найтяжчі роздори.

---

[1] Піерія — вузьке побережжя вблизу Олімпу, осередок старинного фракійського культу муз та Діоніса.
[2] Елевтер — правдоподібно, гора, якої назва, можливо, постала з міфічного оповідання, що там Мнемозіна освободила Діоніса від божевілля.

Бо лиш тоді мудрий цар, коли люд на публічному зборі
Чує від нього правдиві слова і радніше приймає
Царську волю, коли бачить в ній зрозуміння й
лагідність
Містом іде такий цар, йому моляться люди, як богу,
І серед зібраних він виступа все, як перший між ними.
Ось який божеський дар дають музи не раз чоловіку.

Отже, від муз, а також від влучного стрільця Аполлона
Сходять на землю вітхненні мужі, співаки та музики.
А від Зевеса царі. Має щастя, кого люблять музи.
З уст його, наче з криниці, солодкі слова витікають.
Як кого горе приб'є і зневіра пригноблює душу,
Сохне недужеє серце, й співак такий з ним зустрінеться,
Що служить музам, і в пісні йому нагадає щасливий
Побут найперших людей та блаженне життя олімпійців,
Зараз забуде журбу, мов мине його власнеє лихо,
І він неначе не той стає, бодрий від божого дару.

Слава вам, доні Зевеса! Даруйте й мені преподобний
Спів, оповіджте про рід прісносущих, високих,
безсмертних,
Сплоджений сею Землею і сим многозвіздяним Небом,
Темною Ніччю, аби початок мав у морі солонім.
Все розкажіть, як уперве боги і земля та постали,
Ріки і море безмежне, що дується й хвилями б'ється,
Зорі блискучі і небо бездонне, що висить над ними.
І які з перших постали боги, давці всякого блага,
І які області хто позаймав, які почесті має,
І як уперве вони здобули той Олімп многоверхий.
Се все скажіть мені, музи, що там живете на Олімпі,
Від початку, і скажіть, що найперш було поперед всього.

III. НАЙСТАРШІ БОГИ ТА ЇХ ПОТОМСТВО

У первопочині, отже, був Хаос, а тільки потому
Широкогрудая Гайя, осідок усіх непорушний
Вічних богів, що сидять на вершині сніжного Олімпу.
Тартар заразом темнезний в безодні твердині земної,
Ерос теж, найвродливіший з богів, які смерті не знають,
Той, що солодкою втомою всім, і богам, і смертельним,
Ум обезсилює в грудях, ламає розумную волю.
З Хаосу виник Ереб і понурая темная Нічка,
З Ночі ж уродився Воздух і День злотосяйний та ясний.

Сплодила ж їх із Еребом серед поцілунків любовних,
Гайя ж насамперед вродила рівного величиною
Урана, звіздяне Небо на те, щоб її всю покрило,
Щоб для блаженних богів вона стала осідком навіки.

Зродила й гори великі, оселі богів благодатні,
Німф, що проводять свій вік на шпилях їх високих.
Також безплоднеє море вона породила бурхливе,
Бездну без ласки й любві, а потому до пари
З Ураном сплодила теж Океан з глибинами страшними,
Коїя, і Крія, та Гіперіона, й Япета старого
Тею, і Рею, й Феміду, і ще й Мнемозіну блаженну.
Фебу з вінцем золотим, і Фетіду, любові достойну.
Та найпізніше з усіх уродився той Кронос злохитрий,

З них найстрашніший, що змалку зненавидів батька свойого.
Зродила також кіклопів надмірно зухвалої вдачі,
Бронта, й Стеропа, й Аргея, що страху не знали ніколи;
Ті-то Зевесові громи дали й блискавки спорудили.
У всьому іншому ті до богів були зовсім подібні,
Тільки що серед чола лиш одно із них кождий мав око.
Тим-то й кіклопами прозвано їх, що у кождого око
Кругле було посереду чола і страшенно велике.
Сила була превелика у них, і майстри на всі штуки.

Ще троє інших дітей народилось від Гайї й Урана,
Сильних страшенно й великих, яких і назвати нам страшно,
Котт, Бріарей і Гієй, над усіх найгордіші потвори.
Кождому з рамен його виростало сто рук незвитяжних,
А над могутнії плечі у кождого аж п'ять десятків
Повиростало голів. Незмірима була у них сила,
Що вповні відповідала їх величині незвичайній.
З-поміж усіх тих дітей, що наплодили Уран і Гайя,
Ті були найжорстокіші і батькові найбільш ворожі.

IV. УРАН, ГЕЯ Й КРОНОС

Зразу, як тільки родились вони, мов жаліючи діла лихого,
Уран сховав усіх трьох, щоб не бачили денного світла,
В темних безоднях землі. Містячи їх у своїй утробі,
Важко стогнала Земля і жорстоку придумала штуку.

Швидко зробила з металу, неначе сивавої сталі,
Серп величезний і тим многоруким потворам вручила,
І додаючи відваги, до них промовляла се слово:
«Діти мої й безсердечного батька, коли ви послухать
Схочете ради моєї, на батькові ми помстимося
За вашу кривду, бо перший вчинив він нечуване діло».
Так вона [мовила], тих же такий обняв страх,
що ніхто з них
Слова не рік. Та осмілився Кронос великий злохитрий,
Зараз такими словами озвавсь до шановної мами:
«Мамо, се діло на себе беру й довершу його певно.
Жадної шани не варт наш отець ні від них, ні від мене,
Тим що він перший на нас допустився паскудного діла».
Так сказав, і звеселилося в Гайї великеє серце.
В яму сховавши його, вона в руку дала йому тут же
Серп величезний зубатий і підступ йому свій відкрила.
Скоро лиш Ніч надійшла і Уран до Землі прихилився,
Повний бажання обняв її всю й притулився до неї,
Син із криївки піднявся і вхопив лівою рукою
Батька, правою ж ухопивши серп той великий і довгий
Острозубатий, і ним батька рідного свого щодуху
Мужеський член відчахнув і шпурнув геть далеко за себе.
Сей же недармо злетів із рук Крона; краплі криваві
Бризнули густо із нього і всі на Гаію упали.
З них, як минули роки, породилися три ерінії
Та силачі величезні потім, що їх звано гіганти,
Що одягалися в зброю блискучу, в руках же носили
Списи довжезні, і німфи, що криються в земних безоднях,
Звані Меліями. Божеський член, вперве вістрям відтятий,
Впав із облитого хвилями берега в темнеє море,
Довго носили його морські хвилі, аж поки на тому
Тілі безсмертному білая піна насіла, а з неї
Вийшла богиня нова; приплила вона зразу в Кітеру,
Потім до берега Кіпру, облитого морем, допливши,
Вийшла з води там прегарна богиня, а де лиш ступила,
Від її ніг зацвітали цвітки. От тому Афродіта
Зветься вона, що родилася з моря, і звесь Кітерея,
Також і Кіпрогенея, на острові Кіпрі явлена.
Любить же мужеські члени, бо з члена такого родилась.
З нею, як тільки у зборі богів появилась по вродженні
своїм,
Ерос почав невідступно ходить і вродливий Гімерос.
Зразу ж таку вона честь і таку собі участь дістала

Поміж усіми людьми та безсмертними всіми богами,
Все товариство дівоче і усміхи злуди повабні,
Втіху солодку й любов і всі поваби ніжності милі.
Тих же синів, що їх сплодив великий Уран із Землею,
Іменував він титанами й сим зазначив їх провину.
І віщував, що наважать вони нерозсудно на діло
Престрашне і за се понесуть престрашенную кару.

V. ПЛЕМ'Я НОЧІ

Ніч була матір'ю Мору понурого й темної Кери,
Смерті, та сплодила й Сон і блаженне дитя Сновидіння.
Сих привела сама Ніч без нічиєї спілки, богиня
Тьми, потім родила Мома-шута і гіркую Недолю,
І гесперід, котрі стад золотих стережуть над шумним Океаном,
Там же й пильнують дерев, котрі овочі золоті родять.
Мойри та кери породила, парки оті невмолимі,
Клото, Лахезіс й Атропос їх імена; вони людям,
Вродженим спільно, дають злу чи добрую долю.
Ті переслідують проступки чи то людські, чи то божі
І не кидають богині свого пересердя страшного,
Поки той, хто прогрішив, не прийме ними суджену кару.
Сплодила ж і Немесіду, той бич на всі смертнії люди,
Ніч сама, потім Ошуку й Захланність, ніколи не ситу,
Старість плачливу й Незгоду, що нівечить душі людськії.
Потім Незгода породила Працю важку, примусову,
І Забуття, й лютий Біль, і Терпіння, що плач викликають,
Битви і Вбійства, Борню і Мордовання поміж мужами,
Спори, і Брехні, і ту Клевету, яка честь пожирає,
І Беззаконність, і Самообман, нерозлучную пару,
Врешті фальшиву Присягу, найгіршее зло в чоловіка,
Що не боїться надармо богів на свідоцтво призвати.

VI. ПЛЕМ'Я МОРЯ

Море Нерея породило правого, що правду любить;
Се його найстарший син, і тому й називається старець,
Щирий усе й добродушний і не забуває ніколи
Про справедливість, а повен усе правоти й милосердя.
В спілці з Землею уродився з Моря і Тавмас великий,
Форкіс відважний, за ним краснолицяя Кето й нарешті
Та Еврібія, що має залізнее серце у груді.

А від Нерея та гарноволосої жінки Доріди,
Доні того Океана, що землю усю обпливає,
Вийшло вродливеє плем'я богинь, усіх гідних любові,
Вийшла Протона й Евкрата, Саона й свята Амфітріта,
І Еодора й Фетіда, Галена і Главка вродлива,
І Кімотоя, і скора Спейона, й Талія премила,
І граціозна Меліта, і ще й Евлімена, й Агава,
І Пасітея, й Ерато, й Евніка, що лікті рожевії має,
Далі Дотона й Протона, Феруса і ще й Дінамена,
З ними ж Несая, й Актая, і Протомедея ввічлива,
Далі Доріда, й Панопа, й прекрасна лицем Галатея,
Любая всім Гіппотоя й рожеволікта Гіппоноя,
І Кіммодока, що хвилі бурхливії моря втишає,
Бурею й вихром розгойдані, з Кіматолегою разом
І з Амфітрітою жвавою словом одним усмиряє.
Далі Кімона, й Айона, і в гарнім вінці Алімеда,
І Главконома, весела сміхунка, і Понтопорея,
Далі Леагора, з нею Евагора, і Лаомедея,
І Полінома, іще й Автоноя, і Лісіанасса,
Далі Еварна, премила на вроду, з лицем без догани,
Далі Псамата, гнучкая у стані, і пишна Меніппа,
З ними Несона й Евпомпа, Проноя теж, і Темістона,
І Немертея [1], що має весь розум безсмертного батька.
Се ті дочки, що їх сплодив правдивий Нерей бездоганний,
Всіх п'ятдесят і усі всяких діл милосердних свідомі.

Тавмас узяв за жону Океана глибокого доню
Звану Електру, вона породила швидкую веселку,
Гарпії з гарним волоссям на йм'я Аелло й Окіпета,
Що на прудких своїх крилах літають наздогін з вітрами,
Птиць доганяють; і все у повітрі високо літають.
Форкісу ж жінка Кетона породила грай краснолицих,
Сивих з уродження, тим-то і граями їх прозивають
Врівень безсмертні боги й по землі теж ходячії люди;
І Пефредону стрійну й Еніону в плащі шафрановім,
Сплодили потім горгон, що живуть за шумним Океаном,
Близь краю Ночі в сусідстві отих гесперід голосистих,—
Три їх: Стейнона одна, й Евріала, й Медуза нещасна.
Смертна Медуза була, ті ж безсмертні і всі молодії.
З нею одною зійшовся той бог лазуроволосий

[1] Немертея — дослівно безгрішна, по числу являється 51-ою з нереїд.

У пречудовому лузі і посеред цвітів весняних.
А коли голову їй відчикрижив Персей богорівний,
З крові Хрізаор постав великан і кінь Пегас крилатий.
Сей тому названий так, що поблизьку джерел Океана
Родився, перший тому, що в руках своїх меч злотий
носить.
Сей, підлетівши і матір покинувши, Землю плодючу,
В боже житло долетів і живе у палаті Зевеса,
Блискавки й громи грізні подає там премудрому богу.

Той Хрізаор триголового мав Геріона за сина
Від Каллірої, дочки Океана шумного, та того
Вбив переможний Геракл при волах його лінивоногих,
На Ерітеї, водою облитій в той день, коли гнати зібрався
Широкочолих волів до святого Тірінту,
вперед повбивавши
В стайні невидній пса Ортра та пастиря Еврітіона
І перегнавши волів на сей бік Океана шумного.

Ся ж Калліроя породила в темній, глибокій яскині
Дивну потвору Єхідну, якій між людьми й між богами
Жаден подібний не був, безсердечно жорстоку богиню.
Верхня її половина — вродлива та мила дівчина,
Нижня ж в подобі змії величезної й дуже страшної,
Лютої й дуже прудкої, що криється в земних щілинах.
Там вона має яскиню внизу під крутою скалою,
Здалеку від несмертельних богів і від смертного люду
Скрита в Арімській горі, під землею понура Єхідна,
Діва безсмертна, якій не загрожує старість ніколи.

З сею красунею, знай, колись Тіфон зійшовся в любові,
Найшаленіший, найгірший з вітрів. І почавши від нього,
Стала вона приводити на світ дивовижні діти.
Першого Ортра, страшливого пса, що служив Геріону,
Потім уродила Кербера, пса-ненажеру, що Адові служить,
З голосом бронзу дзвінкого і з п'ятдесятьма головами,
Непереможної сили, що страху не знає ніколи.
Третю породила Гідру Лернейську, потвору жорстоку,
Тую кормила грудьми білораменна Гера-богиня,
Через ненависть страшну до Геракла могутнього сили,
Вбив же її син Зевесів мечем з харалуга твердого,
Амфітріоненко з поміччю войовника Іолая,
Радою ж їм помогла на се здобичодайна Афіна.

Ся ж і Химеру вродила, що дише огнем страховинним,
Сильну потвору, грізну, величезну і ще її бистроногу.
В неї три голови: перша львина із ясними очима,
Друга козяча, а третя гадюча, страшного дракона.
Лев зверху, ззаду змія, всередині коза лісовая,
З рота ж її вибухали потоки огню престрашнії.
Вбив її Беллерофонт, славний муж, при підмозі Пегаса.
Ся, спарувавшися з Ортром, породила Сфінкса страшного,
Що був погрозою Фів, і Немейського лева, що кормила
Гера, Зевеса подруга велична, й пустила на ниви Немеї
Людям на згубу; пануючи там, він пожер людей безліч,
Опанувавши весь Трет, і Немею, й луги Апесанта,
Але нарешті його побідила Гераклова сила.
Врешті Кетона, зійшовшися з Форкісом в вільній любові,
Сплодила дракона, що у відлюдній яскині підземній
На краю світу в саду золотії плоди все сторожить.
Ось і усе вам Кетони та Форкіса з нею потомство.

VII. ПЛЕМ'Я ОКЕАНА

У Океана з Фетідою породились бистрії ріки
Ніл і Алфей, Ерідан, що пливе по вирах глибочезних,
Істер блискучий, Стрімон і Меандер, крутий над всі ріки,
Фасіс і Рес, Ахелой, що піском золотим величаєсь,
Нес, Галіакмон і Родій, Гептапора теж семиріччя,
Гранік, і Айсеп, і той, що близь Трої хвилює, Сімоейс,
Гермон, а також Пеней, і Каїк, ріка дуже спокійна,
І многоводний Сангарій, Ладона, й Партеніон бистрий,
Евен, і Авдеск, і тої, богам милий Скамандер близь Трої.

Сплодила також дочок святий рід, для яких по всіх землях
Враз з Аполлоном-державцем мужі обстригають волосся
Й кидають в ріки; такий їм дістався уділ від Зевеса.
Ріки Пейтона, й Адмета, й Іанта, й Електра прудкая,
Бистра Доріда, Прімнона та богоподібна Уранія,
Далі Гіппона й Клімена, Родея-ріка й Каллірроя,
З ними Дзевксона й Клітія, Ідія та ще й Пасітоя,
Далі Плексавра з Глаксаврою та миловидна Діона,
Мелобосіда, і Тоя, і гарна, шумна Полідора,
Любоподобна Керкея, й Плутона ота волоока,
І Персеїда, й Янейра, й Акаста, і Ксанта шумная,

Люба Петрая і ще й Менестона, й Європа бурлива,
І Еврінома, й Метіда, й Телесто в плащі шафрановім,
Азія і Хрісеїда, і ще й Каліпсона повабна,
Тіха, й Евдора, при них Амфірона, і ще й Окіроя,
Й Стікс, що з усіх них найбільшую має повагу в Зевеса.

Се Океана й Фетіди були всі найстаршії доні,
Та ще молодших за ними породилось дуже багато.
Єсть їх три тисячі всіх струнконогих тих океанянок,
Скрізь по землі всій вони розбігаються й джерела мають
Ясні, глибокії гирла, богині прекрасної діти.
Стільки ж і інших ще рік, що вливаються шумно
до моря,
Всі Океана сини і Фетіди шановної діти,
Всіх їх імен чоловікові смертному годі назвати,
Та знають кождій ім'я хіба ті, що живуть понад нею.

VIII. ПЛЕМ'Я НЕБА

Гея породила Гелія, Сонце велике, й Селену блискучу,
Ранню Еону, що світить усім на землі тій живучим
Та і безсмертним богам, що широке замешкали небо,
Сплодила з Гіперіоном, зійшовшися в пару любовну.
З Крієм Еврібія-німфа, зійшовшися в парі любовній,
Велетня Палласа родить й Астрея богиня велична,
З ними й Персея, що розумом перевищив усіх смертних.
З тим же Астреєм Еона вітрів породила могутніх,
Ясного Зефіра, й бистролетючого вітра Борея,
Й Нота, в любові богиня зійшовшися з богом в постелі.
З ними ж та ранку богиня зорю привела Геосфора
Й звізди блискучі усі, що вінчають широкеє небо.

Стікс, Океана дочка, спарувавшися з Палласом мудрим,
Сина породила Зелоса й гарну Побіду в палаті,
Силу і власть придала, переможнії божеські діти
Невдалеці від палати Зевеса стоять їх доми й їх престоли,
Шляху нема їм туди, де той бог володіння не має,
Але все тільки сидять при боках громовержця Зевеса.
Так-бо дорадила Стікс, незнищима дочка Океана,
В день, коли всіх олімпійців безсмертних
Зевес-громовержець
Скликав богів і богинь на широку вершину Олімпу,
Й слово сказав: «Хто зо мною з богів до борби піде
проти титанів,

Жадної з почестей своїх не стратить і матиме всяку
Честь, яку досі він мав між безсмертними всіми богами.
Хто ж під пано́ванням Крона без почесті був та пошани,
Гідність одержить і честь, яку їм призначить
Справедливість».
Отоді перша прийшла незнищимая Стікс до Олімпу,
З двома своїми синами, що їх за їх батька любила.
Честь їй Зевес дав велику і дар над усіх надзвичайний:
На її води зробив всім богам найсвятіше закляття,
Двом же синам її дав проживать біля себе навіки.
Так він усім і сповнив, що було ним обіцяно в той день,
Сам же здобув необмежену силу і власть безкінечну.

Фойба вступила в постелю премилого демона Коя,
Злягши ж опісля, богиня від бога обіймів любовних,
Вродила синьоодягнену німфу Латону, завсігди лагідну,
Милу безсмертним богам і людському смертельному роду,
Лагідну зроду, з Олімпу богів усіх найприязнішу.
Вродила також Астерію славну, яку потім Персес
Ввів у великий свій дім як своє наймиліше подружжя,
Ся зайшла в тяж і Гекату вродила, яку понад всіми
Чтив Кронієнко Зевес і надав їй дарунки чудесні,
Часть посідати землі й часть також непривітного моря.
Ся ще в часах звіздосяйного Урана почесті мала
І від безсмертних богів все найбільшую має пошану.
Бо ще й тепер, коли дехто з людей, на землі сій живучих,
Жертву благальну приносить, щоб відпуст дістать
по закону,
Кличе Гекату; чиї молитви ся могутня богиня
Вислуха, той здобува собі честь і маєтки великі;
Щастям вона наділя, бо велика на те в неї сила.
З тих, що вродилися з Урана й Гайї і почесть дістали,
Тої часть має й Геката, і в неї Зевес анітрохи
Не відібрав тої честі, що мала іще при титанах
І при найперших богах, але має усе в повній мірі,
Що було надано їй ще при першому поділі здавна.
Їй лиш одній у тім роді не вменшено почестей божих,
Ані пошани ні в небі, ані на землі, ні на морі,
Тільки й прибільшено, бо й сам Зевес її цінить високо.

Смертним, котрому захоче, дає поміч сильну й підмогу:
В зборах і радах народних вона їм дає верховодство;
Тим же мужам, що в кроваву вдаються війну, ся богиня

Як лиш захоче дать поміч такому, що їй до вподоби,
Дасть і побіду блискучу й багату здобичу здобути.
Ся при судах засіда між шановними все королями,
Та засіда й на ігрищах, де силою борються люди;
Там кому схоче вона помага і дає перевагу,
Хто ж переможе відвагою й силою, той нагороду
З радісним серцем прийма, собі честь, роду своєму
славу.
І на кінських перегонах тому помага, кому схоче,
І морякам, що живуть в небезпеці від синього моря;
Ті молитви шлють Гекаті й йому, Землетрясцю гучному.
Легко стрільцю ся богиня дає пребагату добичу,
Легко покаже й візьме, дасть іщезнуть, як того захоче.
З Гермом ураз у стайнях і над скотом вона має силу:
Множаться вівці, корови, і кози, й воли або гинуть,
І пастухів-вівчарів ся богиня по своїй вподобі
З бідних багатими робить, багатих до вбожества зводить.
Так вона як одиначка у матері й в роді єдина,
Всякими серед безсмертних наділена почестьми в небі.
Ще й опікункою всіх, що на світ сей приходять малими,
Настановив її батько Зевес, щоб була їм і нянька і мати.
Се споконвіку опіка її над дітьми, й за се честь їй.

IX. ПЛЕМ'Я КРОНОСА

Рея, піддавшися Кронові, вродила діти преславні:
Гестію-доню, й Деметру, і Геру золотоволосу.
Ада грізного, що має домівку свою під землею,
Немилосердного і Посейдона, що трусить землею.
Мудрого, врешті, Зевеса, що батьком богів і людей став
І своїм громом широкую землю усю потрясає.
Кожде з них Кронос великий пожер, скоро тільки котреє
З матері лона святого йому на коліна поклали,
З боязні, щоб ні один з тих величних потомків Урана
Царськую власть не загарбав собі над усіми богами.
Бо від Землі й звіздяного Урана про те він дізнався,
Що йому суджено впасти в кайдани від сина одного,
Що уярмить його силу Зевеса великого воля.
Тим-то, не тратячи часу, лиш дбаючи про небезпеку,
Всіх він дітей пожирав, і в тяжкому жалі була Рея.

Та коли мала Зевеса на світ привести, богів батька
Й людського роду, то любих родителів стала благати,
Гайю святу, свою матір, і Урана в зорянім сяйві

Хитрість зробити, щоб вродження милого сина укрити,
Щоб він колись покарати міг лютого батька свойого,
Хитрого Крона, що власних дітей пожирав безсердечно.
Вчули вони доні милої плач і сповнили благання,
Все їй відкрили, що доля судила упадок цареві
Кроносу й сину її непоборному світлу побіду.
Вислали в Ліктос її, у багатої Крети місцевість,
Де мала вродити парість остатню великого роду,
Зевса великого; Гайя сама була в неї за бабку,
В Креті широкій його мала викормить і згодувати.
Там, несучи його, вмить серед темної ночі прибула
В Діктос спершу, і, принявши його в свої руки, прамати
Скрила в глибокій печері, в криївці землиці святої,
В горах Егейських, густим та непрохідним лісом
покритих.

Камінь великий обвивши в пелені, божественна Рея
В руки дала Ураненку, що перший був цар між богами.
Взявши у руки його, він як стій проковтнув каменюку,
Злістю осліплений, він і не знав, що замість каменюки
отсеї
Син його спасся, що мав непоборним зістать і безбідним,
Що його скоро ума свого силою й рук побідить мав,
Власті позбавить і всіх несмертельних володарем стати.
Скоро над всякий звичай побільшалася сила й відвага
Бога нового. Коли заповідні літа проминули,
Радами дуже вимовними Гайї ошуканий Кронос,
Хоч як великий і хитрий, а виблював діти пожерті,
Змушений силою рук і умом наймолодшого сина.
Перший він виблював камінь, що був проковтнув замість
нього;
Сторцом поставив його сам Зевес на широкому полі,
Серед Піфої святої яскинь у підніжжя Парнасу,
Щоб був знаком на будуще і чудом для смертного люду.
Він увільнив і братів свого батька, потомків Урана,
Що їх завзятий отець його був закував у кайдани.
Сі були вдячні йому за великеє те добродійство,
Громи дали йому й непереможної сили перуни
Й блискавки, що були досі укриті у Гайї безоднях.
Сими він власть над богами держить і над смертним
народом.

Япет за жінку узяв собі гарную океаніду,
Звану Клімену, і з нею, полежавши в ліжку одному,
Атласа-сина создав, велетенської сили потомка,
Потім Менойтія славного і штукаря Прометея,
Хитрого в вигадках всіх, недотепу теж Епіметея,
Що початком був усякого зла для людей роботящих.
Бо від Зевеса він перший дістав ним сотворену жінку,
Дівку Пандору. Гордого Менойтія громом зразивши,
В Ереб укинув Зевес за відвагу його та зухвальство.
Атласа ж непереможна Конечність на край землекруга
загнала,
Щоб держав небо на своїх плечах і руках непоодаль
Від гесперід голосистих. Сю службу Зевес хитромудрий
Дав йому. А Прометея прехитрого він у кайдани
Нерозрішимі зв'язав і до стовпа страшного привісив.
Надто й орла присилав із широкими крильми, що в нього
Кождого дня вижирав несмертельну утробу, а тая
Знов відростала за ніч, що удень пожер птах
міцнокрилий.

Того відважний Геракл, королеви Алкмени нащадок,
Вбив і звільнив Япетенка від муки тієї страшної
І від мучителя. Се допустив бог з вершини Олімпу,
Щоб переможця Геракла Фіванця великая слава
Стала ще більша, ще ширше пішла по землі
многолюдній.
Сим він почтити хотів непоборного свойого сина.
І задля нього всмирив він свій гнів супроти Прометея,
Що колись смів поступить навпаки постанов Кронієнка.

Се було в той час, коли зайшов спір між людьми
і богами
В місті Меконі; отут Прометей предложив раз Зевесу,
Щоб одурить його ум, величезную тушу волову,
Хитро її розділивши. Одна часть у шкірі звірячій
М'ясо вміщала, і товщ, і нутро, а в другій були кості,
Штучно уложені й зверху огорнені лоєм білявим.
Тут відізвався до нього отець всіх богів і народів:
«О Япетенку, з усіх ти володарів найрозумніший,
Любчику, ти поділив, бачу, все на нерівнії части!»

Жартом сказав се Зевес, постанов незнищимих свідомий.
Сьому ж на те відповів Прометей хитромудрий з усміхом
Лагідним, що не скривав його підступу й хитрої штуки:
«Славний Зевесе, найвищий з богів, що живуть
безконечно,
Вибери з частин сих ту, що найбільше тобі до вподоби».

Так сказав, здумавши жарт, та Зевес, постанов вічних
свідом,
Знав про той підступ, та мав постанову недобрую в серці,
Помсту на смертних людей, і завзявся її доконати.
Вхопив обома руками і здер лоєву поволоку,
Та спалахнув аж увесь, і обняв його гнів непомірний,
Скоро побачив ті білії кості, підступно укриті.
І відтоді між людьми пішов звичай для учти безсмертним
Білії кості палить на кострах, що клубляться димами.

Сильно сердитий сказав Прометею Зевес-хмарогонець:
«О Япетенку, всіх штук і всілякої хитрості свідом,
Любчику, ти й на сей раз не забув про підступную
хитрість».

Так повен гніву Зевес рік, судеб невідмінних свідомий,
Тим-то, тямуючи все ту зневагу собі Прометея,
Людям нещасним, що тут на землі живуть і вмирать
мусять,
Не допустив дать огню непоборно движучої сили,
Але ще раз одурив його син хитромудрий Япета,
Вкравши святого огню невгасиму блискучую іскру
В пушки нутрі. Знов у серці кольнула гіркая сердитість
Зевса високого, й гнів запалав у душі його милій,
Скоро в оселях людей він побачив огнища блискучі.
Гнеть замість того огню сотворив зло великеє людям:
З глини зліпив з волі Зевса прославлений бог кривоногий
Постать спокусливу на соромливої дівки подобу.
Сю оживила й убрала сама синьоока Афіна
В білу одежу, накинула їй прозірчастий серпанок,
Зроблений чудно, й руками стягла глядачам всім на
диво.
Голову їй заквітчала вінцем із квіток найсвіжіших,
Ними прегарне волосся вкрасила Паллада Афіна.

А поверх них над чолом золоту положила корону,
Що змайстрував власноручно прославлений бог кривоногий;
Праці не жалував, щоб догодити Зевесовій волі,
Повиробляв він на ній усілякі предивні потвори,
Що їх виплоджує море й земля глядачам всім на диво.
Много їх там наробив і світила в них грація божа
Дивно так, що мов живі вони, тільки що не говорили.
Так змайструвавши се гарнеє лихо замість благодаті.
Ввів у зібрання її, де боги були й смертнії люди,
Вкриту прикрасами блакитноокої тої богині.
З дивом поглянули всі несмертельні і смертнії люди,
Вздрівши покусу страшну, що людей невикрутно всіх дурить,
З неї почав іти рід привабливий, жіноча порода,—
Пагубна, склонна до зрад та порода і вдача жіноча,
Горе тяжке, що чіпляється мужа й жиє з ним довіку.
Люблять достаток із ним поділять, та не люблять бідноти.
Зовсім не так, як у вулеях бачимо пчоли невтомні,
Що в воскових комірках кормлять трутів ненатлеє плем'я,
З ранку до заходу сонця вони цілу днину працюють,
Все поспішають, свої щільники наповняючи медом;
Трути ж сидять у нутрі, в того вулея темній комірці,
З праці чужої плодів животи свої, знай, наповняють.

Так само мужам смертельним для помсти Зевес-громовержець
Рід дав жіночий, щоб жив з плодів його праці тяжкої:
Так-то дружина мужам стає злом замість доброго дару.
Хто ж уникає подружжя, з жіноцтвом турботної спілки,
Хоче безженним прожить, того старість гірка дожидає.
Дармо він ждатиме, хто б йому в немочі дав запомогу,
В горі потіху, а вмре у достатку, то кревні далекі
Ділять добро. Кому доля дала чесну й добрую жінку,
Злучену з ним у любові, не мине лиха й злої пригоди
В своїм житті; хто ж візьме собі жінку поганого роду,
Житиме вік, носячи невідв'язну гризоту на серці,
Горе й журбу, від яких тільки смерть увільнить його може.
Так-то ніхто не уйде і не вирвесь з-під волі Зевеса,

Так не уйшов її й той доброчинний потомок Япета,
Але почув лютий гнів, і Конечність його непоборна,
Хоч як удалий він був, у кайдани тяжкі закувала.

XI. ВІЙНА ГІГАНТІВ

Як з первовіку отець ізненавидів був Бріарея,
Котта й Гієя і їх закував у тяжкії кайдани,
Величі їх боячись і незмірної сили й постави,
І закувавши втолочив Землі в її груди широкі,
Там вони в муках тяжких довгий вік прожили під землею,
Сидячи на краю світа в глибокій безодні підземній,
В тузі безмежній, в серцях безнадійності криючи болі.
Але Кроненко Зевес і з ним інші богове безсмертні,
Що їх породила Рея із Кроносом в злуці любовній,
Вивели знов на ясне світло денне за радою Гайї.
Ся-бо їм все об'явила, що призначено їм було зроду
З ними у спілці побіду і славу велику здобути.

Довго вони воювали, приймаючи труд і терпіння,
Плем'я титанів і тії боги, що дітьми були Крона,
Одні на одних б'ючи у завзятих бійках незліченних.
Із превисокого Отріса, знай, наступали титани величні,
А добротворні боги із вершини Олімпу, хоробре
Плем'я, що сплодила Кронові Рея прекрасноволоса.
Одні на одних б'ючи у завзятих бійках незліченних,
З рівним успіхом вони воювали вже літ цілих десять.
І не було ні кінця тяжких звад сим і тим, ані міри,
Годі було зміркувать, коли люта війна та скінчиться.
Але коли їм дісталася та животворна пожива,
Нектар й амброзія, що їх боги одиноко вживають,
Всім їм змоглася у грудях нова величезна відвага,
Бо вони нектар пили і амброзію їли премилу.

Отоді батько богів і людей сі слова до них мовив:
«Слухайте Гаї, мене та Урана, пресвітлії діти,
Хочу сказати вам те, що душа мені в грудях говорить.
Дуже вже довго триває між нами ота ворожнеча,
І за побіду та власть день у день боротьбу ведемо ми,
Тії боги, що від Крона пішли і Титана завзяті,
Нуте в рішучій борбі покажіте титанам ворожим
Силу всю вашу страшну і могучі узброєні руки!

Приязнь згадайте, що нас в'яже разом і що ви терпіли,
Поки ви вийшли на світло з кайданів своїх нерозривних
З пітьми безодень страшних через раду мою і підмогу».

Так сказав; зараз йому відповів на се Котт благородний:
«Зевсе блаженний, не тайне нам те, що ти мовив; самі ми
Знаємо, що над усіх наймудріший ти й найрозумніший,
Став оборонцем богам ти не раз у найтяжчих пригодах.
Через премудрість твою ми із наших кайдан нерозривних
Вийшли назад на сей світ із страшної підземної пітьми,
Пане наш, Кроноса сину, з безнадійності й муки тяжкої!
Тож ми тепер із незламним умом і з охотою щиро
палкою
Силу свою зберемо помогти вам в завзятому бою,
І на титанів усі підемо ми страшною війною».

Так сказав, і сим словам приплеснули боги добротворні
Згідно; відвага зросла бойова, і ще й запал воєнний
Більший став, як перед тим, і зчинили завзятую битву
Ще того самого дня всі боги і богині шановні,
З ними й титани і всі хитромудрого Крона нащадки,
Що їх Зевес із Ереба підземного вивів на світло,
Сильні й страшенні, бо їм була дана могучість безмірна,
Кождому з них із могутніх плечей по сто рук виростало,
Кождий теж по п'ятдесят мав голів, що йому виростали
Понад кремезні сустави на в'язах отих широчезних.
Проти титанів вони до рішучого рушили бою,
Острії скелі в могутніх руках підіймаючи вгору.

З другого боку титани ступали рядами до бою,
Повні завзяття й собі ж показати, що може рук сила.
Страшно нараз заревло необмежене море, твердиня
Вся затремтіла земна, застогнало широкеє Небо,
І величезний Олімп аж затрясся у своїх основах
Від тої стички безсмертних. Дійшов той нечуваний
лускіт
Вниз аж до Тартару тьми, тупіт ніг, що важенно ступали,
Окриків галас страшний і ще й грюк велетенський ударів.
Звідси і звідти ревли престрашнії стогнання та вереск,
І голоси сих і тих аж під зоряне Небо лунали,
Бій зігріваючи; ті ж з лютим криком вдаряли на себе.

Тут і Зевес не вдержав довше гнів свій і запал воєнний,
Що в його груді кипів; аж тепер він усю свою силу
Виявив; раптом із неба й з вершини Олімпу зійшовши,
Громами сипав раз в раз; огняні перуновії стріли
Бистро летіли з страшним гуркотанням і блискали грізно
З рук його сильних, святе розкидаючи полум'я густо,
Широко геть затріщала плодюча Земля запалена,
І величезні ліси затріщали в горючій пожежі.
Скрізь закипіла Земля й Океана бурливі потоки,
І неплодючеє Море, а тих землеродних титанів
Пара жарка обняла, а огонь у повітрі святому
Так блискотів, що сліпив навіть сильнії очі, незвичні
Блискавок і перунів ненастанне мигтіння зносити.

Аж до Хаоса дійшла від пожежі задуха. Очима
Бачити можна було тоді й чути ушима такий гвалт,
Мов би земля й небеса враз валилися одно на одне,
Ся затріщала внизу, а там ізгори падали з тріском.
Гуркіт зчинився такий, коли в бою боги спотикались.
Тут же й вітри заревли, підіймаючи пилу тумани,
Сиплючи блискавки, й грім, і грізнії перуни огнисті,
Стріли великого бога, розносячи крик і стогнання
З-посеред полків обох; звідси йшов неописаний галас
Тої страшної борби. Виявлялися діла геройські.

Бій ще вагався: одні і другії всіх сил добували,
Та найстрашнішу борню підняли три гіганти найперші —
Котт, і завзятий Гієй, і їх брат Бріарей непоборний.
Триста скель раз по разу престрашними своїми руками
Кидали ті без перерви, вкриваючи тьмою титанів,
Поки з поверхні землі не зігнали їх в темну безодню,
І хоч як рвалися ті, не зв'язали їх узами кріпко,
І не заперли в безодню, що так під землею далеко,
Як від небес до землі, бо там Тартар у тьмі віковічній.

XII. КІНЦІ СВІТУ

Якби залізнеє ковало хто скинув з неба, то дев'ять
Днів і ночей би летіло, і аж у десятій би впало,
Кинене ж знов із землі дев'ять днів і ночей би летіло
І аж десятого дня воно впало б у Тартарі темнім.
Муром спижевим обведений Тартар, а довкола нього
Ніч перед входом лежить, як потрійна стіна. Понад нею
В'ється коріння Землі і шумного безплодного Моря.

Тут же у пітьмі густій замуровані злії титани
З волі Зевеса, що хмари збирає, в величезній яскині
Геть поза краєм Землі. І не має їм виходу звідтам,
Бо звідусюд їх охоплює мур, а залізную браму
В ньому поклав Посейдон. Перед нею стоять на сторожі
Котт, Бріарей і Гієй, що живуть отут теж безвихідно,
Сторожі вірні й міцні невідмінної волі Зевеса.

Чорної мами Землі і безмежної Тартару пітьми,
Моря безплодного й світлих небес, що в них зорі ясніють,
Тут початки і кінці, тут і джерела й устя остатні.
Темний, порожній простір, що й богів самих жахом проймає,
Бездна безмірна, яку не пройшов би всю в цілому році
Той, хто знайшовся би раз біля брами; ішов би й ішов би
В сей і той бік, бо його все гнали би бурі страшнії
В пітьмі. Се місце страшне для богів навіть, самих безсмертних.
Тут недоступна стоїть і страшливая Ночі палата,
Хмарами й пітьми валом непрохідним закрита навіки.

При її вході Атлас Япетенко міцними плечима
І головою й руками піддержує Небо широке,
В вік непохитний. Тут Ніч зустрічається з Днем кожду добу,
Тут і вітаються, кожде в далекую йдучи дорогу
Небом спижевим; вона геть виходить, він входить до дому,
Але ніколи обоє в тім домі знайтися не можуть.
Все, як вона вируша з того дому, щоб землю широку
Вколо оббігти, він жде, пробуваючи в домі, аж поки
Час і йому не прийде в таку саму дорогу рушати.

День несе світло усім, що живуть на землі сій багатій,
Ніч же понура, що все покривається чорною тьмою,
Водить за руку дитя своє, Сон, брата рідного Смерті.
Тут проживають ураз оті діти понурої Ночі,
Сон і Смерть, боги страшні, і ніколи блискучее Сонце
Своїм промінням на них не глядить, ні тоді, як на Небо
Сходить, ані же тоді, як під ніч знов униз поринає.
Він понад землю плідну й понад хвилі широкого моря
Тихо літає й дає всім утомленим людям потіху;
В неї ж спижевая грудь і залізнее серце у груді.

І кого з смертних візьме в свої руки, не пустить нікого.
Навіть безсмертним богам вона ворог грізний і ненатлий.

Тут теж палата шумна і підземного бога страшного,
Ада могутнього та Персефони з твердою душею.
Пес престрашенний Кербер сторожить раз у раз біля
брами,
Немилосердний та дуже зрадливий; супроти прихожих
Любо махає хвостом і обома вухами поводить.
Але хто раз увійшов, того вже він не пустить, ухопить
І пожира, хто би хтів віддалитися з брами страшної
Ада могутнього та Персефони з твердою душею.

Там живе також богиня, ненависна всім несмертельним,
Стікс, страховита дочка Океана, що сам тече в себе,
Найстарша. Здалека від всіх богів у препишній палаті
Посеред скель величезних живе, що з усіх боків тую
Срібними скрізь обступили стовпами, що неба сягають.
Іноді доня Тавманта, Іріда струнка, бистронога,
Вість їй приносить понад широчезної морської хвилі,
Як де незгода й убійство постане посеред безсмертних
Або як збреше котрийсь із богів, що живуть у Олімпі.
Зевс ту Іріду там шле, щоб великую божу присягу
Відтам знесла Стіксової води у збанку золотому.

Там та холодна вода витікає із скелі стрімкої
Звисока; много тієї води по землі широчезній
В темную ніч уплива Стіксовою святою рікою
У Океана відногу; та се лиш десята частина.
Дев'ять же інших довкола землі і широкого моря
Срібними перепливають струями й вливаються в море;
Вся ж вона з скелі тече, для богів найстрашніша погроза.
Хто би з безсмертних забув свою честь і зламав би
присягу,
Серед богів, що живуть на вершинах Олімпу сніжного,

Впаде без духу й весь рік так лежатиме, наче померши.
Ані амброзія вже, ані нектар його не доходить
Задля поживи; лежить він без голосу і без дихання
На застеленому ліжку, у сплячці тяжкій потонувши.
Потім, як сон той мине по упливі предовгого року,
Кари його постигають, одна від другої прикріша.
Дев'ятиліття ціле він відлучений від несмертельних,

Не засіда ні до рад, ні до бенкетів поміж богами
Протягом дев'яти літ; аж десятого знов повертає
В збір несмертельних усіх, що живуть на Олімпі високім.

Ось яку силу вложили боги в незнищиму ту воду
Стигійську
Прастару, що по Землі незамешканій перепливає.
Чорної мами Землі і безмежного Тартару пітьми,
Моря безлюдного й світлих Небес, що в них зорі ясніють,
Тут початки і кінці, тут і джерела й устя остатні.
Темний, порожній простір, що й богів самих жахом
проймає.
Там теж блискучая брама й спижевий престол
незрушимий
Нерукотворний, що має глибоке коріння до споду.
Там від безсмертних усіх оддалік проживають титани
У самих меж непросвітнього Хаоса; над берегами
Вічно шумної ріки Океану живуть у палатах
Котт і Гієй, многославнії помічники ті Зевеса.
А Бріарея за добрість його пан шумливого моря
Зятем своїм учинив, дав за нього дочку Кімополу.

XIII. ТІФЕЙ І ЙОГО СИНИ

Потім, як з неба Зевес у війні прогнав плем'я титанів,
То наймолодшого сина Тіфея породила Гайя широка
З Тартаром в зв'язку любовнім через золоту Афродіту.
Руки його непоборні і сильні до всякого діла,
Ноги невтомні могутнього бога, з плечей же у нього
Сотня голів виростала гадючих, дракона страшного.
Чорні язики ззисали з пащек, а з очей, що по парі
В кождій були голові, огонь бухає через повіки.
З кождої теж голови висипалися іскри огнисті,
З кожної пащі ішли голоси різнородні, страшливі,
І невимовно різкі, раз слова для богів зрозумілі [1],
То знов ричання вола незвитяжне, що стриму не знає,
Або рик лева, що безстрашную має відвагу, а часом
Наче скомління щенят, що аж слухати всім було дивно,
Іноді ж свист випускав, яким гори широкі лунали.

[1] Натяк на стародавню мову, властиву богам, про яку досить виразно згадує також Гомер на різних місцях. Се правдоподібно була мова пелазгів, що перед греками замешкували Елладу; останки їх мови заховалися у греків особливо в формулах релігійних обрядів, молитвах та гімнах.

Певно, що був би нечуване щось він зробив дня одного,
Власть над людьми й над богами безсмертними був би
захопив,
Якби не був се провидів отець всіх богів і всіх смертних.
Грім він пустив голосний і страшний, від якого земля вся
Загуркотіла страшенно і небо широке над нею,
Здвигались моря, й Океан, і всі ріки, і Тартар підземний.
У стіп Зевеса увесь захитався Олімп величезний
В хвилі, як встав його пан; і земля враз ціла застогнала,
Від двох огнів розігрілося море блакитне; одного
З громів і блискавок тих, і від тих, що Тіфей ними сипав,
Від задушливих вітрів і від блискавок палахкотячих.
Заклекотіла Земля, і все небо, і море широке,
По берегах і лугах загуляли великії хвилі
Від тої стрічі богів; задудніло потрясення сильне,
Заворушився й сам Ад, що над тінями вмерлих панує,
Навіть титани на дні самім Тартару й Кронос між ними,
Від невдержимого гуку й потрясення того страшного.

Силу свою всю зібравши, Зевес ухопився за зброю,
Громи і блискавки та в ціль далекую влучні перуни
Став із Олімпу завзято стрілять і спалив перунами
Цілую сотню гадючих голів престрашної потвори.
Сам же Тіфей, ненастанними вдарами густо ражений,
Гримнув на землю, й земля широчезна під ним
задрижала.
Полум'я бухало з тіла раженого громами бога,
Наче із гирла гори сіцілійської Етни стрімкої;
Пари клубами земля була вкрита і таяла з жару,
Як та цина, що в горнилі дірявім майстри огрівають,
Або залізо, хоча і найтвердше з металів, від сили
Роздиманого огню у яскині гірській в божім краю
Топиться й м'якне у кузні святій під руками Гефайста.
Так і земля тоді таяла від громової пожежі.

Але Тіфея Зевес із обуренням кинув у Тартар.
Сього Тіфея сини — се вітри, що нам вогкість приносять,
Нот, і Борей, і Зефір, що розгонює темнії хмари;
Всі вони божі сини, для людей вони дуже корисні.
Інші ж пустії вітри, що бушують самопас над морем,
Хвилі збивають страшні на воді непривітного моря,
Людям на горе тяжке підіймають шумні урагани;
Віючи з різних сторін, кораблі вони геть розганяють,

Топлять не раз моряків, і немає в біді тій рятунку
Людям, яких отакий ураган серед моря заскочить.
І над землею вони пролітають, що цвітами вбрана,
Нівечать любі плоди хліборобного роду людського,
Пилом вкриваючи їх, наповняючи шумом повітря.

XIV. ЗЕВЕСОВЕ ПОТОМСТВО

А як свій труд закінчили боги несмертельні блаженні,
Силою перемогли й засудили на кару титанів.
Отоді власть віддали й царювання над всіми богами
Широкоглядному Зевсу за мудрою радою Гайї,
Він же безсмертним усім їх паї порозділював мудро.
Цар над богами, Зевес першу жінку собі взяв Метіду,
Що мала більше знання, як боги всі і смертнії люди.
Та коли мала вона синьооку богиню Афіну
Родити, підступом їй одурив материнськеє серце
Словом облесним, нутро проковтнув її власне чудесно
З мудрої Гайї поради та Урана теж зоряного.
Сю вони раду дали, щоб із інших богів ані один
Власть королівську не взяв від Зевеса над всіми богами.
Бо від Метіди — було віщування — премудрії діти
Мали постать; перша — ся синьоока дочка третьородна,
Силою рівна вітцю і умом без порівняння мудрим.
Потім породити мала ще сина, що в серці мав мати
Силу безмірну і стать королем над людьми і богами.
Але Зевес проковтнув у нутро її власне чудесно,
Щоб відслонила йому все пізнавання доброго й злого.

Другу дружину узяв він, блискучу Феміду, що гори
Вродила, Діку, Евномію й третю Ейрену розкішну,
Що на сторожі стоять усіх діл чоловічого роду,
Мойри, яким сам Зевес віддає якнайбільшую почесть,
Клото, і Лахесіс, і Атропос — назви їх; ті смертельним
Людям у їхнім житті посилають злі й добрі пригоди.
Трьох йому грацій родила прегарна лицем Еврінома,
Ся Океана дочка, вони ж три були любі й приємні,
Перша Аглая, по ній Евфрозіна й Талія сердешна.
Їм, як гляділи, з повік солодощі любовні спливали,
Ніжність і чари краси з-під їх брів позирали довкола.

Він же вступив у свій час у Деметри плодючої ложе,
Ся ж Персефону йому привела білоруку, та в мами
Ад сю дочку зрабував, а Зевес дав на се свою згоду.

Потім собі покохав Мнемозіну прекрасноволосу,
Що породила йому дев'ять муз у віпках золотистих,
Що у забавах, танках всі любуються й в радощах співу.

З тим же Зевесом-егідодержавцем у зв'язку любовнім
Двоє родила Лето, Аполлона й дочку Артеміду,
Що любить лови,— найкращую пару між всіми богами.
Геру блискучу Зевес за останню собі взяв дружину,
Ся ж породила йому Гебу, й Ареса, й Ейлейтіію,
В зв'язку любовнім з царем і людського і божого роду.
Сам з голови видав він синьооку богиню Афіну,
Дуже грізну, що провадить війська, любить крик,
непоборну,
Вельмишановну, якій милі війни, борба й мужів галас.

Гера ж Гефайста преславного в зв'язку зовсім
не любовнім
Родила, в сварці раз в раз і в незгоді живучи з супругом,
Що ковалем-штукарем став найбільшим між всіми
богами.

Від Амфітріти і від землетрясця того Посейдона
Родився широкогрудий Тритон величезний, що в морі
На самім дні біля матері любої й владаря батька
В домі жиє золотім, бог страшний. Але богу Аресу,
Що розбиває щити, Кітерея породила Страха
Й Жаха страшного, що мужів густі розсипають фаланги
З батьком, що бурить міста, бік о бік у кровавому бою,
І Гармонію-дочку, що за жінку взяв Кадм многоумний.

Мая, Атланта дочка, від Зевеса породила Герма,
Злягши на ліжку святому,— він стався герольдом
безсмертним.
Кадма-дочка із Зевесом у зв'язку любовнім Семела-
Сина породила, славного Діоніса, радості творця,
Смертна безсмертного, та тепер стали обоє богами.
Врешті героя Геракла породила гарна Алкмена
В зв'язку любовнім із тим же Зевесом, що хмари збирає.
Славний хромий бог Гефайст наймолодшу й найкращу
із грацій
Взяв за жону Аглаію. Діоніс золотоволосий
Взяв Аріадну, Міноса дочку жовтокосу, собі за дружину,
Їй же для нього Зевес дав безсмертність і молодість
вічну.

Син же могутній Алкмени прекрасної, сила Геракла,
Земне своє життє многотрудне скінчивши, у небі
Гебу, Зевеса дочку і золотоволосої Гери,
Взяв за стидливу жону на вершках снігового Олімпу
Благословенний, що діл за життя доконавши великих
Поміж богами без болю живе і без старості вічно.

З Геліем неутомимим преславна дочка Океана,
Та Персеїда, породила Кірку й царя Аетея.
Сей Аетей, світлодайного Гелія син невідродний,
Іншу дочку Океана, ріки безконечної, гарну Ідію
Взяв за жону із поради богів. Ся ж у зв'язку любовнім
Силі підлягши принад і намов золотих Афродіти,
Вродила прекрасноногу Медею йому на потіху.

XV. ПЛЕМ'Я ПІВБОГІВ

Ви прощавайте тепер, всі жильці олімпійського дому,
Володарі островів, сухопуття й солоного моря!
Ви ж тепер, солодкомовнії музи, Зевеса-державця
Доні, про тих ще богинь заспівайте, що, мавши сполуку
З мужами смертними, з них породили безсмертне
потомство,
Що по земному житті до богів поставало подібне.

Божеська серед богинь Деметера породила сина
Плутоса, з героєм Язієм у зв'язок зайшовши любовний
На перелозі, що тричі був ораний в Креті плодючій,
Бога ласкавого, що усі землі широкі та море
Все переходить і всім, кого здибле й кому се на руку,
Сипле достатки й яке лиш можливе поводження й щастя.

З Кадмом Гармонія теж, Афродіти дочка золотої,
Дочок Інону, й Семелу, й Агаву, красуню вродливу
І Автоною, яку пошлюбив Арістай довгогривий,
Сплодила, ще й Полідора у пишно увінчаних Фівах.
А Каліроя, дочка Океана, у зв'язку любовнім
З волі щедрот Афродіти з Хрізаором великодушним
Вродила сина, що був між усіми людьми найсильніший,
Се Геріон був, якого убила Гераклова сила
Задля волів крутоногих на острові, на Ерітеї.

Враз із Тітоном Еос мала Мемнона в шлемі спижевім,
Що був король ефіопів, і владаря Ематіона.

Ся ж із Кефалем уродила великославного сина,
Богатиря Фаетона, що муж був подібний до бога.
Того в віці молодім, в пишнім цвіті ще юної вроди,
В мрій молодечих розпалі охоча до втіх Афродіта
Вгору порвала й його в своїм божеськім храмі слугою,
Тайн ізробила учасником, демоном поміж богами.
Айсона син не по своїй, а з волі богів невмирущих
Взяв Аетея дочку, короля і потомка Зевеса,
Взяв від вітця, поборовши страшні і важкі перешкоди,
Що за одною другу йому ставив король завидющий,
Несправедливий Пелій, і жорстокий, і злочинів майстер.
Все поборовши, в Іолк повернув, натерпівшися много,
На кораблі своїм бистрім везучи кохану дівчину,
Айсона син, і узяв він її за шановну подругу.
Ся ж у подружжі з Ієсоном, пастирем свого народу,
Вродила сина Медея, що в горах виховував Хейрон,
Філіри син; так сповнилася мудра Зевесова воля.

З-поміж Нерея дочок, справедливого діда морського,
Мала Псамата, богиня з богинь, з Афродіти велінь
золотої
Фока, з Аяком міцним сполучившися в зв'язку любовнім,
А срібнонога богиня Фетіда у зв'язку з Пелеєм
Вродила сина Ахілла, погромця рядів і львиної відваги.
Мати Енея була Кітерея в короні блискучій,
Як із Анхізом-героєм злучилася в зв'язку любовнім
В Іди вершинах лісистих, де много печер і провалля.
Кірка ж, Еелія Гіперіоненка доня премудра
Від Одіссея багатостраждального, в нім закохавшись,
Агрія вродила славного, потім меткого Латина
І Телегона — усіх через ту ж золоту Афродіту.
Всі вони дуже далеко в островів святих закамарку,
Над многославним тирсенським народом цілим панували
І Каліпсо теж, богиня з богинь, з Одіссеєм у парі
Сплодила двоє синів: Найсітоя і з ним Навсіноя.

Се були ті, що, в любві зі смертельними злягши мужами,
Самі безсмертні, дітей привели собі богоподібних.
Ну ж ще про плем'я жінок заспівайте, солодковимовні
Музи, Олімпу жильці, доні Зевса-егідодержавця

ЩИТ ГЕРАКЛА

Два остатні рядки попередньої поеми, се, властиво, початок слідуючої, в якій після генерації богів виведено генерацію півбогів або героїв, що виводили своє вродження від богів. Початок сеї другої поеми, яку пізніше названо «Щит Геракла», не дійшов до нас; правдоподібно, вона починалася оповіданням про життя та пригоди Ніоби, по чім іде оповідання про другу з таких божественних жінок, Алкмену, матір Геракла.

I. АЛКМЕНА І ВРОДЖЕННЯ ГЕРАКЛА

Або як та, що, покинувши дім і вітцівськую землю,
Помандрувала до Фів із войовником Амфітріоном,
Доня погромця людей Електріона, славна Алкмена.
Ся визначалася геть між жіноцтва цвітучого родом
Ростом, красою й умом, у якім не зрівнялася з нею
Ані одна зі смертельних жінок, що дітей родять смертним.
Від голови та від темних рісниць її віяло чимось
Так чарівним, як і від злотокосої теж Афродіти.
Та вона в серці своїм таку мала повагу для мужа,
Як ні одна ще з жінок, що цвітуть молодою красою.
Правда, вітця її вбив він шановного, вбив міцнорукий,
Всердившись через воли. Тоді землю покинув батьківську,
В Фіви пішов і вблагав щитоносців Кадмейців хоробрих,
Там у домівці він жив із дружиною вірною разом,
З нею не сходячись та без любовних утіх, бо не смів він
В ліжко її уступать, свої жінки Електріонівни,
Доки за вбійство братів не помститься він великодушних
Жінки своєї й огнем невгасимим не спалить оселі
Напасників войовничих тафійців та телебоійців;

Так-бо поклявся він сам, і безсмертні були йому свідки.
Їх-то гніву боячись, він спішив, щоб якмога скоріше
Труд сей важкий довершить і сповнити святий обов'язок.
З ним у похід подались жадні бою та змагань хоробрих
Враз беотійські їздці, що з щитів їм горіла відвага;
Локри, що б'ються зблизу, та фокейці великовідважні;
Їм вів перед непоборний герой, син Алкая вродливий,
Пишнячись понад людьми. Та отець і богів і людей всіх

Здумав щось інше в душі: всім богам і людям-хлібоїдам
Сплодить такого борця, щоб їх спас від прокляття старого.
І він з Олімпу злетів, у грудях свої хитрощі гнучи,
Гнаний бажанням любві до прекраснопоясої жінки,
Ніччю; на млі долетів в Тіфаонію, з неї ж негайно
Виступив аж на вершок Фікіона Зевес хитромудрий.
Тут він усів, і своє він обдумував божеське діло,
І ще сю ніч він провів у струнної Електріоніди,
Розкіш любовную пив і свою заспокоїв він тугу.

Але погромець людей та блискучий герой Амфітріон
Діло велике сповнив та, сповнивши, вернув ось додому.
Та не пішов він до слуг ані до пастухів поза домом,
Але до жінки вперед поспішив у подружнє ложе;
Сильне бажання якраз до того почув пастир народів.
Як утіка чоловік з невимовною розкішшю в серці
З лиха тяжкого, з хороб, або теж із кайданів неволі,
Так Амфітріон отсе, покінчивши жорстоку роботу,
З радістю розкоші пив із жоною у своїй домівці.
Ніч усю він переспав у обіймах своєї дружини,
Радощів зазнаючи з дару божеського Афродіти.
З богом проспавшись отак, а потім із найліпшим із мужів,
Жінка близнят привела йому в Фівах отих семибрамних,
Духом нерівних зовсім, хоч брати були рідні обидва.
Пліхший один, та другий без порівняння кращий, бо був се
Сильний Геракл, незміримая сила, страшна, небувала,
Тим, що нащадок він був темнохмарого Кроноса-сина,
Але Іфікл був лише син могутнього Амфітріона.
Зовсім відмінні оба, бо один був від смертного мужа,
Другий — Зевеса, що всім верховодить богам і народам.

Той також Кікноса вбив, дуже смілого сина Ареса,
В гаю заставши його Аполлона далекоцільного,
Сина заставши й вітця, ненаситного в боях Ареса.
В зброї блискучій оба, наче полум'я ясно-горюче,
В возі стояли; земля стугоніла під кінським копитом
Голосно; хмарою пил підіймався довкола обох їх
Понад їх плетений віз, вгору збитий тупотанням коней.
Довкола так торохтів пишний супряг та в возі драбини
При бігу коней; вчував дику втіху там Кікн благородний,
Певний, що списом своїм уб'є сина Зевеса й візницю
Смілого та забере від обох їх препишне оружжя.
Але молитви його Аполлон не послухав із неба,
Тільки на нього надніс сам величную силу Геракла.

Гай і жертовний вівтар Пагасейського ось Аполлона
Сяє довкола огнем від страшливого бога та зброї,
Але ще більший огонь із очей йому блиска. Хто смів би
Виступить з ними на бій, котрий смертний дібрав би
відваги,
Окрім Геракла хіба та його візника Іолая?
А у сих двох незмірима сила та руки могутні
З рамен звисають униз на прекріпко збудовані тіла.
До візника Іолая мовляє Гераклова сила:
«Мій Іолаю, з усіх чоловіків мені наймиліший!
Певно, супроти богів-небожителів гріх тяжкий має
Амфітріон, що прийшов до тих Фів, обмурованих гарно,
Але покинув Тіринт непоборну, величну твердиню,
Вбив Електріона там за воли його широкочолі,
Потім до Креона тут упросився та до Геніохи
В довгім убранні; вони ж привітали його й пригостили,
Як і годиться приймать прошаків, і його вшанували,
Тут і прожив він весь вік при дружині вродливій Алкмені,
Електріона дочці; нас обох вона тут незабаром
Вродила, але були ми душами й тілами нерівні,
Я й твій отець. Швидко потім Зевес відібрав йому розум,
Власний покинув він дім і родителів і на чужину
Вийшов і в службу нанявсь Еврістеєві, пану лихому.
Дурень! І справді зітхав він по тім день і ніч ненастанно
За ту свою глупоту, та тепер її вже не відміниш.
Але мені дух якийсь наказав іти в бої тяжкії.
Любий, збери лиш тепер якнайшвидше віжки пурпурові

Коней отсих бистроногих і, в серце відваги набравши,
Їдь навпростець у сей гай, поганяючи коней щосили,
І не лякайся, що там гомонить, знай, Арес-мужовбійця,
Що з торохтінням страшним уганяє по гаю святому.
Фойба сей гай Аполлона, що здалека вцілити може;
Та не боїться Арес, але в бою за те поплатиться».

Відповідає на те Іолай йому, князь бездоганний:
«Любий, я знаю, отець всіх богів і усіх чоловіків
Честь дав твоїй голові, саме так Посейдон теж ревучий,
Що мурів Фів стереже і над святами має опіку.
Смертного того вони, силача та злочинця ось власне
В руки провадять тобі, щоб здобув ти безсмертную
славу.
Ну ж свою зброю надінь! Потім супряг наш
рушить щосили,
Аж зустрінеться йому супряг Ареса, щоб ви до бою
Стали, бо страху ніяк не задасть він Зевесову сину,
Ані мені, Іфікленку. Скоріше, як думаю, сам він
Тил подасть перед двома прастарого Алкіда синами,
Що вже так близькі його і палають гарячим бажанням
З ними звести боротьбу. Перед учтою се нам утіха».
Так він сказав; усміхнувся лагідно Геракл непоборний,
Рад із душі, бо йому та подобалась смілая мова,
В відповідь він проказав йому ось яке слово крилате:
«Божий потомку ти мій, Іолає, вже нам недалека
Та небезпечна борня! Тож як завше ти смілим являвся,
Зараз Арейона ось чорногривого випусти дочваль,
І поверни куди слід, і мені помічний будь по силі!» (1).

III. УОРУЖЕННЯ ГЕРАКЛА

Так сказав і наложив наголінники з спижу гірського
Ясні на ноги, оба від Гефайста дарунки коштовні;

---

1 Сей епізод у початку також захований відривочно. Для його зрозуміння треба знати наперед, що Кікнос, син Ареса та Пелопії, засідався в гаю Аполлона на прочан, що йшли до Дельф, до храму Аполлона, і вбивав та обрабовував їх. Так, правдоподібно, засідається він також на Геракла, який зі своїм візником Іолаєм, сином свойого брата Іфікла, їде в гостину до Трахіди до тамошнього князя Кеікса. В початку оповідання Геракл уже, мабуть, упереджений про те, що Кікнос хоче напасти на нього, але ще не узброєний. Три початкові рядки сього епізоду в тій формі, в якій дійшли до нас, де говориться про те, що Геракл убив Кікна, видаються мені додатком пізнішого редактора.

Потім на груди надів кутий панцир із самого злота,
Зроблений штучно, який йому в дарі Паллада Афіна,
Зевсова доня, дала, коли раз у безтямній відвазі
Кинувсь без панцира він у завзяту, кровавую битву.
Також і плечі укрив відвертаючим горе залізом
Муж той страшний; на ремені колчан через плечі
накинув,
В нім стріл багато було страховинних, смерті насіння,
Смерті, що голос усім відбира. На їх вістрях погибель,
Капають сльози і кров, в середині гладкі вони й довгі,
Ззаду ж обтикані всі темнобарвленим пір'ям орловим.
Ось і могутній свій спис із сталевим шліфованим вістрям
Взяв, а на голову сам наложив собі шолом величний,
Штучний та непроникливий, що приставав добре
до висків,
Щоб охороною був голові божественній Геракла.
Потім у руки взяв щит, неважкий, та відпорний на диво;
Жаден удар не спроміг проламать його, ані розбити.

Писано д⟨ня⟩ 3 серпня 1913.

IV. ОПИС ГЕРАКЛОВОГО ЩИТА. А. СТРАХОВИЩА ВІЙНИ

Весь він був круг, де лазур, і слонова кість біла,
й блискучий
Бурштин яснів, і світящее золото; ті штири поля
Пасма ділили навхрест лазурові, синяво-блискучі.
Усередині був змій, невимовно страшлива потвора,
Що позад себе глядів огняними яркими очима;
В пащі багато зубів, що білілися в ній півокругом —
Страх неприступні, а над страховинним чолом невмолима
Еріс, що гонить мужів до мечів та спижевої зброї,
Глупа, що розум в людей відбирала й холодну розвагу,
Що на Зевесова сина знялися грізною війною.
Душі їх так і пішли попід землю до темного Ада,
Кості довкола котрих обгнила шкіра вся та м'ясиво,
Так і гниють у землі під промінням палючого сонця.

Потім представлений був війни напір, і штурм, і погоня.
Видно там натовп людей, і перестрах, і вбивання мужів.
Еріс шаліє там скрізь і Кідойм, і пагубная Кера
Того живого несе пораненого, другого без ран,

Третього ж, що в бою згиб, вона тягне за мертвії ноги.
Плащ весь кровавий на ній від червоної крові людської,
Зір її дико грізний, рот отвертий від рику в тім бою,
Голови видно там скрізь із гадюками, що й не сказати;
Всіх їх дванадцять, вони сіють страх всьому людському
роду,
Що на Зевесова сина піднявся грізною війною.
Всі вони різко сичать, скоро він виступає до бою,
Він Амфітріона син; тоді щит весь палає огнями.
Красний він робиться весь для очей від тих змій
препоганих,
Сірі, як сталь, вони вздовж по хребтах, але чорнії пащі.

Там також стада були кабанів спінених та львів хижих,
Що споглядали на них та кидалися в дикій жадобі.
Гнали ряди за рядами, та жаден із них у тривозі
Не затремтів, тільки шерсть на хребтах була з'їджена
дуже.
Ось величезний один лев упав, а край нього дві свині
Вже без життя, тільки з них кров червона тонкими
струями
Перетіка по землі, вони ж, звісивши рила безвладно,
Мертві лежать, бо життя їх позбавили льви ненажерні.
Ті ж завзятіше чимраз і лютіш нападають на стадо;
Люто бороняться теж кабани та льви радісно скачуть.

V. ОПИС ЩИТА. Б. ВІЙНА ЛАПІФІВ ІЗ КЕНТАВРАМИ

Далі там битва людей. Ось узброєні в списи лапіфи,
Їх вожаки Пейрітой, і Дріант, і Кайней воєводи,
Пролох за ним, і Гоплей, і Ексадій, і Фалер нарешті,
Мопс також, Ампікса син, Тітаресій, потомки Ареса,
Далі Тесей, син Айгея, до безсмертного бога подібний,
Всі вони литі з срібла, золоте в них оружжя на тілі.
З другого боку кентаври, що зібралися з ними до бою;
Вождь їх могутній Тетрей, а з ним Азбаль, віщун
з лету птахів,
Аркт і Урей, обік них іще Мімас ось чорноволосий
І два Певкея, сини Перімед, з рідним братом Дріалем —
Всі вони литі з срібла, а в руках золотії ялиці.
Ось вони в приступ ідуть, мов живі усі, одні на одних,
І муж на мужа валить то списами, то знов яличками.

Далі ось бистрії коні страшнозорого бога Ареса
Вряд стоять, всі золоті; а сам згубний, обтяжений лупом,
Арес зі списом в руці стоїть як повелитель народу,
Кров'ю облитий увесь, немов тільки що вийшов з різниці;
Високо став на свій віз; обік нього і Страх і Тривога
Стали, мов квапиться їм поспішити до бою з мужами.

Далі Зевеса дочка, теж здобичниця Трітогенея,
Проста, немов би жадна розпалить ще лютішую битву,
Спис потрясає в руці, щит на рамені, золотий шолом
На голові,— так іде вона в бій для проливання крові.

А понад тим видно хор всіх безсмертних; в самій
середині
Грає прегарно Зевеса й Латони потомок на злотій
Цитрі. Осідок богів се, верхів'я святого Олімпу!
Тут і боги в зборі всі, і стоїть безконечная радість
В крузі безсмертних усіх; ось і спів починають богині,
Ті піерійськії музи,— здається, що голос їх чути.

Писано д(ня) 4 серпня 1913.

VI. ОПИС ЩИТА. В. МОРСЬКИЙ КРАЄВИД

Далі там захисна пристань непереборимого моря
В крузі тім зроблена вся із блискучої чистої міді,
Мовби ось хвиля жене; серед хвиль уганяли дельфіни
Жваво кругом, морських риб уловляли собі на поживу,
Мовби ті плавали там. А два з них, гарно зроблені
з срібла,
Вирнули вверх і ригали, булькочучи вгору водою,
Так що спижевії риби в страху тріпотались. Рибак же,
Сидя на березі, тихо на них чатував, у руках же
Сітку держав, мов ось-ось її кинути мав на ті риби [1].

---

[1] Таку сітку, круглу, з грузилами по краях, я бачив у Білграді, столиці Сербії, і бачив, як рибак, стоячи на стрімкім березі, раз по разу розгортав її обома руками на собі і кидав ізгори на воду так, що грузила в лету розбігалися і розтягали сіть, яка кружалом падала на воду і покривала собою риби, що плавали внизу, в каламутній воді. При помочі шнура, який рибак мав кінцем завинений на руці, він стягав сіть у воді так, що краї сходилися докупи, мов міхур або мошонка, і витягав сіть із води в виді мішка, в якім тріпалися риби.

VII. ОПИС ЩИТА. Г. ПЕРСЕЙ І ГОРГОНИ

Там же був рицар Персей, син Данаї з прегарним
волоссям,
Не доторкав він щита ні ногами, ні суставом жадним;
Диво дивне, бо нічим до щита не прикріплений був він,—
Так ізробили його руки славного бога хромого
З золота; мав на ногах він крилаті сандалі, на плечах
В піхві чорнявій він мав перевішений меч на ремені,
І хоч не був він живий, міг літати як бистрая думка.
Але вкривала хребет йому весь голова дивогляда
страшного,
Тої горгони; вона була в місі, чудовім на диво,
Срібнім, довкола його кутаси золотії звисали
Ясно-блискучі; вкривав його голову шолом могутній
Ада самого, що мав в собі пітьму страшливої ночі.
Сам він, одначе, немов поспішав і тікав у тривозі.
Чадо Данаї, Персей, біг сквапливо, за ним же в погоні
Гнали горгони страшні, недоступні та лютії сестри,
Щоб ізловити його. Стугонів о діамант зелений
Щит той, коли він так біг, і дзвенів остро й гучно
о камінь.
На поясах у горгон по дві змії вились ядовиті,
Голови гнучи в боки, вишкіряючи острії зуби,
З поглядом лютим. І був на страшних тих горгон
головищах
Страх величезний.

VIII. ОПИС ЩИТА. Д. ОБЛОГА МІСТА

Вгорі над сим образом люди стояли
У боротьбі коло міста, що було укріплене муром.
Ті боронили своє рідне місто й свій рід від напасті,
Інші натомість ішли, аби з грунту його розорити.
Многі лежали мертві на землі, та багато ще билось
Жваво; у місті жінки на препишно збудованих вежах,
Хоч і спижеві, кричать, лементують і друть собі лиця,
Зовсім неначе живі — велеславного діло Гефайста.
А перед брамою там тиск мужів, що вже старість посіла,
В зборі великім стоять, догори підіймаючи руки,
Молять блаженних богів, у тривозі за рідних та близьких,
Що там ведуть боротьбу. За рядами ж вояків хоробрих
Темнії кери стоять і скрегочуть яркими зубами;

Погляди в них кровожадні, самі вони збризкані кров'ю,
Друться за тих, що падуть, а котра лиш котрого допаде,
Що вже лежав або лиш впав від ран, то пускає на нього
Острії кігті свої і шле душу до темного Ада,
Геть у глибокий Тартар; а коли вдоволить свою спрагу
Кров'ю людською, то геть відкида неживеє вже тіло,
І потім далі верта у збіговище лютого бою.

IX. ОПИС ЩИТА. Е. ТРИ ПАРКИ

Клото, та Лахесіс тут же були, й трошки менша між ними
Атропос; ся невелика була, хоч із трьох найгарніша
І найстаріша віком. Ось нараз усі три ті богині
Бій почали завзятущий із-за одного чоловіка,
І позирали одна на одну люто злими й гнівними очима,
Зараз же в спорі одна одну дряпали й били руками.
Біля них стала Жура жалісліва, погана на вигляд,
Страшно бліда та худа і вся згорблена й виголодніла;
В неї опухлі коліна, в руках довгі, скривлені нігті.
Гній в неї з носа тече, а з лиця їй кров капа на землю;
Так там стояла вона із огидним лицем всім у зморшках.
Плечі ж її припав пил, а з очей, знай, котилися сльози.

X. ОПИС ЩИТА. Ж. ВЕСІЛЛЯ В МІСТІ

Ось стоїть місто людське, що обведене баштами й муром,
Брами у нім золоті у міцних дерев'яних одвірках;
Сім їх було; а жильці у весільних рядах або в парах
Радості повні. Одні з них на пишноколесому возі
Панну до мужа везуть; луна широко пісня весільна;
Блискає здалека жар із горючих смолоскип, що слуги
Іхні несуть передом; перед возом утішнії жони,
А поза ним хор дівчат іде з жартами, сміхом та співом.
При звуці труб голосних там співали поважно мужчини,
З уст їх веселі пісні розносила луна геть довкола.
Інші при гомоні лір виводили танки граціозні,
Далі за ними роєм ішла молодіж при звуці флейтів,
Деякі вівкали там, жартували й пісень затягали,
Інші регочуться. Ось іде повагом серед флейтистів
Староста поперед всіх. Скрізь утіха, і радість, і співи --
Місто в весіллі ціле. А за брамою інші на площі
Іздять на конях, гучні відправляють собі перегони.

XI. ОПИС ЩИТА. 3. ЖНИВА В СЕЛІ

Ось орачі при плугах, вони орють сю божеську землю,
Поли долішніх одеж підкасавши. Там поле широке,
Деякі жнуть, похилившися вниз, густі стебла серпами,
Збіжжя з колоссям важким, щирозолотий дар Деметери.
Інші он в'яжуть в снопи зжатий плід і стягають на тік їх,
Інші збирають он там виноград, який ріжуть ножами,
Інші ось зносять в кошах, що одержали із винограду,
Ягоди білі й чорняві, позбирані з тик величезних,
Що гнуться під тягарем гроздів, листя та лоз
срібнолуських.
Інші несуть у кошах, а в них збоку рясний виноградник
Грозди, немов золоті, позвисали — препишнеє діло
Майстра Гефайста. Колише вітрець те розкішнеє листя
На срібнолуських полях, що під гроздами сутими гнуться
І наливаються скрізь то злотистим вином, то червоним.
Інші прасують уже виноград; сік тече у ночовки.

XII. ОПИС ЩИТА. 1. ЗАБАВИ ЗА МІСТОМ

Ось тут борці! Одні з них навкулачки там б'ються, а інші
Борються, інші ж мужі за зайцями біжать у здогони.
Передом пси острозубі спішать, аби зайця дігнати,
Зайці ж щосили спішать, аби песіх зубів уникнути.
Обік них кінні їздці мук і труду приймають немало,
Щоб надгороду здобуть. У препишно оплетенім возі
Онде погонич стоїть, поганя бистроногії коні;
Поводи їм попустив; з голосним торохтінням женеться
Туго збудований віз, і дренчать обручі на колесах.
Ах, надаремний їх труд, бо ніколи ніхто з них не може
Інших ніяк перегнать і здобути собі надгороду.
А вона онде лежить; значний триніг он там серед площі,
Весь золотий, гарний твір божественного майстра
Гефайста.

По краях сього щита Океан пливе, мов ріка в повінь,
І опливає кругом щит коштовний. В ріці із водою
Лебедів стадо гуля, інші плавають геть, ледве видно.
Риби підскакують з хвиль, що аж дивно на воду глядіти.
Сам громовержець Зевес дивувавсь, глядячи на се діло,
Хоч з його ради Гефайст зробив отой щит пречудовий,
Сильний, твердий та тривкий божественного майстра
руками.

XIII. СТРІЧА ГЕРАКЛА З АФІНОЮ

Сильно закинув той щит на плече повносилий Зевесів
Син і до воза метнувсь, що, запряжений парою коней,
Прудко, мов блискавка та його батька-егідодержавця,
Мов підлетів у скоку; а могутній візник Іолай тут,
Скоро на возі він став, погнав прудко зігнуті колеса.

Та ось зблизилась до них синьоока богиня Афіна,
Смілості їм додала та слова ті сказала летючі:
«Радість вам, внуки Лінкея [1], що здавен його слава лунає,
Дасть вам побіду Зевес, повелитель богів всіх блаженних,
Кікна положите ви й заберете препишную зброю.
Але одне ще скажу тобі, ти, між людьми найславніший:
Скоро ти Кікна лише життя сього солодкого збавиш,
Тут його зараз покинь, на тім місці лиши його зброю,
Сам же зажди, аж прийде к тобі Арес-чоловіковбійця!
Вглянеш тоді у його під щитом незаслонене місце,
А як доглянеш його, вдар туди своїм острим залізом,
Потім подайся назад, бо інакше тобі не судилось
Кікнові коні дістать, ні його велеславную зброю».

Так рекла й стала на віз преподобна, велика богиня,
Що у безсмертних руках несе людям побіду та славу.
Станула спішно, і тут божественний герой Іолай враз
Грімко на коні гукнув, ті ж від голосу того грімкого
Полем чимдуж потягли бистрий віз; за ним курява встала.
Смілості їм додала теж ласкава богиня Паллада,
Сильно махнувши вгору своїм щитом; земля застогнала.

XIV. СТРІЧА ГЕРАКЛА З КІКНОМ

Та ось і ті два женуть, мов огонь через поле та буря,—
Кікнос, герой возовий, і Арес, ненаситний у бою.
Швидко, коли вже ось-ось порівнялися коні їх ручі,
Дзвінко заржали, аж геть десь у горах луна залунала.
Але промовив отсе велеславний Геракл таке слово:
«Кікне, мій друже, чого на нас гониш ті коні летючі?
Ми ж оба також мужі обзнайомлені з трудами бою.
Супряг блискучий свій справ ти набік і вступися

[1] Іолай походив від Лінкея ось у якій лінії: Лінкей, Абас, Акрізій, Данай, Персей, Алкай, Амфітріон, Іфікл, отже, був дев'ятим поколінням по нім.

Нам із дороги! Мені прийшлось їхать сюди до Трахіди,
Там до Кеікса-князя, що потугою й славою вищий
Понад трахідських усіх; сам ти знаєш усе те найліпше,
Бо взяв за жінку його доню, Темістоное чорняву.
Любий, не вхилить Арес тебе, певно, сьогодні від смерті,
Як ти зо мною тепер пошукаєш і зачіпки й бою.
Адже вже раз скуштував він мойого преострого списа
В той час, як виступив він проти мене в Пілосі пісковім,
Зважившись будь там що будь і зо мною поміряться
в бою.
Тричі я трафив його з свого лука, і три мої стріли
Щитом підхопив Арес; та вчетверте я вдарив у бедра,
Списом попавши туди і встромив йому в тіло глибоко.
Впав горілиць він у пил від удару мойого оружжя
І був би в крузі богів заслужив собі вічну погорду,
Якби я зброю тоді був руками зняв з нього кроваву».

Так рік, та Кікн, той герой з довгим списом, ані
не подумав
Слухать його й зупинить свої бистрії коні в розгоні.
З кручених сідал оба поскакали тут швидко на землю,
Зевса могутнього син і теж Еніалія потомок.
Потім оба візники гнали геть гарногривії коні
Так, що від стуку копит стугоніло широкеє поле.

XV. ДВОБІЙ ГЕРАКЛА З КІКНОМ

Мов коли з гір вершини, з височенного гребня крутого
Скали зірвуться й падуть, одна одну трощить і друхоче,
Много листатих дубів, і ялиць, і смерек теж багато,
Много тополь із широким корінням вони розламають
В своїм шаленім лету, аж докотяться в саму долину,—
Так і ті два подались один на 'дного з криком великим.
Близькі й далекі міста, Мирмідон та Іолк фессалійський,
Арне та Геліке теж беотійські й гориста Антея
Грімко лунали від тих голосів двох героїв, що з криком
Лютим на себе пішли. Загримів сам старий Громовержець
З неба Зевес і спустив у долину кровавії краплі —
Бою кровавого знак дав сим свому хороброму сину.

Як у лісистих ярах під горою кабан страховинний
З клами грізними нараз забажа поборотися люто
З мужем, що в страху стоїть, і острить почне кли ті
блискучі,

Дико скривляється, з пащі пливе йому піна додолу,
Але в очах горить злість, наче полум'я ніччю блискуче;
Вгору йому на хребті та на шиї шерсть їжиться грізно,—
Саме так з воза на діл скочив жваво грізний син Зевеса.

Як у зеленій листві синьокрила співуча цикада
Літом сидить, а напій її й страва — роса лиш перлиста,—
І починає вона співать людям і цвіркає дзвінко
З ранку до ночі, коли найжаркіше пече боже сонце;
В пору, коли дозріва те косматеє просо на стеблах,
Що його сіють уліті, коли вже квасне виноградця
Барв набира, що його Діоніс дав на втіху та горе
Людям,— якраз у той час бій почався двох сильних
героїв.

І немов льви два впадуть на одну ними вбитую ланю,
Люто сердиті, й один на другого кидається; чути
Рик їх страшний і зубів лютий скрегіт за тую добичу,
Або коли два орли кривошпоні, з кривими дзьобами
На лисій скелі стрімкій почнуть битися з вереском лютим
Чи то за дику козу товстобедру, що вбив той стрілець
молоденький,
Що їй із лука послав остру стрілку, а сам заблудився,
Лані не здужав знайти, а орли її вгледіли зараз,
Злетіли, мов блискавки, й тут же биться зчепились
завзято,—
Так само з лускотом ті напустились один на другого.

Кікну охота прийшла зразу з ніг збить могутнього сина
Зевса; тарахнув чимдуж в щит Геракла він списом
спижевим,
Але щита не пробив; уберіг його дар божественний.
Та Амфітріонів син, той Геракл, переможець у боях,
Скоро, мов блискавка, вбив йому спис свій могутній
у шию,
В голеє місце поміж його щитом і шоломом, саме
Понижче від бороди; розтяло йому шпарко обидва
Там стягачі вбійче вістря, і щезла вся сила героя.
І він упав, наче зрубаний дуб або відламок скелі стрімкої,
Що її з неба Зевес розлупа своїм громом огнистим.
Так він упав, і на нім задреньчала спижевая зброя.

Там його кинув лігма син Зевеса великосердечний,
Сам ждучи вбійцю Ареса, що ось наближався за сином
З поглядом лютим, мов лев, який звіра спіткав лісового
Й тут же готов у хребет йому кігті свої уп'ялити,
Зараз його розірвать і життя відібрати веселе.
Душу відвага грізна наповняє та темнеє серце,
Прискають іскри з очей, і хвостом себе люто по бедрах
Б'є, і ногами скребе, і не важиться жаден смертельний
Глянуть на нього тоді, ані стать проти нього до бою;
Так Амфітріона син, той Геракл, ненаситний у бої,
Проти Ареса стояв, і росло йому серце з відваги.
Швидко наспів також бог; його лютість сердечная гнала;
З криком оба голосним тут упали один на другого.

Як від страшної скали відірвесь каменюка велика,
Вниз паде в скоках страшних, і валиться, й гуркоче,
й лускоче
Скоро так, що й не зуздриш, та ось горб проти неї високий
Спинить її в тім бігу і не пустить летіти ще далі,—
Так із гармидром страшним надлетів Арес, возотрощитель,
Згуба мужів; та його ждав спокійно Зевесів нащадок.

Але Афіна отсе, доня Зевса-егідодержавця,
Вийшла Аресу настріть, і егіду надставила темну,
Й, грізно зиркнувши, таке почала говорити до нього:
«Аресе, ой зупини свою злість, недосяглії руки!
Бо не годиться тобі зняти зброю препишну з Геракла,
Ані же вбити його, те хоробре Зевесове плем'я.
Тож не вступай з ним у бій, не ставай проти мене ворожо!»

Мовила так, та дарма їй уговкать Аресове серце.
З криком-бо він голосним і піднявши огнистую зброю
Вихром наперед летів навпростець на Гераклову силу,
Рад положити його, і жбурнув спис свій бистрий
спижевий
Просто на божеський щит, у гніву задля власного сина,
Що тут погиб. Та вона, синьоока богиня Паллада,
Випрямилась понад возом і щитом своїм відвернула
Аресів спис. Сам себе не тямуючи в злості, тут Арес
Видобув острий свій меч і метнувся притьмом на Геракла.
Та коли близько вже був і, щитом закриваючи груди,

Бедра свої обнажив, шпигонув син Амфітріона
З усеї сили в бедро, і вігнав вістря в тіло глибоко
Свойого списа, й його повалив, мов ялицю, на землю.

XVII. ЗАКІНЧЕННЯ

Та ось пригнали чимдуж бистрі коні та віз двоколісний
Страх і Тривога, взяли на землі розпростертого бога
І на коштовне його сідло положили; потому поспішно
Вдарили коней і вмить на високий Олімп відімчали.

Та син Алкмени і з ним Іолай, його вірний товариш,
З Кікна всю зброю зняли, із плечей позділмали одежу,
Коней його заняли і до міста Трахіди небаром
З ними приїхали враз. Синьоока ж богиня Паллада
Теж поспішила в Олімп, у вітця божественну домівку.

Кікна тоді поховав Кеікс із незліченним народом,
Що жив поблизько тих міст, яких він королем був
славетним,
Анти, що на Мирмідонах і славного міста Іолка,
Геліки й Арни,— з тих міст посходилося люду багато,
Кеікса щоб вшанувать, богам любого в тій там жалобі.
Але могилу та гріб геть забрала Анаврова сила,
Повінь розливши взимі; се їй так повелів син Латони,
Бог Аполлон, за той гріх, що померший мав звичай
Кождого, хто лиш до Дельф гекатомби вів богу
на жертву,
З засідки там нападать і добро грабувати насильно.

Писано д⟨ня⟩ 6 серпня 1913.

І. ПОХВАЛА ЗЕВЕСОВІ

Музи, Піерії доні, що славу даєте у піснях,
Нуте, ходіть, похваліть гімном дателя всього Зевеса!
Людям смертельним він честь або нечесть дає по вподобі,
Слава їм або ганьба, як Зевеса високого воля.
Легко йому силу дать, легко сильного кинуть на землю,
Легко могутніх знизить, а понижених ущасливити;
Легко криве спростувать, легко гордому пишність ізбити;
Зевс громовладний в своїм вічнім етері може се справить.
Персесе мій, уважай і очима й ухами, й по правді
Суд свій складай, я ж тобі скажу многі правдивії речі.

ІІ. ДВІ НЕЗГОДИ

Ні, не одна лиш Незгода родилась на світ; на землі їх
Маємо дві. З них одну похвалить може кождий розумний,
Другій догану дає. Обі духом вони зовсім різні.
Перша піддержує лиш сумний бій та гірку ворожнечу,
Дика, нікому з людей теж не мила, і тим лиш, що мусим
З божої волі її поважать, чтимо прикру Незгоду.
Другу за те, старшу з них, колись сплодила темна
Ніч-мати,
А сотворив сам високий Зевес, що царює в повітрі
Понад землею й цілим світом, нам на добро, на пожиток.
Руки ліниві вона гонить, знай, до веселої праці.
Дехто, в роботі лінивий, погляне на інших багатих,
І давай також собі дещо сіять, садить, пильнувати,
Дім до ладу доводить; завидує сусіда сусіді,
І оба роблять гаразд. Ся Незгода людям пожиточна.
Завидить часто гончар гончару, тесля теслю не любить,
Навіть жебрак жебрака або співак співака.

III. ПРАЦЯ МИРИТЬ ЛЮДЕЙ

Персесе мій, отсе ти собі добре клади в своє серце:
Хай ворожнеча лиха твою душу не тягне від праці,
Щоб ти шукав авантюр і мішавсь в торгові колотнечі!
Мало часу нам стає на торги та на свари, а власне,
Тим, у кого з року в рік не нащаджено дома багато
Збіжжя й добра, що дає нам земля із плодів Деметери.
Коли тих маєш досить, тоді можеш свариться та биться
Хоч за чужеє добро. Та й тоді думай поперед всього
Сварку та опір закінчить лиш по правді, зовсім справедливо
По тим законам, які дав Зевес нам як дар совершенний.
Здавна святая земля вже поділена, з поділу ж того
Скільки ти взяв як грабіж, і хвалиш теж насильників дуже,
Що полюбляють хабар і за те судять судом неправим.
Дурні! Не знають вони, що хоч п о л о в и н а
по п р а в д і
Ліпша від цілості, що хто здобув собі з кривдою інших.

IV. ПАНДОРА (АБО ВІДКИ ВЗЯЛОСЯ ЛИХО НА ЗЕМЛІ)

Скрили колись-то були від людей боги всяку поживу.
Легко тоді міг чоловік в однім дні заробить так багато,
Що потім міг цілий рік без роботи спокійно сидіти.
Міг собі керму й весло преспокійно повісити в димі,
Міг свої мули й воли невтомимі без праці держати.
Але Зевес заховав усю живність, сердитості повен,
Що ошукав його був за людей Прометей хитроумний.
Тим-то надумався він на біду звести людську породу —
Скрив перед ними огонь. Та Іапета син бистроумний
Викрав його для людей від премудрого бога Зевеса
У тростиновім стеблі. Не вгадав про сю річ Громовержець,
Та згадав скоро й сказав у сердитості своїй те слово:
«Іапетенку, який на всі штуки хитрий удався!
Тішишся, що вкрав огонь, одурив мої замисли мудрі,
Але зробив ти се лиш собі й людям на лютеє горе.
Бо за огонь дам я їм таке лихо, що радувать буде
В кождого серце і він обійматиме власну недолю».

Так сказав і засміявсь богів батько та роду людського.
Зараз Гефайсту звелів велеможному без проволоки
Землю з водою змішать і до неї додать людські сили
Й голос; безсмертних богинь мало мати подобу дівоче
Тее привабне лице; від Паллади навчитися мала
Ткацької штуки та на полотні виводити узори;
Голову їй Афродіта, золотоволоса богиня,
Повабом мала вкрасить, але в душу їй хитрощі всякі,
Жадобу, й несупокій, і охоту до строїв, і смілість
Гермес мав закоренить, на всі штуки зручний Арга-вбійця.

Так велів, і всі боги тут сповнили володаря волю.
Зараз Гефайст, хромий бог, зробив з глини прегарну
дівицю,
Як повелів Крона син; пояс їй і жіночу оздобу
Тут же негайно дала синьоока богиня Афіна;
Грації божеські їй та шановная Пейто-Намова
Шию вкрасили як стій золотим обручем; увінчали
Гори головку її кучеряву в цвітки веснянії;
Весь стрій на тілі її до ладу привела тут Афіна,
Але у серці її розбудив шпаркий Арга-убійця
Пестощі, й речі брехливі, та хитрощі, та лицемірство
Так, як хотів громовладець; іще дав їй дар говорити
Більше ніж треба післанець богів, і назвав сю дівицю
Ім'ям Пандора тому, що всі жителі неба зложились
Обдарувать її так, аби людям спричинила горе.
А закінчивши обман сей страшний та навік невідхильний,
Вислав небесний отець її в дарі до Епіметея
З Гермесом, ручим послом. Не подумав, по свому
звичаю,
Епіметей про те, що Прометей йому мовив давніше:
«Жадного дару не брать від Зевеса з Олімпу, а зараз
Вислать назад, а то він принесе людям лютеє горе».
Але він дар той приняв, а як мав біду,
то й догадався.

До того часу жили на землі всі людські покоління,
Жадних гризот, ні турбот не зазнавши, ні праці важкої.
Болів не знали й хороб, що тепер людей зводять в могилу,
А як же много їх тут і старіється в горі й терпінні!
Жінка, одначе, зняла покришку із фатальної пушки,
З неї всі лиха на світ випустила та горе сумнее,
Тільки Надія одна там лишилася в пушці незламній

Під самим краєм і геть не могла відлетіти скоренько,
Бо догадалася вмить віком пушку заткати Пандора.
Се був теж божий присуд громовладного бога Зевеса,
А то блукали би скрізь по землі незлічимії смутки.
Повна тепер горя вся та земля, повні води морськії;
Болісті всякі летять та хвороби і денно і нічно
На все живее й несуть усім смертним журу та загибель
Стиха, бо мудрий Зевес відібрав у них голос; і тим-то
Жаден живий ні вовік не відмінить його постанову.

v. п'ять поколінь людського роду

Як ти жадаеш, я ще тобі інше, розумне та добре
Слово скажу, ти ж його заховай навсе в своєму серці!
Як проживали колись і боги і смертельні народи.

Вперве була золота людей многоязичних порода,
Вічні створили її боги, що жили в домі Олімпу,
В той час іще, коли Крон був володарем світу цілого.
Так само, як і боги, жили люди без труду й турботи,
Муки не знавши, ні бід. Не в'ялила їх старість плачлива;
Руки та ноги у них все здорові були, і веселий
Був у них кождий обід, без переситу й без недостатку.
Смерть була тиха, мов сон. Все життя було радощів
повне.
Плодів доволі для всіх рік в рік родили ниви плодючі
Зовсім немов добровільно, й робив кождий радо й охоче.
Тихо йшла праця, і ріс між усіми блаженний достаток,
Множились стада овець, над людьми була ласка божа.
А коли весь той народ покрив землю своїми тілами,
Всі вони духами стали через волю великого бога
Добрими, що над землею літали й людей сторожили.
Й досі пильнують вони справедливості, мстять всякі
кривди,
В хмарах літаючи скрізь над полями та благословлячи;
Сей королівський уряд вони мають як почесть від бога.

Потім породу другу, вже далеко плохішу, бо срібну,
Вічні створили боги, що жиють у домівці Олімпу.
Ті ані ростом рівня з золотими, ані розумами.
Сто літ дитина тоді ще жила коло мами своєї
Під її доглядом, мов недоліток росла в своїм домі.
А як до літ доросла і дійшла вже до розцвіту віку,

То вже звичайно було їй недовге життя, повне лиха
Через безглузді діла. Не могли вже ті люди миритьcя
Через безмежную гордість; богам вони честі не хтіли давати,
Ані їм жертви палить на огнищах святих старосвітських,
Як старий звичай велів. Тож Зевес Кронієнко знівечив
Всю ту породу в гніву, що богам не давала вже честі.
А як сей другий народ покрив землю своїми тілами,
Душі під землю пішли й стали смертними там же богами,
Інші, ніж перші, та й їм іще божеська честь припадає.

Ще одну, третю породу людей різномовних із спижу
Тут сотворив бог-отець, у всьому не похожу на срібну.
Дикі були та страшні, всі зо списами, що лиш Ареса
Бавилися ремеслом і творили неправду, не їли
Плодів землі, кам'яні в їх тілах були душі й жорстокі,
Сила страшенна в руках і страшні кулачища звисали
Їм із рамен та могучих плечей. Уся зброя спижева
В них була, знаряди теж у домах їх із жовтого спижу,
Навіть спижеві плуги; не було ще твердого заліза.
Ті на кінці, повбивавши самі себе всі власноручно,
Всі пішли в палац гнилий безпросвітного, темного Ада,
Слави не знавши, бо смерть їх скосила, хоч як були сильні;
Так вони щезли з землі з-під блискучого сонця проміння.

Та скоро й третій сей рід весь поляг у глибоких могилах,
Інший, четвертий, создав на плодючому земному крузі
Сам Кронієнко Зевес, рід правдивий, святий, благородний,
Рід божественних героїв. Старі часи звали їх полубогами,
Слави ж великих їх діл повна вся та земля безконечна.
Але сумная війна їх пожерла й кровавії бої
Тут в краї Кадма, перед семибрамними Фівами згибло
Їх дуже много в борбі за Едіпові стада багаті.
Інших могутня глибінь темно-синього моря погнала
Геть аж під Трою задля гарнокосої пані Гелени;
Там їх у битвах усіх неминучая смерть вколисала.
Тим оддалік від людей дав посмертне життя та домівку
Зевс Кронієнко-отець; і жиють вони на краї світа,
Оддалік теж від богів, а над ними царює там Кронос.
Там вони й досі живуть, не зазнаючи в серцях турботи,
На Океана бурхливій ріці, на Щасливих островах,

Плем'я героїв блаженне, а плоди солодші від меду
Тричі на рік для них родить земля, всеплодючая мати.

Потім — о, щоб і я сам не родився у тій п'ятій породі,
Або давніше помер, або аж геть пізніше родився!
Люд-бо залізний настав, і не мають удень супочинку
В праці тяжкій і в трудах, навіть ніччю не мають спокою.
Грішний народ! Посилають боги йому клопоти
й біди тяжкії;
Але до лиха не раз домішається радість і втіха.
Знищить колись-то Зевес і сей рід людей різноязичних,
Як діти їх, родячись, будуть мати вже сиву чуприну.

Ані дитині отець, ні дитина вітцю не сприяє,
Ані господарю гість, ані слуга слузі не мирволить,
Ані брат брата не любить уже, як колись-то бувало.
Швидко почнуть зневажать і старих своїх родичів сивих,
Лаять їх і вимовлять їм у очі немилії речі,
Злі та несвідомі божої кари! Вони постарілим
Родичам не віддають за старунок в дитинстві подяку;
Право їх — тільки п'ястук; одні одним міста
вже руйнують.
Честі й присяги вони не держать, доброти ані правди
Не бережуть; лиш хто бродить в гріхах, кривдить інших,
Тому в них честь. Нема права в руках, нема честолюбних;
Сміло ошукує ледар без сумління людей благородних,
Криво свідчить, клевету ще й присягою він закріпляє.
Заздрість услід за людьми, за нещасними ходить і ходить
З голосом прикрим, їх шкоди жадна, і з лицем
обридливим.
Стид і свята Чистота, ті обоє у білих одежах
Враз до Олімпу летять, широчезну покинувши землю,
Йдуть туди, де святих хор, а неправих людей покидають.
Що ж нам лишається тут, крім нещастя, біди та гризоти
Смертному роду людей? І нівідки на зло те підмоги!

VI. ПРИТЧА ПРО ЯСТРУБА Й СОЛОВ'Я

Притчу скажу вам тепер, о князі, ви ж беріте на розум!
До соловія з барвистою шийкою мовив раз яструб
В хмарах високих, зловивши його й несучи в своїх кігтях,
Як він жалібно пищав, бо впивались йому кігті в м'ясо;
Яструб же грізно сказав соловієві ось яке слово:

«Дурню, чого так пищиш? Тебе вхопив далеко сильніший
І понесе, де захоче, про спів же твій він і не дбає.
Схочу, то пущу тебе, а як ні, то і з'їм тебе зараз.
Дурень, хто слабший бажа на сильнішого ворога стати!
Не побідить він його й до нещастя ще матиме й сором».
Так сказав бистролетючий і ширококрилий той яструб.

Ти ж, о мій Персе, пізнай справедливість і бійся гордині!
Гордощі в низького зло, та й високому ніщо гордиться,
А то він не донесе, бо таким тягарем йому стане,
Що його звалить біда. Ліпша завсігди інша дорога
До справедливості. Правда усе переможе гординю,
Поки дійдуть до кінця, а в біді також дурні мудріють.

VII. ПРАВДА Й НЕПРАВДА

Скоро послідує месть за кривою присягою й судом
Несправедливим. Туди можна силою право тягнути,
Де його хабарники та судді неправдиві потягнуть.
Плачучи, Правда йде скрізь по містах та по людських оселях
Пітьмою вкрита й несе людям горе та пімсту страшную
Тим, що прогнали її й не по правді розсуджують людям.
Ті ж, що своїм і чужим признають і дають все по правді,
Просто та право, ніде не схибляючи з шляху закону,
Мають спокій у містах і щасливий народ у достатку.
Мирний їх край, процвіта у них молодіж, і ніколи
Далекоглядний Зевес не нашле їм воєнної скрути,
Так само до правосудних не загостить і голод ніколи,
Ані прокляття на них не паде. Що лиш роблять, усе те
Празник; земля їм дає досить хліба, а дуби на горах
Жолуді мають в верхах, а в дуплах їх рої пчолянії;
Стада вовнистих овець там пасуться, важкі на них руна;
Родять жінки в них дітей, до вітців своїх завше подібних,
В щасті цвітуть і в добрі; кораблями їм плавать не треба,
Бо земля власна дає їм плодів життєдайних доволі.

Та де Неправда царить, і Гординя, і злочинів много,
Там Кронієнко Зевес широкоплечий робить правду по-свому.
Часто весь город задля одного злого мужа пропаде,
Що не зна міри у злім та про злочини лиш промишляє.

Тим люте горе з небес посилає Зевесова сила,
Пошесть, і голод, і біль; пропадають і гинуть народи,
Плоду в жінок не стає, відцвітають доми благородні
З волі богів олімпійських. А то іншим разом вороже
Військо найде і знесе люд увесь, навіть мури міські,
Або потопить Зевес кораблі їх у морі бурхливім.

О царі, думайте й ви та тямуйте у своїм сумлінні
Сей божий суд! Бо вблизу між людьми пробувають
Також безсмертні боги й бачать, хто ще неправедне
творить,
Як мучать люди людей, зневажаючи божеє право.
Три міріади числять на землі тій широкій, плодючій
Вічних Зевесових слуг, сторожів над смертельними
людьми,
Що пильно бачать діла справедливі та несправедливі,
Пітьмою вкриті, вони пролітають скрізь понад землею.

А Справедливість, вона чиста діва та доня Зевеса,
Чиста, й свята, та й має честь між богами, жильцями
Олімпу.
Хто лиш зневажить її, чи знеславить ділами лихими,
Зараз сідає вона край вітця свого Зевса Кроненка
Й скаржиться на злих людей; і не раз весь народ мусить
Біди терпіть за вину своїх сильних, за похіть нещасну
Кривити право й судить по неправді на шкоду
людську.

О, стережіться сього, ви царі! Любіть Правду в учинках,
Ви, котрі любите так хабарі! Відцурайтеся Кривди!
Зло робить сам собі той, хто над іншими зло витворяє;
Рада лиха все паде на того, хто зле радить, найтяжче.

VIII. ДВА ШЛЯХИ

Все бачить око Зевеса, і всякі видні йому речі,
Те також по своїй вподобі він бачить без жодної тайни,
Що в якім місті за лад і які там права та встанови.
Я б тепер сам на землі не хотів майже праведним бути
Ані мій син, бо біда справедливому в наш час усюди,
Бо більше право тепер собі скрізь присвоїло безправ'я.
Та сподіваюсь, що все те ще змінить якось Громовержець,
Персесе, ах, положи те собі ти гаразд в своє серце;

Завше закону пильнуй, як огню, стережися насильства!
Сей заповіт положив Кроніенко високий всім людям.
Правда, що риби морські, хижі звірі та хижії птахи
Жруть одні одних, живуть лиш розбоєм і права не знають;
Людям, одначе, дав бог справедливість, і се в них найвище
Благо, бо хто має волю закон голосить, як сам розуміє,
Того поблагословить бог Зевес, що карає громами;
Але хто криво свідчить, присягає фальшиво з розмислом,
Бреше й ширить клевету з невлічимої зависті й злості,
Того рід гине у тьмі, пропадає у безвість навіки;
Хто ж присягає по правді, того плем'я житиме в честі.

Щиро скажу тобі ще, Персе мій малоумний! Дивися!
Злом можна тут здобувать чого хочеться купу на купу
І без труда; гладка стежка до зла, близько до його дому;
Але перед чесноту піт поклали боги несмертельні,
Довга до неї й стрімка, мов під гору вузенька стежина,
Зразу важка та страшна, але як ти піднявся на гору,
Легше на серці стає, хоч і як утяжливий був вихід.

Той муж найліпший зі всіх, що про все сам роздумає бачно,
Те обміркує, що ще колись може вкінці буть корисним.
Добрий не менше і той, що послуха корисної ради.
Та хто не думає сам, ані інших не слухає ради,
Щоб її обміркувать, той до всього буває нездібний.

IX. ПОХВАЛА ПРАЦІ

Тим-то, тямуючи все мої впімнення, братику Персе,
Синочку божий, працюй, аби голод себе зненавидів
І щоб любила тебе Деметера, прегарно вінчана
Мати шановна, й тобі наповняла стоги й обороги.
Голод-бо завжди була невідступний лінивих товариш;
Сердяться люди й боги все на того, хто даром без праці
В лінощах жити привик, наче ті неробучії трутні,
Що тільки жруть раз у раз те, що пчоли назносять трудящі,
Але не роблять самі. Ти ж роби в міру діло охітно,
Щоб спілих плодів усе були повні комори й засіки.
Праця збагачує, знай, чоловіка добром і стадами,

Праця милішим тебе зробить навіть богам віковічним
І смертним людям, які до лінивого чують відразу.
Праця не сором, лише чоловіка соромить лінивство.
Що ти здобудеш трудом, позавидує, може, лінивий
Твому добру, та прийде чеснота тобі, честь і достаток.

Мужу тямучому — ти теж таким був — спориться робота,
Як від чужого добра відверта нерозумную душу
Й жваво за діло береся, про хліб дбаєш по моїй пораді.
Стид тут фальшивий, коли чоловік ним кермується бідний,
Стид, що великеє зло не раз робить, а часто й підмогу.
Стид іде з бідністю в парі, з багатством веселість душевна;
Крадене всяке добро — не добро, тільки те, що нам бог дав.
Бо як хто силою рук добра всякого много нагарбав
Або зволік язиком, як се часто, на жаль, в нас буває,
Як кому серце затьмить і задурить погана жадоба
Зиску і вижене стид і саму лиш безстидність полишить,
Того спихають боги зовсім легко, і дім його гине,
І лиш коротко його те щасливе багатство держиться.

х. свояки й сусіди

На одно вийде, коли чужинця, прошака ти зневажиш,
Як коли б ти осквернив брата рідного ложе супружне.
На одно вийде, коли чужій жінці ти скверне щось робиш,
Або без намислу ти чужу сироту кривдиш і лаєш,
Або старого вітця на сумному старих літ порозі
Виганьбиш або йому допікаєш балаканням прикрим.
Все те зворушує гнів у Зевеса й за все те нарешті
Він за неправди усі колись вишле тяжкую відплату.
Але ти душу свою відвертай нерозумну від того
І зо всіх сил віддавай богам вічним належнії жертви,
В скромності та чистоті їм пали щонайкращії лядви,
Ласку приєднуй собі ще приносами в них і кадилом
Чи вечором перед сном, чи коли раннє світло заблисне,
Щоб заховали вони тобі серце та душу ласкаву,
Щоб ти наслідця чуже міг купить, а ніхто інший твого.

Хто тебе любить — проси на обід; не проси, хто враждує!
Але найпаче проси того, хто при тобі сусідує.

Бо як нежданo коли в селі трафиться злая пригода,
Без пояса прибігає сусід; свояк мусить іще вперезаться.
Злий сусід — найгірше зло, але добрий — сама ласка
божа;
Хто має добрих сусідів, той честь має з ними посполу.
Як в тебе злодій сусід, то гляди, й віл у тебе пропаде.
Доброї міри жадай від сусіда й давай тому добру,
Ту саму, що в нього взяв, або й ліпшу ще, як тільки
можеш,
Щоб у потреби пору ти знайшов порятівок у нього.
Не шукай зиску зі зла, бо злий зиск — настоящая шкода.
Хто тебе любить, люби й ти його; гостить в тебе — ти
в нього;
Хто тобі дав, дай йому; а не дав, не дай також;
Давцеві радо дають, та відмовцеві теж відмовляють.
Дати — добро, але грабити — зло, що смерть наглу
приносить.

Коли хто радо дає, дає навіть багатії дари,
Рад він тим дарам і сам і вчуває у серці потіху;
Та як-то тільки бере безсоромністю або насиллям,
Хоч би й немного що взяв, причиняє йому неспокою.

XI. ОЩАДНІСТЬ

Як до маленького ти хоч мале докладати привикнеш,
Але чинитимеш все, незабаром річ стане велика.
Хто те, що має, збільша, тому голод понурий не грозить;
Що в домі ти ощадиш, те жури тобі певно не зробить.
Дома все ліпше сидіть — перед домом чатує нещастя.
Добре вживать те, що єсть, але мука душі, що бажає
Того, що в неї нема; нехай кождий про се пам'ятає.
З свіжої бочки все пий аж досхочу й тоді, як кінчиться;
Та всередині щади! Бо біда, як щадить хто остатки.

XII. ДОВІР'Я И НЕДОВІР'Я

Дружній тобі чоловік візьме плату й по усній умові;
[З недругом не занедбай списать контракт
якнайдокладніший].
Коли сміється хоч би з братом, най се не буде без свідків!
Зайве довір'я веде так, як і недовір'я, до згуби.
Най тебе жінка не здурить бухастим задом анітрохи,

Що до кімнати твоєї ввійде й почне речі облесні,—
Бо жінці хто довіря, ліпше б злодію міг довіряти.
Як в тебе син одинак, то лишай його сторожем дому;
Певний тоді можеш буть, що рослиме гаразд твій
достаток.
А як у старості вмреш і полишиш синів ти декілька,
То може дати Зевес їм усім невимовнее благо.
Більше синів — більш жури, але й приросту більше
буває.
А як у серці своїм ти бажаєш прибутку й багатства,
То, не складаючи рук, роби пильно все діло за ділом.

XIII. ЖНИВА

«Як лиш сузір'я Плеяд, донь Атланта, здіймається вгору,
Час починати жнива; а сівбу — як вони вниз заходять.
Сорок днів і сорок ночей їх в кождому році не видно,
Потім у протязі року вони знов яснiють на небі,
І тоді час вам залізо острить». Старе правило се
хліборобське,
Чи хто близь моря живе, чи в ярах серед гір, чи в долині
Здалека від хвиль морських має дім серед піль
плодовитих.
Голий нехай сіє муж, голий також повинен орати,
Голий і жати, коли хоче в час відповідний зібрати
Дари благі Деметери, аби йому в пору догідну
Все достигало й аби його голод не гнав поміж хати
Жебрати й хліба просить в переднівку, так як ти до мене
Осьде прийшов. Але я тобі більше не дам вже нічого,
Мірку твою не сповню. Працюй сам, Персе ти
малоумний,
Діло роби, яке всім смертним людям боги призначили,
З жінкою щоб і з дітьми ти не мусив, знай, голод терпіти,
Хліба просить у сусід, а вони тебе скрізь нехтувати.
Два чи три рази ти ще десь дістанеш, та як ненастанно
Будеш ти їм докучать, то вже більш не дістанеш нічого,
І надаремно лише будеш тратить слова та балаки.
Тим-то я раджу тобі: думай сам відвернуть свої злидні,
Сплачуй помалу довги й випри з хати той голод
злиденний!

Дім перед всім, також жінку ти май і вола для орання!
Того купи, жінку ні,— май таку, щоб ішла за волами.
Також і знаряди всі собі в домі приладь відповідні,
Щоб в інших ти не просив, а вони не дадуть, тоді в тебе
Час мине, та припізнить тобі пильну роботу, та вшкодить.
Не відкладай її теж із сьогодні на завтра й позавтра,
Бо тим відкладанням ще ніхто своїх комор та засіків
Не наповнив. Тільки пильність збільша всяке діло;
Хто ж відклада його, той весь свій вік буде биться
з бідою.

А як уляжеться вже остра сила пекучого сонця,
Спека уйметься й прийде від Зевеса могутнього з неба
Осінь дождлива й людське тіло легше поводиться
й вільно,
Тому, що сонячний круг не так високо над головами
Смертних людей іде днем, не такі парні ночі бувають,
Аж тоді ліс, що його тра залізом рубать, стає вільний,
Листя скидає з гілляк і перестає гони пускати,—
Отоді дрова рубай і пильнуй часової роботи!

Кльоци рубай на три стопи вдовжки, а довбні на три
лікті,
А на сім стіп топорище; таке якраз буде для тебе догідне;
Як буде на вісім стіп, можеш з нього товкач відрубати.
Вісь на три п'яді рубай, а на десять до того підтоку,
Й гарних кривуль назбирай; вибирай їх, де тільки
надиблеш,
І неси в дім, чи знайшов на горі ти де, чи на долині,
Тільки дубових, бо се на плуги для волів найміцніше,
Як лиш Афіни слуга на греділь прикріпить його добре,
Потім кілки привертить і до дишла їх поприбиває.

Два плуги в домі своїм май на всякий випадок готові,
Простий один, другий складний; се буде пожиточніше,
Бо як зламаєш один, можеш в другий воли запрягати.
Лавр або берест усе задля дишла бува найтривкіший,
Дуб на греділь та на рало. Воли впрягай дев'ятилітні;
Ті мають силу тривку, бо дорослі, і роблять найліпше.
Ті не поколять себе, плуга тягнучи в скибі, як юнці,
Що, бува, плуга, зламають і геть утечуть, полишивши
роботу.

І сороклітній при них хай іде чоловік працьовитий,
Вісім окрайчиків хліба поївши вперед, нехай дбає,
Діло щоб спірно ішло й як нитки були рівні скиби.
Най на товаришів він гав не ловить і най при роботі
Не забуває себе. Лиш такий, не молодший, теж добрий
Сіять на полі, аби не рідить ані же погустити,
Щоб підсівати не треба було. Бо молодший звичайно
Любить на товаришів задивлятися, то в сей, то в той бік.

XV. СІВБА

Тям же розумно, коли журавлів голоси ти почуєш
В хмарах під небом, що лет свій дорічний ведуть із-за моря,
Що надійшов час сівби і вже близька зима дощовая,
Й тякає в серці жура в чоловіка, що стайні не має.

Отоді в стайні годуй в гаразді ти воли круторогі!
Легко сказать до сусіда: «Позич і волів мені й воза!»
Легко й йому відказать: «Воли в мене тепер у роботі».
А як дурний чоловік забалака: «Я віз іскладаю»,—
Знай, він не тямить ні гич. Сотні дерев потрібно у возі,
Їх треба заздалегідь приготовить і дома держати.

А як час оранки лиш для людей тих смертельних настане,
Най же рушають чимдуж усі слуги і сам пан господар
Чи то в погоду, чи в дощ,— орать можна у всяку годину,
Ліпше ж весною спішить, аби поле покрилось врожаєм.
Запаренай навесні, зори літом — не хибно ніколи.
А паренину засій, бо земля там ще легка й пухкая,
Паренина відганя всякі клятви й дітей утишає.

Також молись до підземного бога й Деметери-мами,
Щоб та святая дала тобі в жниво снопи ваговиті,
Як починаєш сівбу і в руці держиш істик, бичем же
Час від часу поганяєш волів, аби дружно йшли в парі,
Тягнучи плуг у ярмі. Малий хлопець, чи син, чи невільник,
Ззаду з мотикою хай ходить і проганя дике птаство,
Поки зерно в землю не заволочиш. Порядок найліпше

Діло все поміж людьми, а найгіршеє лихо безладдя.
Так тобі будуть потім колоски вниз хилиться на ниві,
Як їм щасливо зрости до пори Олімпієць допустить.

В домі з посуди стирай павутину, і маю надію,
Що буде втішно тобі брати плоди, які в ній напрятав.
Засіб зібравши багатий, діждеш до весни промінної,
В інших не будеш просить, тебе інший попросить
в потребі.
А як у солноворот ти заореш ту землю святую,
Сидячи будеш ти жать і лиш мало хапати руками,
І скупі будуть снопи, вкритий пилом, втіх мало зазнаєш,
Плід понесеш у коші, і ніхто й не погляне на тебе.

Е, Громовержець Зевес інколи дещо інше замислить,
І не здола чоловік смертний божії замисли взнати.
Іноді зореш запізно, а вийде аж зовсім щасливо.
Як лиш зозуля почне тобі кукать у листі дубовім
В пізню весну і втішать всіх людей на землі безконечній,
Хоч би потім ішов дощ ненастанно три дні і вода би
Ратиці вкрила волам і сліди їх би скрізь заповняла,
Буде врожай так, що пізній сівач і вчасного догонить.
Все теє в тямці ховай і розваж собі кождого року,
Як лише втішна весна надійде й поспішає з дощами.

XVI. ЗИМА

Не йди до кузні взимку, куди сходиться люду багато
До коваля, як мороз не дає нам на дворі робити!
Але трудящий газда і тоді дарма час не марнує,
Щоб у холодній зимі його ліноші не замагали,
Із недостатку йому не схли руки, а ноги не пухли.
Часто нетрудний сидить, чогось жде й сподівається пусто,
Хліба святого жадить і на зло наверта свою душу.
Втішна надія не йде бідакам тим до душ, що у кузні
Дарма сидять, бо нема до тепла їм там жадної справи.
Ти своїх слуг заставляй, хоч би ще й серед літа:
«Ану-те!
Літо не вічне у нас! Городіте плоти та повітки!»
Місяця ж ти Ленайона, злих днів, як воли в нас
здихають,
Знай, бережись так, як і ожеледі, що землю вкриває,
Як подме люто Борей, що багато нам шкоди приносить;

З Фракії, кіньми багатої, він наліта на широкеє море
Й хвилі на нім підійма; тріщить ліс і земля від морозу;
Много високоголових дерев, і високих і грубих,
З гір він валить у яри на плодючую землю покотом,
Як лиш напре,— і реве увесь ліс його ревом великим.

Звірі трясуться усі і хвости поміж ноги втискають,
Хоч волосінню у них шкіра вкрита; та він продуває
Й студить, хоч як там густий волос в них на хребтах
та на груді.
Дме теж волам у носи, і ніяк їм йому опереться;
Кіз продуває також довгошерстих; та вівці натомість,
Що дістають зимове собі руно, ніяк не продує
Острий Борей; та старця таки бігати він заставляє,
Дівку також ніжнотілу ніяк не продме його сила,
Доки в затишку вона сидить в домі у милої мами,
Ще не зазнавши покус Афродіти, що ласа на злото;
Там, іскупавши вона ніжне тіло й оливою добре
Висмарувавши, лежить уночі в своїм домі спокійно
В люту пору зимову, коли в морі поліп свою власну
Ногу гризе в безогневім житлі в безпоживную пору.

Сонця не бачить Борей, ні худоби, що гонять на пашу;
Сонце ж звертає тоді в чорних мужів міста та оселі
Круг свій, і аж по зимі для всіх греків воно знов засяє.
Всі жильці ліса тоді, як рогаті, так також безрогі,
Мало що мають кусать і в гущавини, знай, лісовії
Криються і у всіх них лиш одна та турбота,
Добру криївку знайти чи в хащах прегустих, чи в печері
Десь кам'яній; тут вони всі, мов дід той триногий,
Що йому зломиться кий, і він голову вниз похиляє,
Так вони хильцем біжать і сліпучого снігу бояться.

На зиму тіло вкривай для тепла — се по щирості
раджу —
Теплим плащем вовняним і низько навислим хітоном;
В тоншу основу наткай грубшу пряжу, і з того одежу
Ти надівай, аби волос у тебе не їжився від стужі,
Або піднявшися вверх не затверд від морозного вітру.
Ноги також обувай у сандалі з волової шкіри,
Добрі волоки навий, а внутрі понастелюй ще повсті.
А із цапків-річняків, скоро перші потиснуть морози,
Вший кожушок дратовками з овечих кишок, щоб було чим

Вкрити хребет і закрить від дощу; вкривай голову також
Шапкою круглою з кляпами, щоб в тебе вуха не змокли.

Бо дуже зимно бува вранці, як розгуляється буря.
З ночі наляже на землю з висот зорешливого неба
Мла плодовита, що десь в полях духів щасливих
Звільна здіймається вверх із рік вічно пливучих в тім
світі;
Високо вітер шумний її там підіймає над землю
І пре на захід дощем, або інший раз буря з півночі
Гонить, як сівер фракійський несе хмари густії.

А поки той надлетить, вертай в дім, своє діло зробивши,
Щоб не запала тебе темна хмара дощовая з неба,
Не промочила на тобі одежі, щоб тіло все змокло.
Сього ти все стережись, бо сей місяць нам
найшкідливіший
В час зимовий, шкодить він і худобі і людям.
В той час волів половину годуй, другу ж ріж на поживу
Своїй сім'ї; довгі ночі спричинюють голод великий.
Се пам'ятай і числи аж до скінчення року, що треба
Й скільки коли на їду в дні та ночі, аж поки пізніше
Мати земля доповнить твої втрати новими плодами.

XVII. ВЕСНА

Як уже днів шістдесят проминуло від солновороту,
Днів зимових, кінчить зиму Зевес. Тоді гарне сузір'я
Арктура
З-над святих вод Океану встає і освічує блиском
Своїм щовечора небо. За ним появляється вчасна
вістунка
Прокне, дочка Пандіона, жалібниця-ластівка, людям
Радість віщуючи знов і настання весни молодої.
Та поки ще появиться вона, виноград пообрізуй!
Се перша річ. А як вгору слимак по ростинах полізе
Боячись мокрих Плеяд, не копай нічого в винограді,
Лиш остри скоро серпи та зі сну буди слугів уранці.
Не люби в тіні сидіть, ані ранку в постелі проспати,
Бо швидко жниво прийде, коли Геліос грітиме палко,
А тоді мусиш спішить, аби плоди стягати додому,
Рано вставати щодня, аби хліба зібрати багато.
Рання година займа третю часть каждоденної праці;

Вранці найдальше зайдеш і найбільш та найліпше ти зробиш.
Рання година веде все найбільше людей на дорогу,
Також найбільше волів запрягає у ярма для праці.

XVIII. ЛІТО

Та ось цвітуть будяки, ось і співолюбива цикада,
Сидячи в листі дерев, своїм цвіркотом день оживляє
Раз у раз з-під своїх крил протягом всеї спеки літньої.
В той час коза найтовстіша й вино людям найліпше смакує;
Найбадьоріші жінки, а найслабші тоді чоловіки,
Бо сушить голови їм і коліна пекучеє сонце,
Й тіло все в спеці горить. От тепер найлюбіш чоловіку
В холоді скель посидіть та вина холодженого випить,
Пляцка вкусить та сметани від кіз, що доїтися вже перестали,
М'яса з корови, що листям жила й ще ні раз не телилась,
Або з козлят-перваків. Потім знов вино п'ємо огнисте,
І сидячи в холодку й заспокоївши голод їдою,
Лиця веселії всі обертаєм на подув Зефіра
Та на живе джерельце, що журчить, не мутиться ніколи.
Тричі води зачери і вина долий чвертку до неї!
Але вели парубкам, щоб святії снопи Деметери
Жваво взяли молотить, як лиш встане Оріона сила,
На гладко вбитім тоці в місті, де продуває порядно.
Потім зерно добре змір і зсипай у діжки! А коли вже
Всього, що тра до життя, назбираєш додому доволі,
Парубка в службу найми, знайди наймичку також бездітну,
Бо біда в хаті, коли іще й наймичка має дитину.
Також зубатого пса ти годуй, не скупи йому корму,
Щоб такий, що спить удень, ніччю твоїм добром не попасся.
Сіна й отави також назвози, щоб було для худоби
На цілий рік. Аж тоді, коли все те поробиш до ладу,
Можеш слугам дать спочить і волів відпустити на пашу.

XIX. ОСІНЬ

А як Оріон уже й сонце станули посеред неба,
І коли може Арктур оглядать ранню зорю рожеву,
В ту пору, Персе мій, ріж і звози виноград ти додому,

Вистав на сонце його десять днів тоді та десять ночей,
Потім у тінь поклади на п'ять день, а на шостий веселий
Бакха той дар набивай у бочки. А як потім Плеяди,
З ними ж Гіяди й Оріон почнуть вниз хилиться на небі,
Мусиш подумати знов про осінню сівбу саме впору.
Так ось упораєш ти за весь рік хліборобськее-діло.

XX. МОРЕПЛАВСТВО

А як охота тобі плавать по небезпечному морю,
Скоро сузір'я Плеяд та Оріона сила бурлива
З неба втечуть і униз заховаються в темнеє море
І різноракі вітри починають гуляти по світі,
Ге, тоді ти корабля не держи в небезпечному морі,
Але на сушу стягни й пам'ятай, що я ось тобі скажу.
На узбережжі постав корабель, низ обстав весь камінням,
Щоб він оперся взимі вітрів силі й слоти дощової;
Внизу чопи повиймай, щоб судно не гнило від дощівки,
Снасть же усю поскладай у порядку у своєму домі.
Крила вітрил позвивай і позв'язуй порядно на реях,
А величезне стерно повісь дома над димом у хаті.

Потім на час підожди до плавби відповідний, і в той час
В море стягни корабель, наклади в нього гідних ладунків,
Щоб ти за них із плавби добрий зиск міг привезти додому,
Так як отець мій і твій, Персе мій дуже малорозумний!
Часто він на кораблях плавав, добрих товарів шукавши,
І привозив їх сюди по дорогах могутнього моря,
З Кім еолійських не раз випливаь на судні темнобарвнім.
Не уникав він значних засобів, ні багатства й достатку,
Бідності лиш та біди, що Зевес людей ними карає.
Близ Гелікону собі дім поклав у селі невеликім
Аскрі, де лихо взимі, біда вліті, а добре ніколи.

Тим-то, мій Персе, тямуй при кождіській роботі про час
Найвідповідніший, а се найважніше нам при мореплавстві.
Меншний хвали корабель, але в більший пакуй ти ладунки;
Більший тягар, то певніше пливе й більші зиски приносить,
Як лиш противні вітри не попсують всю дорогу.

А як пустая душа твоя ще й торгівлі забажає,
І як не рад ти в довги влізти й голоду хочеш уникнуть,
Ну, то покажу тобі міри високошумного моря,
Хоч я й не знавець плавби, кораблів, ані діла морського.
Я-бо ніколи не плив кораблями по водах широких,
Окрім лиш раз до Евбеї з Ауліди, з якої ахейці,
Зиму пробувши колись і зібравши багато народів,
З всеї святої Геллади плили задля жінки одної до Трої.
От туди й я раз поплив на пир до мудреця Амфідама,
А відтіля до Халкіди. Багатії там надгороди
Оголосили сини його великодушні. І там я
В співі побіду відніс і одержав триніжок із вухом,
Що потім музам у дар я поклав отут на Геліконі,
Де вони вперве мене даром співу дзвінкого натхнули.
Стільки лише знаю я про ті туго набивані судна;
Та про те я сповіщу тобі волю владики Зевеса,
Бо я навчився від муз про всі діла людські співати.
П'ятдесят день після того, як сонце звернуло на небі,
Аж доки літо скінчиться, пора для людей втоми й поту,
Час для них на мореплавство; тоді ні судно серед моря
Не розіб'ється, ані чоловік не утопиться в морі,
Хіба щоби самохіть Посейдон-землетрясець завзявся
Або Зевес, над безсмертними всіми володар, його
погубить;
Бо від тих двох і залежить кінець чоловіку і доброму
й злому.

Літом повітря ясне, море тихе та без небезпеки;
Тож супокійно повір ти вітрам свій проворний кораблик,
В море стягни його й в нім уклади всі пакунки доладно,
Та поспішай якнайшвидше з плавби повернути додому,
І не чекай на осіннє вино, ані теж на осінній сльоти,
Ані на зиму близьку та на сівера бурі страшливі,
Що розворушують море до спілки з дощами Зевеса,
Що сильно ллють восени й роблять море зовсім
небезпечним.

Інша ще може плавба бути людям не раз у пригоді;
Скоро лиш зм'якне земля, і ворона сліди по ній зробить,
А на фіговому дереві перші листки заклюються,
Можна пускаться на море; се буде плавба весняная.

Не похваляю її, бо вона мені, бач, не до смаку.
Мусить спішить чоловік і не раз постигає го лихо;
Що ж, роблять люди не раз і таке у нерозумі своїм,
Жадоба зиску жене нещасливих на всі небезпеки.

Страшно вмирати в валах водяних! Тож обдумай докладно
В дусі своїм усе те, що я тут тобі повеліваю!
Не клади всього добра свойого в корабель свій просторий,
А лишай найбільшу часть; меншу легше ти можеш утратить.
Страшно в навалі валів водяних потерпіти великую шкоду;
Страшно, коли ти на віз накладеш тягарів надто много,
Так, що зламається вісь і добро твоє сиплеться внівець.
Міру у всьому держи і пильнуй відповідного часу!

XXII. ПОДРУЖЖЯ

Скоро дійдеш ти до літ, приведи собі жінку додому!
Не скори надто перед тридцятьма, ані не запізняйся
Надто по тридцяти; се для подружжя пора відповідна.
Дівка нехай штири роки цвіте; справ у п'ятім весілля!
Все молодую бери, щоб ще міг її всього навчити,
Вибери вільну й таку, що жиє недалеко від тебе,
Але розвідай вперед, а то будуть сміяться сусіди.
Бо ніщо краще не може здобуть чоловік в житті своїм,
Як добру й чесну жону. Зла жона, пажирлива й сварлива,
Се найстрашніша біда; вона може зсушить чоловіка
І без огню, так що він без часу постаріє та гине.

XXIII. ТОВАРИСТВО

Пильно заховуй богів несмертельних святі заповіти!
Друга ніколи не важ нарівні з рідним братом; та якби
Трафивсь тобі такий друг, не зневаж його перший ніколи!
І не бреши залюбки язику! А коли він до тебе
Перший озветься чим злим або зло яке зробить,
Не пробачай, а зроби, щоб спокутував він те удвоє.
А як тоді він до тебе в любві знов привернеться й схоче
Жити в дружбі, то прийми! Не годиться все другів міняти,
Та не давай своє серце яким блахманом одурити ніколи!

Надто гостинних минай, та минай також і негостинних
І тих, що в спілці зі злими живуть і клевечуть на добрих.
Не доганяй нещасливою бідністю мужеві в ганьбу
Жадному, ані в докір, бо її боги вічні зсилають.
Скарб між людьми найцінніший — язик, коли не надужитий;
Всім до вподоби буває, коли вміру його уживати;
Та коли скажеш щось зле, швидко сам щось ще гірше почуєш.
І не цурайся піти часом на многолюдну забаву;
Спільна забава збільшає приємність, а вменшує кошти.

XXIV. ОБРЯДИ И ГРІХИ

Вранці ніколи не лий вино темне на жертву Зевесу
Або теж іншим богам, поки руки собі не обмиєш,
Бо не муть слухать тебе і молитви твої занедбають.
Ні стоячи до схід сонця ти моч не спускай; а як сонце
З неба зійде, пам'ятай, аж до сходу ані на дорозі,
Ані побіля дороги йдучи не спускати урини,
Ні заголяться зовсім; ночі, бач, приналежать блаженним.
Сидячи щить муж побожний, що зна, що кому й де годиться,
Або під мур підійде де в затишний закуток подвір'я.

А запоганивши соромний уд, не відкрий його в домі,
Ставши побіля огнища; сього стережися завсігди.
Ані вернувши з жалібного погребу, з жінкою в домі
Ти не стикайся; роби се хіба по веселому празнику й учті.
І через вічно пливучу ріку красноводу коли переходиш,
Все помолися, вперед дивлячись у пречистую воду,
Й руки обмий у її освіжаючих хвилях хрустальних!
Хто переходить ріку в злості та собі рук не обмиє,
Того не люблять боги і нашлють колись кару на нього.
Також на пальцях руки в часі жертв, що богам ти приносиш,
Нігтів не смій обтинать ти заліза блискучого вістрям!
І не клади черпачок вина чистого на крисах збана
В пору пиття, бо буде тобі з того великеє горе.
А як збудуєш ти дім, не лишай його неполіплений,
А то на нього раз в раз ме сідати зловіща ворона.
Так з котла, що не був посвячений, не важся ти брати

Страви ні купелі, бо жде тебе за те кара тяжкая.
І не сади на недвижному місці дванадцятидневне
Власне дитя, бо се гріх, воно буде безплодне потому,
Ані дванадцятимісячне теж, бо те саме йому буде лихо.
І нехай муж не вмива своє тіло ніколи в жіночій
Купелі, а то йому буде кара тяжка та недуга.
А як до печі прийдеш, у якій святий огник палає,
З членів таємних не кпи, бо й за те боги тяжко карають.

Також пильнуй, аби ти устя рік, що до моря впливають,
Мочею не занечищав, ані джерела; сього варуйся!
Ані там срати не смій; неприлично й погано се дуже.
Так поступай, уникай поговору людського лихого,
Бо тяжке зло поговір; його легко придбати без труду,
Та зате тяжко зносить і ще тяжче позбуться потому.
Бо поговір не вмира, коли многі його повторяють;
Він живе поміж людьми, і се теж один з богів
безсмертних.

XXV. ПОДІЛ ЧАСУ

Тям собі поділ часу, що Зевес усталив по порядку,
Щоб ти навчив своїх слуг! В кождім місяці тридцятий
добрий,
Щоб оглядать всі діла, розділяти стравунок, найліпший
Теж для розправ судових, як дня вільного хоче громада.
Ті дні поставив Зевес, над усіми тямучий володар:
Перший на новому місяці день святий, також четвертий
і сьомий,
В той день Латона колись Аполлона вродила ясного;
Осьмий, дев'ятий також в кожнім місяці дні дуже добрі
І щастить людям у них всякий захід і всякеє діло.
День одинадцятий знов і дванадцятий також корисні,
Перший для стрижки овець, а другий же для косовиці;
Але дванадцятий від одинадцятого значно ліпший,
Бо того дня полетучий павук увесь день снує сіті.
А коли зручна мурашка збира запопадливо на свою купу,
Най твоя жінка сідає за ткацький верстат до роботи.

В протягу місяця все день тринадцятий добре минати,
Не зачинати сівбу; та щасливий він на садженіці.
Але день шостий у квадрі для всіх ростин дуже
шкідливий,

Та помічний для хлоп'ят, але задля дівчат нещасливий
І тих, що родяться в нім, і тих також, що замуж виходять.
Також і перший у квадрі деньок не сприяє дівчатам,
Але для стрижки овець та цапів він буває корисний
І для городження також вівчарських кошар; у нім хлопці
Родяться браві, лише смішкуваті бувають на вдачу,
Люблять брехать та схліблять і таємні любовнії шепти.

В осьмий день місяця ти кабана валашай та буйного
Теж бугая, а в дванадцятім тихоробучого мула.
Але у повню в великий день двадцятий вродиться в тебе
Син дуже мудрий, такий, що людей буде дотепом тішить.
Хлопців порядних дає теж десятий, четвертий у квадрі —
Гарних дівчат; у той день привчай вівці й рогату худобу,
Руки кладучи на них; та затям собі, вистерігайся
Завше четвертого дня в початку й кінці місяця пильно,
Щоб не зазнав ти жури, бо ті дні нам направду фатальні.
Але четвертого дня вводи в дім свій ти любу дружину,
Птахів догледівши перш, що в тім ділі найліпше
віщують.

П'ятих же днів стережись, надо всі вони злі та нещасні,
Бо в п'ятий день приняли, як говорять, ерінніі Горка,
По його вродженні, як його вродила Еріс за кару
Кривоприсяги. Зате в сьомий день вій собі обережно
Хліб святий, дар Деметери, на рівнім тоці без упину;
Тесля нехай дерева того дня будівельні стинає,
Також багато ковбків, що їх для кораблів потребують,
Але четвертого лиш зачинай кораблі будувати.

Посеред місяця день благодатний під вечір дев'ятий,
Того ж дня вранці також не бува смертним жадної
шкоди;
Того дня добре садить, і щасливі бувають родини
Хлопців та як і дівчат; він ніколи злим днем не буває.
Мало хто зна, як щасливий бува третій день по дев'ятім
у місяць

Бочку з вином починать і ярмо на вола накладати
Та перший раз заїздить лошаків бистроногих та мулів.
Також швидкий корабель многовеслий у темнії хвилі
Морські спускать; мало хто справді зна про сей день
щось.

Бочку четвертого дня починай; день середній звичайно
Люди вважають святим. Лиш немногим двадцятий
щасливий,
Головно вранці; під ніч він не раз нещасливий буває.

Се, отже, дні ті, що їх боги людям на щастя дарують;
Інші між ними собі нешкідні та не мають значіння.
Дехто й ті інші хвалить, та ніхто се не знає докладно.
Раз пора — мачуха нам, інший раз наче рідная мати.
Але щаслив і блажен чоловік, що всі приписи знає
І виповняє в житті і богів не гнівить ані разу,
На птахів лет уважа і гріхів стережеться усяких.

Писано 6—14/VIII ⟨1913⟩.

ДО ФЕМІДИ

Чи про Ісмена співати нам,
Чи про Мелія в золотій тканині,
Про Кадма й рід його святий,
Що пішов із посіву гадючих зубів;
Чи про блакитно-мріючі Фіви,
Чи про незламную силу Геракла,
Чи про честь Діоніса,
Що многим утіху дає,
Чи про білорукої Гармонії шлюб?

Ви перші, о мойри,
З джерел Океану
Небесну, премудру Феміду
Спровадили шляхом блискучим
До святого узгір'я Олімпу,
Щоб Зевса-спасителя
Шановною жінкою стала,
Вона ж породила
Правдивії гори,
Красавиці в золотистих віночках,
З плодами рясними в руках.

Перекладено в р. 1893.

ДО ХРОМІЯ АЙТНЕЯНИНА, ВИТЯЗЯ В ПЕРЕГОНАХ НА ВОЗІ

(ПЕРША НЕМЕЙСЬКА ОДА)

Строфа α

Святе леговище Алфея,
Ортігіє, паросте Сіракуз преславних,
Колиско Артеміди,
Делоса сестро! З тебе виходить
Пісня солодкозвучна,
Щоб піднять хвалу велику
Вітроногих коней та й
Ласк айтнейського Зевеса.
Віз Хромія підносить нас,
Немея зігріває нас,
Щоб в те ярмо побідне
Похвальну пісню припрягти.

Антистрофа α

Ось бачимо божий зачаток
В чудових чеснотах сього чоловіка;
Лиш щаслива доля
Слави вершків досягає.
Ти ж, музо, що любиш
Нагадувать подвиги славні,
Розсип нині лучі свої
На той острів, що пан Олімпу,
Зевес, Персефоні колись дарував,
Чоло кучеряве до неї схиливши,
Щоб сею плідною
Землею володіла.

Епода α

Щоб на вершках сіцільських гір
Міста повзносила,
Мов вінці блискучі;
Їй дарував Кронієнко
Й народ той, тямучий до бою,
До зброї, до коней цікавий,
Що часто у грах олімпійських
Оливні вінки золотолисті приймає.
Не в одну мету я міряв
І ніколи не хибляв.

Строфа β

Гарно граючи, стояв я
Коло брами у подвір'ї
Гостинного мужа того;
Добірний для мене
Заставлений був там обід,
Чимало сторонських дім сей гостити звик.
Хто же чесним дорікає,
Той, замість огонь згасити,
Тільки диму накоптить.
Різні люди різним штукам служать,
Але прямим шляхом мусить
Кожний з нас власною силою йти.

Антистрофа β

В ділі являється сила,
В раді же дух, що будуще вбачає,
Кому він із роду є даний.
Дитя Агесідама,
Одним і другим ти наділений багато!
Не те радість, щоб в світлиці
Скарбів много в купу збить,
Але те, щоб добру долю,
Добру славу заробить
Другим і собі; бо спільна
Нас надія всіх держить
У тяжких трудах.

Епода β

Задля того на Геракла
Кріпку віру покладаю
І в ряду героїв славних
Давню пісню його співаю:
Як тільки з матірнього лона
На світло денне він прийшов,
Зевеса син, з близнятем-братом,
А потім, в пеленки з порфіри
Вповитий, таки не сховавсь
Від золотопрестольної Гери.

Строфа γ

Серцем люта пані неба,
Зевеса проворна жінка,

Гнеть дві гадюки к ньому шле;
А ті відчиненими ворітьми
Вповзли в просторую світлицю
І поспішалися дітей
Опутать сплетами ціпкими.
Та випручувавсь Геракл,
І голову підняв,
І вперве боротьби попробував.

Антистрофа γ

І обома могучими ручками
Обох гадюк шийки обхопив
І тис, аж поки з тіл огидних
Не витис духу звільна.
Перестрах безмірний,
Мов грім, поразив тих невіст,
Що при ліжку Алькмени стояли;
І сама вона скочила з ліжка,
Простоволоса та і боса,
Щоб звірюк тих злість відбивать.

Епода γ

І на пострах той в збруях мідяних
Збіглись щодуху всі кадмейців дуки.
І Амфітріон,
Держачи в руці
Гострую шаблюку,
Прибіга, вражений гострим болем;
Бо що близьке, те
Рівно всіх гнете;
Про других горе же
Гнеть серце забува.

Строфа δ

І зупинивсь, пронятий
Страхом нестерпним і солодким;
Взрів незвичайну силу й вдачу сина
Значить, пророцтво давнє
Безсмертні обернули навпаки.
І от покликав він шановного сусіда,
Пророка вишнього Зевеса,
Тейрезія, без хиби віщуна,

А сей йому і всьому товариству
Сказав, яка жде доля сього хлопця.

Антистрофа δ

Скільки вб'є він на землі,
Скільки в морі звірів лютих
І всіляких шкідників;
І людей неправних много,
Що надуті гордощами ходять,
Із рук його загуба жде.
А коли на Флегрійській рівнині
Воюватимуть з гігантами боги,
То від стріл його — віщував пророк —
Поваляться на землю кучері блискучі.

Епода δ

А сам він в супокої
По боях безконечних,
По великих спочивши трудах,
У радощах вічних
Живе у щасті безконечнім;
В препишній долівці
Цвітучую Гебу за жінку візьме,
І, празнуючи весілля,
При Зевсі Кронієнку
Його славу звеличить.

1893

ДВА ГІМНИ ХОРУ З «АНТІГОНИ»

Г(ІМН) ПОБІДНИЙ НАД СІМОМА ПРОТИ ФІВ

Сонця промінця, найкраще світило,
Блисло ти радісно днесь,
Семиворітнії Теби вкрасило
Золота ливнем з небес.
Понад Діркейські пливучі течії
Бистро прогнало ти вчваль
Тих, що з Аргосом найшли нас грізнії
В зброях, з міцними щитами. Прудкії
Коні помчали їх вдаль.

Їх Полінейк в обоюдному спорі
В край наш навів до війни;
Наче вірли, на жировище скорі,
З криком метнулись вони,
Сніжно-блискучими б'ючи крила́ми,
В зброю закуті, трясли бунчуками,
Що крили їх шоломи.

Ось уже вдерлись на мур, на вали!
Лісом убійчих заліз обвели
Семиворітну твердиню.
Бач, і втекли і не вспіли в ту мить
Горла прагнущії кров'ю налить,
Ані огнем смоляним запалить
Рідную нашу святиню,
Як заревли перед ними й за ними
Ареса крики з громами грізними,
Смечу зламали гординю.

Зевс-бо — само́хвальби ворог гордої,—
Вздрівши їх тиск незміримий,

Чуючи брязкіт спижевої зброї —
Думати б, непобідимий,—
Громом зіпхнув із високої башти
Того, що перший рвавсь жар в ній накласти,
Полум'ям зверху й внутрі огорнути
Й окрик побіди ревнути.

Згромлений кинувсь униз головою,
Гепнув той сам, що страшною рукою
Рвався, відвагою п'яний,
Нас погромити і віддихом лютим
Нас затруїть. Та не так мало бути!
Натовп увесь їх поганий
Стрів тут не те, чого ждав, бо усіх
Арес-спаситель знівечив і зміг.

Сім полководців при брамах семи,
Муж проти мужа зразившись грудьми,
Згибли, голодні, мов пси під дверми,
Зевсові ж на знак побіди
Зброї спижеві лишили багаті;
Два ж ті нещасні, що батькові братті,
З матір'ю рідні брати Едіпіди
Списи обапіль на себе звели,
Порівно смерть оба враз приняли.

Ось стоголосая Слава ширяє,
Втішно до Фів многокінних витає:
«Час позабути про бої!»
Всі на всю нічку прудкими ногами
З співом спішімо у божії храми!
Бакх же, подавець потіхи святої,
Що в кождім горі нас тішить і радить,
Хай нас провадить!

1883

СИЛА ЛЮДСЬКОГО ДУХУ

Творів могутніх досить має світ,
Та над чоловіка сильнішого ніт.
Він-бо через моря безодні понурі

Пливе серед реву північної бурі
По спінених хвиль клекотінню;
Він матінку землю, найвищу богиню,
Мучить і робить із неї рабиню,
Плугом зубатим від року до року
Борозду порючи кіньми глибоку.

Птиць легкокрилий, невгадливий рід
Вабить він хитро в наставлену сіть;
Племена теж дичини лісової,
Твори, що грають в солоному морі,
Ловить в очковані сіті
Хитро вигадливий люд;
Силою вміє гірського корити
Оленя; на пишногривії шиї
Коням ремінні начіплює шлиї,
Непоборимі воли в тую ж путь
В ярма карки свої гнуть.

І мови людськії і навіть міць божу,
Закони, що правляться ними народи,
Пізнав він, як силу ламати ворожу,
Як оберігаться від спеки, морозу,
А як від сльоти-непогоди.
На все в нього рада!
Безрадним не любить стрічать чоловік
Будущини навіть. На болісті люті
Він має предрозготований лік,
Одно́го лиш Ада
Не вміє минути.

Писано в р. 1883.

ЕДІП-ЦАР

ТРАГЕДІЯ

ОСОБИ

Едіп, цар фіванський
Іокаста, його жінка
Креон, її брат
Тейрезій, сліпий віщун
Жрець Зевеса
Посланець з Корінфа
Старий пастух
Слуга
Хор старців фіванських

Діється перед королівською палатою в Фівах.

ЯВА ПЕРША

Насеред площі перед королівською палатою вівтар. Довкола нього багато народу, старці, молодіж і діти, з зеленими гілками, в тім числі також жрець Зевеса.

Едіп виходить з палати.

Едіп

Старого Кадма плем'я молоде,
Чого ви, діти, вівтар сей обсіли,
Оливними гілками умаєні,
Немов на прощу? Куриться весь город
Димами жертв, гуде пеанів [1] співом
І гомоном ридання. Тим-то я,
Не ждучи на посланців, щоб від них
Почути вість, виходжу сам до вас,

---

[1] Пеан — назва бога Аполлона, а також назва пісні на його честь.

Я, многославний владар ваш Едіп.
Скажи мені, старенький,— бо тобі
Ялось за них держати річ,— що тута
Вас привело? Бажання чи турботи?
У всьому рад я вам допомогти,
Бо ж мусив би я буть хіба без серця,
Коли б таке умильнеє благання
Не зрушило мойого співчуття.

Ж р е ц ь

Едіпе, зверхнику мойого краю!
Всілякого віку народ ось тут
Обляг твій вівтар. Ті до смілих летів
Ще не оперились, а сих вже літ
Вага зігнула. Се жерці; я Зевсів.
А онде цвіт молодіжі добірний.
А прочий люд, гілками умаєний,
Заляг всю площу перед обома
Святинями: Афіни й Феба чесним
Пророцьким вогнищем. Бо город наш,
Сам бачиш, важко б'єсь у лютім вирі,
Не може виринути головою
З бурхаючих потопів — з пащі смерті.
Посуха нищить у земному лоні
Все, що посіем, в зароді самім;
Худоба наша гине, навіть діти
Невроджені у лоні матерів!
Та й найлютіший ворог, бог зарази,
Огненний, пагубний, гуля по місті,
Дім Кадма [1] робить пусткою глухою
І темний Ад наповнює риданням.
Тому ж ми, пане, облягли твій вівтар,
Я й діти ті, вважаючи тебе
Хоч і богам не рівним, та все ж вищим,
Ніж прочий люд, задля твоїх чудесних
Пригод, в котрих боги тебе вели.
Бо ж ти, заледве в город цей прибувши,
Нас увільнив від датків тій страшливій
Співачці — Сфінкс [2], і то без наших рад,

---

[1] К а д м о с — основатель Фів; дім Кадма — Фіви.
[2] С ф і н к с — дивовижна казочна потвора з головою жінки, тілом пса, крильми, кігтями лева, хвостом дра-

Без вказівок. Лиш при богів підмозі
(Так люд говорить, і я вірю свято)
Приніс ти нам рятунок. І тепер,
Могучий владарю Едіпе, весь
Сей люд, що вівтар твій обляг, благає
Тебе: шукай відради сьому лиху!
Чень, божий вирок або людська рада
Тебе освітить. Таж мужів бувалих
Розсудне слово все добро і вдачу
Приносить. Ну ж, добродію наш щирий!
Рятуй сей город! Радь нам запопадно!
Тепер ще край увесь тя величає,
Як захист свій, за те, що ти колись
Йому в пригоді став. Та не було би
Ніколи слави твому пануванню,
Якби оп'ять ти дав пропасти тим,
Котрих колись підніс. Ні, царю наш!
Постав оп'ять нас на міцному грунті!
Щасливим віщуванням ти колись
Спас сю країну; покажись і нин!
Спасителем їй! Коли бажаєш
Будь владарем держави, так як ним
Єси, то будь же владарем народу
Веселого, не владарем пустині!
Бо що варт корабель, що варта кріпость.
Коли жива осада в них погине?

Едіп

Нещасні діти! Не з новим благанням
Прийшли ви! Знаю добре ваше горе.
Ох, знаю: всі ви хорі. Та хоч як
Ви хорі, але так, як я, напевно,
Ніхто з вас не хорує. Бо хоч як
Ви терпите, то кождий з вас терпить
Лиш сам за себе, ні за кого більше.
Моя ж душа терпить за весь сей город,
За себе і за вас. Ридання ваші
Не будять мя, мов сонного зі сну;

кона і людським голосом. Вона появилась була на горі коло Фів і кожному прохожому задавала загадку; хто не відгадав, того вона вбивала. Аж Едіп відгадав її загадку; тоді Сфінкс кинулася в море, а Едіп унаслідив царський престол у Фівах і руку цариці Іокасти.

Чимало сліз, повірте, вже пролив я,
І не одних турбот я манівцями
Блукав, шукаючи рятунку стежки.
Оце недавно шурина свойого
Креона Менекенка я послав
В піфійську домівку Аполлона,
Щоб розпитать, як нам спасати город,
Якою радою чи, може, ділом?
І от, злічивши час його мандрівки,
Турбуюсь я, де досі він бариться,
Бо довше щось нема його, ніж треба
І ніж би слід. Та як прийде, то звіть
Мене лихим, коли не виповню
Сумлінно все, що бог мені накаже.

Під час останніх слів кілька людей потиху сказали щось жерцеві.

Ж р е ц ь

Прекрасно в'яжуться твої слова
З тим, що отсі мужі мені сказали:
Креон надходить.

Е д і п

Боже Аполлоне!
Хай вість, котру несе він, буде нам
Така весела й радісна, як тая
Утіха, що блищить йому з очей!

Ж р е ц ь

Так, радість, певно, він несе, недаром
На голові його вінок лавровий
Ще й з ягодами.

Е д і п

Зараз будем знати
Вже близько він, почує голос мій.

ЯВА ДРУГА

Ті самі, К р е о н.

Е д і п

О, княже Менекенку, брате любий,
Скажи, який від бога вирок нам
Несеш?

Креон

Щасливий! І тяжку пригоду
Зову я щастям, сли лишень щасливо
Скінчиться.

Едіп

Але що ж нам каже бог?
Ні певності, ні прочуття тривоги
Твої слова в мні досі не збудили.

Креон

Ти хочеш се почуть при тій громаді?
То добре, я скажу. А ні, то в дім
Ходім оба.

Едіп

Ні-ні, кажи при всіх!
Таж горе їх болить мя більше, ніж власне.

Креон

Гаразд, так слухайте ж, що бог віщує!
Виразним словом Феб-господь нам каже
Прогнати ганьбу краю, що живе
Посеред нас, і не держать у себе
Гріха тяжкого.

Едіп

Як же край очистить?
Що се за гріх?

Креон

Очистить так: або
Прогнати, або забити убійцю;
Се кров убитого наш город нищить.

Едіп

Се ж про якого вбитого Феб мовить?

Креон

О царю, був колись царем у нас
Лайос, заким ще ти у сьому місті
Одержав власть

Едіп

Я чути чув про се,
Та не видав його.

Креон

За смерть його
Жадає ясний вирок Аполлона
Тяжкої помсти, хто б там не були
Його убійці.

Едіп

Але хто ж вони?
Де нам доглянуть оком темний слід
Затертої, забутої провини?

Креон

В сім краї, мовив Феб. Хто запопадно
Шукає, той найде; хто ж не вважає,
Той і не бачить.

Едіп

Чи в палаті своїй
Лайос убитий, чи на чистім полі?
Чи, може, де в чужині?

Креон

Вибравсь він
Питати бога — так казав, і з того
Часу вже не вертався більш додому.

Едіп

І ні один слуга, ані товариш
Не був із ним, не бачив, як се сталось,
Щоб міг нас навести на слід злочинців?

Креон

Всіх вбито, крім одного, сей утік
Заляканий, і лиш одно напевно
Сказати вміє.

Едіп

Що одно? Не раз
Одно до многого покаже стежку,
Бо дасть до дальших дослідів притоку.

Креон

Розбійники його напали — мовить,—
І не від рук одного чоловіка
Погиб він, ні, з рук многих.

Едіп

Чи ж посміли б
Розбійники пірватись на се діло,
Якби хтось відси золотом на те
Їх не найняв?

Креон

Та так воно й здавалось,
Та се тяжкий був час, то й не піднявсь
Ніхто помстить Лайосову загибель.

Едіп

Яке ж се лихоліття не дало
Вам дослідити, хто злодійським ділом
Зганьбив ваш трон?

Креон

Се загадочна Сфінкс
Нас змусила покинуть слід неясний
І про найближче дбать.

Едіп

Так я ж тепер
Се все від первопочину розкрию!
Бо справедливо Аполлон і ти
Звернули взір наш на того мерця;
Тож довг мій нині з вами дружно стати,
За бога мститись і за краю горе.
Я не для другів чиню се далеких,
А сам для себе погань сю зітру.
Бо хто тамтого вбив, той швидко може
Й мене вбить тою самою рукою.
Тож, за тамтого мстячись, я собі
Допомагаю. Швидко ж, діти, встаньте!
Беріть отсі благальні галузки!
Най аж тоді збересь тут Кадма люд,
Як я все вчиню. Божа воля буде,
Чи вийдемо щасливі, чи пропадем.

Креон відходить.

Жрець

Вставаймо, діти! Те, чого ми тут
Прийшли, обіцяно нам урочисто.
А Феб, що нам прислав сю ворожбу,
Най буде лікар наш і порятівник!

Народ і жерці відходять

ЯВА ТРЕТЯ

Хор входить на сцену; Едіп у глибині сцени.

Хор

О Зевса милозвучна мово,
Що з позолочених хорóм
Піфона в Фіви принеслася,
Скажи, що ти віщуєш нам?
Холоне серце, дрож тривоги
Мене проймає. О Пеане,
Делійський лікарю святий!
Перед тобою, тремтячи,
Я жду, щó зараз ще мені,
Чи по якімсь часі, відслониш.
Скажи мені, богине Фамо,
Дитя надії золотої!
Тебе зву першу, Зевса доню,
Безсмертная Афіно, й враз
Опікунку землі сієї
Твою сестрицю Артеміду,
Що на блискучому престолі
На ринку круглому [1] сидить;
Прошу й тебе, далекострільний Фебе!
Явись ти, трійце, що від смерті
Людей борониш! Таж колись,
Як тучі пагубні неслись
На город наш, ви відвернули
Пожар заглади добротливо.
Прийдіть, прийдіте ж і тепер!
О леле! Болі незлічимі
Насіли нас! Весь люд хорує,

[1] Статуя Артеміди стояла серед круглого ринку в Фівах.

І нікому допомагати,
І нікому відважно стати,
Щоб нас від лиха боронить.
Бо ні земля не родить плоду,
Ані жінкам в часі породу
Ніхто не може ради дать,
І в муках біднії конають.
І наче птахи бистрокрилі,
Бистріш, ніж огняні язики,
Летять їх душі к берегам
Західним, де вечірній бог царює.
Без ліку в місті гине люд.
Дрібнії діти на землі
Лежать, померші без призору,
А матері й жінки-старушки
На ступнях вівтарів лежать
І зойком, криком з всіх сторін
Несеться до богів благання,
Несесь пеан отой жалібний,
Неначе бурі рев важкий.
О золота Зевеса доню,
Пошли ж нам усміх свій сердечний,
Свою святую благодать!
Благаю й Ареса страшного,
Що нині без спижевих збруй,
А в огнянім плащі на мене
Посеред зойку-крику йде —
Нехай іде від мене, хоч
В велике ложе Амфітрити [1],
Хоч у відлюдні дебрі там
Вокруг Фракійської затоки,
Бо ж в ясний день він забирає
Те, що ніч темна не взяла.
О Зевсе-батьку, ти, що мечеш
Огнисті стріли непохибні,
Ти громом своїм вбий його!
Лікійський пастирю, і ти
Напни тетиву золотую,
Свої могучі стріли шли!
Нехай заблиснуть нам огнисті
І Артеміди похідні,

[1] Море.

З котрими по Лікійських горах
Вона полює! І тебе.
Золотовінчаний, взиваю,
Патроне світлий сього краю,
Наш Бакху-винозоре, друже
Менад крикливих! О, прийди
При блиску походнів північних
І бога лютого всмири,
Що у других богів превічних
Не має честі, ні пошани.

Едіп

(наближається)

Ви молитесь? Сповниться вам усе,
Пропаде лихо, пільга вам настане,
Коли моїх послухаєте слів,
Як з лихом тим боротись. Я говорю,
Як несвідущий в ділі тім кривавім
І в вісті жадній; без других поради
Тут не зайдеш далеко. А що я
Пізніше став жильцем отсього міста,
То й ось що всім кадмейцям заявляю:
Хто з вас би відав, з чиїх рук погиб
Лай Лабдакенко, того зву, нехай
Усе по щирості мені розкаже.
Най не боїться сам свідчить на себе,
Бо не буде йому нічого злого,
Лиш най здоров покине край отсей.
А як хто зна про іншого в сім краї,
Що се зробив, най не мовчить; я сам
Йому заплату дам і ще й подяку.
Та сли мовчатиме, сли котрий,
З страху за друга чи то й сам за себе,
Зневажить розказ мій, то знайте, що
Такому буде: хто б він там не був,
Не смій ніхто в тім краї, де моя
Держава й власть, його приняти в хату,
Ані сказать до нього слово, ані
З ним враз богам молиться й жертви діять,
Ні з ним купатись! Всі його повинні
Від дому гнати, як причину сеї
Зарази, бо що так воно, се ясно

Нам стало днесь з Піфійської віщби.
Так чинячи, поборником я чинюсь
І бога і небіжчика царя.
Самого ж вбійцю проклинаю, чи він
Се тайно сам зробив, чи много їх,
Щоб в горі й ганьбі весь їх вік минув!
І якби свідомо його я в домі
Між своїми держав, то най упаде
Й на мене те ж, що вирік я, прокляття!
А вам наказую все те зробить
Не так для мене, як для бога, як
Для краю, що без плоду, без богів
Ось пропада. А хоч би й бог нам був
Не наказав сього, то вам не слід би
Лишать без помсти смерть такого мужа,
Так доброго царя. Найдіть злочинцю!
Тепер, коли тут я цар, маю власть
Ту, що колись тамтой мав, наслідив
По нім і ложе й жінку, мої діти
Були б його дітей братьми й сестрами,
Коли б йому дітей судила доля
(Та вдарила судьба його у тім'я!),—
Тепер за нього я, немов за батька,
Впімнусь і, що лиш можна, все порушу,
Щоби дістать до рук убійцю Лайя,
Що син був Лабдака, внук Полідора,
Кров Кадма і Агенора старого.
А хто не вчинить так, як я казав,
Тому — молюсь богам — нехай земля
Не дасть ні зерна, жінка най не вродить
Дітей! Він сам най згине від отсеї
Зарази або й гіршою ще смертю!
А вам і прочим всім кадмейцям, що
На сеє згідні, най могуча Діке
На поміч буде й другі всі боги!

Хор

О пане, твій тямуючи проклін,
Ось що скажу: не я його убив,
Ані вказать не вмію вбійці. Феб,
Що нам прислав сей вирок, мусив би
Вказать і того, хто зробив се діло.

Едіп

Се правда. Та хто ж може змусить бога
Сказати те, чого сказать не хоче?

Хор

Ще друге б я сказав, що я міркую.

Едіп

Хоч би ще й третє, не вагуйся мовить.

Хор

Міркую, пане, що цареві Фебу
Всевидінням найближчий є Тейрезій.
Його спитавши, можна би найліпше
Про се дізнатись.

Едіп

Я й про се подумав
І вже зробив се. Як лиш вість приніс
Креон, я двох послів послав по нього;
Дивуюсь лиш, що ще їх тут нема.

Хор

А прочі вісті, знать, пусті, замерклі.

Едіп

Які се вісті? Важне кожне слово.

Хор

Мовляв, якісь його прохожі вбили.

Едіп

І я се чув, та де ж візьмеш ти свідків?

Хор

Ну, сли лиш крихта в нім страху лишилась,
То як лиш вчує твій прокліп — не встоїть.

Едіп

Хто діла не боявсь, той не злякаєсь слів.

Хор

Та є такий, що вислідить його.
Ось божого вже віщуна ведуть!
Се одинокий чоловік, в котрім
Живе ще правда!

ЯВА ЧЕТВЕРТА

Тейрезій, сліпий старець, з поводатарем, входить.

Едіп

О Тейрезій, ти,
Що знаєш все на небі й на землі,
Що можна й що не мож сказать словами!
Хоч невидючий ти, та знаєш добре,
Яка наш город мучить болість люта,
В тобі однім, о княже, вся опора,
Рятунок весь. Бо Феб (коли ще сього
Не чув ти від посланців) отакий
Прислав нам вирок на посольство наше:
Тоді лишень мине нас ся хороба,
Коли убійців Лайя винайдем
І поб'ємо чи проженем із краю.
Тож не відмов нам і, чи з лету птахів,
Чи з інших там віщувань річ сю знаєш,
Рятуй себе, і город, і мене,
Рятуй усіх від скверни вбійства того!
На тебе здаємось. Бо ж помагать,
Де тра й де можеш — се найкращий труд.

Тейрезій

Ой, як же важко мудрим буть, коли
Нема за мудрість вдяки! Добре я
Се знав, та й ось забув. А то б сюди
Я не прийшов.

Едіп

Се що? Чому такий
Знесмілений приходиш?

Тейрезій

Відпусти мя
Додому! Легше ти свою судьбу,

А я свою зноситимем, коли
Мене послухаєш.

Едіп

Несправедливо
Й недружно місту, що тя згодувало,
Сказав ти, відмовляючи віщби.

Тейрезій

Не дуже, бачу, і тобі твоя
Говірка на добро виходить, тож
Щоб і собі такого ж не зазнати...

Едіп

О пробі! Сли се знаєш, на колінах
Всі просим тя, не відвертайсь від нас!

Тейрезій

Ви всі безумні. Я не хочу слова
Сказать, щоб горя не завдать тобі.

Едіп

Що-що? Ти знаєш і не скажеш? Хочеш
Нас зрадить, погубити город весь?

Тейрезій

Не хочу болю завдавать собі,
Ані тобі. Дарма благать! Ніколи
Не виявлю сього.

Едіп

О злюко злюща —
Бо й камінну б розлютив ти натуру —
Невже не скажеш нам? Невже все так
Незрушений останеш, неприхильний?

Тейрезій

Мій упір лютить тя, а на свій власний
Ти мов сліпий, лишень мене ганьбиш.

Едіп

Хто ж не розлютився б, таке почувши,
Як ти зневажуєш свій рідний город?

Тейрезій

Прийде воно й само, хоч я тепер
Се мовчанкою вкрию.

Едіп

А як має
Прийти, то чи ж не слід тобі сказати?

Тейрезій

Нічого більше не скажу. А ти
Як хочеш, так лютуй собі і злись.

Едіп

І не скриватиму тепер у моїм
Гніві ніщо, чого доміркувавсь.
Так знай же, що, по моїй думці, ти
Се діло видумав і виконав,
Хоч і не власними руками! Сли б
Не був припадком ти сліпий, то я б
Сказав, що ти є одинокий справець
Отсього вбійства.

Тейрезій

Чи направду? Слухай:
Останься ти при тім проклятті, що
Проголосив недавно, і віднині
Ні в мене, ні в отсих тут не розпитуй!
Бо справець слабості й чуми в сім краї —
Ти сам.

Едіп

Безвстидно так ти ригнуть смів
Сим словом? І гадаєш, що втечеш
Від кари?

Тейрезій

Я вже втік. Мене хоронить
Могуча сила правди.

Едіп

Відки ж ти
Її набравсь? Ачень, не з ворожби.

Тейрезій

Від тебе. Мимоволі ти мене
Припер до сього слова.

Едіп

До якого?
Скажи ще раз, най ліпше зрозумію.

Тейрезій

Хіба вперед не зрозумів? Чого
Ще більше хочеш?

Едіп

Щось було неясне
В твоїх словах. Скажи ще раз!

Тейрезій

Так слухай:
Ти сам є той убійця, за котрим
Шукаєш.

Едіп

Не на радість ти собі
Вже другий раз ображуєш мене.

Тейрезій

Чи ж маю більше ще казать, щоб ти
Ще дужче зливсь?

Едіп

Що хочеш, говори!
Се буде все балакання пустеє.

Тейрезій

Так я й кажу, що ув огиднім зв'язку
Живеш ти з наймилішими і сам
Не бачиш свого зла.

Едіп

Чи все ти так
Безжурно думаєш таке балакать?

Тейрезій

Як довго правда силу має в світі.

Едіп

Є сила в правді, та не в тобі! Ти
Її не маєш, ти сліпий на очі,
На вуха і на розум.

Тейрезій

Ти, нещасний,
Ганьбиш у мене те, що в тебе швидко
В самого весь ганьбитиме народ.

Едіп

Укритий пітьмою, не можеш ти
Пошкодить ні мені, ані нікому,
Хто світло бачить.

Тейрезій

О, не з моїх рук
Тобі судила доля впасти. Йде
Сам Аполлон, що се вчинити має.

Едіп

Чи сам ти уложив се, чи Креон?

Тейрезій

Ой, не Креон упадком твоїм буде,
А лиш ти сам!

Едіп

О скарби, власте, штуко,
Понад всі штуки вища в сім житті,
Так повнім зради, як же то на вас
Чатує заздрість. Задля тої власті,
Котру вручив мені сей город даром,
Не з просьби,— вірний друг мій з початку,
Креон на мене тайком засідаєсь,
Мене прогнать бажає, підсилає
Сього чарівника та інтригана,
Підступного кудесника, що тільки
В лихварстві добре бачить, та сліпий

У своїй штуці. Ну, скажи-бо, де
Твоя премудра ворожба явилась?
Чому, коли була тут та співачка
Собача, ти рятуючого слова
Міщанам не сказав? А загадку
Не перший-ліпший розгадати міг,
На те віщба була б здалась. Ба ти
Не мав її ні з лету птахів, видко,
Ні від богів. Аж я прийшов, Едіп
Малосвідущий, повалив її
Лиш дотепом, не птахами навчений.
А ти тепер мене прогнати б рад,
Бо думаєш, що при Креоні будеш
Стоять найближче трону. Та, мабуть,
Слізьми проплачеш ти і твій товариш
Сі замисли! Коли б не був ти старець,
То гірко б потерпів за се зухвальство.

Хор

А нам здаєсь, розміркувавши добре,
Що і його слова, й твої, Едіпе,
Гнів витиснув. Та не туди б змагати,
Лиш як найліпше божий суд розчовпать.

Тейрезій

Хоч цар ти, та, чень, рівне право є
Тобі так само відповісти; маю
Те право й я. Бо ж я не твій слуга,
Лиш Фебів, і Креона не наняв я
Собі в заступники. А що зганьбив
Ти сліпоту мою, так знай же ось що:
Хоч ти й видющий, а не бачиш ями,
В якій єси, ні де живеш, ні з ким.
Бо чи ти знаєш, чий ти? Сам о тім
Не знаючи, ти ворог своїм рідним,
Тим, під землею, й тим, що на землі.
Все наближаєсь невдержимим ходом
Батьківське й материнськеє прокляття,
Що вдарить тя подвійно й прожене
Із сього краю. Як тепер ти бачиш
День, так тоді лиш бачитимеш тьму.
Немає берега, ні Кіферону гір,
Котрі би швидко не лунали твоїм

Риданням, як пізнаєш, що подружжя,
В котре вплинув ти на вітрилах щастя,
Було для тебе пристанню недолі.
І іншого ще много лиха ти
Не бачиш, що тобі і твоїм дітям
Враз грозить. Ну-ко, лихослов за те
Креона й мій язик! Та знай: немає
На світі чоловіка, щоб страшнішу
Загибель мав, як та, що жде тебе.

Едіп

Га, маю слухать довш його зухвальства?
Не щезнеш ти? Не підеш швидко геть,
Плечима к сьому дому обернувшись?

Тейрезій

Я б і не був прийшов, якби мя ти
Не був зазвав.

Едіп

Звучи тебе сюди,
Не знав я, що почнеш плести дурниці.

Тейрезій

Так я тобі таким дурним здаюся?
А твоїм родичам здавався мудрим.

Едіп

Яким? Стій! Хто ж, по-твоєму, мій родич?

Тейрезій

Сей день тебе і вродить і погубить.

Едіп

Що знов за темні загадки говориш?

Тейрезій

А ти хіба не найліпший розгадчик?

Едіп

Кпиш з мене там, де я вказавсь великим.

Тейрезій

А власне щастя те тебе згубило.

Едіп

Що з того, город сей я таки спас.

Тейрезій

Піду вже. Хлопчику, веди мене!

Едіп

Веди, веди! Приніс ти нам лиш колот
Та зваду,— легше стане, як підеш.

Тейрезій

Піду, та ще скажу тото, за чим
Я тут прийшов,— твій вид мя не злякає,
Бо месть твоя мене вже не досягне.
Так слухай же: той муж, котрого ти
Шукаєш здавна та витрублюєш
Про вбійство Лайя грізно, він є тут.
Вважаєсь за прихожого, та скоро
Тут вродженим покажеться, фіванцем.
Та не порадуєсь тим щастям, ні,
З видющого сліпець, із багача
Жебрак, піде він у чужую землю,
Нащупуючи ліскою дорогу.
Він власним дітям враз явиться братом
І батьком, власній матері і сином
І мужем, батьків співжених і вбійця.
Тепер же йди домів і се роздумай!
А як мені брехню докажеш, в той час
Кажи, що глупство вся віщба моя.

Тейрезій відходить з поводатарем,
Едіп у палату.

ЯВА П'ЯТА

Хор

Хто се, на кого пророцька
Ся дельфійськая скала
Невимовне, дивовижне
Вбійство теє завдала?

О, нехай же якнайшвидше
На вітроногих скакунах
Він біжить від нас у безвість!
Бо в грізних уже огнях,
В зброї блискавок на нього
Наступає Дія син,
А також страшнії кери,
Що крок в крок підуть за ним.
Блисла нам оце недавно
Із сніжних Парнасу стін
Вість: шукать усюди вбійці,
Де, дводушник, криєсь він?
Певно, мов бугай, блукає
В диких скалах і лісах
Та печерах, сам-самотній,
Все в бігу, все на ногах.
Нам насланий з преісподні,
Хоче вироку уйти;
Та докіль живе він, мусить
В собі все його нести.
А страшні, страшенні речі
Сей віщун нам проказав!
Чи їм вірить, чи не вірить —
Ще на певнім я не став.
Раз надія, то знов сумнів
Запирає річ мою.
Бо ж ні здавна, ні тепер я
Не чував, щоб на сім'ю
Лабдакідів син Поліба
Злії замисли носив.
Так з якої б речі люту
Лабдакіда смерть я мстив
На Едіпі, не добувши
Певних доказів яких?
Зевс, Аполлон певне знають
Геть всі скритки діл людських;
Та чи знає ліпш від мене
Все те земний ворожбит?
В світі мудрість є на мудрість,
А хто дужчий — побідить.
Ні, ніколи на Едіпа
Я не кину сю вину,
Поки ясне, певне слово

Не розсіє тьму страшну.
Адже ж як та Сфінкс крилата
На наш город надійшла,
Він явився нам мудрим другом,
Вирятував нас від зла;
Тож винить його в злочинстві —
Безсердечність ·би була.

ЯВА ШОСТА

Креон. Хор.

Креон

Міщани, чую, що наш цар Едіп
Тяжкі на мене звалює провини!
Я не втерпів, являюсь тут. Бо сли
В теперішнім нещасті він міркує,
Що в слові або в ділі через мене
Якусь поносить шкоду, то я й жить
Не хочу довше, ганьбою окритий,
Бо ж немала для мене шкода йде
З такого слова, ні, безмірна шкода.
Сли злим окликне мя весь город, ви
І всі приятелі.

Хор

Е, ганьба та
Не з розмислом, чень, вирвалась йому,
Лиш з гніву вибухла.

Креон

Так як же се
Тут виявилось, що віщун збрехав
Через мою підмову?

Хор

Цар так мовив,
А на якій підставі, я не знаю.

Креон

І чи так з смілим видом, з чистим серцем
На мене кинув сю неславу він?

Хор

Не знаю. Царських діл судить не мислю.
Та ось і сам з палати він виходить.

ЯВА СЬОМА

Ті самі і Едіп.

Едіп

Га! Ось ти тут! Як смів ти тут явитись?
Чи так безвстидний вид твій, що приходиш
В мої пороги, ти, убійця явний
Покійного царя й моєї власті
Відкритий рабівник? Скажи, їй-богу,
Чи ти, задумуючи се, вважав
Мене безумним, чи таким вже трусом?
Чи думав ти, що коромол твоїх
Не взнаю, а дізнавшись, плазом пущу?
Та й чи ж не глупий є твій план — сягати
Без грошей, без прихильників по трон,
Котрий лиш грішми, людом здобуваєсь?

Креон

Чи знаєш що? На те, що ти сказав,
Послухай відповідь, а взнавши все, суди.

Едіп

Ти на слова мистець, я ж злий слухач,
Відкривши, що ти лютий ворог мій.

Креон

Про се якраз мя вислухай вперед.

Едіп

Про се якраз мовчи, сли маєш честь.

Креон

Сли мислиш, що упертість та безумна
Є дуже добра річ, то грубо блудиш.

Едіп

Сли мислиш, що злий замисл против рідних
Минесь тобі безкарно, тяжко блудиш.

Креон

З тим словом згоджуюсь, та лиш скажи,
Яку зневагу ти зазнав від мене?

Едіп

Чи радив, чи не радив ти мені
Послать за тим славутним віщуном?

Креон

На раді тій я стою ще й тепер.

Едіп

А як давно то тому, як Лайос...

Креон

Ну, що вчинив? Кажи, про що йде річ?

Едіп

Безслідно щез від вбійчої руки?

Креон

Багато вже часу з тих пір минуло.

Едіп

А сей віщун уже й тоді ворожив?

Креон

Так мудро й в честі був такій, як нині.

Едіп

А чи про мене згадував тоді?

Креон

При мні сього ніколи не чинив.

Едіп

А за помершим не слідили ви?

Креон

Ще й як слідили, та ніщо не взнали.

Едіп

Чом сей мудрець про се вам не сказав?

Креон

Не знаю, а не знаючи, мовчу.

Едіп

А се, чень, знаєш добре й скажеш нам?

Креон

Ну, що? Сли знаю, певно, не втаю.

Едіп

Чому, сли не з тобою в змові, він
Убійство Лайя звалює на мене?

Креон

Чи чинить се — ти знаєш сам. Тепер же
Позволь мені питать, як ти питав.

Едіп

Питай. На вбійстві, чень, мене не зловиш.

Креон

Скажи, сестру мою за жінку маєш?

Едіп

Сього не заперечу, звісна річ.

Креон

Пануєш спільно з нею — чи не так?

Едіп

Все, що захоче, я сповнити рад.

Креон

А третій я чи ж вам не є рівня?

Едіп

Отож-то тут злим другом ти вказавсь.

Креон

Якраз ні! Поміркуй лиш враз зо мною!
Поперед усього ось що: чи волів би
Хто-небудь панувать в страсі, чи спати
Спокійно а ту саму мати власть?

Отим-то ані я, ні жаден інший,
Що має глузди, не забагне радше
Сам буть царем, ніж мати царську власть.
Днесь із-за тебе все без страху маю,
А сам пануючи, я б мусив много
Чинить такого, чому й сам не рад.
Чи ж царський титул може буть миліший
Від сеї власті й сили без турботи?
Ще ж я не божевільний, щоб бажав
Не того, що враз гарне і корисне.
Днесь кождий мя вітає, віддає
Поклін мені; кому до тебе діло,
Той удаєсь до мене, бо всі знають,
Що що я обіцяю, ти сповниш.
І як же ж міг би я сього позбутись,
Щоби тамте ловить? Така дурниця
Не виляжесь в розумній голові.
Ні! Ні я сам сю думку не кохаю,
Ні зважився би на те з ким другим в спілці.
А хочеш проби — сам іди в Піфону
І звідай, чи я вірно сю віщбу
Тобі подав. А як мене спіймаєш
На спільнім заговорі з віщуном,
То вбий мене не своїм власним судом,
А своїм з моїм враз! Та не оскаржуй
Мене за темні здогади якісь!
Бо ж не по правді прозивать задармо
Лихого добрим, доброго лихим.
Хто друга щирого збуваєсь, той
Все одно що життя б збувавсь, котре
Над все кохає. Та з часом ти ясно
Пізнаєш се, бо тільки час покаже,
Хто йшов по правді: злого ж чоловіка
В одному дні наскрізь пізнати можеш.

Хор

Він добре мовить, царю! Стережись
Упадку! Хто на все рішаєсь швидко,
Той швидко впаде.

Едіп

А як коромольник
Швидкий на мене тайком настає,

То швидко й я оборонятись мушу.
Бо як спокійно ждатиму, він зробить
Своє, і я нічого вже не вдію.

Креон

Що ж думаєш? Прогнать мене із краю?

Едіп

Ні! Згинуть мусиш, не втекти мені.

Креон

Скажи вперед, за що твій гнів на мене?

Едіп

Ще мало я сказав? Ти ще не віриш?

Креон

Ти без ума, здаєсь!

Едіп

Не бійсь, для себе
Я при умі!

Креон

Будь при умі й для мене.

Едіп

Ти зраду здумав!

Креон

А як се неправда?

Едіп

То все одно, ти мусиш слухать.

Креон

Ні!
Злих владників не слухаю

Едіп

Міщани!
Чи чуєте?

Креон

Не бійся, чують все,
Не тільки те, що ти один говориш.

Хор

Спокій, панове! Ось в сам час із дому
Йокаста йде. Враз з нею сварку сю
Залагодіть, що вибухла між вами.

ЯВА ВОСЬМА

Ті самі і Йокаста.

Йокаста

Чого, нещасні, нерозважно сварку
Ви підняли? Не встидно вам в такім
Нещасті всього краю ще й самим
Собі злорічить? В дім іди, Едіпе!
І ти, Креоне, йди домів! Не слід
Ятрить з болячки величезну рану.

Креон

Сестрице, муж твій ось, Едіп, задумав
Мене згубить. Один лиш вибір маю:
Втікати з краю або смертю згинуть.

Едіп

Так, жінко! Власне, я відкрив, що він
Зрадливо важить на моє життя.

Креон

Та най я в нужді, всіми клятий згину,
Сли щось таке я вдіяв, як ти мовиш!

Йокаста

Едіпе, бійся бога, вір йому!
Зжахнись його присяги на богів,
Зважай на мене й на людей отсих!

Хор

Послухай, царю! Змилуйся, благаю,
Розумно зваж се діло!

Едіп

Що ж мені,
По-твоєму, робить?

Хор

Не зневажай
Його! Безумним не бував він досі
Та й забожився клятвою страшною.

Едіп

Та чи роздумав ти, чого жадаєш?

Хор

Роздумав.

Едіп

Ну, скажи, що ти роздумав?

Хор

Не звалюй ганьби і вини з неясних
Підозрінь на князя, що так заклявся!

Едіп

Так знай же, що, жадаючи сього,
Жадаєш, щоб я згиб чи втік із краю.

Хор

Ні, на Гелія клянусь,
Першого з богів Олімпу!
Най боги мене забудуть,
Най всі други мя покинуть,
Най пропаду в горі я,
Сли се думка є моя!
Та нещастя сього краю
Скорбну душу рвуть мені,
Ви ж ще до старого горя
Се новеє додали.

Едіп

Так най же йде, хоч би мені з-за того
Прийшлось і згинуть або з сього краю
Тікать. Твоє, а не його благання

Порушило мене. Де б він не був,
Моя ненависть буде все при ньому.

Креон

В гніві, як бачу, ти на се склонився,
Та гнів пройде — і каяття настане.
Такі натури справедливо є
Самі для себе найлютіша мука.

Едіп

Ти ще не даш мені спокою? Ти ще тут?

Креон

Іду вже, тяжко скривджений тобою,
Та для отсих усе той сам, що був.

Відходить.

ЯВА ДЕВ'ЯТА

Хор, Йокаста, Едіп довго стоїть,
понуривши голову в задумі.

Хор

Провадь, о пані, в дім його — чи бачиш?

Йокаста

Та що тут сталось?

Хор

Темний привід дав
Товчок до сварки, сварка до зневаги.

Йокаста

І чи оба зневажились взаємно?

Хор

Авжеж!

Йокаста

Про що ж зайшла та сварка?

Хор

Годі!
Досить вже тих нещасть для сього краю!
Лишім сю сварку, скоро раз затихла!

Едіп

(прокидаючись із задуми)

Чи бачиш, щирий ти горожанине,
Що ти зробив? Моя душа ослабла,
Вся сила духу наче отупіла!

Хор

Пане, вже не раз я клявся,
Тут ще раз тобі клянусь!
Дурень був би я, безглуздий,
Сли б від тебе відвертавсь!
Ти, що край мій наймиліший,
Ген-то битий лютим горем,
В тиху пристань навернув,
Накермуй його й сьогодні
На щасливий прямий шлях!

Йокаста

Та пробі, царю! Розкажи й мені,
За що сей гнів твою збентежив душу?

Едіп

Скажу — тебе шаную більш, як сих,—
Яку Креон скував на мене зраду!

Йокаста

Та чи так певна вже його провина?

Едіп

Голосить, що се я Лайоса вбійця.

Йокаста

Чи сам від себе, чи від других взнав?

Едіп

Сю злюку віщуна тут підіслав,
А сам чинивсь, немов ніщо й не знає.

Йокаста

Чи так? Ну, викинь все се з голови!
Мене спитай і взнай: нема на світі
Смертельної істоти, що б могла
Будуще віщувати. Ось тобі
На се короткий доказ! Бач, була
Колись віщба Лайосу — не скажу,
Щоб від самого Феба, та від слуг його,
Що суджено йому прийняти смерть
Від власного його й мойого сина.
А пречінь, чутка йде, його убили
Чужі розбійники на роздорожжі,
Де три дороги сходяться. А сина,
По трьох днях з роду, він велів слузі,
Ніжки йому в суставах підв'язавши,
Покинуть на відлюдній десь горі.
Як бачиш, Феб тут не сповнив того,
Щоб сей став батька вбійцею, ні щоб
Лайос від сина згиб, як сам лякався.
А пречінь віщуни се віщували!
І ти не дбай про них! Що бог захоче
Відкрить, се легко сам нам виявить.

Едіп

Се що ти, жінко?.. Слухаю тебе,
І враз якась облуда дух займає,
Якась тривога грудь мою стискає!

Йокаста

Яка жура тебе отак пошибла?

Едіп

Отсе сказала ти, що згиб Лайос
На роздорожжі, де три шляхи входять.

Йокаста

Такий був слух, і досі так говорять.

Едіп

І де, в якому краї гріх сей стався?

Йокаста

Край звесь Фокіда; шлях там розбігаєсь
Один до Дельф, а другий в Давлію.

Едіп

А скільки вже часу сьому минуло?

Йокаста

Не довго перед тим, як ти в сей край
Прибув на царство, вість прибігла в город.

Едіп

О боже, що зробить зо мною хочеш?

Йокаста

Едіпе, чом так се береш до серця?

Едіп

Зажди ще! А який на зріст був князь,
В яких літах?

Йокаста

Волосся чорне мав,
Що злегка ще сивіти починало,
Постава й вид от-от на тебе схожі.

Едіп

Ой, лишенько! Здається, сам на себе
Страшне прокляття кинув я отсе
Без відома!

Йокаста

Що мовиш, царю? Й глянуть
Не всмілююсь на тебе.

Едіп

Страх мене
Пройма, чи той віщун не мовив правду.
Та виясниш мені сю річ, коли
Одно ще скажеш.

Йокаста

Хоч боюсь і я,
Та що лиш знаю, все сказать готова.

Едіп

Як вибрався Лайос в дорогу? Певно,
Як цар, воєнну сильну мав дружину?

Йокаста

Всього їх п'ять було, один викличник
Між ними; цар лиш сам на возі їхав.

Едіп

Ой-ой! Аж надто ясно вже стає!
Та хто приніс вам вісті сі, дружино?

Йокаста

Слуга, що, спасшись сам, один вернув.

Едіп

Чи, може, й досі ще живе він дома?

Йокаста

Та ні! Як повернув сюди й побачив,
Що ти на царстві, а Лайос погиб,
Припав мені до рук і випросивсь
Послать його на поле стадо пасти,
Щоб геть ішов, не бачив сього міста.
Я й вислала його; мені здавалось,
Що вірний сей слуга варт навіть ласки
Геть більшої, ніж те, про що просив.

Едіп

А можна тут оп'ять його спровадить?

Йокаста

Чому ж ні? Та пощо він тут потрібний?

Едіп

Здаєсь, замного вже я чув, дружино,
Що змушує мене його побачить.

Йокаста

Що ж, він прийде. Та, чень, і я, о пане,
Почути гідна, що тебе так мучить.

Едіп

Нічого не втаю перед тобою,
Коли таке мені вже грозить горе,
Бо і кому ж би ліпшому від тебе
Я міг повірить всі свої турботи?
Мій батько був Поліб, Коріндфу князь,
А мати Меропе, дорянка. Був я
Найпершим в місті тім горожанином,
Аж поки трапилась мені пригода
Чудненька, певно, та не варта тої
Тривоги, що з-за неї я підняв.
При учті раз один товариш п'яний
Блюзнув мені, що я не батьків син,
Сим приголомшений, я ледве міг
Вдержатись того дня. На другий день
Іду до батька й матері й питаю,
Вони розгнівались на того дуже,
Що се сказав, за ту його зневагу,
Я втішився тим, та не переставала
Мене й ота зневага гризти — так
Глибоко, бач, мені засіла в душу.
Потай вітця і неньки вибравсь я
В Піфону. Та не вдостоїв мя Феб
Ні словом відповіді в тому ділі,
Задля котрого я прийшов. Та інше
Страшне, бездонне горе заповів
Мені: в подружжі з матір'ю, мовляв,
Я маю сплодити нещасні діти
Всім людям на огиду, маю статись
Убійцею того, що виплодив
Мене — вітця. Почувши се, тікав я
Геть від Коріндфської землі, лиш з зір
Слідив, в котрій вона є стороні,—
Тікав, щоб справді ся вішба огидна
Зо мною не сповнилась. В тій мандрівці
Прийшов я на те місце, де, як кажеш,
Погиб володар сього краю. Жінко,
Скажу тобі всю правду. Ледве я,

Блукаючи, на сей трихресний шлях
Прийшов, аж бач, напроти мене їдуть
Викличний і такий, як кажеш, муж
На возі вдвокінь. Тут візник мене
І сам старий взялися силоміць
Спихать з дороги. Отоді в гніві
Я вдарив візника, що пхав мене.
Побачив се старий і вигледів
Момент, коли проз віз я проходив,
Та й вдарив пужалном мене по тім'ю.
Та потерпів за се не так! В тій хвилі
Так булавою з моїх рук дістав,
Що стрімголов із воза впав на землю.
І всіх, що з ним були, побив я. Ну,
Сли сей старий був хоч би лиш якийсь
Свояк Лайоса, то чи ж є на світі
Нещасливіший, більш проклятий богом,
Як я? Таж ні сусід, ні жаден в місті
Мене не сміє в дім принять, ні навіть
Словами привітать, противно, мусить
Геть гнать мене! І не хто інший, тільки
Я сам на себе кинув те прокляття.
До жінки вмершого я доторкаюсь
Руками тими, що його ж убили!
Чи ж не злочинець я? Чи ж не огидник?
Тікати мушу, а тікаючи,
Не смію бачити рідні, ані вступити
На рідну землю, бо як ні, то мушу
За жінку матір взять, а вбити батька,
Поліба, що мя зродив, виплекав.
Чи ж не на те виходить, що якийсь
Злий дух на мене навернув се горе?
Бодай ніколи, о боги святії,
Я сього дня не бачив, щоб безслідно
З-поміж людей пропав, ніж маю бачити,
Як отаке страшне гнете мя лихо!

Хор

І нам, о пане, се страшне. Та доки
Він не прийде і ти всю річ не взнаєш,
Не трать надії!

Едіп

Так, ще тільки й є
Надії в мене, що чекать на того
Слугу, що в полі.

Йокаста

Чим же може він
Тебе потішить, як прийде?

Едіп

Ось чим:
Коли те саме скаже він про мене,
Що й ти, то я мину ще, чень, біди.

Йокаста

А що ж такого я тобі сказала?

Едіп

Ти мовила, що він доніс вам, мов то
Розбійники Лайоса вбили. Скоро
Пастух сей і тепер стояти буде
При тім числі, значить, тоді не я
Убив сього; бо ж що кількох людей,
То не один. Та скоро скаже, що
Один се був, тоді вже певна річ,
Що злочин сей тяжкий спада на мене.

Йокаста

Та ні! Будь певний, що він так сказав
І не візьме назад свойого слова.
Весь город чув се, не лиш я сама.
Та хоч би й відступив тепер де в чім
Від своїх давніх слів, то в жоден спосіб
Се ще не доказ, пане мій, що ти
Лайоса вбив. Бо ж Феб йому пророчив,
Що мусить згинуть з рук мойого сина.
А преціньь, сей нещасний теж його
Не вбив, бо сам іще давніше згинув.
Отим-то відтепер задля віщби
Я й оком не зморгну ні в сей ні в той бік.

Едіп

І добре маєш. Та пошли когось
В поля по того пастуха, і не забудь!

Йокаста

Пошлю живенько. Та ходім додому!
Все-все зроблю, що лиш тобі приємне.

Обоє відходять.

ЯВА ДЕСЯТА

Хор

(сам)

Дай мені, доле,
Завше побожність
В ділах усіх і словах!
Дай мені боязнь
Перед предвічними
Тими законами,
Що є небесної
Правди й ефіру дітьми,
Їх же не смертні
Сплодили люди,
Але їх батько — Олімп.
Їх же ніколи
Світ не забуде,
Не постаріються,
Бо всемогучий
Бог в них живе.
Гордощі родять тирана.
Гордощі, глупством надуті,
Пхають до діл неподобних,
До безхосенних же діл.
Та на найвищу високість
Вибравшись, падають раптом
В темну безодню стрімглав,
Де вже нема під ногами
Грунту твердого. Благаю
Бога, щоб го́роду в бо́ях
Щастя усе подавав;
Та не відсту́плю ніколи

З-під опікунської власті
Вірних, могучих богів.

Та хто, гордуючи
Словом чи вчинками,
Лихо кує,
Хто не жахається
Правди предвічної,
Хто святих образів
Щиро не чтить,
Той най допадеться
За невгамовану
Дику буту свою
Злої біди!

А хто неправедно
Зиску шукає,
Злочин поганий
Кого не лякає,
Хто у засліпленні
Святе зневажає —
Як же би міг такий
Запам'яталий
Від божого гніву
Стріл утекти?
А сли такому
Честь буде й слава,
Пощо ж побожні нам
Танці водить?

Більше не піду на прощу
Там, де святий пуп землі,
Ані до Абського храму,
Ні до Олімпії грищ,
Сли на безбожних не впаде
Ганьба прилюдна, страшна.

Ти ж, всемогущий
Зевсе-володарю,
Сли справедливо
Світ тебе чтить,
Ти мусиш бачити,
Як зневажають,

Топчуть ногами
Феба віщбу!
Вже погасає
Блиск Аполлона —
По́честь для святощів
Геть пропаде!

ЯВА ОДИНАДЦЯТА

Хор, Йокаста, потім посланець.

Йокаста

(з вінками і кадилом входить)

Ви, старші в сьому краї, думка в мене
З вінцями сими у руках, з кадилом,
З молитвою піти у храм богів.
Бо страх збентежений є дух Едіпа
Всіляким болем. Вже не мірить він
Нове старим, як слід розумному,
А всяку вість хапає найстрашнішу.
Не можучи ніяк його потішить,
До тебе, о Лікійський Аполлоне,
Найближчий нам, з молитвою приходжу
І з дарами отсими.

(Складає вінці й кадило на вівтарі.)

О, подай
Нам вихід з цього горя! Всі тепер ми
В тривозі, бачачи його, що є
Керманич наш, прибитого страхом.

Посланець

(входить)

Чи не дізнався б я від вас, панове,
Де тут живе Едіп, цар сього краю?
Ще краще ж, сли хто зна, скажіть, де сам він?

Хор

Се дім його, а сам він дома, друже,
А жінка ся — його потомків мати.

Посланець

Дай бог щасливо їй серед щасливих жить.
Благословенній владаря дружині!

Йокаста

Щасти бог і тобі, чужинче! Варт ти
Сього за свій привіт. Та ну, скажи,
Чого бажаєш? Що звістить приходиш?

Посланець

Приношу добру вість для дому твого,
О пані, і для мужа твого.

Йокаста

Що се
За вість? І хто послав тебе сюди?

Посланець

З Корінфа. Вість, котру скажу, мабуть,
Утішить тя та й враз і засмутить.

Йокаста

Се що за вість, що може мать таку
Подвійну силу?

Посланець

У Істмійськім краї
Весь люд бажає вибрать мужа твого
Царем,— таке там говорили всі.

Йокаста

Се ж як? Хіба Поліб старенький там
Вже не царює?

Посланець

Ні вже! Смерть його
Звела в могилу.

Йокаста

Що ти мовиш? Вмер
Поліб?

Посланець

Нехай і сам я вмру, коли
Неправду кажу!

Йокаста

Дівчино, біжи
У дім і швидко пану се скажи!
О, божі віщування, де ви ділись?
Від сього мужа скільки літ Едіп
Тікав, боявсь, щоби його не вбив!
А отсе ж він погиб своєю смертю,
Не від його руки!

ЯВА ДВАНАДЦЯТА

Ті самі, Едіп входить.

Йокасто, жінка любая моя,
Чого мене ти викликала з дому?

Йокаста

Послухай сього мужа й доконайсь
Достотне, скільки сто́ять ті славетні
Віщування богів!

Едіп

Се що за муж
І що за вість приніс?

Йокаста

З Корінфа він.
Поліб, твій батько,— каже він,— уже
Не є в живих, а вмер.

Едіп

Що мовиш, друже?
Сам своїм словом се скажи мені!

Посланець

Сли перший маю се сказать достотне,
То знай, що справді вже Поліб — небіжчик.

Едіп

Чи вбитий підступом, чи вмер з хороби?

Посланець

І невелика болість переможе
Старече тіло.

Едіп

Так, значить, умер
Від слабості покійний?

Посланець

Довгий вік
Прожив, пора було йому в могилу.

Едіп

Гай-гай! І хто ж тепер, о жінко, буде
Зважать на віщий той огонь в Піфоні
Чи то на птиць, що перхають угору?
Мені ворожили вони, що маю
Вбить батька рідного, а він умер
І ліг в могилу сам, хоч я при тім
Меча й не доторкнувсь! Хіба що вмер
За мною з туги він — в такім лиш разі
Умер він через мене. Так ото
Старий Поліб узяв ті віщування
З собою в Ад! Пусті слова, та й годі!

Йокаста

Чи ж я давно тобі се не казала?

Едіп

Казала, та я був страхом прибитий.

Йокаста

Так викинь все тепер з ума!

Едіп

Ні, ще боюсь я з матір'ю подружжя.

Йокаста

Чого боятись має чоловік,
Котрим кермує доля, а котрому

Не суджено будуще ясно бачить?
Найліпше жить попросту, як хто може.
Подружжя з матір'ю ти не лякайся!
Чи раз, буває, сниться чоловіку,
Що з матір'ю своєю пристає?
Та хто про се не дбає, той найлегше
Життя се зносить.

Едіп

Все се гарно ти
Сказала, якби мати не жила.
Та поки ся живе, хоч гарно мовиш,
Я мушу все-таки боятись.

Йокаста

Гріб
Вітця чи ж не додав тобі потіхи?

Едіп

Ще й як! Та все ж живої я боюсь.

Посланець

Якої се ти жінки так боїшся?

Едіп

Меропи, старче, вдóви по Полібі.

Посланець

Та чим вона така страшна для вас?

Едіп

Від бога, друже, нам віщба грізна.

Посланець

Чи тайна се? Чи можу я почути?

Едіп

І овшім. Віщував колись-то Феб
Мені, що мушу власну матір взяти
За жінку й власними руками кров
Пролить батьківську. Задля того я
Давно Коринф покинув; правда, тут
Найшов я щастя, та проте нема

Ніщо солодшого, як батька й неньку
У вічі бачить.

Посланець

Та невже сього
Лякаючись, Корінф покинув ти?

Едіп

Я ж батьковбійцею мав бути, старче!

Посланець

Від сього страху, пане, чей, же я,
По щирості прийшовши, увільнив тя?

Едіп

За се й приймеш від мене гідну вдяку.

Посланець

Я ж іменно для того і прийшов,
Щоб зазнавать добра від тебе, як
Домів повернеш.

Едіп

Ні, домів ніколи
Не верну я.

Посланець

Мій сину, ти, мабуть,
Не знаєш сам докладно, що ділаєш.

Едіп

Чому, о старче? Виясни се, пробі!

Посланець

Сли задля родичів вертать не хочеш
Домів.

Едіп

Я ж мушу все лякатись, щоб
Не справдилося слово Аполлона.

Посланець

Щоб з родичами ти не прогрішився?

Едіп

Це іменно ляка мене, дідусю.

Посланець

А знаєш? Ти перед нічим тремтиш.

Едіп

Як се? Хіба ж я не їх рідний син?

Посланець

Ото! Поліб тобі зовсім не рідний.

Едіп

Що мовиш? Так Поліб не був мій батько?

Посланець

Не більш, як перший-ліпший з нас, так само.

Едіп

Хіба ж те саме — батько й перший-ліпший?

Посланець

Не він твій батько був, ні я, ні ті.

Едіп

А чом же сином звав мене Поліб?

Посланець

Знай, в дарі з моїх рук приняв тебе.

Едіп

Чом так любив він дар із рук чужих?

Посланець

Бездітний здавна, покохав чуже.

Едіп

А ти ж купив мене, чи десь найшов?

Посланець

Найшов в ярах лісистих Кіферону.

Едіп

Чого по тих ярах блукався ти?

Посланець

В тих горах череду тоді я пас.

Едіп

Значить, ти наймит був, пастух у горах?

Посланець

Еге, дитя, й тебе тоді я спас.

Едіп

Здоровим ти найшов мене чи хорим?

Посланець

Сустави твоїх ніг є свідки тому.

Едіп

Ой-ой! Що згадуєш про давню болість?

Посланець

Пробиті кінці ніг я розв'язав тобі.

Едіп

Тих ран поганий знак і досі маю.

Посланець

Від них пішло й ім'я твоє, що носиш[1].

Едіп

Чи батько се вчинив мені, чи мати?
Скажи, на бога!

Посланець

Я сього не знаю.
Той ліпше зна, хто дав мені тебе.

Едіп

Значить, від другого мене дістав ти,
Не сам найшов?

---

[1] Едіп, по-грецьки Οἰδίπους, значить спухлоногий.

Посланець

Так, інший дав мені
Тебе пастух.

Едіп

Що за один? Чи можеш
Вказать його докладно?

Посланець

Чом же ні?
Його Лайоса ми слугою звали.

Едіп

Лайоса, що колись тут царював?

Посланець

Еге ж! В царя він був чередником.

Едіп

Чи він живе ще? Рад його я бачить.

Посланець

(до хору)

Се ви, тутешні, ліпше знать повинні.

Едіп

Чи знає хто з-між вас, ось тут присутніх,
Чередника, що спомина сей муж?
Чи бачив хто його чи то в полях,
Чи тут? Скажіть! Се вияснить тра конче.

Хор

Здаєсь, що се той сам пастух із поля,
Котрого вже вперед хотів ти бачить.
Та се найліпш тобі Йокаста скаже.

Едіп

Що, жінко? Чи пастух той, за котрим
Недавно ми послали, буде справді
Той сам, котрого згадує сей старець?

Йокаста

(страшно збентежена)

Про що він згадує? Покинь се діло!
В словах його не рийсь думками даром.

Едіп

Не буде сього, щоб, на слід такий
Напавши, я не вияснив свій рід.

Йокаста

Під милий бог благаю тя, коли
Своє життя кохаєш ти, покинь се!
Най вистарчить саме моє страждання.

Едіп

Не бійсь! Хоч би й до третього коліна
Потрійним я рабом явився, для тебе
Не буде з того ганьби.

Йокаста

Ні-ні-ні!
Послухай мя, благаю! Не дошукуйсь!

Едіп

Ні, не послухаю, аж поки все те
Докладно не зглиблю.

Йокаста

Я щиро раджу,
В найліпшім намірі для тебе.

Едіп

Годі!
Лиш мучать мя оті найліпші ради.

Йокаста

Нещасний! Щоб ніколи ти не взнав,
Хто ти такий!

Едіп

Біжіть хто-небудь зараз
І приведіть мені чередника!
А ся хай тішиться вельможним родом.

Йокаста

Нещасний! Горе, горенько тобі!
Лиш се одно тобі сказать ще маю,
А більш від мене й слова вже не вчуєш.

Поспішно відходить у палату.

ЯВА ТРИНАДЦЯТА

Хор, Едіп, посланець.

Хор

Се чом, Едіпе, пані так поспішно,
Мов диким страхом бита, геть пішла?
Боюсь, щоб з тої мовчанки її
Не виринуло горе.

Едіп

Най що хоче,
Те й вирина! А я пізнать бажаю
Свій рід, хоч будь і низький він! Вона ж,
От як то жінка, високо літає,
Встидаєсь низького мойого роду.
Та я себе вважаю сином Щастя,
Того, що подає добро, й отим-то
Я встиду не боюсь. Його за матір
Вважаю я, а місяці, мов рідні,
Мене плекали змалку аж до зросту.
І ось який я виріс! І ніколи
Не буду іншим, щоб не мав добратись
До свого роду!

Едіп і посланець усуваються вглиб сцени.

Хор

Сли є у мене віщее чуття
І ясний ум, то чи ж не буду завтра
При повні місячній танками й співом
Тебе, о Кіфероне, величати?
Тебе, Олімпові найближчий, батьку,
Кормильче і пістуне щирий мого
Царя Едіпа? О ласкавий Фебе,
Благослови мене на замір сей!

Та котра ж з дівчат безсмертних,
О дитя, тебе вродила?
Чи гірський мандрівник Пан
Обіймив її любовно?
Чи була вона подруга
Феба, що гостює радо
В полонинах всіх гірських?
Чи Кіллени [1] владник Гермес,
Або Бакхос, бог веселий,
Що по гір вершках гуляє,
Виплодив тебе з одною
З ясноокіх німф, з котрими
Часто любить жартувать?

ЯВА ЧОТИРНАДЦЯТА

Хор, Едіп, посланець, пастух
(наближається в супроводі двох слуг).

Едіп

(до хору)

Коли, дядьки, і я судити можу,
Хоч з ним ніколи не зносивсь, то, бачу,
Се йде пастух той, що за ним давно
Шукаємо. Його глибока старість
Якраз під пару сьому мужу осьде.
А надто тих, що тут його ведуть,
Я пізнаю як своїх слуг. Та ви
Мені се швидко можете ствердити,
Бо пастуха сього давніш видали.

Хор

Авжеж, се він! Пізнаємо! Він був
Пастух Лайоса й вірник над усіми.

Пастух входить.

Едіп

Тебе насамперед, корінфський гостю,
Питаю, чи про сього ти казав.

---

[1] Гора в Аркадії, де мав уродитись Гермес.

Посланець

Сей сам, котрого бачиш!

Едіп

(до пастуха)

Гей, старий!
Гляди сюди! Відповідай мені
На все, про що питатиму! Ти був
Слуга Лайоса?

Пастух

Адже ж був! Не купний,
А таки свого хову.

Едіп

Що за діло

Робив ти? Як жив?

Пастух

Я пастушив, пане!
Пастушив мало що не весь свій вік.

Едіп

А по яких пасовиськах найбільше
Ти пас?

Пастух

Та так, по Кіферону пас
Та й там поблизько.

Едіп

Ну, то, певно, знаєш
І сього мужа звідтам?

Пастух

Відки, пане?
Якого мужа?

Едіп

Отсього ось тут.
Чи, може, ти деінде з ним стрічався?

Пастух

Не пригадаю наборзі, й не можу
Сказать.

Посланець

Воно й не диво, пане. Дайте,
Я призабуте ясно наведу
Йому на тямку. Адже ж добре знаю,
Що тямиш, друже, як оба ми разом
На Кіферону склонах пасли стада —
Ти два, а я одно — цілі три літа
З весни до осені; на зиму ж я
Своє гнав стадо у свої кошари,
А ти в стайні Лайосові. Ну, що ж?
Чи так було, чи ні, як я говорю?

Пастух

Та правда, правда. Се давно було!

Посланець

Скажи ж тепер, чи тямиш, що ти дав
Мені дитину, щоб, як власну кров,
Я годував її?

Пастух

Агій! Пощо
Ти про сю річ розказуєш?

Посланець

(показує на Едіпа)

Ади,
Небоже! Ось є хлопчик той тодішній.

Пастух

Щоб ти пропав! Щоб занімів навіки!

Едіп

Гов, старче! Не клени його! Тебе б
Скоріш карать за річ сю, ніж його.

Пастух

Що ж завинив я, найласкавший пане?

Е д і п

Що про дитя се нам сказать не хочеш.

П а с т у х

То він плете і сам не знає що,
Собі дармóго труду завдає.

Е д і п

Ей, старче! Ти не хочеш по добру
Сказать, то скажеш плачучи.

П а с т у х

Ой, пробі!
Не муч мене, старого!

Е д і п

Гей, зв'яжіть
Йому взад руки зараз!

П а с т у х

Горе! Горе!
Та за що? В чім повинен я признатись?

Е д і п

Ти дав йому дитину, про котру
Він повідає?

П а с т у х

Ой, та дав! Бодай би
Я сам був згинув того дня!

Е д і п

І згинеш,
Коли не будеш правду всю казати.

П а с т у х

Ще швидше згину, сли скажу всю правду.

Е д і п

Здаєсь, старий, ти щось крутити хочеш!

П а с т у х

Ні, панцю, ні! Я ж вже сказав, що дав.

Едіп

А відки взяв ти те дитя? Чи се
Твоє було, чи то чуже чиє?

Пастух

Та не моє, а я дістав його.

Едіп

Чи від кого з міщан? З якого дому?

Пастух

Ох, пробі! Пане, не розпитуй дальше!

Едіп

Коли даси ще раз про се питатись,
То смерть твоя!

Пастух

Ну, так з Лайоса дому
Дитя се походило.

Едіп

Чи від слуг,
Чи з ним самим була яка рідня?

Пастух

Ой, лишенько! Аж страшно се сказати.

Едіп

Так, як мені се слухать. Та дарма,
Я мушу чути.

Пастух

Та казали, що
Се власнеє його дитя було.
Та чи се так було, про се тобі
Найліпше жінка зможе розказати.

Едіп

Чи се вона дала тобі дитину?

Пастух

Вона, мій пане.

Едіп

Щоб ти що зробив?

Пастух

Щоб стратив де.

Едіп

Се мати так могла?..

Пастух

Віщба її страшна так налякала.

Едіп

Яка?

Пастух

Мовляв, дитя се батька вб'є.

Едіп

Чому ж ти дав його сьому старому?

Пастух

Жаль, паночку, мені зробилось. Думав:
Візьме його в чужину, відки й сам.
А він плекав його на люте горе!
Бо сли се ти є, про котрого сей
Говорить, то страшна твоя судьба!

Едіп

Ой-ой! Ой-ой! Тепер все ясно стало!
О світло боже, се остатній раз
Тебе я бачу! На сукір судьбі
Родився я не так, як слід, женився
Не з тим, з ким слід, і вбив, кого не слід!

Відходить у палату. Посланець і пастух також мовчки виходять.

ЯВА П'ЯТНАДЦЯТА

Хор

Горе вам, горе, людські покоління!
Поки живі, ви мов тінь та марна.

Бо чи ж бува кому більшеє щастя,
Як коли сам себе чує щасливим
І з тим чуттям умира?
Бачачи долю твою,
Бачачи горе твоє,
Бідний Едіпе, твоє,
Не назову вже щасливим нікого.

Ти ж, мов стрілець той, що в ціль попадає,
Щастя найвище підбоєм здобув.
Боже, ти вбив сю кігтясту почвару,
Тую загадчицю, й краю цілому
Муром від згуби ти став.
От через теє царем
Всі ми назвали тебе,
Всі шанували тебе
Щиро, як владника Фівів могучих.

Нині ж — кого ж у страшнішеє горе,
В тяжчу недолю зіпхнула судьба?
Горе, Едіпе, ти голово славна,
Як же ж на груді, к котрій ще дитятем тулився,
Як же, нещасний, ти міг
Зганьблене ложе вітця
Мовчки так довго ділити?

Час всевидючий відкрив мимоволі
Недружнє подружжя, всім людям гидке,
Виявив — матері з сином.
Горе, Лайоса дитино!
Щоб я ніколи тебе,
Щоб я ніколи не бачив!
Криком несвітським із уст
Ллється у мене ридання.
Ах, та по правді сказати, з-за тебе
Я відітхнув від тяжкої тривоги,
Міг супокійно заснути!

Хор. Слуга.

Слуга

О старці, в сьому краї все найбільше
Шановні! Сли для Лабдакідів дому
Ще в серцях ваших давня є любов,—
Що вам тепер почути доведеться!
Що бачити! Яке оплакать горе!
Здаєсь, ні Істер би не змив, ні Фасіс
Не обілив того, що дах отсей
Вкрива й на світло зараз виявить,
Тих добровільних, не невільних мук.
А самохітний біль з усяких болів
Найгірш болить.

Хор

Вже й те, що досі знаєм,
Таке страшне, що тяжчого, мабуть,
І буть не може. Що ж ти ще до того
Додати можеш?

Слуга

Лиш маленьке слово,
Що швидко скажеш і затямиш живо:
Йокасти божеська краса померла!

Хор

Нещасна жінка! Від чого ж умерла?

Слуга

Сама від себе. Що найбільш болюче
Було в тім ділі, се ніхто не може
Відчути, хто при тім не був. Та скільки
Ще в мене пам'яті лишилось, я
Вам розкажу про горе тих нещасних.
Як лиш ввійшла вона, до дна душі
Збентежена, у сіни, обома
Руками рвучи на собі волосся,
Так зараз кинулась в супружу спальню.
Як лиш ввійшла, знутра замкнула двері
І кликать почала Лайоса, мужа

Давно покійного, і споминати
Колишній плід, що смерть йому завдав,
А з нею, матір'ю, в огиднім зв'язку
Дітей нещасних сплодив. Проклинала
Те ложе, на котрім собі на горе
Від мужа — мужа, від дітей — дітей
Породила. Який по тих риданнях
Її кінець був, я й не знаю вже.
Бо се Едіп, ридаючи, надбіг;
І годі вже було нам додивлятись
До неї, бідної, бо лиш на нього
Гляділи ми, як бігав сам не свій.
«Меча, меча подайте!» — біжучи,
Кричав до нас, і «Де є жінка? Ні,
Не жінка, де є мати, що його
Й дітей його в однім носила лоні!»
Скаженому, знать, з демонів котрийсь
Вказав дорогу, бо ніхто з людей,
Що там стояли, й не поворухнувся.
Ревучи дико, мов хтось вів його,
Він до дверей припав подвійних, вирвав
З завіси довбані замки й ввірвавсь
До спальні. Тут уздріли ми царицю
В повітрі звислу на міцному шнурі.
Побачивши її, нещасний цар
Завив страшенно й за́шморг відв'язав.
Коли ж ся бідна на землі лежала,
Страх вимовить, що сталося тоді!
З її одежі золоті шпильки,
Що їй прикрасою були, він вирвав,
Підніс і пхнув собі в обидві оці,
Ще й кричачи: «Коли не бачили,
Ким я їй був, як з нею я грішив,
Так бачте ж в пітьмі те, чого не слід
Було вам бачить, а кого б вам треба,
Того повік не пізнавайте більш!»
Так кленучи не раз, а кілька раз
Шпигав, піднявши вверх повіки. Кров
З зіниць лице його зачервонила;
Не краплями кривавая роса,
А мов той чорний дощ, лилась струями.
Отак на двох, не на одного впало
Нещастя, горем вкриті муж і жінка.

Колись було тут щастя, справжнє щастя,
Та нині горе, ганьба, смерть, ридання,
Які лиш є де лиха, всі тут є.

Хор

Чи ж хоч тепер нещасний сей найшов
Якую пільгу свому горю?

Слуга

Ні!
Кричить, щоб відчинити двері, щоб
Усі кадмейці в ньому оглядали
Убійцю батька, матері — та ні!
Таке страшне говорить він, що я
Не смію й вимовить! Жадає, щоб
Його прогнати з краю, щоб в тім домі
Не був він довше, так як сам закляв.
Та помочі, провідника йому
Потрібно, бо над людську силу йде
Його страждання. Та ось, бач, і сам!
Отсе відчинюють дверей верії.
Побачиш швидко вид, що може сльози
І ворогові витиснуть лихому.

Едіпа виводять з палати.

ЯВА СІМНАДЦЯТА

Ті самі й Едіп.

Хор

Страшенна поява людського страждання!
Страшніша всього, що я досі видав.
Яке ж тебе, бідний, найшло божевілля?
Чи демон якийсь, між найдужчими дужчий.
Наскочив на тебе прокляттям всіх бід?
О горе, нещасний, о горе тобі!
Глядіти на тебе не смію.
А стільки б бажалось тебе розпитати,
Тобі розповісти, потішить тебе,
Та жах мою душу проймає.

Едіп

Ой-ой! Ой-ой! Моє горенько!
Куди ж мені йти нещасному?
Ох-ох! Куди ж ви, стогнання мої,
Із уст моїх вилітаєте?
О доле, доленько моя,
Куди ж мене ти гониш?

Хор

В нечувані й невидані страхіття.

Едіп

Темно довкола!
Пітьма безмірная,
Непоборимая,
Невилічимая,
Щільна, несказанна
Світ залягла.
Горенько, горе!
Як же то серце рве
Пітьма та чорная!
Та сто раз дужче ще
Спомин гріхів страшних
Душу в'ялить.

Хор

Не диво, що в такім безмірнім горі
Подвійно мучиш сам себе й терпиш.

Едіп

Друже мій любий!
Ти одиноким ще
Є мені захистом!
Ти для сліпого ще
Поміч і радощі!
Горе мені!

Бачу тя добре,
Хоч мене тьма гнітить,
Та не схова тебе!
Голос приязний твій
Ловить душа.

Хор

Страшне вчинив ти! І як міг ти так
Свій зір знівечить? Що за демон так
Тебе опутав?

Едіп

Аполлон, брати!
Се Аполлон вчинив! Отсе страшне
Завдав мені, безмірнеє страждання.
Та ніхто власноручно не вдарив мене,
Тільки сам я, нещасний!
Бо чи слід було бачить ще довше мені
Те, що серця мого
Вже потішить не може ніколи?

Хор

Правда, правда! Добре мовиш.

Едіп

Бо і що ж я вже можу побачить таке,
Чи то серцем почуть, чи сказати,
Що могло би мене ще потішить, брати?
Проженіть, проженіть якнайшвидше
З сього міста мене, мої любі!
Проженіть тую згубу загальну,
Проженіть те прокляття важке,
Ту потвору, що з всіх, які є в світі люди,
Ненависна найбільше богам!

Хор

О нещасний! Чуття твоє рівне
Твому горю! Бодай би я був
Не дождав тебе бачить ніколи!

Едіп

А бодай же пропав той, що в горах колись
Розв'язав мої ноги пробиті!
Що від згуби мене врятував, згодував!
Проклинаю його я за теє.
Сли б тоді був я вмер, то не був би тепер
Я для себе й для всіх найлюбіших моїх
Отаким дивовижним прокляттям.

Хор

І моє таке ж бажання.

Едіп

О, тоді я не був би убійник вітця,
Не взирались би люди на мене,
Як на того, що матері рідній був муж.
А тепер я, як нелюд з нелюдського кодла,
Що в подружжі огидному жив,
Безталанний, із тою, з котрої родився!
О, коли б іще горе лютіше було
Від сього, що мене підтяло,
То й воно б на Едіпа ще впало.

Хор

Не знаю, що було б для тебе ліпше,
Та, бачиться, найліпше б ти зовсім
І не родився на світ, ніж жив сліпцем.

Едіп

О, не кажи: зле сталось те, що сталось!
І не навчай мене й не радь нічого!
Якими б я очима був колись,
Зійшовши в ад, глядів на батька мого
Чи на нещасну матір — сам не знаю.
Таж те, що я їм обоїм вчинив,
Гірш того, за що вішають. Та, може,
Ще любий вид дітей би був мене
Порадував, як бігають, ростуть?..
О ні! Не моїм вже очам ся втіха!
Ні міста сього, ані стін не смів
Я бачить, ні богів ікон свячених.
Я ж сам, нещасний, хоч у Фівах сих
З найліпшого походжу покоління,
Я сам обдер себе з тих всіх утіх,
Бо сам казав прогнать з-поміж людей
Того, кого бог виявить нечистим
І пагубним для всього роду. Що ж?
Відкривши, що на мене на самого
Спада ся ганьба, чи ж я міг усім
Глядіти просто в очі? Ні, ніколи!
Я б рад ще й слуху джерело в ушах
Собі заткати, щоб зовсім від світу

Відгородить своє нещасне тіло.
Щоб я не бачив і не чув нічого,
Щоб так, відтятий від всього на світі,
В нетямі я впивався власним горем,
О Кіфероне, пощо ти приняв
Мене, і чом, принявши, гнеть не вбив,
Щоб світ не знав ніколи, чий я син?
Полібе! Ох, Корінфе, ти, котрий я
Вважав ще днесь своєю вітчиною,
Чом виховали ви мене вродливим,
Та з зародом страшного зла у крові!
Тепер я злим вказавсь і плодом зла.
О ви, три шляхи, ти, долино скрита,
Ти, яре лісовий на перехресті,
Ви, що пили нещасну кров вітця,
Пролиту з моїх рук, чи тямите,
Що я при вас зробив? А що вчинив
Потім, сюди прибувши! Шлюбе-шлюбе!
Мене ти сплодив і свій плід оп'ять
Заставив плодить — і явив на світ
Батьків, братів, синів з одної крові,
Дівчат, жінок і матерів, що тільки
Найогиднішого бува на світі.
Та ні, не слід і вимовлять того,
Що бачить стидно. Богом вас благаю,
Сховайте якнайшвидше де мене
За містом, або вбийте, або вкиньте
В безодню моря, де б ніхто ніколи
Мене не бачив. Гей, невже ж ніхто з вас
Мене, нещасного, й торкнуть не сміє?
Послухайте! Не бійтесь! Мого горя
Ніхто, крім мене, ізносить не буде.

Хор

В сам час Креон для твóйого бажання
Отсе надходить, щоб тобі порадить
І помогти, бо ж він один лишився
Замісто тебе сторож сього краю.

Едіп

Ох, як же маю говорити з ним?
Як маю ждати щирості від нього?
Вже ж бачу: тяжко скривдив я його!

Ті самі і К р е о н.

К р е о н

Не насміхатись з тебе йду, Едіпе,
Ні мститись за недавнюю зневагу.
(До слуг.)
А ви, сли вам людських очей не стидно,
То хоч жахайтесь всекормлящого
Огню святого сонця, щоб таку огиду
Показувать так явно, що її
Зжахнесь земля, і сонце, й дощ святий.
Живенько заведіть його додому!
Бо лиш рідні годиться рідних горе
Глядіти і вислухувать у скрусі.

Е д і п

О, пробі! Ти прогнав мою тривогу,
Так щиро дбаючи про мене, злюку!
Вчини ж мені одно ще — не для себе,
А для тебе самого я благаю.

К р е о н

Якої ж ласки просиш так умильно?

Е д і п

Найшвидше викинь геть мене із краю
Там, де б я й голосу не чув людсько́го.

К р е о н

Се б я вчинив, будь певний, та вперед
Спитати треба в бога, що нам діять?

Е д і п

Таж божий суд вже звісний нам і ясний:
Поганий батьковбійця мусить згинуть.

К р е о н

Так сказано було, та як тепер
Річ стала, ліпше нам ще раз спитати.

Едіп

Ще раз о мні, пропащім, вам питати?

Креон

Вже ти тепер на божу волю здайся!

Едіп

Ще об однім прошу й напоминаю:
Сю, що там в домі, поховай, як знаєш!
Для власної рідні вчини, що слід.
Та щоб мені позволив в собі жить
Сей рідний город, я сього й жадать
Не можу. В горах жить мене покиньте,
В тім Кіфероні моїм, що отець
І мати призначили ще живому
На певний гріб. Отам нехай я згину,
Де погубить мене вони хотіли!
Та се я знаю: слабість, ні припадок
Мене не доконає, смерть мене лишила
Найтяжчому стражданню на поталу.
Та вже яка там буде наша доля,
Нехай і буде! Та ось діти... Ну,
Про хлопців ти, Креоне, не турбуйся!
Вони мужчини. Де їх кине доля,
Зуміють раду дать собі в житті.
Та ті нещасні, бідніі дівчата
Мої! Ніколи батько до стола
Без них не сів, і що я їв, те саме
Й вони все їли... Дбай о них, Креоне!
Ох, рад би я ще їх обнять руками,
Оплакати їх долю нещасливу!
Ох, приведи їх, пане мій шановний!

Креон відходить у палату.

Коли руками їх діткнусь, ще раз
Почую, що вони мої, мені
Здаватись буде, що їх бачу в вічі!

Слухає мовчки. Креон з дочками Едіповими, Антігоною й Ісменою, виходить із палати.

Та що се? Боже мій! Невже ж я чую,
Як плачуть ті голубочки мої!

Невже ж Креон мав милість наді мною,
Прислав мені мої наймильші діти?
Чи правда се?

Креон

А так. Се я зробив,
Пізнавши се палке твоє бажання.

Едіп

Бог за́платъ же тобі за сей твій труд!
І най боги тобі шлють ліпше щастя,
Аніж мені! Гей, дітоньки! Де ви?
Ходіть сюди! Ось тут! Най вас діткнуся
Отсими братніми руками, що,
Як бачите, у вашого вітця
Згасили ясні донедавна очі!
Отець ваш, діти, сам не бачачи
Й не домірковуючись того, сплодив
Вас з тою, від котрої й сам родився!
Я гірко плачу — бачить вас не можу! —
Коли подумаю, яке гірке
Життя прийдеться вам вести віднині
Поміж людьми! Не буде товариства
У городі, ні празника, ні збору,
З котрого б ви додому не вертали,
Сльозами миючись замість утіхи.
А як прийде пора вам вийти заміж,
То хто ж поважиться, мої голубки,
Взять вас, а з вами взять усю ту ганьбу,
Що к вашим родичам і к вам прилипла?
Бо чи ж хибне тут хоч одна огида?
«Ваш батько батька вбив і мужем був
Своєї мами, що його родила,
І сплодив вас з тієї, від котрої
І сам на світ прийшов». Отак-то будуть
Злословить вам! То й хто ж вас так візьме?
Ні, не візьме ніхто, мої сирітки!
Зів'янете самотньо, без утіхи
І без подружжя! Сину Менекенку!
Ти їм тепер один лишився батьком,
Бо ми, що сплодили їх, ми обоє
Погибли! Так не дай їм хліба жебрать,
Не дай блукать без мужа! Бо й вони ж

Твоя рідня! Не дай їм побиватись
Таким же горем, як і я! Май милість
Над ними! Бач, вони ще молоденькі,
Безпомічні, сли ти їм не поможеш,
Дай руку, благородний мужу, що
Мені се прирікаєш! Вам, о діти,
Я не одну би дав іще науку,
Якби її могли ви розуміти.
Та я одного лиш бажаю вам:
Най легше вам живесь, най ласкавіша
Вам доля йде, як вашому вітцю!

Креон

Годі плакати, Едіпе!
Час уже додому йти.

Едіп

Хоч не рад іти, та мушу.

Креон

Все є добре в слушний час.

Едіп

Знаєш, я чого бажаю?

Креон

Ну, скажи, то буду знать.

Едіп

Вишли геть мене із краю!

Креон

Як бог скаже, я зроблю.

Едіп

Я ж богам над всіх нелюбий.

Креон

То тим швидше це й сповнять.

Едіп

Так міркуєш?

Креон

Не говорю
Пусто, що не зміркував.

Едіп

Так веди ж мене відсіля!

Креон

Йди ж! Та тут лиши дітей!

Едіп

Ох, не відбирай мені їх!

Креон

Не бажай все здобувать!
Те-бо, що в житті здобув ти,
Не к добру тобі пішло.

Едіп і Креон відходять.

Хор

Гляньте, рідних Фів міщани!
Гляньте, ось вам той Едіп,
Що вгадав загадку славну
Й царську власть за те здобув,
І котрого щастю в місті
Мовчки хто не завидів?
А в яку тепер безодню
Горя лютого він впав!
Отому не слід нікого
За щасливого вважать
На землі, хто дожида ще
Дня остатнього життя,
Поки без біди у вічну
Він пристань не запливе.

ЕДІП В КОЛОНІ

ДРАМА

ОСОБИ

Едіп, колись цар фіванський
Антігона, Ісмена } його дочки
Поліней к — його син
Креон — шурин Едіпів
Тесей — цар афінський
Хор аттіцьких старців
Селянин із Колона
Посланець

Діється в Колоні, селі близькім Афін, при шляху, що веде в Фіви. В глибині сцени видно гай, присвячений богиням евменідам.

ЯВА ПЕРША

Едіп *(сліпий)* і Антігона *(провадить його)*.

Едіп

Дитя сліпого старця, Антігоно,
В який се край, в чий город ми прийшли?
Хто днесь Едіпа в дім прийме, бурлаку,
Хто вбогий дар подасть йому? Не много
Благаю я, та получаю часто
Ще й менш того, та що ж — і тим довольний.
Довольним буть мене навчило горе,
І довгий вік, і гордість благородна.
Та глянь, дитя, коли б було де сісти
Край шляху чи при божій де діброві,
То сядьмо та спочиньмо, щоб дізнались,
Де се ми є? Чужі, ми раді слухать
Тутешніх, а що вчуємо — зробить.

Антігона

Едіпе, бідний тату, бачу мури,
Що криють місто, та до них далеко.
А осьде, ясно бачу, гай святий,
Олив, вина та лаврів повен, в ньому
Дзвенить крилатих соловіїв спів.
Ось тут присядь на сей негладкий камінь,
Бо довгий шлях, як на старця, пройшов ти.

Едіп

Так посади ж і бережи сліпого!

Антігона

Вже довгий час сього навчив мене.

Едіп

Скажи ж мені тепер, де ми засіли?

Антігона

Се там Афіни, а що тут — не знаю.

Едіп

Се всякий мовив, хто стрічався з нами.

Антігона

Чи маю йти питать, що се за місце?

Едіп

Так, доню, і чи живуть у ньому люди

Антігона

Авжеж живуть! Не треба, бачу, йти,
Бо ось близ нас вже виджу чоловіка.

Едіп

Чи йде сюди? Зближається до нас?

Антігона

Вже ось він є. Що маєш ти сказать
Йому, те й говори, він тут стоїть.

Ті самі, селянин.

Едіп

Мій друже, ся ось, що бачить і за себе
Й за мене, мовить, що в сам раз ти к нам
Прийшов, щоб нам сказать, чого не знаєм...

Селянин

Заким що далі скажеш, геть іди
Із сього місця! Там ходить не вільно.

Едіп

Що ж се (за) місце? Що за бог тут чтиться?

Селянин

Безлюдне й недоступне! Тут панують
Страшні богині, Тьми і Землі дочки.

Едіп

Яким ім'ям їх чесним величати?

Селянин

«Всезрячі евменіди» люд тутешній
Їх зве; деінде кличуть їх інакше.

Едіп

О, най же ласкаво приймуть мене!
Бо звідси вже не вступлюсь я ніколи.

Селянин

А се знов що?

Едіп

Моя судьба так хоче.

Селянин

Прогнать тебе відсіля, не спитавши
Міщан, не смію. Що мені чинити?

Едіп

О друже! Пробі, не згордуй мені
Сказать по правді, що тебе спитаю!

Селянин

Питай! Храньбоже, щоб я гордував!

Едіп

Що се за місце, на котрім ми стали?

Селянин

Скажу тобі все, що лиш сам я знаю.
Ціле се місце є святе; тут владник
Бог Посейдон і божеський титан,
Що нам огонь дав,— Прометей. Те місце,
Де ти стоїш, зовесь поріг спижевий
Отсього краю і Афін підпора.
Сусідні ниви славляться, що предком
Їх був Колон лицарський, і його ж
Ім'ям вони всі спільно й досі звуться.
Так ось як, старче, маєсь річ, всвячена
Не лиш переказом, а й звичаєм ще більш.

Едіп

Значить, живуть і люди в тих місцях?

Селянин

Авжеж! І йменням сього бога звуться.

Едіп

Чи є в них цар, чи люд себе сам судить?

Селянин

Та в місті цар є, що дає всім лад.

Едіп

Хто ж він, що силою й умом все править?

Селянин

Тесей звесь, син покійника Айгея.

Едіп

Чи з вас послом хто к ньому б не пішов?

Селянин

Чого? Сказать що чи сюди покликать?

Едіп

Щоб зиск великий взяв за крихту ласки.

Селянин

І що за зиски від старця сліпого?

Едіп

Та що скажу, те буде всевидюче.

Селянин

Так знай же, друже, й не схиби! [Бо бачу,
Ти чесний і каліка нещасливий].
Лишися там, де я тебе застав,
А я піду в село, не в город, людям
Тутешнім все скажу. Вони й розсудять,
Чи маєш тут лишиться, чи йти далі.
(Відходить.)

ЯВА ТРЕТЯ

Едіп, Антігона.

Едіп

Що ж, доню, чи пішов сей чоловік?

Антігона

Пішов, татусю! Можеш говорити
Зовсім спокійно, я сама при тобі.

Едіп (...)

ЕЛЕКТРА

ТРАГЕДІЯ

ОСОБИ ТРАГЕДІЇ

Учитель Ореста
Орест
Електра
Хор дівиць мікенських
Хрізотеміс, сестра Електри
Клітемнестра, їх мати
Айгіст, її муж
Пілад, друг Ореста (німа особа)

Сцена предстаавляє замок королівський в Мікенах. Взаді сцени видно палату і три входи, коло них статуї богів і жертовник, по обох сторонах сцени вид на дальшії часті міста, річ діється до світа.

Учитель, Орест, Пілад і дружина Ореста входять.

Учитель

О сину Агамемнона, що предводив
Колись під Троєю, ось можеш власними
Очима зріти те, чого-сь всегда бажав.
Отсе те дивне Аргос, за котрим-сь тужив,
Гніздо дочки Інаха, гнаной від оси;
Отсе, Оресте, бога вовкобійчого
Площадь Лікейська, а по лівій стороні
Преславний Гери храм, а град, в котрім єсьмо,
Знай, же се в золото багатий град Мікен,—
А ось прокляттям обтяжен дім Пелопа!
Звідтіля я із крові батька тя колись
Від рідної сестри спасеного уніс
І врятував і виховав на молодця
Такого і на месника за смерть вітця.
Отож, Оресте, й ти, наймильший із чужих,

Піладе, радьмо якнайскорше, що ділать;
Бо вже пресвітлий сонця луч поранний спів
Птиць будить і зірницю шле перед собов.
А чорна ніч уходить — погаса звізд блиск.
То ж заким з града вийде хто, котров з тих брам,
Тра уложити план; бо не прийшов ти тут,
Щоб зволікать свій чин,— ось відповідний час.

Орест

О найвірніший з моїх слуг, які ж даєш
Знаки мні очевидні щирості своєй!
Бо так, як кінь вродливий, хоч го й вік нагне,
В потребі не утратить свойого огня,
Но уха насторожить, так і ти і нам
Охоти додаєш, і сам провадиш нас.
Тож скажу ти думки свої, а ти, моїх всіх
Слів вислухавши, на розвагу все візьми,
І сли не в лад що скажу, ти поправ мене.
Коли-м прийшов пред віщунів в Піфійський град,
Щоб запитати, як помстити тра мені
Смерть батька мого на убійцях,— возвістив
Мні оті слова, которі наводжу тут:
Самому, без оружжя, щита й воїнів,
А підступом криваву месть сповнити тра.
Єсли затим такая воля божая,
Спіши, коли і як ти випаде пора
Вовнутр палат сих і узнай, що діесь там,
Щоби-сь докладно все потім нам ознаймив.
Бо для сей старості по довгім тя часі
Ніхто там не спізнає й по сей сивині.
А так скажи, же ти із Фокії прибув
Від мужа Фанотея — бо сей найбільший
Союзник града сього — й ознайми заразом,
Клятв не щадячи, ні запевнення, що згиб
Орест з руки неізбіжимої судьби
На горісних Піфійських возових іграх,
Упавши з воза, що в бігу найбільшім гнав.
Так їм речи, а ми гріб батька, як закон,
Учтім насамперед наливков, кучерів
З голів не жалуючи теж; потім вернем,
В руках несучи урну, з міді ковану,
Котру, як знаєш, в корчах я сховав,— щоби
Їм хитро милу вість принесли-сьмо, що вже

Розвіялося в полум'ях тіло моє
І попелом лиш сіло, в угіль стліла кість.
Бо що мя те обходить, що словами вмру,
Сли ділом жив буду і слави участь прийму?
Бо, думаю, не злий глагол, сли зиск несе.
Таж часто й мудрих зрів я, що нібито словом
Умерли,— но потім, вернувши знов домів,
Тим більшой чти дізнали й слави; так і я
Сподіюсь, що через ту вість аж ожию,
І, мов звізда в тьмі ночі, блисну ворогам.
Но милий краю рідний, рідніі боги,
Пошліть мні ласку й щастя на отсей мій путь,
І ти, мій доме рідний! Я ж по праву йду
Освободить тебе, а бог на те мя шле!
Нехай зганьблен не кину краю сього, но
Най завладію град і обновлю свій дім!
Но досить слів тих. Отож, старче, ти іди
І пам'ятай сповнити, що-м велів тобі,—
А ми ходім, бо надійшла пора — найбільша
Людям помічниця до всякого діла.

Електри голос за сценою з палати:

О горе, горе нещасній мні!

Учитель

Отсе здаєсь мні, сину, щом з-за брами вчув
Зойк служниці якоїсь знутрі із палат.

Орест

Чи не Електра се нещасна? Погодім
Тут, єсли воля, і послухаймо її слів.

Учитель

Не можна! Нич вперед не діймо, лиш зачнім
Від того, що велить нам божа воля,— йдім
Зілляти жертву на гріб батька. Те лиш нам
Побіду дасть і силу певную до діл! *(Відходить.)*

Електра

*(входить через браму із палати
і звертається до всходячого сонця).*

О, світло святе, і ти,
Воздуху, що землю кругом обливаєш!

О, скільки щоденно ви
Зрите моїх сліз і рук ударів
О закровавлену грудь, коли
Ніч уходить, звиваючи свій плащ із тьми!
А що по ночах цілих,
То хіба моє ложе безсоннеє знає
У ненависних кімнатах тих,
Кілько сліз за вітцем проливаю!
Ох, кілько я сліз за ним ллю,
Которого в диких варварів краю
Арес убійчий щадив;
Аж як в землю вернув свою,
То моя мати страшна
І Айгіст, спільник ложа їй, як дуба, його
повалив,
Топором скритобійчим його
Святую голову розтявши! І ніхто,
Ніхто інший, мій отче, не лле
Сліз по тобі, окрім мене,—
Ніхто, о мій отче, не тямить, не зна,
Як грішно, як люто упала голова твоя!
Но я сама
Ніколи-ніколи не висушу своїх жалібних сліз,
Доки зірниця моя
Зрить світло тих звізд і дня золотий блиск!
Ні, як жальная птиця, позбавлена своїх дітей,
Так і я у вітцівській моїй
Палаті ся в сліз струю розпливу
І пред кождим жалібний свій плач заведу!
О Гадеса доме і Персефони,
О Герме підземних і вічная Мста,
І ви, чесніі богині ерінії, ви,
Котрих погляд убійців невинності гонить,
Прибудьте, мстіть зраду й чужоложний гріх,
Прибудьте, смерть мойого батька мстіть,
Мстіть горе і струї сліз моїх,
І брата ми милого пришліть!
Бо самій вже довше несила знести
Того горя, що гне мя к землі!

При кінці співу Електри входить на орхестру хор, зложений з дівиць мікенських, і стає по обох сторонах Тімели.

ПЕРША СТРОФА

Хор

О Електро, посестро, дитя
Горісної матері, пощо всегда
Розпливаєшся в невсихаючих сльозах
За Агамемноном, що в минулих часах
З рук підступної матері твоєї
Безбожним ділом згиб, зрадов страшною?
Простіть ми, боги, сього гріха,
Но нехай згине, хто те зділав!

Електра

О шляхетних вітців чесний роде,
Прийшли-сьте потішить мій жаль —
Я те знаю, моє серце те зна!
Но покиньте мя, і ввік нехай не одходить
Від мого серця тяжка печаль,
Ні плач по смерті вітця!
Но сли раді-сьте мні яку ласку зділать,
О, то прошу вас, дайте самій мні остать.
Свому горю сльозами пільги додать!

ПЕРША АНТИСТРОФА

Хор

Но із Гадесу бездни на білий світ
Його вирвать у тебе способу ніт,
Плач ти молитва, що ж ти поможе?
Но через плач сей збитний тонеш
З малого горя в нескінченний біль!
Пощо ж в горе, з котрого нич спасти не може,
Тобі ся кидать самій,
Пощо ж власной ся згуби причинов стаєш?

Електра

Безбожний, хто про жальну загубу
Родичів своїх забуде!
Но мні лиш сей пташки зойк любий,
Що Ітіса свого, Ітіса плаче й вовік плакать буде.
Зойк тої пташки, вісниці весни!
Ох, богиня для мене ти,
Горісна Ніобо,

Що вічно плачеш і ллєш вічні сльози,
Замкнена в каміннім гробі!

ВТОРА СТРОФА

Хор

Не на тебе саму брем'я горя вложила,
О сестро, вічна судьба!
Но сама його часть ти так велику займила,
Що ніхто з твоїх рідних з тобов ся не зрівня.
Ні Хрізотеміс ні Іфіанасса-сестра,
Ні той, що горя не знає,
Щаслив в чужині жиє,
Котрого Мікени земля святая
Славою вкрита жде,
Щоб повітать го, сли прийде
В град храмів Зея святих,
Яко наслідника предків знатних,—
Ні, Орест, кажу певно, тільки сліз не ллє!

Електра

Його-то, його безустанно я,
Нещасна, в сльозах вижидаю,
Заміжжя, ні матері розкошей не знаю,
Жизнь моя в'яне, лице порила сліз ріка,
Його лиш ждучи одного!
Но він, бачу, забув про смерть родича свого,
Забув про те горе, з котрого
Я його спасла! Бо чому ж не спішить,
Чому мя вістю зводничів манить —
Що всегда додому тужить!
Сли тужить, чому ж домов не спішить?

ВТОРА АНТИСТРОФА

Хор

Не трать відваги, сестро моя!
Ще на небі живе
Зей, що все бачить і всім влада,—
Йому здай те тяжке горе своє!
Ненависті своєй не оказуй врагам,
Но в серці її не забувай,
Месть остав вічним богам,

Свою тугу на всеуспокояючий час здай!
О, бо й Агамемнона син,
Що там, на Кріси берегах,
Серед багатих в воли нив,
Не забув про месть, ні бог, що в темнотах
Ахеронту царствує, убійцям не простив!

Електра

Но, як тріcть над водами, так усхла
І радість, і жизнь моя —
На силах опадаю
І сльозами послідню жизні іскру заливаю!
Ні родичі, ні друг мні щирий
Не дасть відради, ні муж милий!
Но як служниця я — короля дочка —
Услугую в домі рідного вітця,
В тую одіж одіта, жебрачу,
Столи порожні обходжу голодна,—
А вам ще дивно, що вічно заводжу і плачу?

ТРЕТЯ СТРОФА

Хор

Коли повертав з війни
Коли на супружеськім ложі, де
Спочинку глядав, топір стальний
Убійчим ударом його жизні кінець зділав —
Тогда була сліз і плачу пора!
Думку зради зродила тьма,
Похіть оружжя їй в руки дала,
І, страшная, діло сповнила страшне —
Чи чоловік, чи демон се зділав?

Електра

О зо всіх чорних найчорніший дню,
О ноче, що скрила-сь учту страшну.
Де вітця мого нагодували
Смертію грізних рук дві пари,
Що разом жизнь і мою підтяли,
Що мя пхнули межи відчаяння темні почвари!
Тих, о великий Олімпу боже,
Страшних мук бременем доткни,

Нехай їх серце вічна тривога тривожить,
Вічная месть палить за сей чин страшний!

ТРЕТЯ АНТИСТРОФА

Хор

О сестро, гамуй ти слова!
Чом не зважиш, яка страшна
Нещастя бездна пред тобою?
Пощо ж сама в ню пхнути хочеш ся,
Пощо ж невгамованим гнівом
Будиш незгоди й борби грім?
Чи ж не досить до горя, котре ти доля судила,
Ти сама причинила?
Но з владітелем в звaду входить судьба
запретила!

Електра

О судьба моя, нещасна судьба,
Серце ми так гнівне дала!
Но доки жизні моєй, я не в силі,
Здержати в груді слова запальчиві,
Хоч знаю, що горе мні з них виплива!
Бо хто ж, о кохані, коли
Мудров радов вспомог мя в час?
Тож покиньте, покиньте мя й ви,
Бо потіхи для мене ніт, ні сліз моїх числа,
Ні плачу мому не буде кінця!

ЕПОДОС

Хор

Але я щирим кличу тя словом,
Як мати любляча: покинь
Сей плач, з горя в горе не кидайсь нановo!

Електра

Но кому ж з роду горя більш судили боги!
Чи ж се слава забути за смерть батька мсти?
В чиїй тая думка вродилась душі?
Нехай згине честь моя пред людьми,
Нехай добрий ніхто
На путі жизні не стрінесь зо мнов,
Най тихий мій дух реве бурев страшнов,

Сли честі позбавлю тебе,
О мій отче, єсли усхне
В моїм оці сліз вічний здрой,
А в моїй груді сли змовкне завід сумний!
Бо сли мертвий в землі
Розпадесь в попіл і прах без мсти,
А убійці його сли знов
Кров'ю не відплатять за кров,
О, ніт уже встиду тогді,
Ні боязні божой на землі!

Хор

Я тут прийшла, о сестро, маючи твоє
Й своє добро на цілі; но сли слово ти
Моє не в лад — твоя в тім воля, ми з тобов.

Електра

Встид мні, посестри, сли вам задля многих сліз
Я видаюсь в гніві непогамованов!
Но воля сильних мя таков зробила, тож
Ви вибачте! Бо ти ж є чесна женщина,
Котра б так не ділала, зрячи домове
Вітцівське горе незникаюче, но з кождим
Днем все ростуче,— так, як я, нещасна, зрю?
Пред всім ранить ми серце подлість матері,
Що зродила мя; дальше: в власнім домі я
Жию з убійцями вітця, вони над мнов
Владіють, і від них і кусник хліба мні,
І голод достаєсь, і недостаток враз!
А чи ти знаєш, як мя те в душі болить,
Сли зрю Айгіста, як на троні розіпресь
На батька мого троні, сли на нім узрю
Ту одіж, котору тамтой носив, або
Сли жертву ллє богам там, де його убив?
Або сли зрю зухвальство найзухвальше, те —
Убійцю батька мого в ложі батьковім
В обняттях матері безчесной — сли ся так
Назвать годить Айгістову розкішницю!
І вна, безвстидна, до убійці тулиться
І жадної ерінії ся не боїть,
Но майже з усміхом в нові гріхи бреде!
А сли прийде той день, в котрім перед часом
Підступно мні вітця, а свого мужа вбила,

Тогда приносить в жертву вівці й барани
Щомісяця богам, себто, щоб ю спасли.
А я, нещасна, зрячи те, в палаті плачу
І розпливаюся в сльозах, ридаючи
Над тою з тосков по вітці моїм; сама
Давлю свій жаль в душі, бо вже і плакать ми
Не вільно тільки, кілько забажа душа.
Бо тая відьма, страшно ласкава в словах,
Знай, вередиться й так всегда мя коренить:
«Ох, ти зміє безбожна, чи ж одній ти вмер
Отець, чи ніхто не страдає більш з людей?
Ох, смерть би тя спіткала! Най ніколи ти
Боги підземні не дадуть пільги в плачу!»
Так вна знущаєсь, но сли хто вспімне лишень,
Що вернеться Орест, тоді кричить, скажена,
Прискакуючи до мні: «Ти сього причина,
Твоя се справка, бо ти, мні укравши з рук
Ореста, десь го виправила! Але знай,
Що не мине тя заслужена кара за те!»
Так верещить, а ще й той гладкий єй коханок
Під'юджує ю, приближаючись до ней,
Ледащо те, та ганьба, той негідник, що
З бабами лиш умієсь брати до борби!
А я, Ореста ждучи все, спасителя,
Котрий скінчити має горе те, згибаю!
Бо всегда, відкладая чин, надію всю,
Що в серці крилась і що зріла-м, він убив!
Чи можна ж, о кохані, тут ще розважать,
До честі і любві хилитись; но між злими,
Конечно єсть, що й ми насякнуть мусим злим!

Хор

Скажи ж, під час, коли говориш з нами тут,
Чи дома є Айгіст, чи, може, вийшов де?

Електра

А що ти! Не гадай, що сли би він тут був,
Я б сміла вийти тут! На поле власне пішов.

Хор

Сли так, то й я сміліше пущуся з тобов
В сердечний і приязно-щирий розговор.

Електра

Нема го дома, говори що тра тобі.

Хор

Насамперед я рада б знати, що твій брат —
Чи прийде він і чом так зволіка прихід?

Електра

Обіцює, но не додержав слова ще.

Хор

Запевно, не малий якийсь готує чин.

Електра

Я ж не мідлила, від смерті го рятуючи!

Хор

Не бійсь, вітця кров в нім плине — він ще
нас вспре!

Електра

Я вірю в те, без віри той я б не жила вже!

Хрізотеміс виходить із брами.

Хор

Дай спокій вже словам, бо ось сестру твою
Зрю в дверях — кров твойого власного вітця
І матері, Хрізотеміду, в руках своїх
Несучу дари, приналежні богам підземним.

Хрізотеміс

Чом знов ти, сестро, вийшовши пред браму ту,
Заводиш і голосиш, кинувши кімнату?
Чи ж довгий час еще тя не переконав,
Що дармо ся гніву дармому оддавать?
Чи ж я не знаю того, як сумною єсть
Та доля наша? Ох, єсли би сила мні,
Вони б пізнали скоро, як я желаю їм!
Но в горі днесь волю плисти, спустивши парус,
Не удавать, що чиню щось, й не шкодить собі,
Но рада-бим, щоби ділала так і ти!
Хоч правда, не се праве, що я виречу.

Но що осудиш ти; но сли ся й мні годить
Сказати вільне слово, то я думаю,
Що все владітелей потреба слухать нам!

Електра

О горе се, що ти, вітця дитя, о нім
Забула, а о матері лиш дбаєш волю!
Бо всіх пересторог, котрі мні тут даєш
Від ней навчилася,— не мовиш з себе сама.
Сли ні, то або ніт чувства в душі твоїй,
Або хоч єсть, то пам'яті вітця не чтиш!
Сказала-сь, власне, що єсли би сил тобі,
То явно бись ненависть показала к ней;
А я сли всегда тільки рада мстить вітця,
Ти не лиш мя не вспреш, но чин нівечиш мій!
Чи ж не показує се злу душу твою?
Но ти скажи мні або моїх слухай слів:
Що з того буде мні, сли плач покину сей?
Чи ж не жию? Погано, правда, но мні більш
Не треба нич. А тих гризу, що аж мертвий
Тов честю радуєсь, сли єсть там радість яка!
А ти ж словами тільки їх ненавидиш,
А в ділі ти з убійцями свого вітця.
Тож я ніколи бим не відступила того,
Тож би мя хто такими ласками хотів
Обсипать, як тебе вони! Нехай тобі
Заставлен буде стіл й достаток всяких страв,
Но моєв єдиною стравов най буде
Не оставлять оставлених! Не прагну я
Такого щастя, й ти-бись те саме зробила
Єсли-бись мала розум! Но оказуйсь всім
Не годнов батька вбитого і зрадницев!

Хор

На бога, не впадайте в гнів! Таж у словах
Обох лежить добро, єсли б лиш хтіла ти
З їй слів ся вчити, так само з твоїх вона!

Хрізотеміс

Я, о посестри, звикла на такі слова
Від неї й ніколи бим не була о тім
З нев річ зачала, сли-бим не була учула
Про страшне горе, що закінчить їй жалі.

Електра

Скажи ж, що так страшне,— бо сли що більше мні
Повіш, як те,— не буду довш ти опиратись.

Хрізотеміс

Я все ти скажу, що мні вчути удалось,
Хотять тя, сли не перестанеш заводить,
Послать там, де ніколи сонця луч не сяє,
І там в печері темній замкнена будеш,
Відлучена від світу, заводить сама.
Розваж же те і не зваляй на мене, сли
Яке тя горе спітче. Час ще розум мати!

Електра

Чи ж так ураджено вже поступить зо мнов?

Хрізотеміс

Якнайпевніше, скоро в дім прийде Айгіст.

Електра

Сли так, то най же якнайскорше ся верта!

Хрізотеміс

Нещасна, що ж отсе желаєш ти собі?

Електра

Щоби прийшов, сли хоче так зробить зо мнов

Хрізотеміс

Чи ж хочеш смерть понести? Де твій розум дівсь?

Електра

Що-бим позбулась вас якнайскорше з очей!

Хрізотеміс

А теперішню жизнь за нич не маєш вже?

Електра

Ох, миле ж те життя, чудесно миле мні!

Хрізотеміс

Но було б ним, єсли-бись вміла розумно жить!

Електра

Не мні той розум, що забути велить вітця.

Хрізотеміс

Не той я мислю, но сильнішим улягать.

Електра

Ти їм ласишся, але спосіб се не мій.

Хрізотеміс

Но славна й смерть, сли лиш не з власної вини.

Електра

Сли тра, то й згину, мстячися за смерть вітця.

Хрізотеміс

Но, думаю, отець їм перебачив вже.

Електра

Ох, злий хіба похвалу дасть на ті слова!

Хрізотеміс

Ти ж не послухаєш отсей моєї ради?

Електра

Ні, певно! Так не стану безрозумною!

Хрізотеміс

Затим я йду, куди мя вислано іти.

Електра

Куди ж ідеш, кому несеш ти жертви ось?

Хрізотеміс

Се мати шле мя тим почтить вітцівський гріб.

Електра

Що мовиш, гріб найбільшого її врага?

Хрізотеміс

Котра сама го вбила — те ж хтіла-сь сказать?

Електра

Хто ж ю намовив, хто їй раду ту піддав?

Хрізотеміс

Здаєсь мні, що якесь страшне видіння в сні.

Електра

О рідній боги, тепер мні поможіть!

Хрізотеміс

Чи страх сей так відвагов грудь налляв твою?

Електра

Сли скажеш ми їй сон, я скажу ти своє.

Хрізотеміс

Но я не знаю го, лиш дещо-м чула трохи.

Електра

Скажи, що знаєш! Вже ж не раз малі слова
Зваляли сильних, а вивищали слабих.

Хрізотеміс

Єсть вість, що зріла нібито свій вторий шлюб
Із батьком нашим, що на світ вернув з могили.
І зріла, як він скіпетр взяв, котрий колись
Носив сам, а тепер Айгіст, і застромив
На ватру; з скіптра того літоросль буйна
Сей час взросла, а тінь їй ослонив цілу
Мікени землю. Те я чула від одного,
Що був при тім, як Гелієві сни свої
Вручала; більш не знаю нич, хіба лиш те,
Що ось мя із страху перед тим сном нічним
Шле, щоб переблагати жертвов тінь вітця.
Отож тя прошу й заклинаю на богів
Родових, слухай мя, не пхайсь в бездень сама:
Раз мя одіпхнеш — в горі мя шукать будеш!

Електра

Но, милая, із того, що в руках держиш,
Нехай нич гробу не скаля; бо й закон,
І боже право не велить ставляти дар

Ні лити здрій святий вітцю, походячий
З рук вражої жони. Ти се на вітер кинь
Або в пісок зарий, щоб ніколи на гріб
Вітця нич з того не дісталось; но єсли
Вна згине, най для ней сей дар земля хранить.
Бо, пробіг, лиш найбезвстиднішая жона
Із всіх на світі може сей безбожний дар
Дать в жертву тому, котрого вбила сама!
Бо зваж сама, чи може змерлий мило дар
Приймить від той, через котру сам смерть поніс,
Безчесно й наче враг був розсічен і щоб
Обмить їй гріх, кров власну з вістря волоссям стер!
Чи ж ти не бачиш, що вна з крові змитись рада?
Не буде сього! Сього ти не допусти!
Втни радше з своєй пишної коси кінець
І з моєй бідной,— дар малий, но все, що маю,
Даю,— те му жертвуй — сей волос занедбаний
І пояс мій без всякой му оздоби дай.
Проси го, на могилу клякнувши, щоб встав
Із гробу й увільнив нас сам від ворогів,
І щоб Орест його, жив повернувши, їх
Звалив й побідно їм ногов на карк вступив,
Щоб на будучість ми багатші дари му
Могли давати в жертву, як тепер даєм.
Догадуюсь я сього, що й йому в душі
Те саме, що їй шле так зловорожні сни.
Однак же, сестро, поможи мні й услужи
Собі, й мені, і наймилішому з людей,
Вітцеві нашому, що під землев живе!

Хор

Побожне слово діва та рекла, а ти,
Кохана, не надумуйсь, но їй волю чини.

Хрізотеміс

Учиню і не спротивлюсь тому, сли ся два
Згоджають, де о правду йде. Спішу до діла.
Но сли такого діла підіймаюсь, пробіг,
О сестри, заховайте в тайні річ цілу!
Бо сли б о том дізналась мати, гірка би
Була для мене та відвага і зухвалість.

(Відходить.)

Хор

ПЕРША СТРОФА

Єсли мій віщий
Взір ся не тьмить,
Сли в умі мудрості
Зоря блищить,
То се предвісники шле
Правда вічна й сама іде
І суд свій правий в руках несе.
І недалеке вже врем'я,
О сестро Електро, а прийде вона!
Свіжий вступає в мене дух.
Як скоро мні донісся слух
Солодкозвучний про нинішні сни.
Бо вовік не згине пам'ять колишнього владителя
Еллінів, ані не забуде мир
Про огидной і безправной його смерті свідителя,
Про стальнокутий двосічний топір.

ПЕРША АНТИСТРОФА

І вітроногих
Ериній хор
З тайників пекла,
З підземних гір
Прийде, щоб шарпать стома руками,
Щоб потоптати мідними ногами
Тих, що кров'ю й ганьбов чуже ложе вкрили!
І тяжко спаде
Правда тих слів
І на злочинців
Й на їх рабів!
Бо, направду, хіба ніт вже жадной в світі ворожби,
Жадной правди не голосять ні вирочні, ані сни,
Сли те видініе ночі, як мара,
Пропаде і як улуда марна!

Е п о д о с

О Пелопсо нещасна,
Старинная їздо,
За тебе, ох за тебе те
Прокляття на сей край прийшло!

Бо відколи посеред хвиль
Жизнь в морі закінчив Міртіль.
З човна золотого
Вглиб зіпхнен,
Відтоді дому того
До тисячних племен
Страшна загуба не мине!

Клітемнестра. окружена служницями, входить.

Клітемнестра

Знов, як звичайно, самопас собі буяєш,
Бо ніт Айгіста, що всегда держить тя в карбах.
Щоби-сь тут на дворі нам встиду не чинила;
Тепер, коли його ніт, не зважаєш вже
Й на мене; о, й не пред одним уже й не раз
Ти трубиш, що свавільно і безправно тя
Гноблю і кривджу, і тебе і твоїх всіх.
Но я не гноблю тя, а же злословлю ти,
То заєдно й від тебе чую то само.
І все мні в умі ткаєш лиш вітця й вітця,
Ніби од мене згиб! Од мене, признаюсь
До того,— бо й пощо ж од правди сь одпирать?
Но правда радше го взяла, не я сама,
То й помочі тобі належало, сли бись
Була розумна! Бо той твій оплаканий
Вітець сестру твою з геленов один богам
Зарізав в жертву, хоч нев не болів, коли
Ю плодив, так, як я, коли-м ю родила.
Но ні, скажи мні, для кого і за кого
На смерть ю жертвував? Чи для аргейців, га?
Яке ж їм право убивать моє дитя?
То ж скажеш, що для Менелая-брата ю вбив?
Но чи ж за те, що вбив ю, кари він не варт?
Чи ж і тамтой дітей своїх не мав, котрим
Було б ся більш годило гинуть, бо за їх
Вітця і матір і зібравсь був сей похід?
Чи ж Гадес радше моїми дітьми жадав
Ся наситити, ніж їй? Чи ж в каті тім,
Що звавсь вітцем, загасла всякая любов
Ко своїм дітям, а постала к братовим?
Чи ж то не був скажений і лукав отець?
Но виджу, що не в лад тобі слова мої.

Но сли б убита голос мала, мій би суд
Поперла! Тож не жалую я діла того.
А сли осудиш, що я серцем зла, а суд
Мій прав,— то ганьба вся на тебе хіба паде?

Електра

Принаймні, днесь не скажеш, що-м зачала вперед
Тобі злословить, а ти одвічала мні.
Но сли-бись мні позволила, я б правду всю
Тобі сказала про вітця й убиту сестру.

Клітемнестра

О, позволяю! Сли бись все так мову свою
Розпочинала, не так прикро б слухать тя!

Електра

Отсе ти скажу. Отця убила-сь, признаєш?
Яке ж від сього огидніше слово ще?
Хоч би й не важить, чи по праву він вбит, чи ні.
Но скажу ти, що не по праву, но з намови
Лукавця, з которим і дотепер жиєш,
Спитай мисливой Артеміди, за чию
Вину в Авліді утишила всі вітри?
Я й те ти скажу, бо гріх ю питать саму.
Як чула-м, раз отець мій полював в гаю
Богині; враз тут з-перед ніг зірвавсь пишний
Крапчастий олень — того тут ж він повалив
І в тім якесь зухвале слово викинув.
За те розгнівана дочка Латони вітр
Задержала в Авліді, щоб отець замість
Їй оленя дочку свою їй жертвував.
Так вна пішла на вівтар, бо не мож було
Ся рушить війську ні домів, ні в Іліон.
За те змушен він ледве по борбі в душі
Ю в жертву дав, а не для брата свойого.
А хоч би і не те, повім і так, як ти,—
Сли б се зділав для брата — чи ж за те він мав
Від тебе гинуть? А те ведля яких прав?
Бач, становлячи таке право для людей,
Щоби-сь не видала на себе згубу й смерть.
Бо сли вбивать буде-сь одно за друге — ти
Найперша мусиш впасти після права сього.
Но й те розваж, чи се лиш не вимовка пуста!

Бо ми скажи, сли ласка, для чого й тепер
Найогидніших діл ся допущаєш дальш?
Пощо живеш з тим лотром, з котрим вітця
Мойого вбилась перед тим, і діти з ним
Ще плодиш, а давніші, правні, з правого
Вітця зроджені, мов за байстрюки держиш?
Чи й те хвалити маю? Чи й тут скажеш ще,
Що тим способом мстишся за дочку свою?
О ганьба, сли так скажеш! Бо чи ж те не встид,
Йти заміж за врага для власної дочки?
Но вже не вільно навіть перестеречи
Тебе, бо зараз верещиш, що матері
Злословлю. Но за служницю твою держать
Мя скорше мож, як за дочку, бо жизнь моя
Нужденна; ох, а кілько ж горя не зазнаю
Від тебе й від ложа твого спільника!
А той же другий, що ледве уйшов рук твоїх,
Орест нещасний, сумну десь там жизнь веде.
О, много і за нього ти виниш мене,
Що го на месника ховаю; ох, но сли б
Мні сила,— знай, що давно б вже ся стало те!
І задля того голоси всім, що я зла
Або сли хоч писката і безвстидна враз.
Но хоч жию посеред так безвстидних діл,
То вір — тебе в тім взгляді я не дорасту!

Хор

Бач, бухає гнівом; но чи по праву се,
О те не бачу жадного старання у ней.

Клітемнестра

Яке ж мні старання потрібне ще о тую,
Що так зухвало своїй матері блюзнить,—
І то в таких літах? Чи ж не гадаєш, що
Безі встиду вна б на всяке діло зле пустилась?

Електра

О, знай, що встидом те проймає мя цілу,
Хоч не здаєсь тобі так! Знаю я, що се
Ні своєму вікові чиню відповідно, ні
Прилично,— но твоя ко мні ненависть, жизнь
Твоя безвстидна змусять мя теж так ділать,
Бо лиш від злих людей злих діл ся може навчить.

Клітемнестра

Виродку ти безвстидний, чи ж моя вина
І моїх слів, що гідра з тебе сталась така?

Електра

Твої се — не мої слова, бо діло ти
Ділаєш — назву діло си само найде.

Клітемнестра

На Артеміду ти клянусь, що та бута
Безкарно не уйде, най лиш верне Айгіст!

Електра

А видиш, як тя гнів уносить, хоч єсь мні
Дозволила казать, що хочу! Слухать вчись!

Клітемнестра

Чи ж клятим криком своїм й жертви ми не даш
Принести, як єм все ти висказать дала?

Електра

Жертвуй, про мене! Но язика мойого
Не обвиняй більш, бо не скажу й слова вже!

(Усувається на сторону — Клітемнестра приступає до жертовника на противній стороні сцени.)

Клітемнестра

(до одної з служниць)

То розпали ж огонь ти, що найближча мні,
Із зернят, най до бога світлого взнесу
Мольби покірні, щоб розгнав в душі моїй
Ті сонні мари. Слухай мя, владителю,
О Фойбе, слухай моїх скритих просьб! Бо не
Між другами молюсь — не мож всього сказать
Наяв, сли та близь мене єсть і слухає,—
Щоби ненависно стоустим криком вість
Дарму сей час по граді не розсіяла,—
Но й так мя вислухай, я те лишень реку:
Ті мари сонні, що-м сей ночі зріла, ти,
Владителю лікійський, сли мні добрую
Ворожать долю, виповни, а сли лиху,

Кинь радше ю на моїх ворогів і дай
Пожити мні в достатку й щасті, як доднесь,
А підступи і замисли моїх врагів,
Що сього збавить хтять мя, вніпеч оберни!
І дай надальш мні дім Атрея обладать
І жить з коханими, з котрими тепер жию
Щасливо, і з дітьми, котрі ніч злого не
Желають мні, ані гризуть душу мою!
Те вислухай ласкаво, Фойбе Лікійський.
І дай нам всім так, як благаємо тебе.
І решту все, що-м замовчала у душі,
Сповни, бо бог ти, знаєш серце кождого.
А перед сином Зея що ж укриється?

Учитель через головний вхід театру входить на сцену і звертається до хору.

Учитель

Невісти краю сього, я дізнатись рад,
Чи се владителя Айгіста дім отсей?

Хор

Його се, путнику,— без похиби-сь вгадав.

Учитель

А чи згадаю, що його супруга се,
Бо з виду подобає на владительку.

Хор

Доразу сь угадав — она се й справді є.

Учитель

(вступає на сцену і зближається до Клітемнестри)

Здорова будь, о пані! Вість веселу тобі
Й твоєму мужу від приятеля приношу.

Клітемнестра

З подяков ю прийму. Но рада бим пред всім
Дізнатись, хто з людей до мене вислав тя?

Учитель

Пан фоків, Фанотей, велику шлючи вість.

Клітемнестра

Яку, о путнику, скажи! Бо знаю, що,
Від друга йдучи, милу ми принесеш вість.

Учитель

Орест умер; коротко-м цілу вість сказав.

Електра

О горе мні нещасній! І мене вже ніт!

Клітемнестра

Що-що ти мовиш, віснику? Не слухай їй!

Учитель

Орест умер, ще раз говорю, що-м сказав.

Електра

І я з ним разом згибла! Ніт уже мене!

Клітемнестра

Ти не втручайсь до нас! Ти, путнику, скажи
Мні все по правді, яка була смерть його?

Учитель

На те мя прислано, тож всю річ скажу ти.
Прийшов він був на славні в Елладі цілій
Ігри, щоби вінець дельфійський осягнуть.
Тож, вчувши голосний герольда знак, щоби
Ставати до бігу,— те перша пальма була,
Вступив, як світлий бог,— всіх диво проняло.
А же і скорістю рівняв красі — одніс
Побіди всі і честь найбільшу, як звичай.
А як би з многих діл ти мужа сього хоч
Немногі розказать, не знаю сього й сам!
Одно лиш скажу: в борбі п'яти штук, що лиш
Обкликали судді за борбу, в кождій він
Відніс побіду і велику хвалу, як
Обкликувано раз по раз, що з Аргос рід
Свій веде, що Орест ім'я му, що він син
Агамемнона, що вічнов славов вкрився колись;
Так діялось. Но сли котрий бог шкоду нам
Зіслати хоче, й найсильнішній їй не уйде.

Отсе ж на другий день враз з всходом сонця мала
Бути гонитва возів скорих, і він знов
Вступив між многими повізниками в бій.
Один з Ахаї був, один із Спарти, два
Лібійці, зручні вельми в правленні возів;
Він із фессальськими кіньми межи ними п'ятий
Був, шостий із Айтолії з буланими,
А сьомий муж з Магнезії, із сивою
Упряжжю, осьмий став муж родом айніанин,
Дев'ятий був з Афін, богами збудованих,
Послідній з-між бойотів — десять разом всіх.
І, ставши всі, де судді призначили їм,
Метали жереб й уставляли всі так вози.
Враз звук роздавсь спижевой трубки — враз вони
Погнали кіньми і руками потрясали
Удила; і ціла площадь наповнилась
Возів тріщачим скрипом, курява взнеслась,
А всі, змішавшись разом, не щадили зовсім
Бичів, щоб перегнати другого віз і упряж,
А в здвигу тім і по хребтах і колесах
Із коней піна пирскала й гарячий віддих.
А він, держачись все аж стовпа зворотного,
О майже віссю го тикав, а, вільнячи
Вудил підручному, борізному стягав.
І спочатку всі вози гнали рівно ще;
Но враз сполохані аніанина коні
Насильно скочили при звороті, коли вже
Кінчали шостий чи там сьомий об'їзд, і
Чолом ударили о баркіанський віз;
Втогда страшне нещастя! Один другого
Розтріскував і розбивав, і цілее
Крісейське поле вкрилось із возів трісками.
Узрівши те, афінянин проворний вбік
Звернув, вздержавсь і мимо стовпу їдучих
Погнав, насередині їх лишаючи.
Послідній їхав, коні здержуя, Орест,
Думаючи, що первий ціль осягне; но
Як вздрів, що лиш один тамтой оставсь іще,
Громовим голосом над коней ухами
Закрикнув і погнав, аж ся зрівняв з тамтим.
І гнали так, то раз один, то другий знов,
Випереджая другого о півконя.
І вже безпечно майже всі круги гонитв

Об'їхав той нещасний ціло, но нараз,
Занадто попустивши лівого вудила
На скруті, і не спостерігсь, як о кінець
Стовпа зап'яв,— здрухнулась вісь на кусники,
Він впав із воза і запутався в ремінь
Вудил,— а скоро впав, розпирслись коні його
Геть по площаді. А народ, узрівши те,
Аж зойкнув з болю весь за пишним молодцем,
Що, так вславившись, так згибає горісно,
То по землі товчесь, то головов на діл,
Під небо ноги взносить, кіньми волочен.
І ледве другі коні здержали й його,
Скривавленого, видобули так, що із
Знайомих ніхто б не пізнав краси його.
І, сей час го спаливши, мужі з Фокії
Несуть в маленькій урні попіл із його
Так пишного і немалого тіла, щоб
Спочив в могилі і в отеческій землі.
Така-то вість моя, жалібна вже в словах,
Але для тих, що-сьмо те зріли, найбільше
Нещастя з всіх, які лиш зріли-сьмо коли.

Хор

О горе-горе! Ось цілий князів тих рід,
Так давній, з коренем, як бачу, знищен вже!

Клітемнестра

О боже, що мні? Чи ж щасливим те назву,
Чи горісним, хоч корисним? Ох, смутно ж бо
Жизнь власну власним своїм горем рятувать!

Учитель

Чом так смутить тя, пані, тая вість моя?

Клітемнестра

Бо тяжко родить, а, хоч і зневажена,
Не виречеться мати ніколи дітей!

Учитель

Тож ми, як бачу, дармо тут прийшли до вас.

Клітемнестра

Зовсім не дармо. Чи ж дармим ти те назвеш,
Сли-сь ми приніс вість певну про смерть того, що,

З утроби моєй зроджен, одіпхнув мою
Старанність і опіку, і, немов біглець,
Уйшов, і більш мя зріть не хтів; но грізною
Марою мні стояла пред очима смерть,
Так що ні днем ні ніччю мя солодкий сон
Не бравсь, але ми кожда хвиля, як смертна
Мара спливала і очікування мсти.
Тепер же днесь я вільна від тривоги вже
Пред ним і тою; бо вна найбільшов була
Мні в домі казню, ссучи ми з самого серця
Найщиршу кров! Тепер свобідно житиму,
Тепера грізьби ей для мене — дим марний!

Електра

О горе мні нещасній! Час тепер ридать,
Оресте, над нещастям твоїм, сли ще й так
Ругається ти мать твоя! Де ж правда тут?

Клітемнестра

Тобі ще ніт їй, він вже часть свою дістав!

Електра

О, слухай, Немезіс, як вна руга мертвих!

Клітемнестра

Вна вислухала і сповнила вже, як тра.

Електра

Ругайсь, бо власне сильна і щаслива єсь.

Клітемнестра

Ти, певно, ми з Орестом одбереш те все!

Електра

Нам все одібрано, не нам тобі все брать.

Клітемнестра

Вдячніша бим ти ще була, о путнику,
Сли б вість твоя змогла заткать їй рот
крикливий!

Учитель

Затим я йду, сповнивши все, що-м мав сповнить.

Клітемнестра

Зовсім ні! Чи ж то гідне би було мене
І друга, що тя ту прислав, аби-сь ішов?
Ходи в палату, ю остав тут надворі,
Нехай заводить, кілько хоче, й наріка!

Клітемнестра, учитель і служниці одходять в палату.

Електра

Чи ж вам здаєсь, що хоч одну сльозу жалю
Пролила та потвора, чи заплакала
За сином, що так горісно отсе погиб?
Ні, засміялась і пішла! О горе мні,
Оресте милий,— смерть твоя і мій кінець!
Ох, бо забрав ти всякую душі моєй
Надію, сли яка ще оживляла ю,
Же ти прийдеш жив і помстиш вітцеву смерть
І моє горе! Днесь кого ж ся сподівать?
Ох, бо сама я, ще й тебе позбавлена
І батька! І служить мні випадає знов,
Служить тим в світі найбільшим моїм врагам,
Катам вітця! За що ж такая доля мні?
Ох ні, ніколи дім сей не прийме мене,—
Но тут пред брамов кинуся, нехай зісхне,
Нехай пропаде жизнь моя посеред мук!
Ачень, хто з жителів палати сей завре
Гнівом і мя доб'є, бо розкішшю мні смерть,
А жизнь то горе — пощо ж, пощо мні го дальш?

Хор

ПЕРША СТРОФА

О, де ж ви, Зея громи, де,
О, де ти, Світло золоте?
Єсли ви те зрите,
Чому ж свою силу таїте?
Де гнів ваш, де право святе?

Електра

О, о! Моя доле!

Хор

Не плач, посестро, не плач!

Електра

О горе мні, горе!

Хор

О, бач,
Щоби-сь в розпуку не попала!

Електра

Ох, що ж я тобі зділала,
Що так душу ми рвеш?

Хор

Як?

Електра

Чи ж надії мні додаєш
На тих, що явно в гріб вступили,
На тих, що з Лети вже води напились,
Щоб поругатись надо мнов в гіркій сій хвилі?

Хор

ПЕРША АНТИСТРОФА

О, знаю я Амфіарея судьбу,
Владителя, що через жону
Підкуплену і через присягу страшну
Позбавлен жизні і світла тут,
А тепер в підземнім краї.

Електра

О, о, нещасна я!

Хор

(кінчить)

Немов живий, влада.

Електра

О, тяжке горе моє!

Хор

Ей, горе, бо з вини своєй...

Електра

(кінчить)

Загибла і кару страшну
Понесла за вину свою!

Хор

Так!

Електра

О, знаю се, знаю! Но ю
Бог збавив через поміч свою,
А я нікого, нікого не маю,
А той, що був, вовік пропав в підземнім краї!

Хор

ВТОРА СТРОФА

Ох, більше над всіх горе горе твоє!

Електра

Ох, те мні говориш щоніч, щодень,
Безчисленна страданій сила
Страшних, що мя обременила!

Хор

Знаєм ми твоє горе!

Електра

Ох, не зводи мене,
Коли нема...

Хор

Кого, моя зоре?

Електра

Ні в цілім роді, ні в домі вітця
Надії, підпори!

Хор

ВТОРА АНТИСТРОФА

Все живе згуби жде на себе.

Електра

А чи ж гадаєш, що ся так треба
Кождому, хто жиє, замотать
В повід ремінний, як нещасний?

Хор

Ох, страх про те й згадать!

Електра

Ох, чом не в землі власній,
Чом в чужині, без мене...

Хор

О, бідний, нещасний!

Електра

Загиб неоплакан від мене,
Не обмитий, не погребений?..

Хрізотеміс

(вбігає на сцену через орхестру)

Біжу сюди, наймильша, так із радості,
Повергши всю оздобу, щоб лиш скорш спішить.
І несу радість і закінчення нещасть,
Котрі доселі витискали ти сльози!

Електра

Де ж ти найшла відраду на мій біль тяжкий,
Котрого жаден лік не злагодить уже?

Хрізотеміс

Орест вернув до нас, учуй од мене се
На власні уші а так певно, як я ту!

Електра

Чи ти сказилась, нещаслива, і при так
Страшнім нещасті моїм й своїм ся сміеш?

Хрізотеміс

На рідних ти богів кленусь, те не сваволя
Моя, но він прийшов і, певно, близький нас!

Електра

О горе, від кого ж почула ти ту вість,
Що так надміру віриш їй звідничим словам?

Хрізотеміс

Сама від себе, ні від кого, бо я знак
Виразний зріла і поняла правду всю

Електра

Який ж, нещасна, зріла-сь знак? І що тебе
Таким неуліченим жаром розпалило?

Хрізотеміс

На бога, слухай, а як вчуєш все, тогда
Скажи, чи маю розум, чи-м сказилася?

Електра

Кажи, сли розкіш ти така в говоренні.

Хрізотеміс

І ось ти скажу все, що-м виділа сама.
Коли-м прийшла ід давній батьковій могилі,
Зрю, як з вершка могили свіжим здроєм ще
Спливає молоко, а увінчена вкруг
Вітця могила цвітів, які суть, вінцем.
Узрівши те, я здивувалась й озираюсь,
Чи ся впоближу не покаже муж який,
Но зрячи, що ціле те місце пусте зовсім,
Зближаюсь ко могилі — втім зрю на краю
Могили свіжовтятий кучер волосся.
І скоро-м взріла го, нещасна, сей час щось
Ми тьохнуло в душі, що се ознаку зрю
Наймильшого з людей, Ореста, братика.
І, взявши в руки ю, не з болю, но з розкоші
Сліз здроєм заливаюсь, і заходжусь плачем,
І так тепер, як і тогда, я вірю певно
І знаю, що від нього дар сей дорогий.
Кому ж бо більше пристоїть те, як нам обом?
А я те не зділала, знаю те сама,
Ані теж ти, бо як же? Таж і до богів
Ти без плачу невільно з тих палат піти!
Ні мати пречінь те ділать не любить, ні

Такий би дар йому занесла; но його,
Ореста, се, напевно, чесний дар вітцю.
Не бійсь про те, кохана! Таже тим самим
Не все той сам бог помага! На нас вперед
Гнівний був і грізний, но, може, ся відднесь
І нам зачне ряд золотих, щасливих днів.

Електра

О горе, безрозумна! Жаль ми тя давно!

Хрізотеміс

Що ж се? Чи не щасливу ти приношу вість?

Електра

Не знаєш, де ти, ані де ти мисль літа.

Хрізотеміс

Як же ж не маю знати те, що-м виділа?

Електра

Но він умер, нещасна! Він не збавить нас,
На нього вже не оглядатись нам, він згиб!

Хрізотеміс

О горе мні! Хто ж, хто се ознаймив тобі?

Електра

Той, що там був і видів страшну смерть його.

Хрізотеміс

А де ж він єсть — дрижу ціла, і кров ми стине!

Електра

В палаті, милий матері і нестрашний.

Хрізотеміс

О горе! Але хто ж з людей вітцівський гріб
В ті щедрі дари так хорошо пристроїв?

Електра

Я думаю, що хтось зложив ті дари там
Во пам'ять змерлого Ореста, не вітця.

Хрізотеміс

О бідний брате! А я так утішно з тов
Спішила вістю, а не знала-м, над яков
Ми згуби безднов! А тепер, коли уже
Здавалось, що минуло давнє горе, тут
Ще до старого і нове нас спотика!

Електра

Такая доля наша; но сли послухаєш
Мене, позбудемось нараз усіх нещасть.

Хрізотеміс

Чи ж зможеш мертвих воскресити ти коли?

Електра

Не те я кажу, та ж ще розум мні не згиб.

Хрізотеміс

Що ж ми велиш — в чім би-м могла ти помочи?

Електра

Щоби-сь одважилась зділать, що ти велю.

Хрізотеміс

Сли те лиш, що поможе,— якнайохотніш!

Електра

Предвсім знай, що без труду нич ся не удасть.

Хрізотеміс

Те знаю і всіх сил до справи сей доложу.

Електра

Послухай же, що я задумала ділать.
Сама ти знаєш, що ніт помочі дружной
Нам жадной, бо їх Гадес всіх забрав і нас
Осиротив — самі по них остались ми.
Ще доки-м чула, що мні жив брат і здоров,
Я сподівалась, що прийде колись, яко
Вітцівський смерті месник; но тепер, коли
Вже ніт його, на тебе поглядаю я,
Щоб враз зо мнов, сестрою, ти одважилась

Убить Айгіста, кров'ю батька нашого
Сплямленого; ніт тайни мні перед тобов.
Бо доки ж остаєш бездільна, що живить
Надію в тобі? Котрій лиш нарікають,
Позбавленій вітцівських і предківських добр,
Котрій лиш плакать незамужній, в тім уже
Віці жіночім без розкошей Гімену?
Но і не надійсь, щоб поліпшилась коли
Твоя судьба; бо ще не стратив розуму
Айгіст, щоб роду твому або мому дав
Розплодитись на явную погибель собі.
Но сли за моєв радою прийдеш — предвсім
Заслужиш ласку змерлого вітця і враз
Теж брата, которого криє темний гріб.
Потім зваж, що ти вольнов зродилась, то ж ся
Діждеш в будуще і замужжя гідного;
Бо кождий ко найліпшим взір взносити рад.
А чи ж не зриш, якую славу і собі
Й мені з'єднаєш, сли послухаєш мене?
Бо хто з граждан або з чужих узрівши нас,
Похвалами такими нас не зустріне:
«Погляньте, други, на ті сестри дві, що дім
Вітцівський врятували і з потужними
Врагами бій точили, гордячи життям;
Їм всяка приналежиться любов і честь,
І в зборах їх нарід весь чтить повинен за
Одвагу їх!» Так всякий чоловік буде
О нас ся відзивати за життя і як
Помрем, на славі ніколи не збуде нам.
Тож слухай мя, кохана, й труду підіймись
Для брата й батька — визволь мя з поневірки
Й себе рятуй, те розважаючи, що встид
Жить в ганьбі тим, котрих уже достойний ріл!

Хор

В таких ділах розважувать немало тра
І тому, хто говорить, і хто слухає.

Хрізотеміс

Ще нім-би те була рекла, о сестро, сли б
Не була розуму зреклась, була би ся
Устерегла від сього так, як не встереглась.
Куди ж ти зриш, що ся в зухвалість тую, мов

В оружжя, зброїш і мене на поміч звеш?
Чи ж ти не зриш, що ти невіста, а не муж,
Чи ж ворогів ти зможеш своєю руков?
Їх щастя день за днем росте і розцвіта,
А наше никне і нанівеч сходить все.
А хто ж, такого мужа хтячи в сіть вловить,
Уйде без шкоди і біди його сітям?
Гляди, щоб через діло зле ще гіршого
Собі сьмо не зробили, сли б хто те почув!
Бо слава красна нас не збавить ані нам
Нич не поможе, сли прийде нам загибать.
Бо не єсть смерть найгірша, но те, сли хто б рад
Умерти, а не може й смерті осягнуть.
То ж, молю тя, ним погрузиш в загуби тонь
Себе й мене, ним викорениш весь наш рід,
Вздерж гнів свій! А те, що-сь сказала, я в душі
Замкну й забуду замір твій і ті слова,
Но ти вже раз прийди до розуму й розваж,
Що, сли сь безсильна, против сильних ся не рви!

Хор

Послухай їй, бо ніт добра ціннішого
Людям, як розум і осторожная розвага.

Електра

Нич несподіваного сь не рекла — те мож
Було гадать і зразу, що відкинеш се.
Но мні самій те діло випада зділать,
Бо не закину сього наміренія.

Хрізотеміс

Ох!
Чому ж ти так не думала, коли отець
Наш гиб, була би-сь закінчила все нараз!

Електра

Хоч була думка, та не було волі ще.

Хрізотеміс

Старайся ж, щоб весь вік таку єсь мала волю.

Електра

Не хоч ділать, та лацно ти мя поучать.

Хрізотеміс

Хто починa зле, тому належить і злий кінець.

Електра

Блажен твій розум сей, але проклят твій страх.

Хрізотеміс

Змушена буду слухать, як го похвалиш.

Електра

О, сього ти не вчуєш, певно, з моїх уст.

Хрізотеміс

Будучність довга вкаже, чи се правда все.

Електра

Іди ж, коли мні помочі від тебе ніт!

Хрізотеміс

А власне єсть, але пізнання в тебе ніт.

Електра

Бігай, все матері те своїй розповідж!

Хрізотеміс

Такой ненависті у мене к тобі ніт.

Електра

Пізнай, принаймні, як гордити мушу тобов!

Хрізотеміс

За що ж гордиш, сли так стараюсь о тобі я?

Електра

То чи ж за твоєв правдов поступать мені?

Хрізотеміс

Сли мудру раду даш, ми за тобов підем.

Електра

Ох, страх — так гарно мовиш, в ділах блудиш так!

Хрізотеміс

Рекла єсь правду,— власне, то нестаток твій!

Електра

Що ж, чи гадаєш, що не праве слово моє?

Хрізотеміс

Але часом і правда шкоду нам несе.

Електра

Не хочу я такому праву слідувать.

Хрізотеміс

Сли те зділаєш, ще мене хвалить будеш.

Електра

Зділаю певно й не стривожусь так, як ти.

Хрізотеміс

Чи певно се? Не зміниш своїх замірів?

Електра

Від злої зміни гіршого нічо нема.

Хрізотеміс

Не понимаєш, бачу, жадне з моїх слів.

Електра

Пощо ж, коли давно рішився вже мій дух?

Хрізотеміс

Піду затим; бо ані ти не склонишся
Мої слова хвалить, ні я твої діла.

Електра

Іди, ніколи на твою не вступлю путь,
Хоч бись бажала; не узриш мя за собов,
Бо те нерозум — нерозумним слідувать.

Хрізотеміс

Га, сли ти те розумним видаєсь, то будь
Розумна, но коли попадеш в горя глиб,

Вспомнеш тогди ти нерозумні слова мої!

(Відходить.)

Хор

ПЕРША СТРОФА

О, чом же на змисльнії птиці вгорі глядя,
Як о жир ся старають для тих,
Від котрих зродились, від котрих була їм
поміч всегда,
І ми не ступаєм слідами їх?
Но не довго, не довго се
Без кари страшної уйде —
Вже Зей свій грім піднес,
І Феміда глядить з небес!
О голосе, що від змерлих живих сягаєш, донеси
Атрідам за гробом тим сумну ганьбу й розпуки
сльози!

ПЕРША АНТИСТРОФА

Що не тільки в прах паде їх дому власть,
Но між рідними дітьми їх
Широка незгоди бездна, а вирівняння їй
не дасть
Ні рідна любов, ні кара й гріх!
Бо опущена вона,
Жизнь в нужді веде сама
Електра, тонучи в сльозах
По сумній смерті вітця.
Мов соловій, квилячи, на смерть свою
не бачить, готова понести ю,
Лиш месть подвійна — душа їй! Де ж другу
найти таку?

ВТОРА СТРОФА

Жаден шляхетний, живучи в горі,
Не хоче вкрить ганьбов ім'я своє!
Не рад тонути в непам'яті морі —
Так же і ти, дитя моє!
Сумну і слізну судьбу ти обрала,
Но против злому взносячи правди меч,
Двояка жде тя в однім слові хвала,
Же ся мудров і добров назвеш!

ВТОРА АНТИСТРОФА

Жий же, достатком ся і рукою
Вгору взнеси над врагів.
О скільки вище вни над тобою
Взносились до сих днів!
Бо, бачу, горе — судьба твоя,
Но за найбільший божий закон
В борбу стаєш ти, хоч єсь сама,
Тож тя вспоможе світлий Демон.

Орест, Пілад і їх дружина всі входять через головну браму на орхестру, один із дружини з урною в руках. Орест звертається до хору.

Орест

Чи, о невісти, праву всказано нам путь,
Чи право йдем туди, куди потреба нам?

Хор

О що ж питаєш, і куди твій путь веде?

Орест

Де мешкає Айгіст, допитуюсь давно.

Хор

Так, право йдеш,— похвали варт, хто справив тя.

Орест

Котра ж з вас вість занесе в дім, що ми отсе
Прийшли,— приходу нашого тут, певно, ждуть?

Хор

(показує Електру)

Ога найближча їм,— вона занесе вість.

Орест

(вступає на сцену і зближається до Електри)

Іди, невісто, й донеси, що з Фокії
Допитується о Айгіста мужів кілька.

Електра

Ох, я нещасна,— чи ви не несете явний
Знак, що правдива вість, котору чули-сьмо?

Орест

Не знаю вісті твоєй, но мене старець
Строфій шле, про Ореста шлючи важну вість.

Електра

Яку, скажи,— ох як дрижу з тривоги вся!..

Орест

Отсі останки з нього в урні тій малій
Приносячи, як зриш, велику вість несем.

Електра

О горе мні! Ось бачу пред собою все!
Виразний біль мій — явний долі злой удар!

Орест

Сли плачеш над Ореста сумнов кончинов,
То знай, та урна криє останки тіла його.

Електра

Ох, дай мні, на богів тя заклинаю, дай
До рук той збан, коли його в нім прах лежить,
Щоби-м плач завела і над собов сама,
Й над ним, і над цілого роду горем тяжким!

Орест

Подайте їй, хто не будь вна,— бо, певно, о те
Не просить в неприязній цілі, но якась
То з його другів або кровних бути мусить.

Електра

(бере урну до рук)

О пам'ятко наймильшого з людей мені,
Єдина рештко із Ореста жизні, як же
Тя не таким вітаю, яким єсь одійшов!
Тепер бо никлого тя держу в руках,
А з дому-м в цвіті жизні виправила тя!
Ох, чом же вперед з світом не розсталась я,
Ним єм тя вислала в чужий, далекий край
Й від смерті спасла, власнов викравши руков?
Щоб, радше згибши в день той, був і ти поліг

У тій землі, що криє батька твого прах!
Тепер же в чужині, далеко від родини,
Уйшовши горя, згиб-єсь, розлучен з сестров!
Ні своїми руками я, нещасна, тя
Не вмила, ні убрала, ані з жару прах,
Твій вибрала, як звичай,— бідне брем'я ти!
Но погребен чужов руков, нещасний, в тій
Маленькій чарі, попелу гірсть, ти вертаєш!
Пожалься, боже, старань моїх давніх всіх
Дармих, котрі понесла коло тебе я
В солодкім труді! Бо ніколи матері
Не був ти мильший, ні нікому з домових,
Як мні, но я сама пістунков ти була,
Я все коханим братчиком взивала тя!
Тепер все щезло в один раз твоєю смертю,
Бо все, як вітр, з собов в ничтожність ти забрав.
Отця ніт, ти погиб, з тобов і я пропала —
Враги сміються, а казиться з радості
Там потвір-мати, пред котров ти тайно мні
Слав вісті часто, що повернеш, що прийдеш,
Щоб мститись! Но позаздростив нам сього, бачу,
Демон неситий мій і твій, що так ми тя
Прислав,— замість коханого лиця лиш гірсть
Малую попелу і тінь без всяких сил!
О горе, горенько моє,
О виде жальний, о братня душе!
О-о! О-о!
Нещасная моя судьбо,
Нещаснеє моє життя!
Ох, милий мій, яку ж ти згубу мні приніс
Тим поворотом — вбило-сь мя, о серденько
Братнє! То ж мя прийми тепер в свій дім тісний!
До праху прах, щоби-м з тобов ділила гріб
Відднесь, як єм доднесь судьбу й сльози з тобов
Ділила рівно! Ох, благаю тя й тепер
Ти не лишай мя, в гріб зступаючи сумний,
Бо смерть лиш збавить мя від горя і від сліз!

Хор

Смертельний був отець твій, сестро,— о розваж
Смертельний був Орест; то ж не впадай
в печаль —
Таж всім предстоїть те самеє: умирать!

Орест

Ох, що ж їй скажу? Де ж мя занесе ріка
Чувства в душі возбранна? Довш не здержуся!

Електра

Що доляга тобі, що слово те значить?

Орест

Чи се твій славний вид, чи се Електру зрю?

Електра

Се мій вид, сей нужденний і жебрачий вид.

Орест

Ох, хто ж не змилуєсь над горем так страшним?

Електра

Пощо, чужинче, так жалієш надо мнов?

Орест

О тіло, винищене так безмежнов ганьбов!

Електра

Чи ти над іннов так жалієш, чи надо мнов?

Орест

Нещасна жизнь твоя, без мужа, в горі такім!

Електра

Чому, чужинче, вдивлюючись в мене, плачеш?

Орест

Ох, як же я не знав свого горя глибини!

Електра

А по якім же з моїх слів ти ю пізнав?

Орест

Лиш з виду многих твоїх знесених страждань.

Електра

О, мало лиш ще видиш ти з моїх нещасть!

Орест

А чи ж страшніші можна ще узріть від тих?

Електра

Отсе жить примушена я з убійцями.

Орест

А з чиїми? Відкіля горе ти ще й те?

Електра

З убійцями вітця. Й служити мушу їм!

Орест

А хто ж з людей примус такий на тя кладе?

Електра

Звесь матір'ю, но неподобна їй в нічім.

Орест

Чом се? Чи через гріх, чи же тя так казнить?

Електра

Через гріх, і казнь, і через всякий злий примір.

Орест

І ніт же тя кому оборонить від ней?

Електра

Ніт, був один — ти попіл з нього ми приніс!

Орест

Нещасна, жаль душу ми рве, як зрю тебе!

Електра

Ох, ти один з людей пожалував мене!

Орест

Бо сам-один прийшов я з жалем горя твого.

Електра

Чи ти?.. Ні, кровним нашим жадним ти не єсь.

Орест

Я б ти сказав, коб нас лиш ті не зрадили.
(Показує хор.)

Електра

Не бійсь їх, се найщирші серця з всіх мені.

Орест

Відстав ту урну, зараз все ти розповім.

Електра

Ох, сього, молю тя, сього ми не чини!

Орест

Чини, що кажу, певно, не пожалуєш.

Електра

Клячу перед тобов, не забирай ми го!

Орест

Ні, не дозволю!

Електра

Ох недоле, кілько ж я
За тебе, брате, терплю! Й гріб твій ми беруть!

Орест

Кинь ті слова, бо неправдивий плач такий.

Електра

Чи ж звесь неправдов плакать брата змерлого?

Орест

Слова такі до твоїх уст ся не годять.

Електра

Чи ж так негідна я умерлого уже?

Орест

Ти всього гідна, но не се тобі ділать.

Електра

Сли ж труп Ореста держу тут в своїх руках?

Орест

Ніт, не Ореста, се була удана вість.

Електра

А де ж його, нещасного, гробниця, де?

Орест

Ніт їй — живому жадної гробниці не тра.

Електра

Що мовиш, що?

Орест

Неправди ніт в моїх словах.

Електра

Чи ж він живий?

Орест

Сли в моїм тілі є життя.

Електра

Чи ж ти ним єсь?

Орест

Поглянь на перстень сей, котрий
Я ношу по вітці, й переконайсь, чи так.

Електра

О наймиліший дню!

Орест

Так, наймиліший нам!

Електра

О брате мій, се ти?

Орест

Вже других не питай!

Електра

Тебе ж держу в руках?

Орест

І задержиш вовік.

Електра

О милії посестри, о гражданки, ось
Орест мій, що вмер штучно, а тепер назад
Встав штучно і живий стоїть передо мнов!

Хор

І ми зрим, сестро, і по тількім горі сліз
Утіхи здержати не можем із очей.

Електра

ПЕРША СТРОФА

О брате мій,
Наймильший з людей всього світу мені!
Ти ж несподівано прийшов,
Ти повернув, ох, ти найшов
Мене, котрої з таков
Ожидав-єсь тугов!

Орест

Я тут, но ти в мовчанні жди ще кілька хвиль.

Електра

Чого ж мні треба єще?

Орест

Мовчати треба, щоб нас з дому хто не вчув.

Електра

Но ні, як Артеміс жиє,
Вічно дівича, я
Не задрожу,
Не улякнуся
Тих невіст, котрі криє палата та!

Орест

Не забувай, що і невістами часом
Кривавий Арес овладає,— ти те знаєш.

Електра

Ох, рани страшной ти діткнув,
Незліченой, незабутной,
На котру одвіку
Хорує наш рід славутний!

Орест

О, й те я знаю, но коли час вимага,
Тра бачить лиш на діло, що нам предстоїть.

Електра

ПЕРША АНТИСТРОФА

Час сей цілий,
Сей час упливаючий, ведля права мій!
Мені він належить за горе,
Котре несла я до сей пори,—
То ж устам годі вздержатись,
Годі глас вільний не слати!

Орест

Я й з тим згоджаюсь, но нам певності тут тра.

Електра

Як же осягнем ю?

Орест

Коли не час до того, встримай слів навал.

Електра

Хто ж, коли ти з'явивсь,
Здужає, щоб голос його
У мовчанні повивсь?
Чи ж не узріла назад тя я,
Коли вже була згибла вся надія моя?

Орест

Узріла-сь мя, коли дозволили боги.

Електра

Ще більшу сь мні радість сказав,
Як попередню,— що тя прислав
Біг в сей дім і воля свята!
Ох, бо тепер аж знаю я,
Що божа воля сповниться!

Орест

Тож я б не рад утіхи твоєй гамувать,
Но боюсь, щоб занадто сь їй не улягла.

Електра

ЕПОДОС

О ти, що по довгім часі
Завітав-єсь, коханий, в обняття моі,
Видівши тяжкі страждання мої...

Орест

Що мні ділать?

Електра

Не позбавляй мене
Розкоші сей — глядіти на твоє лице!

Орест

Ох, я б ся гнівав, сли б тобі хто боронив.

Електра

Тож позволяєш?

Орест

Чому ж би ні!

Електра

О посестри, я ж чую знов
Його голос, котрого-м вчуть
Не сподівалась більш... стила в мні кров,
Я дебеліла, вступивши на горя путь!
А тепер, га, маю тебе!
Ти не кинув вовік мене!
А той твій погляд, вспівчуття те
До смерті з серця мого не зійде!

Орест

Покинь надмірне множество тих своїх слів,
Не говори мні ні про материну злість,
Ні як Айгіст вітцівське нашеє добро
Марнує, розсипає й дармо розмина,
Бо би з словами й час до ділання минув.
Но, що ми в ум приходить, оповідж тепер,
Як нам вказатись чи де скритись тра, щоб тим
Приходом ми ввік притишили врагів сміх.
Сли так, то щоб лиш мати не пізнала тя
По роз'ясненім лиці, як лиш у дім прийдеш.
Но ніби над нещастям тим уданим плач,
А як поведесь нам і бог нам пощастить,
Тогді буде пора сміху і вільних втіх.

Електра

Ох, брате мій, що [тільки] забажаєш ти, усе,
[Усе] й мені єсть миле, бо та розкіш не моя,
Но ти приніс, но ти сам злив на мене ю!
Тож і в найменшім не спротивлюсь я тобі,
Хоч би мні й користь з того мала бути, бо
Не хочу сей так щасной хвилі ще мутить.
Но як же ж ти не мав-бись знати, що ділать?
Ти ж чув, що ніт Айгіста дома, лиш сама
Там мати; їй не бійся, щоб вона моє
Лице узріла, роз'яснене радістю,
Бо к ній ненависть здавна впилась ми в душу;
А як тебе-м узріла, годі ми од сліз
Утіхи вдержатись! Бо й як же вдержатись мні
Од сліз, котра м в одній тя хвилі і живим
І мертвим зріла? Ох, неслихане сь зробив!
Так, що сли б батько ми живий прийшов, то я б
Не мала се за чуд, но вірила б очам.
Коли ж таким-єсь чудом тут ся появив,
Ряди сам, як ти воля,— бо сли б я сама
Була двоїм тим не уйшла б: або бим ся
Урятувала чесно, або чесно згибла.

Хор

Будь тихо, сестро, бо від входу, чую, що
Хтось йде з палати!

Електра

(удаючи смутну, до Ореста)

Йдіть же, чужестранці в дім,
Ви, що таке несете, перед чим ніхто
Дверей не замкне ні не вздержиться од сліз.

Учитель

(виходить з палати)

О, безрозумні і розваги збавлені,
Чи ж ви не бачите ні раз на жизнь свою,
Чи виплив вам весь розум, чи й не був у вас,—
Що не пред горем, но в самім нещасті ви,
Стоячи, хоч так страшно, не зрите його?
То ж сли бим в брамі тій давно не був стояв
На стражі, були б скорше ваші заміри
В тім домі, як особи і лиця; но я
Вас устеріг ще раз своєв острожністю.
Отож тепер покиньте довгії слова,
Покиньте крик сей радості незмірної
А в дім спішіть, бо зле чин зволікать серед
Таких, як тії, обстоятельств,— до діл пора!

Орест

Як там річ маєсь, чи уже готово все?

Учитель

Готово, ніхто, певно, не пізнає тя.

Орест

Доніс-єсь, бачу, що-м умер.

Учитель

Всі думають,
Що в Гадесі вже опираєш десь давно.

Орест

Чи тішаться тим? Як же тую приняли вість?

Учитель

Як все скінчиться, скажу; но так, як доселі,
Все добре йде, те навіть, що недобре само.

Електра

Що се за муж, мій брате, прошу тя, скажи.

Орест

Чи ж го не знаєш?

Електра

Ані в ум ми не прийде.

Орест

А чи ж не знаєш вже, кому сь мя до рук дала?

Електра

Кому? Коли?

Орест

А той, із которим мя в край
Фокійський виправила-сь для острожності.

Електра

Чи він се, который один ся вірний найшов
З-між всіх, коли згиб нещасливий наш отець?

Орест

Так, він се! Но досить тепер запитань тих.

Електра

О наймильше лице, єдиний ти, що-сь спас
Атрея дім,— і ти ж вернув? Чи ж ти той сам,
Що і мене і сього від загуби спас?
О руки дорогі, о ноги вірнії,
Котрі нас врятували! Чом же по часі
Так довгім, вздрівши мя, так єсь зводив мене?
Що-сь жизні мя омало не позбавив, хоч
Наймильшу сь вість приніс мні! Ох, вітай-вітай
Ти, отче мій, бо мні здаєсь, що зрю вітця!
Вітай і знай, що-м з всіх людей найбільш тебе
Ненавиділа і любила в день один!

Учитель

Досить мні сього; бо що сталось сред тих слів,
Дізнаєшся, Електро, бо часу відднесь

Досить буде — день не один ще й ніч буде.
(До Ореста і Пілада.)
А вам, що тут чекаєте, говорю, що
Пора спішить; ще Клітемнестра сама тепер,
Ніт мужа дома жадного; но сли споритесь,
Глядіть, щоб не прийшлось вам з тими ся бороть
І ще з мудрішими і численнішими!

Орест

Не треба тут слів довгих, други, но ходім,
Піладе, в браму і, щоб діло удалось,
Віддаймо честь достойну статуям богів,
Що тут отеческих брам моїх стережуть.

Електра

О Фойбе, вислухай їх слів, владітелю,
І моїх слухай, которі так часто я
Взносила к тобі при убогих жертвах! Так
Тя прошу і тепер, Лікейський боже, як
Мні сила, на колінах я благаю тя —
Сповни людей тих намірення, покажи
Заплату тим безбожним, най пізнають, як
Боги карають гріх і переступства всі!

Електра, учитель, Орест, Пілад і дружина відходять в палату.

Хор

ПЕРША СТРОФА

Глядіть, куди спішить
Нездержаний Арес, кров'ю дишучий!
Отсе вовнутр дому пішли
Месниці, огидне переступство женучи!
Тож не довго, не довго вже ждать
Світла думам, котрі родить душа моя!

ПЕРША АНТИСТРОФА

Бо, від підземних прислан,
Хижоногий месник в дім поспішив,
В заможну, давню палату отця,
А меч острий криваве світло розлив,
А Маї син, Гермес, в тьму його кроки скрив
І веде го без проволоки до кінця!

Електра

(вбігає на сцену)

О милії посестри, мужі скоро все
Скінчать, лиш ждіть, а тихо-тихо ждіть кінця.

Хор

Га, що ж? Тепер що чинять? Де суть?

Електра

Урну вна
До гробу в цвіти строїть, вни стоять з боків.

Хор

А ти ж чого тут вибігла?

Електра

Щоб пильнувать,
Щоб ненадійно нас Айгіст не заскочив.

Голос Клітемнестри знутрі:

О горе мні!
О доме мій,
Помічників ніт, а убійців повен весь!

Електра

Га, хтось кричить! Чи чуєте, коханії?

Хор

Чула-м, нещасна; дріж іде
По мні, коли все чую те!

Голос Клітемнестри

О, я нещасна! Ох, де ж ти, Айгісте, де?

Електра

Бач, знов хтось зойкнув.

Клітемнестра

(в палаті)

О-ох, сину, сину мій,
Помилуй матір!

Електра

Га, а милувала ти
Його, а милувала-сь вбитого отця?

Хор

ВТОРА СТРОФА

О граде нещасний, о
Утиснений роде, днесь
Падає засуд над тобов,
У свою згубу ти падеш!

Клітемнестра

Ох, трафлена-м!

Електра

Трафляй, сли можеш, іще раз!

Клітемнестра

Ох, вторий раз!

Електра

Га, коб так і Айгіст поліг!

Хор

Сповняються клятви, вре
Гріб мертвим життям!
А здроєм кров пливе
За убійство із тіл живих
Під ножами давно мертвих!

Орест, Пілад і дружина виходять із палати.

А отсе ж і вони — убійча рука
Зфарбована кров'ю, а я
На то нич не можу закинути!

Електра

Оресте, як там?

Орест

В домі все хорошо, сли
Аполлон правду проповів мні.

Електра

Чи ж вмерла вже
Нещасна?

Орест

Більш не потребуєш ся бояти,
Щоб мати власна шарпать мала честь твою!

Хор

ВТОРА АНТИСТРОФА

Дайте спокій, отсе
Айгіст у браму йде.

Електра

О милі, чи не вступитесь?

Орест

Де ж ви зрите
Його?

Електра

Отсе від передмістя, утішний, йде.

Хор

Спішіть якнайскорш, спішіть
І задню браму замкніть,
Щоби-сьте, добре зачавши те,
Добре й скінчили діло ціле!

Орест

Не бійсь, закінчим.

Електра

Скорше, скорше, о, спіши!

Орест

Спішу вже!

Всі, кромі Електри, відходять в палату.

Електра

Решта же на моїй голові.

Хор

Я раджу ти, лагідних кілька слів
Скажи му, а щоби не вздрів,
Коли і відки спаде на нього
Меч справедливості бога!

Айгіст

(входить через орхестру, до хору)

Котра з вас зна, де ті, що з Фокії прийшли,
Як кажуть, з вістю, що Орест жизнь закінчив
В нещасній возовій гонитві? Вас питаю я
Й тебе, що-сь перед тим така зухвала все
Була,— бо ти найбільш те мусиш чувствувать,
То ж і найліпше те ми зможеш розказать.

Електра

О, зможу, чом же ні? Хіба ж чужов би мала
Мні бути моїх наймильших судьба страшна?

Айгіст

Де ж ті, що ознаймили те, скажи мені?

Електра

В палаті, бо ж гостинна господиня їх!

Айгіст

Чи ж зовсім певну вість донесли, що він вмер?

Електра

Ні, але й доказ єсть, не тільки вість сама.

Айгіст

Чи ж він єсть тут і може виразно зріти го?

Електра

Єсть, хоч не дуже потішаючий се вид.

Айгіст

Але ж говориш, що аж мило, не як звикла-сь!

Електра

Нехай ти буде миле, сли те тішить тя!

Айгіст

Но-но, мовчи і брами отвори, щоб всі
Мікен граждани і аргейці зріли те,
І, сли котрий дурну надію ще живив
На нього,— видячи труп мужа сього, най
Піддасть свій карк під власть мою і не думá,
Що-м го нагнув,— но най розумно уляга!

Електра

(відчиняє браму)

Га, чиню, що-сь велів, бо й я пізнала вже
З часом, що потужнішим треба улягать.

За помочію машини, званої ексостра, висувається на сцену закрите тіло Клітемнестри; заразом виступають: Орест, Пілад і дружина їх.

Айгіст

О боже, ось желаніє моє я зрю
Доповнене!

(До Ореста і дружини.)

Здійміть заслону му з лиця,
Щоб кровний роду мого і від мене теж
Прийняв жалоби і плачу повинну часть!

Орест

Здійми ю сам, бо не моя се, но твоя
Річ жалю винного му часть зложить і сліз.

Айгіст

Га, добре мовиш, я послухаю. *(До Електри.)* А ти
Іди й заклич ми Клітемнестру, де не вздриш!

Орест

Вна близько тебе — не потреба кликать їй.

Айгіст

(підносить заслону)

Ох, що я бачу!

Орест

Чи ж завівся? Чи-сь ся зляк?

Айгіст

Ох, між яких же я людей попавсь, о, я
Нещасний!

Орест

Чи ж вперед вже-сь не пізнав, що, хоч
Живеш, між мертвими готове місце тобі?

Айгіст

Ох, пізнаю тя по сім слові! Аж тепер
Тя знаю, ти Орест, що-сь вирік до мні те!

Орест

Хоч ворожбит незгіршій, а-сь ся так милив!

Айгіст

Ох, вже по мні, нещаснім! Но позволь мні ще
Мале слівце!

Електра

На бога, нич не позволяй,
О брате, дальше мовить, ні ся толкувать!
Який ж принесе зиск такому злодію
Ще проволока, сли таки му вмерти тра?
Но вбий го скорш і кинь таким-от гробарям,
Яких він варт,— далеко де від добрих людей!
Бо те одно принесе пільгу лиш якусь
Тим давнім моїм болям і страданням!

Орест

Рушай же скоро в дім! Бо не лиш на слова
Борба зачнесь, но о твою нужденну жизнь!

Айгіст

Пощо ж мя в дім ведеш? Чом, сли се красний чин,
Шукаєш темноти, а зараз мя не вб'єш?

Орест

Нич не кажи й рушай, бо де-сь вітця нам вбив,
Там і тобі належить жизнь свою скінчить!

Айгіст

Чи ж конче, щоб сей дім і всі минувшії
Зрів горя Пелопідів, і враз будущії?

Орест

Твоє взрить певно, я ти певно кажу те!

Айгіст

Ох, не вітця ти штуков ся хвалиш отсе!

Орест

А ти задовго балакаєш, а час спішить.
Рушай же!

Айгіст

Ти вперед!

Орест

Тобі вперед рушать!

Айгіст

Чи ж щоб не втік-єм?

Орест

Щоб, як може си бажаєш,
Сам єсь не вбився; тра мні устеречи тую
Для тебе прикрість! І коби боги на всіх
Таку зіслали кару; хто закони їх
Переступати сміє, щоб той так загиб!
О, в той час, певно, б світ не мав так много злих!

(Всі відходять.)

Хор

(відходячи)

О роде Атрея, з якого ж горя глибини
Ти ледве на верх ся добув у тії дні
По так довгім часі, по трудах так страшних!

Кінець

ХМАРИ

Хор

Вічно пливучі,
Вічно блискучі
Хмари, вогков чередою,
Вольнов, рухливою,
Чудно-ігривою,
Сонце, пливем за тобою!
Море — колиска наша безмірна,
Гори лісисті — нічліг!
Нашого ходу бажає і нива простірна,
Жито хвиляcте, й блискучії мури,
І сочиста поверхність землі,
І ріки шумлячі. Крізь ниви і гори,
Аж ген до холодного моря,
До стогнущого батька усього живого,
Все бачимо ми, ясніюче чуднов красою
Сонце,— вдогін летячи за тобою!
Струсім же з тіл наших безсмертних
Вогкий, росистий завій
І відкриймо свої лиця блискучі
Землі цілій!

Гримить і блискає.

ЖАБИ

Діоніс зі своїм слугою Ксантієм мандрує до Ада. Сам іде пішки, а Ксантій їде на ослі, держачи на лівім плечі важкий подорожній клунок на костурі. Діоніс одягнений, на подобу Геракла, в львину шкуру, несе в руці тяжку булаву, аби задавати страху стрічним.

Ксантій

Чи маю, пане, підпустити жарт
Який із тих звичайних, що від них
Сміються глядачі в театрі?

Діоніс

На Зевеса,
Вали, що хочеш, лиш не те «Ой-ой,
Я втомлений!» — бо се вже надоїло.

Ксантій

А може, інший міський жарт який?

Діоніс

Лиш не такий: «Ой-ой, мене притисло!»

Ксантій

Так що ж? Що можу я сказать іще
Таке смішне?

Діоніс

Відважся, на Зевеса!
Лиш того не кажи...

Ксантій

Чого такого?

Діоніс

Ще кинеш геть клунок від перевтоми.

Ксантій

З того, що, на собі двигаючи
Такий тягар, я не жбурну його,
Коли хтось інший не візьме від мене?

Діоніс

Ні, не кажи сього, благаю! На таке
Хіба лиш плюнути.

Ксантій

То чом же мушу я
Нести такий тягар, хоч не робитиму
Нічого вам такого, як звичайно
Робив вам Фрініх? Адже й Лікіс теж
Переміняв важку одежу ту,
Яку раз в раз в комедіях носив.

Діоніс

Лиш сього не чини тепер! Бо я,
В театрі бачачи такі дурниці,
Усякий раз старіюся о рік.

Ксантій

О тричі нещасливе те моє
Карчило, що так гнеться під вагою,
Смішного ж я нічого сказать не можу!

Діоніс

А чи ж не ганьба се та повне зледащіння,
Що я, сам Діоніс, Стамнія син,
Сам пішки йду й труджуся, а сього
Везу, аби не бідував, тягаря не двигав?

Ксантій

Хіба ж не двигаю?

Діоніс

Як двигаєш,
Коли ось їдеш?

Ксантій

Їду, та несу.

Діоніс

Яким же робом?

Ксантій

Та самим тяженьким.

Діоніс

А чи ж тягар, що ти на собі маєш,
Не двигає осел?

Ксантій

Ні, на Зевеса,
То я його на собі маю й двигаю.

Діоніс

Та як же двигаєш, коли осел
Несе тебе?

Ксантій

Не знаю. Та отсе
Плече мене вже дуже наболіло.

Діоніс

Коли осел тобі тут не підмога,
Бери й осла на плечі та неси!

Ксантій

Ой я нещасний! Чом же в морській битві
Не брав я участі? Тоді б тебе
Я був заставив плакати гіренько.

Діоніс

Злізай, драбуго! Ось уже ми близько
До тих дверей прийшли, що нам у них
Насамперед потрібно завернути.

3 січня 1914

РИБАКИ

(ПОСЛАНІЄ ДО ДІОФОНТА)

Бідність лише, Діофонте, розбуджує промисл і штуки,
Вчителька всяких робіт. Чоловіку трудящому навіть
В сон набиваєсь понура грижа. Коли хто з них у нічку
Трохи солодкого сну запопаде, аж зараз зненацька
Знов проганяє його невсипущая тітка-турбота.

Два сідоглаві діди-риболови лежали бік о бік
В плотяній хижі на підстілці трав морських сушених
Біля стіни з хворосту, коло себе поклали довкола
Снасть та знаряддя своє. Тут коші із вербового пруття,
Довгі вудлища й гачки, в тканьукрита для риби
принада,
Верші та шнури вудок, в'ятері та ліски шуварові,
Весла та линви з вітрил, та старий на кобильницях
човен.
Під головами у них вбоге шмаття, та лахами вкриті,—
Ось все рибацьке майно одиноке і все їх багатство.
Замка нема, ні дверей, ані пса. Все те їм непотрібне.
Сторож у них лиш один найвірніший, се голая бідність,
Ані сусіда вблизу не було; одиноке сусідство —
Тут ж коло хижі живе та безсонне, хвилююче море.

Ще половини шляху не проїхав вгорі віз Селени,
А вже обох рибаків ремесло їх збудило. Оба враз
Сон собі здерли з повік і, проснувшись, отак
розмовляли.

Перший рибак

Се не по правді, мабуть, повідають, що ночі літніі
Скорше минають, коли довші дні нам Зевес уділяє.

Всячина снилась мені сеї ночі, а дня [ще] немає.
А може, я переспав? Може, справді ніч повною стала?

Другий рибак

Чи нарікаєш на те святе літо ти, Асфаліоне?
Адже не йде час як-будь по своїй уподобі, а сон наш
Гонить важкая жура та безсонними робить нам ночі.

Перший рибак

Може, зумів би ти сон відгадати? А мені снилось диво!
Радо поділюся я із тобою тим сонним видінням;
Як наш улов, так нехай і мій сон буде по половині.
Легко ти своїм умом відгадаєш, бо справді найліпше
Вгадує той, кого дух його власний на теє навчає.
А при тім маємо час, бо що ж чоловіку робити,
Що лежить у шалаші ось над морем і спати не може,
Як той осел у тернах або лампа та у пританеї,
Що, кажуть, так день і ніч безхосенно сама собі
світить?

Другий рибак

Ну, говори, що за сон тобі ніччю, товаришу, снився?

Перший рибак

Скоро я вечір заснув, натомившися працею в морі,
Не дуже й ситий притім, бо вечеряли ми дуже вчасно,
Та й живота, як і сам знаєш, не наповнили занадто,—
Бачу себе на скалі при ловлі, знай, чатую на риби
Сидячи й по тростині вниз спускаю зрадливу принаду
Одну за одною. Таж і [у] сні, кажуть, псу сниться
хлібець,
А рибакові рибки. Ось одна сильно торкнула вудку;
З неї, знать, бризнула кров, а вудлище зігнулося
в мене
Від її сіпання. Тут я простяг руку рівно, всім тілом
Вигнувся геть наперед, бо се ж не будь-яка тобі
штука —
Рибу велику до рук на маленькім гачку дотягнути.
Знаючи, що вона вже заклюнула, я шарпнув вудлище,
Щоб увійшов глибше гак. Риба тут перестала
тріпаться,
І вудку я потягнув. Глянь, сповнилося діло і витяг
Рибоньку я золоту, всю в лусці, бач, із щирого злота.

Витяг і страх я почув; ану ж риба якаясь святая?
Чи то улюблений твір Посейдона, чи, може, пестійка
Владарки хвиль Амфітрити? Й легенько з гачка я
Зняв її, щоб на гачку не лишилося золото з рота,
Потім безпечно поклав, аби знов не зтрілалася в воду,
І сам собі присяг: «Відтепер уже в море ні кроком!
Але на суші собі проживу увесь вік за те злото».
В радості тій я й проснувсь. А тепер заспокой мене,
друже!
Що, значить сон мій? Бо страх мене та тривожить
присяга.

Другий рибак

Жадного страху нема! Не присяг ти. Адже й золотую
Рибу спіймав лиш у сні. Сон — мара, кажуть люди.
Та як наяві знайдеш теє місце, що в сні ти побачив,
Надійсь там доброго влову. Вставай і м'ясних риб
шукаймо.
А то при снах золотих таки з голоду можна померти.

Писано 6—7 січня 1914.

ГЕРАКЛ У КОЛИСЦІ

Десятимісячним раз узяла мідеянка Геракла,
Також Іфікла, що лиш одну ніч по нім з неї родився,
Їх обох мати Алкмена взяла, накормила й скупала
Й ситих поклала на щит Птеролая великий, спижевий,
Що його Амфітріон здобув, вбитого зброю препишну.
Злегка погладивши хлопців обох головки, рекла мати:
«Спіть, мої дітоньки, спіть! І нехай сон солодкий вам
буде!
Спіть, мої душеньки, враз, такі дужі оба й веселенькі!
Най супокійна вам ніч буде й раннє світання
спокійне!»
Мовила сеє, колишучи щит величезний, і хлопці
поснули.

Та як опівночі Віз повернувся до заходу дишлом
До Оріона, що там собі плечі здіймає над море,—
Глянь, дві потвори страшні надігнала спокусниця
Гера:
Дві величезні змії темно-синіми звоями в'ються

Аж на широкий поріг, де порожні одвірки при вході
В залу загули, грозячи у колисці пожерти Геракла.
Совгаючися в покій на своїх кровожадних черевах,
Ось по долівці повзуть. Якісь огники несамовиті
Блискають їм із очей, а з пащек тече люта отрута.

А як зблизили вони язикаті пащеки до хлопців,
Раптом всезнавець Зевес побудив їх; Алкменині діти
Попрокидались зі сну, і кімнату осяяло світло.
Зверещав тут Іфікл, як побачив потвори страшливі
Понад окрайцем щита та їхні наставлені зуби,
Скрикнув і копати став ноженятами вовняну джергу,
Тріплючись, мов би втікати хотів. Та Геракл простер руки
Сміло до змій і схватив їх відразу, неначе кліщами,
Міцно за шиї якраз там, де сили страшної отрути
Містяться в лютих гадюк, яких навіть богове бояться.
Ті обкрутили як стій величезними звоями хлопця,
Ще цицькового, запізнений плід, що до няньки не плакав ніколи...
Знов розкрутились вони, знемагаючи в кості хребтовій,
Тільки вилися чимдуж, аби вирватися з тисків дитячих.

Вчула Алкмена той крик дітський і пробудилася перша:
«Встань, Амфітріоне, встань! Мені чулося тут щось страшенне!
Встань лише й не надівай ті нічнії сандалі на ноги!
Чи ти не чуєш дітей, як молодший кричав проразливо?
І чи не бачиш, як тут у темряві нічній усі стіни
В ясному блиску горять, мов у сяєві раннього світла?
Вір мені, в домі твоїм, любий, коїться щось незвичайне».
Так вона [мовила]; й скочив ураз чоловік, слова тії почувши,
Зараз же вхопив і меч той коштовний, що раз у раз висів
Край узголов'я його на гвіздку при постелі кедровій,
Другою піхву узяв, із слонової зроблену кості.
В ту мить темрява густа залягла знов простору домівку,
Він тоді слугам гукнув, що будилися важко спросоння:

«Швидко огню принесіть та світіть! Добувайте з
огнища!
Люди, агей! Відчиніть також засуви в дверях
негайно!»
«Слуги, вставайте, агей! Сам пан кличе. Вставайте!
Вставайте!» —
Так закричала стара фінікійка, що спала при жорнах.
Скоро ввійшли парубки зі скіпками горючими тлумно
І зароїлася вся зала від збіговища прудкого.
Та як Геракла вони вздріли, що ще ссав цицьку, й
потвори
Лютії дві в рученятах держав, постискавши їх міцно,
Скрикнули з жаху всі враз. Але хлопчик, піднявши
потвори
Вгору, вітцю показав Амфітріону й в радості дітській
Вискочив і засміявсь і вітцю перед ноги покинув
Змії обі велетенські, що їх позадушував насмерть.
Мати ж Алкмена як стій до грудей материнських
Іфікла
Тут приложила, що весь був поблід і в нестямі зі
страху.
Другого ж Амфітріон сам поклав під покров із тонкої
Вовни ягнячої, й аж тоді сам на спочинок удався.

Тричі когут проспівав вже шаріюче раннє світання,
А вже Алкмена як стій велить кликати віщого знавця,
Того Тейрезія, щоб сповістити йому нове чудо
І зажадать, щоб відкрив, яка доля чекає дитину.
«Не закривай, хоч би що й найсумніше боги нам
судили,
Передо мною з ляку! Адже людям зовсім неможливо
Те обминути, що їм напрядає судьбова богиня.
Що ж сина мойого жде, се я рада дізнаться від тебе».
Так прорекла королева, а той відмовляє їй ось що:
«Радуйся, жінко, героєва мати, насіння Персея!
Радуйся й твердо вповай, що будуще добра дасть
багато.
Світлом тим любим клянусь, що давно в очах моїх
погасло.
Буде колись не одна ахаянка звивать на колінах
Пряжу м'якую під ніч і співать ім'я й славу Алкмені.
З подивом чтитимуть теж тебе Аргоса пишнії доні,

Бо такий муж буде син твій, герой, широчезний у
грудях,
Що підійметься колись аж у звіздами встелене небо,
А його силі ні звір, ні з людей ніхто не дорівняє.
Він доконає дванадцять робіт трудових і осяде
В Замку Зевеса, коли його тіло згорить у трахінських
Полум'ях. Зятем тоді стане він у безсмертних, що нині
Змії послали оті, аби згладить його ще в колисці.
Прийде колись іще день, що й оленя в логві своїому
Вовк острозубий глядіть буде без пажирливої згаги.
Але ти, жінко, вели наготовити в попелі жару,
Дров наносити сухих або з глогу, або ж із тернини,
Також з ожин та навіяних вітром бадиль будякових,
І обі змії спали на огні з тих ломак охаблених
В самую північ, коли твого сина заїсти хотіли.
Вранці служачим дівкам вели попіл із них позбирати,
Винеси геть за ріку та розвій його понад границю
З скелі стрімкої, потім ані раз назад не обертайся
Та повертай у свій дім. Потім треба взять чистої
сірки,
Двір обкурити увесь і солоною потім водою
Весь окропить по звичаю й мітлою з берези
Скрізь обмести. А тоді принесіть Зевесові в жертву
Ви кабана; аби все вам щастив ворогів побіджати».

Так сказав і, відвернувшися, з крісла з слонової кості
Вийшов Тейрезій в свій дім, під вагою старих літ
похилий.
А Геракл ріс, наче та буйна парість в саду під очима
Матері й звався вже він сином Амфітріона Аргейця.
Знати письмо вчив його старий Лін, син Аполлона,
З роду геройського, що доглядав його днями й
ночами,
Потім летючії стріли пускать із нап'ятого лука —
Еврит, від батька властитель левад і вигонів широких.
Але співати навчав і до гри на кіфарі буковій
Руки обидві вправляв Еумолп, син Філаммона
бравий.
Але як у боротьбі, підставляючи ногу, валити
Штучно аргівських борців і як биться в кулачному
бою
У перев'язках ремінних і як інші, враз валячися на
землю,

Штучно вдарять кулаком і борецькі виконувать рухи,
Все те взнав він від Гарпаліка із Фанота, що сином
Гермеса був непоборним; ніхто вже, здалека від нього
Глянувши, зміряться з ним не поважився в грищі
борецькім —
Так грізний був його зір і понурі, наморщені брови.
Та кінський супряг гонить і довкола мети без похибу
Вмить обігнать, зберігаючи осі й колеса від злому,
Сього сам Амфітріон учив сина по-батьківськи
й дружно,
Бо він багато й не раз надгород за шпаркі перегони
В Аргосі кіньми багатому, брав, не поносячи шкоди
В упряжі, що все ціла була, аж як зогнило реміння.
Але як спис наставлять і, на плечі закинувши щит
свій,
Вдарить противника й ран бойових уникати, ватагу
Порядкувать, зміркувать під час нападу засідку
вражу
І як у бою справлять та командувать кінних і піших.
Сього вчив Кастор його Гіпполенко, що з Аргоса
вийшов,
Як ту країну забрав через спадок Тидей з винницями,
Що полишив їх Адраст і всю в'їжджену ту Арголіду.
Жаден із полубогів, скільки їх було, Кастору тому
Не дорівняв у битвах, поки старість його не здоліла.
Так Амфітріонів син виростав при коханій мамі.
Спав усе син біля боку вітця, а простерта під ними
Шкіра львина була їм пожадана й улюблена постіль.
Їв він печеню в обід і з'їдав годний бохонець хліба,
Печений робом дорійським, що був виноградарю
вистав
На цілий день, але в день їв немного холодної страви.
Проста й одежа була, що лише до колін досягала.

Писано 7—8 січня 1914.

КОСАР І ЖНЕЦЬ

Мілон

Букаю, женче роботящий, що се
Тобі, саракові, нині, що не можеш
Загін так справно вижать, як звичайно,

Ані з сусідом так тягти косою
Не в силі, але ззаду відстаєш,
Як у отарі відстає вівця,
Що має терен у ноздрі. І як же
Дотягнеш ти до вечора, як навіть
Доробиш до полудня, коли вранці
Не здужав до борозди чистенько
Загін дожати?

Б у к а й

Мілоне мій любий,
Косарю ти невтомний та незламний,
Мов камінь, чи тебе не насідала
Коли тоска та туга — так за кимось
Таким, якого не було при тобі?

М і л о н

Ніколи. Я трудящий чоловік,
То й що мені тужити до чужого?

Б у к а й

І не доводилось тобі всю ніч
Несупокійно провести з любові?

М і л о н

Крий боже! Се велике, кажуть, лихо,
Коли пес солонини закуштує.

Б у к а й

А я ось, Мілоне,— подумай лиш! —
Вже одинадцять день закоханий.

М і л о н

Та що тобі! Ти з бочки п'єш вино,
А в мене, бач, і оцту не стає.

Б у к а й

Еге, у мене від сівби весь засів
Стоїть не полений у хопті й досі.

М і л о н

Скажи, котра-то дівка причинила
Тобі таку біду!

Букай

Полібота
Дочка, що ось недавно на фуярі
Гіппотіоновим заграла косарям.

Мілон

Ну, навідив бог грішника! Ти й маєш
Тепер того, чого давно бажав.
Тепер тебе щоночі обіймати
Буде цвіркун [морквяна] кобилиця.

Букай

Ти вже й на кпи береш мене! Та знаєш,
Сліпа не лиш фортуна, але й Ерос
Сліпий пустун. Так ти й не величайся!

Мілон

Та я й не величаюсь. Ну лиш живо
Тут простели снопи два на стерні!
Так щоби щиро міг ти заспівати
Тужливу пісню про своє кохання,
То туга відійде й жвавіше потім
Піде робота. Таж до співу ти
Був досі неплохий у нашім крузі.

Оба сідають.

Букай

(співає)

Заспівайте, Піерійські музи,
Заспівайте разом ізо мною
Про стрункy дівчину молодую!
Чи ж не все те миле, о богині,
Що ви тільки рушите руками.
Бомбико моя ти прекрасна,
Всі тебе сірійкою взивають
І худою спаленою сонцем,
А для мене ти як мід солодкий.
Адже темне також писатристе
Гіацинту листя та фіалки,
А проте найперше їх зривають,
Як вінки приходиться сплітати.

Злігованцю, знай, шукають кози,
А за козами ганяє вовчик,
Журавлі за плугом радо ходять,
Я, мов хвіст, ходив би за тобою.
Якби скарби мав я незміряні,
Як були у Кройза, повідають,
То стояли б ми обоє в злоті —
Два святці на почесть Афродіті,
А в руках би мали шоломійки,
Яблучка червоні або рожі,
А на мні була б новая гунька,
На ногах же постоли з Амікли.
О моя богине преподобна,
Ніженьки у тебе, як тополі,
Голосок сладенький, як олива,
І незрівняна твоя подоба!

Мілон

От гарну, гарну пісню видумав Букай
Ненароком, як складно все у ній
Та гармонійно сходиться. А в мене,
Пожалься, боже, зовсім недаремно
Вже й борода, як ⟨в старця⟩ поросла.
Та ось послухай, як колись про жниво
Співав божественний жнець Літіерс.

ЖНИВ'ЯНА ПІСНЯ

Богине в віночку з колосся,
Даровнице плодів Деметри,
Дай засів гаразд обробити
І плоди богині зібрати
Та їх в гаразді поживати!
Гей, жваво в'яжіте снопи,
В'язальники, щоб мандрівець
Не мовив: «Ото лінюхи,
Задармо лиш плату беруть».

Супроти північного вітру
В лад класти потрібно поміть,
Або гузером до заходу,
Й тоді буде колос повніший.

А ви, молотільники, гей же!
Не думайте спати в полудне!
Тоді від колосся полову
Найлегше вам відмолотити.
Як жайворон вгору злітає,
Тоді добрий жнець починає,
А як у гніздо залетить,
А він своє діло скінчить,
То впівдень у сквар спочиває.

А жабі чудово живеться,
Панове молодці! Ніколи
Вона не турбується пійлом,
Бо скрізь води має доволі.

Пора вже, скупарю-шафарю,
Всім нам сочевицю варить,
Але ж не поріж собі руку,
Коли їм суху паляницю
Тонесенько краяти будеш!

Отак співати у літню спеку личить
Трудящим людям. А свою Хлоруню,
Про ту свою плаксивую любов,
Оповідай своїй мамуні лисій,
Що рано ще вилежується в ліжку!

Писано д⟨ня⟩ 5 січня 1914.

ПРАЗНИК АДОНІСА

ОСОБИ

Горго
Праксіноя
Евноя, служниця
Зопіріон, її синок

СЦЕНА І

Горго

(входячи)

Чи Праксіноя тут іще?

Праксіноя

Горгоно!
Як пізно ти приходиш! Я ще тут.
От диво, що ти ще прийшла. Ану,
Евноє, живо подавай стілець
А подушку на нього поклади.

Горго

Гаразд, гаразд.

Праксіноя

Сідай же бо, Горгоно!

Горго

Ах, я зовсім слаба ще, Праксіноє!
Ледве жива прибула я сюди
В тім натовпі народу та возів.
А скрізь по вулицях вояків повно
В чоботях та плащах. Дорога безконечна,
А твій дім дальше ще, як перше був.

Праксіноя

От ще дивак мій муж! На краю світа
Наняв ось тут яскиню, а не хату,
Аби обі ми не жили в сусідстві —
Все лиш мені на злість! Усе той сам.

Горго

Не говори таке про свого мужа,
Кохана, про Дінона! Адже твій
Синок ось тут! Чи бачиш, як на тебе
Він витріщився, душенько! *(До малого.)*
Не бійся,
Зопиріонику, дитино люба!
Вона не про татуня.

Праксіноя

Справді, хлопець
Заслухався, їй-богу!

Горго

(До хлопця.)
Татко добрий.

Праксіноя

Той добрий татко ось недавнечко —
Недавнечко говоримо про все —
Пішов до склепу купувати мила
Та червонила, та вернув додому,
Купивши солі. Він такий дурний.
Як і на зріст високий.

Горго

Та не ліпший
І мій на гріш захланний Діоклейт.
Ще вчора дав він за п'ять рун сім драхм,
А в рунах песя шерсть, немов
Із ранця десь наскубана. Паскудство!
Лише роби й роби! Та ну, скоренько
Бери свій плащ і сукню зі стяжками,
Спішімо до палати Птолемея,
Препишного царя, Адоніса глядіти.
Я чула, що видовище прекрасне
Дає нам королева.

Праксіноя

Го, в багатих — усе багато.

Горго

Що побачиш там,
Сказати можеш іншому, такому,
Що того не видав. Та час уже, ходім!

Праксіноя

Лінивий знає тільки празники, Евное!
Візьми куделю й поклади ти, сплюхо,
Мені її знов поперек дороги,
Котам на ній так любо й м'яко спати!
Ну, рушся, принеси мені води!
Адже насамперед умиться треба.

(До другої служниці.)

Ти, друга, мило принеси сюди!

Служниця принесла воду

Та знай же міру. Стій! Не лий так много!
Ото незручна, сукню всю мені

Геть облила! От я й умилася,
Так що й богам подобатися можу!
Де ключ до скрині, тої більшої?
Подай сюди!

Горго

Та й гарно ж, Праксіное,
Тобі в фалдистій сукні до лиця!
Скажи, багато ти дала ткачеві
Й кравцеві?

Праксіноя

Цить про се, сестричко!
Там вийшло кошту більше як дві міни
Чистого срібла. Ще й намучилась
Я мало не до смерті.

Горго

Але ж бо
І сукня вийшла всім навдивовижу.

Праксіноя

Се правду кажеш. *(До служниці.)* Живо
плащ подай!
І наложи порядно капелюх
Ширококрисий. *(До хлопця.)* Ні, моя
дитино,
Ти не підеш зо мною. Буба там!
І кінь кусає. Плач тут, кілько хочеш,
А я не хочу, щоб ти став каліка.
Ходім, сестричко! *(До другої служниці.)*
А ти
Візьми його та бався з хлопчиком!
Поклич до хати пса й замкни ворота,
Подвір'я!

Горго, Праксіноя й Евноя виходять.

СЦЕНА II

Вулиця.

Праксіноя

Боже, що за стиск отут!
Як нам пройти? Куди втекти від того

Гармидеру! Мов мурашки без ліку
Довкола скрізь! Багато ти добра
Зробив, блаженний царю Птолемею,
Відколи твій отець переселився
Поміж безсмертних. І не чатує вже
На мандрівця злочинець, що нечутно
Та хитро, по-єгипетськи, зі сховку
На нього напав, і не гуляють
По краю дурисвіти, волоцюги,
Та ошуканці, та грабівники.
Горгоно, серденько, що нам робити?
Глянь, королівські коні, що до бою
Призначені.

(До їздця, що минає її зблизька.)

Гей мой, та же вважай
На мої ноги! Як же сей гнідий
Страшенно дуба став! А той як скаче,
Немов скажений! Гей, Евное, дуро,
Чом не втікаєш? Ну, сей кінь їздця
Десь обезвічить. Справді, добре я
Зробила, що лишила хлопця дома.

Горго

Не біймося! Ось ми вже, Праксіное,
Минули площу. Ті погнали в поле.

Праксіноя

Й сама я також легше відітхнула.
Ще від дитини коней і холодних
Гадюк найбільше я боялася.

Надбігають купи людей.

Біжіть! Біжіть! Ади, яка густа
Юрба там надбігає!

Назустріч їм надходить бабуся.

Горго

(до старої)

Бабонько,
Чи з царського двора?

Бабуся

Так, дівонько.

Горго

А чи вигідно там-ка доступити?

Бабуся

Терпливістю данайці доступили
До Трої, люба дівонько моя,
Терпливістю осягнем і все наше.

(Відходить.)

Горго

Ай-ай, немов вирочня провіщала,
Минаючи, пророчиця стара.

Праксіноя

Все знає жінка, навіть як Зевес
Із Герою пестився.

Горго

Праксіноє,
Глянь лиш у двері, що за галас там?

СЦЕНА III

У вході великий стиск народу.

Праксіноя

Ой страшно! Руку дай мені, Горгоно!
А ти, Евное, за сю Евтихіду
Вчепися та пантруй, щоб не відбилась
Від нас. Ну, враз тепер усі попрімо!

Тиснуться в двері.

Не відставай, Евное, притулися
До мене. Ой нещастячко ж моє!
Вже тріснула моя літняя сукня
На мні надвоє, чую се, Горгоно!

(До найближчого мужчини.)

Ой на Зевеса, любий мій, коли

Собі душі спасенія бажаєш,
Допоможи мені сей плащ урятувати.

Мужчина

Який тут вам рятунок в тій сльоті?
Але попробуєм!

(Упирається в юрбу.)

Праксіноя

О, як же страшно
Спираються і тиснуться ті люди.
Та що ви штовхаєте, наче свині!

Мужчини

(роблять їм місце)

Ану, сюди. Тут вже простовільніше.

Праксіноя

Ай порятівнику! Нехай тебе боги
Тепер і ввік дарують супокоєм,
Що ти за нас подбав! Який же чесний,
Який милий з тебе чоловік!
Та гов, Евноя в тиску ще зістала!
Ну ж, бідолашна, добувай всіх сил
Та поприся міцно от сюди!

Евноя видобувається зі стиску.

От гарно! Ну, тепер усі ми разом!
Так мовить до невісти молодий,
Замкнувшися в кімнаті з нею разом.

Входять у палату.

СЦЕНА IV

Велика зала в палаті.

Горго

Ходи, Праксіноє, ходи! Поглянь
Поперед усього на сей коштовний
Ковер! Яка тонка, прекрасна в нім
Робота. Бачиться, хіба безсмертні
Могли зробити так величне діло.

Праксіноя

О пресвята Палладочко Афіно,
Яку штукенцію жінки робити можуть?
Який маляр спроміг би ся такі
Живії образи намалювати!
Зовсім природні, як стоять, і чисто
Сама природа в кождім русі їх.
Справді жива душа, а не тканина!
Ну, що за мудрий твір той чоловік!
І як чудово сам він ось лежить
На срібнім ліжку, в цвіті молодості,
Що під висками троха пригорів.
О тричі люблений Адонісе.
Улюблений іще й на Ахероні

Чужинець

Та будь же тихо там ти, цокотухо!
Мов качка, ти широким своїм дзьобом
Виквакуєш без міри й без кінця.

Горго

Ого, а ти чого пустив балаки?
Яке тут квакання тобі причулось!
Наказуй своїм служницям, не нам!
Сіракузянкам взявсь повелівати!
Аби ти знав: з корінфіанками,
Походженням, як був Беллерофон,
Говори ліпше ж по-пелопоннеськи,
І, думаю, дорійської вимови
Дорійцеві ніхто не сміє зборонити.

Праксіноя

Не допускай, солодка Прозерпіно,
На нас іще одного пана! Нам досить
Одного. І не зчеркни по своїй уподобі
Непотреба, як чуб із чвертки жита!

Горго

Цить, Праксіноє, слухай! Ось вона,
Що про Адоніса співати має.
Співачка та талановита дуже,
Аргеянки поважної дочка.

Вона й торік уже побіду віднесла
Жалібним співом своїм. Гарний буде
Й сим разом спів її, се знаю.
Глянь, ось вона вперед танок виводить.

Співачка

(протанцювавши перед образом Адоніса)

Висока пані Афродіто,
Ти, що в золоті сяєш,
Що вибрала Гольги в осідок собі,
Ідалісом часом владаєш
Та на Еріксу горах сідаєш!
Як-то прийшов до тебе Адоніс
Із Ахерона вічної ріки
По дванадцяти місяцях назад
У супроводі ор лагідно йдучих.
Звільна ступають ті ори
Поперед інших блаженних богів,
Але пожадані смертним вони,
Бо кождому все щось приносять.
Кіпрідо, доню Діони,
Ти підняла, як голосить переказ,
До безсмертної радості неба
Смертельную душу Береніки,
Накапавши лагідно
Пахощів амброзії
В груди мертвої цариці.

У подяку тобі, о богине
Многоіменна, в храмах чествована,
Чтить Береніки дочка,
Красотою Гелені подібна,
Чтить Арсіноя сьогодні
Адоніса всяким добром.
Обік нього стоять осінні плоди,
Що на деревах доспіли,
Обік них пахуча зеленина
В срібних кошиках дротових,
Гарно складена, й до того
Запахущая олива
У збаночках золотих.
Печива також багато,

Що жінки у рондлях випікають
З білої муки й приправи
З різнорідного коріння
Запахущого додавши
На оливі чистій, ясній,
На солодощах медових,—
Все чи то в подобі пташків,
Чи то звірів побігущих.
Вище в альтанці тінистій
З рож і ніжних розмаринів,
Роєм літають Ероти,
Як хлопчики в юності цвіті,
Мов молоді солов'ята,
В дерева тіні укриті,
З гілки на гілку літають,
Крил молодих випробовують силу.

О, як блискоче довкола
Золото й слонова кість,
О, як гріються блиском
Божеські тії орли,
Що Ганімеда несуть до Зевеса!

Пурпуром стелиться вище
Стеля з барвистих ковpів.
Місто Самійське й Мілета жильці
Сховок чудовий отсей величають
Місцем лагідного сну.
Там-то накрите розкішнее ложе
Для Афродіти, а друге
Для Адоніса-вродливця.
Як пупінок рожі, красніє жених
В молодості першому цвіті,
Ще вус його при поцілуях не коле,
Лише що засіявся червонувато
Над верхньою губою. Тут
Може втішатися гожа Кіпріда
Милим своїм женихом.
Завтра всі ми його,
Тут зібравшися з ранньою росою,
Винесемо на хвилі бурливі,
Що край берега дико клекочуть.
Коси кожда розпустить із нас

І одежу надіне жалібну, що звисне
До самих кісток;
Кожда груди розкриє на вітер
І співатимем пісню жалоби:
«О Адонісе блаженний!
Кажуть, що ти одинокий
Півбог, що раз нам даєшся,
Раз живеш в Ахероні.
Не зазнав такої долі
Ані славний Агамемнон,
Ані Аякс Теламонів,
Гніву лютого герой.
Ані Гектор, син найстарший
Із усіх синів Гекаби,
Ні Патрокл, ні Неоптолем,
Що вернув із Трої гордо.
Ні старинної лапіфи,
Ні Девкаліон і Пірра,
Ані Пелопові внуки,
Ані гордії пелазги.
Будь нам ласкав, Адонісе,
І тепер і на будуще!
Як прийшов сюди приязно,
Так і на рік, як повернеш,
Знов приязно приходи!

Горго

Ну, Праксіное, чи ж буває що
Мудріше ще від жінки? Як я рада,
Що знаю все те, а радніша ще,
Що спів її такий був пречудовий.
Та час уже додому кличе нас;
Не ївши, там мій Діоклейд чекає
Сердитий він усе, а як сердитий,
То горе, хоч не приступай до нього.

Тож радуйся, Адонісе коханий!
І радісних застань нас через рік!

Писано д⟨ня⟩ 3—4/I 1914.

ЗАКОХАНИЙ ПОЛІФЕМ

ДРУЖНЄ ПОСЛАНІЄ ДО ЛІКАРЯ НІКІЯ

Іншого способу ще на любов, знать, ніхто не придумав,
Нікіє, ані в ліках, ані в мастях, ані ж у напоях,
Як тільки спів Пієрід. Одинокий бальзам се цілющий,
Що вироста між людьми, хоч не кождий знайти його
може,
Але ти знаєш його, мабуть, добре, лікарської штуки
Знавець і разом із тим усіх муз укоханий любимець.

Так і кіклоп Поліфем, стародавній земляк наш, у горі
Пільгу собі сотворив, розгорівшися до Галатеї
Пристрастю в юних літах, як лиш заріст йому
засівався.
Не залицявся він рожами, яблучками, ні привабом,
Тільки шалів і грозив, забуваючи себе самого.
Вівці не раз вечором повертали самі з пасовиська
У свій шалаш, а він сам, фантазуючи про Галатею,
В мріях та в горі сидів на морській скалі узбережжя
З ранку до ночі, в душі ту леліючи рану сердечну,
Що йму Кіпріди стріла в саму суть життя вбила
глибоко.
Та він знайшов собі лік, бо, високо на шпилі
скальному
Сидячи, в море свій зір упираючи, так став співати:
«О Галатеє, лебідко, чому так завзято гордуєш
коханцем;
Біла ти, мов молоко, і ніжнесенька, наче ягнятко,
І, як телятко, пуста та різва, мов веселий бугайчик,
Так ти приходиш усе, коли сон мене зв'яже солодкий.
Скоро щезаєш потім, як мене сон солодкий покине,
Геть біжиш, наче вівця, що побачила сірого вовка.

В той час тебе полюбив я, дівчино, коли ти з моєю
Матір'ю вперве прийшла, аби пук гіацинтів хрещатих
На горі склоні нарвать, а тебе я стежками провадив.
Від того дня мушу я ненастанно тебе лише бачить,
Тільки тебе та й тебе. Але ти не вважаєш на мене!
Знаю я, любе дитя, чому так ти від мене тікаєш:
Тим, що на моїм чолі ось від вуха до вуха одна лиш

Чорна брова, наче щіть, простяглася важкою дугою,
Око одне лиш блищить, і ніс плоско над рот ізвисає.

Та хоч такий я собі, проте в мене овець кілька тисяч;
Дою я з них молоко та спиваю з нього щонайліпше,
Сиру також не хибне мені вліті, ані же на осінь,
Ні на тугую зиму,— раз у раз повні в мене кошниці.
І на свирілі також можу грать, як ніхто із кіклопів,
Пісню про тебе й себе, моє яблучко, часто співаю
Серед нічної тиші. Дев'ять оленів я молоденьких
Вмисне для тебе кормлю, всі в червоних стяжках через шиї,
Четверо теж медведят; завітай лиш до нас приязненько,—
Певно, вподобаєш їх. Опусти те блакитнеє море,
Хай собі плеще, й шумить, та до берега піною прище.
Сто раз миліше тобі проходитиме нічка зо мною
В моїй яскині. Ростуть кипариси та лаври край неї,
Темний повій нависа й виноград, що солодкії грозди
Родить; холодний потік протікає з лісистої Етни,
З того снігу з вершин, амброзійський напій подаючи.
Хто би все те не волів, ніж бурливії хвилі морські?

Та коли сам я тобі видаюся страпатим, перкатим,—
Ось тут дубові колоди, а в них іще грань тобі в попелі тліє;
Радо знесу, коли ти хоч би всю мені випалиш душу
Або те око одне, що мені над усе найдорожче.
Ах, чому ж мати мене не вродила з жабрами й плавцями,
Щоб міг я в воду нирнуть, цілувать твою рученьку палко,
Якби ти уст не дала! Приносив би я срібні лілеї,
Широколисті маки з пурпуровими цвітами, що їх
Ніжні листки дають луск, коли зверху долонею вдариш.
Та одні літом цвітуть, а другі лиш у сльоту зимову —
Тож я не міг би ураз приносить тобі тії й другії.

Отже, кохане дитя, я на́вчуся плавання штуки,
Скоро який чужинець кораблем завітає до мене,
Щоб таки знать, які там у вас розкоші в морській безодні.

Так виринай, Галатеє, а як вийдеш з моря, то не
позабудь же
Разом зі мною, що тут жду тебе, йти до мойого дому.
В парі зі мною ти тут можеш пасти овечок, доїти
І витискать молоко, що зітнеться від глигу гіркого.
З матір'ю тільки біда, і не раз їй за се дорікаю,
Що ані слова тобі не сказала приязно про мене,
Хоч сама бачить, що я день у день щораз більш
усихаю,
Тож я скажу їй іще, що тремтить голова в мене й ноги,
Від лихорадки,— нехай і вона зна журу, як я знаю!
Гей ти, Кіклопе, кіклопе! Куди заподівся твій розум?
Радше б узяв ти сей кіш та набрав березового листя
Та он ягнятам заніс,— се була б розумніша робота!
Ось видій першу вівцю! Чого стежити ту, що втікає?
Адже знайдеш Галатей іще й кращих деінде багато!
Часто дівчата мене закликають на грища нічнії,
Чую їх регіт дзвінкий та веселії їх розговори.
Ех, ще пока́жу я вам, що і я щось значу́ в нашім краї!»

Так переміг Поліфем ту любов, що його задурила,—
В співі спокій віднайшов, що його жаден лікар не
дав би.

Писано д⟨ня⟩ 6/I—1914.

ГРЕЦЬКІ ПАРОДИСТИ

Для характеристики впливу Гомерових епопей на пізніші покоління грецького народу не зайвим уважаю звернути увагу на невеличку групу пародистів VI—V віків перед Хр(истом), які в своїх поемах безпосередньо нав'язували до Гомера, беручи з його поем не цілі вірші, але характерні, всім відомі поетичні звороти та прикладаючи їх більш або менше зручно до осмішування сучасних їм людей або до гумористичного представлювання власних чи чужих пригод. Найдавнішим і, може, найкращим зразком пародії треба вважати «Війну жаб з мишами», яку вже недалека потомність не ваґалася признати самому Гомерові і в якій з майже геніальним дотепом, хоч і зовсім не гумористично, але поважним епічним тоном пародійовано воєнну епопею вроді «Іліади», з благим початком, але зі страшними конфліктами, зусиллями героїв аж до вмішання богів включно. Сю методу наслідують пізніші пародисти, але додають до неї, чого ще не бачимо в «Війні жаб з мишами», додають гумор, се зн(ачить) смішне в висловах та ситуаціях, у тім смішнім не раз переборщуючи (на наш погляд) та доходячи до цинізму.

Не особлива була доля письменників, що витворили та плекали сей рід поезії. Се були переважно мандровані співаки та декламатори, мало що не жебраки, дуже часто задурливі та завидющі душі, міські діти, виховані в розпусті та легкомисності, яким їх острий язик та напасливі вірші приспорювали ворогів та прикростей на кождім кроці їх життя. Безперечний, іноді блискучий талант рідко

[1] Wilhelm Christ, Geschichte der griechischen Literatur bis auf die Zeit des Justinian. Vierte revidierte Auflage, München, 1905, pag. 141.

доводив їх до осягнення спокійного та забезпеченого життя, що одиноко дає змогу талантові дозріти та сплодити здорові, дозрілі та гармонійні твори.

Про найдавнішого з тих пародистів — Гіпонакса Ефезійця знаємо лише стільки, що він уродився в Ефесі коло р. 600 пер⟨ед⟩ Хр⟨истом⟩ у часі, коли перси наперли на завоювання західного побережжя Малої Азії, заселеного греками. В р. 542 він мусив уйти з рідного міста, зачепивши за щось тирана Афінагора, поставленого й піддержуваного персами. Він знайшов мізерний захист в Клазоменах, де й закінчив життя майже жебраком. У своїх поезіях, писаних переважно кульгавими (навмисне!) ямбами, він осмішував різьбярів Бупала та Атеіс, які в карикатурнім виді увіковічнили його хрому та невродливу фігуру. З його ямбів доховалися до нашого часу деякі маловартні уривки, а з його одинокої, мабуть, пародії, писаної правильними гекзаметрами, заховалися лише чотири початкові рядки, які зацитував пізніший збирач Афіней у своїй неоціненній книзі «Обід софістів», де пише про пародію та її початки. На питання багатого римлянина Ульпіана, що таке пародія і які маємо її зразки, відповідає вчений грек Кинульк: «Пародії писало багато поетів, а найвизначніший з них, евбоєць Парій, що жив у часах Филипа (Македонця) й своїми прокляттями викликав розрух у Афінах. Його пародій лишилися 4 книжки. Згадує про нього Тімон у першій книзі своїх «Жартів». Полемон у дванадцятій книзі своїх коментаріїв до Тімая, згадуючи про тих, що писали пародії, пише ось що: «Треба признати, що автори пародій бойотійці та евбойці дуже проречисті, бо жартують дотепно та зручно й [тим] перевищують усіх давніших і пізніших поетів. Винахідником сього роду поезії, на мою думку, був Гіппонакс, поет ямбічний, що написав гекзаметрами пародію, яка починається ось як:

Музо, про Еврімедонтіада, ненаситну прожору,
Що животом, мов мечем, не по звичаю, тяв та жер усе,
Оповідж, як за ухвалою він погиб смертю лихою
Через народний присуд десь на березі Чорного моря.

Було се, правдоподібно, гумористично закрашене оповідання про їдця, що заложився перед зібраним народом якогось надморського міста з'їсти стільки і стільки поданих йому страв і, не подужавши надмірної їх мно-

гості, тут же вмер перед очима народу серед заохочувань, принук та насміхів.

Другий у ряді пародистів — Гегемон Тасієць — жив значно пізніше, в часі Пелопоннеської війни і, хоча родом із острова Тасосу, провів найбільшу і, певно, не найгіршу часть свого життя в Афінах. Він був сучасником Сократа, Перікла й Алкібіада, а з сим останнім мав навіть особисті зносини, про які заховалося оповідання Афінея.

Правдоподібно, бідність змусила його покинути рідний острів і шукати заробітків по інших островах. Се пошукування заробітків, розуміється, в ремеслі декламатора-жартуна, завело його й до Афін, де він пробув довший час. Не особливий мусив там зразу бути його заробіток, коли сам він у далі наведеним віршованим уривку подає його на 50 драхм. Справді жебрацький заробіток за протяг кількох літ! Та-бо й того скупого доходу позавидів йому хтось із його земляків і запізвав його, мабуть, за довг до уряду міського в Тасосі. Гегемон мусив їхати туди, та йому зготовано там досить скандальне привітання. Афіней пише про се ось що: «В часі, коли афінці здобули панування на морі та перевели до місточка цивільні справи та спори островитян, хтось обвинуватив Гегемона й запізвав його до міського суду в Тасосі. Гегемон поїхав туди (правдоподібно, з Афін), та міщани, зібравши «ремісників Діоніса» (акторів та всяких штукарів), прийняли його шумом та галасом і взяли між себе. Нагодився тут Алкібіад, у якого Гегемон попросив помочі. Той упімнув його, аби не тратив відваги, велів усім іти за собою й удався до метроона [урядового будинку], де [переважно й] записувано процеси. Алкібіад велів показати собі книгу, де була описана справа Гегемона, а переглянувши її, він злегка послинив палець і змазав цілу справу. Обурилися на такий поступок і писарі, і суддя, але, пізнавши, що се вчинив Алкібіад, заспокоїлися, а той, що запізвав Гегемона, рятувався втекою, аби не наразитися на небезпеку»[1] (Афіней, op. cit., стор. 407).

[1] Ἀθηναίου δειπνοσοφιστῶν βιβλία πεντεκαίδεκα. Athenaei Deipnosophistarum libri XV. Isaacus Casaubonus Graecum textum recensuit et ex quantisvis membranis supplevit auxitque. Addita est Jacobi Delachampii Latina interpretatio cum notis marginalibus et necessariis indicibus. In Bibliopolio Commelimiana Anno MDCXI, стор. 698.

Сам Гегемон, своїм звичаєм переборщуючи дещо в дрібницях, ось що оповідає про сю свою пригоду. На жаль, Афіней на іншім місці (стор. 698) заховав для нас лише початок його оповідання, без епізоду з Алкібіадом. Читаємо там ось що:

А як до Тасосу я надійшов, підняли мене зараз
Люди на руки й давай обкидати камінням! Один же,
Ставши близ мене, сказав ось якеє [летючеє] слово:
«О найпаскудніший зі всіх мужів, що склонило —
Тьфу! — тебе, що ти надів отакі черевики хороші
На такі ноги [паскудні]?» А я їм усім по хвилині
Ось яке мудреє слово сказав: «Довг примусив,
[Бачте], старого мене повертать туди, де не хотів я,
Й бідність, що многих із [вас, мої любі] тасійці, кидає
В тягарові кораблі гарно стрижених, але паскудних
Нищителів і п'явок, котрі [залюбки] інших руйнують
Та за злочинства свої сходять теж у ряди таких нищих,
Як ті, що осьде кричать, галасують або препогані
Кепські вірші [голоті такій, як ось ви], декламують
І я приплівся до них для потреби великої — хліба.
[Та не лякайтесь, що я буду тут милостині просити];
Та заробітком відсіль відійду скоро, але тазійцям,
Нікого не кривдячи, дам блискучого срібла [немало],
Щоб з ахайських жінок жадна в домі мене не
ганьбила,
Що я намовив її, щоб задарма мене годувала,
Або щоб інша, коли вбачить, що подаю я так мало,
Не відказала: «Еге, цілу купу приятелів мавши
Між афінянами, ти заробив п'ятдесят [або й більше]
Драхм, а мені, [як дурній] присилав [усе], як кіт
наплакав».

За сим уривком ішло, мабуть, дальше оповідання про напад вірителів та про вмішання в діло Алкібіада, але замість сього маємо тут безпосередньо, а на стор. 407 окремо 4 рядки грецького тексту з правдиво гомерівським deus ex machina [1] для розв'язки безвихідного положення. В перекладі (трохи свобіднім задля надто великої скупості слів у грецькім тексті) вони виглядають ось як:

[1] Бог із машини *(лат.)*.— *Ред.*

Се коли я говорив, при мні стала Паллада Афіна,
Різку держачи в руці золоту, та рекла мені ось що:
«Бобе паскудний, терпів досі ти і страшного і много,
А тепер зараз рушай на співацькі та грацькі
конкурси!»
Сим і відваги мені додала, й відтоді я співаю
Ліпше, ніж досі співав.

Очевидно, автор чув, що се був у його житті зворот на ліпше. Можливо, що йому помогла в Афінах знайомість і протекція Алкібіада, якого він, певно, з подякою та добром згадав у своїй наскрізь особистій поемі,— байдуже, чи се була окрема поема, чи тільки автобіографічний вступ до якогось більшого твору,— та можливо також, що після р. ....., коли Алкібіад зробив себе неможливим у Афінах тяжко програною війною сіцілійського походу, поет Гегемон, ставши популярним в Афінах і не бажаючи втратити популярності, уступ про Алкібіада замінив уступом про Палладу Афіну.

З прозвищем «бобе», властиво по-грецьки «φαχῆ»— ленча, або сочевиця, в'яжеться анекдота про Гегемона, яку подає Афіней на стор. 406—7 вищенаведеної книги: «Між зібраними на обід у Ульпіана софістами зайшла розмова про різні стручкові насіння та про згадки про них у літературі. На стіл, бачите, подано печені кури з горохом, помішаним з ленчею».

З нагоди гороху оповідає один з присутніх: «Геліодор Періегет у своїй книзі про Акрополь оповідає, що коли раз вороги облягали той замок і побачили, що обляжені живляться самим горохом (по-грецьки й по-латині «піза»), назвали їх пізанами, а їх замок Голопізон. До сього додав Демокріт: «Коли тепер зволите покушати ленчі, ніхто, як сказав Гегемон Тасієць, не поб'є вас камінням». На се сказав Ульпіан: «А се яке побиття камінням? У моїй Елевсіні, чув я, обходили при великім здвизі народу празник «баллетон» (киданих), але ніхто не вмів пояснити мені, що се за празник, хіба поясните ви». На се відповів Демокріт: «Хоч я ніякий, як каже Тімон у «Передобідді», віщатель бур, оплачений грошима, то все-таки про Гегемона можу сказати те, на що натякнув. Хамелеон Понтійський у шостій книзі про стару комедію пише, що Гегемон Тасієць, який писав

пародії, мав прозвище «факе» (ленча), як видно з отсих віршів його пародії». (Далі наведено вищеперекладені рядки про підмогу Афіни Гегемонові).

Той сам поет прийшов раз до театру, аби грати роль в комедії, і в своїй одежі приніс повно каміння, яке висипав у оркестрі. Видці, не знаючи, що се має значити, почали непокоїтися, аж він, підождавши хвилю, сказав:

Осьде каміння! Нехай хто захоче [на нас] і кидає!
А сочевиця взимі однаково смачна, як і вліті.

Очевидно, прозвище Факе прилипло до Гегемона вже давніше, правдоподібно тому, що в початках своєї кар'єри в Афінах, живучи в бідності, годувався переважно сочевицею, родом живності, найдешевшим у тодішніх Афінах. Не виключено також, як догадується дехто з учених, що між його пародіями була також гумористична похвала сочевиці [1]. Із вищенаведеного оповідання не виходить зовсім, як здається декому з новіших учених і як допускає також нижчецитований Брандт, буцімто Гегемон, принісши каміння в своїй одежі до театру, став з-посеред видців кидати ним у оркестру. Се виключене вже тим, що він прийшов до театру не як видець, а як актор для відіграння ролі, і було би зовсім глупою та злочинною демонстрацією, яка потягнула би за собою щонайменше ув'язнення демонстранта, коли, по моєму розумінню, Гегемон здобувся на зовсім необразливий, а для грубуватої публіки навіть упокоряючий жарт: «Ось вам, мовляв, каміння, а кому не подобається наша гра, можете кидати ним на нас».

Можемо припустити, що Гегемон, прибувши до Афін у дуже лихих матеріальних обставинах, надумав зразу пошукати щастя в театрі і написав комедію в стилі і смаку так званої «старої комедії» п⟨ід⟩ з⟨аголовком⟩ «Філінна». Вже з самого заголовка можна догадуватися, що се не була комедія політична, в якій зразу дебютував Арістофан та попередили його інші, а була радше сатирою на якісь хиби жіноцтва, отже, комедією обичаєвою, вроді тих, яких ряд написав Арістофан у пізнішій добі свого

[1] Пор.: Paulus Brandt, Corpusculum poësis epicae Graecae ludibundae. Fasciculus prior. Parodiae epicae Graecae et Archestrati reliquiae. Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri MDCCCLXXXVIII, стор. 39—40.

життя, коли на політичну комедію з такими аж до злочину посуненими вибриками гумору, як у «Хмарах» проти Сократа, в Афінах і в Греції вже не стало місця ані свободи. З вищеподаної анекдоти бачимо, що Гегемон справді якийсь час був актором у котрімось афінським театрі. В самім початку своєї книги Афіней зазначає, що «дехто зачисляє Гегемона Тасійця, прозваного Ленчею, до авторів старої комедії» (стор. 5). З театральної сцени попробував він теж замість комедій продукувати свої пародії, про що на основі давніших свідоцтв пише Афіней: «Із пародистів перший Гегемон у Афінах виступав на театральній сцені з пародіями до конкурсу з іншими і здобував першенства різними своїми творами, а особливо «Гігантомахією» (стор. 699). Про успіх, мабуть, тої найвизначнішої його пародії маємо в Афінея ось яке оповідання, сполучене з оцінкою його поетичної кар'єри: «Сей муж дожив великої похвали та слави за свої пародії та за їх виголошування; він нажив славу множеством таких віршів. Зручний та талановитий актор, він так умів забавляти афінян, що на кождім його представленні реготалися безмірно. Се повторилося також того дня, коли в часі театральної вистави до міста дійшла відомість про пораження афінської флоти в Сіцілії. Хоча майже у всіх присутніх у театрі були свояки та близькі знайомі між побитими, ніхто з публіки не віддалився. Плакали всі з відкритими головами, але не виходили, аби не показувати своєї слабості видцям, що прибули на виставу з інших міст, і не виявляти болю, яким діткнуло їх те нещастя. І хоча Гегемон, зміркувавши, в чім діло, хотів перервати свою продукцію, слухачі настояли на тім, аби скінчив» (стор. 407).

Після сього зрозуміємо, чому найвизначніший учений та критик старинної Греції Арістотель не завагався поставити Гегемона в ряді найвизначніших представників грецької творчості, пишучи в своїй «Поетиці»: «Як між малярами Полігнот малював людей кращими, Павсон бридшими, ⟨ніж у дійсності⟩, а Діонісій подібними, так між поетами Гомер виставляв ліпших, Клеофон подібних, а Гегемон Тасієць перший почав пародіювати їх, се значить, показувати гіршими, смішнішими, ніж були в дійсності» (P. Brandt, op. cit., стор. 37). Сей осуд навіть після того, що знаємо з останків грецького письменства, мені видається не зовсім влучним, коли мати на увазі пред-

ставлювання людей і їх хиб у таких попередників Гегемона, як Архілох, або в таких сучасників, як Арістофан.

Третій у ряді пародистів Евбой Парієць, що жив за часів Філіпа Македонця й заявив себе ворогом афінців, мав те щастя, що з чотирьох книг його пародій зберігалися лише два шматки віршів, майже дослівно взяті з Гомера. Всі згадки про нього завдячуємо виключно Афінеєві. Ітак на початку своєї книги (кн. I, 1) він згадує коротко: «Евбой Парієць уродився в часах по Філіпі й визначився тим, що вилаяв афінців». У вищенаведеним уступі, де подано відомість Полемона про пародистів, сього автора названо найвизначнішим із пародистів, якому не дорівняв жоден ані вчасніший, ані пізніший (Афіней, стор. 698). З двох уривків його пародій, які дійшли до нас, можна догадуватися, що темою одної була галабурда в голярні, змальована гумористично за Гомером, мов битва між ахайцями й троянами, а в другій сварка між голярем та гончарем за жінку, змальована на подобу сварки Ахілла й Агамемнона в «Іліаді» за Брізеїду.

Більше пощастило четвертому в ряді пародистів Матронові Пітанейському, якого пародію «Аттіцький обід» цілу подав у своїй книзі Афіней (стор. 134 — 137), попередивши її текст ось якими словами: «Аттіцький обід досить забавно (οὐκ ἀχάριστος) описав пародист Матрон. Не полінуюся проказати вам його в цілості, бо ті вірші тепер рідкість». Ось Матронова поемка в перекладі на нашу мову.

АТТІЦЬКИЙ ОБІД

Ну ж про обіди мені повідай, музо, многопотравні
И щедрі, якими гостив нас Ксенокл, бесідник у Афінах:
Сам я до нього пішов, бо тяжкий докучав мені голод.
Кращих хлібів не видав я ніде ані більших, біліших
[Навіть] від снігу; коли їх їси, мов калач найсмачніший.
Ті полюбив би й Дромей, бо такі вони легкі та стравні.
Сам же Ксенокл оглядав гостей, що в його дім уходили,
Вийшовши на сам поріг, а стояв біля нього нахлібник
Хайрефоон, до неситого Лара-пташища подібний,
Вічно голодний, знавець [майже] кождої кухні чужої.
А кухарі в домі вже присували столи й наповняли,

Їм-бо повірена піч — страв усяких великеє небо.
Ті дбали тільки, аби приспішить обід, гості ж чекали,
Руки один за другим умивав в [череватих] лоханях.

Та я на них не зважав, але зараз пожер страв багато —
Бульб, і цибуль, і шпарагів, і устриць поживних [немало].
Омотаріху віддав почесть я, фенікійському зіллю,
Але акантів не ткнув, що наїжені скрізь колючками;
Знать, шелестіли вони при ногах хлопців, [що їх збирали],
Й чисті були, бо біля берегів сполоскали їх хвилі;
Много на них колючок, що із їх голівок виростають.
Тут підійшла фалерейська сарделька, подруга Тритона,
Що перед своїм лицем усе пов'язку має брудную,—
Їсти їх кіклоп любив, хоч і був вихований у горах.
Мушлі ось [кухар] приніс та ще й ті слимаки голосисті,
Що їх у морській траві біля скель біла хвиля годує,
Ще й хрящувату псетту та й таку ж косописькую барбу.
Сю як ураз хопив я у міцную кігтястую руку,
З'їсти не міг, а себе поранив; відібрав її сам Фойб
Аполлон.
Та як я вздрів, що Стратокл, силач, що всім міг страху
нагнати,
Риби великої [ось] у руках [товсту] голову має,
Силою гнеть відібрав і аж тим наситив я свій голод.

Ось і Нерея дочка надійшла, срібнонога Фетіда,
Сепія гарноволоса, страшна провіщателька бога,
Що одинока з-між риб має чорне і біле на собі.
І Тітіона я там бачив, велетня, вугра морського,
Що лежав на лопатках і аж на столів дев'ять простягся.
За тими рибами йшла риба, мов білоплеча богиня,
Вугор, тим славний, що сам Зевес в раменах плід йому
творить
В Копах, відкіля пішов рід вугрів, що в них дивні
прикмети [1].
Сей був страшенно великий; ледве два й як сильні атлети,
Як Астіанакс колись був і [славний троянець] Антенор,

[1] Найдивніша прикмета вугрів та, що в ріках, де вони трапляються — їх нема в допливах Чорного моря,— живуть тільки самиці, які доростають не раз довготи одного метра. На терло вони мусять униз ріками плисти аж до моря, де їх запліднюють маленькі самчики, що живуть у солоній воді при устях рік і ніколи не виростають великі й не підпливають у ріки.

Полегко здужали би його в віз положити з порога.
На дев'ять ліктів він був завгрубшки ще й на добрі п'яді,
А довжиною не менш, [коли зміряти], як дев'ять сажнів.

Часто вперед і назад по хоромах походжував кухар,
Страви розносячи на дощечках, що на правій руці мав,
А за ним [кухти] несли сорок горщиків [плинної страви];
Стільки в Евбеї колись [до обіду] мисок подавали.
Зараз Іріда прийшла вістуном, мутивода крилата,
Окунь цвітношкірий теж є доступний біднішим,
чорнохвіст,
Що, хоча смертний, летить за безсмертними рибами в той
світ.
Лиш голова із лина, що по дні води нипає шпарко,
Ось перед мене прийшла, мов загнівана, що їй все тіло
Забрано; шкоду таку на людей допускають богове.
Або ось ніздрі, що їх полюбляють притьма хіба теслі
Замість пумексу [1], хоч і тверді, але добрі для хлопців,
Чи ж що смачнішого міг бачить я від линового м'яса?

В'їхав печений отсе дивовижний наїзник пир морський,
Не сам, але з ним ураз ще придвигали саргів дванадцять.
Тун-рибу потім внесли синьошкіру, велику, що знає
В морі усі западні, Посейдона вірний прислужник.
Краби ж, що за співаків олімпійцю Зевесові служать,
Хоч і горбаті на вид, але до їдження найсмачніші.
Золота рибка також, що з-між риб за найкращу
вважають,
Раки морські й лакусти тут лежали, немовби бажали
Знов на блаженних столі появиться. Учасники пиру
Брали руками, що хто захотів, і до рота вкладали,
І один одному з рук милі кусники, знай, виривали.

А генерал на столі осетер був [страшний], списоносий;
Хоч уже ситий, його, підійшовши, міцною рукою
Врізати я забажав: його смак мені здався чудесним,
Як лиш блаженні боги відчувають, що смерті не знають.

---

[1] Ніздрі з великих морських риб, особливо акул (людоїдів),— висушені, тверді та шорсткі — вживали колись столярі та теслі замість пильників та пумексу до гладження свіжообтесаного або обгембльованого дерева та дощок.

Ось і мурену приніс [кухар], що стіл зразу покрила,
Й пояс, який [завжди] тішачися носила на шиї,
Щоб у подружжя війти із Драконтієм великодушним.
Тут же й сандалі поклав богинь, [ніби] що смерті не знають,
Все двоязикі, що там проживали у хвилях шумливих.
Кіхлі також по черзі молоденькі — високо б літали! —
Що поміж скелі паслись, та прудкі водянії гіади,
Всуміш із ними прийшли сагри, та гланії, та гіппури,
Був і буркун, і куна-риба, й спар — їх усі приніс кухар,
Як ще шкварчали [в оливі], й весь дім пахощів наповнився,
Сих попросили мене скуштувать; я відмовився, що се
Страва жіноча; пізніш я в противному переконався.

Там була теж риба рох, та ніхто із гостей не рушав [1]
В гаморі тім, бо були скрізь полумиски ліпші далеко.
Далі прийшла риба кос, веселить [піднебіння] готова;
З неї й узяв я шматок, інші також не погордували.
Шинку побачивши, я затремтів; у гірчиці близенько
Гарний урізок лежав; я негайно простяг обі руки,
Посмакував і заплакав — адже мені завтра такого
Не куштувать, тільки сир та крупнисте ячміннеє тісто,—
Повний не буде живіт, бо неволить мене недостаток,
Мучить [гарячий] росіл і жалю завдають чорні зрази.

Із Саламіни пригнав якийсь хлопець качок аж тринадцять
З ставу святого, товстих надзвичайно; ті кухар, узявши,
Спік і приніс ось туди, де афінців стояли фаланги.
Хайрефоон зміркував заразісько спереду і ззаду,
Котрі найліпші качки і котрими найліпше наїсться.
Їв, наче лев, і держав стегно [качаче] за [голу] кістку,
Щоб, як додому піде, обід став йому вже й за вечерю.

Був там солодкий кисіль в гарній вазі з аттіцької глини,
Діло Гефайста, яка мін тринадцять [колись] коштувала.
А як поживою всі [доразу] заспокоїли голод,
Руки помили в воді, що пливе аж зі струй Океана,
Хлопчик прегарний прийшов, несучи запахущеє мірро,
А другий вінці давав [гостю кождому] на праву руку,

---

[1] Всі відміни морської риби роха визначаються тим, що їх тіло більш або менше подібне до кулі, покрите острими колючками.

Плетені з рож, із яких кожда мала окремі прикраси.
Потім замішано збан Бромія, вино пили лесбійське,
Кождий коли й скільки хтів і як видержати мав спромогу.
Другі столи опісля знов накладено, повні [чим іншим]:
Тут появились на них грушки й яблука, [дуже] буцматі,
Також гранати квасні й виноград, бога Бромія грозди,
Свіжі, величні, які гамамаксами [1] в нас називають:
З них я, одначе, не їв вже нічого й приліг [по обіді]
Ситий. Та як унесли жовтий і величезний солодкий,
Дуже пухкий плід Деметри, що звуть короваєм
звичайно,
То як же міг я тоді від того божеського печива
Здержаться? [Їв я, немов до брання] рук було
в мене десять,
До їди десять ротів і жолудок [зовсім] нерозривний.

Врешті дві панни війшли, співачки, штукарки та танцюри,
Що припровадив Стратокл, бистроногі, неначе дві
пташки;
[Співами своїми ті й танцем гостей усіх звеселили;
З жартами так і сміхом той величний обід ми скінчили].

Німецький видавець поправного тексту сеї поемки Павло Брандт уважає її «найкращим і найрозкішнішим зразком старогрецької пародії, який дійшов до нас» (op. cit., стор. 53), але, звичаєм многих німецьких філологів, зовсім не мотивує свого осуду, а особливо не завдає собі труду вказати, з якої речі сей твір можна й треба вважати пародією. Без сумніву, прикладання виривків із геройських епопей Гомерових до подій буденного життя афінян кінця IV віку перед Хр(истом) можна вважати визначною прикметою пародистичної манери, і тут німецький видавець зробив аж надто багато, вибравши з Гомерових поем і навівши в нотах під текстом 150 віршів гомерівських аналогій до 123 рядків Матронової поемки. Певна річ, такі латки геройського тексту в пізнішій тканині роблять декуди комічне враження, прим(іром), у рядку 106, де автор запевняє, що гості «руки помили в воді, що пливе аж зі струй Океана», себто в морській воді, коли, правдоподібно, вони мили їх у зви-

[1] Гамамаксами називали греки такий дорідний виноград, що для підтримання гроздів кожда лоза потребувала двох палів.

чайній криничній або річній воді. Але таких комічних ефектів у Матроновій поемці небагато; вона загалом держана в серйозним тоні, а коли декуди стрічаємо вибрики варварства в поведенні гостей, прим(іром), у рядках 30—33, де автор сам про себе оповідає, що аж силою мусив у одного гостя відібрати риб'ячу голову, аби наситити свій голод, або в рядку 69, де сказано, що, невважаючи на багатство наставлених на многих столах страв, гості «один одному з рук ліпші кусники, знай, виривали», то все годиться задати собі питання, чи се зразки дійсного життя, чи лише вибрики пародистичного гумору. А коли навіть признаємо се останнє, то треба додати, що й таких пародистичних вибриків дуже мало.

Головна тема поемки — опис багатого обіду афінського ретора Ксенокла, а властиво опис багатої застави столів, зложеної переважно з риб. У початку оповідання автор коротко згадує про незвичайно гарний хліб та різні ярини, а при кінці про шинку, печені качки, вино, солодкий пляцок та овочі, а решту (22—89) заповняють згадки про різні риби, майже виключно морські, які там чи то вже лежали на столах, чи то подавано за чергою під час обіду. Здається, що головною метою своєї поемки автор поклав не що інше, як перечислення в поетичній окрасі всіх відомих йому родів риб, уживаних греками його часів. В описі деяких риб, особливо вугрів морського й річного, автор попадає в очевидну пересаду, подає зовсім фантастичні розміри тих риб, які ніколи не доростали до такої величини (пор. рядки 36—42). Чи, може, й се треба зачислити до вибриків пародистичного гумору, з яким автор хотів пожартувати зі своїх слухачів або розсмішити їх оповіданням подробиць, яких неправдивість вони могли пізнати відразу? Такий рід гумору має досить численні виплоди в усній традиції та в письменствах численних народів, і для них утерлося в науці прозвище мюнхгаузіади.

До хиб Матронової поемки можна зачислити попереду усього брак опису властивого обіду, якого можна надіятися з заголовка. Маємо тільки опис його закінчення, та й то неповний; на кінці грецького не стає кількох чи, може, й більше рядків; у своїм перекладі я позволив собі поповнити ту недостачу двома рядками, зате з початку поемки не можна довідатися навіть, чи се прошений обід, чи такий, на який приймають кождого, хто прийде. Дуже

важною хибою композиції треба вважати брак господаря дому між гістьми; в початку бачимо його тільки на порозі дому, як переглядає юрби гостей, що входять у його дім, але він не вітається з ними, не запрошує їх і не обмінюється з ними ані одним словом, мовби се були зовсім чужі люди і йшли в зовсім чужий, а не в його власний дім і то на те, аби причинити йому дуже багато коштy. Далі в поемці про нього зовсім нема згадки, гості безладно сидять або ходять від стола до стола та їдять, що хочуть. Ся хиба спонукала одного з німецьких учених (Майнеке) до припущення, що Матронова поема в книзі Афінея поміщена не ціла, а з пропусками, які поробив або він сам, або хтось інший перед ним; доказом сього мають бути уривки Матронових віршів, поміщені в різних місцях Афінеєвої книги відмінні від тексту поеми. Тих уривків маємо шість, а власне — перший на стор. 62, де говориться про устриці й наведено: «А Матрон-пародист у «Обіді»: «Устриці також приніс, нереїди Фетідині труфлі». Сей рядок не можна вважати належачим до тої самої поеми, яку подано вище в перекладі, бо синтаксично він не в'яжеться з рядком 16, де згадано про трюфлі. Другий уривок на стор. 64, де говориться про цибулю та додано: «А Матрон-пародист ось що згадує про те:

Про будяки говорить тут не буду ні розповідати
Про ті аканти, що в них в шпичках голови, а ядро
стравне,
Ні про цибулі, що їх Олімпійця Зевеса співцями
Звуть; їх годує в землі [теплий] дощ, син Зевесів
багатий;
Білі вони, наче сніг, а на смак до мигдалів подібні;
Іх, поки ще молоді, любить [кождий] жолудок
шановний».

І ті рядки здалека нагадують рядки 16 та 18 Матронової поемки, але ніяк не входять у її рами, а виглядають як уривок іншої, просторішої редакції.

Третій уривок, усього два рядки, наводить Афіней (стор. 73) уже не з «Обіду», а з «Пародій» Матрона до слова «Гарбуз»:

Бачив я там і гарбуз, земленьки череватого сина,
Що на тарелях лежав на всіх дев'яти столах [купками].

Четвертий з ряду уривок (у виданні Брандта він чомусь п'ятий), також із двох рядків, говорить про музичний інструмент скіндапс, щось подібне до пізнішої скрипки, і винятий також із збірки пародій. Читаємо в Афінея (стор. 183): «Скіндапс, се чотириструнний інструмент, про який Матрон у своїх пародіях каже:

Не вішали на кілок, коли в нього поспускані струни,
Скіндапс той чотириструнний, [що був одинока забава]
Жінки, що прясти не вміла».

Також із збірки пародій, із опису якоїсь іншої учти з розмовами учасників винято також п'ятий до згадки про годовані кури. Читаємо там (стор. 656) ось що:

Так він сказав, а вони засміялись. Наднесено потім
Кури годовані на срібних півмисках, [з пір'я й волосся
Чисто] обскубані, всі однолітні, хребтами подібні
До пампухів.

Останній уривок наведено зовсім загально з Матрона (стор. 697—8): в нім маємо згадку сього автора про давніших поетів, мабуть також пародистів, бо на першім місці поклав автор Евбоя. «А ось що пише Матрон-пародист:

Всі вже тепер, що колись уперед були найвизначніші,
І Евбой, і Гермоген, і оба божественні Філіпи,
Всі вже померли й пішли у [безсонячну] Ада домівку.
Ще лиш Клеонік один живе в старості й смерті не знає,
Визначний і як поет і обізнаний добре з театром.
Кажуть, одному йому такий дар дала Персефонея,
Що хоч умре, говорить-[таки] не перестане [ніколи]».

Пропускаю сім одновіршових уривків, принагідно наведених у Афінея з різних неназваних пародистів та зібраних і коментованих у книжці П. Брандта (стор. 96—100) і подаю тут у перекладі на нашу мову два більші уривки пародій невідомого автора, наведені в промові ретора Діона Хрісостома [1] (жив у першім віці і вмер

[1] Сей замітний для свого часу письменник важний також для нас як одне з невизисканих досі джерел для давньої історії нашої території та нашого народу. В часі свого прогнання з Італії в рр. 82—96 по

по році 110) до александрійців. Автор промови, виголошеної в Александрії, тодішній столиці Єгипту, виступає проти шумного, гулящого та дармоїдського життя, яке завважив у тім місті, і промовляє, між іншим, ось як: «А з вас ані один не постояв перед богинею, але далеко радніше летите за кіньми та за візницями, регочучися, бігаєте, їздите, доганяєте, перед ведете та падете. Тому непогано змалював се віршами один із тих гнилих поетів, [пишучи]:

Інде вганяли вози по землі, по мураві зеленій,
Там піднімали туман, а видці на своїх степеницях
Ані стоять не могли, ні сидіти, телепані страхом,
Хто кого пережене; тут одні до других викрикали,
Інші, здіймаючи руки, до всіх богів молитви слали,
И жертви великії всяк шлюбував.
Наче крик піднебесний
Тих журавлів, що в повітрі пливуть, або наче громада,
Тих, що багато вина під охотою випили й пива,
[Разом щосили гукне], такий крик [раз у раз]
розлягався
З шляху, що гналися ним перегони. А тії, неначе
Хмара шпаків підлетить або галичі [чорної стадо],
Крик підіймаючи, як лиш коня забачали, що гнався

Поперед них, людям тим задаючи безплодного труду,
Так верещали вони та кидалися одні на одних.

Як по святому тоці [буйний] вітер розносить полову,
Як у глибокій дебрі богом зажжений пожар бушує,
І роздуває його вітер та скрізь розносить клубами,
А пні й гілляки падуть, переможені валом пожежі,—
Так там клубилися й ті, мов огонь, не було їм ні сонця

Хр⟨исту⟩ він провів кілька літ на північних берегах Чорного моря в грецьких колоніях, а також у близьких зносинах з тубільцями того краю — скіфами й гетами. Плодами тих зносин були два його твори: публічна промова п⟨ід⟩ з⟨аголовком⟩ Βορυσθενιτικα, в якій автор оповідає про свій побут на північних берегах Чорного моря та про лихо, яке грозило тамошнім грецьким колоніям від скіфів, та Γητικά, спеціальна монографія про гетів, безпосередніх предків українського народу подібна де в чім до Тацітової «Germania», та, на жаль, не дохована до нашого часу. (Пор. W. Christ, Geschichte der griechischen Literatur, vierte Auflage, München, 1895, стор. 743—7.)

Просвітку, ні місяця. Скільки в лісі на деревах листя,
Стільки було тут мужів легкомисних, жорстоких,
в атлетах
[Сліпо] замилуваних, крики одних і других лунали
В воздусі та доходили до світлих осідків Зевеса.

Не один міг би сказать, дивлячися на свого сусіда:
«П'яний ти? Песії, знать, маєш ногй й оленяче серце?
Пощо біжиш? І чого зориш так на границі вигону?
Ну, лиш попробуй тепер відомститься за те,
що набрав ти!»

А йому Гіппокоон ось що у відповідь промовляє:
«Пет, замовчи лише, хло, та мойого послухай глагола!
Он той погонич слабий, а ось тії лінивії коні».

Та ось до нього з ярма відзивається кінь бистроногий:
«Чи ти осліп, не видав, який я і великий, і гарний?
Та надо мною така сама власть смерті, що й над тобою.
Та нехай самих вас, скільки тут вас усіх [гави ловить]
В тих ваших зброях, схова білораменна Гера богиня,
Щоб ви не мучили нас, сидячи кождий на іншім місці!»
Так сказав кінь, а вони помолилися всі до Зевеса».

Ся коштовна картина, написана з гумором, невважаючи на те, що автор деякі вірші живцем переймає з Гомера, показує, що він зовсім не належав до «гнилих» поетів, до яких зачислив його Діон Хрісостом, але, навпаки, було в нього, крім гумору та поетичного хисту, також здорове людське почуття, що вміло піднятися понад окружаючу його дійсність.

Другий уривок невідомого пародиста, який наводить Діон Хрісостом у тій самій промові до горожан Александрії, складається лише з чотирьох рядків, майже дослівно перенятих із Гомера, й тому полишаю його без перекладу.

Сим кінчу свою розвідку про грецьких пародистів VI—III віків перед нашою ерою та перекладів їх писань, дохованих до нашого часу. Не вважаю потрібним додавати до них іще переклад дуже численних (усіх 62) та декуди досить (про)сторих уривків «Гедіпатії» Архестрата Геланського, захованих у книзі Афінея та виданих критично й коментованих у збірці Павла Брандта, стор. 114—193,

а чиню се задля спеціально гастрономічного характеру тої поеми, яка після Матронової поемки в тім роді могла би перетяжити мій вибір зайвим баластом. Надіюся, що отся моя праця не буде зайвою навіть для ширшої української публіки, бо дасть змогу заглянути в один із досі темних закутків грецької старовини та добачити там прояви людського духу та людської творчості, що й тепер іще можуть будити в нас співчуття та збагачувати нашу уяву.

Писано в днях 19—24 марта 1915.

ІНШІ РЕДАКЦІЇ ТА ВАРІАНТИ

СУНД І УПАСУНД

ІНДІЙСЬКА ПОВІСТЬ [1]

І

Гіранжакасіп, повідають,
Звавсь цар старинний в індів краї:
Нікумба, син його могучий,
Посів дайчанів край маючий.
Йому сини два враз родились,
Що силою і мужством одзначились:
Сунд звавсь один, грізної статі,
А другий Упасунд завзятий;
Оба були одної вдачі,
Обом однакий труд на гадці,
Не розстаючись й на хвилину,
Ділили добру й злу годину.
Оба враз їли, враз ходили,
Брат брату у всьому годили,
Щирість, любов в словах і ділах,
Немов один був дух в двох тілах.
Росли герої молодії
В одних думках, в одній надії:
Завзявсь їх дух гордий і лютий
Трьохбожі небеса [2] здобути,

---

[1] Повість про Сунда і Упасунда, безмірно цікава під взглядом етнографічним яко джерело многих казок і повістей, вандруючих по всіх народах індоєвропейських, єсть епізодом величезної індійської епопеї «Махабхарати», конечно, епізодом, вставленим пізніше, ніж була зложена головна основа епопеї. Для свого переводу ми покористовувались перекладом Боппа.

[2] В міфології індійській весь створений світ ділиться на три часті: небо, зване трьохбожим, бо в нім панують три боги: Індра, Вішну і Сіва, дальше —

Зложивши жертви пребагаті,
Пішли в пустиню пробувати,
На Вінджас, на гору святую,
Покуту одбувать страшную [1],
Там в голоді і без напою,
Окриті лиш з дерев корою,
З тілом замореним, немитим,
З волоссям, буй-вітрами битим,
В задумі і мольбах пророчих
Тривали довгі дні і ночі.
Так грішне тіло умертвляючи
Недвижно, руки простягаючи,
Стоять на пальцях довго, днями,
Не моргнуть оком, ні бровами.

Така покута всемогуща
І невтомима, невсипуща
В горі святій огнем займилась;
Гора святая задимилась;
Богів аж в небі страх зняв лютий
На вид геройської покути.
І різну шлють вони принуку,
Щоб перервать покутну муку,
Манять багатством непроглядним
І женщин повабом принадним.
Но мислі своїй вірні в дусі
Брати не піддались покусі.

Нові знов явища й подоби
Боги героям шлють для проби:
Жінки їх, мати, сестри рідні
Десь через дебрі непрохідні,
По ломах, корчах і гущаві
Біжать, тривожні і криваві,
Обдерті з одежі і строю,

земля, вкінці — світ підземний, званий «царством Ями». Понад тими трьома світами сотвореними находиться найвищий, несотворений світ прабога Брами.

[1] Покута, а властиво аскеза, т⟨о⟩ є⟨сть⟩ умертвлення тіла для надання переваги духові, занимає ще й досі дуже важне місце в брамінській догматиці й етиці.

З тернами рваною косою.
«Рятуйте! — чути ген їх крики.—
Мордують нас убійці дикі!»
Но, мислі своїй вірні в дусі,
Брати не піддались покусі.
Не двиглись очі їх, ні ноги,
Душа не дрогнула з тривоги,
Втих зойк, і привид щез в діброві
І всі страшилища чудові.

Тоді к обом героям тама
Зблизивсь прабатько світу Брама.
Благословлячи дільне плем'я,
Зняв з них тяжке покути брем'я.
Но Сунд і Упасунд незломний,
Вздрівши, що прабог тут притомний,
На груди руки поскладали,
До батька світу промовляли:
— О батьку, сли незламна, люта
Тебе вдоволила покута,
Котру безхибно ми сповнили,
То дай нам неспроможні сили,
І дай нам все, що є, пізнати
І в кождій битві побіждати,
В який лиш схочем вид змінятись,
І дай безсмертними нам статись,
Сли ласкав ти на нас, о отче!

Брама

Все, що душа ваша хоче,
Все дам вам, лиш безсмертність — ні!
Все, що вас вивищить, прославить,
І смерть таку, котра поставить
Вас із богами нарівні.
Бо верховладства ви бажали,
Для нього й до покути стали;
А служачи хто власті багне,
То той безсмертя не осягне.
Ви прийнялися до покути,
Трьохбоже небо щоб здобути,
А з гордощів хто в небо преся,
Його й покутов не діб'ється.

Сунд і Упасунд

Що в трьох світах ся обрітає:
Чи ходить, плавле, чи літає,
Нічо най нас не переможе,
Лиш ми один другого, боже!

Брама

Я вислухав сю вашу мову:
Най станесь вам по сьому слову,
І смерть ні з чиїх рук напасних
Не буде вам, лиш з ваших власних.

Такий-то заповіт подавши
Братам і з них покуту знявши,
Прабатько Брама наш чудесний
Вернувся в світ свій наднебесний.
Царевичі ж Дайчанська смілі,
Одержавши, чого хотіли,
Для всіх світів непоборимі,
Пішли в свої пишні палати.
Прихід їх з дикої пустині
Був празником для батька й мати.
Гнеть ковтуни їх розчесали,
Бальзамом вонним помазали,
Вдягли їх в одяг, як сніг, білий,
На них клейноти заясніли,
І почались гучні забави:
Музики, танці й спів охочий,
І другів їх стройні орави
Пливали в розкоші дні й ночі.
«Гуляйте, їжте й пийте жваво!
Любов теж має своє право!
Співай, гуляй! Ото ми діло!» —
Так все в палатах гомоніло.
Веселі крики вкруг лунали,
І білі руки в такт плескали,
Цілеє місто гомоніло,
З утіхи й розкоші п'яніло.
Так дні за днями, рік за роком
Шуміли спіненим потоком,
А тим дайчанським господинам
Здались вони, мов день-година.

II

Коли минули дні празничні,
То Сунд і Упасунд величні
Війська зібрали з всіх сторін три,
Здобути небо бога Індри.
На їх чолі, пораду взявши
Од старших, другів попрощавши,
Нічною рушили добою,
Скріплені добров ворожбою,
Війська великі і потужні,
Послушні, здорово оружні
В мечі, списи й сталені барди,
А люті, ніби леопарди;
На їх чолі в щасливу путь,
Віщуючи удачу ділу,
Серед воздушних духів співу
Князі весело, гордо йдуть.
І в воздух разом всі взнеслися,
Що їм дорогою стелився,
Завзяття повні й сили
К небесним дворам підступили.
Тривога встала між богами:
Завіт незламний батька Брами
Тямуючи, вони трибоже
Лишили небо і на ложе
Самого Брами схоронились.
Герої ж наші гнеть вчинились
Панами світу Індри: живо
Непоборимі жаднов силов,
Давай вбивати Якші, Ракші
І всі угодники інакші:
Помордували їх премного!
Одтак до світа підземного
Герої подались і тутки
Потлумили страшні гадюки.
Одтак на землю знов ступили,
Жильців надморських побідили,
Що з племен млечів походили.

Тепер задумали неситі
Іще й всю землю побідити,
Тож скликали все військо в коло

Й таке рекли свирепе слово:
«Попи й премудрії браміни
Мольбами й дарами пишними
Богів збільшають славу й силу
І чинять їм забаву милу;
Але зате якраз вони —
Смертельні наші вороги,
Тож, вздовж цілого світу йдучи,
Ми вигубим їх рід гадючий!»
Таку повзявши мисль погану,
На всходнім краї океану
Вони на купи розділились,
На всі боки в похід пустились.
Всіх, хто богам жертвує тільки,
Попів, святії богомілки —
Усіх січуть і впень рубають
Герої й дальше поспішають,
А їх вояки хаплють сміло
Святеє полум'я, що тліло
В хатах пустельників, і нуже
Святу грань мечуть у калуже.
А хоч пустельник за ті речі
Грізні на них прокляття мече —
Прокляттям їх тут сили ніт,
Бо дужчий Брами заповіт.
А як прокляття пропадали,
Мов стріли, стріляні на скали,
Попи й покуту, й жертви строгі
Покинули й давай бог ноги!
Пустельники й святі аскети,
Сухі, нужденні, мов скелети,
І ті боялись впасти в руки,
Втекли, мов од орла гадюки,
Їх нори лісові в руїні
І всі прибори релігійні,
Весь світ спустів, руїнов вкритий,
Мов богом времені побитий.
Як вигибли святі брамини
Й попи побожні при євятині,
Князям ненажерливим мало
Ще й тих убійств кривавих стало,
В ліси й пустині вни без тями
Несли убійства, царство Ями:

То в виді слонів надпадають,
Все топчуть, ломлять, убивають,
То льва пащеку величезну
Приймуть, то тигра, то знов щезнуть —
Вишукують, як тільки можуть,
Тих, що нашіптують, ворожать —
Мордують в муках безпощадних!

Так без офір, без казань жадних,
Без королів, попів і свят
Краї всі пусткою стоять
В тривозі, в горі, без покрівлі,
Без продажі і без купівлі,
Без служби божої, без чистих
Шлюбів, без хат і стад вовнистих,
Без плугарів і пастирів;
З палат і хат, з святинь, дворів
Стирчать понурих звалищ купи,
В них кості, черепи і трупи.
Земля заглухла, занепала,
Кладовищем безмірним стала.
Над нею сонце, місяць, зорі
Святі світила всі в просторі
Пливуть, сумуючи; ліниво
Йде за секундою секунда,
Дивуючись на страшне диво,
На діло Сунда й Упасунда.
Вони ж, весь світ опанувавши,
Всіх ворогів в могилу вклавши,
Пішли в Курукшетри палати
По трудах, боях спочивати.

III

Но всі боги, всі ясноокі
Сідди і Рішіси високі
Тужили тугою тяжкою
Понад руїною такою.
Вони, що тіло й гнів попрали,
Над плоттю духом панували,
Зжалілись над землі синами
І в двір зійшлись прабатька Брами.
Узріли там прабатька в колі

Богів і мудрців на престолі:
Там Магаде був, Агніс ясний,
І Ваюс, пан вітрів всевласний,
І Індра, й місяць із зорями,
Що світло черпають з оч Брами.
Вони, всезнавці, розповіли
Про Сунда й Упасунда діла,
Що наробили, як шаліли,
Як їх одвага світ посіла.
Все те по черзі розказали
Прабаткові в тій божій залі.
Прабатько, вислухавши тую
Про двох героїв вість страшную,
Задумавсь хвильку невелику,
Як поступити треба там,—
І, присудивши смерть братам,
Гнеть Вісвакармана покликав:
«Дівчину сотвори прекрасну!» —
Такий всевишній дав приказ му.
І праотцеві поклоняючись,
Його приказу покоряючись,
Весь ум свій божий напружив он,
Небесну діву сотворив он.
Що є в всіх трьох світах найпрекрасніше,
Що око бавить, душу тішить,
В живій природі, чи в мертвій —
Все те згромадив творець в ній.
Небесним повабом ясніло
Її все благовонне тіло,
Немов клейнотів міліони
Зложились на той твір чудовний.
Ніяка женщина, царівна
В всіх трьох світах не була рівна
По повабу, красі і тілу
Їй, творця найкращому ділу.
Не було місця ні частини
В всій статі чудної дівчини,
Щоб к собі не тягла очей
Богів безсмертних і людей.
Той стан її, ті рухи ручі
Бажання будять всемогучі,
Сліплять всіх очі без роздуми
І в пута путають розуми.

Вона ж з зложеними руками
Покірно прорекла до Брами:
«Ось тут я, господи! Для чого
Твій розказ визвав мя з нічого?»

Брама

Іди, дитя, й краси всевладством,
Незможних повабів багатством
Збуди любов, і страсть, і подив
У грудях Сунда й Упасунда,
Щоб жар змагався що секунда,
А жар той щоб незгоду зродив,
Незгода сварку, сварка бій,—
Се, доню, заповіт є твій».

«Сповню його»,— рекла чарівна
Дівчина, впавши на коліна,—
Одтак вправоруч встала скромно,
Вокруг обходячи богів.
До сходу Вішну там сидів,
К полудню — Магаде незломний,
А к півночі були богині,
І Ріші всуміш поміж ними.
Коли ж вокруг ступала діва,
То Індра, цар богів, і Сіва
І оком з неї не змигнули;
Коли же вбік вона звернула,
У Сіви, виду єй жадного,
Нове лице нараз повстало
З очима з лотосу святого,
Що вічно к югу ся звертало.
Як к заходу звернулась діва,
То й західну приняв твар Сіва,
Як к півночі вона зблизилась,
У нього північная твар вчинилась.
А Індра тисячу очей
Приняв — з боків, спереду, ззаду,
Великих, ясних, щоб із ней
Не стратити й одного взгляду.
І одтоді чотирилиций
Зробився Сіва для дівиці,
А вбійця Бали, Індр високий,
Ставсь одтоді тисячоокий.

І всі боги, і всі богині,
І Рішіси у тій годині
Туди свої звертали лиця,
Де йшла Тілоттама-дівиця.
Одно лиш всіх тягло й манило:
Тілоттами пречудне тіло —
Усіх богів, без впину й тами,
Крім праотця одного — Брами.
Як вниз зійшла вна, погадали
Боги святі в небесній залі:
«Сповниться, що судьба рішила!»
Така була краси єй сила.
Як оддалилась Тілоттама,
То розпустив прабатько Брама
Богів згромаджених од себе,
Богинь і Рішісів із неба.

IV

Коли всю землю вже збороли
Дайчан князі, вибранці долі,
Трьохнебо навіть звоювали,—
«Тепер спокій уже!» — сказали.
Богам, Гандхарвам, Якшам, зміям,
Царям і велетам забрали
Вони всі скарби дорогії
І тим безмірно ся пишали.
А що вже не було нікого,
Хто би посмів їм опиратись,
То, труду збувшися тяжкого,
Ну ж втіхов, розкішшю впиватись.
Дівчата, пахощі і цвіти,
Смачнії страви і напої,
І прибаги землі цілої —
Все служить, щоб їх звеселити.
В садах і цвітниках препишних,
На горах і в гаях затишних,
В околицях, мов рай, принадних,
Вни, мов боги, на тронах вічних
Живуть без горя, без смут жадних.
Раз на гір Вінджаса вершині,
На взнеслій і гладкій рівнині
Серед цвітучих древ розмаю

Вни пишну учту виправляють.
Багаті трони, що аж сіяли,
Там для обох братів стояли —
На них засіли серед вірних
Військ і в кружку дівчат добірних.
Ось в танцях, під музики звуки,
З розкішним співом, з двох сторін,
Побравшись за рожеві руки,
Йдуть гарні діви на поклін.
Но осторонь одна осталась,
Квітки збирала і квітчалась,
Квітки, фіалочки пахучі,
Під деревами, понад кручі;
На ній лиш суконька червона,
Слаба для красоти обслона,
Що більш манить, ніж закрива,—
Отсе Тілоттама була!
Но звільна-звільна, знехотя мов,
Она зближаєсь ід князям ось.
Вони ж, вином огнистим п'яні,
З жарючим поглядом, рум'яні,
Як ту красу надземну вздріли,
То мов посліпли, постовпіли.
Гнеть скочили до своїх тронів
І к ній прискочили сей час —
Оба, любовних жарів повні,
Любов свою несли їй враз.
Сунд, з правого зблизившись боку,
За праву руку яснооку
Дівицю взяв; за руку ліву
Взяв Упасунд небесну діву.
Оба, страшні пани над світом,
Всесильні Брами заповітом,
Удачев п'яні безпримірною,
Вином й любов'ю безопірною,
Усім тим п'яні в тій любові,
Вже грізно морщать чорні брови —
В безпам'яті на себе двигнулись,
Таким ось словом перекинулись:
«Моя жона, а братова твоя!» —
Рік Сунд до брата, червоніючи.
«Ні, братова тобі, жона моя!» —
Рік Упасунд му, скаженіючи.

«Ні, не твоя, моя, кажу ти!» —
Роздавсь їх крик нам'ётний, лютий.
І, чаром ей краси безтямні,
Забувши братство й діла славні,
Ухóпили страшні булáви,
Що їх носили в бій кривавий.
І сей і той підніс високо
На брата вбійчее оружіе —
Но сего й того дике око
Од діви одірватися не здужає.
«Я перш!» — «Я перший!» — закричали,
Ударили, й оба враз впали.
Булавами з слоновой кості
Собі розшибли тім'я в злості
І впали, кров'ю омочивши землю,
Мов сонця два з небес в бездонну темню.
В страсі смертельнім діви, слуги,
Дайчани всі, погибших други,
Розбіглися по всій землі
І вість сумную понесли.

Тоді прабатько-вседержитель
Зійшов пречистий із небес,
Щоби Тілоттаму почтити
За діло те. «Блаженна єсь,—
Сказав їй Брама.— Що бажаєш
За діло се, скажи сама!»
І світло вибрала превічне,
Негасnуче Тілоттама.
І ласкаво сказав прабатько:
«Що хочеш — маєш те, дитятко!
По піднебесному просторі
Меш плавати в лазурнім морі
І блиском наповниш весь світ,
І жадні очі задля того
Твоєго блиску пресвятого
Не зможуть на тебе глядіть».
Такий прабатько заповіт
Дав їй і світлість невимовну,
Індрі ж в трьохнебі власть верховну,
А сам пішов в найвищий Брами світ.

7—10/XI 1883

⟨З ЦИКЛУ «СТАРОАРАБСЬКІ ПОЕЗІЇ»⟩

ПОСЛАНЕЦЬ

Який же прекрасний посланець,
Що вість мені приніс!
Коли б він поношеним даром
Хотів задоволеним бути,
Я б дав йому серце своє,
Що тріснло в годину розлуки.

ВЛАДАРІ

Їм була дана власть, і уряди свої
Вони жорстоко виповняли.
Та швидко надійшла для них така участь,
Мов власті ніколи й не мали.

КОМЕНТАРІ

До восьмого тому ввійшли переклади й переспіви з ассіро-вавілонської, давньоіндійської, давньоарабської та давньогрецької поезії, здійснені І. Франком у 1874—1915 рр. Джерела, за якими робилися переклади та переспіви, а також дати їх завершення здебільшого названі І. Франком у його авторських коментарях до тексту. тому ці відомості в примітках не подаються. Частина творів друкується вперше за автографами, що зберігаються у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР (ф. 3). Далі при посиланні на той чи інший автограф зазначатиметься лише його номер та сторінка. Нумерація поетичних рядків і строф, наявна в автографах І. Франка, опускається.

До збірок і циклів, у яких усі твори мають спільну творчу й видавничу історію (наприклад, «Вавілонські гімни й молитви», «Староарабські поезії», «Гомерівські гімни» та ін.), дається загальний коментар. Окремо коментуються твори, що не входять до циклів і збірок. Авторські примітки І. Франка в текстах і посиланнях повністю збережено. Переклади іноземних слів і висловів наводяться у підрядкових виносках із вказівкою: *Ред.*

Географічні назви у перекладах І. Франка подано в сучасному написанні (Теби—Фіви тощо). При заповненні ритмічного простору І. Франко виходив з принципу вільних варіацій передачі власних імен героїв, тому написання їх за сучасними нормами не підлягає уніфікації (напр. Зевес—Зевс—Зей, Майя—Маяда—Маія—Маіяда; Гая—Гайя—Гаія і под.).

В цьому томі, як і в наступних томах, де подаються художні переклади І. Франка, вживається три види дужок: круглі й квадратні належать Франкові, а в ламаних подаються редакційні ін'єктури. Круглі дужки мають звичайну синтаксичну функцію, а в квадратні І. Франко бере власну «конструкцію», тобто додані ним слова і фрази. Працюючи над великими творами (зокрема перекладними), І. Франко інколи на полях рукопису проставляв дати завершення роботи над тією чи іншою частиною перекладу. Ці дати не відтворюються.

ВАВІЛОНСЬКІ ГІМНИ Й МОЛИТВИ

Вперше надруковано (разом з коментарем І. Франка) в газ. «Діло», 1911, 2—23 жовтня. Того ж року переклади вийшли й окремим виданням: «Вавілонські гімни й молитви. Переклади з поясненнями Івана Франка» (Львів). У передньому слові до цієї збірки І. Франко говорить про деякі розширення тексту порівняно з публікацією в названій газеті

Крім «Вавілонських гімнів й молитов», перу І. Франка належить також переспів фрагментів з вавілонського космогонічного епосу, який починається словами «Енума еліш» (у Франка — «Інума іліш»). Цей переспів надруковано у кн.: І. Франко. Поема про сотворення світу. Львів, 1905, с. 39—48.

Ассіро-вавілонську, чи вавілонську писемність, поезію і т. ін. ми означаємо тепер як давньомесопотамську, або шумерську і аккадську, і, нарешті, шумеро-аккадську. Цю писемність пов'язують з давньою історією Межиріччя (Месопотамії), яка стала порівняно краще відомою лише наприкінці XIX — на початку XX ст. Найдавніший її період називають шумеро-аккадським (близько 2900—1750 рр. до н. е.), наступний — періодом першого піднесення Ассирії і кассітського завоювання Вавілонії (приблизно від XVI до XII ст. до н. е.), далі виділяють періоди найвищого піднесення Ассирії (750—612) і нововавілонського, або халдейського, царства (612—538) і, нарешті, період перського панування. Отже, І. Франко перекладав (із німецької мови) тексти різних періодів історії Месопотамії: шумерські, аккадські тексти і власне вавілонські та ассірійські.

Подається за вид.: Вавілонські гімни й молитви. Переклади з поясненнями Івана Франка. Львів, 1911.

«Д і л о» — ліберально-буржуазна, згодом буржуазно-націоналістична газета. Виходила у Львові 1880—1939 рр.

...Н а й с т а р ш о г о к у л ь т у р н о г о п л е м е н і л ю д с ь к о г о р о д у, в а в і л о н ц і в і а с с і р і й ц і в.— Сучасна історична наука не поділяє застарілої думки про те, ніби аккадська культура в своєму розвитку передувала іншим культурам (ідея панвавілонізму). Відомо також, що аккадці — ассірійці і вавілоняни, прибувши до Месопотамії як кочові племена, засвоїли там високорозвинену культуру осілих шумерських племен, від яких запозичили і писемність, що її до того не знали в своєму кочовому житті. Зі сього боку, і шумери мали попередників у південній Месопотамії (культура Аль-Убайд). Про єгипетську культуру також відомо, що вона не молодша від месопотамської.

...М о н а х і й с ь к о г о п р о ф(е с о р а) Ф р і ц а Г о м м е л я...— тобто мюнхенського. Названі тут джерела тепер застарілі.

Т у р а н — назва, що веде свій початок від міфічної передісторії Ірану; орієнтовно країна на північному сході від Ірану, Передня Азія. Шумеро-аккадського племені як окремої етнічної величини не існувало, але після прибуття аккадців до Месопотамії відбулася певна етнічна асиміляція захожих і тубільних племен.

П о л і д а й м о н і з м — від грецького «полі» (багато) і «даймон» (демон, другорядне божество, якщо це слово протиставилося слову «теос» — бог, першорядне божество) — віра в стихійних духів. В історії релігій політеїзм, або демонізм, вважається примітивнішою

формою релігії первісного суспільства порівняно до політеїзму; тепер цей термін майже не вживається; формами, що передували політеїзму, вважається магія і шаманство (чи магізм і шаманізм).

Міррі-Дугга — одне з прочитань імені бога світла і покровителя міста Вавілона (Баб-Ілані).

Мардук — вавілонське божество, син Енкі (Еа) і богині прісних вод Апсу (Світового океану), втілення плодючої сили води, що запліднює землю і вирощує на ній корисні для людей рослини.

Пізніший бог Еа.— Точніше читання — Енкі; цьому шумерському імені божества вод відповідає аккадське Еа.

Дамгалнунна (Нінкі, Дамкіна) — богиня, дружина бога Енкі (Еа). В давніх релігіях Месопотамії не відігравала значної ролі.

...Народи семітського племені.— Група народів семіто-хамітської мовної родини; поділяється на чотири підгрупи (північно-периферійну, чи північно-східну, північно-центральну, південно-центральну і південно-периферійну). Аккадська, чи ассіро-вавілонська мова з її діалектами належала до північно-периферійної групи. З живих мов північно-центральної групи можна назвати мову іврит, із мов південно-центральної групи — класичну арабську мову і сучасні арабські діалекти, з мов південно-периферійної групи — сучасну ефіопську, чи амхарську (амарінья) мову.

...Політеїзм, злучений з вірою в одного найвищого бога...— Питання про сполучення політеїзму з монотеїзмом у семітів залишається спірним. В даному разі йдеться, власне, про зв'язок культів окремих племен (місцевих культів) і культів племінних союзів, а також культів, що встановлювалися в перших державних об'єднаннях племен.

Бааль, Балю — форми імені верховного бога аккадської, давньоєврейської і арабської релігії вимагають уточнення: аккадське Бел (Белу) відповідало ханаанському Баал (іврит — «владар, пан»); в мові іврит Ейл означає «сила» і «бог» (інші назви єдиного бога: Елогім, Ягве, Адонай); арабське «ілагу» — бог взагалі та «Аллагу»— Аллах — єдиний бог.

Хаммурапі (Хаммурабі) — засновник старовавілонсько-амуррітської (аморейської) держави, царював у Вавілоні близько 1792—1750 рр. до н. е. Дати, наведені І. Франком, не завжди відповідають даним сучасної історичної науки.

Коссеї — назви племен касситів, які завоювали південну Месопотамію і перебували там близько 500 років. Кассити не належали до племені хетитів, тобто хеттів, але, як і хетти, розмовляли не семітською, а можливо, однією з індоєвропейських мов.

Сіргулля — очевидно, Шірпурла, в сучасній історіографії давнього Сходу — Лагаш. Місто відкопане археологами у 70-х роках минулого сторіччя. Дата 4500 років до н. е. вимагає уточнення, бо найдавніші відомі нам імена шумерських владарів належать до періоду від 2900 до 2500 до н. е.

Шаркунні — аккадський владар Шаррукін I, або Саргон I, жив у XXV сторіччі до н. е.

Сумір — сучасне Шумер.

Ассурбаніпал — сучасне Ашшурбаніпал, ассірійський цар, дату правління якого уточняємо згідно з прийнятою тепер хронологією (668—626 до н. е.). Сучасні форми імен згаданих тут інших ассірійських царів: Саргон II, або Шаррукін; Сінахеріб; Ассархадон.

Іштар — богиня ранкової і вечірньої зорі, тобто планети Венери.

Навуходоносор, Небукаднецар — ім'я нововавілонського царя в клинописних текстах читається Набукудурріуссур (604—561 до н. е.), в Біблії — Невухадреццар, в грецьких текстах — Новокодросорос або Навуходоносарос. У сучасній літературі відомий під еллінізованим іменем Навухдоносор. В перекладі І. Франка він виступає як під своїм аккадським іменем Набукудурріуссур, так і під біблейським Небукаднецар (Невухадреццар).

Небо — одне з другорядних божеств аккадського пантеону — бог планети Меркурія — називалося Небу. Тут у перекладі його ім'я передано як Небо. Ім'я «Небу» входить як перший складник до імені царя Набукудурріуссура (Навухдоносора).

Двигнися в дорогу, о Белю! — Аккадський бог Бел (ханаанський Баал) відповідав шумерському богові Енлілю.

Серпоаніта (сучасне — Сарпаніт) — дружина бога Мардука. У Вавілоні Бел (Енліль) і Мардук були ототожнені (Бел-Мардук). Дружина Бела мала імена Беліт, Нінліль, Нін-Харсаг.

Есагіл — храм Мардука у Вавілоні.

Таммуз (Думузі) — первісно бог-дерево, син бога Нін-Гішзіда (Пана дерева життя), головне месопотамське божество рослинності, плодів і збіжжя. Його покохала богиня Іштар, але не могла врятувати від передчасної смерті. Бажаючи повернути Таммуза собі, Іштар спустилася в царство мертвих, де царювала її сестра Ерешкігаль — богиня смерті. З великими труднощами вона домоглася того, що Таммуз та його батько Нін-Гішзіда повернулися до небесних богів і стали вартовими при брамі бога Ану (Неба). Свято Таммуза-бога, що вмирає і воскресає, було одним із найурочистіших свят у Вавілоні.

Адад-Рамманан — в цьому імені поєднано два імені — шумерське і аккадське.

Шамаш (Шамшу) — аккадський бог сонця і справедливості, син бога місяця Сіна.

Ануннаки — прадавні боги землі і підземного світу на відміну від ігігі — прадавніх небесних богів.

Нергал (Іркалла, Ерагал, Еннугі) — бог-владар підземного світу, царства мертвих, чоловік богині Ерешкігаль.

Еанна — храм богині Іштар (Венера) і бога Ану в місті Урук (шумерське — Унуг, іврит — Ерех).

...Агірата, пані степу, хай благає за мною! — В цьому тексті Агірата, очевидно, відповідає Белет-цері, чи Нінедені, що була однією з богинь підземного світу.

Еріду — місто, було розташоване на березі Перської затоки в гирлах рік Тігру і Євфрату, давній центр культу бога Енкі, або Еа.

Дамкіна (Дамгалнунна, Нінкі) — дружина Енкі-Еа (див. вище).

ІНДІЙСЬКІ ЛЕГЕНДИ

Під такою назвою в журн. «Житє і слово» (1896, кн. 4) І. Франко розпочав публікацію циклу своїх перекладів з епічних пам'яток давньоіндійської літератури — «Махабхарати», «Маркандеї-пурани» і «Сутта-Ніпати». Протягом усього творчого шляху поет

виявляв постійний інтерес до літератури давньої Індії. Крім перекладів, умішених у цьому томі, І. Франкові належать вільні переробки легенди «Цар і аскет» (друкується в першому томі цього видання у складі збірки «З вершин і низин»), «Пісні про високе змагання» з буддійської книги «Сутта-Ніпата» (друкується в тексті розвідки «Пісня про Правду і Неправду» твору під назвою «Притча про життя» (ввійшла до збірки «Мій «Ізмарагд»; в інших публікаціях відома під назвою «Чоловік у балці» — див. другий том цього видання), а також «Короткий нарис історії староіндійського (санскритського) письменства».

Під давньоіндійською літературою розуміють тепер не лише літературу, що вкладається в цілком певні хронологічні рамки, як, наприклад, антична література чи література античного світу, античної рабовласницької формації в середземноморських країнах. Йдеться про літературу, що досить пізно в історії людства одержала свою письмову форму, але усна традиція якої сягає у третє тисячоліття до нашої ери. Більшість творів цієї літератури або зовсім не датується, або має дуже приблизне датування Написані вони мовою санскрит («санскрита бхаша» — досконала, вдосконалена, опрацьована мова), що має ще назви «санскритська», або «давньоіндійська мова». Санскрит — це давня індоарійська, або індоєвропейська мова Індії (в географічному розумінні цієї назви). Порівнюючи санскрит щодо його значення для народів Індії із значенням грецької мови і латині для народів Європи, слід підкреслити, що в Індії санскрит — не просто мова творів давньої літератури, священних текстів, мова релігії (брахманізму, або індуїзму), але й певною мірою і жива мова, що об'єднує освічених людей різних національностей сучасної Республіки Індії. Деякі твори, що їх також відносять до давньоіндійської літератури, написано не санскритом, а мовою палі (зокрема, належні до буддизму). В драматичних творах (театр в Індії виник під впливом греків епохи еллінізму) представники різних каст часто розмовляють різними мовами: брахмани і кшатрії — санскритом (ознака освічених людей, верхівки суспільства), вайшья і шюдри — пракритами, тобто різними місцевимн мовами (ознака простого люду, низів суспільства). Хронологічні межі давньоіндійської літератури можна окреслити від другого тисячоліття до нашої ери (усна творчість) до сьомого сторіччя нашої ери.

Переклади творів з давньоіндійської літератури зроблені І. Франком не з оригіналів (санскрит, мова палі), а з західноєвропейських мов (переважно німецької). Слід зважити, що це були перші переклади з індійської літератури українською мовою, перші спроби познайомити українських читачів із перлинами літературної скарбниці народів Індії. Продовжив їх у наш час, зокрема, український індолог професор П. Г. Ріттер, який переклав з оригіналу і видав ряд творів індійської літератури (див.: «Антологія літератур Сходу». Харків, Вид-во Харків. ун-ту, 1961, с. 299—316).

⟨ІЗ «МАХАБХАРАТИ»⟩

«Махабхарата» (або «Магабгарата») — давньоіндійський епос, що в остаточній його формі складається з 200 000 віршованих рядків (шятасахасрі самхіта), поділених на 18 різного розміру частин, або книг (парвані). В ньому йдеться про братовбивчу

війну членів двох відгалужень міфічного царського роду Бхаратів — нащадків Бхарати (від імені якого і сучасна Республіка Індія має назву Бхарат). Текст епосу, що нам відомий тепер, складено приблизно наприкінці першого тисячоліття до нашої ери. Критичне видання його було завершено індійськими вченими лише 1967 р. «Махабхарата», а також інший епічний твір — «Рамаяна» — становлять дорогоцінний внесок народів Індії в скарбницю світової культури.

Найдавніший варіант «Махабхарати» мав лише 8000 двовіршів (шльока). За складача цього епосу вважали В'ясу, про якого невідомо, чи був він історичною, чи міфічною особою.

З «Махабхарати» І. Франко вибрав чотири епізоди і переклав їх із німецьких видань українською мовою.

Ману і потопа світу. Вперше надруковано в журн. «Житє і слово», 1896, кн. 4, с. 295—298. Передруковано з незначними мовними поправками в додатку до журн. «Житє і слово», 1897, т. 6, с. 3—6, за яким і подається.

Цей розділ із третьої книги «Махабхарати» — «Ванапарван» («Книга лісу»). І. Франко переклав восьмистопним ямбом, що нагадує віршовий розмір оригіналу (шльока).

«Житє і слово» — літературно-науковий та громадсько-політичний журнал революційно-демократичного напряму. Виходив у Львові (1894—1897). Редактор — І. Франко.

Ману — міфічний прапредок людства, у «Ведах» фігурує як син Вівасванта (а тому Вайвасвата) і засновник релігійних ритуалів.

Гангес, Ганга — велика річка північної Індії, відома під еллінізованою назвою Ганг; індійська назва — Ганга.

Гімаван, Гімалая — Гімалайське пасмо гір, у множині — Гімалаї. Індійські його назви: Гімалая — оселя снігу, зими, холоду; Гімавант — сніжний, сніговий; Гімагірі — холодна гора.

Брахма, Брагма (Брахман) — в індуїзмі, чи брахманізмі найвище божество, творча сила всесвіту. Від його імені утворено «брахмарши» — жрець-мудрець, «брахмаведін» — знавець божественної науки. Ці похідні слова І. Франко намагався передати українськими «Брахмомудрий», «Брахмовидючий».

Сунд і Упасунд. Вперше надруковано в журн. «Житє і слово», 1896, кн. 5, с. 362—367. Передруковано з незначними мовними виправленнями в додатку до журн. «Житє і слово», 1897, т. 6, с. 7—14, за яким і подається.

Гіраньякасіп (Хіраньякашіпу) — один із асурів, або ракшасів (антибогів), наймогутніший супротивник богів (сурів, чи девів), зокрема Вішну, який вів запеклу боротьбу проти нього і його нащадків. Його син — Нікумбха (в перекладі І. Франка — Нікумбга).

Дайтья — другорядні божества, ворожі богам (девам) і різновид ракшасів.

Потрійні небеса, троє-небеса.— В оригіналі («Трілока»), означає, власне, три світи, тобто небо, повітря і землю або небо, землю і підземний світ. У священних текстах бог Індра називається Трайлок'япаті, тобто владарем трьох світів. Брахмалока (світ Брахми), розташований над світом Індри (Індралока, Сварга), тобто над видимим небом. Часто в множині вживається: світи, чи оселі Брахми (Брахмасада).

Гори Віндія — неточно передана назва гір Віндх'я (гірське пасмо в центральній Індії).

С в і т І н д р и (Індралока) — в давньоіндійській міфології панувало уявлення про існування не одного, а багатьох світів. Світ бога Індри (колись верховного божества давньоіндійського Олімпу) — це світ небесного світла і богів світла (інакше — Девалока, світ богів, Сварлока — світ світла, чи просто Сварга — небо).

Я к ш а — добродійне другорядне божество з почту бога багатства і добробуту Кубери (чи Кувери).

Р а к ш а с — лиходійне божество, супротивник богів (девів, сурів) і побожних людей. У І. Фраика — ракшаса.

М л е т ч а н с ь к и й — прикметник від «млеччха» — так давні індійці називали дикі північні племена варварів.

Ш і д д і (від «Сіддха») — другорядне божество з почту небесних богів (девів). Іменник «сіддхі» означав досконалість, тобто надприродну магічну силу (досягнення мети). Сучасне «Сіддха» в перекладі — Шідді.

Р ш и (також Р і ш і) — виконавець священних гімнів, жрець, поет; згодом — святий мудрець давніх часів і взагалі особа, відома своєю побожністю та мудрістю.

М а г а д е в а, М а г а д е в (у значенні Махадева — Великий бог) — одне з імен багатойменного бога Шіви (Милостивого, чи Милосердного). Разом із Брахмою і Вішну він належить до верховної трійці брахманізму.

В а ю с (від «Ваю», або «Вата» — вітер) — ведійське божество вітру.

В і с в а к а р м а н (від «Вішьвакарман» — той, що все вміє робити) — ведійське божество, згодом ототожнене з богом Праджяпаті (Владикою всього живого), небесний митець, майстер на всі руки.

С і в а (від «Шіва») — див. Магадева.

В б і й ц я Б а л я с а — вбивця Бали (чи Вали), звідки й походить один із епітетів бога Індри — Балахан. Б а л а — один із асурів (антибогів), ворогів девів, чи сурів.

Т і л о т т а м а — одне з імен богині краси і щастя Шьрі (у І. Франка — Срі).

А п с а р а с а (апсара, або апсарас) — другорядне божество жіночого роду, первісно божество прісних вод; згодом апсари чи апсараси — небесні гетери, подруги богів і (як виняток) смертних людей.

Г а н д а р в и (від «гандхарви») — другорядні божества; в післяведійську епоху їм приписувалася функція розважати небесних богів; вважались небесними співцями і музиками.

Сакунтала. Вперше надруковано в додатку до журн. «Жите і слово», 1897, т. 6, с. 22—32. Подається за першодруком.

Українським читачам «Сакунтала» (точніше — «Шякунтала») відома не як епізод «Махабхарати» (саме герой Бхарата був сином царя Душ'янти і Шякунтали), а як драма Калідаси «Визнання Шякунтали» («Абхіджьняна-шякунтала»). Повний український переклад героїчної драми див. у кн.: К а л і д а с а. Шякунтала. Хмара-вістун. К., Держлітвидав України, 1958.

Переклад, що друкується тут, дає основу сюжету, на якому побудовано драматичний твір.

Р а м б а, Г р і т а к ш і, У р в а ш і, М е н а к а — власні імена апсар (чи апсарас) із почту головного бога райської оселі, махараджі Індри.

С о м а — напій безсмертних, виготовлений із соку якоїсь рослини і змішаний з молоком та водою; його приносили в жертву богам.

М е р у — міфічна гора в Гімалаях, оселя богів, індійський Олімп.

К а м а (бажання, прагнення, пристрасть) — бог кохання, індійський Ерот.

Г а р у д а — цар птахів, божественний птах Вішну; його уявляли з тілом людини, головою і крилами велетенського шуліки.

Н а г и — божественні змії (кобри), різновид напівбогів (демонів), що в них верхня половина тіла — людська, а нижня — зміїна.

С а к у н т а (загальна назва від «шякунта») — великий хижий птах.

Г а с т і н а п у р а (Хастінапура) — буквально: місто слонів (Слон-город).

М а д х а в а — буквально: медовий.

К а с і а п а (від «Кашьяпа») — чоловік Діті і Аділі; Аділі стала матір'ю молодших богів (адітья, сури, деви), а Діті — старших (дайтья, асури, ракшаси); між цими божествами-братами точилася запекла ворожнеча.

Д х а р м а (право, закон, доброчесність, сукупність добрих учинків, правильна поведінка) — бог справедливості, доброчесності.

Смерть Гідімба. Вперше надруковано у кн.: «Літературна спадщина. Т. 1. Іван Франко». К., Вид-во АН УРСР, 1956, с. 215—222. Подається за автографом № 210, с. 125—136.

В автографі підзаголовок: «Епізод із індійської епопеї «Махабхарати», після німецького опрацювання Фр. Боппа переложив Іван Франко р. 1875». Це уривок із першої книги «Махабхарати». Віршований розмір його (шьлока) перекладач передав восьмистопним хореєм.

Наводимо згадані у тексті власні імена та їхні сучасні форми: Г і д і м б, чи Г і д і м б а с — Хідімба (тут Хідімб і Хідімба); Ф і м а с — Бхіма; Арджунас і Ардшунас — Арджюна; А с в і н и — Ашвіни; З а р т а р а ш т р а — Дхртараштра, або Дхрітараштра; П а н д чи Пандес — Панду; А н а н г а с — Ананга (бог Кама); Ю д г и ш т а р а і Юзиштирас — Юдхіштхіра; Н а к у л а с — Накула; С а г а д е в а с — Сахадева; Д у р й о д г а н а с — Дурйодхана.

Г і д і м б (Хідімб) — один із ракшасів (див. вище); Хідімба — його сестра.

П а н д а в и — п'ятеро синів царя Панду, що вели боротьбу за владу проти своїх родичів — нащадків царя Куру (звідси — кауравн), яка після вісімнадцятиденної битви закінчилася перемогою перших.

⟨ІЗ «МАРКАНДЕЇ-ПУРАНИ»⟩

П у р а н и — оповідання про давні часи, один із жанрів давньоіндійської літератури. Найдавніший серед творів цього жанру — «Маркандея-пурана» — виник не раніше VIII ст. н. е.

В «Короткому нарисі історії староіндійського (санскритського) письменства» І. Франко так характеризує цей твір: «Маркандея-пурана» — одна з найважніших, найкращих, а, правдоподібно, також найстарших пуран. Найцінніші в ній ті часті, де вічно молодий мудрець Маркандея виступає як оповідач.. До оповідань, вложених в уста Маркандеї, належать два найінтересніші: про Гарісчандру

(ясний місяць) І короля Випащита...» (І. Франко. Цар і аскет. Індійська легенда. Львів, 1910, с. 14). Всього налічується 18 пуран. Пурани базуються на матеріалі «Махабхарати» і «Законів Ману» («Манавадхармашястра»). В них оповідається про створення світу Брахмою, а людей — божеством Праджяпаті і синами Брахми, про давні династії Індії, про царювання різних Ману («Манава»). В «Маркандеї-пурані» коментуються деякі частини «Махабхарати». Обидва оповідання, що зацікавили І. Франка, відомі в його перекладах під назвами: «Цар і аскет» (друкується в складі збірки «З вершин і низин») і «Цар Випащит у пеклі», яка подається в цьому томі.

Цар Випащит у пеклі. Вперше надруковано в додатку до журн.: «Життє і слово», 1896, т. 6, с. 15—21. Подається за першодруком.

Брахманець (від «брахман», власне, жрець бога Брахми)— член найвищої касти в ієрархії давньоіндійського суспільства (інакше ще «двіджя» — двічі народжений).

...Як він колись був у пеклі.— Давньоіндійське уявлення про місце перебування людей після смерті не відповідало в усіх своїх рисах уявленню християн. Отже, лише умовно можна перекласти словом «пекло» такі назви, як «Ямараштра» (царство Ями), «Ямасадана» (оселя Ями), «Пітрілока» (світ предків). В межах цього «підземного світу» була своєрідна в'язниця для грішників (Раурава) із різними камерами, які описуються брахманом Ядою.

Парки — в давніх римлян лиховісні богині людської долі. В оригіналі йдеться про слуг Ями.

Апратішта — буквально: що йому не можна чинити опору.

Ашіпатравана (Асіпаттравана) — до складу цього слова входить три лексеми: асі (меч), паттра — (листя), вана (ліс).

Відеха — країна на північному сході Індії (Північний Біхар).

‹ІЗ БУДДІЙСЬКОЇ КНИГИ «СУТТА-НІПАТА»›

З книги «Сутта-ніпата» І. Франко переклав три притчі: «Пісня про високе змагання», «Мара і Будда» та «Багач і мудрець». Перша з них опублікована у тексті наукової розвідки «Пісня про Правду і Неправду» в «Записках Наукового товариства імені Шевченка», 1906, т. 70. кн. 2, с. 69—70.

«Сутта-Ніпата», написана мовою палі,— одна з частин збірника «Тіпітака» (буквально: потрійний кошик). «Тіпітака» — це твір буддійської канонічної літератури початку нашої ери. Вона має три основні частини (пітака): «Віная-пітака» (правила поведінки), «Сутта-пітака» (релігійні настанови), «Абхідамма-пітака» (філософія буддизму). До складу «Сутта-пітаки» належать так звані «Джятаки», «Дхаммапада» і «Сутта-ніпата». «Сутта-ніпата» («Мала збірка повчальних промов») складається з віршованих творів, що викладають буддійську мораль, якою вона була на ранньому ступені розвитку буддизму. Ці твори містять у собі легенди про життя віровчителя Гаутами Буддхи (або Готами Будди, приблизно 550—480 до н. е.).

«Записки Наукового товариства імені Шевченка у Львові»— періодичне видання Наукового товариства ім. Шевченка — установи ліберально-буржуазного напряму, яка виникла в 1893 р. на основі реорганізації Літературного товариства ім. Т. Шев-

ченка, заснованого в 1873 р. Крім «Записок», Наукове товариство імені Шевченка у Львові видавало матеріали з української етнографії, бібліографії та ін. В окремі періоди діяльність деяких секцій та комісій НТШ, де брали участь І. Франко, М. Павлик, В. Гнатюк та ін., мала прогресивний характер. Проте на більшості видань НТШ позначились націоналістичні концепції М. Грушевського, який в 1897—1913 рр. був головою товариства. Під час перебування Західної України під владою панської Польщі ряд публікацій НТШ мали антирадянське спрямування.

І. Мара і Будда. Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1901, кн. 2, с. 194. Подається і умовно датується за цим першодруком. Між автографом (ф. 3, № 406) і першодруком різночитань нема.

Оповідання про спокушання богом смерті Марою Готами (що нагадує відповідне євангельське оповідання про спокушання дияволом Христа) взято з «Махапарініббана-сутта». Ім'я «Мара» має той самий корінь, що «мертвий», «смерть», «вмирати».

«Літературно-науковий вісник» — щомісячний художній, науковий і публіцистичний журнал. В період, коли до його редакції входив І. Франко (1898—1906), мав демократичне спрямування.

ІІ. Багач і мудрець. Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1901, кн. 2, с. 194—196. Подається за першодруком.

СТАРОАРАБСЬКІ ПОЕЗІЇ

Вперше надруковано у кн.: Тисяча й одна ніч. Арабські казки. Вип. 1. Ніч 1—24. Вид. 2-е. Львів, 1912; Вип. 2. Ніч 25—44. Вид. 2-е. Львів, 1913; Вип. 4. Ніч 101—137. Львів, 1913. Франкові переклади віршів у цих випусках надруковані без заголовків, з чималою кількістю помилок. У перших двох випусках не вказане навіть ім'я перекладача поезій. Лише в четвертому випуску на стор. 6 в примітці зазначено: «Переклад віршів у сім випуску, як також у другім виданні першого випуску, належить І. Франкові».

Частину своїх перекладів з арабської поезії Франко опублікував двома добірками також у журн. «Неділя», 1912, 14 квітня (цикл з 11 віршів: «Фаталізм», «Краса дівчини», «Вродини героя», «П'яна», «Чорні очі», «Її листок», «Розлука», «Посланець», «Його освідчини», «Її відмова», «Його репліка»; датовано: «Писано дня 8 цвітня 1912») і 10 листопада (цикл з 14 віршів: «Судьба», «Щирі слова», «Гідність», «Бездольний», «Серенада», «Її признання», «Похвала голяра», «Сагре diem», «Amoroso», «Старість не радість», «Похвала щедрості», «Будь щедрим!», «Горе нашому часові!», «Зажди хвилину!»; датовано: «Писано 12 жовтня 1912»).

Публікація 14 квітня 1912 р. починалася передмовою:

«В р(оці) 1905 почала виходити у Львові накладом Українсько-руської видавничої спілки славна збірка арабських казок «Тисяча й одна ніч» (...). Ся збірка появилася в Західній Європі ще в другій половині XVIII в. насамперед у свобідній і значно скороченій переробці на французьку мову Галланда, з якої переклади та ще коротші переробки швидко потім пороблено майже у всіх європейських краях; у числі переробок була також одна на польську мову.

Від того часу збірка «Тисяча й одна ніч» сталася улюбленою книгою всеї освіченої людськості, але тільки при кінці XIX в. французький учений Мардрю (Mardrus) доконав перекладу одної з найповніших редакцій арабського тексту сеї збірки, що обняв 10 спорих томів друку. Трохи пізніше видано ще повнішу редакцію, в перекладі на німецьку мову, і сей останній переклад послужив основою перекладу на українську мову. Досі вийшли три части сього перекладу, а власне ч. I в р. 1905, що обіймає Ночі 1—24, ч. II 1906 р. (Ночі 25—44), а ч. III — 1907 р. (Ночі 45—100). Тепер приготовляється до друку IV часть.

Що думка видавання цеї величезної й одинокої в своїм роді збірки казок у перекладі на нашу мову не була нещасливою, доказує те, що вже в початку минулого року наклад першої части був вичерпаний і запотребилося друге видання, яке й вийшло сими днями.

До властивостей просторої редакції «Тисячі й одної ночі» належить те, що в ній прозове оповідання густо пересипане віршами, переважно безіменних авторів, ліричного або моралізаційного змісту. Перекладання тих віршів насуває далеко більші трудноші, як перекладання прозових оповідань, і тому не диво, що в німецькім, а тим більше в дослівнім, декуди аж надто дослівнім перекладі вони не роблять такого враження, яке повинні робити ті справжні перли староарабської поезії, якими редактори арабської збірки, а може, й самі автори оповідань, пересипали їх, певно, для окраси оповідань, а не для відстрашення читачів. Тому-то, коли запотребилося друге видання першої части «Тисячі й одної ночі» в перекладі на нашу мову, я, за порозумінням з дирекцією видавничої спілки, взяв на себе труд перекласти поміщені в ній поезії на нашу мову відповідно до вимог поетичної техніки. Всіх поезій у першій части вийшло 70. Тепер перед відданням до друку четвертої части я доконав перекладу тих поезій, що містяться в ній, і вважаю незайвим подати се за посередництвом «Неділі» до відома ширшої публіки, а також подати тут невеличкий вибір тих поезій у моїм перекладі, аби показати публіці, як виглядала староарабська поезія і чого може надіятися від читання самої збірки».

До публікації 10 листопада 1912 р. перекладач додав примітку: «Приготовляючи до друку другим виданням другий том українського перекладу арабської збірки казок «Тисяча й одна ніч», я злагодив... переклад віршів, поміщених у тексті казок. Цих віршів, коротших і довших, у другім томі збірки 50. Майже всі вони визначаються поетичною красою в орієнтальнім стилі, а деякі також можна вважати віршованими правилами життєвої мудрості. Подаю тут невеличкий вибір із сеї групи перекладів».

У виданні: «Літературна спадщина. Т. 4. Іван Франко. Художні твори і художні переклади». К., «Наукова думка», 1967, с. 113—167, всі ці твори опубліковані за авторизованою рукописною збіркою (автограф № 435, 1—192). Можливо, що поет готував цю збірку для окремого видання. Заголовки й правки в текстах зроблені рукою самого І. Франка. Всі переклади з арабських поезій, за винятком вірша «Розлука» («Зажди хвилину й дай мені хоч раз...»), подаються за цією збіркою, оскільки вона відбиває останню волю автора. Два останні вірші («Попри запалу могилу» і «Який же гарний той посланець»), тексти яких відсутні в рукописній збірці, подаються за виданням: Тисяча й одна ніч. Арабські казки. Вип. 4, с. 105—106 і 108. Вірш Любов («Своїми очима вона...»), що буквально повторює дві

останні строфи однойменного вірша «Любов» («За мій язик говорить зір мій...») не подається.

Між авторизованим рукописом і публікаціями в «Неділі» у ряді випадків є різночитання в нижче наведених назвах віршів і текстах перекладів.

Судьба («Сліпий на більмо перейде попри яму...»). Між автографом і першодруком є окремі різночитання стилістичного характеру.

Гості («Якби знали ми про ваш прихід...»). Назва в «Неділі» (1912, 10 листопада) — «Щирі слова». Між рукописом і першодруком є окремі різночитання стилістичного характеру.

Непізнаний. Назва в «Неділі» (1912, 10 листопада) — «Бездольний». Між автографом і першодруком є окремі незначні різночитання стилістичного характеру.

Любов («Скажи красуні тій...»). Назва в «Неділі» (1912, 10 листопада) — «Серенада».

Любов («Моє серденько вмерло би слабе...»). В «Неділі» (1912, 10 листопада) надруковано скорочено (перші три строфи); заголовок — «Її признання». Між автографом і першодруком є різночитання стилістичного характеру.

Голяр. Назва в «Неділі» (1912, 10 листопада) — «Похвала голяра».

Життєві правила («Не відкладай приємності...»). Назва в «Неділі» (1912, 10 листопада)— «Carpe diem!». Між автографом і першодруком є різночитання стилістичного характеру (останній рядок).

Вона («Як шовк, м'яке її волосся...»). Назва в «Неділі» (1912, 10 листопада) — «Amoroso». Між автографом і першодруком є незначні різночитання стилістичного характеру.

Старість. Назва в «Неділі» (1912, 10 листопада) — «Старість не радість».

Щедрість («Коли б я мав гроші і всяке добро...»). Назва в «Неділі (1912, 10 листопада) — «Похвала щедрості». Між автографом і публікацією є різночитання правописно-стилістичного характеру.

Щедрість («Коли добра земного...»). Назва в «Неділі» (1912, 10 листопада) — «Будь щедрим».

Щастя. Назва в «Неділі» (1912, 10 листопада) — «Горе нашому часові!». Між автографом і першодруком є різночитання образно-стилістичного характеру.

Розлука («Зажди хвилинку й дай мені хоч раз...»). Назва в «Неділі» (1912, 10 листопада) — «Зажди хвилину!». Між автографом і першодруком є незначні різночитання лексичного і правописного характеру. У списку відсутня остання строфа перекладу. Подаємо за першодруком, що являє повнішу редакцію.

Судьба («Що не має статися...»). Назва в «Неділі» (1912, 14 квітня) — «Фаталізм». Між автографом і першодруком є незначне різночитання стилістичного характеру (останній рядок).

Небезпечна. Назва в «Неділі» (1912, 14 квітня) — «Краса дівчини». Між автографом і публікованим текстом є різночитання в передостанньому рядку (розлука — розпука).

Герой. Назва в «Неділі» (1912, 14 квітня) — «Вродини героя». Між автографом і першодруком є окремі різночитання стилістичного характеру (перша і друга строфи).

Захват. Назва в «Неділі» (1912, 14 квітня) — «П'яна». Між автографом і першодруком є незначні різночитання стилістичного характеру.

Небезпека («Стережіться її ока...»). Назва в «Неділі» (1912, 14 квітня) — «Чорні очі».

Лист. Назва в «Неділі» (1912, 14 квітня) — «Її листок».

Листи. «Пишу сей лист душі, прагнущої бажання...». Назва в «Неділі» (1912, 14 квітня) — «Його освідчини». Між автографом і першодруком є незначні різночитання стилістичного характеру.

«Пишу тобі, а сльози в мене ринуть...». Вперше надруковано у кн.: Тисяча й одна ніч, вип. 14. Львів, 1913, с. 152, за якою і подається.

Погроза («Ти впевняєш, що кохаєш...»). Назва в «Неділі» (1912, 14 квітня) — «Її відмова». Між рукописом і першодруком є незначні різночитання лексичного характеру.

Невільник. Назва в «Неділі» (1912, 14 квітня) — «Його репліка».

...А на нім премиле канафе...— у вірші «Цвіти й плоди», як і в дальшому вірші «Цвіти й овочі», очевидно, згадуються поширені в арабських країнах ласощі кунафа, або кінафа — локшина, виготовлена з цукром, медом і підсмажена на топленому маслі.

Авіценна (Ібн Сіна Абу Алі; близько 980—1037) — філософ, природознавець і поет перського і таджицького народів. Основні твори — «Книга зцілення» і «Книга знання».

«Неділя» — літературно-науковий та громадський журнал ліберально-буржуазного напряму. Виходив щотижня у Львові (1911—1912).

Ібліс — те, що диявол чи Сатана.

Українсько-руська видавнича спілка — громадська видавнича організація, заснована 1898 р. у Львові, існувала до 1917 р. Активно пропагувала здобутки української літератури — твори М. Коцюбинського, Лесі Українки, Панаса Мирного, В. Стефаника. Головними засновниками і редакторами спілки були І. Франко та В. Гнатюк.

ДАВНЬОГРЕЦЬКА ПОЕЗІЯ

ГОМЕРОВА ОДІССЕЯ. ОПІВ ПЕРВИЙ

Друкується вперше за автографом № 401, с. 103—125. Автограф не датований. Формат і фактура паперу, а також почерк і датування інших творів, що записані в одному зошиті з перекладом «Одіссеї», дають підстави вважати, що він здійснений у 1873—1874 рр.

Крім першої пісні «Одіссеї», І. Франко переклав ще уривок під назвою «Щит Ахілла» з поеми «Іліада» (пісня XVIII, рядки 469 — 608). «Щит Ахілла» подається в цьому томі у тексті наукової розвідки «Гесіод і його твори», де він наводиться І. Франком для порівняння з твором Гесіода «Щит Геракла».

Айгістос — Айгіст, сучасне — Егіст, або Егісф.

Герм — тобто Гермес. Тут І. Франко вдається до вживаного й іншими перекладачами прийому довільної варіації форм імен. Цей прийом має своє виправдання, оскільки і в гомерівському тексті зустрічаються варіанти того самого імені, наприклад, Гермес і Гермеяс (у вірші 38 — Гермеяс). Герм — таке саме «урізане», чи «усічене» ім'я, як і «Ахілл» замість «Ахіллес».

Атрієнко — син або нащадок Атрея. Така форма характерна для українських перекладів минулого сторіччя.

Кроніенко — (—від «Кроніон»—син Кроноса, або Крона, тобто Зевс.

...Дим... з свого рідного краю...— вираз, що став згодом «крилатим» (пор. в О. С. Грибоєдова: «И дым отечества...»).

Пілос — давнє місто на південному заході Пелопоннесу, один із центрів мікенської культури.

Ментa — так передано ім'я «Ментес».

...Влада у Тафі...— Оскільки Тафос — острів, отже, точніше — «на Тафі».

...Вино з водов... мішали у збанках... — Ідеться про посудини, що звалися кратерами.

Фемій — аед (грецьке «аойдос»), поет на острові Ітаці.

Зей (від «Зевс») — українізоване ім'я верховного олімпійського бога. Зразком такої форми могло бути ім'я «Одіссей», утворене з грецького «Одіссевс». В інших перекладачів від основи непрямих відмінків імені «Зевс» було утворено «Дій».

...У Ітаці...— Тут і в інших місцях точніше було б «на Ітаці», бо йдеться про острів.

Корабель мій... тут стоїть на полі...— Невеликі судна не залишали на воді, а витягали на суходіл, де були положисті береги.

Нейська гора (від «Неіон») — мис на острові Ітаці.

Ретрейська (від «Рейтрон») — назва гавані.

Гарпія — втілення штормових вітрів на морі (в оригіналі в множині — «гарпії»).

Дуліхія, Сама (від «Дуліхіон», «Саме») — місцевості на острові Кефалленії.

Закінт (Закінтос) — назва острова, частіше вживається форма «Закінф».

Ефіра (грецьке «Ефюре») — однойменна назва трьох різних міст у гомерівському епосі.

Ільо (від грецького «Ілос») — назва місцевості.

Мермеріенко — похідне від «Мермерідес».

Осса — персоніфікація поголоски, чутки (не лише серед людей, а й серед богів).

...Чорнявий Менелай...— В оригіналі Менелай білявий або русявий.

Із всіх ахейців харалужнозбройних...— Грецьке «ахайон халкохітонон» буквально означає «ахейців, одягнених у мідяні сорочки».

Антіноос — сучасне — Антіной.

...Князем вчинить...— «Князем» передається грецьке «басілевс» (владар).

...Королем ахаїв — Тобто «басілевсом», владарем ахейців, чи ахеян.

Анхіялій — довільний варіант імені «Анхіал».

...Пейзеноренка Опса дочка...— В сучасному слововживанні — «дочка Опса Пейсеноріда».

ГОМЕРІВСЬКІ ГІМНИ

Вперше надруковано у кн.: «Літературна спадщина. Т. 2. Іван Франко. Переклади і переспіви із старогрецьких поетів». К., Вид-во АН УРСР, 1962, с. 7—60. Подається за автографом № 400, с. 1—52.

«Гомерівські гімни» — умовна назва збірки з 34 гімнів різного обсягу. Їх виконували на святах перед мелодекламацією рапсоди гомерівського епосу. Можливо, окремі гімни було складено в різних краях грецького світу і в різний час. І. Франко подає ці гімни в їхньому звичайному порядку, але найдовші з них розбиває на окремі частини і кожній такій частині дає свою назву.

Мати Латона — латинізована форма грецького імені Лето. Традиція вживати в перекладах із грецької римські імена і латинізовані форми грецьких імен іде від римської літератури. Така форма імен, як «Латона», має в перекладах на слов'янські мови певну перевагу перед формою «Лето», що залишається невідмінюваною.

...Сагайдак... слоновий...— Тут у розумінні «оздоблений, прикрашений слоновою кісткою».

...На Кінті-горі...— Сучасна форма назви гори— Кінтос, або Кінфос.

...Від херсона...— неточність: грецьке «херсонде» означає «на суходіл». В оригіналі: «чорна хвиля надходить на суходіл разом із рвучкими вітрами»

Егіна, Евбоя, Фокая.— Форми цих і більшості дальших назв відповідають західноєвропейській перекладацькій традиції і ближчі до давньогрецького чигання. Відповідно прийняте в нас їх сучасне написання: Евбоя — Евбея; Фокая — Фокея. І далі: Корик — Корік; Мікала — Мікале; Коос — Кос; Реная — Ренея. Асклепій у міфології син Аполлона, а не Еола.

...Хребет гір Карпат...— неточність: в оригіналі ідеться про острів Карпатос у групі Додеканісу.

...Малолюдна скалиста Реная...— дослівно Овечий острів.

Фойб Аполлон — сучасна форма — Феб Аполлон.

Кой — сучасне — Кей, за грецькою міфологією один з титанів.

...Стрільця-воєводи...— В оригіналі «гекатос» — той, що здалека кидає стріли (епітет Аполлона).

Многоногі краки (від німецького «краке») — в оригіналі йдеться про восьминогів.

Гая, Гайя (давньогрецьке — Гая, сучасне — Гся) — богиня землі, або богиня Земля.

Уранос — бог неба, або бог Небо.

Діона (первісно — одне з імен Гери) — дочка Океана або Урана, в інших міфах це ім'я приписується іншим божествам.

Рея — одна з прадавніх богинь, сестра і дружина Кроноса, мати Зевса, що називалася також матір'ю богів.

Феміда — як і Рея, з покоління титанів, або передолімпійських богів, називається в оригіналі Іхнайською (Іхнейською) від назви якогось міста Іхни в Македонії чи від старої назви цієї країни, що нібито називалася також Іхная.

Ейлейтія — ім'я давньогрецької богині Ейлейтюя; сучасні форми неусталені: Ейлейтія (як у перекладі) або Іліфія.

...На Олімпу шпилів злотих хмарах...— Гірський масив Олімпу (грецьке — Олюмпос) має десять вершин, із них найвища в давніх греків називалася троном Зевса; сучасна назва — Мітікас.

Іяони — тобто іонійці.

...Що живе на скалистому Хіосі....— Острів Хіос біля малоазійського узбережжя серед інших міст і місцевостей вважався за місце народження і перебування Гомера.

...Лікію та Майонію...— Йдеться про давні країни на південному заході Малої Азії. Останню з них точніше було б назвати Меонією.

Піфійський — один із численних епітетів бога Аполлона Піфій, або Піфійський (грецьке — Пютіос), був пов'язаний із культом цього бога в Дельфах (інша давня назва цієї місцевості — Пюто); пор. також такі його імена, як «Пютоктонос» (убивця Піфона) і «Пютомантіс» (той, що пророкує в Дельфах, що має в них свій оракул). Жриця-віщунка в храмі Аполлона в Дельфах називалася Піфією (грецьке — Пютіа).

...На кіфарі дзвінкій...— в оригіналі йдеться про музичний інструмент, що називався «формінгою». Це великий струнний інструмент, пов'язаний із культом Аполлона. Він відрізнявся від кіфари, чи кіфаріди, що первісно мала лише чотири струни.

Піфона — українізована форма грецького «Піто» чи «Піфо» (первісна назва міста Дельфів).

Премудрії ори...— В оригіналі «веселі ори» — другорядні божества з почту Афродіти, що відали зміною пір року.

...Вродливий убійця Аргея...— Ідеться про Гермеса. Його епітет «Аргейфонтес» тлумачився як «той, що вбив Аргоса (Аргуса, Арга)», тобто сторожа з сотнею очей, приставленого Герою до Іо.

Адзанівна — похідне від «Азанія» (місцевість на півночі Аркадії). Азанідою, тобто мешканкою Азанії, названо в оригіналі німфу Короніду, коханку Аполлона.

Елатіона — власне Елат.

Ісхіс (або Ісхій) — приятель Короніди.

Амаринт — це ім'я у канонічному грецькому тексті не згадується. Можливо, І. Франко користувався якоюсь іншою редакцією тексту.

...А тебе не покинув триокий?..— Ім'я «Тріоп» у перекладі українізується як «триокий» шляхом розкриття гаданого первісного змісту.

Лакм — сучасна форма — Лакмон, чи Лакмос (північна частина гірського пасма Пінду).

Ематія (чи Емафія) — давня назва всієї Македонії чи певної її частини.

Еніени (або еніани, грецьке — айніанес) — плем'я в північній Греції.

Перреби (грецьке — перрейбой) — плем'я в Фессалії.

Кенай (Кеней, грецьке — Кенайон, сучасна назва — Літада) — півострів на північному заході Евбеї.

Лелант, Леланта — річка на Евбеї.

Мікалессон (Мікалесс, грецьке — Мюкалессос) — місто в Беотії.

Тевмессон (Тевмесс, грецьке — Тевмессос) — гора там же.

Тельфуса — ім'я німфи і назва джерела.

Іепайєон — один із епітетів бога Аполлона (від приспіву «іє паян!»).

Флегійці — одне з мінійських племен у Беотії, що не шанувало богів.

Трофоній, Агамед — сини мінійського царя Ергіна в Орхомені, міфічні будівники храму Аполлона в Дельфах.

Тіфоей — Тіфон, або Тіфаон, велетенська потвора, ворог олімпійських богів, утілення стихії вулканів і землетрусів, батько різних страховищ, серед яких була і Хімера (грецьке — Хімайра), вбита героєм Беллерофонтом.

З Кріту і з Кноса плили, Міносового города, де був [...] .— Так в автографі. За міфічним переказом Мінос був засновником і царем міста Кноса.

Аж у країну дійшли Сонця..., вівці... пасуться Гелія...— Тут і Сонце і Гелій означають бога сонця, або бога Сонце (грецьке — Геліос, у тексті — Еліос). Вівці бога Геліоса, за тлумаченням міфографів, символізували дні року (сім отар по 50 голів, 350 днів, тобто приблизно 354 дні давнього місячного календаря).

Тенар, чи Тенарон (нині також — Матапас) — середній із трьох південних мисів Пелопоннесу.

Арена — місцевість поблизу Крісейської затоки, недалеко від Дельфів. Інші міста і місцевості в цьому районі мають такі сучасні форми: Тріон — Фріон; Фера — Фери.

...Ось і у Крісу зайшли...— Містечко Кріса було розташоване не на березі моря. Можливо, що складач гімну мав на увазі інше містечко на березі затоки — Кірру.

Мачти найперше спустіть...— В оригіналі йдеться не про щогли (грецьке — гістой), а про вітрила (грецьке — гістіа).

Так ви моліться мені як Дельфійцю...— Один з епітетів Аполлона — Дельфіній. Його можна тлумачити як дельфіновий, але ще в давнину його пов'язували також із назвою «Дельфи».

...Зливки зливайте богам...— тобто робіть узливання богам (приносьте їм у жертву вино, молоко, мед).

...Сина Зевеса й Маяди...— тобто сина Зевса й Маї. В оригіналі: Маяда (Майяда) і (Майя); у І. Франка ще трапляється і Маія.

...Палланта доня, що був у великій Медеї володар...— В оригіналі: «дочка Палланта, сина царя Мегамеда». Про країну Медею тут не йдеться.

...Преславна Гефайстова сила...— Сучасна форма грецького «Гефайстос» — Гефест.

Ось я в Піфону піду й дім великий його побушую...— Десять дальших рядків І. Франко не переклав.

Кілленеєць — тобто народжений на горі Кіллені (на півночі Аркадії), епітет Гермеса.

Мнемозіна (Мнемосіна) — божество пам'яті, її шанували як матір усіх наук і мистецтв.

Ось тобі різка прегарна...— Ідеться про жезл Гермеса, так званий кадуцей, що його вважали також за чарівну паличку. Цей жезл був астральним символом, запозиченим із Месопотамії: він схематично зображав місяць, сонце і планету Венеру. В Греції він мав форму крилатого жезла, навколо якого обвивалися дві змії.

...Предивний ти демоне поміж богами...— Слово «демон» тут ужито не в сучасному розумінні (лихе божество — біс, чорт, сатана, диявол), а в давньому (божество долі, божество, що визначає долю). Грецьке слово «даймон» уживалося тоді, коли не бажано було називати бога його іменем.

Три такі Фрії живуть...— точніше Трії, парнаські німфи, вихователькн Аполлона, що навчили його клеромантики, тобто вміння передрікати долю з допомогою жеребків. Клеромантика вважалася другорядним способом віщування. В передачі імені цих німф І. Франко відступив від західноєвропейського (еразмівського) принципу тому, очевидно, що йому здався небажаним збіг звучання «три» і «Трії».

Ад (від грецького «Аідес», або «Гадес») — означало як владаря підземного світу, так і самий підземний світ, світ мертвих. Гермес як вісник олімпійських богів був також проводирем душ чи тіней померлих до підземного світу.

...Родом із Кіпру...— в оригіналі згадується один із епітетів Афродіти — Кіпріда. Острів Кіпр від глибокої давнини був одним із центрів культу цієї богині. Місцевий міф розповідав про народження Афродіти з піни морської біля південного узбережжя Кіпру.

...Гарновінчаної Кітереї...— Кітереєю, чи Кіфереєю (грецьке — Кютерея) називалася Афродіта за одним з місць її культу — островом Кітера, чи Кіфера, біля південного узбережжя Пелопоннесу.

...Потім в остатні пішла...— Коли відбувалися жертви багатьом богам, то Гестії, за повеліннм Зевса, приносили першу і останню жертву, тобто з неї починали і нею закінчували складання жертв.

Дарданенко — в оригіналі — Дарданід, тобто нащадок Дардана, міфічного родоначальника троянців. Дарданцями називалися троянці.

Полідект (той, що багатьох збирає чи приймає) — епітет Аїда; у Франка: «що брав многих». Інший варіант цього епітета — Полідегмон.

...На Нізію рівнині...— В оригіналі — «на нісійській рівнині». Так називалося кілька місцевостей у Малій Азії.

Персай (грецьке — Персайос) — син титана Крія і батько Гекати. За сучасною нормою точніше було б «Персей», але так передається інше ім'я — грецьке Персевс.

Стріла Гекати її...— Геката вважалася одним із божеств ночі.

Отсі два рядки...— примітка І. Франка Очевидно, Франко хотів звернути увагу на те, що ці вірші не вважалися належними до первісного тексту даного гімну Ця примітка може бути доказом того, що І. Франко для свого перекладу користувався кількома виданнями тексту і звертав увагу на науковий апарат.

...Біля криниці Дівочої...— В оригіналі — «Партеніон фреар» — власна назва місцевості біля Елевсіна.

...Елевсінського дані Келея..—дочки Келея, сина Елевсіна. Син Гермеса, герой Елевсін, вважався за фундатора міста Елевсіна, центру культу Деметри.

Дея, ім'я моє.. — грецьке — Дсо, одне з імен Деметри.

Торік — грецьке Торікос, давне місто Аттіки напроти острова Єлени (теперішній — Макронісос).

Тріптолем всемудрий.— У міфі про перебування Деметри в Елевсіні слід розрізняти двох Тріптолемів: старший із них — брат Келея, а молодший — син Келея. Тут згадується старший.

...Демофоонта, що був рожденний з матері Метанейри...— Сина Келея і Метанейри в інших версіях цього міфу звали не Демофоонтом, а Тріптолемом.

...Діти елевсініан будуть війни та битви страшніі мати з афінцями...— В оригіналі: «Діти елевсінян запекло боюватимуть увесь час між собою».

Калліхор — джерело біля Елевсіна.

Йди, Персефоно...— Варіанти імені «Персефона» і «Персефонея» наявні в оригіналі.

...Як-ось Левкіппа, Файнона, Електра й Іянта...— Тут і далі в оригіналі перелічуються імена німф подруг Персефони; сучасні форми деяких із цих імен дещо інші: Файно; Іанта, чи Іанфа; Мелобосіда; Хрісеїда; Іанейра, чи Іаніра; Плуто; Стікс, чи Стіга. В інших варіантах оригіналу згадуються також Паллада і Артеміда.

Раріон — Рарійська рівнина в Елевсіні, де, за міфом, було посіяно перше збіжжя.

В дім [його] помічника Плута, що наділяє багатство...— Ідеться про бога достатку Плутоса (грецьке «плутос» — багатство).

Тірсеняни — грецька назва «тірсеняни», або «тірреняни», «тірренці» відповідає латинським назвам «етруски» і «туски».

Арес (Арей) — бог війни, у римлян — Марс.

...Третього [в тому ряду]...— тобто за порядком планет від сонця: Меркурій, Венера, Марс-Арес. Земля не вважалась планетою.

Та коли коні від поворозника Мельта дістала...— В оригіналі: «Яка запрягла собі коні [на берегах] густо заростого очеретом Мелета». Мелет — річка в околицях міста Смірни (тепер — Ізмір).

Клар (сучасна форма — Кларос) — місто на західному узбережжі Малої Азії. Центром культу Артеміди там був Ефес із його славнозвісним храмом Артеміди Ефеської (Артемісіон).

Радуйся, [пані] богине, повелителько Саламіни...— Ідеться про місто Саламін на східному узбережжі острова Кіпру.

Гефайст — сучасна форма — Гефест.

Гімн до Геракла, Львиного серця.— Назву гімну взято із збірки. Грецький епітет «леонтотюмос» означає: з душею лева.

Дотія (від «Дотіон») — рівнина на південь від гори Осси в Фессаліі.

Флегій — владар одного з мінійських племен у місті Флегіях.

Гімн до Зевесових синів.— У збірці гімн має назву «Діоскурам»

...Двох Тіндаренків...— тобто Тіндарідів, синів правителя Спарти Тіндарея, що, крім Діоскурів, був також батьком Єлени і Клітемнестри. Як і інші міфічні герої та героїні, вони мали двох батьків — одного земного, смертного, і другого — небесного, безсмертного.

Дріоп — син Аполлона, батько німфи Дріопи.

Пеней (грецьке «Пенейос») — таку назву у давній Греції мали дві ріки: одна в Фессалії і друга в Еліді (Елеї). Тут ідеться, очевидно, про фессалійський Пеней, що впадає в Термайську затоку.

Геліконгора в Беотії, що вважалася місцем перебування Аполлона і муз, а також Посейдона.

Егея (Ега, Егі) — місто на острові Евбеї з храмом Посейдаона. Посейдаон — варіант імені цього бога.

...Виховали у ярах Ніси...— В оригіналі: «В ущелинах Ніси». За тлумаченням античних міфографів, Ніса — це місто в Індії, де народився бог Діоніс. Від назви цього міста він нібито одержав своє ім'я (грецьке — Діонюсос, Зевс із Ніси). В іншому гімні Діонісові згадується ще одна Ніса: «Є така Ніса, висока гора, вкрита гарним лісом, далеко від Фінікії, майже біля течій Нілу, поставлять там багато статуй у храмах».

Каллліопа — муза епічної поезії.

Евріфаесса (що широко сяє, широкосяйна) — дружина титана Гіперіона, мати Геліоса, Селени і Еос.

Другий гімн до Діоскурів (Зевесових синів).— Назва в оригіналі «Діоскурам».

...В кожухах білих...— В оригіналі «зарізавши [в жертву] білих баранів».

Уривок третього гімну до Діоніса.— У збірці гімнів іде під номером 26.

Ейрафіот — зашитий, натяк на те, що Зевс після смерті Семели зашив новонародженого Діоніса в своє стегно.

Дракан (Драканон) — імовірно, мис на острові Ікарос.

Алфей — річка в Еліді; оскільки Ікарос (Ікарія) і Наксос — це острови, то природно було б перед їх назвами вжити прийменник *на*, а не *в*.

...Недалеко Єгипту святих рік...— В Єгипті лише одна велика ріка.— Ніл. В оригіналі йдеться саме про неї.

Фіона — культове ім'я Семели.

ГОМЕРОВІ ЕПІГРАМИ

З ЗАТРАЧЕНОЇ ПРАЦІ ГЕРОДОТА «ПРО ЖИТТЯ ГОМЕРА»

Вперше надруковано у кн.: «Літературна спадщина. Т. 2. Іван Франко», с. 61—65. Подається за автографом № 400, с. 53—55.

Гомерові епіграми. I—XVI. Після гомерівських гімнів у найдавніших рукописних збірках до тексту «Одіссеї» додавалися також «Епіграми Гомера», нібито переписані з «Життя Гомера», автором якого безпідставно вважали Геродота. Час складання цих дрібних поетичних творів неможливо точно встановити. Давньогрецький філософ Платон (у творі «Федр») вважав, наприклад, напис на могилі фрігійського царя Мідаса за анонімний, а згодом цей текст було включено до складу «Епіграм Гомера». Явно фольклорний твір «Ейре-

сіону» (свого роду давньогрецьку колядку) також було приписано Гомерові (див. «На дім багатого чоловіка»). І. Франко переклав майже всі епіграми названої збірки.

І. До горожан міста Кіми. Ця епіграма адресована мешканцям міста Неон Тейхос, заснованого у Малій Азії вихідцями з еолійського міста Кіми.

Сайдена — гора в Малій Азії над Кімою.

ІІІ. На могилі Мідаса. Мідас — син Гордія, цар Фрігії в Малій Азії, історична особа, навколо якої нащадками було створено міфи.

ІV. До горожан Кіми про свою сліпоту. Назва в оригіналі — «Кімеянам».

Фрікон — очевидно, засновник еолійської Кіми, що називалася також Фріконідою

Мелет — річка в Кімі.

V. До Тесторенка. О. Тесторенко, багато дечого невідомо смертним.— В оригіналі: «Фесторіде, смертним багато є зовсім не зрозумілого, але нема нічого незрозумілішого від самого розуму для людей». Тесторід, або Фесторід — син Фестора, відомий з «Іліади» ахейський жрець і віщун Калхант.

VІ. До Посейдона. Міманг — гора на Еритрейському півострові Малої Азії. Далі в цій епіграмі — уривок міфічного життєпису Гомера.

VІІ. До міста Еритреї.— Йдеться про іонійське місто Еритри, чи Еріфри (грецьке — Ерютрай) на малоазійському узбережжі.

Х. До Пінії... І добувають його тут кебренці...— В оригіналі висловлюється думка, що «там (тобто на верховинах гори Іди.— *Ред.*) для смертних людей буде залізо Арея, коли її матимуть кебренії». Кебрен — річка і місто в Троаді; кебренії, чи кебренці, очевидно, тамтешнє фракійське плем'я.

ХІІІ. На дім фраторів. Фратори — члени фратрії (братства), тобто союзу родів, що виник при розкладі докласового суспільства. Із зміцненням державної організації фратрії втратили своє політичне значення і зберегли за собою лише культові функції.

ХІV. До гончарів. ...Ти ж, Атенає, прибудь...— Ідеться про богиню Афіну. В гомерівському діалекті її ім'я має форми «Атене» і «Атенає». Афіна, як Гефест і Прометей, була покровителькою ремісників.

Сінтріб, Змараг, Азбет, Сабактей, Омодамон — імена демонів, ворожих гончарям. Сінтріб — той, що розбиває; Змараг — той, що грюкає; Азбет — той, що гасить; Сабакт — імовірно, той, що трощить; Омодамон — шкідник або той, що залишає глину сирою.

Хейрон, чи Хірон — у грецьких міфах — син Кроноса і Філіри, мудрий кентавр (напівлюдина, напівкінь), вихователь міфічних героїв — Ахіллеса, Діоскурів — Кастора і Полідевка, Амфіарая та інших. Перебуваючи на горі Пеліоні, він навчав їх музики, гімнастики, лікування, пророкування. Згадується тут як проводир кентаврів.

ХV. На дім багатого чоловіка. В оригіналі цей твір називається «Ейресіоне». Він пов'язаний із старовинним обрядом, що трохи нагадує наше колядування. Ейресіона, чи Іресіона — це маслична або лаврова гілка, обвита вовною і обвішана плодами та маленькими глечиками з олією, медом і вином. Цю гілку несли в урочистій процесії до храму Аполлона на його свято. Іресіони виставлялися також перед

дверима приватних будинків. Крім офіційних святкових обрядів, твір засвідчує ще й існування народного звичаю: співання пісень і збирання за це подаяння.

...Швидко неси та каліці подай...— Тут вільна інтерпретація оригіналу: «Я стою в передпокої босоніж, отже, дай якнайшвидше».

До рибаків. Ця епіграма належить до гомерівського фольклору. Сліпий Гомер вітає рибалок і питає їх, що вони несуть із собою. Рибалки повертаються після купання в морі. На запитання Гомера вони відповідають загадкою: «Те, що ми спіймали, ми кинули, а те, чого не спіймали, несемо з собою» (ідеться про вошей). За пізнішим оповіданням, Гомер помер нібито від засмучення, що не спромігся розгадати цієї загадки.

ВІЙНА ЖАБ ІЗ МИШАМИ

Вперше надруковано у виданні: «Літературна спадщина. Т. 2, Іван Франко», с. 66—73. Подається за автографом № 400, с. 136—148.

«Війна жаб із мишами» («Батрахоміомахія») — пародійний малий епос (епілліон), який важко точно датувати. За часом свого складання він досить далекий від появи власне гомерівського епосу. «Батрахоміомахія» є прямою пародією на «Іліаду». Замість ахейців і троянців у ній виступають жаби і миші. Всі вони мають значущі імена: у жаб, напр., Фюсігнатос — що випинає щоки; Гюпсібоас — що голосно кричить; Пелейон — що живе в болоті; Пелобатес — що ходить болотом; Кравгасідес — крикун; Полюфонос — багатоголосий; Лімнохаріс — що йому миле озеро; Борборокойтес — що йому багно є ліжком. У мишей: Псіхарпакс — що хапає крихти; Троксартес — що гризе хліб; Ембасіхютрос — що залізає в горщики; Артофагос — хлібоїд; Крамбофагос — капустоїд; Тюрофагос — сироїд; Лейхенор — лизун; Троглодютес — що ховається в норі, тощо.

ГЕСІОД І ЙОГО ТВОРИ

Вперше надруковано у виданні: «Літературна спадщина. Т. 2. Іван Франко», с. 74—137. Уривок «Щит Ахілла» (переклад з «Іліади» Гомера) опубліковано у кн.: Іван Франко. Твори в двадцяти томах. Т. 15. К., Держлітвидав України, 1955, с. 5—8.

Подається за рукописом Андрія Франка (№ 415, с. 1—35) з правками І. Франка, зробленими в останні роки життя.

Гесіод жив, імовірно, у VIII ст. до н. е. в Беотії, в Середній Греції, займався сільським господарством, був жерцем муз і складав поетичні твори, з яких збереглися до нашого часу «Діла й дні», «Теогонія», «Щит Геракла». Він перший у давньогрецькій літературі виразив соціальний протест проти свавілля аристократів із позицій сільської бідноти.

...Не пише беотійським, але переважно йонсько-еольським діалектом...— Питання про штучний, або «натуральний», характер діалекту гомерівських епічних творів залишається без однозначної відповіді і в сучасній філології. Тепер цей

діалект уже не називають іонійсько еолійським для підкреслення його гібридного характеру, як це робили деякі філологи в XIX ст. За поглядами сучасних філологів, гомерівську мову можна визначити як давньоіонійський діалект із значною домішкою ахейських елементів із літературної мови мікенської епохи. Мову гомерівського епосу можна, як і інші літературні мови, певною мірою назвати штучним діалектом, що згодом (після VIII сторіччя до н. е.) став діалектом епічного жанру в давньогрецькій літературі.

...Про свою подорож до Авліди на острові Евбеї...— В оригіналі: «про свою подорож до Халкіди на острові Евбеї». Авліда — приморське містечко на беотійському березі Еврипу — вузької протоки між Евбеєю і континентом.

...В найстаршого грецького історика Геродота...— Геродот, звичайно мав попередників, що називалися логографами, як наприклад. Кадм Мілетський, Гекатей Мілетський, Харон Лампсакський, Гелланік Мітіленський, Акусілай Аргоський та ін. Проте їхні праці збереглися лише в окремих і часто незначних уривках, а «Історія» Геродота Галікарнаського збереглася повністю і стала найавторитетнішим твором у його сучасників і нащадків, що й дало підстави Марку Туллію Ціцерону назвати Геродота батьком історії.

Самофрака — сучасна форма — Самофракія.

Гелени — елліни.

Орхоменос — Орхомен.

Хрізотеміс — Хрісофеміда.

Мусай — Мусей.

Еврипус — Евріп.

«Теогонія» — тепер також «Феогонія» (буквально — народження і генеалогія богів).

Мелампус — Меламп

Пейрітой — Піріфой

Ганніктор — син Амфідама, один із владарів на острові Евбеї, або син Фегея з Навпакта

Моліkрія — Молікріон, місто в Етолії, що в Середній Греції.

...Реєстр нереїд, який маємо в «Теогонії»...—У «Теогонії» Гесіода (вірші 243—262) і в «Іліаді» Гомера (пісня 18, вірші 39—49) «реєстр иереїд» дещо відмінний. У Гомера: Главка, Фалея, Кімодока, Несея, Спіо, Фоя, Галія, Кімофоя, Актея, Лімнорея, Меліта, Іера, Амфіфоя, Агава, Дото, Прото, Феруса, Дінамена, Дексамена, Амфіномена, Каллianейра, Доріда, Панопа, Галатея, Немертес, Апсевдес, Каллianасса, Клімена, Іанейра, Іанасса, Мера, Орейфія, Амафея.

У Гесіода (крім названих у Гомера). Евкрата, Сао, Амфітріта, Евдора, Фетіда, Галена, Фалія, Евлімена, Пасіфея, Ерато, Евдіка, Профо, Протомедея, Гіппофоя, Гіппоноя, Кіматолега, Кімо, Еіона, Галімеда, Главконома, Понтопорея, Леягора, Евагора, Лаомедея, Полінома, Автоноя, Лісіанасса, Еварна, Псаммафа, Меніппа, Несо, Евпомпа, Фемісто, Проноя. Всі ці імена вказують на різні властивості їх носительок. У деяких випадках неясно, чи йдеться про власне ім'я чи про епітет при ньому.

Ерос — також Ерот.

Ейлейтія — покровителька породіль. Сучасна форма імені богині — Ілітія, чи Іліфія (грецьке Ейлейтюя).

Памфо́с — міфічний співець, пов'язаний із культами Деметри і Діоніса, складав гімни богам для афінян

Евфрозіна, Аглая та Талія — сучасні форми Евфросіна, Аглаія, Талія, чи Фалія (буквально Радісна, Блискуча, Квітуча).

Ономакріт — жив у другій половині V ст. до н. е. в Афінах при дворі тиранів Пейсістратидів, брав участь у записі гомерівського епосу і пророцтв Мусея і Орфея. Разом із Пейсістратидами вигнаний із Афін, умовив перського царя Ксеркса виступити в похід проти афінян.

Антімах — жив наприкінці V і на початку IV ст. до н. е., грецький поет і філолог, уславився своєю епічною поемою «Фіваїда» та елегією «Ліда», засновник так званої вченої поезії. Його високо цінили в епоху еллінізму Він редагував текст гомерівського епосу.

Іван Малала — Іоанн (Іоанніс) Малалас із сірійської Антіохії, літописець (хронограф) VI ст. н. е.

Кікн (грецьке «Кюкнос» — Лебідь) — син Ареса (Арея) і Пелопії, вбитий Гераклом біля Ітони в Фессалії.

...В поемах Гомера та у інших еольсько-йонських поетів...— Автора (чи авторів) «Іліади» й «Одіссеї» та його (чи їхніх) спадкоємців можна було б назвати ахейсько-іонійськими, але не еолійсько-іонійськими поетами. За часів І. Франка ще нічого не було відомо про існування ахейського літературного діалекту мікенської епохи.

...Паралель до опису Гераклового щита...— Це епізод (фрагмент) 18-ої рапсодії (пісні) «Іліади» (вірші 469—608), що має назву «Щит Ахілла». Бог Гефест на прохання богині Фетіди, матері героя Ахілла (Ахіллеса), виготовляє ахейському героєві нове озброєння замість того, що було на Патроклі, якого вбив у двобої троянський герой Гектор.

Еріс вельможниться тут, і Кідойм, і ненависна Кера...— йдеться про персоніфікацію ідей, пов'язаних із боєм, битвою, збройною сутичкою: Еріда (Еріс) — свара, розбрат, ворожнеча; Кідойм (грецьке «кюдоймос») — галас битви; Кера (грецьке «кер») — насильна смерть. У перекладі уривка є деякі неточності.

Дайдал (Дайдалос) — грецьке міфічне ім'я, найчастіше передається тепер як Дедал

Кнос, або Кносос — столиця Криту мінойської епохи.

Персей і горгони та три парки...— Парки в римлян відповідали грецьким божествам мойрам.

...Звертається... до брата поетового Персеса...— В сучасній передачі ім'я брата Гесіода — Перс.

...По прогрісі Пандори, яка відкрила пушку...— цікава Пандора зняла покришку з піфоса. Піфос — глиняна посудина завбільшки з велику бочку, що в ній зберігали збіжжя, вино та інші продукти харчування.

Солон (друга половина VII ст. до н. е.) — афінський політичний діяч, реформатор, реформи якого були скеровані на обмеження прав родової аристократії — землевласників, і автор патріотичних та філософських елегій.

Сімонід — з острова Аморгоса, куди він переселився з острова Самоса, VII ст. до н. е., автор елегій і ямбів, із яких дуже мало збереглося до нашого часу.

Фокілід — VI ст. до н. е., грецький поет, автор так званих гномічних дистихів.

«Еоай» — назва походить від перших слів рядка «е ое», що означає: чи така як, або оця (ідеться про жінок). Інші назви цієї генеалогічної поеми — «Перелік жінок» (грецьке «Гюнайкон каталогос») або просто «Переліки» («Каталогой»).

У Афінеєвій книзі «Deipnosophistae»... — тобто в книжці Афінея, відомій під назвою «Діпнософісти» (буквально — «ті, що розумують за обідом»).

Афіней, або Атенай—грецький філолог-компілятор, III ст. н. е., з Навкратіди в Єгипті, мешкав спершу в Александрії, згодом — у Римі. Автор компілятивного твору енциклопедичного змісту, відомого під назвою «Діпнософісти», тобто «Ті, що ведуть учені розмови за вечерею». Цей твір у багатьох книгах рясний цитатами з численних джерел невідомих авторів.

Кріст Вільгельм фон — видатний німецький філолог XIX ст., укладач капітального твору «Історія грецької літератури», що витримав кілька видань у серії посібників із класичної філології, історії античної культури та античного світу, що її видавав великий колектив німецьких та австрійських учених під керівництвом професора мюнхенського університету др. Івана фон Мюллера, «Handbuch der klassischen Altertums-Wissenshaft» («Довідник із наук про класичну давнину»).

Теогонія (Походження богів). ..Гора в південній Фессалії...— очевидна помилка в написанні: замість «Фессалії» треба «Беотії».

Загора — так називається лише східна частина Гелікону. Назва ця слов'янського походження, але не болгарська Вершина Гелікону тепер називається Палеовуна.

Гебу в вінку золотім, з нею теж Діонею-красуню...— Схоліаст (коментатор) Гесіода повідомляє, що тут ідеться про Діону — не матір Афродіти, а одну з океанід. Отже, тут згадується саме Діона, а не Діонея (епітет Афродіти). Далі, можливо, помилка в написанні замість «Еос» (у 18-му вірші у І. Франка — «Еоса») могло бути «Еосу».

Піерія — країна на північ від пасма Олімпу і на схід від Піерійських гір (на березі Термайської затоки). В примітці І Франка вона неточно названа «вузьким побережжям вблизу Олімпу». В оригіналі згадується про схили Елевтеру.

Феба — сучасні форми: Тетіс, Тефіс, або Тетія, Тефія.

Аргей, Гієй — ці імена тепер передаються як Арг, Гіес.

Мелія — від грецького «меліа» — ясен. Із ясенини робили ратища списів, і через це німфи (дріади) ясеня пов'язувалися з божествами помсти ериніями і ворогами олімпійських богів — гігантами.

От тому Афродіта зветься вона...— За народною етимологією ім'я богині Афродіти пов'язувалося з грецьким словом «афрос» (піна). Її епітет «Кітерея», або «Кіферея», походить від назви острова Кітерів (грецьке «Кйтера»), а Кіпрогенея, або Кіпріда,— від назви острова Кіпра, що були місцями її культу.

...Іменував він титанами й сим зазначив їх провину.— Тут, можливо, натяк на народну етимологію слова «титан», що його пов'язували з основою грецького дієслова «тітайнейн» (в розумінні нести кару, каратися).

Мор (грецьке — Морос) — одно з божеств долі (фатум).

Мойри та кери породила, парки оті невмолимі...— Тут І. Франко словом «парки» пояснює грецьку назву «мойри» (божества людської долі).

Клото́ може читатися ще «Клофо́» (Пряха); Лахезіс, Ла́хесіс — та, що витягує жереб; Атропос — Атропа (Невідворотна, Неминуча).

Немесіда (грецьке — Немесіс) — втілення відплати, справедливої кари.

Тавмас (Тавмант, чи Фавмант) — син Океана і Геї, батько Іріди і гарпій.

Еврібія — дружина титана Крія, мати Астрея, Палланта і Перса. Про неї в оригіналі сказано, що вона має в собі крицеву душу. Причина такого визначення її характеру невідома.

...Вийшло вродливеє плем'я богинь...— Серед імен дочок Нерея і Доріди зазначимо лише ті, сучасні форми яких відрізняються від вживаних І. Франком: Протона — Прото; Саона — Саб, Спейона — Спейб; Дотона — Дото; Кімона — Кімо; Айона — Еіона; Алімеда — Галеміда; Леагора — Леягора; Несона — Несо; Темістона — Темісто, чи Фемісто; Немертея — Немерта. При деяких іменах перекладач ставив епітети, відсутні в оригіналі, для заповнення метричного простору, наприклад, «свята Амфітріта», «Главка вродлива», «Протомедея ввічлива» тощо.

Форкісу ж жінка Кетона породила грай красноличих...— Давньогрецьке «граес» означає старі жінки, бабусі. Їх імена в сучасній передачі: Кетона — Кето́; Пефредона — Пефредо́; Еніона — Еніб, Стейнона — Стейно́.

З нею одною зійшовся той бог лазуроволосий...— Ідеться про Посейдона. Грецький епітет «Кюанохайтес» означає: з темно-синьою гривою. Коли герой Персей відтяв голову горгони Медузи, з її крові вискочили коні Хрісаор і Пегас. Назва крилатого коня Пегаса тут пов'язується з грецьким словом «пеге» —джерело.

Дивну потвору Єхідну...— Грецьке «ехідна» як загальне слово означає змія. Тут Єхідна — одне з напівзвіроподібних (гемітеріоморфних) божеств, що уособлювали ворожі людям руйнівні сили природи.

Амфітріоненко з поміччю войовника Іолая...— Мова йде про Геракла, сина Амфітріона Його товариш Іолай характеризується як «милий Аресові» (богові війни).

Химера (грецьке — Хімайра, буквально: молода коза) — одне із звіроподібних божеств, убитих героєм Беллерофонтом.

Сфінкс, або Сфінга (жіночого роду), в тексті Гесіода — Фікс — гемітеріоморфне божество, людиноЗвір.

Трет, Апесант — гори в Немеї, місця перебування міфічного немейського лева.

...Ніл і Алфей, Еридан...— Тут і далі названі ріки Греції (Алфей, Ахелой, Пеней, Нєсс, Ладон, Евен), Македонії (Стрімон, Галіакмон), Малої Азії (Меандр, Рес, Родій, Гренік, чи Гранік, Есеп, Сімоент, чи Сімунт, Герм, Каїк, Сангарій, Парфеній, чи Партеній (Скамандр), а також Ріоні (Фасіс) на Кавказі, Дунай (Істр), Ніл. Крім того, згадуються не ідентифіковані ріки Гептапор і Ардеск. Еріданом називалась одна з незначних річок Аттіки, а також якась із великих рік Європи (По або Рона).

Враз з Аполлоном-державцем мужі обстригають волосся.— Точніше, юнаки, щоб відзначити цим перехід до старшої за віком суспільної групи. Сам бог Аполлон зображувався як юнак з непідстриженим волоссям.

Ріки Пейтона, й Адмета...— Серед імен тут названих океанід зазначимо лише ті, що їх сучасні форми відрізняються від наведених у перекладі І. Франка: Пейгона — Пейто́, чи Пейфо́; Прімнона — Прімно́; Гіппона — Гіппо́; Дзевксона — Зевксо́; Керкея — Керкеіда; Плутона — Плуто́; Янейра — Іанейра, чи Іаніра; Каліпсона — Каліпсо; Амфірона — Амфіро́; деякі епітети при цих власних іменах додано для заповнення метричного простору, але наявні в оригіналі епітети так чи інакше перекладено.

Єсть їх три тисячі всіх струнконогих тих океанянок...— тобто океанід, дочок Океана.

...Ранню Еону, що світить усім...— Йдеться про Еос (у римлян — Аврора), богиню світанку.

Кой — один із титанів, у оригіналі «той, що його можна міцно кохати» (премилий).

Астерія — сестра Лето, рятуючись від Зевса, перетворилася на перепелицю, а згодом кинулася в Егейське море, де стала островом (старі назви острова Делоса — Астерія і Ортігія).

З Гермом ураз у стайнях і над скотом вона має силу...— Гермес виступає тут як бог-покровитель скотарства, захисник худоби.

Ада грізного, що має домівку свою під землею...— Ідеться про Аїд (у Гесіода — Аїдес), підземне царство.

Ліктос, Лікт — місто на острові Криті на схід від давньої столиці Криту — міста Кноса.

В Діктос спершу...— Тут, очевидно, помилка, що сталася через схожість адаптованих назв: Лікт (Ліктос) і Дікта — гірське пасмо на сході острова Криту (тепер ще — Ласітіотіка).

...В горах Егейських...— Гора Егейон (грецьке—Айгайон) ніде, крім Гесіода, не згадується. Схоліасти намагались ототожнити її з Айгос орос (тобто Козиною горою), бо так могла називатися гора Іда на Криті, де коза Амальтея вигодувала маленького Зевса.

Ураненко — Уранід, тобто син Уранa, Кронос, чи Крон.

Піфоя (Пітo, чи Піфо) — давня назва Дельфів.

Атлас — сучасна форма — Атлант. За наказом Зевса, Атлант змушений був тримати на своїх плечах небесне склепіння.

Менойтій — також Менетій.

...Дівку Пандору.— В оригіналі йдеться лише про виліплену молоду жінку.

Япетенко — тобто син Іапета, Прометей.

...Щоб переможця Геракла Фіванця...— Геракл в оригіналі називається «родом із Фів», або народженим у Фівах (грецьке — тебагенес), отже — фіванцем.

Сього Тіфея сини — се вітри, що нам вогкість приносять, Нот, і Борей, і Зефір...— Тут Нот, Борей і Зефір (відповідно південний, північний і західний вітри) називаються вітрами, що ведуть «свій рід від бога» і корисні для людей. Навпаки, шкідливі для людей вітри походять від Тіфоея, чи Тіфона.

..Проковтнув у нутро її власне чудесно...— В оригіналі: «помістив її (Метіду.— *Ред.*) в своє нутро».

Другу дружину узяв він, блискучу Феміду, що гори вродила...— Феміда була матір'ю трьох гор (чи ор): Евномії — Законності, Діки — Справедливості і Ейрени — Миру.

Трьох йому грацій родила прегарна лицем Еврінома...— В оригіналі — «трьох харіт». Грецький епітет «каллілареос» (із гарними щоками) в оригіналі належить не до Еріноми, а до харіт.

Кітерея породила Страха й Жаха страшного...— В оригіналі йдеться про втілення абстрактних понять: нищівникові шкіряних щитів Кітерея породила Фоба (чи Фобоса) і Дейма (чи Деймоса) жахливих.

Мая, Атланта дочка, від Зевеса породила Гермеса...— Йдеться про народження «славного Гермеса», який став вісником безсмертних.

Син же могутній Алкмени прекрасної, сила Геракла...— Тут використано властивий для давньогрецького епосу зворот: замість імені героя вживалося слово із значенням «сила» (грецьке менос, біе, іс) плюс родовий відмінок імені.

Аетей...— Сучасні форми: Аєт, чи Айет. Видозміна грецького імені Аєтес пов'язана тут із потребою заповнення метричного простору.

Язій — сучасна форма — Іасій.

В Креті — на Кріті.

Інона — сучасна форма — Іно (не відмінюється).

Демон — В оригіналі грецьке «Даймон» — приблизно «небесне божество». В давньогрецькій мові слово «даймон» могло бути або синонімом слова «теос», або означало певний клас божеств, нижчих за богів (власне, олімпійських) — «теой».

Айсона син...— В оригіналі «Айсонід», тобто син Айсона (чи Есона), Іасон.

Аетея дочку...— тобто дочку владаря колхів Аєта, чи Еета, Медею.

Ясон — сучасна форма — Іасон; у Гесіода — Іесон.

Медей — син Іасона і Медеї, родоначальник мідян.

В Іди вершинах лісистих...— Ідеться про гірський масив у північно-західній Малій Азії; тепер — Каялидаг.

Кірка ж, Еелія Гіперіоненка доня премудра...— Тут Еелія — у значенні Гелія, чи Геліоса, тобто бога Сонця; Гіперіоненка — сина титана Гіперіона.

Сплодила двоє синів: Найсітоя і з ним Навсіноя...— Сини німфи Каліпсо — Навсітой, чи Навсіфой (той, що біжить на кораблях) і Навсіной (той, що думає про кораблі).

Щит Геракла. Із названих Гесіодовими творів «Щит Геракла», без сумніву, не належить авторові епосу «Діла і дні» і «Теогонії». Проте питання про час виникнення і авторство цих творів до наших днів залишається дискусійним.

...Своїжінки Електріонівни...— Ідеться про Алкмену, дочку Електріона, яка в іншому місці перекладу названа також Електріонідою. Тут же син Алкая, тобто Амфітріон, називається сином Алкея. Геракл — онук Алкея — іноді називається Алкідом.

Пагасейський (грецьке — Пагасайос) — епітет Аполлона від назви міста Пагаси на березі Пагасейської затоки (тепер — затока Воло), де був храм цього бога.

Іолай — син Іфікла і Автомедуси, небіж Геракла і його вірний помічник. У перекладі він називається також Іфікленком, тобто Іфіклідом.

Креонт, чи Крейонт — цар Фів; Геніоха (в Софокла — Еврідіка) — його дружина.

Тил подасть перед двома прастарого Алкіда синами...— тобто «втече перед синами відважного Алкіда — Амфітріона».

Лапіфи — міфічне плем'я. На весіллі Пейрітоя, чи Пейріфоя, і Гіпподамії, що на нього було запрошено багато міфічних героїв, а також дике плем'я напівлюдей і напівконей — кентаврів, сталася бійка, в якій лапіфи і герої вбили майже всіх кентаврів Зображення цієї бійки — один із найулюбленіших мотивів античного мистецтва. Скульптурне зображення «лапіфокентавромахії» збереглося на фризах храму Аполлона в Бассах біля Фігалії (Аркадія). Ім'я Пейрітой передається також як Пірітой, Пейріфой, Піріфой.

...Обік нього і Страх і Тривога...— українізація загальних імен «Деймос» (жах) і «Фобос» (страх).

...Грає прегарно Зевеса й Латони потомок на злотій цитрі.— В оригіналі: «пристрасно грає син Зевса і Лето на золотій формінзі».

...Тої Горгони; вона була в місі, чудовім на диво...— В оригіналі йдеться про срібну сумку, яку дала Персеєві богиня Афіна, щоб він сховав у ній відрубану голову горгони Медузи.

Анавр (грецьке — Анаврос) — річка в Фессалії.

Діла й дні. Назва цього дидактичного епосу Гесіода (грецьке — «Ерга кай гемерай») перекладається в різні способи, але найчастіше — «Труди і дні». За загальним змістом твору його точніше було б перекласти «Трудовий календар», чи «календар сільських праць».

Міг собі керму й весло преспокійно повісити в димі...— власне, «над димом», тобто при домашньому вогнищі.

Іапета син быстроумний. — син титана Іапета Прометей.

Крона син — тобто Зевс, син Кроноса.

Ленайон — п'ятий місяць іонійського малоазійського календаря; приблизно відповідає нашим листопаду — грудню.

...Прокне, дочка Пандіона...— Прокна і Філомела, дочки Пандіона, переслідувані фракійським царем Тереєм, перетворилися на ластівку і солов'я.

Але день шостий у квадрі...—тобто шостий день місяця, коли місяць на небі буває в першій або останній чверті.

Горка — персоніфіковане втілення присяги чи клятви, що його на горе клятвопорушникам породила Еріда.

ПІНДАР

До Феміди. Вперше надруковано у кн.: Взори поезії і прози. Львів, 1894, с. 140—141. В іншій редакції передруковано в другому виданні «Взорів...», 1909, с. 153—154 В архіві Франка зберігся автограф перекладу і два списки з різночитаннями. Ранній

чистовий автограф (ф. 3, № 424) має назву «Уривок гімну Піндара». Пізніший — список невідомою рукою з правкою і приміткою І. Франка почерком останніх років життя має заголовок: «Із Піндара І. До Феміди» (№ 425). У примітці сказано: «Перекладено в р. 1893, друковано в учебнику К. Лучаківського «Взори поезії й прози», Львів, 1894, ст. 140—141».

Між раннім автографом і цим авторизованим списком є різночитання, викликані авторською правкою з метою наближення мови до загальнолітературної («його» замість «єго», «шлюб» замість «слюб»).

Другий список перекладу «Уривок гімну Піндара» недатований (автограф № 493). В ньому є описка («блакити мріючі Фіви» замість «блакитно мріючі») й різночитання (чи теж описки?): «щоб Зевсамстителя» замість «спасителя»; «в золотих віночках» замість «золотолистих». За особливостями правопису список відповідає ранньому автографу (№ 424).

Подається за авторизованим списком, що відбиває останню волю автора (автограф № 425).

Переспів являє собою дві строфи з фрагмента «Фіванського гімну». Вільний у розумінні віршової будови, цей переспів досить точно передає загальний зміст оригіналу.

Ісмен — річка в Беотії.

Мелія — фіванка, яку покохав Аполлон. Її епітет — «із золотим веретеном».

Кадм — міфічний засновник міста Фів, а Гармонія — його дружина.

Фіва — дочка бога річки Асопа, німфа-епонім міста Фів.

Лучаківський Костянтин (1846—1912) — західноукраїнський педагог, автор ряду шкільних підручників.

До Хромія Айтнеянина, витязя в перегонах на возі (Перша немейська ода). Вперше надруковано в кн.: Взори поезії і прози, Львів, 1894, с. 138—139. Подається за першодруком.

Ода — один із епінікіїв, тобто гімнів на честь переможців у змаганнях, що влаштовувалися з нагоди релігійних свят (в Олімпії, в Дельфах, у Немеї і на Істмі). Тут ідеться про уславлення Хромія — візника сіракузького тирана Гієрона, що переміг у змаганні коней на немейському святі на честь Зевса, храм якого було побудовано в Немеї. Згідно з давнім переказом, бог річки Алфею на Пелопоннесі переслідував німфу джерела, але вона пірнула в море і вийшла з нього лише на острові Ортігії (Перепелиному) біля міста Сіракуз на Сіцілії, куди за нею приплив і Алфей. Джерело Аретуса на Ортігії було присвячене Артеміді, і сам острів називався також Делос (у Піндара — Далос), як і місце народження богині та її брата Аполлона. Отже, грецькі колоністи — переселенці з Пелопоннесу — вірили, нібито річка Алфей тече під морем і виходить назовні на острівці Ортігії як джерело Аретуса. На півночі від Сіракуз височить грізний вулкан Етна, на якому було побудовано храм Етнейського Зевса. Візник Хромій, як мешканець Сіцілії, також означається епітетом «етнейський», чи «етнеянин».

...Зевес, Персефоні колись дарував...— Ідеться про те, що Зевс, який дозволив своєму братові (Аїду, чи Плутону) викрасти дочку Деметри Персефону, згодом для відшкодування передав у володіння Деметрі і Персефоні найбагатший щодо земних плодів острів Сікелію (Сіцілію).

...Часто у грах олімпійських...— Ідеться про свята в священній окрузі Олімпії на березі річки Алфею в Еліді, в північно-західній частині Пелопоннесу. На цих святах (на честь Олімпійського Зевса, що його храм був у Олімпії) відбувалися різні змагання представників усіх давньогрецьких міст-держав (полісів). Олімпійські свята відзначалися через три роки на четвертий, тому давні греки запровадили рахунок років за олімпіадами, починаючи від 776 року до н. е. Переможцям на змаганнях були нагородою вінки з маслинових гілок.

Не в одну мету я міряв і ніколи не хибляв...— Тут, очевидно, автор каже про свої успішні виступи на олімпійських змаганнях.

Дитя Агесідама...— син Агесідама Хромій.

Задля того на Геракла кріпку віру покладаю...— Щодо згадки про Геракла в цій оді схоліасти (коментатори) Піндара висловлювали різні припущення. Можливо, що він згадується тут як немейський герой, бо саме в Немеї він убив страшного лева. Це був перший із його подвигів. У наступних віршах розповідається, як новонароджений Геракл ще малятком у колисці задушив двох зміїв, яких богиня Гера з ненависті до майбутнього героя послала, щоб згубити його.

...Збіглись щодуху всі кадмейців дуки...— В оригіналі: «І швидко прибігли з мідною зброєю всі разом ватажки кадмейців». Кадмейцями тут називаються фіванці, бо міфічний цар Кадм вважався за засновника міста Фів.

...Воюватимуть з гігантами боги...— Ідеться про бій олімпійських богів із величезними чудовиськами — напівлюдьми і напівзміями — гігантами, що, за Гесіодом, народилися з крові Урана і стали ворогами олімпійських богів на чолі із Зевсом. Геракл узяв участь у битві з гігантами на боці олімпійських богів, які з його допомогою перемогли цих велетів. Сцена гігантомахії була одним з улюблених сюжетів античного мистецтва. Скульптурне зображення її збереглося на фризах Пергамського вівтаря.

СОФОКЛ

ДВА ГІМНИ ХОРУ З «АНТІГОНИ»

І. Г⟨імн⟩ побідний над сімома проти Фів. Вперше уривок цього гімну (дев'ять початкових рядків) було надруковано у журн. «Зоря», 1883, № 24, с. 378, в рецензії: «Антігона. Драматична дія Софокла. (З грецького переклав Петро Ніщинський. Одеса, 1883)». Подається за автографом № 216, с. 31—32, писаним в останні роки життя, що являє пізнішу чистову редакцію перекладу 1883 р. Між автографом і першодруком уривка є незначні різночитання стилістичного характеру.

«Г⟨імн⟩ побідний над сімома проти Фів» є фіналом популярного античного сюжету, використаного Софоклом. Колись Едіп (грецьке — Ойдіпус) царював у Фівах. У нього від Іокасти було двоє синів — Етеокл і Полінейк — та дві дочки — Антігона й Ісмена. Після вигнання Едіпа з Фів його сини посварилися за владу, і Етеокл вигнав Полінейка. Полінейк виступив проти Етеокла, що став фіванським царем. Заручившись підтримкою свого тестя, царя Аргоса — Адраста,

і ще п'ятьох владарів — Тідея, Капанея, Гіппомедонта, Амфіарая, Партенопея,— Полінейк вирушив у похід проти Етеокла. Віщун Тейресій у Фівах провістив, що фіванці переможуть сімох ватажків лише тоді, коли один із нащадків «посіяних» (тобто тих, що народилися з посіяних Кадмом зубів дракона) добровільно принесе себе в жертву богові Арею. Це зробив Мегарей (так у Софокла), син Креонта У вирішальній битві під мурами Фів загинуло шестеро з семи ватажків. Брати Етеокл і Полінейк у двобої вбили один одного. Царем Фів став Креонт. Хор фіванців рано-вранці оспівує перемогу над ворожим військом і його сімома проводирями.

«З о р я» — літературно-науковий журнал ліберально-буржуазного напряму, виходив у Львові (1880—1897).

Н і щ и н с ь к и й Петро Іванович (1832—1896) — український композитор, поет-перекладач і публіцист демократичного напряму. Автор музичної картини «Вечорниці» до п'єси «Назар Стодоля» Т. Шевченка. Перекладав античних класиків Гомера, Софокла та ін. І. Франко рецензував його переклад «Антігони» українською мовою.

Д і р к е й с ь к і т е ч і ї — джерело Дірке в Фівах.

...В з б р о ю з а к у т і, т р я с л и б у н ч у к а м и...— Оскільки прикрасою ахейських шоломів були гребені з кінської гриви, перекладач використовує слово «бунчук» для означення таких гребенів.

..Р і д н і б р а т и Е д і п і д и...— тобто Етеокл і Полінейк, сини Едіпа та Іокасти.

Сила людського духу. Друкується вперше за автографом № 216, с. 31—32.

Рання редакція перекладу датована 1883 роком, проте в останній період життя Франко переписав його заново, а правлений ранній текст перекреслив (автограф № 193, с. 16). Найраніша редакція перекладу під назвою «Спів хору із Антігони» датована 5 лютого 1874 р. і підписана «Джеджалик» (автограф № 1062). Ця редакція, по суті, є ще підрядником грецького оригіналу.

Традиційна назва уривка в перекладах інших письменників — «Гімн людині». Цей гімн співає хор фіванців після того, як вартовий біля тіла Полінейка затримав Антігону, що вчинила обряд поховання всупереч забороні Креонта.

Едіп-цар. Вперше надруковано в журн. «Житє і слово», 1894, кн. 3, с. 321—340; кн. 4, с. 1—26; кн. 5, с. 161—178. Передруковано окремим виданням: С о ф о к л. Едіп-цар. Переклав з грецького І. Франко. Львів, 1894. Між цими публікаціями різночитань нема. Подається за окремим виданням, що є останньою авторською публікацією. Трагедія «Едіп-тиран» Софокла була виставлена на сцені афінського театру десь між 428 і 425 роками до н. е.

Л а й о с (Лай Лабдакенко — сучасна форма — Лаій, син Лабдака) — справжній батько Едіпа, цар фіванський.

Щ о з п о з о л о ч е н и х х о р о м П і ф о н а...— Скарби багатьох грецьких міст-держав зберігалися при храмі Аполлона в Дельфах.

Ф а м а — дорійська форма загальногрецького «Феме» (Чутка, Звістка).

Л і к і й с ь к и й п а с т и р ю...— В оригіналі: «Владарю Лікіє...», що є звертанням до Аполлона Лікія. Грецьке «Люкейос» — один із давніх епітетів Аполлона як бога світла і бога сонця (пор. епітет «Фойбос»). Згодом цей епітет Аполлона стали розуміти як «лікій-

ський», тобто з країни Лікії (на південному заході Малої Азії) і як епітет бога-захисника отар від вовків (грецьке «люкос» — вовк). Саме маючи на увазі це останнє значення, перекладач ужив слово «пастирю».

Що син був Лабдака, внук Полідора, Кров Кадма і Агенора старого..— Тут подається генеалогія фіванського царя Лаія: засновник Фів Кадм був сином фінікійського царя Агенора, його сином був Полідор, а внуком — Лабдак, батько Лаія, дід Едіпа.

Давлія, чи Давліда — містечко коло підніжжя Парнасу, поблизу Дельфів.

...Там, де святий пуп землі...— Дельфи в Фокіді вважалися центром землі, що, як рівнина, простягалася до ріки Океану на всі чотири сторони світу. Тому серед інших святинь у дельфійській священній окрузі було поставлено кам'яний монумент «пуп» (грецьке — омфалос).

Абський храм — тобто храм із оракулом Аполлона в місті Аби в Фокіді. В Олімпії був храм із оракулом Зевса. Грищами тут називаються змагання на олімпійських святах, що влаштовувалися першого року кожного чотирьохріччя.

У Істмійськім краї...— тобто на Корінфському перешийку, в Корінфській державі.

Фасіс — давня назва річки Ріоні в Закавказзі. Тут ці річки згадуються як найвіддаленіші від Греції.

Едіп в Колоні. Драма. Зберігся лише уривок перекладу І. Франка. Друкується вперше за автографом № 427. Час роботи над перекладом орієнтовно визначається 1894 роком (особливості почерку, колір чорнила, фактура паперу).

Ця трагедія є прямим продовженням «Едіпа-тирана» («Едіпа-царя»). Її було виставлено на сцені афінського театру вже після смерті Софокла (401 р. до н. е.). Мандруючи по шляхах Елладн, вигнаний із Фів сліпий Едіп із дочками Ісменою і Антігоною приходить до селища Колона (грецьке — Колонос Гіппіос) на півночі від Афін. Це було місце народження самого автора трагедії Софокла. За час свого вигнання Едіп очистився від несвідомо заподіяних ним злочинів і здобув прихильність Аполлона, який оголосив, що земля, де лежатиме тіло Едіпа, буде щасливою. Едіп знаходить притулок в афінського царя Тесея і бажає своєю могилою ощасливити його землю — Аттіку, але сини Едіпа і його шурин Креонт хочуть повернути Едіпа до Фів. Відбувається боротьба за Едіпа, в якій із допомогою богів перемагає Тесей. Хор співає хвалебний гімн Колону, де побудоване святилище Едіпа.

Електра. Трагедія. Вперше надруковано у кн.: «Літературна спадщина. Т. 2, Іван Франко», с. 438—486. Подається за автографом № 210, с. 57—124. На автографі зазначено: «Переложив Іван Франко року 1874. Д(рогобич)».

«Електра» — одна з перших спроб Франка в галузі художнього перекладу. Дата першої вистави цієї трагедії Софокла губиться десь між 429 і 413 рр. до н. е. Сучасні форми імен дійових осіб: Орест, Електра, Хрісофеміда, або Хрісотеміда, Клітемнестра, Егісф або Егіст, Пілад. У перекладі І. Франка є непослідовність у передачі деяких імен: грецьке Клютаймнестра — Клітемнестра; Айгістос — Айгіст.

А так скажи, же ти із Фокіїв прибув...— В оригіналі. «Так скажи, ніби ти прибув із Фокіди від Фанотея».

...На горісних Піфійських возових іграх...— тобто на невдалих піфійських змаганнях, під час яких нібито загинув Орест, упавши з колісниці.

...О Герме підземних і вічная Мста...— В оригіналі: «О підземний Гермесе і владарко Ара»; «ара» по-грецьки означає благання і прокляття.

Ітіс — син фракійського царя Терея і Прокни (дочки афінського царя Пандіона). Терей збезчестив сестру Прокни Філомелу і відрізав їй язик. Довідавшись про це, Прокна разом із сестрою вбила Ітіса і його м'ясом нагодувала Терея. Коли Терееві це стало відомо, він хотів зарубати сокирою обох сестер, але вони вблагали богів перетворити їх усіх на птахів. Терей став одудом, Прокна — ластівкою, а Філомела — солов'єм.

...Горісна Ніобо...— натяк на міф про Ніобу, дітей якої убили Аполлон і Артеміда за образу їхньої матері Лето. Саму Ніобу вони перетворили на скелю, яка вічно «сльозиться» — оплакує загибель своїх дітей.

Зей — сучасне — Зевс, Зевес.

...Що там на Кріси берегах...— Кріса — містечко біля Дельфів, поблизу Крісейської затоки. Хор мікенянок вважає, що Ореста поховано десь на березі Крісейської затоки, як загиблого в Дельфах під час піфійських змагань.

О Пелопсо нещасна...— Натяк на міф про Пелопа, сина Тантала, який, змагаючись із пісейським царем Ойномаєм (чи Еномаєм), підкупив його візничого Міртіла, пообіцявши йому половину свого царства в разі перемоги. Проте своєї обіцянки він не виконав і вбив Міртіла, який, умираючи, прокляв Пелопа і всіх його нащадків, до яких належав і Агамемнон

Лібійці...— лівійці, тобто мешканці північної Африки (Лівії). Власні імена і назви в розповіді вихователя Ореста відмінні від сучасних їхніх форм, що наведені вище.

Баркіанський — прикметник, утворений від назви міста Барка в Кіренаїці (Північна Африка).

...На тих, що з Лети вже води напились...— тобто на тих, що померли і випили води з підземної річки забуття.

О, знаю я Амфіарея судьбу...— Жінка Амфіарая, Еріфіла, підкуплена Полінейком, що подарував їй намисто Гармонії, вмовила свого чоловіка взяти участь у поході проти Фів. Амфіарай передчував (і передчуття збулося), що він загине в цьому поході.

Тож тя вспоможе світлий Демон.— У цьому місці оригіналу йдеться про благочестя Зевса.

Артеміс — Артеміда.

Пелопіди — нащадки Пелопа.

О роде Атрея...— Атрей був сином Пелопа і батьком Агамемнона, дідом Ореста, Електри, Хрісотеміди та Іфігенії.

АРІСТОФАН

Хмари. Друкується вперше за автографом № 216, с. 46 з кінця.

Твори, серед яких записано цей недатований переклад уривка, позначені 1877—1883 рр.

«Хмари» — одна з ранніх комедій Арістофана, виставлена на сцені афінського театру 423 р. до н. е. Спрямована проти софістів, що їх представником виступає філософ Сократ у карикатурному вигляді. Тут перекладено вірші 275—290 — пісню хмар.

Жаби. Зберігся лише уривок перекладу. Друкується вперше за автографом № 592, с. 1—2. Уривок починається ремаркою: «Ізідець на ослі убігає... ⟨непрочитане слово⟩,сурма!» і уривається на 36—37-му віршах. Переклад записано на звороті аркушів рукопису іншого твору — «Легенда про ліву руку».

«Жаби» — одна з пізніших комедій Арістофана, виставлена на сцені афінського театру 405 р. до н. е., має літературно-полемічний характер, оскільки в ній зіставляється творчість Есхіла та Евріпіда і надається перевага творчості першого.

Фрініх — афінський драматург-трагік (близько 511—476 рр. до н. е.), твори якого не збереглися. Відомо, що він виставляв трагедії «Фінікіянки» і «Здобуття Мілета».

Лікіс, чи Лікій — автор комедій, відомий тепер лише зі згадки в творчості Арістофана.

..Що я, сам Діоніс, Стамнія син...— Відомо, що бог— покровитель театральних видовищ Діоніс, вважався сином Зевса і Семели, але Арістофан, щоб досягти комічного ефекту, називає його сином Глека (грецьке «стамніон» — глечик для вина).

ТЕОКРІТ

Цикл перекладів із Теокріта вперше надруковано у кн.: «Літературна спадщина. Т 2. Іван Франко», с. 381—399. Всі переклади циклу подаються за автографами: «Рибаки (Посланіе до Діофонта)», «Геракл у колисці», «Косар і жнець» — № 428, с. 1—6; «Празник Адоніса» — № 429, с. 1—8; «Закоханий Поліфем. Дружне посланіе до лікаря Нікія» — № 428, с. 6—7.

Рибаки. XXI ідилія Теокріта (чи Феокріта).

Віз Селени — тобто колісниця Селени, богині місяця. Давні греки уявляли небесні світила — Сонце і Місяць — як колісниці богів (відповідно Гедіоса і Селени), що проїздять небосхилом зі сходу на захід — одна вдень, а друга вночі.

...Як той осел у тернах або лампа та у пританеї...— натяк на те, що осел у колючому чагарнику не може спати, а світильник у пританеї (точніше — пританейоні) в Афінах мусив не згасати цілу ніч. Пританейонами називалися спеціальні урядовці числом 50, представники адміністративних округів Аттіки (філ). Адміністративний будинок, де влаштовувалися прийоми послів іноземних держав та інші офіційні церемонії, називався пританейон. Він був розташований на північному схилі афінського акрополя.

Геракл у колисці. XXIV ідилія Теокріта. Її назва в оригіналі — «Геракленя» (грецьке «Гераклікос»).

Мідеянка — мати Геракла Алкмена, дочка Електріона, що царював у місті Мідеї в країні Арголіді на Пелопоннесі.

Птеролай, чи Птерелай, Птерелас — син Тафія, царя острова Тафоса. Його щит став воєнною здобиччю Амфітріона завдяки тому, що дочка Птерелая викрала в нього з голови золотий волос як «джерело» безсмертя. Амфітріон після здобутої перемоги подарував острів Тафос своїм помічникам Кефалові та Гелеєві.

Та як опівночі Віз повернувся до заходу дишлем... — Ідеться про сузір'я Великої Ведмедиці.

Віндоконає дванадцять робіт трудових і осяде в замку Зевеса, коли його тіло згорить у трахінських полум'ях... — тобто Геракл виконає дванадцять подвигів, а коли помре, його тіло буде спалене в містечку Трахіні, після чого Зевс візьме героя на Олімп як безсмертного (пор. трагедію Софокла «Трахінянки»).

Еумолп — сучасна форма — Евмолп, учитель Геракла.

...Від Гарпаліка із Фанота... — Ідеться про сина Гермеса, родом із Фанота, чи Фанотеї — міста в Фокіді в середній Греції.

Кастор — один із діоскурів-вершників, що в давньогрецькій міфології вважалися божествами-покровителями спорту і мореплавства.

Косар і жнець. X ідилія Теокріта, відома в збірниках ідилій під назвою «Трударі, чи Женці». Дійові особи — селяни Мілон (чи Баттос) і Букай (чи Букей).

Тепер тебе щоночі обіймати буде цвіркун [морквяна] кобилиця — В оригіналі: «Тобі ніч зробить чорною ця жінка-богомолка». У Франка — гра слів у порівнянні жінки з комахою богомолом (вид коника-цвіркуна).

Якби скарби мав я незміряні, як були у Кройза, повідають... — Ідеться про легендарні скарби Креза (грецьке — Кройсос, близько 560—540 рр. до н. е.); останній цар Лідії, якого вважали найбагатшою людиною свого часу

Постоли з Амікли — в оригіналі «аміклійські сандалії». Амікли — давнє місто поблизу Спарти.

Літієрс — син фрігійського царя Мідаса. Змушував іноземців, що приходили до його краю, жати з ним на полі цілий день, а ввечері відрубував їм голови, а тулуби зв'язував у снопи. Геракл убив його і кинув у річку Меандр. У Фрігії женці співали пісень на його честь як покровителя женців.

Празник Адоніса. XV ідилія Теокріта, відома під назвою «Сіракусянки, чи жінки на святі Адоніса».

Адоніс — одне з близькосхідних божеств, про яких гадали, що вони вмирали і воскресали. Його зображали вродливим юнаком. Сама богиня Афродіта покохала його, але він залишався байдужим до її кохання. На полюванні його тяжко поранив вепр, і він помер, але після смерті перетворився на божество. В епоху еллінізму в Єгипті при дворі Птолемеїв справляли свята (Адонії) на честь Адоніса. На святах виставляли смерть і воскресіння цього божества.

В перекладі грецьке «Басілевс» передається як «цар», а «басілісса» — «королева»; це, звичайно, не можна вважати послідовним.

...Спішімо до палати Птолемея... — Ідеться про єгипетського владаря з македонської династії Птолемея II Філадельфа.

Міна (грецьке — мна) — вагова і грошова одиниця в давній Греції. Вона поділялася на 100 драхм, 60 мін дорівнювали одному талантові. Одна міна важила близько 436 грамів.

Ахерон (сучасна форма — Ахеронт) — так у давньогрецькій міфології називалася одна з річок підземного світу тіней, або померлих.

Прозерпіна — римська форма грецького імені Персефона.

Гольги, Ідаліон — міста на острові Кіпрі, де були храми Афродіти. Ерика (чи Ерікс) — гора на острові Сіцілії з храмом цієї богині.

Береніка — дружина Птолемея I, обожествлена в Єгипті.

...Божеські тії орли, що Ганімеда несуть до Зевеса!— В оригіналі: «Орли, що несуть Кронідові юного виночерпія». Ганімед — син дарданського царя Троя, за надзвичайну красу був узятий богами на небо і став улюбленим виночерпієм Зевса.

Не зазнав такої долі ані славний Агамемнон, ані Аякс (і далі за текстом)...— Тут перелічуються різні міфічні герої, що їх шанували після смерті, хоч вони не поверталися до життя, як Адоніс.

Закоханий Поліфем. XI ідилія Теокріта, відома в збірниках під назвою «Кіклоп» Автор називає кіклопа Поліфема нашим, бо уявляє його мешканцем Сіцілії. В цій ідилії міфічний одноокий велет Поліфем у співі благає прекрасну нереїду Галатею бути прихильною до його кохання.

О Галатее, лебідко...— Ідеться про нереїду, що є втіленням морської піни.

Та коли сам я тобі видаюся страпатим, перкатим...— В оригіналі: «Якщо я здаюся тобі дуже волохатим». Ідеться про те, що кіклоп не знає ні бритви, ні ножиць і єдиним засобом позбавитися своєї волохатості вважає вогонь (у Франка — гранъ, або грана).

ГРЕЦЬКІ ПАРОДИСТИ

Вперше надруковано у кн.: «Літературна спадщина. Т. 2, Іван Франко», с. 369—380. Подається за автографом № 400, с. 3—23.

Гіпонакс Ефезієць (сучасна форма — Гіпонакт Ефеський) — походив з міста Ефеса на західному узбережжі Малої Азії.

Ульпіан — важко з'ясувати, про якого з Ульпіанів (чи Ультіанів) згадує Афіней. Відомі: Домітій Ультіан — римський юрист III ст. н. е., та Ультіан із м. Емеси в Сирії, автор коментарів до промов Демосфена

Гегемон Тасієць (сучасна форма — Гегемон Тасоський) походженням з острова Тасоса (чи Фасоса) на півночі Егейського моря. Невідомий з інших джерел.

Алкібіад, або Алківіад (приблизно 450—404 до н. е.) — полководець і політичний діяч, учень Сократа, під час Пелопоннеської війни кілька разів міняв політичну орієнтацію, переходячи від афінян до їхніх ворогів і навпаки.

...Можливо також, що після р. ...— В автографі рік не вказано.

Геліодор — із прізвиськом «Періегет» («Мандрівник») із Афін, жив у II ст. до н. е., склав докладний опис Афінського акрополя в 15 книгах, із якого збереглося лише кілька уривків.

Демокріт (приблизно 460—370 до н. е., із м. Абдерів у Фракії) — грецький філософ-атоміст, послідовник Левкіппа, матеріаліст і атеїст.

Тімон — тут, можливо, Тімон із м. Фліунта на Пелопоннесі, жив у III ст. до н. е., філософ-скептик, автор «Сіллів» — пародій в гекзаметрах, в яких він висміював догматизм різних філософів.

Хамелеонт — із м. Гераклеї на південному березі Чорного моря, послідовник Арістотеля, автор багатьох творів, що не збереглися.

Полігнот — V ст. до н. е., з о. Тасосу, відомий в Афінах живописець, який писав портрети і багатофігурні композиції, напр., «Марафонська битва», «Здобуття Трої».

Павсон і Діонісій — невідомі з інших джерел давньогрецькі художники.

Клеофонт — автор трагедій, жив у IV ст. до н. е. в Афінах, на відміну від своїх попередників, писав про сучасне життя простою мовою.

Евбой Парієць — сучасна форма — Евбоей Пароський.

Полемон Періегет («Мандрівник») — III—II ст. до н. е., автор багатьох творів найрізноманітнішого змісту, з яких збереглися лише уривки, цитовані, зокрема, Афінеєм.

Матрон, чи Матрей, із Пітани, автор пародій, відомий лише з цитованої Афінеєм пародійної епічної поеми.

Хайрефо́нт — ім'я особи, відомої лише з цього тексту; Ксенофонт у своїх «Спогадах» згадує іншого Хайрефонта — шанувальника Сократа.

Омотаріх (від грецького — омотаріхос) — мариноване м'ясо риби тунця, що в оригіналі називається фінікійською закускою.

...Але акантів не ткнув, що наїжені скрізь колючками..— В оригіналі: «Геть відкинув морських їжаків, утикання колючками, що шурхотіли під ногами молодих рабів». Рослина акант не їстівна, а м'ясо морських їжаків і тепер уживається як закуска в середземноморських краях.

Тут підійшла фалерейська сарделька, подруга Тритона...— Ідеться про сардинок Фалеронської затоки на південному узбережжі Аттіки.

...Ще й хрящувату псетту та й таку ж косописькую барбу.— Ідеться про риб: псетта — камбала, або скат; тригла — султанка, барабулька.

Ось і Нерея дочка надійшла, срібнонога Фетіда, Сепія гарноволоса...— тут нереїда Фетіда ототожнюється з молюском каракатицею, яка зовні біла, а всередині має чорну рідину (чорнило), яку вона використовує для захисту від ворогів. Щупальця каракатиці нагадують волосся, тому вона й означається епітетом «гарноволоса».

...Вугор, тим славний, що сам Зевес в раменах плід йому творить в Копах...— В оригіналі про вугра-самицю сказано, що вона просила Зевса злягтися з нею. Копи — давне місто в Беотії на березі Копаїдського озера, що славилося на всю Грецію своїми смачними вуграми. Розміри вугрів тут свідомо перебільшено. Найбільша довжина європейських вугрів — 150 см.

Чорнохвіст (грецьке — меланурос) — морський лящ, середземноморська риба.

...Або ось ніздрі...— В оригіналі йдеться про грубу шкіру акул, яка і тепер вживається як абразив. Діалектне — «ніздра» чи «міздря».

Пир морський — риба лобань із родини кефалевих.

Сарг — риба з родини спарових, що її м'ясо високо ціниться.

Тун-риба (грецьке — аміас, чи аміа) — крупна морська риба з родини скумбрієвих.

Краби ж, що за співаків Олімпійцю Зевесові служать...— В оригіналі йдеться про креветок. Вони називаються співаками (природно було б Посейдона, а не Зевса), бо своїми кінцівками видають хрусткі звуки.

Золота рибка (грецьке — хрюсофрюс) — риба з родини спарових з золотавими смужками над очима.

А генерал на столі осетер був...— В оригіналі йдеться про якусь морську рибу, яку названо «цар-риба». Це не може бути осетер, який не водиться в Егейському морі.

Тут же й сандалі поклав богинь...— В оригіналі йдеться про камбалу, або про скатів. Далі згадується ще кілька видів морських риб (палтус, сом, скат та ін.)

Потім замішано збан Бромія...— В оригіналі: «було подано кратер Бромія» (тобто Діоніса).

Мюнхгаузіада — від прізвища барона фон Мюнхгаузена (1720—1797), що його ім'я стало синонімом хвалька-брехуна, героя відомої книги Р. Е. Распе «Пригоди барона Мюнхгаузена» (1785).

Клеонік — ім'я поета, з інших джерел невідомого.

Діон Хрісостом («Златоуст») Коккей (друга половина I ст. н. е.— початок II ст. н. е.) — відомий грецький оратор і філософ-стоїк, народився в м. Прусі, в Малій Азії, деякий час жив у м. Римі, мандрував по східних провінціях Римської імперії, йому покровительствували римські імператори Коккей Нерва і Траян. За промови (80 промов), складені зразковою мовою, його вважали найкращим стилістом свого часу і назвали «Хрісостомом», тобто «Златоустом». Він наслідував Платона, Демосфена, Есхіна.

...Спеціальна монографія про гетів, безпосередніх предків українського народу...— Порівняльно-історичне мовознавство не дає ніяких підстав вважати гетів (союз племен, що називався також давами, даками, чи дакійцями) за будь-яких предків саме українців або взагалі слов'ян. Щодо мови, то сучасні вчені-лінгвісти схильні вважати, що гети-даки розмовляли діалектами, які належать до дакомісійської групи індоєвропейської мовної родини. Брак документального матеріалу не дозволяє скласти правильне уявлення про гето-дакійську мову (див. В. Георгиев. Исследования по сравнительно-историческому языкознанию. М., 1958, с. 133—138).

Тацит (Такіт) Публій Корнелій — приблизно 55 р. н. е. — після 115 р. н. е., видатний римський історик, твори якого збереглися до нашого часу: «Про життя і характер Агріколи», «Про походження і країну германців», «Діалог про ораторів», «Історії» (хроніка правління Флавіїв), «Аннали» (хроніка від смерті імператора Августа до правління Нерона). У своїх історичних творах він намагався бути об'єктивним реєстратором подій. Вони мали великий вплив на істориків XVIII і XIX сторіч.

Архестрат із Гели на Сіцілії (жив у IV ст. до н. е.) — відомий своїм написаним гекзаметром твором «Гедюпа́тейя», свого роду посібником із кулінарної, чи гастрономічної, географії Цей твір зберігся лише в уривках, цитованих Афінеєм у його «Діпнософістах».

ІНШІ РЕДАКЦІЇ ТА ВАРІАНТИ

Сунд і Упасунд. Індійська повість. Друкується вперше за автографом № 407. Цей ранній переспів вище коментованого епізоду з першої книги «Махабхарати» дуже відрізняється від відомого друкованого тексту не тільки розміром і технікою вірша, а й образністю, загальним поетичним ладом Вдавшись до римованого ямбу, І. Франко тут відійшов од розміру першоджерела, зберігши при цьому основні сюжетні колізії та образну систему оригіналу. Оскільки ця редакція має самостійну художню вартість, публікуємо переспів у даному томі як варіант відомого тексту. Цей другий, старіший за часом створення варіант перекладу є цілком вільною передачею фрагменту «Махабхарати». Вільнішою тут є і передача власних імен і назв, коментованих вище (так, наприклад, дайтья називаються дайчанами).

(З ЦИКЛУ «СТАРОАРАБСЬКІ ПОЕЗІЇ».)

Посланець («Який же прекрасний посланець...»). Вперше надруковано в журн. «Неділя», 1912, 14 квітня, з підзаголовком (Газеля). Передруковано у кн.: Тисяча й одна ніч. Арабські казки, вип 1. Львів, 1912, с. 287. Подається за авторизованою рукописною збіркою (автограф № 435).

Це первісна редакція вірша «Який же гарний той посланець...», що подається в розділі «Староарабські поезії».

Владарі («Їм була дана власть, і уряди свої...»). Вперше надруковано у кн.: Тисяча й одна ніч. Арабські казки, вип. 2. Львів, 1913, с. 205. Подається за авторизованою рукописною збіркою (автограф № 435).

Варіант вірша «Владарі» («Вони одержали велику власть...»), що подається в розділі «Староарабські поезії».

ПОЯСНЕННЯ СЛІВ

А ч е́ и ь, ачéй — може, мабуть, а що як

Б а л а́ к и — розмови, бесіди, теревені (від «балáкати»)
Б е з х о с е́ н н и й — безкорисний, безплідний, невигідний (від «хосен»—користь, прибуток)
Б е́ р л о — скіпетр, знак влади монарха
Б о а́ — удав, полоз
Б у т а́ — надмірна гордість, пиха́, зарозумілість

В а л а ш а́ т и — обрізáти, вихолощувати (самців худоби, зайві пагони на садових деревах, винограді тощо)
В а р у в а́ т и, варуватися — зберігати, остерігатися
В а х л я́ р — віяло, опахало
В е́ д л я — згідно (чогось)
В е р е́ я — одвірок, стовп (стояк), на якому навішують ворота
В и р о ч н я — оракул, храм
В р е, в р у т ь (гнівом) — кипить, клекоче

Г а х — бахур, залицяльник
Г е к а т о́ м б а — тут у первісному розумінні: жертва, що складалась із 100 голів худоби (великої і дрібної)
Г е р о́ л ь д — оповісник, розпорядник на святах, парламентер
Г л і г — глід, шипшина
Г н е т ь — негайно, вмить
Г р а н ь, грана — розжарене вугілля, жар
Г р и ж а́ — гризота, журба, турбота
Г у з е́ р, гузи́р — гуля; похідне — зібгана частина зав'язаного мішка, торби

Д е л и́ н а — колода, брус
Д ж е́ р г а — дéрга, ліжник, вовняне покривало
Д ж у р к а́ (криниця) — грайлива, дзюркотлива
Д о л і́ в к а — тут: низ, долина, діл
Д р у х о т а́ т и — ламати, трощити, шматувати

Е т е р — ефір

Ж и́ в л о — середовище, сфера
Ж м і́ н к а — жменька (від «жменя»)

З а г л а́ д а — згуба, знищення
З а к о т у́ р м а т и — закутати (голову й ін.)
З а ч е р и́ — зачерпни, від зачеря́ти — зачерпнути
З г а н у́ т и — згадати, схаменутися
З д в и г — натовп, скупчення
З д р о́ й — джерело

Зизоо́кий — косоокий
Зналіз'не́ — знахідне (плата за розшук)
Зух — молодець, сміливець

Катю́ші — муки
Ква́дра — фаза (місяця)
Кіту́ся — тітуся, тітонька
Клейно́ди — коштовності, самоцвіти
Кли — ікла
Клю́г, клю́га — вістря, наконечник списа
Кля́чити — стояти на колінах, навколішки
Кльо́ц, кльо́ци — колода, брус, окоренки (дерев)
Ковтки́ — сережки
Коли́ба — хатина, городжена або збита з дощок (у горах у чабанів)
Колу́мна — колона
Кома́шня — обід для кумів, поминки
Крак — восьминіг
Крийвка — схованка
Кута́с — прикраса у вигляді китиці на одязі, мальованій торбі
Ку́хта — кухарчук, прислужник на кухні

Ла́цно — легко, дешево
Лота́ш — назва лугової квітки
Лотоо́кий, лотусоо́кий (від «лотос») — лотосоокий
Лотр — розбійник, грабіжник
Лятва́ — молода поросль, пагони

Маштарня — стайня, манеж, переносне — пункт управління, рульова рубка, гніздо для закріплення мачти
Мойра — доля, фатум
Мо́шус (від поширеного на Сході «мускус») — ароматичний екстракт, що його одержують із мускусних залоз самців деяких ссавців (наприклад мускусного оленя, мускусного щура)
Му́шля — черепашка, раковина

Наборзі́ — незабаром, ось-ось
Набо́рник — боржник, кредитор
Нам'етний — несамовитий, запальний, пристрасний
Не́цки — ночви

О́вшім — охоче, звичайно

Пальца́т — плектр, ударний молоточок, яким грають на цимбалах
Писатри́стий — непоказний, непримітний
Пла́чка — плакальниця
Пля́цок — коржик, перепічка
Покри́йому — приховано
По́мі́ть — нехтування, зневага, упослідження (від помітуватися — нехтувати, мало цінити)
Порекло́ — про́звище, про́звисько (вуличне)
Пою́фно — довірливо, смирно
Похідна́ — смолоскип
Пра́ти — бити
Пре́цінь — отже, адже, бо ж, проте
Про́гріх — промашка, необачна помилка, неправильний вчинок
Промо́жен — спроможний (утримувати, оплачувати — від проможність)
Пу́шка — скринька
Пу́мекс — пемза

Ріжора́кий, різнора́кий — різноманітний, різний, пістрявий
Ро́зказ — наказ, розпорядження
Ро́зривка — тут: перепочинок, розвага, дозвілля (в перерві між ділом)
Ро́ндлі — казанки, каструльки

Сара́к — бідолаха, сердега
Силе́на — конеподібна міфічна істота
Скарна́н — гном
Сква́р — страшна спека
Ско́чно — весело, з підскоком

Скри́нка — медальйон; тут — мініатюрна скринька для парфумів
Сли — якщо, коли
Смеч, сме́чка — зграя
Смок — удав, полоз
Спиж — бронза
Стальо́вий (спис) — гартований
Стеклість — шаленство, божевілля
Стиск — давка, тиск, тіснота
Сто́рцом — сторчма
Страпа́тий — від стропи, стропила; стріп — звід, склепіння; в переносному знач.— коструба́тий
Стромка́ (від «стрімка») — струнка, рухлива (дівчина); крута, обривиста (скеля)
Суп — хитрун

Тама (від тамувати) — гребля, загата; похідне — витримка
Тельмо́м (поскакали) — охляп, без сідла
Терло́ — місце, де нереститься риба
Тимія́н — чебрець
Тонь, то́ня — ополонка

Удобру́хувати, удобру́хати — заспокоювати, задобрювати
Удри — суперечка, бійка (піти на удри — сперечатися, лізти в бійку, задиратися)
Урйна — се́чa

Фа́лі — хвилі

Харалу́г — сталь, криця
Хо́пта — бур'ян, зілля

Цйна — олово
Цинамо́н — кориця
Цілє́ць — велика кам'яна брила, моноліт

Чапра́к — чепрак, попона
Чревак — черв'як

Шафа́р — економ, ключник
Шлюбува́ти — обіцяти, клястися, заприсягати; похідне — одружуватись
Шпара́га — спаржа (стрючкова овочева рослина)
Шоломи́йка — повстяна шапка у формі ковпака — «шолома»
Шува́р — аїр, або лепеха́, ко́ситень, татарське зілля

Чень — може, таки
Чей — а раптом, може, адже

Яриний (похідне від *ярина*) — столова зелень, овочі
Яскиня — печера

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

1. Іван Франко. Портрет роботи Ф. С. Красицького. 1909. Акварель. Львівський державний літературно-меморіальний музей І. Я. Франка . . . . . 4—5
2. Обкладинка першого видання книжки «Вавілонські гімни й молитви» . . . . . 160—161
3. Автограф першої сторінки переспіву індійської легенди «Сунд і Упасунд» з епопеї «Махабхарата» . . . . . 160—161
4. Авторизований рукопис перекладу вірша «Авіценна» із збірки «Староарабські поезії» 192—193
5. Автограф першої сторінки перекладу І. Франка Гомерової «Одіссеї» (пісня перша) . . 192—193

ЗМІСТ

ВАВІЛОНСЬКІ ГІМНИ Й МОЛИТВИ

Вступ 7
І. Сумерійці й семіти 8
ІІ. Написи вавілонських царів 12
ІІІ. Молитви й заклинання 24
IV. Покаянні молитви 52

ІНДІЙСЬКІ ЛЕГЕНДИ

(ІЗ «МАХАБХАРАТИ»)

Ману і потопа світу 69
Сунд і Упасунд 73
Сакунтала 80
Смерть Гідімба 91

(ІЗ «МАРКАНДЕЇ-ПУРАНИ»)

Цар Випащит у пеклі 100

(ІЗ БУДДІЙСЬКОЇ КНИГИ «СУТТА-НІПАТА»)

Мара і Будда 107
Багач і Мудрець 108

СТАРОАРАБСЬКІ ПОЕЗІЇ

Вона («Засяла в пітьмі, й день настав...») 113
Життєві правила («Скажи журливому: «Не бійсь!..») 113
Життєві правила («Удержися від нагани...») 113
Жінка-покуса 114
Життєві правила («Коли поринаєш у пітьму нічну...») 114
Доля («О доле нещасна, досить вже гнести!..») 114
Нездарі 115

Невдяка 115
Цареві («Промінням ясніла вимова її...») 115
Призначення («Ти, що боїшся будущої долі...») 116
Цареві («Коли б я забув про подяку...») 116
Життєві правила («Відвертайся усе від журби...») 116
Життєві правила («Здай свій шлях життєвий...») 117
Життєві правила («Не трать надій, відкинь усі турботи...») . . 117
Рада («Добра рада моя...») 117
Владарі («Вони одержали велику власть...») 118
Товариші 118
Доля («О доле, як же ти немилостива...») 118
Заповіт («Коли з життям твоїм у тебе...») 119
Любов («Коли в свої пута мене...») 119
Любов («Як умру, то на бога благаю тебе...») 119
Любов (Своїми очима Ґона...») 120
Одно корисне 120
Просьба («Не відходи від мене, друже...») 120
Призначення («Я Зефірові завидів...») 120
Мандрівник («Лев, що не вийде з гущави своєї...») 120
Призначення («Нащо в війні вся сила лучникові...») 121
Він («Він струнκого росту, а волосся чорне...») 121
Розлука («В розлуці з тобою не може ніколи...») 121
Призначення («Потерпи, мій боже, із вироком своїм ..») . . . 121
Жорстока 122
Вона («Хто ріст твій порівняє...») 122
Музика («Глянь: чотири речі...») 122
Тайна («Сховай свою тайну перед усіма...») 122
Тайна («Муж тільки, гіднній довір'я...») 123
Вино («Хочу пити вино...») 123
Воля й неволя («Перед твоїми дверима...» 123
Любов («Я прихилив до неї щось...») 123
Розлука («Віддай же моїм віям сон...») 124
Розлука («Коли на терпіння любві нарікаєм...») 125
Сильний і слабий 125
Призначення («Нехай доля несе...») 126
Призначення («Виходимо на дорогу...») 126
Братам 126
Брати 127
Мандрівник («Спасай життя своє, коли боїшся згуби...») . . . 127
Гості («Ах, якби були ми знали...») 127
Розлука («Ти, що бажаєш розлуки, пожди!..») 128
Любов («За мій язик говорить зір мій...») 128
Писар («Судьба списала всі чесноти...») 128

Писар («Він поведе пером, і всі клімати...») 129
Письмо («Немає писаря, щоб не минущий був..») 129
Письмо («Коли відчиниш каламар...») 129
Цвіти й плоди («Миски з бараниною...» 129
Цвіти й овочі 130
Може 130
Вона («Як верба степова у вітрах весняних...») 130
Вона («Дві скриночки, пижмом пахучі, замкнуті..») 131
Цвіти й плоди («Яблуко з своїм рум'яним і білим лицем...») . . 131
Розлука («Коли вдарила нам та година розстання...») 132
Цвіти й плоди («В квітці знайдеш усі розкоші світу...») . . . 132
Чари 132
Гості («А якби знав сей дім, хто посітив його..») 132
Він («Над усіх його врода вродлива...») 133
Супірник 133
Розлука («Ти осамотила кохання моє...») 133
Розлука («Серця мойого кохану...») 134
Розлука («Ти вдалася з іншим любком...») 134
Вона («Ти обтяжив мене такою тугою...») 135
Воля й неволя («Коли через невольника...») 135
Бідність («Вони кажуть мені...») 135
Мандрівник («Гей же в дорогу! За своїх другів..») 136
Він («Коли б краса прийшла, бажаючи...») 137
Создатель 137
Він («Він той місяць, що всю красоту...») 138
Любов («Йди до любки своєї, і хай завидющі...») 138
Любов («Дивлюся на сліди її...») 138
Вона («Вона в моїм серці любов розбудила...») 138
О(пис) п(рироди) 139
Достойники 139
Життєві правила («Не жадай ти справедливості...») 140
Лілла 140
Розлука («Питаю сонця за тобою...») 140
На могилі («Мій боже, чи ж справді його красота...») 141
Сила любові («Гаряче бажала я...») 141
Сила любові («Таємну міць ти маєш над серцями...») 141
Любов («Коли б не було в мене надії...») 142
Щаслива 142
Стріча («Довго я плакав по нашій розлуці...») 142
Доля («Коли доля на тебе насуне...») 143
Розлука («В день збору, що знов нас зведе з собою.») . . . 143
Небезпека («Чого ти сидиш при палкому огні?..») 143
Судьба («Сліпий на більмо перейде попри яму...») 143

Гості («Якби знали ми про ваш прихід...») 144
Бідність («Блиск усякий чоловікові. .») 144
Непізнаний 144
Допуст божий 145
Любов («Скажи красуні тій...») 145
Любов («Моє серденько вмерло би слабе...») 145
Прихожий 146
Життєві правила («Будь повільний, не квапся ніколи...» . . . 146
Голяр 147
Життєві правила («Не відкладай приємності...») 147
Вино («Блискучая чарка й блискуче вино...») 147
Благородство 147
Цареві («Ти, який знов у державі...») 148
Вона («Як шовк, м'яке її волосся...») 148
Старість 149
Цареві («До помивача, що мав мить його тіло...») 149
Щедрість («Коли б я мав гроші і всяке добро...») 150
Судьба («Доки добрі дні тривали...») 150
Щедрість («Коли добра земного...») 150
Нема 151
Щастя 151
Розлука («Зажди хвилинку й дай мені хоч раз...») 151
Слуга 151
Життєві правила («Спасай життя своє, коли тобі ..») 152
Корабель 152
Вино («Хай бурлить вино перлисте...») 152
Нерівність 153
Царям 153
Музика («Пальці ніжної дівчини. .») 154
Гостям 151
Розлука («В день розлуки, коли море...») 155
Самота («Мій друже, сон вночі тіка від мене...») 155
Поєднання 155
Втікачі 156
Прощення 156
Самота («Хто подасть мені поміч у моїй нужді?..») 156
Доля («Нехай дні проходять і нехай покажуть...») 157
Бажання 157
Призначення («Час, пропечатаний мені...») 157
Самота («Чи є серед нас який друг мій...») 157
Любов («Я бачу тебе все, чи ти далеко...») 158
Царям («О ти, чистого походження ..») 158
Благородний 158

Вітер 158
Любов («Серце любовника рветься за милою...») 159
Розлука («Скоро серце поневолене ..») 159
Судьба («Що не має статися...») 159
Помершому («Вони винесли його...») 160
Помершому («Минуще покинув ти вчора...») 160
Небезпечна 161
Герой 161
Захват 162
Його врода («Він володар у царстві краси...») 163
Його врода («Із усіх речей, які твоє око...») 163
Його врода («Про ту малину на твоїм лиці...») 163
Розлука («Довго триває розлука!..») 164
Небезпека («Стережіться її ока...») 164
Безрадність 164
Лист («Послала я йому листок...») 165
Запит 165
Знесилена 166
Розлука («Чом так сильно бажаєш розлуки?..») 166
Рада («Нехай любов свою сховає...») 166
Даремне шукання 166
Рада («В о н а: А як не знайшов терпеливості він...») 167
На могилі («Повз запалої могили...») 167
Заповіт («Ти в моєму серці любов розбудив...») 168
Туга («Пітьма прийшла, і в мене сльози...») 168
Листи
«Пишу сей лист, душі прагнущої бажання...» 168
«Пишу тобі, а сльози в мене ринуть...» 169
Погроза («Ти впевняєш, що кохаєш...») 169
Невільник 170
Погроза («Дурню, що не дбаєш на удари долі») 170
Просьба («О моє бажання, покинь се змагання...») 171
Рішуча 171
Туга («О господи, царю над п'ятьма царями...») 172
Терпи 172
Любов («Хто не любив тонких станів...») 173
Авіценна 173
На могилі («О боже, могила...») 173
На могилі («Іду я попри могилки...») 174
Спомини 174
Мандрівка 175
Вона («Вона така мила і повна принади...») 175
Розлука («Коли ближнеє серце загоїться зможе...») 175

Докори 175
Терпи! 176
Тайна («Не слухай, пробі, слів докору!..») 176
Розлука («Відколи розстався я з тобою...») 176
Мандрівник («Я виїхав, але моя надія...») 177
Evviva! 177
Мандрівник («В далекий світ пішов я з дому...») 178
Конокрад 178
Стріча («По довгій нехоті й ненависті гіркій...») 178
Держава 179
Вона («Чорний туш, що на нігтях її наляга...») 179
Відпір 179
Любовний бій 180
«Попри запалую могилу...» 180
«Який же гарний той посланець..» 181

ДАВНЬОГРЕЦЬКА ПОЕЗІЯ

ГОМЕРОВА ОДІССЕЯ.

Спів первий 185

ГОМЕРІВСЬКІ ГІМНИ

I. До Делійського Аполлона 202
II. До Аполлона Піфійського 207
III. Гімн до Гермеса 216
IV. Гімн до Афродіти 233
V. Гімн до Деметри 242
VI. Другий гімн до Афродіти 257
VII. Діоніс і розбійники 258
VIII. Гімн до Ареса 260
IX. Гімн до Артеміди 260
X. Третій гімн до Афродіти 261
XI. Гімн до Афіни 261
XII. Гімн до Гери 261
XIII. Уривок другого гімну до Деметри 263
XIV. Гімн до матері богів 263
XV. Гімн до Геракла, Львиного серця 263
XVI. Гімн до Асклепія 264
XVII. Гімн до Зевесових синів 264
XVIII. Другий гімн до Гермеса 264
XIX Гімн до Пана 265
XX. Гімн до Гефайста 266

XXI. Третій гімн до Аполлона 266
XXII. Гімн до Посейдона 267
XXIII. Гімн до Зевеса 267
XXIV. Гімн до Гестії 267
XXV. Гімн до Музи і до Аполлона 267
XXVI. Другий гімн до Діоніса 268
XXVII. Другий гімн до Артеміди 268
XXVIII. Другий гімн до Афіни 269
XXIX. Гімн до Гестії й Гермеса 270
XXX Гімн до Гайї, матері всіх 270
XXXI. Гімн до Гелія 271
XXXII. Гімн до Селени 271
XXXIII. Другий гімн до Діоскурів (Зевесових синів) 272
XXXIV. Уривок третього гімну до Діоніса 273

3. ГОМЕРОВІ ЕПІГРАМИ

I. До горожан міста Кіми 274
II. На поворот до Кіми 274
III. На могилі Мідаса 274
IV. До горожан Кіми про свою сліпоту 274
V. До Тесторенка 275
VI. До Посейдона 275
VII. До міста Ерітреї 275
VIII. До моряків 276
IX. До тих самих 276
X. До Пінії 276
XI. До Главка, пастуха кіз 276
XII. До жриці на Самосі 276
XIII На дім фраторів 277
XIV. До гончарів. 277
XV. На дім багатого чоловіка 278
XVI. До рибаків 278

III. ВІЙНА ЖАБ ІЗ МИШАМИ 279

ГЕСІОД І ЙОГО ТВОРИ 289

(Уривок з поеми «Еоай») 313
Теогонія (Походження богів) 314
Щит Геракла 342
Діла й дні 357

Піндар

До Феміди 382
До Хромія Айтнеянина, витязя в перегонах на возі (Перша немейська ода) 383

Софокл

ДВА ГІМНИ ХОРУ З «АНТІГОНИ»

Г(імн) побідний над сімома проти Фів 387
Сила людського духу 388

ЕДІП-ЦАР. Трагедія 390
ЕДІП В КОЛОНІ. (Драма) 459
ЕЛЕКТРА. Трагедія 464

Арістофан

ХМАРИ 523
ЖАБИ 524

Теокріт

Рибаки 527
Геракл у колисці 529
Косар і жнець 533
Празник Адоніса 537
Закоханий Поліфем 548

ГРЕЦЬКІ ПАРОДИСТИ 551
Аттіцький обід 558

ІНШІ РЕДАКЦІЇ ТА ВАРІАНТИ

Сунд і Упасунд. Індійська повість 571

(З ЦИКЛУ «СТАРОАРАБСЬКІ ПОЕЗІЇ»)

Посланець 583
Владарі 583

КОМЕНТАРІ 585
ПОЯСНЕННЯ СЛІВ 627
СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ 630

Академия наук
Украинской ССР

Институт литературы
им. Т. Г. Шевченко

ИВАН
ФРАНКО

Собрание сочинений
в пятидесяти томах

Художественные
произведения

Тома 1—25

Том 8

Поэтические переводы
и перепевы

(На украинском языке)

Друкується за постановою
Президії АН УРСР

Редактор
В. І. Мазний

Художній редактор
С. П. Квітка

Оформлення художника
О. Г. Комяхова

Технічний редактор
М. А. Притикіна

Коректори
Р. С. Борисова, Н. О. Луцька

Інформ. бланк № 632

Здано до набору 19.IV 1976 р. Підписано до друку 22.IV 1977 р. Зам. № 6-154. Видавн. № 377. Тираж 50 000. Папір № 1, 84×108¹/₃₂. Друк. фіз. аркушів 20,0+3 вкл. Умовн. друк. аркушів 33,92. Обліково-видавн. аркушів 33,29. Ціна 3 крб. 69 коп.

Видавництво «Наукова думка»,
Київ, Репіна, 3.

Книжная фабрика «Коммунист» РПО «Полиграфкнига» Госкомиздата УССР.
Харьков, ул. Энгельса, 11.

ПОМІЧЕНІ ПОМИЛКИ
У ТОМАХ 1—7

Том	Сторінка	Рядок	Слід читати
1	417	3 зв.	rewolucjoner
1	423	7 зн.	«Dział»
1	440	15—17 зн.	тобто перемишльського деканату (м. Перемишль у ПНР)
1	447	8 зв.	у львівській
1	485	18 зв.	Рюккертом
1	487	10 зн.	із «Маркандеї-пурани»
1	487	9 зн.	т. XIII
1	488	17 зв.	у Львові на початку XX ст.
1	495	11 зн.	гульдена
2	497	10 зн.	«Opowidanie ciupasnyka» («Szczoz, mij gruntyk bożow wołeju»).
3	104	12 зн.	Наша флота суне, б'ється
4	465	9 зн.	1947, № 5
5	між 4—5		Іван Франко. Фото. 1896
	381	2—3 зв.	
7	584	2 зн.	«Солон і Фалес», «Солон і Анахарзіс», «Геракл і Евандер».
		7 зн.	
7	585	3 зв.	Вперше надруковано в журн. «Жовтень», 1966, № 5, с. 56—60. Друкується за автографом.